

BIBLIOTECA HOSPITAL
GRANADA

Sala: A

Estante: 2

Numero: 423

C. IVLII
CAESARIS

Commentarij

AB ALDO MANVTIO

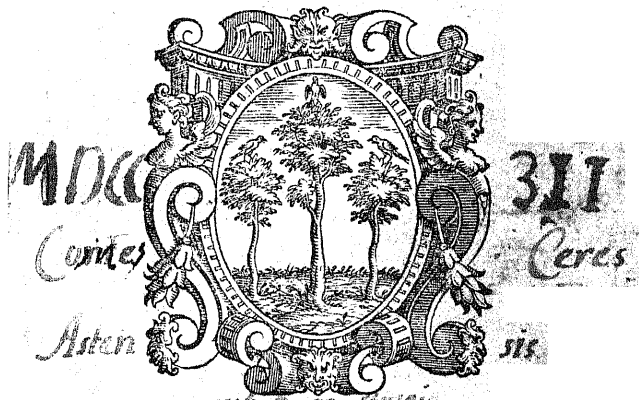
PAVLLI F. ALDINI.

EMENDATI ET SCHOLIIS ILLUSTRATI.

AD ILL.^{mum} ATQ. EXCELL.^{mum}

D. IACOBVM BONCOMPAGNVN

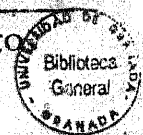
S. R. E. GEN. GVBERN.

VENETIIS,

Apud Florauantem a Prato

M D LXXXIII.

C. IVLII
CAESARIS

Commentarij

AB ALDO MANVTIO
PAVLLI F. ALDINI.

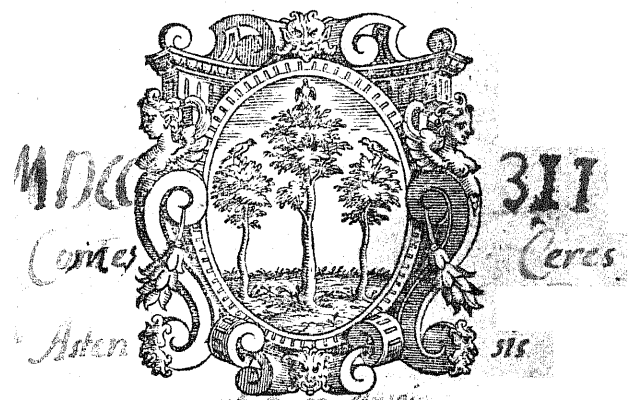
EMENDATI ET SCHOLIIS ILLUSTRATI.

AD ILL.^{num} ATQ. EXCELL.^{num}

D. IACOBVM BONCOMPAGNVN

S. R. E. GEN. GVBERN.

BIBLIOTECA HOSPITALI
GRANADA
Sala: A
Estante: 2
Numero: 423

VENETIIS,

Apud Florauantem a Prato

M D LXXXIIII.

ILLVSTRISSIMO

ATQ. EXCELL.

D.

IACOBO BONCOMPAGNO

S. R. E.

GENERALI GVBERNATORI.

NON idem nunc homines sentiunt, nec sentire ueteres, de summo bono, IACOBE BONCOMPAGNE: cum alij se honoris, dignitatis, lucri spe adagendum conferant; alij, quasi hæc aduersentur beatæ uitæ, nihil malint, quam procul a negotijs, abiecta penitus illarum rerum, quarum amore ceteri infaniunt, cupiditate, quieto otio, iucunda contemplatione, uoluptatibus ijs, quæ mentem, animumque pascant, ætatem contumere. Atque illæ quidem artes, illaq. studia, in quibus humana elaborat industria, cum & innumerabiles sint, & inter se uehementer differant, eo tamen intenduntur omnes, quo si perducantur, pro suo quisque sensu felicem se, ac per beatum putet. Sed profecto, circumspectis rebus omnibus, nihil uideri potest, ac plane nihil est homine dignius, quam homini consulere. nam, si perfe-

Etum quiddam in uita cogitamus, ad exemplum aliquod, in quo perfecti species eluceat intueri nos æquum est. quod ut facile consequamur, licet oculos tollere ad ea, quæ supra nos sunt. diuinam naturam uidebimus numquam cessantem, numquam ab opere feriantem; non solum, ut hæc inferiora esse possint, sed ut bene etiam, commodeq. possint utrumque enim & uult, quia optima est; & potest, quia maxima. nos autem, quibus opifex ille summus aliquam sui partem diuinitus inspirauit, non ut, in humiles, & obscuras cogitationes deiecti, cum brutis ratione carentibus æquaremur; sed ut, ad laudem excitati, atque erecti, diuinam conuetudinem, quatenus homines possunt imitemur; sic instituere animum debemus, ut neque nihil agamus; neque, si quid agimus, id erusmodi sit, ut in eo tantum nobismetipsis inieruisse, communem causam omnino neglexisse uideamur. publica bene facta decus habent, & celebritatem: priuata latent: aut, si fortasse ita emerferint, ut appareant; proxime tamen, obliuionis inuoluta tenebris, obscurantur. Quarere licet, cur heroes illi ueteres, Liber, Hercules, & alij, quorum in nomina tam sæpe legentes incurrimus, immortalitatem sint adepti: occurret ea causa, non quia sibi uixerint, sed quia potius, ut communi uitæ consulere, ipsi suæ non pepercerint. ergo his, qui præstantibus orbem terrarum studijs, ac meritis coluerunt, summam gratiam debemus proximam illis, qui, ne tantarum uirtutum exempla tempus interooperet, ea scriptis diligenter commendata, litterarumq. præsidio munita, posteris tradiderunt: ut in Olympico certamine spectare primum eos ipsos, qui certabant, deinde poetas, uictorum laudes, & facta decantantes, audire iucundum fuit. Sed, quoniam ætate nostra recte factorum nõ abundamus exemplis: pauci enim Hercules,

pauci

pauci iam sunt Liberi quorum uirtus amplam nobis, atq. uerem ad scribendum materiã suppediter: uetera repetamus; & si qua antiquorum scripta vel iniuria temporum deprauata, vel quauis alia de causa manca ad nos peruenerunt, ea illustremus. Neque uero mihi, uniuersam Antiquitatem animo perlustranti, urbe Roma quidquam illustrius, aut admirabilius occurrit. nã si, quas ciuitates ciuium uirtus & præclare facta nobilitarunt, eas ex antiquis annalibus erutas, atque excerptas in unum conferas: plures hæc una insignes ad laudem viros, quam non dico ex reliquis una, aut altera, sed quam reliquæ simul omnes, uidebitur extulisse; quæ non solum pacis artibus, sed & belli peritia sic effloruit, ut ad eam utraque laude cumulandam confensisse fortuna simul cum uirtute uideatur. Unde igitur aptius, quam ab hac, quasi ab ubere, perenni fonte, ad uitam recte, & gloriose traducendam, exempla deriuentur? Scilicet dubitabimus, utrum Iustitiam Roma coluerit, cum T. Manlij Torquati feueram, ac tristem de filij nece sententiam audiemus. aut Temperantiam desiderari a nobis. Curius ille patietur, qui, post innumerabiles & de Samnitibus, & de Lucanis, & de Pyrrho Rege uictorias, humili rapa contentus, aurum a Samnitibus delatum aspernatur, ac respuit; ne quid a uictis, præter gloriam, accepisse uideatur. at credo, cum Iustitia, cum Temperantia populus R. excelluerit, Fortitudinis laude caruit. ille uero istam ipsam uirtutem suo sibi iure ut propriam adiecit, ac vindicat. quis enim ulla in ciuitate, aut gente fuit unquam uiuus fortior, quam sæpe Romanæ legiones uniuersæ? quas ignominiam fugæ metuentes, & cum immortali fama breuem uitam permutare cupientes, ad apertam mortem lato animo contendisse, scriptum est. Hos igitur viros, qui præter cetera decus adamarunt, si præclaram ducimus imitari; & id agimus, ut

a 3 eorum

eorum egregia facinora in nobis ipsius recognoscantur : faciendum nobis est , ut in ipsorum uitam intueamur , eorum facta contéplemur , ijsq. nos quam maxime fieri potest similes reddamus . quod quo pacto rectius fieri possit , quam eorum scripta legendo , qui & ipsi summæ inter homines auctoritatis , summæ item eloquentiæ fuere , haud facile reperiri posse arbitror . At , quem ex uniuersa Antiquitate C. IULIO CAESARE illustriorem eruere possumus ? Maximas res gessit . eaque , quæ gessit , (quæ summa laus est) idem ipse posteris tradidit . Ut ostenderet scilicet , negotiorum fluctibus , quibus ille maxime distinebatur , eloquentiam non turbari . Quod uel si ipse non fecisset , maximo Tu documento es . IACOBE BONCOMPAGNE , coniuncta hæc esse posse , quæ tamen raro coniuncta uidemus : qui , in summis summarum rerum occupationibus , litterarum tamen studia numquam intermittis , litteratos uiros amanter excipis , benignitate foues , liberalitate nutris . O Te felicem , cui cõtigerit nobilem istum animum posse alijs probare . GREGORIO XIIII . Te appello , Te , inquam , appello , GREGORIO IIII . In maxima tua laude ponendum omnes existimant , quod Tibi sit merito is carus , qui tuam in litteratos homines summam propensionem non solum tuetur , uerum etiam , si fieri possit . magis auget . Ego quidem , IACOBE IIII . qui tuos ad summam laudem impetus præclare noui , eos omnibus prædicare numquam desino . Idq. assequor , ut , homo nullius ferre uisus , tam præclaram ad dicendum materiam nactus , eloquentissimus esse uidear . Sed nã ego , eloquentem me non esse , facile comperio , cum in tua facta intueor , quæ , illustria cum sint , nuda potius amant apparere , eoq. illustriora fiunt . Examinandis certe consilij tuis , quæ Tu semper ad CHRISTI gloriam ,

riam , ad commune bonum , ad pacem , concordiam , tranquillitatem direxisti , nisi a uoluptate perfundor : & , cum ad illos fortis animum refero , unde hæc tam præclara manarunt , Iustitiam , Temperantiam , Fortitudinem ; putem ne , qua animus meus lætitia fruatur , ea maiorem ullam esse posse ? Verum , quo me cæcitærarum laudum enumeratio ? Cæsarem , quem e manibus numquam dimittis , quem uita , sermoneq. eleganter exprimis , a me summa diligentia emendatum , & , quod fieri potuit , ad antiquam lectionem restitutum , non s. figuris exornatum , emitto . Tu eum nomini inscribo . Ut exstet hoc obliuantiæ meæ testimonium . Interim , modo otium suppetat , maiora a nobis exspecta . Nihil enim mihi unquam erit antiquius , quam ut nobilissimæ Familiæ tuæ facta , dictaq. celebrem . Vale , Italiæ decus , Romæ splendor , bonorum omnium patrocinium : meq. tuis maximis uirtutibus addictissimum scito esse . Venetijs , Idib. Iun. ∞ DLXXV

III. ^{ma} atq. ^{ma} Exc. D. Tuæ

Addictissimus ,

Aldus Manutius
P. F. A. N.

2 4 Quæ

Quæ in Cæsare præstitimus hæc sunt.

FIGVRÆ	
<i>Anavici</i>	<i>Gallia</i>
<i>Alexia</i>	<i>Hispania</i>
<i>Vxelloduni</i>	<i>Bisontis</i>
<i>Massilia</i>	<i>Turris ad Massiliam</i>
PONTIS, EX SENTENTIA	
<i>Io. Buteonis</i>	<i>Gul. Budæi</i>
<i>Io. Iucundi</i>	<i>Leonis Bapt. Alberti</i>
<i>Hadr. Turnebi</i>	<i>O.</i>
<i>Palladij</i>	

GALLIÆ populorum, Urbium, Fluviorum, & Montium Belgicæ, Cælicæ, & Aquitanicæ, quo nomine & olim, & hodie dicantur, Index locupletissimus, Latino-gallicus, ordine Alphabetico digestus.

NOMINA civitatum, cum interpretatione Germanicæ, & propria.

NOMINA propria, quibus Cæsar, & alij utuntur, Germanice sonantia.

NOMINA Urbium quarundam, & locorum Hispaniæ, Hispanicis uocabulis relata.

DE Gallie diuisione, Aldi Manutij, Pauli F. Aldi N. Commentarius, ad Franciscum Morandum Sirenæ.

E. O. de quibusdam instrumentis militaribus.

EX Itinerario Antonini Augusti.

NOMINA Regum, & Principum Barbarorum.

CAESARIS Fragmenta, a Fulvio Ursino collecta.

DE C. Iulio Cæsare ueterum testimonia.

EVTROPII Epitome Belli Gallicæ, ex Suetonij Tranquilli monumentis, quæ desiderantur.

VETERVM Gallie locorum, populorum urbium, montium, ac fluviorum, alphabetica descriptio, eorum maxime, quæ apud Cæsarem in Commentarijs sunt: & apud Cornelium Tacitum: auctore Rymundo Marliano, uiro clarissimo, & suis temporis eruditissimo.

SCHOLIA Aldi Manutij, Pauli F. Aldi N. quibus innumeri loci uel emendantur, uel illustrantur.

VARIÆ lectiones.

INDEX locupletissimus.

AD

AD PAVLLVM RHAMNVSIVM
I O. BAPTISTAE FILIVM
DE HISTORIAE LAVDIBVS

PAVLLI MANVTII EPIST.

VI magistram vitæ dixit esse Historiam; nã ille, Paulle Rhamnusi, & dixisse uere, & præclare sensisse, mihi uideri solet. facile enim vnus homo, quid multis hominibus euenerit, cum intelligit, eruditur, atque ipse sibi normam componit actionum suarum, uitæq. torius inter omnes errores, omniaq. pericula, ad veritatem, ac salutem dirigenda. nec aliud est nostra Prudentia, quam euentorum obseruatio, rerumq. præsentium, ac futurarum ex præteritis, tamquam ex fonte, scientia deriuata. quod ex vniuerso litterarã genere uel sola, uel certe maxime, præstat Historia; præsertim si quis eam ita tractet, ut euenta dum notat, animum referat ad causas, in easq. attente inspiciat, & rationem querat, cur hoc factum, illud omissum; cur ex illo calamitates, ex hoc optata, contigerint. Atque hoc primum est de Historiæ fructu. sequitur dignitas. Res gestæ narrantur inter summos reges, potentissimas ciuitates, bellicosissimas nationes. causæ porro bellorum sunt, quæ sunt humanarum rerum maximæ, Imperium, Salus, Gloria; quæ ponuntur in armis omnia, & a consilio ducum, a uirtute militum, ab ipsa fortuna, pendent. Neque uero dignitatem quidem habet, ac fructum, uoluptatem autem Historia desiderat. nam, si uoluptas est, quam magnarum variarumque rerum adipectus animis nostris infundit: nulla pulchrior species, nulla gracios, nulla prorsus Historia iucundior. uides, ut in tabula picta, aduersa ducum excellentium stratagemata, artes, insidias; spem potiundi, metum amittendi; cæcos exercitus, urbes captas, imperia deleta: age, fortuna commutata, cadere insultantem, uictum exsurgere; eodem pæne momento lætitiã pelli, mærore succedente, mæroremq. lætitiã. hæc dum legimus, haurit animus uoluptatem incredibilem, aliturque pabulo suauissimo, nec fatiatur, donec ad exitum peruenit. Cyrus ille, Persarum Rex, qui Orientem subegit, Pyrrhus Epirota, castra metandi laude præter ceteros insignis, & duo illi, barbarorum omnium clarissimi, Alexander Macedo, & Hannibal, præterea de Græcis Themistocles, Agefilaus, Epaminondas, quo modo, cum eorum facta commemorantur, animos nostros afficiunt? expectatione suspendunt, pascunt gaudio, metu macerant. uerum hæc maxime Romana patent in historia: quæ uel diuturnitate, ac magnitudine bellorum, uel uacitate fortunæ uberrimam exemplorum in omni genere copiam suppeditat. Romana porro uiri præstantes multi cum litterarum monumentis tradiderint; quorum ingenijs, quæ cuique merces gloriæ pro cuiusque facultate de bebatur, ea posteritatis iudicio perfoluta; eminet inter omnes, mea sententiã, (nec uero secus antiquitas sensit) primumq. sibi dignitatis gradum C. Cæsar iure uindicat. nam & uixit qua plurimum ætate Romæ floruit eloquentia; & coluit ipse eloquentiam præter ceteros: rebus uero gerendis non interfuit modo, uerum etiam præfuit: quo factum, ut usum quoque, qui ualet in scribenda historia multum, cum doctrina coniunxerit. exstant, bono quodam litterarum fato, præclari illius de bellis ipso duce gestis Commentarij, qui se non solum omnibus omnium historijs æquare, uerum, ut omnes fatentur, ante ferre etiam uidentur. breuitatem scis in oratione magnã esse laudem, cum eo tamen, si uitetur obscuritas: facile enim, cum illam sequimur, in hanc incidimus. quod in Thucydide uitium Cicero notauit, cum esset alioqui scriptor egregius. at uero C. Cæsar, cum breuitatem maxime omnium adamaerit, ita tamen pressus est, ut eodem nihil fieri possit illustrius. proprie loquitur, & significanter: & ornamentorum tantum habet, quantum in exponenda re decet. nam elaboratam studiosius orationem; nimiaq. excultam elegantia, prudentium aures non modo

do

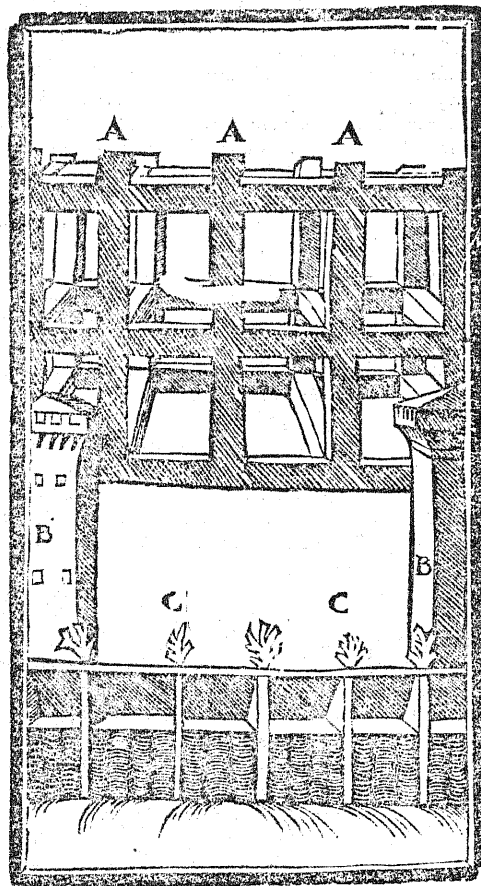
do in Commentarijs, uerum in historia quoque respu-
unt. Hic tibi est, Rhamnusi optime, mihiq. multis no-
minibus carissime, in manibus habendas, tractandas affi-
due, obseruandas. ediscendas: ut eum penitus, si fieri
potest, aut certe, quantum potest, imitatione exprimas.
nam, cum tibi Veneta Reip. Bellum illud memorabile,
omniumq. difficillimum quod, Henrico Dandulo Duce,
aduersus Byzantios geritum est, Latina oratione tradi-
derit explicandum magnisq. etiam tuam industriad pre-
mijs honestandam decreto publico censuerit: debes eniti
uehementer, ac omnes ingenij tui neruos contendere, ne-
quis te tanto impari oneri fuisse unquam putet. at-
que ego quidem, qui te fero in oculis, qui tuæ gloriæ fa-
ueo, cum in ipsam rem intueor, grauem sane, admo-
dumq. difficilem, paullulum commoueor: rursus, cum
ad ingenium tuum, ad industriam, ad illos animi tui præ-
claros ad laudem impetus, mentem & cogitationem re-
fero, facile confirmor, & huiusce tibi commissi muneris
cum, quem cupio, id est plane gloriosum, exitum ex-
specto. Verum; ne sint in te ipso, quæ sunt, & sit hæc,
quæ tibi ineunda uia est, quantum uis lubrica, incerta,
impedita: an tu potes labi, potes errare, potes usquam
offendere, ducein secutus patrem tuum, Ioannem Ba-
ptistam Rhamnusium, spectate sapientie uirum, consilio-
rum omnium summi Xuirum Collegij participem; cuius
eluceat in urbe nostra uirtutes eximia, nomen autem,
æternis consignatum, atque impressum ingenij monu-
mentis, per orbem terrarum fama dissipauit. is te sua do-
ctrina instruet, consilio monebit, prudentia reget. at
quo studio? quo scilicet pater filium, & quo talis pater
talem filium debet. nec sane uideo, quem deceret, magis,
aut in quem hæc aptius, quam in te, prouincia conueni-
ret. nam cum eas res, quæ tibi sunt Latinis litteris tractan-
dæ, magna ex parte liber; ut audio, contineat, Gallica
scriptus uetere lingua, tum ipsa perobscura, tum multis
præterea diuersarum linguarum uocabulis permixta, at-
que confusa; eum porro librum pater tuus & unicum ha-
beat,

beat, & vnus ipse (de nostris quidem hominibus) optime
omnium intelligat: sapientissimæ; ut in omni re semper,
ita proximis mensibus decretum a Xuiris est, ut hæc tibi
potissimum Venetæ pars historię mandaretur, cuius hau-
rire scientiam non aliunde, quam ex tuis ædibus, licebat.
Ego quidem, etsi intelligo, qui sis, quam te delectet uerus
honor, quam tua sponte incumbas ad decus; tamen hor-
tor te, sensus huc omnes tuos, cogitationesq. conuertas;
excites ipse te; consideres etiam atque etiam, quid susce-
peris, a quibus commissum, qua tua ætate, qua omnium
expectatione. Venetam scribis historiam, nec uniuersam,
sed, quod in ea maxime putatur excellere: scribis Princi-
pum Reip. decreto: scribis adolefcens: qua ætate magnas
res aggressos uel insignis admodum manet gloria, uel te-
meritatis nota sempiternæ. quibus ex rebus, & quod ante
studiorum tuorum præstantes fructus edidisti; & quod pa-
tris tui uirtus, tua uirtus putatur, nec tibi sunt petenda ex-
trinsæcus, que domi tuæ nascuntur; orta est inter homi-
nes opinio, historiam te nobis daturum egregiam; in qua
Venetæ urbis ita narres præclara facinora, ut aliena cum
laude tui nominis immortalitatem coniungas. quod ita
futurum, mihi persuasum est, si te ad legendos assidue Cæ-
sarum Commentarios contuleris, eorumq. ad imitatio-
nem, & quasi imaginem totum effinxeris. hoc enim in ge-
nere nihil habent perfectius Latinæ literæ, & eos, quo tibi
essent, tui iuris quodam modo facti, cariores aliquanto,
cum hoc tempore nostris ex ædibus haud paullo, quam an-
tea, emendatiores exirent, uolui in tuo nomine apparere:
multis in hanc mentem caussis, ijsq. minime vulgaribus,
adductus. nam, ut omittam, quod historiam scribenti
nihil aptius, nihil omnino his Commentarijs utilius quif-
quam dixerit: ualde me commouit, multorum annorum,
ac pene sæculorum, in fouendis optimarum artium stu-
dijs præclara tuæ gentis consuetudo. ac uolo mihi, quod
atrinet ad illa uetustiora, silentium imponere. uenio ad ea,
quæ propius ad ætatem nostram accedunt. Auo tuo, cuius
ut nomen, & una cum nomine uirtutem refers, quis
in

in omni vita virtutem amauit ardentius? qui cum in literis vsque quaque excelluerit, tum vero iuris ciuillis cognitionem egregie consecutus est: eiusq. rei testes habuit amplissimas Veneti imperij ciuitates, in quibus tum ciuillium, tum capitalium quaestionum iudicijs, magna pariter & integritatis, & doctrinae laude, praesuit. Mitto Hieronymum patrum tuum, medicinae, ac philosophiae studijs praestantem: qui cum in Syriam eo consilio esset profectus, vt Arabicis literis imbueretur, paucis annis tantum profecit, vt plerisque Auicennae libros in Latinam linguam egregie conuerterit. alios quoque possum de tuis maioribus, hac laude praestantes, minime paucos inuenire: sed parente tuo contentus vno esse possum: quo semper in hac ciuitate non solum amico, verum etiam patrono, eruditi homines usi sunt, neque sibi ornamenti, aut praesidij plus in eius amicitia, atq. auctoritate, quam commodi repositum in benignitate senserunt. Accidit illud; quod idem pater tuus cum in Gallia, Reip. caussa, diu vixerit, eamq. prouinciam, Rege Ludonico XIII, vniuersam fere peragraverit; magnam eorum locorum partem, de quibus mentionem in his Commentarijs fieri vides, praesens ipse nouit, eaq. tibi in sermone, non secus ac in tabula picta, diligenter, verissimeq. ostendere solitus est. itaque, cum hunc librum ad te statui mittere, illud intellexi, magistrum te habere excellentem in hoc rerum ac locorum Gallicae prouinciae studio, parentem tuum: quo sum aliquanto magis in suscepto consilio confirmatus. Tibi vero displicere meum erga te officium, non existimo. mihi quidem ipsi ob eam causam gratissimum fuit, ut ex tenui munere benevolentiam in te meam perspiceres: quae cum a parentum nostrorum coniunctione, qua nulla maior esse potuit, originem duxerit, quotidie tamen augetur studijs erga me tuis, maxime vero causis istis, vnde facile manat amor, Virtute, ac Probitate; quarum altera tuis in scriptis, altera in moribus. elucet Venetijs, ∞ D L I X.

Aldus Lectori S.

ETS I potes, studiose Lector, per te ipse legendo cognoscere, cui nam C. Caesar rerum ab se gestarum consecerit commentarios, tum & quos & quot consecerit: tamen non inutile futurum existimauit, si id proprius tibi fieri mea cura. Res gestae ab C. Caesare in Gallia nonem annis, quibus in ea cum imperio fuit, octo libris scriptae sunt. primo, & reliquis vsq. ad octauum; ab ipso Caesare tanta elegantia, tantoq. dicendi ornatu, ut, licet & hi, tres primi De bello ciuili aduersus Pompeium editi sint, ne scientia tantarum rerum gestarum scriptoribus desset, tamen praerepta prius, quam praeb. a illis sit scribendi facultas. Octauo autem ab A. Hirio, qui & de bello Alexandrino, & Africano commentarios uideatur scripsisse, id quod ex ipsius praefatione in octauum librum de bello Gallico colligi potest: tibi enim sic ait: Caesaris nostri commentarios rerum gestarum Galliae non comparandos superioribus, atq. insequentibus eius scriptis contexui: nouissimeq. imperfecta ab reb. gestis Alexandrinis, confeci usq. ad exitum, non quidem ciuilis dissensionis, cuius finem nullam uideamus, sed uitae Caesaris. Hac ille. Ex quibus uidemus posse inferre, si consecis Hirtijs gesta Caesaris, usq. ad illius uitae exitum, ergo reliqui commentarij, praeter decem supra dictos Caesaris, esse illius uidentur, nec existare quidem, quae scripsit, omnia. quandoquidem usq. ad exitum uitae Caesaris scripsisse se ait. Commentarios tamen de bello Hispaniensi, non modo non esse Hirtiij diximus, sed ne eruditum quidem cuiusquam. Sunt enim admodum quam inconditi ac barbari, De ijs istis Caesaris Commentarijs quid senserit M. Tullius in libro de claris oratoribus, operae praerium uisum est subiungere. Cuius haec sunt uerba: Commentarios scripsit ualde quidem probandos, nudi sunt, recti, & uenusti, omni ornatu orationis iamquam ueste detracta. Sed dum uoluit alios habere paratam, unde sumerent, qui uellent scribere, historiam, ineptis gratium fortasse fecit, qui illa uoluit calami stris inurere, sanos quidem homines a scribendo deterruit. Haec Cicero illud in super addiderim, bonam partem eorum, quae his commentarijs scripta sunt, haberi etiam in epistolis M. Tullij ad Atticum, in quibus, cum quid noui gestum erat a Caesare statim Atticum Quintum uice Ciceronem fratrem, aut M. Brutum, certiores faciebat. Id quod maximo testimonio est, uerissima esse, quaecumq. his commentarijs scripta habentur. Vale. Venetijs, Mensis Nou. oc. D X I I I.

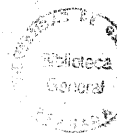

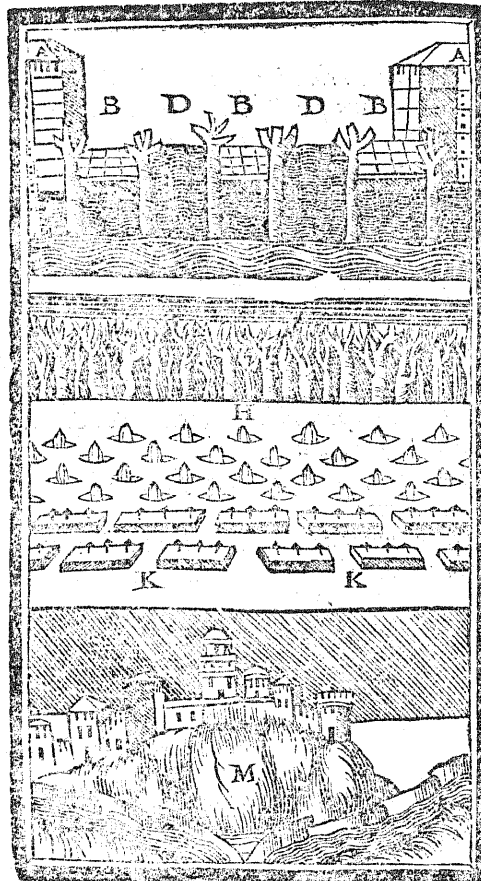
AVARICVM, vrbs Biturigum munitissima, qua prope ex omnibus partibus flumine, & palude circumdata, unum tantum & perangustum habebat aditum: quod Auaricum a Cæsare turribus & aggeribus excitatis ita obsessum est, ut ipso potiretur.

A Auarici urbis Biturigum muri, quorum forma fere communis erat in Gallia. qui & ita describuntur a Cæsare, ut a mediocri quoque ingenio intelligi possint. nos dumtaxat texturam trabium effinximus, facturis dimissis, ut, ea intellecta, quæ præcipua in hoc opere videntur, reliqua ex Cæsaris lectione percipiantur.

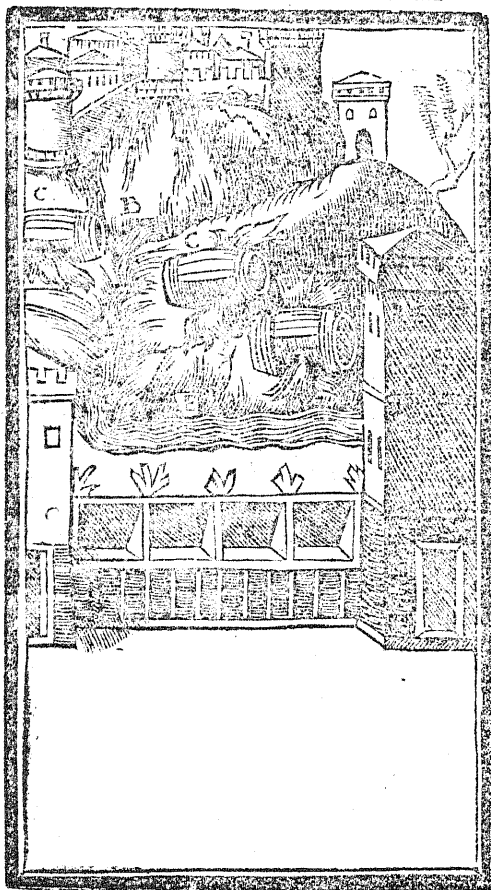
B Turres duæ, quæ satis ad angustiam loci, & aggeris visæ sunt.

C Cerui dicuntur a Cæsare illæ pinne, quibus ceruorum cornuum imaginem assimilata uides. deinde Plutei sunt. postremo loco uallum. IVCVND.

ALEXIA, opidum Mandubiorum, in summo colle possum edito loco, quod nisi obsidione expugnari non posse uidebatur. Huius collis radices subuebantur duabus flu. duabus ex partibus. cetera ex descriptione Caesaris, & ex opposita figura patent. {A} Turres coniuncte aggeri, & uallo, quae inter se distabant pedes xxx. {B} Plutei, qui tegebant interval- lum, quod erat inter pinas. {D} Pinnae, quae interstructae erant inuer pluteos. {H} Supites terretes feminis crassitudine ab summo praecuti. & praesusti, demissiq. in scrobibus oblique in quincuncem dispositis. hos ex similitudine floris Liliū appellabant. {K} Talex pedem longa, ferreis hamis inixa, in terram infosa mediocribus spatii intermissis, omnibus locis diserebantur hos Hamos Stimulos appellabant. {M} Alexia opidum superius descriptum. IVCVND.

VXELLODVNVNVM, opidum egregie natura loci munitum, in sinibus Cadurcorum, inter Celtas, non longe a provincia Romanorum.

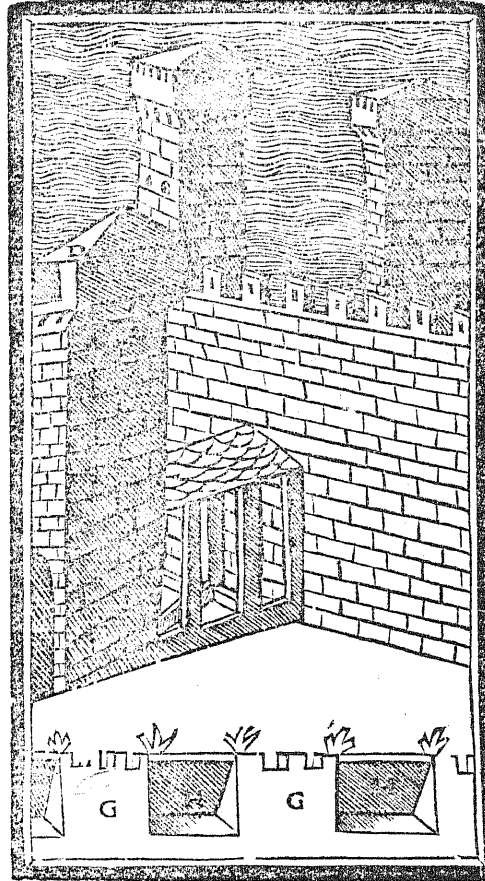
B Fons, quem Cæsar, cuniculis actis, & uenis eius intercisis, auertit.

C Cupæ, feno, pice, scandulisque, complete, & ardentes, ad comburenda Cæsariana opera ab opidanis demisse.

E Flumen, quod infimam uallem diuidebat, & pæne totum montem cingebat, atque ita inuis eius radicibus ferebatur, ut nullam in partem depressis fossis deruari possit.

G Turris decem tabulorum, que fortis fastigium superabat, ex qua cum tela tormentis iacerentur, ab aquatione opidanis prohibebat. IVCVND.

MASSILIA

LIBER II. DE BELLO CIV.
pag. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304.

MASSILIAE descriptio, qua ex tribus fere opidi partibus mari alluitur.

A Massiliac moenia, & turres.

B Turris ex opere latericio tabulatorum sex, ab legionarijs exstructa contra Massiliensium eruptiones.

C Storia, ex funibus anchorarijs contexta, praependentes contra hostium tela, atque tormenta, quibus tecti milites turrim construebant.

D Summa contabulatio, laterculis, & luto, & centombus tecta, ne quid ignis hostium nocere possit.

E Musculus, ab ipso Caesare descriptus, a turri latericia, ad suffodiendum, & disiciendum, hostium turrem, & murum.

F Mare, alluens fere ex tribus partibus urbem.

G Vallum.

H Plutei.

I Cerui.

K Pinnae.

I V C V N D.

IOANNES IOCVNDVS

VERONENSIS

IVLIANO MEDICI

S. P. D.

S diligentius qui consideret, Iuliane illustrissime, quot is, qui corrupta antiquorum scripta, ut emendata in manus hominum exeant, curas, labores exhauriat, quam vero nullius, uel perexigue admodum apud plurimos laudis particeps fiat: admiretur profecto, cur sibi quisquam id oneris assumat, quo in perferendo, cum maxime enitendum sit, minimam tamen mercedem consequatur. Quod enim in alieno elaborat, neque suum aliquod ipse edit, id apud multos eiusmodi est, ut omnem, quem pro laboribus mereretur, laudis fructum intercipiat. Qui mihi quidem, si qui sunt, iniuri esse uidentur rerum aestimatores. Nihil enim magis aequum eos sentire existimo, quam si quis ei, qui derelictum cuiuspiam, ac sentibus occupatum agrum suo labore expurgarit, colueritque, nullam tamen inde enatarum frugum partem deberi arbitretur. Elaborat certe is in alieno solo, laborum tamen est quoddam iure premium constitutum. Ac mihi quidem longe uidetur secus: atque eum, qui munus hoc recte exsequatur, seu rei ipsius difficultatem spectes, seu quam inde litterarum studiosi utilitatem consequantur, consideres, in primis laudandum censeo, atque (ut uere dicam quod sentio) non multos fortasse minus opus hoc

hoc existimo, quam si ex te aliquid componas. Ac raris illud ingenij, exactioris hoc iudicij: latiore ibi campo enagari licet, angustissimis hic finibus coercesmur: ibi cum ingenij habenas effuderis, ferri quocumque uolueris potes: hic ingenio ita moderandum est, ut, cum maxime eo opus sit, circumscriptis tamen quibusdam terminis continendum sit. Non unum quodlibet solum perlegendum, sed plurima conferenda exemplaria. Ex uaria lectione, non qua tibi maxime placeat, eligenda, sed qua ceteris auctoris ipsius scriptis magis accommodata esse uideatur: ita ut illius tibi prope animus induendus sit. At uero ita parce, ubi quippiam corruptum sit, ex se aliquid addendum, ut, nisi certissimis iudicij ducaris, qua quandoque tamen occurrunt, corrupta potius lectio relinquenda sit. Quae omnia quanti laboris, quanta industrie sint, quilibet, qui id experiatur, facillime iudicabit. Utilitatem uero si consideres, multo hinc profecto maior reperietur: atque hoc tamen ita uelim accipi, uti a me dicitur. Neque enim tam ignarus rerum sum, uti quemlibet librum emendare (cum multi praesertim sint, quos corruptos esse expediat) uilius putem, quam si possis tuam aliquid scribere: neque si talia quadam, qualia ea sunt, quae emendes, componere possis, hoc potius agendum. Sed hoc dico, cum permulta antiquorum sint scripta, quibus ne sperandum quidem nobis sit, ut aequales esse possimus, cumque omnis nostra Latinae locutionis peritia inde emanet, eaque corruptissima circumferantur: qui in eo uires intendit suas, ut emendatione legantur,

gantur, non solum agit, ut ipsa & intelligi melius, & libentius legi; sed id etiam non minus, ut rectius quoque, si quis quid scribere uoluerit, id agi possit. Ac tanquam qui turbidum aliquem ceno fontem, ante multum in omnes partes riuus deducatur, perpurgat, non id solum facit, ut fons ipse nitidior sit; sed & ut riuuli quoque ipsi, qui lutulentum prius ac sordidi fluebant, puriore unda accepta, & adpectu gratiores, & potius suauiores fiant: sic is, qui corrupta antiquorum scripta corrigit, quasi fontem ipsum perpurgat: nec id facit modo, sed ut ea etiam, quae a nobis edita, ab fonte illo, quasi quidam riuuli, deriuantur, elegantiora esse possint. Non iniuria igitur, cum id omne hinc sit, hoc illi a nobis anteferri munus uideatur. Sed, ne ego, dum id laudo, in quo aetatis plurimum consumptum, me ipsum laudare uidear, de hoc satis ac nimis fortasse magnificentius cuiquam uideri possit. Cum enim tam multi propositi labores sint, nulla laudis praemia, maximam tantum utilitatem studiosi hinc omnes adipiscantur, magni cuiusdam animi confidendum est, tot nullo proposito praemio labores subire, ac propriam laudem communi utilitati condonare. Sed, ut ad te me tandem conuertam, Iuliane illustrissime, C. Iulij Caesaris Commentaria, cura nostra emendata, in manus eruditorum sub tuo nomine exeunt, quae quanto reliquis, quae haecenus impressa circumferuntur, castigatiora sint, cuiuscumque ea conferre libuerit, cognitu erit facillimum. Ego quidem in eo multum elaboravi, conquisiui multa tota Gallia exemplaria, quae in prouincia, quod multa eo semper

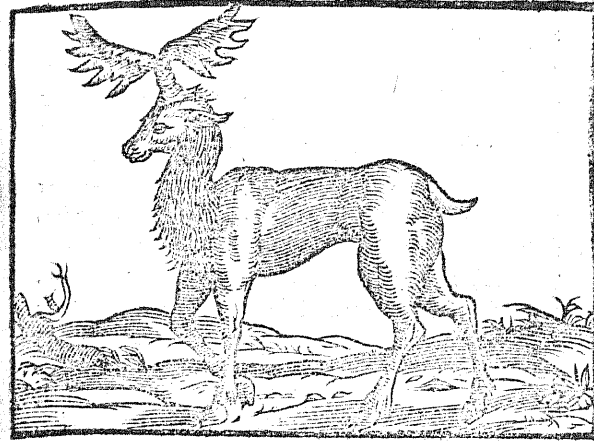
ex Ita-

ex Italia translata sunt, atque ea minus praede exposita ac bellis fuerunt, multo incorruptiora uolumina cuiusque generis reperiuntur. contuli omnia diligenter excussi: neque meo tantum iudicio contentus fui, sed, cum multa undique collegissem, eruditos plures demum Venetiis conuocaui, eorumque ingenis omnia subieci iudicanda: neque quidquam non perpensum. ex quo effectum est, ut pauca a modum relictis, quae in suum nitorem restituta non sint. sed & eas fortasse aliquis aliquando maculas deterget: nobis id satis sitigisset, ut per pauca omnino reliqua sint. Hos autem labores meos multis de causis tibi potissimum dicandos duximus. Primo quidem, quod tibi omnes omnium qui in litteris uersantur, labores, lucubrationesque, quodam gentilitio iure, deberi uidentur. Ex ea enim familia es, quae semper literatos mire fuit. Nam, ut uetustiores praeteream, qui & ipsi tamen hoc magnificentissime egcrunt, Laurentius pater ita id enixe egit, ut eius beneficentia ex facta illa proximorum seculorum barbarie in eum, in quo nunc sunt, gradum, tam Latinae, quam Graecae litterae pro uectae esse uideantur. Frater uero ita semper literatos omnes amplexus est, uti non merito spes ea enata uideatur, quae nunc iam in omnium animis infusa est. eo ad summum Pontificatus culmen euecto, non Christianam solum Remp. felicem futuram, sed & bonas omnes litteras, quae iniquis his temporibus prope exaruerant, tam feliciter prouenturas, ut omne praetitorum annorum incommodum sarciatur. Quae in re tu quoque ita animatus cognosceris, ut non adiutu-

rus fra-

rus fratrem solum, non imitaturus patrem, sed & per te ipse totum hoc munus gesturus, & tanto omnes tuos superaturus sis, quanto illi ceteris excelluerunt. Adhanc causam accedit, quod Iuliano Iulij Commentaria; quod candidissimis animi tui moribus candidissimum hoc opus, maxime conueniens uidetur munus: quod ego non hoc solum, sed quidquid in me ingenij est, quidquid in literis possum, tibi didicere constitui, ac iam dedico. etate quidem ea sum, ut de me non multa tibi possim promittere: sed natura ipsa fortasse, ut plerumque assolet, extremo hoc tempore, subitum aliquid ingenij mei lumen effundet: quod tuum totum erit, tibi seruiet, tibi consecrabitur. Tu interea hac si ita, uti speramus, accipies, quoddam quasi currenti calcar addetur ad cetera, quae in animo habemus, perficienda.

BISONTIS FIGURA
Lib. vi. de bello Gall. pag. 147.

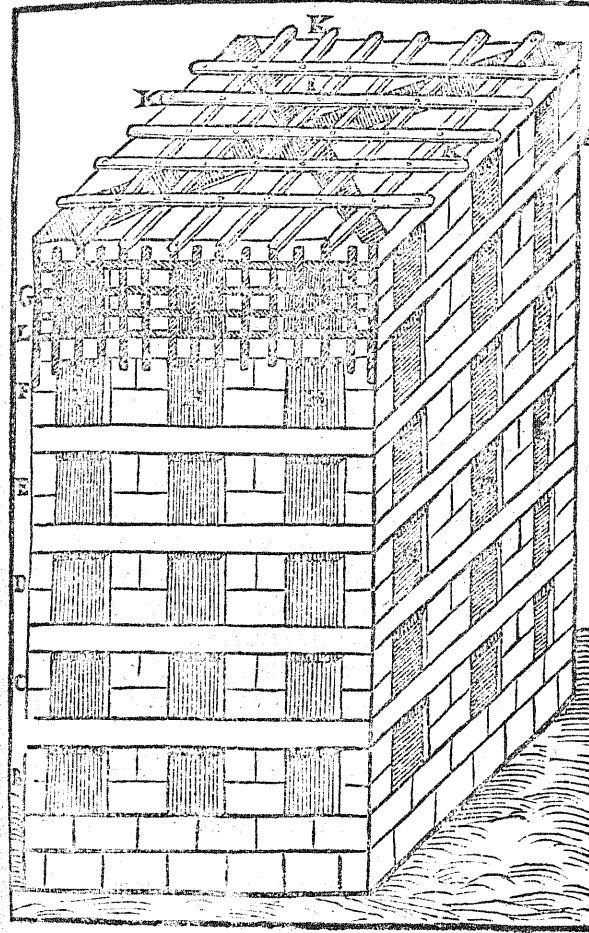
BISONTIS figuram non ad aliorum scriptorum aut ueterum, aut recentium, qui mirifice inter se discrepant, sed ad solius Caesaris exemplar exprimendam curauimus. Est bisons (inqui) cerui figura: cuius a media fronte inter aures unum cornu existit excelsum: cuius e summo rami sicut palmae diffunduntur. Bisons, autem, lego, non Bos: primum quia probabile est Casarem aequae huius belluae, ut ceterarum, nomen prodidisse. deinde quoniam absurdum uideretur, ita scribere. Est bos cerui figura. Cur enim potius bos, quam ceruus appelletur? praesertim tantis & tantis cornibus. Praeterea Plinius, & Solinus Bisontes huic eidem Hercyniae siluae attribunt. At eundem descriptiones huius Casariae non conueniunt.

Primum,

IOAN.

Primum, si decem Plinius, & totidem Solinus minus Cæsaris auctoritatem anteponam, iniuriam me illis facturum non putabo. Fuit enim in Germania Cæsaris: & his Rhenum transmisit. Vibios, & Vicipetes, & Tenchiberos sibi foederatos habuit. nec dubium est, has illi belluas ab illis demonstratas fuisse: quæ etsi hoc tempore ijs fortasse in locis non reperiuntur, tamen intelligendum est, eas propter incolarum multitudinem, & crebras venationes in remotiores partes dissiisse. Postremo in Bisontis descriptione, neque ueteres Plinius, Solinus, Pausanias; neque recentes, M. G. Olaus, Sigismundus inter se conueniunt. Itaque Bisontis figuram ad Cæsaris exemplar exprimendam curauimus. Albertus quidem magnus lib. hist. an. mal. 2. Alcis nomen (quem Equiceruum nominat) huic Cæsarianæ figuræ aperta attribuit. Equiceruus, inquit, nobis cognitus, æquo similis est: sed aliorum uulgo Eleat, & ad equitandi usum cicuratur: tantum enim uno die spatij, quantum equus tri-duo, perficit. Cornua eius solida, & ramosa sunt: colore quo cerui. Ab initio ubi enascuntur, ad tres, uel quatuor digitos rotunda sunt: deinceps lata & tenuia, asseris instar, & circa finem multos produciunt ramos, facit hæc latitudo, ut scabellis idonea sint. pondus cornuum ingens. magnus horum animalium numerus est in siluis Prussiae, Ungariae, & Illyriae. Maiora sunt ceruis, & hirsutiora, simili tamen pilo. in ceteris caulis solum ceruis similia. Frontis latitudo ad duas palmas. Hæc Albertus de Equiceruo, quem Bisontem hunc Cæsarianum esse, nemo non uidet.

De eius autem natura uide Pausaniam lib. x.

- A **T**VRRI^S quadrata, cuius singula latera pedes tricenos quinos patebant.
- B Prima.
- C Secunda.
- D Tertia.
- E Quarta.
- F Quinta.
- G Sexta contignatio.
- H Fenestræ sub singulis contignationibus instruendo relicte.
- I Locus tecti, quod erat planum, factum primo ex duobus tignis transuersis, crucis figura: tum ex impositis trabibus: quibus primum afferes, tum lateres, postremo centones iniecti sunt.
- K Tectum pensile, quod litteris distinctum a nobis fuit: sed a fabro prætermisæ sunt.
- L Crux, duo sunt tigna transuersa crassiora, sub quorum centro tignum subiicitur, quo cochleæ operæ subleuantur. quinquies autem subleuatum est.
- M Trabes directæ transuersæ cruci impositæ: aliquanto longiores & eminentiores parietibus, quarum ex proiectis storeæ præpendebant.
- N Storeæ quattuor pedum crassitudine, & triginta quinque pedes latæ ex anchorarijs funibus factæ.
- O Significaret afferes, siue tabulas trabibus illis infixas.
- P Significaret lateres, & lutum afferibus impositum.
- Q Significaret centones lateribus superimpositos.

PONS CÆSARIS
EX PLVRIMORVM
ERVDITORVM
SENTENTIA

Lib. iV. de bello Gall. pag. 84. 85.
& lib. vi. pag. 136.

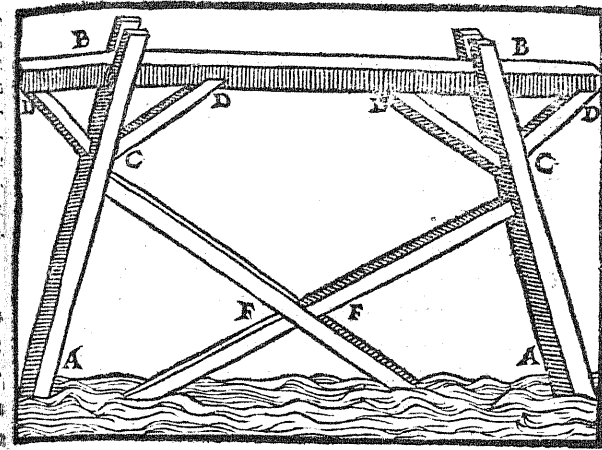
Io. Buteonis de sublicio ponte Cæsaris libellus.

DVLIVS CÆSAR in suis de bello Gallico commentarijs, formam lignei pontis descripsit, in hæc verba: Cæsar his de causis, quas commemoravi, Rhenum transire decreuerat. Sed nauibus transire, neque satistutum esse arbitrabatur, neque suæ, neque populi Romani dignitatis esse statuebat. Itaque, etsi summa difficultas faciendi pontis proponebatur, propter latitudinem, rapiditatem, altitudinemque fluminis: tamē id sibi contendendum, aut aliter non traducendum exercitum existimabat. Ratio nem igitur potis hanc instituit. Tigna bina sesquipedalia, paululum ab imo præacuta, dimensa ad altitudinem fluminis, intervallo pedum duorum inter se iungebat. Hæc cum machinationibus immissa in flumine defixerat, effucisque adegerat, non sublicæ modo directæ ad perpendicularum, sed prona, ac fastigata, ut secundum naturam fluminis procumberent. His item contraria duo ad eundem modum iuncta, intervallo pedum quadragenum ab inferiore parte, contra uim atque impetum fluminis conuersa stant. Hæc utraque, insuper bipedalibus trabibus immissis, quantum corum tignorum iunctura distabat, binis utrinque fibulis ab extrema parte distinebantur. Quibus disclusis, atque in contrariam partem reuinctis, tanta erat operis firmitudo, atque ea rerum natura, ut, quo maior

hoc vis aquæ se incitauisset, hoc artius illigata tenerentur. Hæc directa materia iniecta contexebantur, ac longuribus cratibusq. confisterebantur. Ac nihilo fecius sublice ad inferiori partem fluminis obliquæ adigebantur: quæ præariete subiectæ, & cum omni opere coniectæ, uim fluminis exciperent: Et alia item supra pontem mediocri spatia: ut, si arborum trunci, siue naues deijctendi operis causa essent a barbaris missæ, his defensoribus earum rerum uis minueretur, neq. ponti nocerent. Diebus decem quibus materia capta erat comportari, omni opere effecto, exercitus transducitur.

HACTENVS *Cæsar* coniunctionem istam subliciu pontis sane luculenter, & artificiose conscripsit. Quandoquidem, in fluminibus magnis nulla firmior, & ad celeritatis usum expeditior exercitibus traducendis, nec excogitari quidem mihi posse uidetur: dum modo rem ipsam ea *Cæsar* mente capiamus: non autem secundum depictam formam a *Io. Iocundo Veronensi*, viro quidem rationis architectonicæ nõ ignaro, ceterum in huius explanatione pontis tam turpiter errante, ut structuram ipsam nobis tradiderit, non solum alienam a toto *Cæsar* proposito, sed etiam penitus absurdam. Quam tamen omnes quotquot uiderim hanc rerum studiosi recipiunt: quidam etiam scriptis suis approbârunt. Adeo sit procliuus in rebus ignotis errantem sequi, quam reuocare. In hoc itaq. ne quis fallam amplius, neue posteritas tam ingenuosi Pontis intelligentia careat: primum traditionem istam *Iocundi* falsam esse monstrabo: Deinde, quantum ipsa uerba *Cæsar* diligenter, atque diu scrutatis intelligere potui, ueram pontis formam indicabo.

Pseudo-

IOANNES IVCVNDVS
VERONENSIS.

PONTEM, eadem forma & ratione, bis fecit *Cæsar* supra *Rhenum* flumen latissimum, rapidissimum, & altissimum: primum in *Menapijs* contra *Sicambros*: deinde paululum supra eum locum in finibus *Trenirorum*, ex quo transitus erat ad *Vibios* *Cæsar* amici.

- A Tigna bina sesquipedalia, paulum ab imo præcuta, dimensa ad altitudinem fluminis. &c.
B Trabes bipedales immixtæ super utraque tigna, quæ binis utrimque fibulis ab extrema parte distinebantur.

c 2

C Fibu-

- C** Fibula, quæ disclusa distinent bipedales trabes.
- D** Vbi fibula disclusa in contrariam partem reuincuntur.
- E** Materia directa, quæ, iniecta supra bipedales trabes, totum opus contexebat.
- F** Sublicæ obliquæ ad inferiorem partem fluminis adactæ, quæ pro ariete subiectæ, & cum omni opere coniunctæ, vim fluminis exciperent.
- G** Fistuca, quæ adigebantur tigna in flumine.

Hæc utraque, insuper bipedalibus trabibus immixtis. Hunc locum sic corrigendum puto: Hæc utraq. insuper, bipedales trabes immixtis. Hac ratione, ut insuper sit præpositio, & Hæc utraq. sit accusandi casus. Quod si duriusculum hoc quisquam existimauerit, sciat Cæsarem ipsum simili usum constructionem in secundo de bello civili in expugnatione Massiliæ his verbis: Hanc insuper contiguationem, quantum tectum plutei, ac uinearum passum est, laterculo adstruxerunt. Sciat & Vitruuium in quinto, ubi agit de portibus & strucluris in aqua faciendis, similem fecisse constructionem: Tunc proclatio ea impleatur arena, & exæquetur cum margine, & planitia puluini: deinde insuper eam exæquationem, pila quam magna constituta fuerit, ibi struatur. Quare si sic, nupto, perseverat corruptus librorum uicio locus, neq. sensus constabit, neq. constructio, nisi implexa & litigiosa grammaticis. Sed, ut utraque content, sensus scilicet, & constructio, tam ingeniosius,

quam grammaticis, & operi verba sint conformia, & opus uerbis; animaduertendum est, quod, postquam Cæsar descripsit modum figendi, & adige tigna in fundo fluminis, ex qua adactionem magnam stabilitatem & firmitatem affecta sunt, uertit se ad bipedales trabes, quæ transversam totius pontis latitudinem perficiebant, & qua ratione possint, & quo modo sustinerentur, docet. dicens, quod super hæc utraque, id est super bina tigna, & ea, quæ in parte superiori, et ea, quæ in parte inferiori posita erant, bipedales trabes immixtis, quantum eorum tignorum iunctura distabat, binis utrinq. fibulis, ab extrema parte distinebantur. Quibus disclusis, & in contrariam partem reuinctis, &c. In hanc eandem sententiam mecum uere uidetur Leo Baptistæ Albertus, vir & ingenio, et literis clarus, in suo 1 v. lib. de Architectura: qui, eiusdem Cæsariani Pontis descriptionem repetens, non aliter ei uisum fuit potuisse sibi ipsi satisfacere, nisi his uerbis: Huiusmodi autem immixtis trabes binis utrinq. fibulis ab extrema parte distinebantur. Quibus disclusis, &c. quid autem sit Fibula, & quomodo discludatur, & reuincatur, non omnibus peruia est notitia, quamuis eius sit quotidianis usus. Videntur autem ea uiri ac mulieres ad capita cingulorum, quibus circum se fluentes contineant uestes, transiecto per anulum altero cinguli capite, fibulaq. reuincto, ut, quanto plus trahitur, tanto fortius firmetur. Eiusmodi autem sunt & selle. multis Italiæ urbibus communes, quæ clausæ seruantur, & a sedendi usum, cum discluduntur, & in contrariam partem reuincuntur, eo for-

hoc plane est contra *Cæsaris præscriptum*, ubi dixit: Non sublicæ modo directæ ad perpendicularum. Sed alucinatur in eo locundus, quod dicitur, oblique agebantur, putans obliquum idem esse quod pronum, & opponi perpendicularo. Quod minime uerum est, sicut ostendam postea. Hanc etiam Pontis structuram *Albertus Leo Florëtinus* intelligere se simulans, in opere suo de re ædificatoria, ipsius tantum repetit uerba *Cæsaris*, et nihil ultra, nisi quod immutauit quædam, atque corripit, pro *Fistucis*, ponens *Figisticis*. Quod nusquam me legisse recordor. Vnde comedit suam sententiam *Iocundus Alberto* placuisse. Ego autem cum ex hoc, tum ex hominis ingenio haud temere possum affirmare, pontis istius rationem *Albertum* prorsus ignorasse. Hac enim simulatione frequenter alias uititur in his quæ non intelligit ex *Vitruuio*. Cuius totum opus architecturæ compilauit, res, & uerba passim inuertens temere: & artis uocabula passim immutat, *Vitruuij* nomen ubique reticendo maligne. Quælis autem mihi fuisse uisa sit structura pontis, expositione uerborum *Cæsaris*, & graphice simul ostendam unde etiam error *Iocundi* manifesto uidebitur.

Ex.

Expositio descriptionis,

ADVERTENDVM est in primis, descriptio nem istam sublicij pontis tam scienter, et ex arte fieri, ut nō solum operis formam, sed etiam structuræ modum, & ordinem ostendat. Tigna bina sesquipedalia. Intellige mensuram hanc sesquipedis, esse crassitudinem tigni, quam habet in diametro circuli suæ basis, prout est in arbore natum. Nec iustiusmodi tigna dolantur in quadrum, sed modice tantum quibusdam locis paululum ultra coticem delibrantur. Dimensa ad altitudinem fluminis. Tignorū longitudo profundi mensuram secundum positionum loca sequebatur. Quæ cum fere sit inæqualis: ita & inæqualia longitudine tigna fuerunt, ab aqua deorsum. Quidquid tamen exstabat a flumino sursum, ex quo fieri debuit in omnibus tignis, ut ipsum pontis tabulatum positionem seruaret (sicut oportuit) perlibratam. Interuallo pedum duorum inter se iungebat. Ipsa duo tigna priusquam demitterentur in alueum, copulabantur inter se transuersarijs duobus, aut tribus, quorum fuit longitudo bipedalis, præter cardines, quos nunc artifices uocant palmæ. Hæc cum machinationibus immissa in flumine defixerat. Hæc igitur duo tigna, spatio bipedali inter ipsa relicto, iungata, & in alueum demissa machinationibus figebantur. Quamuis machinatio idem propemodum uideatur quod machina, in eo tamen differunt, quod machinatio multiplicius, & operosius aliquid in se continet, quam machina.

china. Ut pote turris ambulatoria qualis a Vitruvio
describitur, cum habeat intra se machinas multipli-
ces, scilicet arietē, quo murus demoliebatur, ascenden-
tem turriculam cū suis trocleis, & succulis, atq. pon-
te, quo sit in murū transitus. Item rotas cum suis arbu-
sculis, quæ græce dicuntur ἀμαζόντες, quibus turri
promonebatur. Et præter hæc in tabulatis balistas,
catapultas, scorpiones, aliaque id genus tormenta.
Pluribusque & diuersis operis egebat. Huiusmodi
turrim machinationem rectius, quam machinam di-
xeris. In qua proprietate locutus est Cæsar, de Adua-
ticis ita scribens: Vbi turrim constitui procul uiderim,
primum irridere ex muro, atque increpitare uocibus,
quod tanta machinatio ab tanto spatio instrueretur.
Sic in proposito dixit machinationibus, etiam nume-
ro plurali, intelligi uolens machinationem illam, quæ
disponebatur, atque figebantur in flumine tigna, gra-
diorem esse, diuersisque machinis constare. Quæ qui-
dem machinatio navi portabatur. Fistucisque ade-
gerat. Volunt Budæus, & Iocundus auctore nullo, fi-
stucam instrumentum illud esse (quem ligneum uo-
cetera ferratum Vitruuius appellat) quo scilicet pa-
menta calcantur. Sed ab hac significatione prorsus re-
pugnat locus. Quid enim organon tantillum ad sesqui-
pedalia tigna? Ego autem ex operis ratione conicio
fistucas palos fuisse bræacutos, quibus solum congesti-
cium solidatur, ad substructiones faciendas. Nam &
pud Vitruuium solum fistucatum pro solidato; & pro
solidatione, fistucatio legitur. Cum enim ipsa tigna
(ut dicitur) machinationibus figerentur, non directè
ad

ad perpendiculum, quemadmodum sublicæ solent, sed
prona, ac fastigata, uel, ut aliqui legunt, fastigiata, hoc
est more tectorum accliuia: positionis ratio non pati-
tur ea ipsa stare tam firmiter, quam si recta figeren-
tur, arietis machina more sublicarum. Propterea ne-
cessè fuit talem posituram non admodum per se stabili-
lem fistucis circa tignorū calces adactis solidari, uti
distinguerentur firmiter, & ea conspatione palorum
tamquam ui, ac necessitate adigerentur, hoc est in sua
sede cogentur. quæ frequentior est, ac elegans signifi-
catio uerbi. Erant enim tignorū basēs, structurae to-
tius fundamentum, ubi fuit potissimum, ac modis omni-
bus firmitatis ratio querenda. Ut secundum natu-
ram fluminis procumberent, hoc est secundū
uim, ac decursum fluminis proclinarerentur, ad aquæ su-
perficiem, sicut ad solum parietis inclinatur scala, si
figamus decursum aquæ, a calcibus scalarum recta
ferri parietem uersus. His item contraria duo
ad eundem modū iuncta, interuallo pedum
quadragenū ab inferiore parte, cōtra uim,
atque impetum fluminis cōuersa statuebat.
Sensus est, Tignis duobus dispositis, ut dictum est, alia
duo tigna crassitudine sesquipedalia, spatio bipedali
inter se iuncta, contra uim & cursum fluminis procli-
nata, sic figebantur, ut ab inferiore parte, hoc est in
aquæ superficie, a prioribus distarent, interstitio pe-
dum quadraginta. Nec potest hic pars inferior, in
aluei solo capi, ubi tigna figuntur, quod cum fere
non sit ubique planum, aut æquabile: non potuisset
diuaticatio constituta per totam structuræ longitu-
dinem

dinem seruari. Sed quantum extulerit pontem tignorum proceritas ab aqua, non dicitur. Tantum autem oportuit, quantum fluctus maximis assequi non posset. Cuius impetum nulla tabulati structura sustineret. Hæc utraque insuper bipedalibus trabibus immixtis, quantum eorum tignorū iunctura distabat, binis utrimque fibulis ab extrema parte distinebantur. Hinc intelligendam hæc utraque scilicet duo tignorū paria ab extrema parte, que fuit summitas supremæ, inter iuncturas bipedales trabibus impositis crassitudine iuncturas implentibus, & binis utrimque fibulis continebantur firmiter, ne a sua se inclinatione dimouerent. Et ipsæ etiam trabes, in sua collocaione fibulis concludebantur, prohibentibus, ne deorsum prolaberentur ad aquam. Est autem fibula proprie circulus, uel forma quadrata ex ferro, alioque metallo, axiculum habens in medio uersatilem, quo zoncæ scortæ colligantur. Vestes etiam fibula necebat, dicitur Vergilio: Aurea purpuream subnectit fibula uestem. Unde per similitudinem funis intortus ad tigna colliganda dicitur a Vinnio fibula. Et ligaturæ huiusmodi fibulationes etiam uocat. Ab hac igitur ratione colligandi tignorū capita, cum trabibus immixtis, dicta est in proposito fibula. Quæ quidem separatim fiebat ex tenaci materia, imputa robore, scapis duobus ualidis inter se sculari forma compactis, duos tantum gradus habent. Huiusmodi autem quattuor tignorū cum sua trabe fibulationem, a similitudine iugū dicimus. Trabes tamen multitudine numero posuit auctor, uel intelligens trabem trahi

trahi superpositam, & applicatam immitti uel ad multa scilicet iuga respiciens, quæ per transversum fluminis ita fuit necesse collocari, ut inter duo iuga transitus fluminaticis nauibus laxè pateret. Neque tamen longius, quàm materia trabibus iniecta pateretur, aut oneri serundo sufficeret. Hæc directa materia iniecta continebantur, ac longurijs, cratibusque consternebantur. In hoc loco describitur contabulatio pontis. Appellatione materiae, uenit omne lignum. Hæc subintelligit spatia inter iugorum trabes. Primum enim de trabe in trabem transiebantur tigna, qui etiam canberij dicuntur. Et super hæc in transversum alia minora. Quæ quidem constructio per metaphoram a texturinis exprimitur eleganter uno uerbo, Contextebatur. Talis deinde materiationis textura consternebatur, hoc est contegebatur, & complanabatur longurijs, id est perticis oblongis, ac cratibus, quæ sunt tabulæ uiminibus contextæ, ut glaream, & sabulum pavementi loco superiniecta conuenerent. Ac nihilo secius sublicæ ad inferiorem partem fluminis oblique adigebantur. Quæ pro ariete subiectæ, & cum omni opere coniunctæ uim fluminis exciperent. Hoc perinde est, ac si dicat Cæsar. Quamuis ea, quæ iam sunt a me præscripta, sufficere uideantur ad opus nihilominus tamen, ut firmitatis, duratiouisque ratio maior haberetur, sublicæ, hoc est tigna minora, ut pote dodrantalia. circa tignorū calces figebantur. Oblique, id est non ordine recto, secundum aquæ decursum ad inferiorem pontis partem procedentes, sed oblique, in trigoni speciem isopleuri, cuius duo latera

latera respectu catheti obliqua dici possunt. Et ipsæ trabes iugorum veluti cathetos in huiusmodi trigonis faciebant. Quæ pro ariete subiectæ, & cum omni opere coniunctæ, uim fluminis exciperent. Pro ariete, hoc est ante arietem, ut si aries machina, quæ robusteum cylindrum ualide ferratum, & sublimi præcipitem demittit in capita sublicarum, in alueum fluminis multis ictibus adigantur recte, & ad perpendicularum stantes. Illud enim oblique, ordine posituræ tantum respicit, ne sit rectus ad cursum fluminis, sicut iam docti non autem sublicarum inclinatio, nem ostendit, ut putat Iocundus, & iam supra retuli. Quæ res hominem maxime turbauit ab huius intelligentia pontis. Poteris hic etiam arietem fortassis non absurde capere, pro quolibet arboris trunco, seu rate, vel nauis, quæ fluminis impetu feruntur in sublicas, instar arietis, quo muri quatuntur. Et aliæ item supra pontem mediocri spatio. Dicit auctor breuiter huiusmodi sublicium monumentum eodem modo supra pontem factum esse, hoc est ab anteriori parte pontis separatim ab opere reliquo, mediocri spatio, fortasse pedum triginta, vel quadraginta. Exposita sunt a me verba Caesaris quam potui facillime. Per graphidem igitur, pontis membra sic ostendam, ut, quæ lectorem fortasse fugerunt, spectatorem latere non possint.

PONS

PONS CAESARIS DISCLVDERE
S V B L I C A E.

Ex Adriani Turnebi Aduersariorum
Lib. xxiv. Cap. 30.

 ONIVNG TVR a Cesare Rhenuis pōte, Commentariorum, lib. i v. cuius constructio molestia multis est: quamquam in ea explicationum studij operaq. posterant homines doctissimi. ego, non quod me plus quam eos sapere putem, ad eam rem accedo; sed ut si in senatu de re quapiam deliberaretur, & senator essem, aut si in concilio constitaretur, in quo esset mihi ius sententiæ dicendæ: quod & eo audacius facerem, quod hanc mihi fere sententiã dictauit uir eruditissimus Gulielmus Pelisferius Montis Pessuli Episcopus. Tigna defegit bina superiore parte fluminis, his totidem ab inferiore opponit: quod idẽ sepius fecerat, aũ tota latitudo fluminis sic binis tignis statuitis, & totidem oppositis occuparetur. uerum bina et totidem his e regione obiecta describere satis habuit, quod in aliis eadem operis ratio esset. tigna superioris partis inclinata proclimebant secundo flumine, quibus e diuerso respondebant totidẽ aduersus flumen inclinata & fastigiata. Inter tigna immissa erant trabes, quæ tignorum interuallum bipedale ab imo fluminis uado ultra summam altitudinem eius implebant. hæ extreme, quo tigna erant, quattuor uidelicet, totidẽ, id est quattuor fibulis singulæ religatæ erant, ad singula tigna singulis. proinde dicit binas uirumque fibulas fuisse. Nam & ad superiora duo tigna duæ erant, & totidẽ ad inferiora. Fibulas autem interpretor copulas & paxillos, quibus trabes ad tigna fixæ tenebantur: atque

atque id etiam est, quod Distineri Cæsar dicit. utrinque enim tigna hinc inde e diverso tenebantur suis quæque retinaculis & paxillis devincta. ita cum disclusa esset tigna immixtis trabibus, (& trabes enim bipedales interpositæ tigna distungebant atque discludebant) & in contrariam partem reuincta suis quæque fibulis & copulis, quibus utrinque distinebantur, firmissimum opus reddebatur: eam contignationem materia iniecta contexebat directa, & crates consternebant, subijciebat sublicas ad inferiorem partem pontis, crebrum ueluti vallum faciens. sublicæ autem cum ponte coniunctæ, suis brachijs ad medium flumen oblique pergentes in mucronem coibant litteræ V similitudine, ut passim in excipulis Sequanæ fieri uidemus. Earum sublicarum is erat usus: aquam fluminis libere euolui non sinebant, qua retenta & restagnante uis & impetu frangebatur, ponsque minus laborabat. Pro ariete autem quod dicit, id est loco propugnaculi & muniti. Nam arietem pro defensione usurpari solere, non est ignotum. Cicero in Topicis, Ex quo aries illi subijcitur in uestris actionibus si telum manu fugit magis quem iecit, id est, illa defensio. Itaque non probo doctissimi uiri sententiam, qui pro ariete uno uerbo hic legit. erant & sublicæ supra pontem mediocri intervallo disiunctæ ab eo, non ut inferiores, cum ponte coniunctæ, quæ, ne qua uis inferretur ponti, defenderent, atque prohiberent. Quæ sublicæ dicuntur, ab Alberto sublicæ uocantur, ut ita in Cæsare legisse uideatur. Vetus criticus de his ita scribit, sublicæ κατὰ πηγύδας οἱ ἐν ποταμῷ τὴν γερύζαο ὑποβάσαντες.

PONS

d A Ti-

A Tigna bina senipedalia, duos a se invicem pedes distantia, non sublicæ modo directæ ad perpendicularum, sed prona ac fastigiata in flumine defixa, ut secundum naturam eius procumbant.

B Alia bina tigna, in inferiore fluminis parte, prius contraria, pedum quadragenum spatium ab invicem distantia, ac ab inferiore parte contra vim aquæ que impetum fluminis conversa.

C Trabes magnæ bipedales, totam pontis latitudinem, quæ pedum erat quadragenum, designantes.

D Fibule, quæ disilisse, hoc est, apertæ seu a se invicem divisa atque in contrariam partem reinctæ; una quidem intus, altera foris; hæc supra, illa infra. Et hæc trabes bipedales, quæ pontis latitudinem designant, tantam huic operi firmitudinem adferebant, ut, quo maior aquæ vis se incitavisset, quo ne majora pons ipse onera sustinuisset, hoc artius illigatæ nerentur.

E Trabes, quæ per pontis longitudinem dirigebantur, & longurijs cratibusque consternebantur.

EX GVLIELMI BVDAEI
ANNOT. PRIOR.

IN PANDECTAS.

PILATIO, quæ vulgo Pilatum dicitur, Fistucatio etiam appellatur, a fistuca machina, vulgo nota, quæ etiam pavitores utuntur, utrimque ansata. hæc enim pali magna vi in terram adiguntur. Est & alia fistuca magnæ molis, quæ trabalis materies in terram pangitur, aut in alveum fluminis, quæ funibus tollitur, & pondere suo remissa alliditur: cuiusmodi Parisiis sæpe visitur. De hoc genere intelligendum illud Cæsaris in 17. de bell. Gall. Hæc cum machinationibus immissa in flumen defixerat, fistucisque adegerat. De secundo illud Vitruvianum in VII. Si plano pede erit ruderandum, quæratrum solidum si sit perpetuo solidum, & ita exaquetur, & inducatur cum statu mine rudus: Sin autem omnis aut ex parte congesticius locus fuerit, fistucationibus cum magna cura solidetur. Vtitur & Plinius lib. xxxvi. Quidam Festucam & Festucare legunt per E. Leo Albertus, qui de edificatoria scripsit non Fistucam, sed Figisticam legit apud Cæsarem. Coaxatio autem opus est axibus constans, axes enim transversis tignis impositi contignationum sola fulciunt. ex eo autem opere intertignia constant, quod genus apud nos non est usitatum, sed alibi fortasse dicitur.

EX LEONE BAPT.

ALBERTO

DE RE AEDIFICAT.

Lib. iv. Cap. 6.

De pontium, siue lignei illi fuerint, siue lapidei, commoda locatione, de quibus illorum pilis, fornicibus, arcubus, angulis, riparum subicibus, cuneis, ansis, instratura, & fastigatione.

PONS quidem potissima via pars est. Pontis habendi locus erit idoneus non omnium, nam præter id quod non extremum sed medium in angulum paucorum commoditatibus reliquit, sed medius in regiones usibus uniuersorum parte pontem conuenit. Profecto locandus is quidem erit ubi & facile ponere, & impensa non grauissima pericere, & æternum futurum sperasse liceat. Captantur igitur uada non profundiora, non obruta, non incerta, non mobilia, sed coæquata, & mansura. Vitandi uero rices, gurgites, uoragines, & eiusmodi, quæ mala perfluenta uersantur. Vitandique in primis amfractibus riparum cubiti, cum ceteris obres, (sunt enim isti cripes ut uidere licet ruinis obnoxia) tum quod per eos ipsos cubitos alluionum tempestatibus raptæ ex agrumateria, & trunci, & siluæ non recto, expedito que lapsu deuehantur, sed obuersantur, aliaque alias retardando glomerantibus congruunt, uasumque coactæ in cumulum hærescunt pilis, unde fauces arcuum obstrata succumbunt, quo ad mole pressantium aquarum deturbatur opus, atque diruitur. Sed sunt pontium alij lapidei,

alii lignei. De ligneis prius, quod operæ sint faciliores, post de lapideis transigemus. Vtrumque firmissimum esse oportet. Ergo is multa, & ualida lignorum copia corroborabitur. Quam ad rem pulchre exsequendam, illud Cæsaris maiorem in modum confert. Nam pontis equidem efficiendi ratione sic instituit. Tigna bina sequipedalia paullulum ab imo præacuta dimensa ad altitudinem fluminis, interuallo pedum duorum inter se iungebat. Hæc cum machinationibus immissa in flumen deflexerat, sustulitque adegerat, non directe ad perpendicularum, sed prona ac fastigiata, ut secundum naturam fluminis procumberent. His item contraria duorum inter se ad eundem modum iuncta interuallo pedum quadragenum ab inferiore parte, contra uim atque impetum fluminis conuersa statuebat. Hæc utraque, ut diximus, constituta bipedalibus trabibus superimmissis iungebat longis quantum eorum tignorum iunctura distabat. Huiusmodi autem immissa trabes binis utrimque fibulis ab extrema parte distinebantur. Quibus disclusis, atque in contrariam partem reuinctis, tanta erat operis firmitudo, atque ea rerum natura, ut quo maior uis aquæ se incitasset, hoc artius colligata tenerentur iuga. Hæc materia iniecta contexebantur, ac longioribus, cratibusque consternebantur, ac nihilo segnibus graciliores trabes, quas a subiiciendo sublicas nuncupant, ad inferiorem partem fluminis obliquæ agebantur, quæ pro ariete subiectæ, & cum omni opere coniunctæ uim fluminis exciperent. Et alia item trabes supra pontem extabant fluuio mediocri spacio infra, ut, si arborum trunci, siue naues deijciendi

cūdi operis caussa essent a barbaris misse, bis defen-
sibus earum rerum uis minueretur, neu ponti noceri.
Hæc Cæsar. Non sit ab re, quod apud Veronam assue-
uere ligneos pontes inslernere ferreis uirgis, ea præse-
tim parte; qua rhedam & carros trahabant. Sequitur
lapideus pons, eius partes hæ sunt: Subices riparum
pilæ, fornix, instratura. Inter subices riparum atq;
pilæ hoc interest, quo hæ ualido penitus obnixu per-
sistent necesse est, non ad sustinenda modo superimitti
fornicis pondera, uti & pilæ, uerum & amplius
primæ pontis capita, & arcuum uim arcendam &
tinendam, ne quid pandant. Ergo eligendæ ripæ, uel
petius rupes (lapideæ, namque obscurissimæ) quibus pe-
tis capita committas. Pilarum numerus ad flum
latitudinem refertur. Arcus impares cum delecta
numero, tum & conducunt firmitati. Nam mediæ
fluenti cursus, quo a coercitione riparū remotior est,
& liberior, & quo liberior, eo & concitatior, atque
impetuosior deuoluitur. Ergo is quidem linquenda
est uagus, ne pilarum firmitati officiat illuctando. Et
locandæ per fluum pilæ quidem sunt, ubi castigatio-
res, & ut ita loquar, desidiore, unde præter laban-
tur. Huius argumenta loci dinoscendi alluiones mo-
strabunt, alioquin sic rem captabimus. Eos enim
imitati qui nucem flumine sparsere, quibus collecti
obsessi uescerentur, perpetuum fluminis transitum su-
pra longe ad passus, puta mille quingentos, quo præ-
sertim tempore fluius excreuerit, quidpiam tale quod
aqua supernatet desiciemus. Indicio erit aquas ma-
iore illic se concitare impetu, quo loci quæ ieceris plu-
rimum

rimam conueniant. Ponendis igitur pilis hunc uida-
bimus locum, cum captabimus, ad quem iacta rario-
ra, tardioraq; deuenierint. Mina rex, cum ad Mem-
phim pontem facere insituisset, Nilum deduxit alio
per montes, absolutoque opere suum in alueum resti-
tuit. Nicoris Assyriorum regina, paratis omnibus,
quæ ad pontem astringendum facerent, effosso lacu am-
plissimo, fluum diuertit eo, atque interea dum la-
cus impletur sicco fluminis aluco, pilas extruxit.
Hæc illi. At nos sic rem prosequemur. Pilarum fun-
damenta per autumnum aquis deficientibus sisten-
tur septo circumactio. Septi faciendi modus hic est.
Pali non infrequentes duplici ordine figuntur, ut ca-
pitibus ab aqua emergant in uallorum speciem, obdu-
cunturq; inorsum ad pilas, pro uallorum ambitu
crates, & complentur ordinum interualla alga &
luto, inspissanturque conculcatione, quod influere
amplius aqua nequidquam possit. Moxq; intra sinum
septi residens, seu aqua, seu præter aquam limus, arena
ue sit, seu quid aliud operi incommodum sit eximitur.
Cetera perficiuntur, uti libro superiore perscripsimus.
Ad solidum enim defoditur, uel potius palis præstis
solum artissime conspissatur. Islic aduerit egregios
architectos assuesse perpetuo pontis ipsius tractu per-
petuam substituisse basim, eam effecere non una om-
nem clauso flumine unico septo, sed additamentis no-
uissima iam tam positis adigendo. Tota enim uis
aqua omnino aceri, & contineri nequidquam potest.
Ergo sinenda fluente dum opus ducimus æstuarialia sunt,
quibus læsetur contumacia proturgentium unda-

rum. Aestuaria istaec, aut ipso in uado aperta dimi-
tentur, aut, ubi conferat, parabuntur formæ lignæ, &
canales pensiles, quibus exuberans fluctis aqua su-
perfluens labatur. Quod si tanta piguerit impensa
singulis basis pilis basesposito simplices, ut sint ex li-
burnæ similitudine oblongæ, proa & puppi in angu-
lum promissa, & per finita, atque secundum aquæ ip-
sius decursum ad lineam dirigit, ut præpotentium
aquarum vim dispartiendo comminuant. Meminisse
oportet undas puppibus pilarum quam prioris esse in-
festiores. Id monstratur ex ea re, quod a puppes pi-
larum secundior illuctatur aqua, quam ad proræ, tum
& visuntur illic gurgites in profundum excuari, cum
proræ ipsæ alueo arena oppletiore persistant. Que cum
ita sint, has esse partes in omni operis mole muniti-
simas, & ad tolerandas aquarum assiduas molestias
firmatissimas oportet. Ad rem igitur uehementer con-
fert, si profundum opus ipsum pedamenti multo qua-
que uersus, & maxime ad puppim protendetur, quoad
etiam quouis casu subdempta pedamentorum parte,
multa supersint, quæ oncri pilarum ferendo non de-
ficient. Confertque in primis, quamuis basim istic ipso
a primordio producere in accliuæ, ut aquæ superua-
dentes non prærupto irruat, sed lapsu molli facile di-
labitur. Nam præcipiti cadens aqua fundum, com-
mouet, & inde facta turbidior asportat commata,
& locum momentis excuat. Pilas adstruemus la-
pide, quam id queat, prægrandi longitudine, &
latitudine eximia, qui natura sui gellicidius resistat,
& aquis non maceretur: neque alioquin facile dif-
solua-

soluatur, neque facescat sub onere. Coagmentabi-
turque omni diligentia ad regulam, ad perpendicularum,
ad libellam, nexuris numquam intermissis, in longum,
in transversum iuncturis mutuo complicitis, spreta
omni minorum lapidum infractura. Adigenturq. ex
ore acus, & ansæ crebræ, eorum loculis ita pressis, &
ita dispositis, ut ulceribus non debilitentur lapides,
sed firmentur capti, tolleturque in altum opus, proa
& puppi angulari toto vertice eminenti usque etiam
exuberantes alluiones pilarum frontes superet. Pi-
larum crassitudo ad pontis altitudinē erit sub quadru-
pla. Euere, qui non in angulum proræ istiusmodi, &
puppim, sed hemicyclo finierunt, ductos, credo, linia-
menti venustate. Et cyclum tametsi habere anguli vi-
res dixerim, angulum tamen istic in primis probo,
modo non ita acuminetur, ut ad omnes leues iniurias de-
cussatus debonestetur. Quin & is quidem cyclo de-
cussatus detonsusq. placebit, si erit non ita obtusus re-
lictus, & impetentis undæ celeritas infensa resistet. In-
sum pilis angulum statuemus fore, cui rectus angulus
sexquiertius sit, aut si minus delectet, sexquialter.
Hæc de pilis. Ad riparum subices, si quales optamus,
natura loci non præstabuntur, pilarum opere firmabi-
mus, nouissimasq. ad ripam pilas ipso in sicco arcusq.
aliquos protendemus, ut si quid forte undarum assidui-
tas tempestatum succussu ex ripa absterferit, via ta-
men producto in agrum ponte minime interfecetur.
Forlices & arcus, cum ceteras ob res, tum propter a-
eres & nusquam intermissas carrorū intremitationes
esse oportet, per quam egregie validas, & mirifice ob-
firma-

firmatas . Adde quod interdum trabenda, per pontem
sunt uetustissima fortassis pondera colossorum , obelisco-
rum, & eiusmodi, utq. Scauro limitarem lapidem tra-
henti euenit, redemptores publici damna infecta me-
tuant . Ea re pons , & lineamento , & omni opere ad
perpetuitatem erit accommodandus contra carrorum
incussiones crebras atque molestissimos . Deberi ponti-
bus integros lapides prægrandes inducit ratio , facile
ut assentiamur, incudis exemplo . Nam si grandis, &
perinde grauis illa quidem sit , malleorum incussatio-
ne facile sustinet, si leuior, ictibus ressaltat & commu-
netur . Diximus fornices arcibus, complimentisq. con-
tineri, & arcum esse firmissimum eum , qui sit rectus .
Quod si ex pilarum dispositione ita respondeat rectus,
ut eius nimirum procera incuruitate offendere , ue-
mur comminuto riparum subicibus maiori crassitudi-
ne multo confirmatis . Deniq. arcus quiuis, qui ad for-
nicis istius frontes exstabit, coaptabitur ipso ex lapide
præduro & prægrandi nibilo segnius, quam is, quem pi-
lis mandandum duxeris . Et ne erunt quidem gracilio-
res in arcu lapides , quam ut crassitudine ad chordam
sui ex decupla respondeant . Chorda ne erit quidem lon-
gior, quam ut ad pile crassitudinem sexcupla, ne bre-
uior, quam ut quadrupla respondeat . Aduertuntq. ad
cuneos istiusmodi mutuo innectendos acus ærei, insui,
atque ansæ minime inualide, tum ad arcum supremus
cuneus, qui spina dicitur, erit, cum ad compares lineas
cum ceteris dolatus, tum habebit amplius quippiam
altero sui capite crassitudinis, quo non nisi fistuca insi-
ri, & leui aricete possit intrudi . Sic enim subinde reli-
qui

qui per arcum subiecti cunei arctius perstricti constan-
tius in officio perdurabunt . Complementa omnia in-
terstruentur, lapide, quo nullus integrior, nexura, qua
nulla coniunctior afferri possit . Quod si firmissimi lapi-
dis copia usque non suppeditabit complementis perfici-
endis, imbecilliores pro necessitate non recusabo, mo-
do toto ipsius fornices dorso spina , & utrimque con-
tingi ad spinam a lacti ordines nequidquam nisi ex
præduro lapide adsciscantur . Sequitur, ut insternatur
id opus, non magis pontibus, quam perpetuis quidem
uijs densandum est solum, inspargendumq. glarea, ad
cubiti crassitudinem post super instruendus lapis fultu
arenæ puræ fluuiatilis, aut marinæ . Pontibus autem
substratura, & solum cameticio, opere ad sui arcus pa-
rem crassitudinem erit coæquandum, post id, quæ in-
straueris calce fulcienda sunt . In ceteris par ambobus
erit ratio . Nam muniuntur quidem latera structura
firmissima, & superinsternentur lapide nec pusillo,
nec uolubili, qui leui appulsu diuellatur, nec item
amplissimo, adeo, ut illic ueluti in lubrico prolabi in-
uentum, si cœperit, ruat, prius, quam fixuram inue-
niat, ubi ungula restitet . Atqui plurimū quidem in-
terest, quo insternantur lapide, aut quid putas longo,
& assiduo iumentorum rotarumq. attritu fieri, quan-
do fornices ipsum per siliicæ pedum attritu excauisse
callem admoneamur ? Sed ueteres aduerti, cum alibi,
tum ad Tiburtinam uia medium siliceo lapide instra-
uisse . Latera uero hinc atque hinc operuisse glarea mi-
nuta . Id quidem, quo istuc rotæ instrata corrūperēt mi-
nus, recuteret iumentorū ungulas, alibi & præsertim
panti-

pontibus sublatis lapideis gradibus toto pontis tractu
 calles habuere ad spondas, quibus ambulare pedes
 nitidius, medium autem palustris equitibus ne relin-
 queretur. Ceterum veteres huic operi silicem lapideam
 egregie probauerunt. Inter silices fistulosus commodior,
 non quia durior, sed quia vestigijs minus lubricus. Qua-
 licumque dabitur lapide pro rerum copia utemur, mo-
 do prædurissimi seligantur, quibus ea saltem uia pari
 insternatur, quam potissimum iumenta reptando pe-
 tant. Et petunt quidem æquabiliorē, ac cliuiorē pe-
 nitus recusant, poniturque seu silex, seu quicquid lapis la-
 tus, cubitum crassus ne minus pede, suprema superfi-
 cie æquabili, lateribus coherentibus, nullis intermis-
 sionibus dispositus ad fastigium, quo exceptus imber
 diffundatur. Fastigiatio triplex. Nam aut in medium
 stratae decurret accliuitas, quod latioribus deditur uis,
 aut in latera, quod artiores minus impedit, aut rectam
 per longitudinem perducetur. Ista quidem moderan-
 tur, prout cloacarum, riuulorumque exitus in mare, in
 lacum, aut in fluentum præstantur. Iuxta erit fastigia-
 tio binos in cubitos digitorum semis. Aduerti veterum
 accliuia, quibus in montes adscenderent, triginta quo-
 usque in pedes pedem fastigiasse unum. Et locis nonnul-
 lis, ut puta ad pontium capita, uisuntur fastigiata ali-
 tudine, ut sint singulos in cubitos palmo, sed sunt ea
 quidem breuia, quæ onustum iumentum uno innixu
 præternoler.

E X

E X O .

RATIONEM PONTIS; Que cum attente legen-
 ti valde perspicua sit, tamen vix dici potest,
 quantum ab ea Lucundus, Budæus, Cardanus,
 Buteo, & Turnebus discesserint. Illud autem in primis
 attendi oportet, Cæsarem unius dumtaxat arcus sine
 ingi figuram exponere: cum amplius viginti fuisse constet.

In flumine defixerat, } Faerni & Stephani li-
 bri, in flumen.

FISTUCIS. } Fistuca interdum dicitur instrumentum
 ligneum in imo ferratum, & utrimque in medio ansa-
 tum quo vulgo pauiores, aut qui palos in terram defi-
 xunt, utuntur. Interdum vero instrumentum, quo tignu-
 lum ferratum & sine suspensum, atque ab aliquot ope-
 rarijs in sublimi tractum, in caput infixi tigni denotantur:
 ut crebris ictibus impulsu adigatur. Illud superius
 qui putant hoc loco a Cæsare significari, ridendi mate-
 riam suppeditant. Quod vero Buteo Fistucas interpre-
 tatur, palos præacutos, qui in Rheni vado ad imam ti-
 gnorum partem insigebantur, ut tigna constipata firmio-
 ra essent, primum absurdum est: quia tanta Rheni alti-
 tudo est, ut pali sub illo adigi non possint: deinde Latina
 Cæsaris oratio ab illo sensu abhorret. Nam Adigere ti-
 gna, est impellere, et penitus in uadum insigere. Alioqui di-
 cendum fuisse, Fistucis, palis constiparat. Sed hoc plane ab-
 surdum est, ac melius uidetur Fistucæ figuram proponere.

Non sublice modo. } Sublice tignum ab imo præacutum,
 et directum ad præpediculum in uadum fluminis adactum, ut lib.

VII. Iisdem sublicis, quarum pars remanebat, potest reficere
 capit. unde pos sublice, quod ex Vitruuij locis intelligitur.
 Directa ad præpedicula, præna ac fastigata, } Ita legē-
 dum

dum est, ut in nostro & Aldino: quamvis in Steph. & Romano legatur, directæ, prone, fastigiata.

Fastigiata, } Inclinata, p̄cūbatia paullulū acclina. ut li. 11. Leuiter fastigiat^o paul lat^o ad planitiē redibat.

Secundum naturam fluminis } Caesar p̄spiciet has locutiones opponit, secundum naturā, & Contra uim atq; impetum fluminis. Cum autē uis & impetu fluminis sit in parte superiore, relinquitur, priora du tigna in inferiore fluminis parte defixa fuisse.

Ab inferiore parte, } Id est in ipso solo atque modo fluminis.

Bipedalibus trabib. immixtis distinebant, } Vt uisissimus Codex, Bipedales trabes immixtæ distinebant. Sed utriusq. lectionis eadem sententia est. Vna autē trabes quattuor illis tignis imponebatur. quod cū Tribes. nō uideret, ita scripsit: Inter tigna immixtæ erāt trabes, quæ tignorū interuallum ab imo fluminis usq; ad ultra summam altitudinem eius implebant. At Cesar non dicit ab imo ad summum. sed insuper immixtæ.

Distinebantur. } Verbum uim quandā significans, nam bipedalis trabs utroq. suo cauo contraria tigna distinebant: id est utrique incumbēs, quodammodo p̄pellibat. Sic de bel. ciuil. lib. 1. Has quaternis anchoris ex quattuor angulis distinebat, ne fluctibus mouerentur.

Iūctura distabat } Ineruallo duorū pedū, ut sū. dixit.

Binis utrimq. fibulis } Fibulas appellat, clauos trabales, quas Cheuilles Gallice dicimus: quibus trabes quæ pedales trāsuersariæ figebātur. Quod autē Buteo ex quaternis trabib. quadratū efficit, quo extrema tignorum & trabis immixtæ pars, quasi fibula ferrea quadrata

coer-

coercentur, hoc quid sit, ne diuinando quidem assequi potui. Et uero, ut ita sit, tamen ubi erit axiculus?

Distichis, } Binis tignis contrarijs distendere, est, quod modo dixit, Distinere.

In contrariam partem, } Nam trabs bipedalis nō in commissuras (quas nos Mortelias appellamus) ad acta impellebat tigna, & ab iis constringebatur.

Reuinctis, } Cauum enim cauo inuicē trā, iunctis ram faciebat: eoque complexu coercebat.

Rerū natura, } Id est, cōpactura. Naturaliter accidebat, ut, q̄ uis atq; impetus Rheni iūctas priorū tignorū partes, ac p̄inde superimpositā trabē impelleret, eadē uis altera quoq. bina tigna cōtraria propelleret: q̄, q̄ p̄na ac fastigiata erāt, cōtra impulsū illū nitēbātur.

Ad inferiorē partē } Hoc a me nō intelligi ingenie fateor. nisi superiorē reponamus, unde uis fluminis exoriebatur. qd. n. aries ad inferiorē fluminis partē?

Oblique adigebant, } Volo esse aduerbū, ut hec publica directæ ad p̄pendiculū infixæ essent, sed earū ordo arcuatus & obliquus esset. ita tamen, ut cōtra uim fluminis acies siue cuneus exstaret, qui uim illā periret. Qua de causa Arietē ex similitudine nominat. Plut. ζεύγμα προβόλων appellat. Αλλά ταῦτα πρὸς ἄλλοις ζύλων μεγάλων δια τὰ πρόσω καταπεπηγῶτων ἀναδεχόμενος καὶ γαληνότητας τὸ προσπίπτον βεῦμα τῶ ζεύγματι, &c.

Pro ariete } Faernus, Pro pariete. Sed puto distichū esse p̄ loco arietis. Nā, ut aries ad triāguli figurā accidebat, ita hæc p̄pugnacula triquetra esse solēt. ut aries impetu suo murum frangit, ita hæc p̄pugnacula Rhenū sindebant, cuiusmodi fere ratione Rostrū Cicero dixit.

xii.

xii. Nam lib. de leg. 2. Vt enim hoc quasi rostro funditur Fibrenus, & diuisus aequaliter, &c. Buteo uero ab surdisime interpretatur Pro ariete, id est, ante arietem. Nam ut aries murum oppositum, sic rostrum istud uini fluminis irrumpentem fundit ac perrumpit. Denique quem hic Arietem, mox Defensorem appellat. Hoc idem in pontibus lapideis fieri solere nemo nescit. Gallii Sperones appellant, Formam tamen non triangularem, sed semicirculi hos arietes habuisse, superius dictum est. Supra pontem? Versus impetum fluminis, circumter decem pedes supra locum pontis.

His defensoribus? Defensor in feminino, saepe apud Iuriconsultos. Plutarchus dixit *της εὐλοίας*.

Diebus decem? Magnam opus, sed tamen haec Caesarem adiuerunt: primum tempus aestatis, quo Rhodanus aliquanto est angustior deinde, aggregatum & riparum secturæ fossæ, ingentes, quas Caesaris milites auerendi & minuendi fluminis causa faciebant. tertio, magnus sublicarum & palorum numerus transuerso flumine in vadum defixus: qua obstructione & quasi repagulis reiecta vis fluminis in illas fossas restagnabat quarto, innumerabilis fabrorum multitudo, quos in exercitu Caesar habebat. nam milites omnes aut in fodiendo, cum usus esset, aut in fabricando, aut in remigando, aut in demetendo frumento, aliisque operibus faciendis laborem nullum recusabant: deinde fabros & fabrum præfectos habebat. Eo accedebat multitudo Romanorum, quarum ædificatio, quam facilis militibus Romanis fuerit, ex alijs Caesaris locis intelligitur.

GALLIAE D

T GALLIAE diuisionem (quam ftatariorum de bello Gallico tradit eiusdem picturam hoc pacto factum huiusmodi non nihil ad pleni Galliae autem diuisione obseruato

nam (in qua sunt Massilia, Arelate, Auinio, Nemore, & parte ex alia Vienna, Geneua, lacu Lemano, & Rhodaniam Aquitanos, tertiam qui ipsorum lingua Celtæ autem, qui inter Belgas & Aquitanos mediam ad Rhenum usque perducis: tum Rheno usque Lemano, ac Rhodano Lugdunum usque: rursus in Garumna fluuio quam longus est.

BELGAE, qui spectant in Septemtriones, diuisionem Gallis ijs ipsis punctis ab Rheno ad Matronam cluduntur ab Gallis Garumna flumine, ijsdem locis: attinguntq. Pyrenæos montes: a prouinciis in pictura cernere licet.

HISPA-

xit. Nam lib. de leg. 2. Vt enim hoc quasi rostro funditur Fibrenus, & diuisus æqualiter, &c. Buteo uero ab surdiſſime interpretatur Pro ariete, id est, ante arietem. Nam ut aries murum oppositum, sic rostrum istud uicini fluminis irrumpentem fundit ac perrumpit. Denique quem hic Arietem, mox Defensorem appellat. Hoc idem in pontibus lapideis fieri solere nemo nescit. Galli Sperones appellant, Formam tamen non triangularem, sed semicirculi hos arietes habuisse, superius dictum est. Supra pontem? Versus impetum fluminis, circiter decem pedes supra locum pontis.

His defensoribus? Defensor in feminino, sæpe apud Iuriconsultos. Plutarchus dixit *προβόλοισ*. Diebus decem } Magnam opus. sed tamen haec Cæsarem adiuuerunt: primum tempus æstatis, quo Rhodanus aliquanto est angustior deinde, aggereum & riparum secturæ, fossæq. ingentes, quas Cæsaris milites auertendi & minuendi fluminis causa faciebant. tertio, magnus sublicarum & palorum numerus transuerso flumine in vadum defixus: qua obstructione & quasi ripagulis reiecta vis fluminis in illas fossas restagnabat. quarto, innumerabilis fabrorum multitudo, quos in exercitu Cæsaris habebat. nam milites omnes aut in fodiendo, cum usus esset, aut in fabricando, aut in remigando, aut in demetendo frumento, aliisque operibus faciendis laborem nullum recusabant: deinde fabros & fabrum præfectos habebat. Eo accedebat multitudo nauium, quarum ædificatio, quam facilis militibus Romanis fuerit, ex alijs Cæsaris locis intelligitur.

GALLIAE DIVISIO.

T GALLIAE diuisionem (quam statim in principio primi libri Commentariorum de bello Gallico tradit Cæsar) quibus facilius intelligat, hanc eiusdem picturam hoc pacto faciendam curauimus: solent enim interdum huiusmodi nonnihil ad pleniorum rei intelligentiam conferre. In Gallia autem diuisione obseruato Cæsarem, Romanorum prouincia diuisa (in qua sunt Massilia, Arelate, Auinio, Nemausum, Tolosa, cum alijs compluribus, parte ex alia Vienna, Geneua, lacu Lemano, & Rhodano, qui dictam Romanorum prouinciam diuidit ab Heluetijs) reliquum in partes tres diuisisse. Harum unam Belgas, aliam Aquitanos, tertiam qui ipsorum lingua Celte, nostra Galli appellantur, incolere. Celtæ autem, qui inter Belgas & Aquitanos medij sunt, concluduntur Sequana, Matrona ad Rhenum usque perductis: tum Rheno usque ad Lacum, unde oritur. Item lacu Lemano, ac Rhodano Lugdunum usque: rursus Lugdunensium Aruernorumq. finibus: in Garumna fluuio quam longus est.

BELGAE, qui spectant in Septemtriones, diuiduntur ab Germanis, Rheno: ab Celtis in Gallis ipsi punctis ab Rheno ad Matronam, tum Matrona & Sequana. Aquitani concluduntur ab Gallis Garumna flumine, iisdemq. Lugdunensium & Aruernorum finibus: attinguntq. Pyrenæos montes: a prouincia Tholosæ, & Narbonæ finibus. Hæc præsentia in pictura cernere licet.

HISPA-

IVISIO.

itim in principio primi libri Commen-
Cæsar) quiuis facilius intelligat, hanc
iendam curauimus: solent enim inter-
lorem rei intelligentiam conferre. In
Cæsaſem, Romanorum prouincia di-
aufum, Tolosa, cum alijs compluribus,
Rhodano, qui dictam Romanorum pro-
estres diuiffisse. Harum unam Belgas,
lte, nostra Galli appellantur, incoluere.
ij sunt, concluduntur Sequana, Matro-
ue ad Lacum, unde oritur. Item lacu
ugdunensium Aruernorumq. finibus:

duntur ab Germanis, Rheno: ab Celtis
i, tum Matrona & Sequana. Aquitani
q. Lugdunensium & Aruernorum fini-
i Tholosa, & Narbona finibus. Hæc

INDEX BELGICVS

Argentoratum, & Argentina, *Strasburg*
Argentuarina, *Horburg* op. quondam primæ
Germania, nunc vicus, iuxta quem est
Columbaria, *Columbier en Elſas*

Argua, *Argue*

Arilum, *Arlez*

Arna, *Aræ*

Ama, *Aſne ſur Salins*

Aſpenciacum, *Aſprenay*

Atrebatum, *Arras* vnde Atrebates pop. E.
Atrebaten.

Audomarns, *Omer*

Arduenna, *Auene*

Auenticum, *Aueneche au pays de Vaul*

Augusta Rauracorum, *Auguſte ſus Baſle*

Augusta Romanduorum, *Luxembourg*

Augusta Soiffionum, *Soiffons*

Augusta Treuironum, *Triers*

Axona flu. *la Diſne* nunc *Anaix*, prope opi-
dum Latonio.

Bacenis, ſilua nigra, *la foreſt noire*

Balma, *Baulme*

Bapalma, *Bapaulme*

Barrum, *Bar*

Baſilea, *Baſle, E Baſilien.*

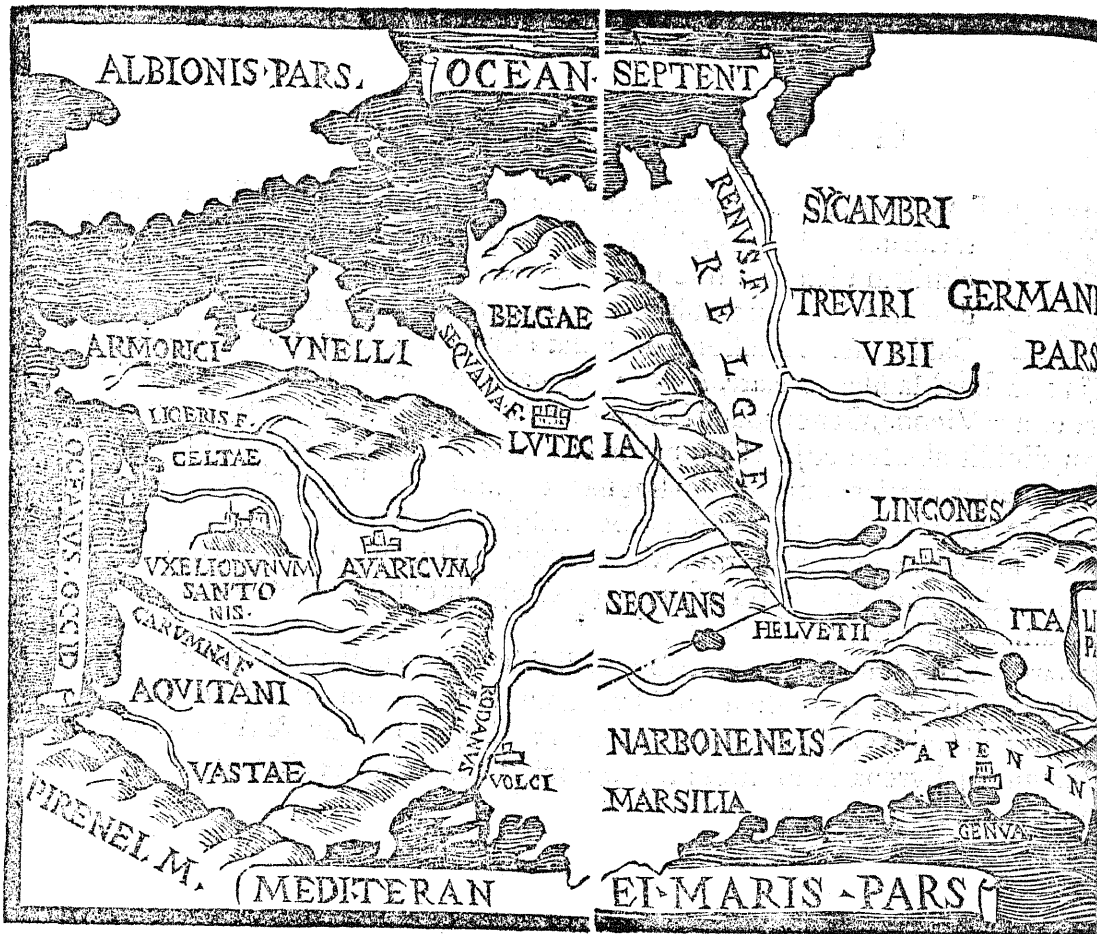
Bataui, *Hollandois & Gueldrois* (gigue

Belga po. & Belgica pars Gallia, *la Gaule Bel*

Belgium, *Beauuois*

Bellouaci pop. *le pays alentour de Beauuois, E.*

Bellouacen. ſiue Beluaceſis

INDEX BELGICVS

Argentoratum, & Argentina, *Strasbourg*
 Argentuaria, *Horburg* op. quondam primæ
 Germania, nunc vicus, iuxta quem est
 Columbaria, *Columbier en Elsas*

Argna, *Argue*
 Arim, *Arlez*
 Arna, *Arne*
 Alma, *Asne sur Salins*
 Afreniacum, *Affrenay*
 Atrebatum, *Arras* vnde Atrebates pop. E.
Atrebaten.

Audomarns, *Omer*
 Arduenna, *Auene*
 Auenticum, *Auence au pays de Vaul*
 Augusta Rauracorum, *Auguste sus Basle*
 Augusta Romanduorum, *Luxembourg*
 Augusta Soissonum, *Soissons*
 Augusta Treuirorum, *Triers*

Axona flu. *la Dife* nunc *Auax*, prope opi-
 dum Latomio.

Bacenis, *filia nigra, la forest noire*

Balma, *Baulme*

Bapalma, *Bapaulme*

Barrum, *Bir*

Batleca, *Basle, E. Basilien.*

Batani, *Hollandois & Gueldrois* (gigue

Belæ po. & Belgica pars Galliæ, *la Gaule Bel*

Belgium, *Beauvois*

Bellouaci pop. *le pays alentour de Beauvoys, E.*

Bellouacen. siue Beluacensis

e 2 Belna,

B E L G I C V S

Belna, *Beaulne*
 Berga, *Bergues*
 Berna, *Berne*
 Bethunia, *Bethune*
 Beuium, *Beuoye en la France contee*
 Bibractæ pop. *Beaulne en la duchee de Bourgo-
 gne, hodie Belna*
 Bibrax, *Bray en la contee de Rhetel*
 Bingium, *Bingen, in ripa Rheni infra Magna-
 tiacum.*
 Bifontium, *Befanson. A. Bisuntinen.*
 Bleterum, *Bleterans*
 Bodobriga, *Poppart Treuironum, non pro-
 cula Confluentibus.*
 Bolonia, *Boulongne*
 Bonna, *Bonne pres Coulongne sus le Rhin*
 Borbetomagus, vulgo *Vuormacia, Vangio-
 num caput, vulgo Vuroms*
 Bouina, *Bouine*
 Brabantia, *Brabant*
 Bregantia, uel Confluentes, *Breganti uetus
 op. ad Acronium lacum.*
 Brielis, *Bryele*
 Brugæ, *Bruges*
 Bruxellæ, *Brusselles*
 Burgum, *Bourg pres Nozereth. Vnde Burgum*
 Burgundiæ ducatus, & comitatus, *duchee de
 France contee*
 Buscumducis, *Bosleduc*
 Cabillonum, & Catalaunium, *Challons, su-
 Mar.*

GALLIAE POPVLORVM
 VRBIVM FLVVIORVM
 ET MONTIVM

quo nomine & olim, & hodie, dicantur,

INDEX LOCVPLETISSIMVS
 LATINO GALLICVS

ORDINE ALPHABETICO
 DIGESTVS.

In quo A, Archiepiscopatum;
 E, uero Episcopatum
 indicat.

BELGICVS INDEX.

Abbati suilla, *Abbeuille*
 Aduatici po. *le pays alētour de Bostel*
 Aeria, *Ayre*
 Agrippinenses pop. *ceulx de Coulongne*
 Aldenardum, *Auldenarde*
 Aldnafdubis, & Dubis, *sine Dubius fl. le dou*
 Alemanni, *Alemans en la Franche contee sur T*
tarlez
 Alexia, *Leuxeu en la Franche contee, a nonn*
lis, Alexie en la Duchee de Bourgongne
 Allobroges pop. *Sauoiens, & Daulphinois.*
 Amantium, *Amance*
 Ambiani pop. *le pays alentour d' Amyens*
 Ambianum, *Amyens, E. Ambianen.*
 Ambuariti, *sive Ambuariti, & Beuij, qui*
Brabantii, B. abansons
 Ambrones pop. *le pays d' Ambrum*
 Amsterdammum, *Amsterdam*
 Amurcum, *S. Amour*
 Angelio fl. *Angelon*
 Antenacum, *Andernach. op. inter Confluen*
tes, & Agrippinenses
 Antuacutū, *Antuerpia, Anuers, Antuuerpa*
 Aquisgranum, *Aix*
 Arantum, *Aranto*
 Arar fl. *la Saone*
 Arbosium, *Arbois*
 Arduenna silua, *la forest l' Ardenne*

Argen-

BELGICVS

Elsebus, *Scheltat en Elsas*
 Embrica, *Embric*
 Enna fl. *Enne*
 Equestris ciuitas, *Neuschassel, en Suysse,*
Fauernum, Fauerne
 Fiscanus, *Fescamp*
 Fitignum, *Fitigny*
 Flandria, *Flandres*
 Fonsena, & Fonseni, *Fonsseniens*
 Fraxinum, *Fraigne*
 Friburgum, *Fribourg*
 Gandautum, *Gand*
 Geneva, *Geneue, Gessoriacum nauale*
 Gessoriacum *Bologne, sur la mer, vel Caletii*
gium, Gy
 Gorduni, *Gantois*
 Granuallis, & Grantuallenses, *Granualliers*
 Grauellina, *Grauellines*
 Grennes pop. *Gleuoy*
 Greum, *Grey*
 Grudij pop. *le pays alentour de Louain*
 Gueldria, *Gueldres*
 Haga, *l'Haye*
 Hannonia, *Hannoyes ou Henault*
 Hareflorus, *Harfleur*
 Harla, *Harle*
 Harudes pop. *le pays alentour de Constance en*
Allemagne
 Hastallum, *Hastale*
 Hellum, *El, Tribunorum vicus*

Hel-

B E L G I C V S

Heluetia, & Heluetij pop. *Suiffes*
 Hippolytum, *Hippolyte*
 Hilara fl. *Lifere*
 Hifdinum, *Hefdin*
 Hollandia, *Hollande*
 Hoyum, *Hoye*
 Iouis portus, *Huyffant*
 Ifara fl. *Aife*
 Itius portus, *Calais, port de mer*
 Iuliacum, *Iuliers*
 Iulianum, *Iulien*
 Iunia, *Iongnes*
 Iunuilla, *Iunuille*
 Iura mons, & Iuraffius, *de mont Lon*
 Iuffium, *Iuffey*
 Latobrigi, *ceulx du pres Lofanne*
 Laudunum, *Laon, E. Laudunen.*
 Laurentianum, *S. Laurens*
 Ledon, *fiue Lofalinum*
 Lemanus lacus, *le lac de Lofanne, & de Gem*
fiue
 Leodium, *Liege*
 Lepontij, *Gryfons*
 Leydis, *Leyde*
 Lignum, *Ligny*
 Lila, *Lysle fur le Doux, vng aultren Flandres*
 Lyfa fl. *Lysè*
 Lofanna, *Lofanne, E. Lofanenf.*
 Lotharingia, *Loreine*
 Louanium, *Louvain*

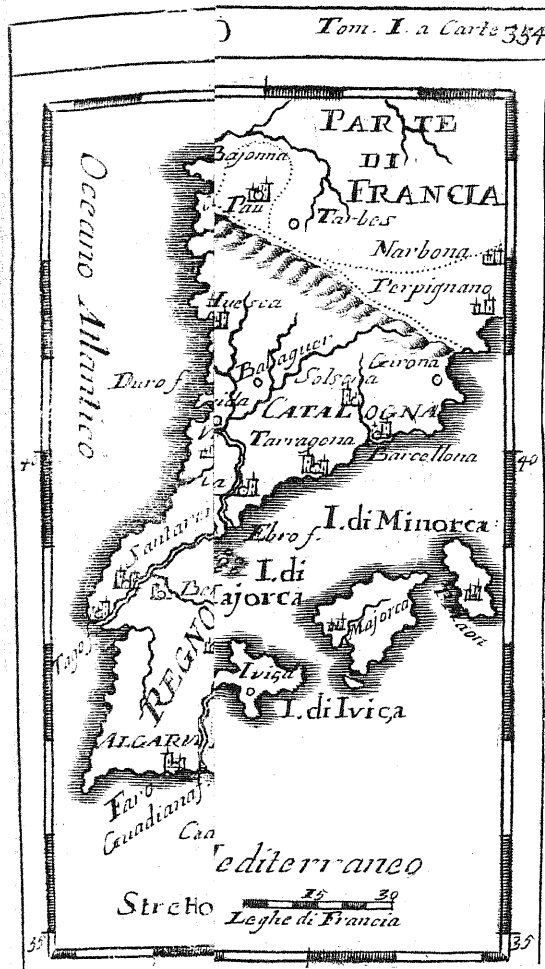
I N D E X

Marne. & vng. aultre fur Saone. E. Cabilon, fiue
Cathaluaniensis
 Capina fl. *Oignon*
 Cæfaromagus, *Beauuois*
 Calcar, *L'esperon*
 Caleti pop. *le pays aletour de Calais port de Mer.*
 Caletum, *Cales*
 Caluus mons, *Chaumontb*
 Calx, *la Chaux*
 Cambetis, *Kemps pagus ad nemus Rauraco*
rum, infra Bafileam
 Cameracum, *Cambray E. Cameracensis*
 Campania, *Champagne*
 Campignola, *Champignole*
 Caninciatès, *le pays de Gorkumen Hollande*
 Castellana, *Chastellaine*
 Castellio, *Chastillon*
 Castellum, *op. quondam Menapiorū iuxta*
Mofam, nunc pag. Keffel
 Castrum Caroli, *Castelchalon*
 Castrum Thericum, *Chasteau Tierrri*
 Castrum villicum, *Castelwillain*
 Catuaci, *Ceulx du payx de Donuay*
 Celeræ, *Cefieres*
 Centrones, *Centron au pays du Liege*
 Camberiacum, *Chambery*
 Chemnitæ siue Chemnicium, *Chemnytes*
 Cheuannæ, *Cheuanmes*
 Clarauallis, *Clereual sur le Doux, & vng aultre sur*
la riuere Dain

I N D E X

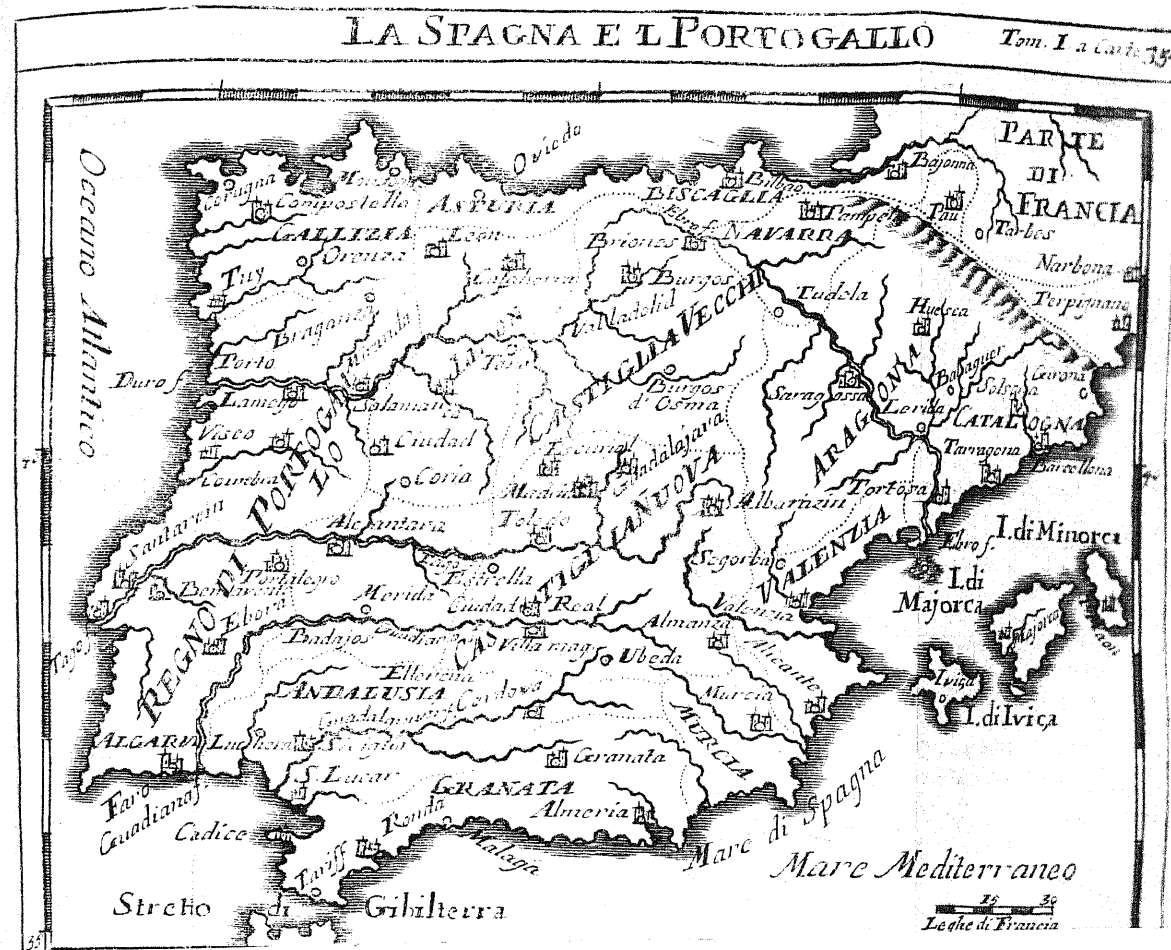
- Clartim, Cleron
 Clarus mons, Clermont E. Claromonten
 Claudianum, S. Claude
 Cleuia, Cleues
 Colonia Aggripinēſium, Colongne ſus le Rhin
 Compendium, Compeigne
 Concordia Romanorum quōdam monu-
 mentum, nunc ſpecula Argentoratēſiū
 Confluentia, Confluence
 Constantia, Conſtance. E. Conſtantiēſis
 Corbua, Corbie
 Crodrufi, ceulx d'empres, Aix entre Traict, &
 Juliers
 Creolium, Creil
 Croteum Crottoy
 Curtracum Courtray
 Danus fl. Dain
 Dieppa, Diep
 Dinantum, Dinant
 S Dionyſius, S. Dexys
 Diuodurum, Theonuille en Luxembourg
 Dola, Dole
 Dordracum, Dördrecht
 Dorlenum, Dorle
 Duacum, Douay
 Durocortorum, Reins en Champaigne
 Duromagus, Durmegeen, Vbiorum op.
 Ebrodunum, Embrum
 Eburones pop. les Liegeois
 Elſaſia, Elſaſſe

Elſebus,

I N D E X

- Clarum, Cleron
 Clarus mons, Clermont E. Claromonten
 Claudianum, S. Claude
 Cletia, Cleues
 Colonia Aggripinēſium, Colongne ſus le Rhin
 Compendium, Compeigne
 Concordia Romanorum quōdam monu-
 mentum, nunc ſpecula Argentoratēſiū
 Confluentia, Confluence
 Conſtantia, Conſtance. E. Conſtantienſis
 Corbua, Corbie
 Crodruſi, ceulx d'empres, Aix entre Traict, &
 Juliers
 Creolium, Creil
 Croteum Crotoy
 Curtracum Courtray
 Danus fl. Dain
 Dieppi, Diep
 Dinantum, Dinant
 S Dionyſius, S. Deys
 Diiodurum, Theomille en Luxembourg
 Dola, Dole
 Dordracum, Dordrecht
 Dorlenum, Dorle
 Duacum, Douay
 Durocortorum, Reins en Champagne
 Duromagus, Dürmege, Vbiorum op.
 Ebrodunum, Embrum
 Eburones pop. les Liegeois
 Elſaſia, Elſaſſe

B E L G I C V S

Lucenburgum, *Lucembourg*
 Lucerna, *Lucerne*
 Luxouium, *Luxeu*
 Maguntia, *Mayence*
 Maillotenses, *Valux de Maillot en la Franche*
contee
 Marchia, *la Marche*
 Marnecum, *Marney*
 Matrona fl. *Marne separāt en partie avec Sainetes*
belges d'avec les Celtes selon Casar,
 Mechlinia, *Malines*
 Mediomatricum, *Metz, unde Mediomatri-*
ces pop. le pays alentour de Metz en Lorraine
 Metanunc. E. Metensis
 Meldeburgum, *Meldeburg*
 Menapij pop. *Gueldres, & Cleues*
 Migientes, *Valux de miges*
 Mirebellum, *Mirebel.*
 Moguntiacū, & Mogūtia, *Mayence sur le Rhin.*
A. Moguntinen.
 Mombiliardus, *Monbiliard*
 Mombosium, *Monboson*
 Monasteriolum, *Montereul*
 Mondiderium, *Mondidier*
 Monnetum, *Monnee*
 Monfloridus, *Monfleur,*
 Mons acutus, *Montagu*
 Mons in Hannonia, *Mons en Henault*
 Mons Iura, *mon Ioux*
 Mons maior, *mont maion*

BELGICVS

Monfrotundus, *Monfrond*
 Montani, *sur le Mons en Franche contee*
 Montruncum, *Montronc*
 Morantium, *Morans*
 Morellum, *Morel*
 Morinum, *Terouanne*. vnde Morini pop. *Morinensis*
 Mortua, *Mortuenses, Mortual*
 Mosa fl. *Meuse*
 Mosella fl. *Moselle*
 Mota, & Motenses, *Mote*
 Namurcum, *Namours*
 Nancum, siue Nassium, *Nancy en Loreine*
 Nantuates, siue Antuantes, rectius Vantuates, *le pays de Vaulx*
 Nauatia, *Campen in Transisulania*
 Nazaretum, *Nazareth*. vnde Nozorethent
 Nemetum, *Spire*. vnde Nemetes, *ceux d'alentour de Spire, sur le Rhin*
 Neruij pop. *ceulx d'alentour de Tournay*
 Nouesii, nunc Nussia, non longe a Colon
 Nouiodunū in prouincia Rhemensi, *Noyon*
 Nouiomagum, *Moymage*
 Nouiomus, *Noyon*. E. Nouiomen
 Nouus mercatus, *Marcheneuf*
 Nuithlandia, *Desert*
 Orchie, *Orchie*
 Orgelium, *Orgelet*
 Ornatum, *Ornans*
 Ostenda, *Ostende*

I N D E X

Paema, *Femes*. Inde Paemani, siue Paemenfes, *en la France contee*
 Paemani pop. *pres du Liege*
 Palma, siue Balma, *Baulme les nonnes sur le Doux*
 S. Paulus, *S. Paul*
 Peninſula, *Peniſle*
 Perna, *Perne*
 Peronna, *Peronne*
 Phryſia, *Phryſe*
 Picardia, *Picardie*
 Pleuomſij, *Flandrois in Dioceſi Tornacenſi*
 Polichnion, *Polichni*
 Pontarlum, *Pontarlez*
 Pontifara, *Pontoise*
 Portuzona, *Port sur sone*
 Quenayum, *Queſney le conte*
 Quingyum, *Quingey*
 Quintinum, *S. Quintin*
 Rauraci, *Baſſoys*
 Reamonenſes, *Reamonoyſ*
 Regyacum, *Arras*
 Remis, *Reims*: vnde Rhemi, *A. Rhemenſis*
 Res, *Rees*
 Rhena, *Rhenes pres Salins*
 Rhenus fl. *le Rhin, ſeparant la Gaule d'Allemaigne*
 Richarium, *S. Riquiers*
 Rigomagus, *Reimnegen*, Vbiorum op.
 Riparia, siue Riuija, *Rimere*
 Rochofortis, *Rocheſort*
 Rothomagum, *Rhouen, chef de Normandie ou il*

I N D E X

ya parlement. *A. Rothomagen.*
 Roya, *Roye*
 Rubimons, *Rougemont*
 Ruphacum, *Ruffey en la France contee, & ung an
 tre en Alfas*
 Rupis Ioannis, *Roche Ian*
 Ruremunda, *Ruremonde*
 Sabris fl. *Sambre pres Namours*
 Saletio, *Seltz*, ad Rhenū, infra Argētoratur
 Salinæ, *Salins*
 Sandiferium, *Sandisfer*
 Samarobriga, feu Samarobrina, *Cambray*
R. Quintin
 Sāctio, *Seckingen*, in ripa Rheni supra Basile
 Sangona fl. *Sone*
 Scaldis fl. *leschault*
 Sebusieni, & Segufiani pop. *Bresse*
 Sebusium, *Vuessemburg*, op. infra Argentor
 rum, iuxta montes.
 Seclufa, *l'eccluse*
 Sedusij, & Seduni, *le pays alentour de Syon en
 loys*, incolæ uallis penine iuxta Verag
 quorum oppidū est Sedunum. *E. Sedun*
 Segni pop. *Namurcis uicini*
 Sena fl. *Simme*
 Sequana fl. *Seine*, separant les Belges en partie a
Marne de Celtes selon Cesar. unde Sequan
 cti sunt Burgundi, *Bourguignons*
 Serpentina fl. *Serpentine*
 Sicambri, *Gueldroyt*

B E L G I C V S

Siluanectum, *Senlis. E. Siluanecten.*
 Sirodum, *Siroz*, unde Sirodani
 Solodurum, *Soleure*
 Somma, *Somme*
 Sorlinum, *S. Sorlin*
 Spira, *Spire*
 Stauia, *Estauayer au pays de Vaud*
 Sueffio, *Soissons*. unde Sueffiones pop. *le pays
 alentour de Soissons. E. Suffionensis*
 Sueuia, *Suuabe*
 Sunici pop. *pres Coloigne*
 Tarbiaci pop. *pres Coloigne*
 Tafandron, *S. Trandron au Ligeois*
 Teneramunda, *Tendremonde*
 Tigurinus pagus, *Tigurum, Zurich en Suisse*
 Tornacum, *Fornay. E. Tornacensis*
 Traiectum, *Trechl*, inferius in Hollandia
 Traiectum superius, ad Mosam. *Mastricht*
 Trauium, *Traues*
 Treueris, *Triers*, unde Treuiri pop. *A. Treue-
 rensis*
 Tribotes, feu Triboces, *le pays alentour de Stras
 bourg.* Alfas non dicuntur
 Tullum, *Toul*, a quo Tullingi pop. *E. Tullen.*
 Turmaya, *Turmay*
 Vadam, *Vadans en la Franche contee, & in Ba-
 tauia*
 Valdum, *Vauldre*
 Valempolierc, *Valempolieres*
 Valentinae, *Valenchiennes*

BELGICVS INDEX

Vangiones, *le pays a l'entour de Vuormes sm
Rhin*
 Velladunum, *Villeneufue en Loraine*
 Vercellæ, *Vercel*
 Vernum, *Vers*
 Verbigenus, *Orbe au pays de Vaul*
 Verocassæ nunc Casletenses, *Calais*
 Veromandui pop. *Vermandois en Picardie*
 Vertodunum, *Verdum en Loraine*
 Vefontio, *Befanson*
 Vessalia, *Vassalie*
 Vesulium, *Vesou*
 Villephanum, *Villauphans*
 Virodunum, *Verdun, sur Saone. E. Viridunensis*
 Visio, *Vesoy*
 Vogesus mons, *les monts de Voge en Loraine*
 Voiaua, uel Viselia, *Vuesel : Treuirorum*
 Vstierum, *Vstier*
 Vuormacia, *Vuorms*
 Ypræ, *Ypre*

CELTICVS INDEX.

ABRINCAE, *Aurenches. E. Abricen.*
 Aeduum, *Autun. vnde Aedui pop.
le pays alentour d'Autun en Borgongne.*
E. Aeduen.
 Agendicum, *Sens ou Prouins. A.*
 Alenconium, *Alenfon*
 Alexia, nunc Alfetum, *Alesie en la duchee de
Bourgongne*
 Antistiodorum, *Auxerre. E. Antistiodoren.*
 Ambibari pop. *le pays a l'entour de Nerus*
 Ambiliates pop. *Alentour d'Aurenches*
 Andes, & Andegauenses pop. *le pays d'Anio*
 Andomatium, *Langres*
 Ansa, *Anse*
 Antricum, *Chartres*
 Aprca, *Apres*
 Apten. *E. Aptens.*
 Aremici, & Artomici, seu Arecomici pop.
le pays de Armignac
 Argentonum, *Argenton*
 Argilia, *Arge*
 Armorica ciuitates, *les uilles que sont en Breta-
gne, Britonans appellatae*
 Arufium, nunc Aurengia, *Aurenges, en la Fran-
ce contee. E. Auaicensis*
 Auaricum, *Chasteaunefou Viaron en Barry*
 Auerni, *le pays d'Auergne*
 Auenio, *Auignon. A. Auenionem.*
 Augustodunum, *Autun*

I N D E X

Augustomenetum, *Neuers*
 Aulerci, *Rhoan, ou Orleans*
 Aulerci pop. Aduorū cliētes, *Roane, siue de Arge*
 Aurelæ, *Orleans. E. Aurelianensis*
 Baiocæ, *Bayeux. E. Baiocen.*
 Bellocassij pop. *le pays alentour de Bayeux.*
 Bellicen. *E. Bellien.*
 Blannouij pop. *le pays alentour de S. Iehan Morienne*
 Boij, *Bourbonnois*
 Bonuallis, *Bonnenal*
 Braccata Gallia, *la Prouence*
 Brannouices, *le ual de Morienne, ou Briançon*
 Cabillonum, & Catalaunium, *Chalon saone. E. Cathalaunensis, siue Cabillonien.*
 Cadetes pop. *le pays alentour de Chasteaul, Bre en Bretagne*
 Cadomum, *Caen*
 Cadurci pop. *le pays de Quercy, ou est Cahors*
 Canalicum, *Canali. E. Canalinen.*
 Carnutes pop. *le pays alentour de Chartres. E. Charnoten.*
 Carnutum, *Chartres. E. Carnoten.*
 Carpentoraçte, & Carpentoraçtum, *Carpentras. E. Carpentraten. siue Carpentoraçtensis*
 Castillio, *Chastillon*
 Celtæ pars Gallia, *selon Casar tout le pays qui entre la Belgique & l'Aquitaine*
 Cemmenij montes, *les montagnes d'Auvergne. E. Cistlu-*

C E L T I C V S

E. Cisturicen. vel Cistrariensis
 Centrones po. *le pays de Tarentaise*
 Cluniacum, *Cluny*
 Comata Gallia, *toutes les Gaules, excepte la Prouence, qui estoit dicte Braccata*
 Condatæ, *Rennes en Bretagne*
 Condiuicum, *Nantes, ville capitale de Bretagne*
 Constantia, *Constance. E. Constantien.*
 Curiosolitæ po. *le pays de Cornoaille en Bretagne*
 Delphinatus, *Daulphine*
 Diablintres pop. *le pays alentour de Leondoul en Bretagne*
 Diena, *Diees. E. Dien. Valentinenſi coniunctus*
 Dinja, *Digne en Prouence. E. Dignensis*
 Diuio, *Digeon*
 Driuidum ciuitas, *Dreux pres de Chartres*
 Druentia fl. *Druence en Prouence*
 Ducona, *Cahors en Quercy*
 Duriorigum, *Vannes en Bretagne*
 Ebrodunum, *Embrum. E. Ebredunen.*
 Eburonica, *Eureux, unde Eburonices. E. Ebroicen.*
 Elauer, fl. *Alier*
 Essii, *Roiclois oultre Tournoy*
 Fallia, *Fallaie*
 Foronitiensis episcop. *Forins*
 Forum Claudii, *Tarentaise*
 Forum Secusianorum, *bourgen Bresse*
 Fossæ Marina, *Aigues mortes*
 Gaballi, *ceux de Lodesice, nunc Lod. eua, etiam in*

I N D E X

in Aquitanico Indice. E. *Gabinē* alias *V. ap.*
 Garoceli, *ceux d'empres Trentaise*
 Garumna fl. *Garumna separant les Aquitains*
Celtes selon Cesar
 Gebenna mons, *la montaigne de Genesue &*
cuns les mons d'Auvergne
 Genabum, seu Mediolanæum, *Orleans*
 Geneua, *Geneue. E. Gebanen.*
 Gangolphus, *s. Cengou*
 Gergobia, *Clairmont en Auvergne*
 Garmonna, *Germonne. E. Glau datensis*
 Grassa, *Grasse. E. Granssen.*
 Gratianopolis, *Grenoble. E. Gratianopolitana*
 Heluij pop. *le pays d'Albigéois*
 Herculis portus, *ville Franche*
 Honneflorus, *Honnefleür*
 Ianuilla, *Iannille*
 Iatinum, *Meaulx*
 Iosedom, *Corbeil*
 Iuliobona, *Honfleür en Normandie*
 Iuliomagus, *Anguiers*
 Lanellum, *Lunay*
 Lexubium & Lexouium, *Lysieux, vnde*
xobij. E. Lexouien.
 Ligeris fl. *Loyre*
 Lingones pop. *le pays alentour de Langres. E.*
gonensis
 Lugdunum, *Lyon. E. Lugdunen.*
 Lutetia, & Lucoteia, *Paris, chef & court sou*
raïne de France

C E L T I C V S

Magetrobia, *locus in Celtis, Toant*
 Mandubij pop. *le pays alentour d'Alexie en la*
Duchee de Bourgogne
 Massilia, *Marseille. E. Massiliensis*
 Matiscon, *Mascon, sur Saone. E. Matisconen.*
 Matrona fl. *Marne, separant en partie avec Seine*
les Belges d'avec les Celtes selon Cesar
 Maurianen, *E.*
 Medonta, *Mante*
 Melaniam, *Menlam*
 Meldæ & Meldenses pop. *le pays alentour de*
Meaulx. E. Meldensis
 Melodunum, *Melun sur Seine*
 Molinum, *Molins*
 Monfairgis, *Montargis*
 Monslimardus, *Montelmard*
 Monspessulanus, *Montpellier, Agathopolis S.*
 Moretum, *Moret*
 Morienne, *Morene. E. Maurianensis*
 Moritania, *Mortaigne*
 Nannetes pop. *le pays alentour de Bretagne.*
E. Nanaten.
 Nemoracum, *Nemours*
 Neodunum, *Leondoul en Bretagne.*
 Neomagus, *Neogens sur Seine*
 Neustria, *Normandie, vnde Neustrij*
Nicia, Nice. E. Niciensis
 Niciobriges pop. *les pays alentour de Montpo-*
lier Vzes
 Niuernum, *Neuers. E. Niuernen.*

I N D E X

feum, *Cap. de Creux*
 Veneti pop. *le pays alentour de Vannes en Bretagne. E. V. enten.*
 Veragri pop. *le pays alentour S. Maurice*
 Verno, *Vernon*
 Vibisci pop. *ceux alentour de Bourdeaux*
 Vienna, *Vienne, en Daulphine. A. Viennensis*
 Viuarium, *Viniers E. Viuarien.*
 Vnelli pop. *le pays du perche*
 Volcæ pop. *le pays alentour de Montpellier, d. Auignon*
 Vxellodunum opidum, *Cadenac en Ouercy.*

A Q V I T A N I C V S E T
 B R A C C A T V S I N D E X.

 B D V R A, *Adure. E. Aduren. Ayre.*
 Accusianorum colonia, *Gratiano polis, Grenoble ou ya parlement*
 Agatha, *Agathe. E. Agathen. Agede*
 Agathopolis, *Monspessulanus, Mompelier*
 Agena, *Agen. E. Agenen.*
 Aginum, nunc Angolisma, *Agolisme. E. Agolismen.*
 Albaugusta, nunc Albya, *Alby. vnde Albies. E. Albien.*
 Anatillorum, *Trouins en Erie*
 Aniciensis, *E. le pays en Auergne*
 Antipolis, *Ragny. E. Andegauen.*
 Antipolitanus, *uel Seneten. E. Angiers*

A Q V I T A N I C V S

Appamara, *Appamer. E. Appimen. Pamiers*
 Appanen, *E. Appenes*
 Aqua Sextia, *Ais en Pronce. A. Aqueusis*
 Aqueusis Episcopatus, *in Vasconia, Aix*
 Aquitania, *pars Gallia, Gasconne, & Guienne*
 vnde Aquitani pop.
 Arelate, *col. Ro.*
 Arles, *Arelaten. E.*
 Auaricum, *Biturigum ciuitas, Bourges*
 Auerni pop. *le pays d' Auergne. Celtis a Marliano adscribuntur*
 Augusta Alciorum, *Aux en Guienne, nunc Auscus. vnde*
 Auisci, & Auxitani pop. *le pays de Aux. A. Auxitanen.*
 Augustoritum, *Poitiers. vnde Pictaui, siue Pictones,*
 Axona fl. *le Disne en Guienne*
 Bagnera, *Baguiere*
 Bayona, *Bayone E. Baoycen.*
 Bergeracum, *Bergerac*
 Bigerrione, *Bierne, Bigorre*
 Bituris, *burg. vnde Bituriges. A. Bituricen.*
 Blesâ, *Bloys*
 Bliterâ, & Bitere, *Besiers, en Guienne. E. Biteren.*
 Bloya, *Bloye*
 Bricum, *Brieur*
 Brionda, *Brionde. E. Brioncen. S. Brien*
 Burdigala, *Boirde aulx ou ya parlement. A. Burdegaten.*

Appa-

Burgum,

I N D E X

Burgum, *Bourg*
 Cantabri pop. *Biscaye, ou ceulx alentour*
Cuse en Guienne
 Carcaffio, & Carcaffio, *Carcaffone, E. Carcaffone*
 Castrum, Cordum, *Chasteaul, Cordue, Castrum*
E. Castres
 Castrum Darry, *Chasteaul Darry*
 Castrum, Lerum, *Casteberauld*
 Cathurcum, *Cahors. E. Casturcen.*
 Cenomania, *le Mans unde Cenomani. E. Ce-*
manen.
 Chino, *Chinon*
 Clarufimons, *Clermont. E. Claromonten.*
 Cognacum, *Cognac*
 Commenarum, *Comminge*
 Condorium, siue Condona, *Condon. E. Con-*
den, siue Cordorien.
 Conserana, *Conserant. E. Conseranen.*
 Conuenæ, *Conuens*
 Cornubie, *Cornoaille. E. Crisopitensis*
 Datij pop. *le pays alentour d'Ax en Guien*
 Dinantum, *Dinant*
 Dola, *Dole. E. Dolén.*
 Dunum regis, *Dun le roy*
 Electa, *Elect. E. Elesten.*
 Elna, *Elné*
 Eloicem, siue Eluemen. *E. Eaulé*
 Elufaberris, *Aux en Gasconne*
 Florus, *Fleur. E. Flori*
 Fongera, *Fongeres*

B E L G I C V S

Fusus, *Foyx*
 Gaballi pop. *ceulx de Lodesue*
 Galliacum *Galace*
 Garites, *le pays de Agenois en Guienne*
 Garumna fl. *Garumne separant les Aquitains de*
celles selon Casar
 Glauden. *E. Glaudennes*
 Horrefion, *Hortois*
 Io. Angelicus, *S. Iehan d'Angeli*
 Laguieria, *la Guierche*
 Lamballa, *Lamballe*
 Lascura, *Lascure. F. Lescuren. Lescat*
 Lebresum, *Allebret*
 Lectorium, *Lectore. E. Lectoren.*
 Lemouices, *Lymoges. E. Lemouicen.*
 Leona, *Leon. E. Leonen.*
 Liburna, *Libourne*
 Lisigniacum, *Lisignau*
 Lodesua, *Lodesce. E. Lodeuen. Gabali ceulx de Lo-*
desue
 Lombaris, *Lombers. E. Lombarien.*
 Lomella, *Lomelle*
 Ludum, *le Luda*
 Luxiona, *Luxon. E. Luxonien.*
 Maclouius, *S. Malo, E. Maclonien.*
 Magalonium, *Magalone. E. Magalonen.*
 Magdunum, *Mauge*
 Malcaca, *Malefuit. E. Maleacen.*
 Mediolanum, & Mediolanium *Xantho-*
num, Saintes

I N D E X

Minatum, *Mende. E. Mimatén.*
 Miranda, *Mirande*
 Mirapisce, *Mirepois. E. Mirapieensis*
 Moneta *Monete*
 Monlionus, *Monliou*
 Monsmarfanus, *Monsmarchant*
 Montalbanum, *Montaulban. E. Montis alban*
 Morlanum, *Morlois*
 Nanctum, *Nantes. E. Nannecten.*
 Narbo, *Narbonne. A. Narbonen.*
 Nemaufum, *Narb. Nimes. E. Nemacen.*
 Nymatum, *Nimay*
 Olorensis, *E. Oloron*
 Partenaicum, *Partenay*
 S. Paulus, *S. Paul. E. S. Pauli*
 Petra Buffyera, *Pierre Buffierre*
 Petragoricum, *Perigort. unde Petrocorij,*
 riguulx. E. Petragoricen.
 Pietaui, *Poitiers. E. Pietauen.*
 Pictones pop. *le pays alentour de Poitiers*
 Podium, *le puy. E. Anicien. S. Flori, S. Flewi*
 S. Flori
 S. Pontius, *S. Pouz. E. S. Pontij, Themerarium*
 S. Poul de Thommiers.
 Preciani, *Precins*
 Rhodonis, *Renes. E. Rhodonen.*
 Rigena, *Rigena*
 Riuiena, *Riuienna. E. Riuiensis, Rieux*
 Rocomacorus, *Rochemadou*
 Rupella, *la Rochelle*

A Q V I T A N I C V S

Ruthenum, *Rouergne. unde Rutheni. E. Ruthen.*
 Rhodes
 Santones pop. *Xantongnes*
 Santonum portus, *la Rochelle*
 Sarlatum, *Sarlat. E. Sarlaten.*
 Senecten, *E. Senes*
 Tailleburgus, *Tailleburg*
 Tarba, *Tarbe, E. Tarbienfis*
 Tarbelli pop. *le pays alentour de Tarbe en Bigorre*
 ou ceux de Bayonne
 E. Tarnienfis, *Terna*
 Tarufates, *le pays alentour de Tursé*
 Tholosa, *Tholosé, Tholosanen. E.*
 Touarsus, *Touars*
 Treorum, *Triquet. E. Trecorensis*
 Trigay, *sive Tiriguiet*
 Turonus, *Tours. A. Turonensis*
 Tutela, *Tules. E. Tutelensis*
 Vabra, *Vabra. E. Vabrensis*
 Vacien, *E.*
 Vanneta, *Vannes. E. Vannetenfis*
 Varena, *Varent. E. Varenfis, Vaubour, sive elx*
 Vaur
 Viura, *Basas, E. Vafaten. Basas*
 Villa Regalis, *Ville Roy*
 Vindocinum, *Vendosme*
 Vifon, *Vifon*
 Vitica, *Vise. E. Viticensis*
 Xanthona, *Xaintes, E. Xanthonensis*

NOMINA CIVITATVM

CVM INTERPRETATIONE

CERMANICA ET PROPRIA

NOM. CIV. GERM.

ABVDIACVM, *Happing, iuxta Rofa-
heym*
Abudiacum, *Danubianum Abach*
Abuliacum *Fueffen*
Abufina, *Abenspurg*
Agrippinensis, *Colonia*
Alcimoens, *Vuerd, uel Eystiaua, aut Al-
Burgus.*
Ambra, *Amper apud lacū & flu. eiusdem nominis*
Aræflauia, *Nordling, uel potius Heydenbeym*
Arbor felix, *Arben*
Aredata, *Lintz*
Argentoratum, *Stranßburg*
Artobria, *iam Veltienburg, Monasterium fupra-
tisonam ex magnis ædificiorum ruinis*
Atuacum, uel Atuacutum, *Maftricht*
Auenticum, *Bibelspurg*
Auguntum, *Neuenstat, uel prope, quia non
repugnat*
Augusta, *Acilia Straubing. nempe ciuit. antiq.
qua & hodie Azelburg*
Augusta Rauracorum, *Augft, pagus nunc fup
Bafileam militaria duo*
Augusta Vindelicorum, *Augspurg*
Aurifum, *Ros*
Atilia, *Altenburg, non longe a Neuburg
iuxta*

iuxta Danubium
Autunaco, uel Autiniacum, *Andernach*
Bæodurum, uel Bocodurum, uel Bolodu-
rum, uel
Baganum, *Bagenbeym*
Batabis, *Ptolem. Pædicum, Paffau, propter con-
fluentiam Aeni in Danubium*
Bedacum *Burckhaufen*
Berbecomagus, *Speir*
Bidaio, *Lauffen*
Bingium, uel Vingio, *hic Naus fluius in Rhenū
exit, Pingen*
Bodobriga, *Boppart*
Bona, *Bon, ex cuius oppofito Genofia est, ubi Dru-
fus teſte Flor Rhenum ponte coniunxit*
Bracodurum, *Pfulendorff*
Bregetium, *Rab, propter confluentiam Rabonis,
uel Arobonis, in Danubium*
Bregetium, *Bregnitz*
Brigantinus lacus, *lacus Conſtantie*
Briſiacus Mons, uel Brencomachus, *Breysach*
Cæſarea, *Reſchnig, non longe ab Ingolſtadio*
Calkiaci Calcar, *Tacitus*
Cambodunum, *Remmat*
Campodunum, *Kemptem*
Caritini regio, *nunc ducatus Wuirtenburgenſis*
Carnus, *Prefburg*
Carrodunum, *Kreyzburg iuxta Vuafferburg.*
Caſtellum, *Ceſſel, iuxta Moſam opidum di-*

NOMINA PROPRIA QUIBUS

CAESAR ET ALII UTUNTUR
Germanicè sonantia.

AMBRIORIX, *Emberich, vel Heinrich*

ARIQUISTUS, *Ernst*

AUTARICUS, *Hauptrich*

BELLONES, *Balduniff*

BERNHARDUS, *Bernhardt*

BITUIT, *Butuuit*

BRITOMARUS, *Bartmar*

CAROMANDUS, *Garman*

CASTUGO, *Castuug*

CATAMANTELEDUS, *Caltemmantel*

CATINULE, *Gotuole*

CATIARINUS, CAUARUS, & CAUARILLUS *idem, Giber, vel Genuer*

CINCIBULUS, *Zinsubel*

CINGERORIX, *Sinmentrich*

COMBOLOMARUS, *Cueuolmar*

COMMANUS, *Cunman*

COROLANUS, *Carlman*

CURRUATUS, *Gutrat, vel Conradt*

DUMNORIX, *Dumerich*

DIUNCO, *Dusjuug*

EPOREDORIX, *Friedrich*

INDUCIOMARUS, *Huffmar*

LITAUIC, *Lutuug*

LOMNORIUS, *Lomberr, vel Loenenherr*

LOTHARIUS, *Luosher*

MOENICAPTUS, *Manshaupt, vel Menschen*

Nu

INDEX MOM. PROP. GERM.

Numeius, *Nuney*

Olouic, *Aluug*

ORGETORIX, *est Horderich, uel Erentrich*

ORTIAGO, *Hortiag, uel Hertuug*

OTHMARUS, *Othmeyer*

SENANUS, *Sunman*

SIGONES, *Siguys*

VERCINGETORIX, *Verrsinrich, uel Seersinrich*

VERODOCTUS, *Vaerdhoch*

VERTICO, *Vworduug*

VOLMARUS, *Volmeyer*

NOMINA VRBIVM

QVAVNDAM ET LOCORVM

HISPANIAE

Hispanicis vocabulis relata.

NAS fl. *Guadiana*

ASTURES, *Asturia*

BEATICA, *El regno de Granata*

BALCAES, *maior, & minor*

BARCINON, *Barcelona*

BETIS fl. *Guadachibir*

CAESAREA AUGUSTA, *Saragosa*

CALLECI, *Gallicia*

CALPE, *Gibraltarra*

CARPENTANI MONTES, *I Monti di Segonia*

CARTHEIA, *Tariffa*

CASTULON, *Castiglia*

INDEX NOM, HISP.

Cinga fl. *Ringa*
 Corduba, *Cordoua*
 Derthosa, *Tortosa*
 Durias fl. *El Duoro*
 Ebusus, *Euiza*
 Emporriæ, *Empurias*
 Girunda, *Girona*
 Hiberus fl. *Hibero*
 Hispalis, *Sibilia*
 Ilerda, *Lerida*
 Malaca, *Malaca*
 Neriū promōtorii, *s. Maria de finibus tem*
 Numantia, *Sora*
 Olisippo, *Lisbona*
 Ophiusa, *Frumentera*
 Oscenses, *Oscia*
 Pompeiopolis, *Pampaluna, en Navarra*
 Rhoda, *Rhosas*
 Sacrum promontorium, *Capo S. Vincen*
 Saguntum, *Mon vedro*
 Setabum, *Satua*
 Sicoris fl. *El Segro*
 Tarraco, *Aragon*
 Tagus fl. *El Tago*
 Turdetani, *Andalusia*
 Valentia, *Valenza*

DE GALLIÆ
 DIVISIONE
 ALDI MANVTII
 PAULLI F. ALDI N.
 COMMENTARIVS

Ad Franciscum Morandum Sirenam.

AEDE legendo incurrimus in hæc tria
 Galliæ cognomina, Togata, Comata, Bra-
 chata: nec tamen omnes, quæ sit earum
 differentia, nonere, quod ostendere, breui
 definitione proposita, veterum testimonio
 conabimur. Definitur Gallia uel a regione, uel ab homi-
 num cultu: a regione sic. Gallia uel transalpina est, quæ
 ulterior et dicitur; uel cisalpina, quæ ceterior. utraq; diui-
 ditur in duas, etã alpina in Narbonensem, & cotinatã; ci-
 salpina in transpadanã, & cispadanã. Rursus a cultu des-
 nitur hoc modo. Gallia uel comata est, uel brachata; uel
 togata. comata est omnis transalpina, præter Narbonen-
 sem, brachata, quæ postea Narbonensis dicta; togata, cisal-
 pina omnis de comata, probat Plin. li. 1 v. c. 17. Gallia, in-
 quit, omnis, comata uno nomine appellata, in tria popu-
 lorum genera diuidit; amnibus maxime distincta, a Scal-
 de ad Sequanã Belgica; ab eo ad Garumnam Celtica; ca-
 demq; Lugdunen sis; inde ad Pirenæi montis excursum,
 Aquitania, Aremorica ante dicta. Apparet Narbonensem
 omitti, de qua separatim li. 3. c. 4. ita locutus erat. Opinor
 aut, antiquitus Galliam oem transalpinam comatã fuisse,
 postea uero Narbonensem; in qua fuere Allobroges,
 prouinciã a Romanis factã, Romanorum hominũ cõsue-
 tudine alere comas desuisse. Intransas enim gentes uocat
 Plinius alpinas quoque gentes, quarum nonnullas Nar-
 bonensis opinor Galliæ partem fuisse. lib. x. 1. cap. 37.

Non ina

Nomina , inquit, ex eo capillatis alpium incolis, Gallia Comataz. Et, quamquam reliqua quoque Gallia a C. Cæsare in provinciaz formam est redacta : quia tamen Narbonensis prius provincia facta fuerat ; ideo tamen Narbonensis nomine, quod hodie quoque retinet, semper appellata, reliqua uero Gallia vetus Comataz togomen retinuit, propterea nec Agrippa, cum Galliam longe lateque metiretur, Narbonensis rationem habuit, quasi provincia separata. scripsit enim hæc Plinius eodem loco: Agrippa uniuersam Galliarum inrer Rhenum, & Pireneos atque Oceanum, ac montes Gebenam, & Iubam quibus Narbonensem Galliam excludit, longitudinem ccccxxi. eo pass. latitudinem cccxxii. cõputauit. & Carullus Comatam appellauit Galliam a Cæsare perdomitam.

Quis hoc potest uidere, quis potest pati

Mamurram habere, quod comata Gallia

Habebat omnis, ultima & Britannia?

Quis porro dubitet, quin transalpina Gallia, non cisalpina, significetur in ijs Antonij verbis, quæ recitat Cicero Philippica iix? Galliam togatam remitto: comatam postulo. Fuit enim hoc Antonij cõsiliu, vt cisalpinæ Galliam D. Bruto iam eam obrinenti, relinqueret, transalpinam autem, a L. Planco tunc administratam, que longe erat firmior, sibi assumeret; quo posset deinde superatis alpiibus, in Bruti provinciam, quæ Togata Gallia a Romano uestitu uocabatur, impetû facere, Bruto eiecto, urbem ipsam, exemplo Cæsaris, occupare. que Ciceronem non fugit. subiicit enim in eo loco: Otiosu uidelicet esse maullt. Et Philippica v. Est, inquit, opinio, decreturum aliquem Antonio illam ultimam Galliam, quæ Plancus obtinet. Comata igitur omnis transalpina, præter Narbonensem: togata uero cisalpina, quæ Italia amnes duo Rubico a supero mari, Arnus ab infimo, ditimebant. Quod autem ait Plinius, Ab Ancone Gallica ora incipit, Togata Galliaz cognomine: in eorum minoris iurisdictionis non spectauit: nam ita Ancone Italiae ad iudicasset: sed Gallorum ueterum incolarum

rationem

rationem habuit. Quis autem Anconem eis Rubiconem esse nescit? Mela quoque Togatam nominat Galliam: & ait: Carni, & Veneti colunt togatam Galliam. Placet autem Dionis verba recitare ex lib xi vi que Galliarum distinctionem ostendant, adiuncta nominis causa & Togataz, & Comataz. *Λεπίδω τὴν Ἰβηρίαν πᾶσαν, τὴν Γαλατίαν τὴν Ναρβονοσίαν, Ἀντανίω δὲ τὴν λοιπὴν Γαλατίαν, τὴν τῆς ἰνδοῦ τῶν ἀλπεων, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτὰς οὐσαν ἀρχαῖον ὄνομα Ἐκαλεῖτο δὲ ἐκείνη μὲν Τόγατα, ὅτι τὴ ἐπισημωτέρα παρὰ τὰς ἄλλας ἐδόκει εἶναι, καὶ ὅτι καὶ τῆ ἐδῆτι τῆ Ρωμαϊκῆ τῆ ἁσικῆ ἐξῆλθον ἢ ἢ αὐτῆ δὲ δὴ Κομάτα, ὅτι οἱ Ταλάται οἱ ταυτῆ ἐς κομῆν τὸ πλείονος τὰς ἀρχαῖας ἀνίστητες, ἐπισημοὶ κατὰ τοῦτο παρὰ τοῦς ἄλλους ἦσαν.* Brachata restat, hæc transalpinae pars fuit, quæ postea Narbonensis nominata. Plinius lib. i xi. cap. 4. Narbonensis provincia appellatur pars Galliarum, quæ in tereno mari alluitur, brachata ante dicta amne Varo ab Italia discreta, alpiumque saluberrimis Romano imperio iugis: reliqua uero Gallia latere septentrionali, montibus Gebenna, & Iura. Et Mela lib. i i. cap. 2. Pars Galliaz nostro mari apposita, fuit aliquando brachata, nunc Narbonensis. Cicero etiã in oratione in Pisionem, Brachata illi cognationis dedecus appellat, quod auus eius mater nus transalpes natus erat. Et in oratione pro Fonteio, Sagatos, brachatosque uocat Gallos, qui Fonteium accusabant, cum Narbonensi Galliaz, quod ipsa declarat oratio, Fonteius præfuisset. Quo patet, licet ea Galliaz pars nomẽ mutauerit, Narbonensis dicta, quæ Brachata fuerat, ipsa tamen brachas non esse depositas. Brachæ autem quasi tunica fuit omnis Galliaz transalpinae, cui sagum imponebatur; comata tamen potius, quam a brachis, dicta, quæ capillatior fuit. Quod si quis roget, cur brachas tunicam fuisse Gallicam putem: recitabo illud Suetonij, quod in C. Cæsaris vita scriptu est. Iidem in curia Galli brachas deposuerunt, latum clauum sumpserunt. Latus enim clauus tunica senatorum Romæ fuit, quem Galli, brachis depositis, sumpserunt.

F. O.

rem pro muro & munitione castrorum usurpant, his intelligitur locis. Caesar Ciu. I I I. Erat eo loco fossa pedum xv, & uallus in altitudinem pedum x. tandemque eius ualli agger in latitudinem patebat. Item lib. v I I. Post eas fossas aggerē & uallum x pedum exstruxit. Quibus ex locis intelligitur, cum fossa & uallo munitur, inferiorem ualli partem & quasi basim Aggerem appellatam fuisse. Postmo Aggerem pro ipsa materia poni solere, multis Caesaris locis intelligitur. Triplex autem erat materia, quae, ut dixi, latera firmabant, frondiumque cespitium. uelut Ciu. 2. Quod unde agger omnino portari posset, nihil erat reliquum: omnibus arboribus longe lateque in finibus Massiliensium excisis. Et mox. Atque ille congestus ex materia fuerat agger. Item Gall. 2. Lapidibus telisque subministratis & ad aggerem cespitibus comportandis. ubi spites sine dubio pro glebis posuit. Iosephus lib. Iudaic. v I I. ca. I. scribit in obsidenda Hierosolyma bores omnes quoquo uersus ad stadia xc. defronduisse. Caesar lib. v I I. Hi renunciuntur introrsum, multo aggere uestiuntur. Et: Cratibus atque aggerem paludem explere, atque iter munire conabantur. Agger ab uniuersis, in munitionem comiectus, & ascensum dat Gallis, & ea, quae in terra occultabantur Romani, contigit. Et: Aggere & cratibus fossas explent.

De turribus mobilibus.

TURRIS mobilis, siue (ut Vegetius appellat) ambulatoria, erat machina, instar aedificij ex trabibus

& tabulis interdum decem contignationibus exstructa. Inus erat aries, quem suspensum milites in hostium murum impellebant. ex superiore parte pons demittebatur in eundem murum, & scala confestim impiebantur. Toti autem machinatio subiectis rotis a militibus circiter quinquaginta introrsum promouebatur, cum musculus aut uinea praeceperent, sub quibus fessores rastris & ligonibus uiam munitabant: aggeremque, de quo diximus, solidabant: ut motibus turris propinquari posset. In eandem sententiam scribit Veget. lib. 4. cap. 27. Eius aedificandae rationem tradit Vitruuius lib. 10. cap. 19. & de illius forma locus est insignis apud Caesarem lib. Gall. 2. Liu. lib. xxi. Ipse Hannibal, qua turris mobilis omnia munimenta urbis superans altitudine agebatur, hortator aderat. Eius autem altitudo tanta fuit, ut plerumque denum tabulatorum esset, uelut lib. Gall. I I x. Exstruitur agger in altitudinem pedum nouem. collocatur in eo turris decem tabulatorum. Et bell. Alexan. Has altissimas turribus denum tabulatorum muniterant. praeterea alias ambulatorias totidem tabulatorum construxerant, subiectisque eas rotis, funibus iumentisque obiectis, directis plateis, in quamcumque erat usum partem, mouebant. Iosephus quidem belli Iud. lib. 6. cap. 8. tres Romanorum turres in Hierosolymitana obsidione testatur quinquagenum cubitorum fuisse. De pontibus uero, quos iniungi solere diximus, insignis exstat locus apud Hirtium Gall. I I x. Turres, inquit, crebras excitari in altitudinem trium tabulatorum, pontibus traiectis stratibusque coniungi:

aequarent. Cæsar ciu. 2. Antecedebat testudo pedum sexaginta equandi loci causa facta, ex fortissimis ignis, euoluta omnibus rebus, quibus ignis iactus & pides defendendi possent.

De musculo.

MUSCULOS Veget. lib. 4. cap. 16. interpretatur machinas, quibus tecti milites apportatis lapidibus, lignis & terra fossis complebant, ut turri a bulatoriæ uiam munirent. At Cæsar Musculorum usum tribuit, non uix aggere supportato munitæ, sed muri subruendi, lapidesque uectibus subducendi: quos Mantelletos uulgo appellamus: quæ interdum Musculi subiectis rotulis impellerentur: mantelleti plutei sint, quasi scuta grandiora, quæ tibi super imposita, id est opidanorum defendunt. Gall. VII. Percingetorix ex opido egreditur: longiorios, musculos, falces, reliquaque quæ eruptionis causa parauerat, profert. quo loco musculo pro plantantum posuit. Itemque Ciu. III. Cæsar castris uentis scalas musculosque ad repentinam oppugnationem fieri, & crates parari iussit. Sed eorum qui rotulabantur, formam insignem Cæsar describit lib. Ciu. ubi musculum pedes LX. longum a Trebonio factum exponit: cuius inter columnas spatiaque uacua tectibus muros subruerat. Interim, inquit, subruero milites uectibus infima saxa turris hostium, quæ fundamenta continebantur, conuellunt.

De uineis.

VINEAS Veget. lib. 4. cap. 15. interpretatur machinationem tabularum, cratibusque conflatam, quæ subiectis rotulis impellitur, cuius tecto muniri obsidentis murorum fundamenta subruunt. Opinor autem inde dictas, quod ut plerisque locis uineæ sepibus uimineis ita illo tectis uimineis muniri solebāt. uelut apud Cæsar. lib. ciu. 2. Tantaque multitudo tormentorum, ut eorum uim nulla contexta uiminibus uineæ sustinere possent, &c. Vsum autem uinearum Luc. lib. III. his describit uerbis:

Tunc adoperta leui præcedit uinea terra,
Sub cuius pluteis & tecta fronte latentes
Moliri nunc ima parant, & uentere ferro
Mœnia, nunc aries suspensio forior iectu
Incessus densi compagem solueret muri
Tentat, impositis unum subducere saxis.

Alium præterea usum uinearum esse uideo, ut cum plures ordine impellerentur, milites post eas occulti sequerentur, adeo magno numero, ut legionem Cæsar numeret. uelut lib. VII. Legiones extra uineas in occulto expeditas cohortatus, &c. Sallust. in Jugurth. Tum uero cohortatus milites, & ipse extra uineas egressus, testudine acta succedere, & simul hostium tormentis sagittariisq. & funditoribus cernius terrere. At Numidæ sæpe antea uineis Romanorum subuersis, uem incensis. Et non multo ante; Vineæ cum ingenti periculo frustra agebantur. nam cum hæ paululum processerant, igni aut lapidibus corrumpabantur. milites, neque pro opere consistere, propter ini-

quitatem loci, neque inter vineas, sine periculo admi-
 nistrare. Hinc Sub uitem preliari dicebantur milites,
 cum sub uinea militari pugnabant, inquit Festus, de
 illud Lucilij: Neque prodire in altum: procli-
 procul sub uite. Que cum ita sint, quis non mire-
 tur Had. Turnebum, tamdiu in Cæsaris & ueterum
 scriptorum libris uersatum, uineas tamen credidisse
 stabiles fuisse, & quinque perticis corio & cilicij
 telis consiliuisse? Nam lib. Aduers. 2. cap. 24. Apo-
 dorus, inquit, in Poliorceticis Vineas appellat ma-
 res & leues testudines. quasi uero Romanas Vineas
 aut Testudines Apollodorus describat: ac non alio-
 potius, quibus Romanum nomen attribui solebat,
 quasi non Apollodori descriptio apertissime ab
 Marcellini ac Vitruuij discrepet. Sed Apollodori
 cum, quem Græce Turnebus proposuit, Latine sic
 scribemus. Milites leuibus testudinibus tegendi sunt,
 que Vineæ appellantur, aduersus sagittarum &
 pilum ictus. Sunt autem huiusmodi: Milites perni-
 longas & directas habent circiter quinque: fibrili-
 ter se coniungunt: ut quinque interualum serui-
 unt. Hæ ab imo proacuta sunt, ut & ipse figi in terram
 sint, & qui eas serunt, quæscere. Iam pelles, siue
 coria extrorsus atque a fronte, appenduntur. Super
 tem perticis erectis imponuntur instipatae, non cor-
 te, sed laxæ, ut nisi silium impetus frangatur. Finit
 tem hæ perticæ non pari altitudine, sed omnes inter-
 distantes, ut figuram efficiant testudinis.

De pluteis.

PLUTEI, inquit Turnebus, vir doctissimus
 erant

erant similes illis appendicibus, quas edificij appli-
 carunt: & tectum in unam partem deuexum habe-
 bant: ut & plutei, in quibus scribimus. Hæc ille lib.
 Aduers. 2. cap. 24. Quis hæc tanto excidisse uiro non
 miretur? cum ex Latinis omnibus historicis, ac præ-
 sertim ex Vegetio constet pluteum mobilem & ambu-
 latoriam machinam fuisse, ex tabulis, uirine, & co-
 rio constructam, trinisque rotulis adigi solitam ad mu-
 ros, ut, qui in ijs consistebant, sagittis & missilibus
 deturbari possent: ut ait idem Veget. lib. 4. cap. 15.
 Hinc illud Cæsaris ciu. lib. 2. Hanc insuper contig-
 nationem, quantum tectum plutei ac uinearum passum
 est, laterculo adstruxerunt. Et mox: Pluteos ad alia
 opera abduxerunt. Loquitur de ijs, qui ante Massi-
 liam turrim lateritiam exstruebant: & ne telis opi-
 danorum uulnerarentur, pluteos ac uineas ante urbis
 mœnia promouerant, quæ tela missa exciperent, dum
 opifices ijs machinis tecti turrim edificabant. Neque
 uero illud prætermittendum uidetur, Pluteos crebro
 usurpatis solitos pro tabulis, siue asseribus: uelut apud
 Cæbell. ciu. 1. A fronte, atque ab utroque latere,
 cratibus ac pluteis protegebat. & lib. 111. Scaphas
 magnarum nauium circiter 1x. cratibus pluteisq. con-
 texit. Sic Gall. VII. Pluteosque uallo addere, id est
 asseres pro lorica, quam uulgo Parapetum (quod
 pelus tegat) appellamus. Item: Eo magis quod deu-
 flos pluteos turrim uidebant, &c. Item Grandibus
 ceruis eminentibus ad commissuras pluteorum atque
 aggeris, id est asserum.

De

De vallo.

VALLVS, siue Vallum dicebatur stipes ram-
sus in aggeris summa parte desigi solitos, ad aggerem
confirmandum, & loricas exstruendas Hunc uallo
legionarij milites una cum armis in itinere ferebant,
unde illud Horatii: Romanus, eheu posteri negabunt,
Emancipatus femina, Fere uallum, & arma miles.
Epitom. Liu. LIIX. Et triginta dierum frumentum
ad septenos uallos ferre cogebat. Agre propter on-
incedenti dicebat, Cum gladio recte uallare scierit,
uallum ferre desinito. de Scipione Africano loquitur
Cic. Tusc. 2. Nostri exercitus primum unde nomen ha-
beant, uides. deinde qui labor, quantum agminis. fer-
re plus dimidiati mensis cibaria, ferre si quid ad usum
uelint, ferre uallum. Nam scutum, gladium, galeam
in onere nostri milites non plus numerant, quam ha-
meros, lacertos, manus. Arma enim membra mili-
tis esse dicunt. Liu. lib. III. Imperant ut milites
cum armis ualloque redire in ordines suos iubeant. Et
mox: Clamore sublato ante se quemque ducere fi-
sam, & facere uallum. Quinetiam uallum dici uidentur
pro sudibus & stipitibus praecautis confertisq. Nam
cum Caes. lib. Ciuil. 1. ita scripsisset: Fossas transi-
sas uis perducit, atque ibi sudes, stipitesq. praecautis
desigit; mox ita subiunxit: Moniti a Brundisinis, ut
uallum caecum, fossasque caueant, subsistunt. Item lib.
VII. Quo qui intrauerant, se ipsi acutissimis uallis in-
duebant. Vallum autem & Vallus (nam utrumque
Caes. usurpat) superior pars aggeris ex illis uallibus
uiminibus interiectis constans. Caes. lib. Ciuil. 1.

Vallo

Vallo munire uetuit, quod eminere, & procul uideri
necesse erat. Item Ciu. 111. Erat eo loco fossa pedum
xv. & uallus contra hostem in altitudinem pedem de-
cem. tantumdemq. eius ualli agger in latitudinem pa-
tebat. Hirt. bell. Hisp. Nostri cogebantur necessario
eos circumuallare ex hostium armis: Pro cespite cada-
uera collocabantur: scuta & pila pro uallo insuper
occisis & gladij et mucrones & capita, &c. Plin. lib.
xxxv. c. 14. Hinc & cespitum natura, aggeribus. Sed
quoniam Valli, siue sudis militaris, insignis exstat de-
scriptio apud Polyb. lib. xv 11. melius forte arbitror lo-
cum exscribere, & Latinā interpretationē subscribere.

Ὅ δὲ τίς οὐδ' ἀνάμνητος ἐπιγνώσκει τοὺς πολεμίους ἢ στρατο-
πέδουσι, τοῦτο δὲ σαφὲς εἶδός, ὅτι παρείσιν εἰς θεήκα-
λιαν, προσέταξε κόπην χάρακα πάντων ἐνεκα τοῦ πολεμο-
μίζην μετέσταν πρὸς τὰς ἐκ τοῦ καιροῦ χρείας πού το δὲ
κατὰ μὲν τὴν ἐλληνικὴν ἀγορὴν, ἀδύνατον εἶ ἀδ' ἀει· κα-
τὰ δὲ τὴν τῶν Ῥωμαίων, εὐκαπὸν· οἱ μὲν γὰρ Ἕλληες μόλις
αὐτῶν κρατοῦσι τὰν σαρκενὴν ἐν ταῖς πορείαις, καὶ μόλις ὑ-
πομένουσι τοῦ ἀπὸ τούτων κόπον. Ῥωμαῖοι δὲ τοὺς μὲν θυ-
ρεοὺς τῶν ὀχυρῶν τοῖς σκυτίοις ἐκ τῶν ὠμων ἐρητηκοτες,
ταῖς δὲ χερσὶν αὐτοῦς τοὺν γέσουσ φέροντες ἐπιδέχονται τὴν
παρακομιδὴν τοῦ χάρακος ἀμαδὲ καὶ μεγάλως εἶναι συμ-
βαίνει τὴν διαφορὰν τούτων· οἱ μὲν γὰρ Ἕλληες τούτων ἠ-
γυῶνται χάρακα βέλτισον· ὅς ἀνεχοὶ πλείους ἐκφύσεις καὶ
μεγίλας πέρηξ τοῦ πορείου· παρὰ δὲ Ῥωμαίοις δύο κε-
ραίας ἢ τρεῖς ἔχουσιν οἱ χάρακες, ὁ δὲ πλείους τέπαρας.
καὶ ταύτας * ἔχοντας λαμβάνονται * οὐκ ἐναλάξ· * ἐκ
δὲ τούτου συμβαίνει τὴν δὲ κομιδὴν οὐ χερσὶ γίγνεται τε-
λὸς ὁ γὰρ εἰς ἀνὴρ φέρει τρεῖς καὶ τέσσα ὡς σωθεὶς ἐπ' ἀλ-
λῆλους· τὴν δὲ χρεὶ ἀν' ἀσφαλή διαφέροντος· ὁ μὲν τῶν Ἕλ-
ληνων ὅταν τεθῆ παρὰ τῆς παρεμβολούσ, πρῶτον μὲν εἰς
ἐπιτάσματος· ὅταν γὰρ τὸ μὲν κρατοῦν καὶ πιεζόμενον

υπε

ὑπὸ τῆς γῆς ἐνυπάρχον. ἀλλ' ἀποφύσεις τοῦτου πολ-
 λαί καὶ μεγάλα κἀπτατα δύο παραμέντες ἢ τρεῖς ἐκ τῶν
 ἀπ. ρίσεων ἐπιπάσσονται τὸν αὐτὸν κάρρακα, ἢ διὰ τῶν
 σπαταται. τοῦτου δὲ συμβαινόντος ἔνδεας πύλη γίνεταί
 τὸ μέγεθος· καὶ τὰ παλαιότερα λείπεται τῶν βραχέων
 τὰς ἐκ ἀλλήλων ἐμπλοκαῖς καὶ τὰς ἐτάλλξεις γίνεταί
 τοῦ τοιοῦτου χάρρακος. παρὰ δὲ Ῥωμαῖοις συλλαβὴν τῶν
 ναντίων. τ. δέσσι γὰρ ἔνδεας ἐμπλοκῶντες εἰς ἀλλήλους ἀ-
 τῶς, ὡς τε μήτε τὰς κεραίας ἐν χερσὶ ἐπιγινώσκει πῆλας ἀπὸ
 ἐκύσεως τῶν τῆ γῆ καταργουμένων, μήτε τὰς ἐκρούσας
 πύλων κεραίων. λοιπὸν οὐτ' ἐπιβάλλεται παρερείοντα τῶν
 χεῖρα δ' αὐτῶν, ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἢ προσιπύλων ἀ-
 τῶς ἐπιδὲ φιλοπόνως ἀπορριπνόμενον τῶν κεραίων, οὐτ' ἐπι-
 λαθόμενον ἐκαστάσαι ράδιον. τὸ πρῶτον μὲν πάσας τῶν
 προβόλας χεῖρας αὐταυράταρα τὴν ἐκ τῆς γῆς δ' αὐτῶν
 ἔχειν. δευτέρου δὲ τὸ τὴν μίαν ἐπιπάσσομενον κεραίαν, πῶ-
 λους ἀναγκάζεσθαι πυθόμενα· ἀπὸ βασιλέων δ' αὐτῶν τῶν ἐκ
 ἀλλήλων ἐμβλοκῆν. δύο δὲ καὶ τρεῖς ὀπλοβίβασαι ταῦτα
 χάρρακος, οὐδ' ἴσως εἰκόσ. ἐὰν δέποτε καὶ κατακ' ἀδ' ἡμῶν
 ἐκαστάσαι τίς ἓνα ἢ δεύτερον. ἀνεπιγνώσας γίνεταί τι δι-
 σσημα δι' καὶ μεγάλης διαφοράς τῶ καὶ τὴν εὐρέσειν ἐτάμναι
 εἶναι τοῦ τοιοῦτου χάρρακος, καὶ τὴν κριμίδην ἐν χερσὶ καὶ
 τὴν χεῖρα ἀσφαλῆ, καὶ μόνον μόνον φαίρον ὡς εἰ καὶ τῶν
 ἀλλῶν παλαιῶν ἢ ἔσσαν ἀξίον ζήλον καὶ μίμηςσεως ὑπὲρ
 χεῖ παρὰ Ῥωμαῖοις, καὶ τοῦτο κατὰ γῆ τὴν ἑμὴν γινώσκω.

Locum autem ita Latine reddi posse arbitramur. Cum
 Titus, ubi castra hostes facerent, scire non posset, il-
 lud nero certum sciret, eos ad Thessaliam advenire,
 imperat, ut omnes uallum excindant, secumq. adu-
 sum & opportunitatem efferant. Hoc Grecorum in-
 stituto plane difficile uidetur; Romanorum mo-ibus,
 perfacile est. nam Greci cum iter faciunt, non luben-
 ter grauant sua corpora, neque labores huiusmodi nisi
 aduandam agre suscipiunt. At Romani etsi scuta loris
 coriaceis

coriaceis appendunt ex humeris, manibusq. galeas fe-
 runt, insuper tamen ualli ferendi laborem sustinent.
 Quin hoc quoque inter illos magnopere interest, quod
 Greci optimum illud uallum iudicant, quod est maxi-
 me ramosum, & magnam circum baculi corpus habet
 propaginem. apud Romanos uero uallum duos, tres-
 ue, aut summum quattuor habet furculos: * & hos
 * habentes accipiunt * non alternatim. ex quo acci-
 dit, ut perfacilis eius gestatio sit. Itaque unus tria
 atque etiam quattuor simul ferre consuevit. Iam ue-
 ro certus eorum usus apud illos differt. nam uallum
 Grecorum cum in munitione defixum est, primum fa-
 cile reuellitur. cum pars eius firmior in terram impa-
 cta est, furculi autem eminent magni & plurimi, si duo
 neque accedant, qui furculos illius extrahant, nullo
 negotio reuellitur. ita facile aditus propter latitudi-
 nem aperitur, quaeque compacta erant, dissoluntur:
 quippe cum implicationes & compacturae huiusmo-
 di ualli sint perexiguæ. Apud Romanos dissimili-
 ma ratio est. Primum enim ita ualla inter se circum-
 plicant, ut neque facile, quorum ramorum in terram
 impactorum sint uirgulta, neque quorum uirgulto-
 rum sint rami, agnoscas. praeterea difficile est, si-
 quis euellere conetur, manum admouere: quoniam
 densissime inter se contexta & conferta sunt. Eo acce-
 dit, quod uirgulta ita accurate inflexa & intertexta
 sunt, ut reuelli ab eo qui prehenderit facile non pos-
 sint. primum quia eminentie & furculi omnes suam
 & propriam in terra firmitudinem obtinent. Dein de
 cum uallum e uirgulis trahitur, necesse est propter mu-
 tuam

tuam contexturam, magnam simul propaginem edu-
 ci. neque uero fieri potest, ut duo tresue unum idem
 uallum prehendere possint. Quod si quis unum aut al-
 terum commoueat ac reuellat, exiguum tamen inter-
 uallum patefiet. Magna igitur inter Græcorum & Ro-
 manorum institutum differentia est. quod hi & huius-
 modi uallum reppererint, & perfacilem eius gestati-
 nem & usum certissimum ac firmissimum excogita-
 rint. Ex quo intelligi potest, si quod aliud e militum
 Romanorum opere imitatu dignum sit, hoc (meo quæ-
 dem iudicio) in eo numero habendum esse.

EX ITINERARIO
ANTONINI AVGVSTI
 Galliarum prouinciæ XVI.

VIENNENSIS. Narbonensis I. Nar-
 bonensis II.
 Aquitanica I. Aquitanica II.
 Nouem Populania. Alpes maritima.
 Bellica I. Bellica II. in qua transitus ad Britanniam
 id est, Remus.
 Germania prima super Rhenum, in qua est Magonia
 Germania II. in qua est Agrippina.
 Prouincia maxima Sequanorum in qua est Vesontia
 census.
 Prouincia alpium Gratiarum, et Penninarum, in qua
 est Tarantasia.
 Aquitania Viennensis idem Metropolis. Aquit-

nia I. in qua est Beturicum.
 Prouincia I. in qua est Burdigala.
 Nouem Populania, in qua est Aulissa.
 Narbonensis I. in qua est idem Metropolis.
 Narbonensis II. in qua est Aquensis.
 Lugdunensis I. in qua est Lugdunum.
 Lugdunensis II. super Oceanum in qua est Rotomagus.
 Lug. III. in qua est Turonis.
 Lug. IV. in qua est Sennis.

METROP. PROV. LVGD. I. CIV.
 Lug. Numero IIII.

Ciu. Aeduorum
 Ciu. Lingonum
 Castrum Caballionense
 Cast. Matisconense.

METROP. PROV. LVGD. II.
 Numero VII.

Ciu. Rotomago
 Ciu. Baiocassium
 Ciu. Abricantum
 Ciu. Ebroicorum
 Ciu. Salarum, id est Saiorum
 Ciu. Lexouiorum
 Ciu. Constantia.

PROVINC. LVGD. III. CIV.
 Numero IX.

Metrop. Ciu. Turoorum
 Ciu. Cennomanorum
 Ciu. Redonum
 Ciu. Nannetum
 Ciu. Cianctium, id est, Venetum
 Ciu. Osismorum
 Ciu. Andicaorum
 Ciu. Corisopitum
 Ciu. Diablintum

PRO-

PROVIN. LVGD. IIII. CIV.
Numero VII.

Metr. Ciu. Senonum Ciu. Carnorum
Ciu. Antisioderum Ciu. Tricassium
Ciu. Aurelianorum Ciu. Parisiorum
Ciu. M. Iduorum.

BELLICA. I. CIV. Numero IIII.

Metr. Ciu. Treuerorum
Ciu. Mediomatricorum, id est, Metris
Ciu. Leucorum, id est, Tullo Ciu. Veredonensium.

BELLICA. II. CIV. Numero XII.

Met. Ciu. Remorum Ciu. Suefionum
Ciu. Catalaunorum Ciu. Veromannorum
Ciu. Atratuatum Ciu. Camaracensium
Ciu. Turnacensium Ciu. Siluanectum
Ciu. Bellouacorum Ciu. Ambianensis
Ciu. Morinū, id est, Ponticū Ciu. Bononensium

PROVINC. GERM. I. CIV.
Numero IV.

Metr. Ciu. Magontiacensis
Ciu. Argentoracensium
Ciu. Nemetum, id est, Spira
Ciu. Vangionen. id est, Vuormen.

PROVINC. GERM. I. CIV.
Numero II.

Metr. Ciu. Agrippinensis, id est, Colonia
Ciu. Tungrorum.

PROVIN. MAXIMA SEQVA-
norum CIV. Numero X.

Metr. Ciu. Vfontiensis
Ciu. Equestrium, id est, Neuidunum
Ciu. Eluntiorum, id est, Auenticum
Ciu. Noidenolex Auenticus
Ciu. Basiliensium, id est, Basilia
Cast. Vindonise Cast. Ebrodunense
Cast. Argentariense
Cast. Rauracense, id est, portus Abucina.

PROV. ALPVM GRATIARVM,
& Penninarum. CIV. Numero II.

Metr. Ciu. Centronum, id est, Tarantasia
Ciu. Valensium, id est, Octodorus.

ITEM IN PROVINCIA
Prouin. Viennensis. CIV. Num. XIV.

Met. Ciu. Viennensium Ciu. Germanensium
Ciu. Gratianopolitano Ciu. Albensium
Ciu. Viuario Ciu. Decensium
Ciu. Valentiorum Ciu. Auenicorum
Ciu. Arelatensium
Ciu. Carpenteratensis Num. VI. Ndausca
Ciu. Masiliensium Ciu. Ricartinorum
Ciu. Vassonensium Ciu. Arausinorum
Ciu. Cabelliorum

PROVIN. A QVITANIA. I.
CIV. Numero IX.

Metr. Ciu. Bitaricium Ciu. Aruernorum
Ciu. Rotenorum Ciu. Abigensium

Ciu. Cadorcorum
Ciu. Lemanicum

Ciu. Cabalum
Ciu. Vellanorum.

PROVIN. AQUITANIA. II.

civ. numero VI.

Met. Ciu. Burdegalsium Ciu. Agennensium
Ciu. Etolisensium Ciu. Santonum
Ciu. Pictaunorum Ciu. Petrogoriorum.

PROVIN. NOVENM POPOLONIA

civ. Numero XII

Met. Ciu. Ausciorum Ciu. Aquensium
Ciu. Lastoracium Ciu. Conuenarum
Ciu. Constantanorum Ciu. Boatū quod est in

Ciu. Beranensium, id est, Benainas

Ciu. Aturensium Ciu. Vasatica

Ciu. Turfaubica Traluorra

Ciu. Elloronenfium Ciu. Elliosaticum.

PROVIN. NARBONEN. CIV.

Numero VII.

Met. Ciu. Narbonensium

Ciu. Tolosatū, id est, Tolosa

Ciu. Beterrensium Ciu. Agatensium

Ciu. Nemausensium Ciu. Magalouensium

Ciu. Lutacensium, id est, Lutaua Castum

Cast. Vercetense.

PROVIN. NARBONEN. II.

civ. Numero VII.

Met. Ciu. Aquensium Ciu. Abtensium

Ciu. Retensium, id est, Reias

Ciu. Foroiulensium Ciu. Appencensium

Ciu. Segeferorum Ciu. Antipolitana.

PRO.

PROV. ALPIVM MARITIMARVM

civ. Numero VIII.

Met. Ciu. Ebroduno

Ciu. Dimentium, id est, Dina

Ciu. Rigomagensium Ciu. Sollinensium

Ciu. Santionensium, id est, Sanicifio

Ciu. Glanatem. Ciu. Comelenaesium

Ciu. Venjiciensium, id est, Ventio.

NOMINA REGVM ET

PRINCIPVM BARBARORVM

ADCANTVANNVS, Aquitanus, bello Sontiatum summam imperij tenebat, & opidum a Cesare oppugnatum defendebat. lib. 3. pag. 71.

Aegus & Roscellus, Allobroges, duo fratres, Abducili filij, qui principatum in ciuitate multis annis obtinuerat, singulari uirtute homines, quorum opera Cesar omnibus Gallicis bellis optima fortissimaque usus erat, a Cesare ad Pompeium defecerunt. lib. ciuil. 3 pag. 363. 365.

Ambiorix, rex dimidia partis Eburonum lib. 5. pag. 111. & lib. 6. pag. 549. Imperia erant eiusmodi, ut non minus haberet in se iuris multitudo, quam ipse in multitudinem, lib. 5. pag. 111. 112.

Antebrosius, Rhemus, primus suae ciuitatis, legatus ad Caesarem a suis missus. lib. 2. pag. 45.

Arionestus, Rex Germanonum, a Sequanis
cede conductus aduersus Aeduos, in illorum finibus
annos quatuordecim confederat. lib. 1. pag. 42.

Rex atque amicus a Senatu appellatus fuerat Caesar
Consule. pag. 31. 22. Galliae ciuitates, quae aduersus
ipsum coniurarant, uno praelio fuderat, stipendiarumque
sibi reddiderat. lib. 1. pag. 31. 32.

BELLOVESVS Tarquinio regnante ab anno
Ambigato Celtarum rege delectus, qui Italiam occupa-
ret. a Caesare non nominatur: sed a Lio lib. 5.

Boduognatus, Dux Nerviorum, qui summam
perij tenebat, cum illi aduersus Caesarem pugnarent,
lib. 2. pag. 45. 46.

CABVRVS, princeps ciuitatis Heluiorum, cuius
filius C. Valerius Donotaurus anno belli Gallici septimo
interfectus est. lib. 7. pag. 197.

Carnulogenus, Aulercus, singulari scientia rei mili-
taris, ad eum est honorem euocatus, ut Parisii &
nitima ciuitates ei summam imperij deferrent, anno
belli septimo. lib. 7. pag. 192. 193.

Cauilius, rex in ea parte Britanniae, quae est ad Can-
tium, & tota maritima est, Cassiuellauni imperio ca-
stra naualia Caesaris improuiso adortus. lib. 5. p. 199.

Cassiuellaunus, Britannus, cui cum Caesar in Bri-
tanniam exercitum transduxisset, summa imperij
lib. 5. pag. 107. 109.

Casticus Catamantaledis filius, Sequanus. lib. 1.
pag. 3.

Catamantales regnum in Sequanis multos annos
obti-

obtinuerat, & a senatu, populoque R. amicus appella-
tus erat. lib. 1. pag. 3.

Catinulcus, Rex dimidiae partis Eburonum, frater
Ambiorigis. lib. 5. pag. 111. & lib. 6. pag. 549.

Cauarillus, Aeduus, pedestribus illorum copiis,
quae ad Caesarem missae fuerant, praefectus. lib. 7. p. 199.

Camarinus, Seno, quem Caesar apud Senonas Re-
gem constituerat, regno domoque a suis expulsus,
ad Caesarem confugit. libro 5. pag. 128. 129.
Eum Caesar Senonum equitatum praefecit. lib. 6. pag.
134.

Cimberius, Dux Sueuorum, frater Nasuae, qui
centum Sueuorum pagos primo Gallici belli anno ad
Rheni ripas subsidio Sequanis adduxerat, Rhenumque
transire conabatur. lib. 1. pag. 25.

Cingetorix de Treuororum principatu contende-
bat cum Induciomaro. lib. 5. pag. 99. cuius erat gen-
er, mansitque in fide Caesaris. lib. 5. pag. 130. Alter
fuit Britannus, rex in ea parte, quae est ad Cantium,
qui Cassiuellauni imperio castra Caesaris improuiso a-
dortus est. lib. 5. pag. 109. 110.

Comius, Atrebas, quem Caesar Atrebatibus Re-
gem constituerat. lib. 4. pag. 87.

Conetodunus, & Cotuatus, Carnutes, disperati ho-
mines, quibus ducibus Carnutes anno septimo arma
sumpserunt. lib. 7. pag. 159.

Conuictolitanis, Aeduus, florens & illustris ado-
lescens, qui summum magistratum, quem illi Vergo-
brecum appellant, in sua ciuitate obtinebat. lib. 7.
pag. 177.

Corbeus, Bellouacus, dux suæ gentis, in bello adversus Romanos, anno octavo, una cum Commis Arbore. Ei populi R. nomen odio summo erat lib. 8. pag. 218. 225.

Cotus, Aedius, antiquissima familia natus, bonæ summæ potentia & magna cognationis. Vergobretus in sua ciuitate renunciatus. lib. 7. pag. 177.

Critognatus, summo in Aruernis natus loco, & magnæ habitus auctoritatis. Alesia summam imperium tenebat. suaserit, ut qui ad bellum inutiles essent, eorum corporibus opidani uitam tolerarent. lib. 7. pag. 205. 206.

Diuico, Heluetius, Princeps legationis ad Casarem missus. lib. 1. pag. 9.

Diuitiacus, Aedius, principatum in ciuitate sua obtinebat, cui Casar ex alijs Gallis maximam fidem habebat, Romanorum aduentu in antiquum locum gentis atq; honoris restitutus est. Eius summum erat in Populum R. studiū. Itaque ipsius suasu Casar de Gallia occupanda consilium sumpsit. lib. 1. pag. 11.

Drapes, Seno, ut primum Gallia defecit, collecta undique perditis hominibus, impedimenta & comitatus Romanorum interceptit. lib. 8. pag. 234. Captus a Caninio, paucis diebus sese cibo abstinuit, atque interiit. lib. 8. pag. 239.

Dumnacus, Dux Andium, anno octavo Lemovicum oppugnauit. lib. 8. pag. 230.

Dumnorix, Aedius, frater Diuitiaci Aedunorum Principis, gratia & largitione apud Sequanos plurimum poterat. lib. 1. pag. 11. 12. Equitatus Aedunorum

præerat. In Casarem perfidus, pag. 12. ob rebellionem interfectus, lib. 5. pag. 100. 101. 102.

Duracius, Pictus, qui perpetuo in amicitia R. permansit. lib. 8. pag. 230.

EPASNACTVS, Aruernus, amicissimus Populi R. qui Lucferium Cadurcum cepit, & uinctum ad Casarem adduxit. lib. 8. pag. 239.

Eporedorix, Aedius, summo loco natus adolescens, & summæ domi potentia, qui de principatu cum Viridomaro contendebat. lib. 7. pag. 196. quo duce ante aduentum Casaris Aedui cum Sequanis bello contenderant. lib. 7. pag. 199.

GALBA, Rex Suefionum, XII. opidorum dominus, ad quem Belgæ anno belli Gallici secundo propter iustitiam prudentiamque, summam totius belli detulerant, & ad id bellum millia armata quinquaginta pollicebatur. lib. 2. pag. 40. Eius duo filij, Nonioduno captus, Casari obsides dati sunt. lib. 2. pag. 45.

Gobanatio, Aruernus, Vercingetorigis patruus, Aruernorum princeps. lib. 7. pag. 159. 160.

Guturnatus, princeps Carnutum, rebellionem, & bello concitato, captus, uerberibus exanimatus, securi percussus est. lib. 8. pag. 236.

ICCIVS, Rhemus, primus suæ ciuitatis, legatus ad Casarem a suis missus. lib. 2. pag. 39.

Inmanuentius, Britannus, qui in ciuitate Trinobantium regnum obtinuerat. lib. 5. pag. 109.

Inducimarus de Treuirorum principatu cum Cingetorige contendebat. lib. 5. pag. 59.

LISCVS, Aedius, summo magistratus in sua

C. I V L I I C A E S A R I S
FRAGM E N T A
A F V L V I O V R S I N O C O L L E C T A
E X L I B R O E P I S T O L A R V M
A D M . T . C .

Cæsar imp. s. d. Ciceroni imp.

CUM Furnium nostrum tantum uis-
sem, neque loqui, neque audire me com-
mode potuisset, cum properarem, atque
esset in itinere, præmissis iam legioni-
bus, præterire tamen non potui, quin & scriberem
ad te, & illum mitterem, gratiasq. agerem. etsi hoc
officium, & feci sepe, & sæpius mihi facturum uideor:
ita de me mereris. in primis a te peto, quoniam con-
fido me celeriter ad urbem uenturum, ut te ibi ui-
deam; ut tuo consilio, gratia, dignitate, ope om-
nium rerum uti possim. ad propositum reuertar: se-
stinatiori meæ, breuitatiq. litterarum ignosces. re-
liqua ex Furnio cognosces. Vale. Ex lib. ix. epist.
ad Att.

Cæsar imp. Ciceroni imp. s.

RECTE auguraris de me (bene enim tibi co-
gnitus sum) nihil a me abesse longius crudelitate.
atque ego cum ex ipsa magnam capio uoluptatem,
tum meum factum probari abs te, triumpho & gau-
deo. neque illud me mouet, quod ij, qui a me dimissi
sunt, discessisse dicuntur, ut mihi rursus bellum infer-
rent: nihil enim malo, quam & me mei similem esse,
& illos sui. Tu uelim mihi ad urbem præsto sis, ut tuis
consilijs,

*Vergasillaunus, Aruernus, Vercingetorigis con-
sobrinus, postremo Gallia motu unus e quatuor sum-
mis ducibus deligitur, quibus summa imperij tradita
est. lib. 7. pag. 204.*

*Verodotius, Heluctius, nobilissimus suæ ciuita-
tis, princeps eius legationis, quam Heluetij primam
ad Cæsarem miserunt. lib. 1. pag. 5.*

*Vertiscus, Rhemus suæ ciuitatis Princeps, & præ-
fectus eorum equitum, quos Rhemi Cæsari auxilio mi-
serunt, anno belli octauo. lib. 8. pag. 222.*

*Viridomarus, Aedius, adolescens summæ domi-
potentiæ, quem Cæsar ex humili loco ad summam di-
gnitatem perduxerat: & cum Eporedorige de princi-
patu contendebat. lib. 7. pag. 181. Postremo Gallia
motu unus e quatuor ducibus fuit aduersus Cæsa-
rem. lib. 7. pag. 180. 181.*

*Viridoux præerat Vnellis, ac summam imperij te-
nebat earum omnium ciuitatum, quæ defecerant. lib.
3. pag. 69.*

*Voccio, Germania Rex, cuius sororem Ariouistus,
ab ipso in Galliam missam, uxorem duxerat. in Ario-
uisti fuga perijt. lib. 1. pag. 37.*

C. IVL. CAESARIS

consilijs, atque opibus, ut consuevi, in omnibus rebus
 utar. Dolabella tuo nihil mihi scito esse incundius,
 hanc adeo habebō gratiam illi, neque enim aliter face-
 re potuit tanta eius humanitas, is sensus, ea in me est
 benevolentia Vale. Ex lib. ix. epist. ad Att.

Caesar imp. M. Ciceroni imp. s.

ET SI te nihil temere, nihil imprudenter, factu-
 rum iudicaram, tamen, permotus hominum fama,
 scribendum ad te existimaui, & pro nostro benevolen-
 tia petendum, ne quo progredereis inclinata iam re,
 qua integra etiam progrediendum tibi non existimas-
 ses: namque & amicitia grauiorem iniuriam fe-
 ris, & tibi minus commode consulueris, si non fortu-
 na obsecutus uidebere: omnia enim secundissima no-
 bis, aduersissima illis accidisse uidentur: nec causam
 secutus, eadem enim tum fuit, cum ab eorum consilio
 abesse iudicasti sed mecum aliquod factum condemna-
 uisse: quo mihi grauius abs te nihil accidere potest,
 quod ne facias, pro iure nostrae amicitiae a te peto. Po-
 stremo, quid uiro bono, & quieto, & bono civi, magis
 conuenit, quam abesse a ciuilibus controuersijs? quod
 nonnulli etiam probarent, periculi causa sequi non po-
 tuerunt. tu, explorato, & uita mea testimonio, & a-
 micitiae iudicio, neque tutius, neq. honestius, reperis
 quidquam, quam ab omni contentione abesse. xv. Kal.
 Mai, ex itinere. Vale. Ex lib. x. epist. ad Att.

EX EPIST. CAESARIS AD CIC.

M. Furium quem mihi commendas, uel regem Gal-
 liae faciam, uel Leptrae legatum: si uis tu, ad me alium
 mitte, quem ornem. Ex lib. vii. ep. ad Caesarem.

EX

FRAGMENTA

EX EPIST. CAESARIS AD
 CICERONEM.

NEQUE pro cauto, ac diligente, se castris commi-
 nit. Caril. lib. i.

EX CICER. AD ATT. LIB. X.

CAESAR mihi ignoscit per litteras, quando non
 uenerim; seseq. in optimam partem id accipere dicit:
 Facile patior quod scribit, secum Tullum & Seruium
 questos esse, quia non idem, sibi, quod mihi, remisisse
 sit, &c. sed tu exemplum misi ad te Caesaris litterarum.

EX LIB. XIII. AD ATT.

SEXTIVS apud me fuit, & Theopompus pri-
 die: uenisse a Caesare narrabat litteras: hoc scribere,
 sibi certum esse Romae manere; causamq. eam adscri-
 bere, quae erat in epistola nostra, ne se absente leges sua
 negligerentur, sicut esse neglecta Sumptuaria.

EX LIBRO EPISTOLARVM

AD C. OPIIVM ET CORNELIVM

Caesar Oppio, Cornelio s.

GAUDEO mehercule nos significare litteris,
 quam ualde probetis ea, quae apud Corninium sunt ge-
 sta. consilio uestro utar libenter, & hoc libentius,
 quod mea sponte facere constitueram, ut quam lenissi-
 mum me praeberem, & Pompeium, darem operam,
 ut reconciliarem. tentemus hoc modo, si possumus
 omnium uoluntates recuperare, & diuturna uictoria
 ui: quoniam reliqui diuturnitate odium effugere non
 potue-

C. IVL. CAESARIS

potuerunt, neque victoriam diutius tenere, praeter unum L. Sullam, quem imitatus non sum. haec non sit ratio vincendi; ut misericordia, & liberalitate nos muniamus. id quemadmodum fieri possit, nonnulla mihi in mentem ueniunt, & multa reperiri possunt. de his rebus, rogo uos, ut cogitationem suscipiatis. Cn. Magium Pompeij praefectum. deprehendi: scilicet meo instituto usus sum, & eum statim missum feci. Iam duo praefecti fibrum Pompeij in meam potestatem uenerunt, & a me missi sunt. si uolent grati esse, debebunt Pompeium hortari, ut malit mihi esse amicus, quam ijs, qui & illi, & mihi semper fuerunt inimicissimi: quorum artificis effectum est, ut resp. in hunc statum perueniret. Ex lib. ix. ep. ad Att.

Caesar Oppio. Cornelio s.

AD VI I. Id Mart. Brundisium ueni: ad meum castra posui. Pompeius est Brundisii: misit ad me Cn. Magium de pace. quae uisa sunt, respondi. hoc uos statim scire uolui. cum in spem uenero, de compositione aliquid me conficere, statim uos certiores faciam. Valet. Ex lib. vi. ep. ad Att.

Libri sunt epistolarum C. Caesaris ad S. Oppium, & Balbum Cornelium, qui res eius absentis curabant, in his Epistolis quibusdam in locis inueniuntur litterae singulae, sine coagmentis syllabarum, quas tu potes positas incondite. nam uerba ex his litteris conscribi nulla possunt. erat autem conuentum inter eos clandestinum, de conuulando situ litterarum, ut inscriptio quidem alia aliae locum, & nomen teneret: sed in legendo locus cuique suus, & potestas restituere-
tur

FRAGMENTA

tur & c. Est autem Probi Grammatici commentarius satis curiose factus, de occulta litterarum significatione epistolarum C. Caesaris scriptarum. Ex Gell. lib. I. cap. 9.

EX LIBRO EPISTOLARVM

AD Q. PEDIUM

Caesar Q. Pedio. s.

POMPEIUS se opido tenet: nos ad portas castra habemus: conamur opus magnum, & multorum dierum, propter altitudinem maris: sed tamen nihil est, quod potius faciamus. ab utroque portus cornu moles iacimus, ut aut illum quamprimum traicere, quod habet Brundisii copiarum cogamus, aut exitu prohibeamus. Ex lib. ix. ep. ad Att.

EX LIBRO EPISTOLARVM

AD PISONEM.

LOCCELLVM tibi signatum remisi. Ex Ca. lib. I.

EX LIB. II. EPISTOLARVM

AD FRONTONEM.

VESPERA fatigatus luce dormitans. Ex Carif. lib. I I.

EX LIBRO EPISTOLARVM

AD ANTONIUM.

NAM ad me misit Antonius exemplum Caesaris ad se litterarum. in quibus erat: se audiuisset, Caesarem, & L. Metellum in Italiam uenisse, Romae ut essent

C. IVLII CAESARIS

sent palam: id sibi non placere; ne qui motus ex-
fierent; prohiberi. q. omnes Italia, nisi quorum ip-
-causam cognouisset. deque eo uehementius exaspe-
-ptum. Ex Cicer. ad Att. lib. II.

Epistola quoque eius ad senatum exstant: quas
primus uidetur ad paginas, & formam memorialium
libelli, conuertisse: cum antea consules & duces, non
nisi transuersa charta, mitterent scriptas. Exstant &
ad Ciceronem; item ad familiares domesticis de re-
bus. in quibus si qua occultius perferenda erant, per-
notas scripsit, id est, sic stricto literarum ordine, ut
nullum uerbum effici possit. quae si quis inuestigat,
& persequi, uellet, quartam elementorum litterarum
id est, o pro a, & perinde reliquas commutet. Ex
Suet. in Caesare.

Scribere, & legere simul, dictare, & audire soli-
tum accepimus, epistolas uero tantarum rerum quae-
ternas pariter librarijs dictare, aut, si nihil ageres-
ptenas. Ex Plin. lib. VII. cap. 25.

Εν εκεί νη δὲ τῆς στρατείας προσεξήσκησεν ἰππάζεσθαι
τὰς ἐπιστολάς ἐπαγορεύειν, καὶ δυνὶν ἑμοῦ γραφεῖν
ἔξαρκεῖν. αἳ δὲ Ὀππίος φησὶ, καὶ πλείοσιν. λέγεται ἔτι
καὶ τὸ διὰ γραμμάτων τοῖς φίλοις ἑμιλεῖν Καίσαρα φη-
τὸν μηχανήσασθαι. Ex Plut. in Caes.

C. IVLII CAESARIS
ORATIONVM
FRAGMENTA.

EX ORATIONE IN FVNERE
I V L I A E.

VESTOR Iuliam amitam, uxoremque
Corneliam, defunctas laudauit e more pro-
rostris. sed in amitae quidem laudatione,
de eius ac patris sui origine sic refert: Ami-
tae matris Iuliae maternum genus ab regibus ortum, pa-
ternum cum dijs immortalibus coniunctum est. nam
ab Anco Marcio sunt Marcij Reges: quo nomine fuit
mater. a Venere Iulij, cuius gentis familia est nostra.
Est ergo in genere & sanctitas regum, qui plurimum
inter homines pollent; & caerimonia deorum, quorum
ipsi in potestate sunt reges. Ex Suet. in Caes.

Οἱ εἰς τῆς Μαρίου γυναικὸς ἀποθανούσης, ἀδελφοῦ δ' οὖν
αὐτοῦ ἐγκάμιόν τε λαμπρόν ἐναγορᾷ δῖον ἔθεν, καὶ περὶ
τῶν ἐκπορᾶν ἐτόλμισεν εἰκόνας Μαρτίων προβάσθαι.

EX ORAT. PRO BITHYNIS.

C. Caesar Pont. Max. in oratione, quam pro Bithy-
nis dixit, hoc principio usus est: Vel pro hospitio regis
Nicomedis, uel pro horum necessitate, quorum res agi-
tur, refugere hoc munus, M. Vinici, non potui, nam ne-
que hominum morte memoria dcleri debet, quin proxi-
mis retineatur; neq. clientes sine summa infamia dese-
ri possunt, quibus etiam a propinquis nostris opem fer-
re instituimus. Ex Gell. lib. v. cap. 13.

C. IVL. CAESARIS

Quid ergo? *sygraphæ non sunt, sed res aliena.*
Ex Iulio Rufiniano de Figuris.

EX ORATIONE PRO LEGE
PLAVTIA.

REPERI tamen in oratione C. Caesaris, quæ
Plautiam rogationem suavit; *Necessitatem dicitur
pro necessitudine: id est, iure affinitatis. verba hæc
sunt: Equidem mihi uideor pro nostra necessitate, non
labore, non opera, non industria defuisse.* Ex Gell.
lib. XII. cap. 3.

EX ORATIONE CN.
DOLABELLAM.

CAESAR in Dolabellam: *Actionis illibitæ,
quorum in ædibus; fanisque posita, & honori, erant,
& ornatu. In libris quoque Analogicis omnia istius
modi sine prima littera dicenda censet;* Ex Gell. lib.
IV. cap. 16.

Nono decimo ætatis anno L. Crassus C. Carbonem,
uno & uigesimo Caesar Dolabellam, altero & xxx.
Asinius Pollio Catonem, non multo ætate antecedentem,
Calvus Vatinius, iis orationibus insecuti sunt, quæ
hodieq. cum admiratione legimus. Ex Corn. Tacit.
in dialogo de oratoribus.

Ceterum composita seditione civili, Cornelium Do-
labellam consularem & triumphalem virum repeten-
darum postulantem. absoluitoq. Rhodanum secedere stu-
luit. Ex Suet. in Cæs.

Diuis quoque Iulius, quam cælestis numinis, tum
etiam humani ingenij perfectissimum columen,
facun-

FRAGMENTA

facundie proprie expressit, dicendo in accusatione Cn.
Dolabelle, quem reum agit, extorqueri sibi causam
optimam L. Cottæ patrocino. Ex Valer. Max. lib.
IX. cap. 9.

C. Caesar Cn. Dolabellam accusavit, nec damnauit.
Ex Pediano in orat. pro M. Scauro.

Significat & Cæsarem, item adolescentem, in Dola-
bellæ reo ex Sicilia, qui quidem damnatus est quātum
oportuit per Hortensium, &c. Ex Pediano. Diu.

Ἐπαγεθὸν δ' εἰς Ρώμην Δολαβέλλαν ἔκρινε κα-
κώτερος ἐπαρχίας, καὶ πολλοὶ ἀπὸ τῆς εἰς Μάδος
τῆς πόλεως μαζυρίας αὐτῶ παρέσσω. ὁ μὲν δὲ
Δολαβέλλας ἀπέφυγε τὴν δίκην. Ex Plu. in Cæs.

EX ORAT. AD MILITES

FAMA vero hostilium copiarum perterritos, non
negando, minuendone, sed insuper amplificando, ementi-
tendoq. confirmabat. itaque cum expectatio aduen-
tus Inbe terribilis esset, conuocatis ad concionem mili-
tibus, Scitote, inquit paucissimis his diebus regem as-
suetum cum x. legionibus equitum, xxx. leuis arma-
tura, c. millibus. elephantisq. ccc, proinde desinant
quidam quærere ultra, aut opinari, mihi que qui com-
pertum habeo, credat: aut quidam vetustissima naue
impositos quocumque vento in quascumque terras in-
bebo auehi. Ex Suet. in Cæs.

Vi C. Caesar apud milites de incommodis eorum.
Non frustrabo nos, milites. Ex Diomedel. lib. I.

EX ORAT. PRO DECIO SAMNITE

NISI forte quisquam aut Caesaris pro Decio Sam-
nite, aut Bruti pro Deiotaro rege, ceterosq. cuiusdam

C. IVL. CAESARIS

lenti luminis ac temporis libros legit, &c. Ex Tacit. in dialogo de orat.

EX ORAT. PRO SEXTILIO.

Qvo enim iambo, qua procella verborum, impium Sextilij caput obrui mereatur? quid C. Casarem, a quo cum studiose, tum etiam feliciter gravissimicimini reus defensus fuerat, &c. Ex Valer. Max. lib. v. cap. 3.

EX ORAT. DE CONIVRATIS.

Catonem primum putat de anima duestione dixisse, quam omnes ante dixerant praeter Casarem. & cum ipsius Caesaris tam secura fuerit, qui tum praerario loco dixerit, &c. Ex Cic. ad Att. lib. xi. i.

Sed Casar, ubi ad eum peruentum est, rogatus sententiam a consule, huiusmodi verba locutus est: Omnes homines, &c. Ex Sallust. in Coniur.

Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀναγὰς, λόγον διῆλθεν περὸντισην, ὡς ἀποκτεῖναι μὲν ἀκρίτους ἀδρας ἀξιώματι καὶ ἡλασφούς, οὐ δοκεῖ πάτριον, οὐ δὲ δίκαιον εἶναι μὴ πρὸς τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης, εἰ δὲ φρουροῦντο δεδέντες ἐν πρῶσι τῆς Ἰταλίας, ὡς ἂν αὐτὸς εἴηται Κικέρων, μέγιστον καταπολεμηθῆ κατακλίνας, ὕστερον ἐν εἰρήνῃ καὶ καθῆνεχία πρὸς ἐκασοῦ τῆ ἑουλῆ γνῶναι παρέξει. οὗτω δὲ τῆ γνῶνις φιλανδρῶπου φνεσίης, καὶ τοῦ λόγου δωατοῦ ἐπ᾽ αὐτῆ ῥῆνῆτος, οὐ μόνον οἱ μίτ᾽ αὐτοῦ ἀνίσταμε οἱ σφασετίθεντο πολλὰς δὲ ἔχῃ τῶν τὰς εἰρημένιας γνῶνις ἀπεπᾶμενοι, πρὸς τῆν ἐλείου κατῆσαν, ἕως ἐπὶ Κατῶνα τῆ πρᾶγμα καὶ Κατοῦπον περιήλθεν. Ex Plut. in Caes.

EX ORAT. IN FUNERE CORNELIAE.

Quaestor Iuliam amitam, uxoremq. Cornelianam, defunctas laudavit e more pro rostris. Ex Suet. in Caes.

FRAGMENTA

Τὸ μὲν οὖν ἐπὶ γυναικὶ πρεσβυτέραις ἰσῆγοις ἐπιταφῆσιν, διεξίτηται πάσῃν ἢν Ρωμαίοις νέαις δ' οὐκ ἄνευ ἰδῆν. πρῶτος εἶπεν Καῖσαρ ἐπὶ τῆς ἐαυτοῦ γυναικὸς ἀποθαρούσης. Ex Plut. in Casare.

Tum Brutus: Orationes quidem eius mihi uehementer probantur. complures autem legi, &c. Ex Cic. in Bruto.

Orationes aliquas reliquit, inter quas temere quamdam feruntur. pro Q. Metello, quam non immerito Augustus existimat magis ab actuarijs exceptam, ma le sequentibus uerba dicentis, quam ab ipso editam. nam in quibusdam exemplaribus inuenio ne inscriptam quidem pro Metello, sed quam scripsit Metello, cum ex persona Caesaris sermo sit, Metellum, seque, aduersus communium obireclatorum criminationes purgantis. Aqua milites quoque in Hispania, idem Augustus orationem esse nix eius putat: qua tamen duplex fertur, una quasi priore habita praelio, altera posteriore, quo Asinius Pellio ne tempus quidem concionandi habuisse eum dicit, subita hostium incurfione. Ex Suet. in Caes.

C. IVLII CAESARIS

FRAG. ANTICATONIS

L I B. I.

No enim excepto, quem aliusmodi atque omnis natura finxit, suos quisque habet caros. Pri. c. lib. vi. Casar in Anticatone priorc. Vno enim, &c. & lib. vi. i. & lib. xii. i.

ERVNT officia antelucana, in qua incidere impune ne Catoni quidem licuit. quem tamen C. Caesaris reprehendit, ut laudet. describit enim eos, quibus obuius fuerit, cum caput ebrj retexissent, erubuisse. dein de adijcit: Putares non ab illis Catonem, sed illos a Catone deprehensos. Potuit ne plus auctoritatis tribui Catoni, quam si ebrius tam venerabilis erat? et nostra tamen cena ut apparatus & impendij, sic temporum modus constet. neque enim hi sumus, quos vituperare ne inimici quidem possunt, nisi ut simul laudent. Ex Plin. lib. i i i. epist. ad C. Atil. Seu.

C. etiam Caesar, grauis auctor linguae Latinae, in Anticatone: Vnius, inquit, arrogantiae, superbiaeque, diminuat. Ex Gell. lib. i v. c. i 6.

Qualis futura sit Caesare vituperatio contra laudationem meam, perspexi ex eo libro, quem Hirtilius ad me misit, in quo colligit vitia Catonis, sed cum maximis laudibus meis. itaque mihi librum ad Muscam, et tuis librarijs daret. volo enim eum diuulgari. Ex Cic. ad Att. lib. x i i.

Hirtij epistolam si legeris, quae mihi quasi πρόπλεγμα videtur eius vituperationis, quam Caesar scripsit de Catone. Ex lib. x i i. ad Att.

Cum mihi Balbus nuper in Lanuino dixisset, se & Oppium scripsisse ad Caesarem, me legisse libros contra Catonem, et vehemeter probasse. Ex lib. x i i. ad Att.

Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Caesar contra Catonem meum. Ex Cic. in Topic

M. Ci-

M. Ciceronis libro, quo Catonem cælo equauit, quid aliud distator Caesar equam rescripta oratione uelut apud iudices respondit? Ex Tacito lib. i v.

His quoque usum C. Caesarem in vituperando Catone notauerit Cicero. Ex Quinct. lib. i i i.

Reliquit & de Analogia duos libros, & Anticatones totidem. Ex Suet. in Cæs.

Ut Catonem Tullius laudans: & duobus uoluminibus Caesar accusans. Ex Mart. Capell. lib. v.

Atque uiam ritus ueteres, & publica saltem His intacta malis agerentur sacra, sed omnes Nouerunt Mauri, atque Indi, quæ psaltria penem Maiorem, quam sint duo Caesaris Anticatones, Illuc, &c.

Ex Iuuen. Sat. v i.

Ποθὲν μὲν δὲ ὡς ἑαυτὸν ὁ ἀνὴρ διεργάσατο, δῆλος μὲν ἦν δηγθεὶς, ἐφ' ᾧ δὲ ἄδηλον. εἶπε δ' οὐν ᾧ Κάτων θνατῶσσι τοῦ θανάτου. καὶ γὰρ σὺ μοι τῆς σωτηρίας ἐφ' ἵκησας. ὁ μὲν οὖν μετὰ τὰ αὐτὰ γράρεις ὑπ' αὐτοῦ πρὸς Κάτωνα ἐπιεικῶτα λόγος, οὐ δοκεῖ πρῶτος ἔχοντος. οὐ δὲ εὐδιαλεκτῶς σμικρον εἶχει. πῶς γὰρ ἐφροσάτο τῶντος, εἰς ἀνάσσειτον ἐγγυῆς ὄργην τοσαύτην. Paullo post: καὶ τὸν λόγον ἐκείνον οὐκ ἐξ ἀπεχθείας. ἀλλὰ φιλοτιμίας πολιτικῆς σωτηρίας διὰ τοιαύτην αἰτίαν ἐγράφει Κικέρων ἐγκώμιον Κάτωνος ὄνομα τῶ λόγῳ θέμενος Κάτωνα. καὶ πολλοὶς ὁ λόγος ἦν διὰ σωδῆς εἰς εἶκος, ἀπὸ τοῦ δεινοτάτου τῶν ῥητόρων εἰς τὴν καλλίστην πεποιημένος ὑπόθεσιν. τοῦτο ἡνία καίσαρος κατηγορίαν αὐτοῦ νομίζοντα, τὸν τοῦ τεθνεώτος δι' αὐτὸν ἔπαινον. ἐγράφει οὖν πολλὰς τίτας κατὰ τοῦ Κάτωνος αἰτίας σωαγαγῶν. τὰ δὲ βιβλίον Αντικατων, ἐπιγράφεται, καὶ σωδασῶς εἶχει τῶν λόγων ἐκατέρῃ δὲ καίσαρος καὶ Κάτωνος πολλοῦς. ex Plut. in Cæs.

Αὐτὸς δ' οὖν ὕστερον ἐν τῇ πρὸς Κικέρωνα περὶ Κάτωνος

C. IVL. CAESARIS

ἀντιγραφῶν παρὰ τὴν εἰς μὴ στρατιωτικῶν λόγων ἀδελφίαν
ἀντεξετάζοντες πρὸς δεινότητα ῥήτορος ἕπουσός καὶ ῥῶσιν
ἐπὶ τοῦτο πολλὴν εἰρηστος. Ex Plut. in Cef.

Ἐν δὲ τούτοις διέτέλει τιμῶν, καὶ φιλοφρονούμενος, ἔτι
ἔχοντες ἄντι λόγον ἐγκόμιον Κάτωνος, ἀντιγραφῶν, ἢ
τε λόγον αὐτοῦ καὶ τὸν βίον, ὡς βασιλεῖα τῷ Περικλέει
ἔοικε, καὶ Σπυριδίου, ἐπαινεῖν. ὁ μὲν οὖν Κικέρωνος λό-
γος Κάτωνος. ὁ δὲ Κάτωρος Ἀντικάτων γέγραπται.
Ex Plut. in Cic.

C. IVLII CAESARIS
DE ANALOGIA

L I B. I.

AD M. T. CICERONEM

QUIN etiam in maximis occupationib.
cum ad te ipsum, inquit, in me intuens, de
ratione Latine loquendi accuratissime
scripserit, primoq. in libro dixerit, uerborum
delectum originem esse eloquentiae: tribueritq. mihi
Brute huic nostro, qui me de illo maluit, quam se dicere,
laudem singularem (nam scripsit his uerbis, cum
hunc nomine esset affatus) Ac si cogitata praecclare elo-
qui possent, nonnulli studio & usu laborauerunt, (cuius
te pene principem copiae, atque inuentorum, bene
de nomine ac dignitate populi Romani meritum esse
existimare debemus) hunc facilem, & quotidianum
noluisse sermonem, nunc pro relicto est habendum.
Tum Brutus, amice Hercule, inquit, & magnifice
lauda-

FRAGMENTA

laudatum puto, quem non solum principem atque in-
uentorem copiae dixerit, quae erat magna laus, sed etiā
bene meritum de populi Romani nomine & dignitate.
Ex Cic. in Bruto.

C. Caesar in libris quos ad M. Ciceronem de Analogia
scripsit, Arenas uitiose dici existimabat; quod A-
renam nunquam multitudinis numero appellanda sit,
sicuti neque Caelum, neque Triticum. contra autem
quadrigas etiam si currus unus equorum quattuor
iunctorum unum sit, pluratiuo semper numero dicen-
das putat. (paullo post, ex lib. I. de Analogia) nam
cum supra dixisset, neque caelum, triticum ne, neque
arenam multitudinis significationem pati. Num tu,
inquit, hanc rerum natura accidere arbitraris, quod
vnam terram, & plures terras, & urbem, & urbes,
& imperium, & imperia dicamus, neque quadrigam
in vnam nominis figuram redigere, neque arenam in
multitudinis appellationem conuertere possimus. Ex
Gell. lib. lib. x ix. cap. 8.

Atque id, quod a C. Caesare, excellentis ingenij ac
prudentiæ viro, in I. de Analogia libro scriptum est, ha-
be semper in memoria atque in pectore, Ut tamquam
scopulum, sic fugias inauditum atq. insolens uerbum.
Ex Gell. lib. I. cap. 10. & Macrobi. lib. I. Sat.

L I B. II.

Sed C. Caesar in libro de Analogia secundo, huius
dic, & huius specie, dicendum putat. Ex Gell. lib. IX.
cap. 14.

Panium, Caesar de Analogia lib. II. dici debere ait.
sed Varius contra. Ex Car. lib. I.

C. Caesar

C. IVL. CAESARIS

C. Caesar de Analogia lib. II fagos, populos, ulmos,
Ex Car. lib. I.

Nisi quia Caesar lib. II. singulariter Idem, pluraliter
Idem, dicendum affirmat. Ex Car. lib. I.

Sed Caesar de Analogia I I, Turbonem, non Turbis
nem etiam in tempestate dici debere ait. Ex Car. lib. I.

Lacer, &c. Caesar de Analogia lib. I I. nec non Valerius
grius de reb. per epistolam quaesitis. Ex Carif. lib. I.

INCERTA EX LIB. ANALOG.

IN libris quoq. Analogicis omnia istiusmodi sunt
I, littera dicenda censet. Ex Gell lib. IV. cap 16.

C. Caesar, quasi indiscretum hoc sit, ait, I, littera
minatio singulari neutra finitima nomina, eandem
definitionem capere, quam capiant E littera termina-
ta, huic animali, & ab hoc animali: huic puteali, &
ab hoc puteali. Ex Car. lib. I.

Quam C. Caesar ponit in femininis, ut puppim, ve-
stim, puluim, h. ec. enim modo, & ab hoc can, et ab hoc
cane. Ex Car. lib. I.

Hic & haec Samnis, huius Samnitis. sic Caesar de
Analogia. Ex Prisc. lib. VI.

Iubar: Plinius ait inter cetera etiam istud C. Caesa-
rem dedisse praecipuum, quorum neutra nomina, A
nominatio clausa per I. dativum ablativumq. singu-
lis ostendunt, Iubar tamen ab hac regula distat. ut
ut huic iuari dicimus, ab hoc iurare dicendum est; ut
huic farri, ab hoc farre. Ex Car. lib. I.

Omniunum nominum, quae sunt neutri generis, & in
E terminantur, ait Plinius Caesarem scisse eosdem esse
ablativos, quales sunt dativi singulares. Ar. lutei
nomi.

FRAGMENTA

nomina neutralia nominata; idem non minus ait Ca-
esar quod dativo & ablativo pari iure funguntur, ut
idem Plinius ait. Ex Car. lib. I.

Partum Caesar in Analogicis, horum partum. Ex
Car. lib. I.

Nam tribus ij. iunctis, qualis posset syllaba pro-
nunciari? nam postremum i, pro vocali est accipien-
dum, quod Caesari artis grammaticae doctissimo placitum
fuisse a Vettore quoque in arte Grammatica de
syllabis comprobatur. Ex Prisc.

Atum C. Caesaris fregerunt editi de Analogia li-
bri? Ex Quint. lib. I.

Reliquit & de Analogia duos libros, & Anticato-
nes totidem. Ex Suet. in Caes.

Praeterea Caesar declinat, Pubis, puberis. Ex Prisc.
lib. VI.

Quamvis Caesar non incongrue protulit Ens, a ver-
bo Sum, es, est. Ex Prisc. lib. XI IX.

Sed Augustus quoque in epistolis ad C. Caesarem
scriptis emendat, quod is Calidum dicere, quam Cal-
dum malit: non quia illud non sit Latium, sed quia sit
odiosum, & ut ipse Græco verbo significavit, πεισι-
γγοῦ. Ex Quint. lib. I.

Neque enim tam Calypsonem dixerim, ut Iuno-
nem, quam secutus antiquos C. Caesar utitur hac ratio-
ne declinandi. Ex Quint. lib. I.

De quo genere optime C. Caesarem praetextatum
adhuc accepimus dixisse, Si cantas male cantas, si le-
gis cantas. Ex Quint. lib. I.

Sic M. Tullius & C. Caesar, mordeo memor di: pun-
go, pe-

C. IVL. CAESARIS

go, pepugi: spondeo, spepondi, dixerunt. Ex Gell. lib. III. cap. 9.

Pro quo digamma, Caesar hanc figuram a scribere noluit. Ex Prisc. lib. I.

Vinguenta autem dicuntur a locis, ut Telinum; cuius Iulius Caesar meminit, dicens: corp'iq. Iuani Telino unguimur. hoc conficiebatur in insula Telo, quae est una ex Cycladibus. Ex Isidoro lib. IX. cap. 12.

Apud Caesarem, & Catulum, & Calum lectum est, quorum uacillat auctoritas: cum iam fulua cinis fueris. Ex Non. Marc. in uoce Cinis.

Salus primus omnium Parens Patria appellatur, primus in toga triumphum, linguaq. lauream meritis, & facundia, Latinarumq. litterarum parens: atque (ut dicitur) Caesar hostis quondam tuus de te scripsit) omnium triumphorum lauream adepte maiorem. quando plus est, ingenij Romani terminos in tantum promouisse, quam imperij. Ex Plin. lib. VII. cap. 30.

Varie etiam scriptitatum est, mancipium, aucupium, manubia. siquidem C. Caesar per I scripsit, ut apparet ex titulis ipsius. Ex Velio longo de Orthographia.

Hoc latum atque Macellum singulari exire mento; licet Ennius, ista macella, dicatq. & Caesar, lutea. Ex Capro.

C. I V L I I C A E S A R I S
LIBER APOPHTHEGMATVM

ED tum ipse Caesar habet peracriter iudicium. & ut Seruius frater tuus, quem litteratissimum fuisse iudico, facile diceret, hic versus Plauti non est, hic est, quod tuas haberet aures notandis generibus poetarum, & consuetudine legendi; sic audio Caesarem, cum uolumina iam confecerit *Αποφθεγματων*, si quod afferatur ad eum pro meo, quod meum non sit, rejicere solere. quod eo nunc magis facit, quia uiuunt mecum ferre quotidie illius familiares. Ex Cicer. lib. IX. epist. ad Partum.

Feruntur & a puero, & ab adolescentulo quaedam scripta, & c. item dicta collectanea, & c. Ex Suet. in Caesare.

C. I V L I I C A E S A R I S
LIBER AVSPICIORVM

SED contra Iulius Caesar XVI. *Auspicioꝝ* l'bro, S negat mundinis concionem aduocari posse, id est, cum populo agi, ideoq. mundinis Romanorum haberi comitia non posse. Ex Macro. Sat. lib. I.

DE SIDERVM MOTV

NAM Iulius Caesar, ut siderum motus, de quibus non indoctos libros reliquit, ab Aegyptijs disciplinis hausit: ita hoc quoque ex eadem institutione mutatum est, ut ad Solis cursum finiendi anni tempus extendendo.

C. IVL. CAESARIS

tenderet. Ex Macr. Sat. lib. 1.

Caesari de singulorum siderum ortu & occasu observationes, in quibus et Idus Martias sibi ferates annotavit. Ex Plin. lib. 119. cap. 26.

Tres autem siere sectae, Chaldaea, Aegyptia, Graecae hic addit apud nos quartam Caesari dictator, annos ad Solis cursum redigens singulos, qui prius antecederat. Ex Plin. lib. 119. cap. 25.

A Bruma in Fauonium Caesari nobilia sidera significant: (paullo post) Pridie nonas Ianuarij Caesari Delphinus matutino exoritur, & postero die fiducula, quo Aegypto sagitta Vesperis occidit. (paullo post) A. Fauonio in aequinoctium uernum Caesari significat xvii. Kal. Martij triduum uarie. & 119. Kal. hirsutinis uisu, & postero die arcturi exortu uesperino, item 111. non Martij Caesari Cancræ exortu id fieri obseruauit. Paulo post. Caesari & Idus Martias ferates sibi annotauit Scorpionis occasu. Paulo post: Tertio Nonas Aprilis in Attica uergiliae uesperis occultatur. eadem postridie in Bœotia; Caesari autem & Cleodæis, nonis. Paulo post: Caesari sexto Idus significat Imber librae occasu: xiv. Kal. Maij Aegypto siucula occidunt uesperis, sidus uehemens, & terra, mariq. triduum, xv. Atticæ. xv. Caesari, continuoq. triduo significat: Paulo post. vi. Non. Maij Caesari siucula matutino exoriuntur, & 119. Idus Capella pluuialis. Ex Plin. lib. 119. cap. 26.

A uergiliarum exortu significant Caesari postridie Arcturi occasus matutini. Paulo post: Undecimo Kalen. Caesari Orionis gladius occidere incipit: tertio non

Iunij

FRAGMENTA

Iunij Caesari, & Assyriae Aquila uesperis oritur &c. undecimo Kal. eiusdem Orionis gladius Caesari occidere incipit. Ex Plin. lib. 119. cap. 27.

A solstitio ad fiduculae occasum sexto Kal. Iunij, Caesari Orion exoritur. Paulo post: xii. Kal. Augusti, Aegypto aquila occidit matutino, Etesiarumq. prodromi status incipiunt, quod Caesari x. Kal. sentire Italiam existimauit. Paulo post: Aquila Atticæ matutino occidit: tertio Kal. regia in pectore Leonis stella matutino Caesari immergitur. Ex Plin. lib. 119. cap. 28.

AUGURALIA

CAESAR in Auguralibus. Si sincera pecus erat. Ex Prisc. lib. xi.

C. Caesari, quae res auguratur οὐνοσκοποῦνται. Ex Prisc. lib. 119.

EPHEMERIDES

C. Julius Caesari cum dimicaret in Gallia, & ab hoste raptus equo eius portaretur armatus, occurrit quidam de hostibus, qui eum noisset; & insultans ait: Cecos Caesari. quod Gallorum lingua, Dimitte, significat: et ita factum est, ut dimitteretur. Hoc autem ipse Caesari in Ephemeride sua dicit, ubi propiam commemorat felicitatem. Ex Seru. in lib. 11. Aen.

C. I V L I I C A E S A R I S
POEMATVM FRAGMENTA

D V quoq. tu i sumis, o dimidiate Menader,
Poneris, et merito, puri sermonis amator,
Lenibus atque utinam scriptis adiuncta
foret vis

*Comica, ut equato uirtus polleret honore
Cum Graecis, neque in hac despectus parte iaceres,
Vnum hoc macror, & doleo tibi deesse Terentii.
Ex Donato in uita Terentij.*

E I V S D E M C. I V L I V S C A E S A R

FELTRIA. PERPETVA. NIMIVM
DAMNATA. RIGORE
FORTE. MIHI. POSTHAC. NON
ADEVNDA. VALE

Ex antiquo lapide.

E I V S D E M

*Thrax puer adstricto glacie dum ludit in Hebro,
Pondere concretas frigore rupit aquas.
Dumq. imae partes rapido traherentur ab amne;
Abscidit tenerum lubrica testa caput.
Orba quod inuentum mater dum conderet urna,
Hoc peperit flammis, cetera, dixit, aquis.
Ex libro Iulium in Priap. quidam Germa-
nic. inscribunt.*

*Reliquit & de Analogia, & c. ac praeterea poemata,
quod inscribitur Ier, quorum librorum primos in
transitu Alpium, cum ex citriore Gallia, conuenitibus
peractis,*

C. I V L. C A E S. F R A G.

*peractis, ad exercitum rediret; sequentes sub tempus
Mundensis praelij confecit. nouissimum, dum ab vrbe
in Hispaniam ulteriorem quarto & uigesimo die per-
uenit. Ex Suet. in Caes.*

*Nec non olus quoque siluestre est trium foliorum,
Dni Iulij carminibus praecipue, iocisq. militaribus ce-
lebratum. alternis quippe uersibus exprobanere lapsa
na se uixisse apud Durrbachium, praemiorum parcimo-
niam cauillantes. est autem ad Cyma siluestris. Ex
Plin. lib. xix. cap. 8.*

*C. Caesar inter primos temporis sui oratores. & tra-
gicus poeta bonus admodum habitus est. huius sunt
enim tragediae, quae inscribuntur Iulij. & hi autem Iu-
lij, & Antonius ab satellitibus, Marij sunt occisi. Ex
Aicon. Pedian.*

*Feruntur, & a puero, & ab adolescentulo, quaedam
scripta, ut laudes Herculis, tragedia Oedipi, item di-
cta collectanea: quos omnes libellos uetuit Augustus
publicari. Ex Suet. in Caes.*

*Nisi forte quisquam aut Caesaris pro Decio Samni-
te, & c. nisi qui & carmina eorundem miratur. Fece-
runt enim & carmina, in bibliothecas retulerunt, non
melius, quam Cicero, at felicitus, quia illos fecisse pau-
ciores sciunt. Ex Tacito in dialog. de Orat.*

*Καὶ ποιήματα γράφων, καὶ λόγους τινὰς, ἀκροατῶν
ἐκείνοις ἐχούτο καὶ τοὺς μὴ θαυμαζομένους ἀντιμερῶς ἀπᾶν
δούτους καὶ βαρβαροὺς ἀπεκάλει. Ex Plut. in Caes.*

C. IVLII CAESARIS
DICTA.

MAXIME autem de Bruto nostro, de quo quidem ille, ad quem diuertit, Cassiarem solitum dicere: Magni refert, hic quid velit; sed quidquid uult, ualde ualeat. idq. cum animaduertisse, cum pro Deiotaro Nicomedes exierit. Ex Cicero ad Att. lib. XI IX.

Aiebat, Caesarum secum, quo tempore Sextij rogatu, ueni ad eum, cum exspectarem sedens, dixisse: Ego nunc tam sum. Stultus, ut hunc ipsum, facilem beneuolentem, putem mihi esse amicum, cum tam diu sedens meum commodum exspectet? (de Bruto.) Ex Cic. ad Att. lib. XI IX.

Interrogat usque cur repudiasset uxorem, quoniam (inquit) mos tam suspitione, quam crimine, iudicari oportere. Ex Suet. in Caesare.

Pontico triumpho inter pompe ferula trium uerborum prae tulit titulum. Veni, uidi, uici. Ex Suet. in Caesare.

Consecutusq. cohortes ad Rubiconem flumen, qui provinciae eius finis erat, paululum constiti. ac repatans quantum moliretur, conuersus ad proximos, & etiam nunc, inquit, regredi possimus: quod si ponticulum transferimus, omnia armis agenda erunt. Ex Suet. in Caesare.

Tunc Caesar, Eat, inquit, quo deorum ostenta, & inimicorum iniquitas uocat. iacta est alea, inquit. Ex Suet. in Caesare.

C. IVLII CAES. FRAG.

Quemadmodum C. Caesar Pomponio ostendenti uulnus ore exceptum in seditione Sulpicianae, quod ipse se passum pro Caesare pugnantem gloriabatur, numquam fugiens respexeris inquit. aut crimen obiectum ut Cicero, &c. Ex Quinct. lib. XI I.

Est & illa ex ironia fictio, qua usus est C. Caesar. nam cum testis diceret a reo femina sua ferro petita, & esset facilis reprehensio, cur illam potissimum partem corporis uulnerare uoluisset. Quid enim faceret, inquit, cum tu galeam & lorica haberes; Ex Quinct. lib. VI.

Nam & ipse Caesar accusata acerbitate Marcelli, sic enim appellabat, laudatq. honorificentissime & equitate tua, & prudentia, repente praeter spem dixit, se senatui roganti de Marcello ne hominis quidem causa negaturum. Ex Cic. lib. IV. epist. ad Ser. Sulpic.

Cum propter quosdam sordidos homines, qui Caesaris beneficia uendebant, tabulam, in qua nomina ciuitate donatorum incisa essent, reuelli iussisset, eidem Do labella, me audiente, Caesar dixit, nihil esse, quod de Mega ueretur; beneficium suum in eo manere. Ex Cic. lib. XII I. epist. ad Acilium.

DE C. IVLIO CAESARE

 ED tamen Brute, inquit Atticus, de Caesare & ipse ita iudico, & de hoc huius generis acerrimo & estimatore saepissime audio, illum fere omnium oratorum Latine loqui elegantissime, nec id solum domestica consuetudine, ut dudum de Leliorum & Domitiorum familijs, audiebamus. sed quamquam id quoque credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis literis, & ijs quidem conditis & exquisitis est consecutus, &c. Ex Cic. in Bruto.

Sed perge Pomponi de Caesare, & redde quaerant: Solum quidem, inquit ille, & quasi fundamentum oratoris. &c. Caesare autem rationem adhibens, consuetudinē vitiosam & corruptā, pura et incorrupta consuetudine emendat. itaque, cū ad hanc elegantiam uerborū Latinorū, quae, etiā si orator non sis, & singenuus civis Romanus, tamen necessaria est, adiungit illi oratoria ornamenta dicendi: tū uidetur tāquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine, hanc cū habeat praecipuā laudē in communibus, non uideo cui debeat cedere, splendētā quādam, minimeq. veteratōriā rationē dicendi tenet, uoce, motu forma etiā magnificā, & generosa quodammodo. Tum Brutus, orationes quidem eius, &c. atque etiā commentarios quoslibet scripsit rerum suarum, ualde quidem, inquam, probandos: nudi enim sunt, recti, & uenusti, omni ornatu orationis tamquam ueste detracta: sed dum uoluit alios habere parata unde sumerent, qui uellent scribere historiam,

FRAGMENTA

riam, ineptis gratiam fortasse fecit, qui uolunt illa calamitatis inurere, sanos quidem homines a scribendo deterruit. nihil est enim in historia, pura, & illustri breuitate dulcius. Ex Cic. in Bruto.

Quid Oratorum? quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerūt? quis sententijs aut acutior, aut crebrior? quis uerbis aut ornatior, aut elegatior? Ex Cic. ad Cornelium Napot. apud Suet. in Caesare.

Quid noster hic Caesare? nonne nouam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit prope singulare? quis umquam praeter hunc tragicas praene comice, tristes remisse, seueras hilare, forenses scenicae prope uenustate tractauit? atq. ita, ut neq. iocus magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facetijs minueretur. Ex Cic. lib. 3. de Orat.

Sed bene loquendi de Catulis opinio non minor, sale uero cōditus, et facetijs Caesare. Ex Cic. lib. 1. de offi.

Reliquit & rerum suarum Commentarios Gallici, civilisq. belli Pompeiani. nam Alexandrini, Africici, & Hispaniensis incertus auctor est. alij enim Oppium putant, alij Hirnium: qui etiā Gallici belli nouissimū, imperfectūq. librum suppleuerit. Paulo post: Pollio Aemilius parum diligenter, parumque integre ueritate compositos putat. cum Caesare pleraque & quae per alios erant gesta, temere crediderit; & quae per se, uel consilio, uel etiā memoria lapsus, perperam ediderit; existimatq. rescripturum, & correcturum fuisse. Ex Suet. in Caesare.

C. uero Caesare si tantum foro uacasset, non alius ex nobis contra Ciceronem nominaretur: tanta in eo

C. IVL. CAES. FRAGMENTA

nus est, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixisse, quo bellavit, appareat: exornat tamen h. ec omnia mira sermonis, cuius propria studiosus fuit, elegancia. Ex Quinct. lib. x.

Quid tantum noceret uim Cæsaris, asperitatem Cælij, diligentiam Pollionis, iudicium Calui quibusdam in locis assumere? Ex Quinct. lib. x.

Hinc uim Cæsaris, indolem Cælij, subtilitatem Cælij, grauitatem Bruti, acumen Sulpitij, acerbicatem Cæsarii, diligentiam Pollionis, dignitatem Messalla, sanctitatem Calui reperiemus. Ex Quinct. lib. xi.

At tristior Caluus, numerosior Asinius, splendidius Cæsar, amarior Cælius, grauior Brutus, uehementior, & plenior, et ualentior Cicero. Ex Tacit. in dia. log. de Orat.

λέγεται δὲ καὶ εἶναι πρὸς λόγους πολιτικούς ἐ Καίσαρ, ἀριστα καὶ διαπονήσαι φιλοτιμώτατα τὴν φήσιν, ἐπὶ τὰ δευτέραια μὲν ἀδριπτος ἔχειν. Sic. Ex Plut. in Cæs. En δὲ Ρόμῃ πολλὰ μὲν ἐπὶ τῷ λόγῳ περὶ τὰς σωτηρίας αὐτοῦ χάρις ἐξέλαμπεν. Ex Plut. in Cæs.

Ac mihi ex Græcis orationes Lysia ostentat, ex multis Gracchorum, Catonisque, quorum sane plurima sunt circumsise & breues. ego Lysia, Demosthenes, Aeschinem, Hyperidem, multosq. preterea; Gracchus, & Catoni Pollionem, Cæsarem, Cælium, in primis M. Tullium oppono, cuius oratio optima fertur esset, que maxima. Ex Plin. lib. i. epist.

Sed ego uerear ne me non satis deceat, quod decem M. Tullium, C. Caluum, Asinium Pollionem, M. Messallam, & c. Diuum Iulium, Diuum Augustum, Diuum Neronem, Ti. Cæsarem, & c. Ex Plin. lib. v. epist.

LECTORI

SVPRA, in testimonio ex oratione pro Sextilio recitato a Valerio Maximo, loqui Valerium de eo Cæsare, qui in Cinnæ proscriptioe occisus est, non de Cæsare nostro, non est dubium.

In Poematis quoque, Pedianum loqui de eodem Cæsare, constat.

Duo uero illa testimonia, in quibus Cicero de Cæsare mentionem facit, alterum lib. III. de Orat. alterum lib. I. Off. de eodem Cæsare intelligenda sunt, primum enim, in persona Crassi est; qui non ita de Cæsare dictatore loqueretur; alterum Ciceronis, qui alibi, quoque hunc eundem Cæsarem oratorem, de quo loquimur, a facetijs laudauit.

A. L. D.

EVTROPII
 EPITOME BELLI
 GALLICI
 EX SVETONII TRANQVILLI
 MONVMENTIS
 QVAE DESIDERANTVR.

ANNO ab Vrbe condita DCXCIII,
 C. Iulius Caesar, qui postea impe-
 rauit, cum L. Bibulo consul est sa-
 ctus. Decreta est ei Gallia transal-
 pina & cisalpina, & Illyricum,
 cum legionibus denis in quinquen-
 num datis: Galliam comatam postea senatus adiecit.
 Hanc historiam Suetonius Tranquillus plenissime ex-
 plicuit, cuius nos competentes portiunculæ decerp-
 simus. Heluetiorum animos fortissimos Gallorum om-
 nium gentis, ea uel maxima causa, quod perpetuo pe-
 ne cum Germanis bello altercabantur, a quib. Rhenus
 tantum flumine dirimuntur, Orgetorix quidam princeps
 gentis, spe totius inuadendi Gallias, in arma accende-
 rat Quo ceteri optimates correpto, ad mortem coacti,
 cobidere tamen animatas semel in prædam plebes ne-
 quiuerunt. Qui coniuratione facta, ac die dicta exustis
 uicis & domibus suis, ne quod desiderium & spes re-
 uertendi foret, profecti sunt. Quos cum ad Rhodanum
 fluium Caesar obuios habuisset, magno difficultiq. bello
 bis uicis, uictos ad delitionem coegit. Horum fuit, cum pri-
 mum progressa est omnis multitudo, Heluetiorum, Tu-
 lingorum,

EVT. EPIT. BEL. GAL.

lingorum, Latobrigum, Rauracorum & Boiorum, utrius-
 que sexus, ad centum quinquaginta septem millia. Ex
 his quadraginta & septem millia in bello cecidere, ce-
 teri in terras proprias remissi sunt. Postea Caesar con-
 tra Ariouistum regem pugnans, excitantem inuehentem
 que secum incredibiles Germanorum copias, quib. nu-
 per uniuersos Galliarum populos se subegisse iactabat,
 apud Sequanos fugere copulit. Cumq. diu exercitus Ce-
 saris Germanorum multitudine & uirtute perterritus,
 pugnam detrectasset, Ariouistus in Germaniam arrepta
 nauicula Rhenum transuetus aufugit. Vxor eius due,
 totidemq. filia captæ sunt. Fuerunt autem in exercitu
 Ariouisti, Arudes, Marcomanni, Triboci, Vangiones,
 Nemetes, Sebusii, & Sueui. Pugna maxime grauis ex
 phalange Germanorum fuit, quam, coacto in unum ag-
 mine, scutisq. supra capita contextis, ad irruendam
 Romanorum aciem tuti undique præstruxerant. Sed
 postquam Romanorum aliqui militum agilitate audacia-
 que insignes, supra obductam saliere testudinem, scutisq.
 uelut squamis singillatim renulsis, desuper nudos de-
 prehensorum detectorum humeros perforerunt: territi
 hostes nouo mortis periculo terribilem dissoluere com-
 pagem. Exinde in fugam uersi, per quinquaginta millia
 passuum insatiabiliter cæsi sunt. Neq. conuici numerus
 Germanorum potuit, vel quantus pugna affuerit, vel
 quantus fuerit occisorum. Post hæc Belgarum gens, qua
 ientia pars Galliarum est, aduersus Caesarem exarsit:
 quorum distributum copia hæc fuit. Bellouaci, qui ce-
 teris numero & uirtute præstare uiderentur, habuere
 lectissima sexaginta millia armatorum: Suessiones
 ex

ex duodecim opidis quinquaginta millia: Nervij, quorum adeo feritas prædicabatur, ut nunquam mercatores ad se accedere sinerent, uina, ceteraq. uenalia deserere, quibus inducta iucunditas torporem uirtutis afferret, habuere similiter L. millia: Atrebatum et Ambianum decem millia: Morini uiginti quinque millia: Menapij decem millia: Caleti decem millia: Verocassæ et Veromandui decem millia: Aduatici XVII. millia: Condures et Eburones, atque Cæresii et Pennini, qui uno nomine Germani uocantur, quadraginta millia. Ita omnes simul fuisse referuntur ducenta octoginta duo millia armatorum lectissima. His igitur repente et siluis erumpentibus, exercitus Cæsaris perturbatus, atque in fugam actus, plurimis suorum amissis, tamen hortatu ducis restitit, uictoresque aggressus, usque ad internecionem pene deleuit. Igitur Cæsar magnis in Gallia rebus gestis, cum in Italiam proficisci decreuisset, Galbam cum legione duodecima ad Veragros, Sedunosque dimisit. Qui cum hiemandi causa in nico Veragrorum, cui nomen erat Oclodorus, consedisset, mediūque opidi, quod torrente distinguebatur, ac colis concessisset, quadam die eosdem decessisse pariter per noctem, ac proximo insedissee colli uidet. Quippe illi paucitatem uix mediae legionis despectui habentes, ultroneam nullo cessuram negotio uictoriam arbitrabantur, finitimosque suos in hanc cædis et prædæ societatem uocauerant. Igitur Galba tam presentibus et grauibus periculis circumscripto, ac trepido, atque inter uarias consultationes certi consilij inueto, repente Galli descensu montis effusi, castra imperfecta circum-

dant,

dant, raros per uallum propugnatores saxis telisque onerant. Cumq. iam castra irrumperentur, Pacuuij primi pilaris, et Voluseni tribuni consilio, cunctis Romani portis eruperunt, incautosq. subito aggressi hostes primum perturbauerunt: deinde in fugam uersos miserabili strage fuderunt: nam amplius quam xxx. m. barbarorum tunc cæsa referunt. Igitur Cæsar cum iam pacatas uniuersas Galliarum gentes putaret, ad nouum et maximum bellū reuocatus est. Namq. cum P. Crassius adolefcens cum legione septima Oceano uicinus apud Andeganos hiemaret, Veneti ceteriq. confines repente in arma coniurant, legatos Rom. uincunt, eosq. ita demum se reddituros, si obsides suos recipiant, Romani indicant. Socios ad id bellū Osismos, Lexonijs, Nanctes, Ambibaritos, Morinos, Diablintres, et Menapios adfescunt, auxilia quoq. a Britania accersunt. Cæsar per Crassum de rebellionē deditarū gentium certus factus, quamuis intelligeret quā inuēdi belli difficultas esset, tamē rem tanti negotij non negligendā ratus est, ne ceteris exemplo huiusmodi audēdi licentia laxa retur. Itaque terrestri prælio persequi hostes frustra aggressus: quippe cū hostes per interfusā ex Oceano gignaria, atq. inaccessos recessus, tutis terrarum finibus munitur, naues longas adificari in Ligeri fluuio iubet, per quem in Oceanum mitterentur. Quæ mox ut hostibus uise sunt, continuo ducentæ xx. naues eorū paratæ, atq. omni genere armorū instructissima progressæ, portu ex aduerso steterunt. Bruto circumspicienti imparē longe nauū esse conflictū, quia barbarorū naues solido robore intextæ, saxorū modo adactos rostrorū ictus retinebant,

debāt, hoc primū auxilio fuit, quod falces acutissimas
 nō pertinaciter contis præfixas, funib. autem subnexas
 parauerat, quib. cum opus esset, apprehesos eminus ru-
 dentes subductis basilib. per funem falcem retrahendo
 succideret. His celeriter expeditis, dirumpi hostilium
 antennarū armamēta præcepit. ita antēnis ruentibus,
 cōplures illico naucs uelut captas immobiles reddidit.
 Alij hoc periculo territi, suspensis uelis, qua uentus in-
 tēderet, fugere conati sunt: cessante uento, ludibrio fue-
 re Romanis. Itaq. incensis omnib. nauibus, & interse-
 ctis qui pugnauerant, Galli reliqui sese dediderunt. Sed
 Cæsar maxime ob iniuriam legatorum, & ut genti ad
 omnia cōsilia mobili terribilis exempli notā inureret,
 cunctis principib. tormentis interfectis, reliquos sub co-
 rona uendidit. His dieb. Titurius Sabinus legatus Cæ-
 saris, Aulercos, Eburouices, Lexouiosque, qui prima-
 tes suos, cum auctores belli resuscitandi esse nolent, in-
 terfecerant, eruptione facta incredibili cæde deleuit. P.
 uero Crassus cū in Aquitaniam peruenisset, bello exce-
 ptus est. Namque Sontiates magno equitatu pedestribusq.
 copijs præualidis adorti, diu grauiter perturba-
 uerunt: post uicti, atq. in opidum Sontiatum coactū, ob-
 sessiq.; cum se expugnari uiderent, armis traditis in de-
 ditionem recepti sunt. Aquitani clade permoti, undiq.
 exercitū contrahunt: de ceteriori quoq. Hispania auxi-
 lia accersunt. duces bello maxime eos præficiūt, qui cū
 Sertorio militauerāt. Hi omnes dū obsidionē Crasso pa-
 rāt, in castris suis Crasso obruente deleti sunt. Nam ex
 Aquitanis & Catabris, quorum quinquaginta millia
 tūc in auxilium uenerant, triginta & octo millia caesi

rese-

referūtur. Cæsar Germanos qui Rhenū cū immensis co-
 pijs transierāt simul & totas Gallias subijcere sibi pa-
 rabant, bello adortus, usq. ad interuentionē cecidit: quo-
 rum fuisse numerum ad quadringēta quadraginta mil-
 lia ferunt. Tunc Cæsar in Germaniam facto ponte trans-
 greditur: Sicambros & Vbios obsidione liberat: Suen-
 uos maximā & ferocissimam gentē, quorum esse cen-
 tū pagos & populos multi prodidere, totamq. Germa-
 niam aduentu suo terret. Mox in Galliā rescisso pōte se
 recepit. Domuit autē annis nouem omnē Galliā, quæ
 inter Alpes, flumenq. Rhodanum, Rhenūque, & Ocea-
 num est, & circuitu patet ad bis tricies centena millia
 passū. Inde ad Morinos uenit, unde ad Britannīā pro-
 ximus & breuissimus transitus est. Nauibus circiter
 onerarijs atq. actuarijs octoginta præparatis in Britan-
 niam transfuebitur, Britannisq. bellum infer, quib. ante
 eum ne nomē quidem Romanorum cognitum erat. In
 acerba pugna primum fatigatus, deinde aduersa tēpe-
 state correptus, plurimā clasissis paritē, & non paruum
 numerum militum, equitatu uero p. ene omnem disper-
 didit. Regressus in Galliā legiones ī hiberna dimisit, ac
 DC. naues utriusq. commodi fieri imperauit. Quibus
 iterum in Britanniam primo uere transuectis, dum ipse
 in hostem cum exercitu pergit, naues in ancoris stātes
 tempestate correpte, uel collisæ inter se, uel arenis illisæ
 ac dissolutæ sunt, ex quib. XL perierunt: ceteræ cū ma-
 gna difficultate reparatæ sunt. Interea Scæua miles Cæ-
 saris cum quattuor cōmilitonib. nauticula ante transf-
 uectus est ad Scopulum insulæ propinquum, atque in-
 ter recessu Oceani destitutus est. Complures Bri-
 tanni

tanni in paucos Romano impetū faciunt: ceteri iam qui perrari comites ipsius fuerāt, nauigio redeunt: Scana imperterritus manet, undiq. telis obrutus: ac primo pilo restitit, postremo gladio rem gerit solus in plura. Cumq. fessus vulneratusq. esset, & galeā ac scutū iūbus perdidisset, cum duab. loriceis natavit ad castra Cesaris, et poposcit ab imperatore ueniā pro temeritate: quē Caesar centurionatus honore subuexit. Igitur Cesaris equitatus primo congressu a Britannis uictus, ibiq. Labienus tribunus occisus est. Secūdo prelio cū magno suorū discrimine uictos Britānos in fugā uerit. Inde ad flumē Tameisim est profectus, quē uno tantū loco traieciabilem ferunt. In ulteriore ripa fluminis cū Cassielauno duce immensa hostium multitudo confederat, p̄p̄aq. fluminis, ac p̄ne totū sub aquā vadū acutissimis sudib. praestruxerant. Quod ubi a Romanis deprehensum ac nitatū est, barbari legionū impetū non ferentes, siluis se abdidere, vnde crebris eruptionib. Romanos grauius ac sepe lacerabant. Interea Trinobantū firmissima ciuitas, cum Androgorio duce datis quadraginta obsidiās Cesari se dedit. Quod exemplū secute vrbes aliae cōplures in fēdus Romanorū uenerūt, obsidibusq. datis stipendiaria facta sumi: uisdemq. demonstrant. Cesar opidū Cassiuelauni ducis iter duas paludes sitū obtentu siluarum munitū, omnibusq. reb. confertissimum, graui tandem pugna cepit. Exin Caesar, a Britannis reuersus in Galliam, postquam legiones in hibernas misit, repentinis bellorum tumultibus undique circumuentus & conflictatus est. Namque Ambiorix cū Eburonibus & Aduaticis conspirans, Treuironum con-

filio,

filio, Titurium Sabinum & Aurunculeium Cottam legatos apud Eburones cum tota funditus legione insidijs circumuentos interfecit. Ambiorix hac uictoria elatus, Aduaticos et Nerviōs, plurimosq. alios raptim in arma contrahit, atque ad Ciceronem legatum, qui similiter tunc legioni praerat, in hiberna contendit. Multitudo ex hoc hostium colligi potuit, quia cum obsidione castrorum uallum circumdandū esse a captiuis Romanis docerentur, & instrumenta ruralia non haberent, gladijs concidendo terram, & sagulis exportando, uix tribus horis uallum x pedum, & fossam xv pedum per millia passum xv in circuitu fecerunt. Praeterea cētū uiginti turres mira altitudinis exstruxerāt. Et cum iam septē dies noctesq. succidui hostium cuncti pugnarent, ac uentus subito exortus esset pluuimus, et flas feruentes intorsere fundis, flammataq. focis tela, ac mox concepto igne rutilantia inter castra iecerunt. Quo facto, per culmea culmina raptim uentus insidies sparsim animauit incendium. Sed nec sic quidem Romani, cum undique obruerentur uulneribus, laboribus, ieiunijs, uigilijs, incendijsque, cefferunt. Tandem Cesari nunciatum est vnam legionem deletam esse, alteram iam p̄ne confectam. Aduentante cum duab. legionibus Cesare, deserunt hostes obsidionem, atque in eum cunctis raptis copijs ruunt. Caesar paruissimis se castris consulto condidit, equitibusque praemissis, ut si gam fugerent imperauit, ut ad transiūm uallis, quae media erat, sibi que periculosa uidebatur, hostes contemptu sui inuitaret. Quibus aduentantibus, insuper obstrui portas praecepit. Quo uiso Galli, quasi iam uicif-

pluuio die, cum hostilium machinarum amenta nerniq;
 langueret, applicitis turribus captum atq; deletum est.
 Quadraginta millia hominum ibi fuisse referunt. e quibus uix xxx homines per fugam elapsi ad castra proxima Gallorum uenerunt. Præterea Aruerni ceteraq;
 cõsines sollicitatis etiam ad se Aeduis, multis aduersus
 Casarem præliis bellauerunt. Qui cum se pugnando fati-
 gati in quoddam opidum recepissent, milites predehi-
 biantes, ad expugnationem opidi animum intendunt,
 frustra Casare de loci iniquitate cauissante. Itaque ibi
 Cæsar erumpentib. desuper hostibus pressus, multa exer-
 citus sui parte perdata uictus aufugit. Dum hæc ad Ale-
 xiam geruntur, Vercingetorix, quæ omnes consensu pa-
 ri regem præoptauerant, suadet uti ex tota Gallia om-
 nes, qui arma ferre possent, huic bello præsto sint: hoc
 enim esse unum bellum, quo aut perpetua libertas aut
 æterna seruitus, aut mors omnium consequatur. Itaque
 absque eo numero quem infinitum ante contraxerat,
 equitum circiter octo millia, peditum ducẽta quinquagin-
 ta millia contracta sunt. Dehinc duo colles sibi inuicẽ
 obuersos Romani Galli q. ceperunt, unde multis sepe em-
 ptionibus & uarijs euentib. præliantes, tandem Roma-
 ni præcipua Germanorum equitum, quos sibi iam dudum
 amicos, nunc in auxilium adsciverat, uirtute uicerunt. Ver-
 cingetorix alia die congregatis omnib. qui fuga euaserant,
 dixit se auctore bona fide defendendæ libertatis,
 atque rumpendi fœderis fuisse. Et nunc siue Romanis
 sese ad mortem offerant, siue se solum pro omnibus dan-
 dum paratum animo fore. Itaque Galli uoluntate, qui
 pudore aliquandiu tæxerant, quasi ex consilio regis as-
 sume-

sumerent, illico sibi veniam precantes, eum solum uel-
 ut auctorem magni sceleris dederunt. Bellouaci om-
 nibus Gallorum gentibus ipsorum opinione fortiores
 habebantur. Hi Chorreo duce bellum instaurant, sibi q.
 in hæc suscepti belli societatem Ambianos, Aulercos,
 Caletos, Bellocasses, Atrebatasq. coniungunt, & lo-
 cum quendam cinctum atque impeditum undique pa-
 ludibus capiunt. Commissisq. prælio, magnam Rhemo-
 rum manum, quæ auxilio Romanis ierat, trucidat. De
 inde cum opportunum ipsi locum insidijs prouisum oc-
 cupauissent, atque hoc comperto Romani ad insidia-
 rum locum instructi ordinatiq. uenissent, commisso præ-
 lio Romani Gallos fugientes ipsidem locorum munitioni-
 bus, quibus clausi fuerant, incluserunt, cunctosq. ad
 internecionem ceciderunt. Ibi Chorrens uel fugam uel
 deditionem detrectans, Romanos ut uiuus caperetur
 instantes, occidendo ut occideretur coegit. Igitur cur-
 pacatam Galliam uniuersam Cæsar, neque ausuram se-
 re ad aliquos adspirare motus arbitraretur, legiones in
 hibernia dimisit. Ipse autem Ambiorigis fines, qui tot
 bella excitauerat, hominum horrenda strage uastauit.
 At uero C. Caninius legatus bellum apud Pictonas in-
 uenit, ubi magna hostium multitudo impedita itinere
 legionem circumdedit, atq. ad extremum discrimen ad-
 duxit. Porro autẽ Fabius legatus acceptis Caninijs lit-
 teris, in Pictonas proficiscitur: ibi q. a capitiuis de oppor-
 tunitate locorum certior factus, inopinantes hostes op-
 primit: magnisq. stragibus factis, plurimas prædas
 agit. Deinde cum Caninio signum aduentus sui de-
 disse, Caninius totis castris subito insiluit, seseque in-

iecit hosti. Ita Fabio ex una parte, et Caninio ex altera insistente, maximo & diuturno bello innumera Gallorum copiæ trucidatæ sunt. Inde Fabius in Carnute profectus est. Sciebat enim Deonacium ducem antiquissimum totius rebellionis in centorem ab hoc bello elapsurum, si Armoricis gentibus adiunctus esset, maximos inter tumultus esse in Gallia moturum. Sed eos, ad huc ipsa nouitate trepidantes, mira uirtute & celeritate perdomuit. Interea Drapes unaque. Lucterius cum adesse Caninium & legiones in finibus suis uiderent, undique collectis copiis opidum Vxellodunum occupant. Hoc opidum in editissima montis arce pendebat; duabus partibus abrupta latera non paruo flumine cingebatur: medio deinde descensu largissimo fonte securum, plurimamque introrsum copia frumenti tutum, irritos procul diffusus hostium despiciebat. Caninius, quod solum Romanorum profusione potuit, ambos duces cum parte copiarum plani in campo euocatos, maximo proelio superauit. Nihil uno e ducebus interfecto, alter cum paucissimis fugi, nullus in opidum rediit. Sed ad id oppugnandum Cæsaris opus fuit. Itaque certior per nuncios factus Cæsar occurrit, circumspexitque omnibus, uidet si expugnare uimuliatum, ludo & spectaculo hostium delendum esse exiturum suum: an uero solum esse præsidium, si quoquo modo hostes aqua arceantur. Sed & hoc quoque, nisi Cæsar non potuisset. Si quidem fons, quo ad potum utebantur, medio de uexi montis latere fundebatur. Cæsar ad proximum fontis admoueri uincas, turrimque exstrui iubet. Et magnus illico concursus ex opido; quibus sine periculo præstantibus, Romani quamuis pertinaciter obstiterent,

uent, crebriusque succederent, tamē complures trucidantur. Igitur exstruitur agger, & turris pedum LX, cuius vertex ad equare ad fontis locum possit, ut uel ex æquo tela conici queant, uel præcipitata desuper saxorum uolumina non timeri. Opidani autem ubi exanimari sui non solum pecora, uerum etiam infirmiores hominum ætates uident, cupas pice, feno, & scandulis repletas, ac deinde immisso igne, in prona præcipitant, easque ipsi toto opido fusi subsequuntur. Ardentibus machinis cum graue prælium suis Cæsar ac periculosum uideret, cohortes in circuitu opidi ire uelociter per occultum imperat, atque undique subito uastum clamorem atrollere. Quo facto consternati opidani, dum recurrere ad muniendum opidum uolunt, ab oppugnatione turris, uel demolitione aggeris recesserunt. Illi tamen, qui ad incidendas fontis uenas sub obtentu aggeris tui cuniculos perfodiebant, repertos in abstruso aquarum meatus, per multa diuidendo, tenuari in semetipsis consunsi, fecerunt. Opidani fonte siccato ultima desperatione correpti, deditionem sui faciunt. Cæsar autem omnibus, qui arma tulerant, manus sustulit, & uitam reliquit, quo testator esset etiam posteris pœna improborum. Multum enim ad coercendam audaciam ualeat propositum punitionis exemplum, cum ipsa miseræ præsens forma uiuentis, & ad recordationem admonet conscios, & ad sciscitationem cogit ignaros. Ex haustis itaque atque edomitis Gallis, securus Cæsar cum legionibus in Italiam rediit; nullos post se Gallorum motus pertimescens, certo se sciens minime aliquos, qui uel moueri audeant, uel si moueantur,

timendi sent, reliquisse. Anno ab Urbe condita DC
 XCVII. M. Licinius Crassus collega Cn. Pompeij Magistri
 in consulatu secundo prouinciam sortitus in Parthos,
 homo inexplebilis cupiditatis, audita in Hierosolymis
 templi opulentia, quam Pompeius intactam reliquit,
 in Palestinam diuertit, Hierosolyma adiit, templum
 peruadit, opes diripit. Inde per Mesopotamiam ten-
 dens in Parthiam, quacumque iter habuit, socijs ci-
 uitatibus auxilia indixit, pretia exegit. Mox ut Eu-
 phratem transiit, illico Bagesen ab Orode rege Partho-
 rum ad se missum obuiam habuit: a quo uehementer
 increpatus est, cur contra fœdus Luculli & Pompeij
 auaritia inductus Euphratem transierit: quamobrem
 sine mora futurum ut pro auro Parthico serico ferro que-
 raretur. Inde cum prope Carras contra omnia & auspi-
 cia uentum esset, Parthi subito ingruentes cum Surene
 & Sylace præfectis, sagittis oppressere Romanos. Cei-
 dere ibi plurimi senatores, aliquot etiam consulares &
 prætorij uiri. Crassius quoq. filius Crassi lectissimus in-
 uenis in acie occisus est. Præterea quattuor cohortes
 cum Vargunteio legato medijs deprehensæ campis & in-
 terfectæ sunt. Surenas rapto equitatu Crassium persequi
 intendit, eumq. circumuentum, ac frustra colloquium
 eius petentem cepit, & in castra perduxit, ac postre-
 mum auro in os eius infuso interfecit. Pauci noctis be-
 neficio liberati, Carras confugere. Cognita, clade Romæ-
 norum, multe Orientis prouinciæ, a societate vel fide
 pop. R. defecissent, nisi Cassius Quæstor, collectis ex
 fuga militibus paucis, intumescentem Syriam egressus,
 animi uirtute ac moderatione pressisset: qui & Antio-
 chum,

chum, copiasq. eius ingentes prælio uicit, & interfecit
 Parthos quoque ab Orode in Syriam missos, iamq. in-
 gressos Antiochiam bello expulit, ducemq. eorū Hofa-
 gen interfecit. Igitur Romani status agitur semper al-
 terna mutatio, uelut forma Oceani maris, quæ omni
 die dispar, nunc succiduis per septem dies tollitur incre-
 mentis, nunc insequentibus totidem diebus naturali
 damno & defectu interiore subducitur. Anno ab Ur-
 be condita DCC, incertum unde concretus, plurimam
 Urbis partem ignis inuasit. Neque unquam antea tā
 to incendio correptam atque uasatam ciuitatem fe-
 runt. Nam quattuordecim uicos cum uico Iugario cō-
 sumptos fuisse memoria præditum est. Hinc tā bellum
 civile committitur, quod magnis iam dudum dissen-
 sionibus ac molitionibus parabatur. Nam Cæsar re-
 diens uictor ex Gallia, decerni sibi absenti alterum cō-
 sulatum proposcit. Contradictum est a Marcello con-
 sole, a Bibulo, a Catone, annitente Pompeio. Deinde de-
 cretum est a Senatu, ut in urbem Cæsar non nisi dimis-
 so exercitu ueniret: & ex Marcelli consulis auctoritate
 ad legiones, quæ apud Luceriam erant, Cn. Pompe-
 ius cum imperio missus est. Cæsar Ramenam sese centu-
 lit. M. Antonius & P. Cassius trib. pl. pro Cæsare in-
 tercedentes, interdicante Lentulo consule, curia foreq.
 prohibiti, ad Cæsarem profecti sunt, Curione simul
 Cæliq. comitantibus. Cæsar Rubicone flumine trans-
 mato, mox ut Ariminum uenit, quinque cohortes,
 quas tunc solas habebat, cum quibus, ut ait Li-
 uius, orbem terrarū adortus est: quid factū opus esset,
 edocuit. deplorās iniurias suas, causā belli civilis pro-

restituendis in patriam tribunis esse testatus est. Inde per Antonium septem cohortes, quæ apud Sulmonem morabantur, a Lucretio recepit. tres legiones, quæ cum Domitio apud Corfinium morabantur, ad suas partes transiit. Consules cum Cn. Pompeio, senatusq. omnis, atque uniuersa nobilitas ex urbe fugit, atq. in Greciam transiit. Apud Dyrrachium Epirumque, Macedoniae & Achaiae, Cn. Pompeio duce, senatus contra Caesarem bellum parauit.

CAESAR DICTATOR.

CAESAR vacuam urbem ingressus, Dictatorem se fecit, negatamq. sibi ex aërio pecuniam fractis foribus inuasit, protulitq. ex eo auri pondus quattuor millia centum triginta & quinque: argenti pondus prope nongenta millia. Inde digressus Ariminum ad legiones, mox alpes transuectus, Massiliam uenit: ob quam oppugnandam, cum receptus non esset, Trebonium cum tribus legionibus reliquit. Quo bello miles duodecimæ legionis aduersus eos nauali certamine pro Caesare dimicans, hostilem nauem dextra apprehendit: qua amputata, leuam iniecit, neque ante dimisit, quam mergeretur. Caesare deinde ad Hispanias contendit, quas L. Afranius, & M. Petreius, & M. Varro, Pompeiani duces, cum legionibus obtinebant. ibi multis prælijs Petreium Afraniumq. superatos, compositione dimisit. In ulteriore Hispania duas legiones

nes a M. Varrone suscepit. Similiter & duces eius, Curio Catonem Sicilia expulit, Valerius Cottam Sardinia; Tuberonem ab Africa Varus eiecit. Caesare rediens, Massiliam obsidione domitam, uita tantum & libertate concessa, ceteris rebus abrauit. At uero Dolabella partium Caesaris in Illyrico per Octavianum & Libonem uictus, copijsq. exsitus, ad Antonium fugit. Bassus & Sallustius ducentes singulas legiones, quibus præerant, similiter & Antonius, Hortensius quoque ab infero mari cum classe concurrens, omnes pariter aduersus Octavianum & Libonem profecti, & uicti sunt. Antonius cum se Octauium cum quindecim cohortibus dedisset, omnes ad Pompeium a Libone ducti sunt. Curio ex Sicilia in Africam cum exercitu transgressus est: quem Iuba rex continuo exceptum cum omnibus copijs trucidauit. Octauius Salonas oppugnare conatus, omnes copias, quas duxit, amisit. Cælius a Caesare descinit, ac se Miloni exsuli iunxit. Cumq. ambo feruorum manu Capuam oppugnare molirentur, occisi sunt. Bibulus apud Corcyram pudore uictus, quod custodiae eius, quam pelago & opido pretendebat, hostis illuserat, inedia sese uigilijsque confecit. Appius Claudius Censorinus, qui iussu Pompeij Greciam uebatur, iam abolitam Pythici oraculi fidem uoluit experiri. Quippe ab eo adacta uates descendere in specum, respondisse fertur de bello consulti: Nihil ad te hoc Romanae bellum pertinet: Euboica Cæla obtinebis. Cæla autem uocant Euboicum sinum. Ita Appius perplexa sorte incertus discessit. Interea apud Dyrrachium multi Orientis reges ad Cn.

Pompeium cum auxilijs uenerunt. quo cum Cæsar uenisset, Cn. Pompeiū obsidione frustra cinxit, ipse terrā quindecim millium passuum fossa præstruens, cum illi paterent maria. Pompeius castellum quoddā propinquū mari, quod Marcellinus tuebatur, euertit; præsidiaque Cæsaris, quæ ibidē morabantur, occidit. Cæsar Torquatum legionemq. unā ut expugnaret aggressus est. Hoc periculo sociorum Pompeius cognito, omnes copias eo traxit: & sine eo monente, fulmina aduersa occurrunt: apes quoque obsedere uexilla. Quo nō subito meror confudit exercitiū. Fugerunt hostiæ in templis: conuersa simulacra, alia fleuerunt, alia sudarunt. Tantis uero in are armorum strepitus fuit, ut Antiochus quasi aduentu hostium in muros concurrerent. Interea Cæsar omiſsa obsidione ad Pompeium se conuertit. In quatuor autem euestigio prorumpens, auersum insectus est. Ita Cæsaris milites ancipiti periculo territi, ipso Cæsare frustra obsistente, fugerunt. Euasit tamen Cæsar, quia nocte interueniente Pompeius sequi noluit. Dixitq. Cæsar, nec Pompeium scire uincere, & illa tantum die potuisse superari. Cæsarq. sunt in eo prælio quatuor millia militum Cæsaris, centuriones nixinti duo, equites R. complures. Cæsus est & Scæua Cæsaris miles fortissimus. Quē cum milites Pompeij, ut se traderet, hortarentur, respondisse fertur, se esse fessum. accipere unus, uelut accepturus arma: percutitur, plures simul sternuntur. ipse autem uulnera accepit capite, humeris, femore, oculumq. amisit. Scutiū eius satis constitit tantum nixinti ictibus petitiū fuisse. Deinde Cæsar tantum agmine per Epirum in Thessaliam perrexit. Pompeius

peius cum maximis copijs est secutus. Bellumq. commissum est. Itaque instruitur utrimque acies. Pompeius octoginta & octo cohortes triplici ordine locauit. fuisse autem peditum plusquam quadraginta millia; equites in sinistro cornu sexcenti, in dextro quingenti. Præterea reges multi: senatores, equitesq. Romani plurimi, absque leuium armaturarum magna copia. Cæsar similiter octoginta cohortes triplici ordine disposuit. cui fuisse minus quam quadraginta millia peditum, equites mille. Videre ibi & gemere erat, contractas Romanorum uires in campis Pharsalicis ad occisionem mutuo constituisse, quas si concordia rexisset, nulli populi, nulli reges ferre potuissent. Prima congressione equitatus Pompeij pulsus, sinistra latera nudauit. Deinde cum diu utrimque dubia sorte caderentur, atque ex alia parte Pompeius diceret, Parce ciuibus, nec tamen faceret, ex alia uero Cæsar hoc faceret, quod urgeret dicens, Miles faciem feri: tandem uictus Pompeij fugit exercitus, castraque eius direpta sunt. Cæsa sunt in eo prælio Pompeianorum quindecim millia, centuriones triginta tres. Hic exitus pugnae ad Paleopharsalum fuit. Pompeius fugiens in ostio Penei amnis onerariam nauim nactus in Asiam transit. Inde per Cyprum Alexandriam petit, ut a rege Aegypti, cui tutor a senatu datus fuerat propter iuuenilem eius etatē, acciperet auxilia: qui fortunā magis, quā amicitiam, secutus, occidit Pompeiū, atque caput eius & anulum Cæsari misit. Quo conspecto Cæsar etiam lacrimas fuisse dicitur, tanti uiri inueniens caput, & generi quondam sui, Pompeij uxor filijque

mani erāt, P. Cornelius Scipio, ex genere antiquissimo Scipionis Africani; hic etiā socer Magni Pompeij fuerat: M. Petreius, Varro, M. Porcius Cato, L. Cornelius, Faustus Sulla Dictatoris filius. Contra hos commisso bello, post multas dimicationes maxima hominum multitudo caesa, uictor fuit Caesar: castra utrorumq. di-repta sunt, sexaginta elephāti capti, Cato apud Vitiā sese occidit: Iuba percussori iugulū praeiuit, pretio dato, Petreius eodē gladio se perfodit: Scipio in nauī, qua ad Hispanias fugere contendens, uēto coactus in Africā redierat, semetipsum iugulauit, in eadē nauī T. Torquatus occisus est. Faustum Sulla quondam dictatoris filium, Pompeij generum, nepotes, filiamq. Pompeiā, & Afraniū, & Petreium filium Caesar praecepit occidi. Post annum inde Caesar Romā cū quattuor tribus ingressus, quarto dictator & consul creatus, disposito reparatoq. reip. stato, continuo in Hispaniam contra Pompeios Pōpeij filios profectus, septimodecimo quā egressus ab urbe fuerat die Sagūtum peruenit: statimque aduersus Pompeios duos & Labienum atque Aitiū Varum multa bella uaria sorte gessit. Vltimum bellum apud Mundā gestum est: ubi tantis uiribus dimicatum est, tantaq. caedes acta, ut Caesar quoque uentris etiam suis cedere non erubescens, cum cogit ad id. aciem suam cerneret, se uoluerit occidere, ne post tantam rei militaris gloriam in potestatem adolescentium natus annos sex & quinquaginta ueniret. Denique reparatis suis, tum uersus subito in fugā Pompeianorum fugit exercitus. Equidem eo die hoc bellum gestum est, quo Pompeius pater ab urbe bellum gestum aufu-

ausugerat. Quattuorq. annis hoc bellum civile toto orbe inadesinenter intonuit. T. Labienus, & Aitiū Varus, in acie occisi sunt. Sex Pompeius cum centum equitibus aufugit. Cui Pompeius frater eius, contracta celeriter non parua Lusitanorum manu, cum Caesario congressus & uictus, fugiensq. interfectus est. Munda ciuitas cum immensa hominum caede Caesare oppugnāte uix capta est. Inde Caesar bellis civilibus toto orbe compositis Romam rediit: agere insolentius cepit, contra consuetudinem Romanā libertatis. Cum ergo honores ex sua uoluntate praestaret, qui a populo antea desiderabantur, nec senatui ad se uenienti assurgeret, aliaq. regia ac p̄one tyrannica faceret, coniuuratum est in eum a ducentis sexaginta uel amplius senatoribus equitibusq. Romanis. Praecipui fuerunt inter coniuuratos duo Bruti, ex eo genere Bruti, qui primus Romae cōsul fuerat, & reges expulerat, & C. Cassius, & Seruilius Caesca. Ergo Caesar cum inter ceteros senatus quadam die uenisset ad curiam, uiginti & tribus cultris senatoris confectus, uulneribusq. confossus interiit. Quo facto, senatores stridentibus pugionibus in Capitolium fecerunt. Diu deliberatum est, utrum Capitolium cum auctoribus caedis oporteret incendi. Corpus eius rapum, populus dolore simulatus in foro fragmentis tribunalium ac subselliorum cremauit. Eadem nocte Calpurnia, uxor uidelicet eius, uidit in somnis eum fossim uulneribus in sinu suo iacere. orauit Caesarem, ne eo mane abiret in senatum. Sed ille, auspicioꝝ saepe negligens, contempsit somnium, sed exitu probauit. Ante paucos dies, quam Caesar occideretur, in curia boue

EVTR. EPIT. BEL. GAL.

bove ex more mactato, cor in extis non est repertum. Quod cum Spurina haruspex pronunciaisset ad vite periculum pertinere, ait Cæsar constantiæ memor, Miraris si bos non habeat cor? sed mox ei finis vite fuit. Idem Spurina ante paucos dies eidem Cæsari dixerat, cauendum ei esse idus Martias. Quo die viso, Spurina ait Cæsar, Idus Martiæ uenerunt: ille respondit, Sed nondum transierunt. Eodem die Cæsar confessus est, vir, quo numquam ullus homo magis bellis enituit. Eius siquidem ductu, undecies centum nonaginta et duo millia hostium caesa sunt. Nam, quantum bellis civilibus fuderit, noluit amotare. Signis collatis quin quagies dimicauit, M. Marcellum solus supergressus, qui triginta nouem uicibus pari modo fuerat præliatus. Ad hoc nullus celerius scripsit, nemo uelocius legit. quaternas etiam epistolas simul dictauit. Tanta fuit bonitatis, ut, quos armis subegerat, magis clementia uicerit. Eodem tempore Romæ tres simul exorti soles, paulatim in eundem orbem coierunt. Inter cetera portenta, quæ toto orbe facta sunt, bos in suburbano Romæ ad arantem locutus est, frustra se urgeri: non enim frumenta, sed homines defuturos.

CIVILII CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO GALLICO

LIBER I.

ALLIA est omnis diuisa in partes tres: quarum unam incolunt Belgæ, aliam Aquitani, tertiam qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur. hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrona, et Sequana diuidit. horum omnium fortissimi sunt Belgæ: propterea quod a cultu, atque humanitate prouinciæ longissime absunt, minimeque ad eos mercatores saepe comeant; atque ea, quæ ad effeminandos animos pertinent, important; * proximi que sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt. qua de causa Heluetij quoque reliquos Gallos uirtute præcedunt; quod fere * quotidianis prælijs cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt. Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit a flumine Rhodano, * contineturque Garumna flumine, Oceano. finibus Belgarum, attingit etiam a Sequanis, et Heluetijs Flumen Rhenum: uergit ad Septentriones. Belgæ ab extremis Galliarum finibus oriuntur: pertinent ad * inferiorem partem fluminis Rheni; spectant in Septentriones, et orientem solem. Aquitania

tania a Garunna flumine ad Pyrenæos montes, * & eam partem Oceani, quæ ad Hispaniam pertinet, spectabat inter occasum solis, & Septentriones. apud Helvetios longe nobilissimus & diuissimus fuit Orgetorix. is M. Messalla & M. Pisone eos. regni cupiditate inductus, coniurationem nobilitatis fecit, & cuncti persuasit, ut de finibus suis cum omnibus copiis exirent: perfacile esse, cum virtute omnibus prestantent, totius Gallia imperio potiri. id hoc facilius cuncti persuasit, quod undique loci natura Heluetij continentur; una ex parte; flumine Rheno latissimo, atque altissimo, qui agrum Heluetium a Germanis diuidit; altera ex parte, monte Iura altissimo, qui est inter Sequanos, & Heluetios; tertia, lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui prouinciam nostram ab Heluetijs diuidit. his rebus fiebat, ut & minus late uogarentur, & minus facile finitimis bellum inferre possent. qua de causa, homines bellandi cupidi, magno dolore afficiebantur. pro multitudine autem hominum, & pro gloria belli, atque fortitudinis, angustos fines habere arbitrabantur, qui in longitudine mille passum CXXI. in latitudinem CXXC. patebant. His rebus adducti, & auctoritate Orgetorigis permoti constituerunt, ea, quæ ad proficiscendum pertinerent comparare; iumentorum, & carrorum quam maximum numerum cernere, sementes, quam maximas facere, ut in itinere copia frumenti suppeteret; cum proximis ciuitatibus pacem, & amicitiam confirmare, at eas res consociandas beneuolentiam sibi satis esse duxerunt. in tertium annum profectionem lege confirmant.

res consociandas Orgetorix deligitur. * is sibi legationem ad ciuitates suscepit. in eo itinere persuadet Cassico, Catamantaledis filio, Sequano, cuius pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat, & a S. P. Q. R. Amicus appellatus erat, ut regnum in ciuitate sua occuparet, quod pater ante habuerat: itemque Dummorigi Aeduo fratri Diuitiaci, qui eo tempore principatum in ciuitate sua obtinebat, ac maxime plebi acceptus erat. ut idem conaretur, persuadet: atque filiam suam in matrimonium dat. perfacile factu esse, illis probat, conata perficere; propterea quod ipse sua ciuitatis imperium obtenturus esset: non esse dubium, quin totius Gallia plurimum Heluetij possent. se suis copijs, suoque exercitu, illis regna conciliaturum, confirmat. Hac oratione adducti, inter se fidem, & iusiurandum dant, & regno occupato, per res potentissimos, ac firmissimos populos totius Gallia sese potiri posse sperant. Eares, ut est Heluetijs per iudicium enunciata, moribus suis Orgetorigem ex uinculis causam dicere cogerunt. * damnatum panam sequi oportebat, ut igni cremaretur. die constituta causa dictionis, & Orgetorix ad iudicium omnem suam familiam, ad hominum millia x, undique coegit; & omnes clientes, obaratosque suos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit: per eos, ne causam diceret, se eripuit. cum ciuitas, ob eam rem incitata, armis ius suum ex se qui conaretur, multitudinemque hominum ex agris magistratus cogerent; Orgetorix mortuus est. neque abest suspicio, ut Heluetij arbitrantur, quin ipse sibi mortem conscuerit. Post

eius mortem nibilo minus Heluetij id, quod constituerant, facere conantur, ut e finibus suis exeant. ubi iam se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt, opida sua omnia, numero ad XII, vicos ad quadringentos, reliqua priuata aedificia incendunt, frumentum omnia, praeter quod securum portaturi erant, comburunt; ut, dum reditiois spe sublata, paratiores ad omnia pericula subeunda essent: trium mensium molita cibaria sibi quemque domo efferre iubent; persuadent Rauiacis, & Tulingis, & Latobricis finitimis, uni, eodem usque consilio, opida suis; uicisque, exustis; una cum iis proficiscantur: Boiosque, qui trans Rhenum incoluerant, & in agrum Noricum transierant, Noricamque oppugnauerant, receptos ad se socios sibi adfiscunt. Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire possent; unum per Sequanos, angustum, & difficile, in montem Iuram, & flumen Rhodanum, quo uix singuli carri ducerentur; mons autem altissimus impendebat, ut facile per pauci prohibere possent: alterum per provinciam nostram, multo facilius, atque expeditius: propterea quod inter fines Heluetiorum, & Allobrogum, qui nuper populo Repeccati erant, Rhodanus fluit, isque non nullis locis uado transitur. extrema oppidum Allobrogum est, proximumque Heluetiorum finibus Geneva. ex eo opido pons ad Heluetios pernet. Allobrogibus sese uel persuasuros, quod nondum nono animo in populum Reuiderentur, existimabant uel uic coacturos, ut per suos fines eos ire paterentur. omnibus rebus ad profectiorem comparatis, diem cum, qua die ad ripam Rhodani omnes conueniant

dici

dierat, ad v. Kal. Apr. L. Pisone, A. Gabinio cos. Ceterum id nunciatum esset, eos per provinciam nostram iter facere conari, maturat ab urbe proficisci; & quam maximis itineribus potest, in Galliam ulteriorem contendit, & ad Genueam peruenit: provincia toti quam maximum potest militum numerum imperat, erat omnino in Gallia ulteriore legio una. pontem, qui erat ad Genueam, iubet rescindi. Vbi de eius adventu Heluetij certiores facti sunt, legatos ad eum mittunt nobilissimos ciuitatis, cuius legationis Numerius, & Kerodotius principem locum obtinebant, qui dicerent, sibi esse in animo, sine ullo maleficio iter per provinciam facere, propterea quod iter haberent nullum aliud: rogare, ut eius uoluntate id sibi facere liceat. Caesar, quod memoria tenebat, L. Cassium consulem occisum, exercitumque eius ab Heluetijs pulsum, & sibi iugum missum, concedendum non putabat; neque homines inimico animo, data facultate per provinciam itineris faciendi, temperaturos ad iniuria & maleficio existimabat: tamen, ut spatium intercedere posset, dum milites, quos imperauerat, conuenirent, legatus respondit, diem se ad deliberandum sumpturum; si quid uellent, ad idus Apr. reuerterentur. In creta ea legione, quam se cum habebat, militibusque, qui ex provincia conuenierant, a lacu Lemano, qui in flumen Rhodanum insluit, ad montem Iuram, qui fines Sequanorum ab Heluetijs diuidit, millia passuum decem nouem, murum, in altitudinem pedum xvi, fossamque perducit: eo opere perfecto, praesidia disponit, castris communit; quo facilius, si se inuito transire conarentur,

tur prohiberi possent. Vbi ea dies, quam constituerat cum legatis, uenit, & legati ad eum reuerterunt, negat se more, & exemplo populi R. posse iter ulli per prouinciam dare; & si uim facere conentur, prohibitorum ostendit. Heluetij, ea spe deiecti, nauibus inuictis, ratibusq. compluribus factis, alij uadis Rhodani, qua minima altitudo fluminis erat, nonnunquam interdiu, saepius noctu, si perumpere possent, conati operis munitione, & militum concursu, & telis repulsi, hoc conatu destiterunt. Relinquebatur una per Sequanos uia, qua, Sequanis inuitis, propter angustias ire non poterant. *ijs cum sua sponte persuadere non possent, legatos ad Dumnorigem Aeduum mittunt, ut, eo deprecatore, a Sequanis hoc impetrarent. Dumnorix gratia, & largitione apud Sequanos plurimum poterat, & Heluetijs erat amicus: quod ex ea ciuitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat; & cupiditate regni adductus, nouis rebus studebat, & quam plurimas ciuitates suo sibi beneficio habere obstructa uolebat: itaque rem suscipit; & a Sequanis impetrat, ut per fines suos Heluetios ire patiantur; obsidesq. inter sese dent, perficit; Sequani, ne itinere Heluetios prohibeant; Heluetij, ut sine maleficio, & iniuria transseant. Caesari *renunciatur, Heluetijs esse in animo praegratum Sequanorum, & Aeduorum iter in Santonum fines facere, qui non longe a Tolosatium finibus absum, quae ciuitas est in Prouincia. id si fieret, intelligebat magno cum prouinciae periculo futurum, ut homines bellicosos, populi R. inimicos, locis patetibus, maxime, frumentarijs finitimos haberet. ob eas causas ei munitione-

munitione, quam fecerat, T. Labienum legatum praefecit. ipse in Italiam magnis itineribus contendit; duasq. ibi legiones *conscribit; & tres, quae circum Aquileiam hibernabant, ex hibernis educit, & qua proximum erat iter, per alpes in ulteriorem Galliam cum his v. legio milibus ire contendit. ibi Centrones, & Garoceli, & Camiges, locis superioribus occupatis, itinere exercitus prohibere conantur. compluribus his praekijs pulsis, ab Ocelo, quod est citerioris Prouinciae extremum, in fines Vocontiorum ulterioris Prouinciae die septimo peruenit: inde in Allobrogum fines, ab Allobrogibus in Sebastianos exercitum ducit. haec sunt extra Prouinciam trans Rhodanum primi. Heluetij iam per angustias, & fines Sequanorum, suas copias transduxerat, & in Aeduorum fines peruenerant, eorumq. agros populabantur. Aedui cum se, suaq. ab his defendere non possent, legatos ad Caesarem mittunt rogatum auxilium: ita se omni tempore de populo R. meritos esse, ut, pene in conspectu exercitus nostri, agri uastari, librorum in seruitutem abduci, copia expugnari non deberent. *Eodem tempore, quo Aedui, Ambari quoque, necessarii & consanguinei Aeduorum, Caesarem cetero faciant, sese, de populatis agris, non facile ab opibus uim hostium prohibere. item Allobroges, qui trans Rhodanum uicos, possessionesq. habebant, fugasse ad Caesarem recipiunt, & demonstrant, sibi, praeter agri sum, nihil esse reliqui. Quibus rebus adductus Caesari non exspectandum sibi statuit, dum, omnibus fortunis sociorum consumptis, in Santones Heluetij perueniant. Flumen est Arar, quod per fines Aeduorum,

zum, & Sequanorum in Rhodanum influit, incredibili* lenitate, ita ut oculis, in vtram partem fluat, indicari non possit: id Heluetij ratibus, ac lintribus* immittis transibant. ubi per exploratores Caesar certior factus est, tres iam copiarum partes Heluetios id flumen* transduxisse, quartam vero partem circa flumen Ararim reliquam esse, de tertia uigilia cum legionibus tribus e castris profectus, ad eam partem peruenit, qua nondum flumen transferat. eos impeditos, & inopinantes aggressus, magnam partem eorum concidit: reliqui sese fugam mandarunt, atque in proximas silvas abdidit. is pagus appellabatur Tigurinus. nam omnis ciuitas Heluetia in quattuor pagos diuisa est. hic pagus unus, cum domo exisset, patrum nostrorum memoria, L. Cassium consulem interfecerat, & eius exercitum sub iugum miserat. ita, sine casu sine consilio deorum immortalium, qua pars ciuitati Heluetiae insignem calamitatem populo R. intulerat ea princeps pœnas persoluit. qua in re Caesar non solum publicas, sed etiam priuatas iniurias ultus est quod eius soceri L. Pisonis auum, L. Pisonem, legatum, Tigurini eodem pralio, quo Cassium, interfecerant. Hoc pralio facto, reliquas copias Heluetiorum ut consequi posset, pontem in Arare faciendum* curat; atque ita exercitum transducit. Heluetij, repentino eius aduentu commoti, cum id, mod ipsi diebus x. x. ægerrime confecerant, ut flumen transirent, illum uno die fecisse intelligerent, legatos ad eum mittunt: cuius legationis Diuico princeps fuit, qui bello Cassiano dux Heluetiorum fuerat. is

ita

ita cum Cesare egit: Si pacem populus R. cum Heluetiis faceret, in eam partem uiros, atque ibi futuros Heluetios, * ubi eos Caesar constituisset, atque esse uoluisset: sin bello * persequi perseueraret, remiseretur & ueteris incommodi populi R. & pristinae uirtutis Heluetiorum: quod improuisum unum pagum adorius esset, cum ij, qui flumen transissent, suis auxilium ferre non possent, ne, ob eam rem, aut sua magno opere uirtuti tribueret, aut ipsos despiceret: se ita a patribus, maioribusque suis didicisse, ut magis uirtute, quam dolo, contenderent, aut insidijs * miterentur: quare, ne committeret, ut is, locus, ubi constitissent, * ex calamitate populi R. & internicione exercitus, nomen caperet, aut memoriam proderet. His Caesar ita respondit: Eo sibi minus dubitationis dari, quod eas res, quas legati Heluetij commemorassent, memoria teneret: * atque eo grauius ferre, quo minus merito populi R. accidisset: qui si alicuius iniurie sibi conscius fuisset, non fuisse difficile cauere: sed eo deceptum, quod neque commissum a se intelligeret, quare timeret; neque sine causa timendum putaret: quod si ueteris contumelia obliuisci uellet, num etiam recentium iniuriarum; quod, eo inuito, iter per prouinciam per vim tentassent, quod Aeduos, quod Ambarros, quod Allobroges uerassent, memoriam deponere posset? quod sua uictoria tam insolenter gloriarentur, quod se tam diu impune tulisse iniurias admirarentur, eodem pertinere: consueisse enim deos immortales; quo grauius homines* ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci uelint, his secundiores inter-

dum

dum res, & diuturniorem impunitatem concedere: cū
 ea ita sint, tamen si obsides ab ijs sibi dentur, vti ea,
 quæ polliceantur, facturos intelligat; & si Aeduis de
 iniurijs, quas ipsis, sociisque eorum intulerint, item si
 Allobrogibus satisfaciant, sese cum ijs pacem esse fa-
 cturum. Dimico respondit: Ita Heluetios a maioribus
 suis institutos esse, vti obsides accipere, non dare, con-
 suerint: eius rei populum R. esse testem. Hoc respon-
 so dato, discessit. Postero die castra ex eo loco mouent:
 idem Cæsar facit; equitatumque omnem, ad numerum
 XV. millium, quem ex omni prouincia, & Aeduis, at-
 que eorum socijs coactum habebat, præmittit; qui in-
 deant, quas in partes hostes iter faciant. qui cupidius
 nouissimum agmen infecuti, alieno loco cum equitatu
 Heluetiorum prælium committunt; & pauci de mi-
 stris cadunt. quo prælio sublatis Heluetijs, quod D. equi-
 tibus tantam multitudinem equitum propulerant, au-
 dacius subsistere, non nunquam ex nouissimo agmine
 prælio nostros laceßere, cõperunt. Cæsar suos a prælio
 continebat, ac satis habebat in præsentia, hostem rep-
 nis, * populationibusq. prohibere. ita dies circiter X.
 iter fecerunt, uti inter nouissimum hostium agmen, &
 nostrum, primum non amplius quinis, aut senis milia-
 bus passuum interesset, interim quotidie Cæsar, A-
 duos frumentum, quod essent publice polliciti, flagi-
 re. nam propter frigora, quod Gallia sub Septentrion-
 bus, ut ante dictum est, posita est, non modo frumenti
 in agris matura non erant, sed ne pabuli quidem sat
 magna copia suppetebat. eo autem frumento, quod si-
 mine Arare nauibus subueherat, propterea minus

parat, quod iter ab Arare Heluetij auerterant; &
 pabulis discedere nolebat. Diem ex die ducere Aedui;
 conferri, * comportari, adesse, dicere. Vbi se diutius du-
 ci intellexit Cæsar, diem instare, quo die frumentum
 militibus metiri oporteret; conuocatis eorum princi-
 pibus, quorum magnam copiam in castris habebat,
 in ijs Diuitiaco, & Lisco, qui summo magistratu
 præerant, (quem Vergobreium appellant Aedui qui
 creatur annuus, & uita, necisq. in suos habet potesta-
 tem) graniter eos accusat; quod, cum neque emi, neque
 ex agris sumi possent, tam necessario tempore, tam pro-
 pinquis hostibus, ab ijs non subleuetur, præsertim cum
 magna ex parte, eorum precibus adductus, bellum sus-
 cepit: multo etiam grauius, quod sit destitutus, qua-
 ritur. Tum demum Liscus, oratione Cæsar's adductus,
 quod antea tacuerat, proponit, esse nonnullos, quorum
 auctoritas apud plebem plurimum ualeat; qui priua-
 tim plus possint, quam ipsi magistratus: hos seditiosa,
 atque improba oratione multitudinem detertere, ne
 frumentum conferant; quod præstare dicant, si iam
 principatum Gallia obtinere non possent, Gallorum,
 quam Romanorum, * imperia perferre: neq. dubitare
 debeant, quin, si Heluetios superauerint Romani, ma-
 cum reliqua Gallia Aeduis libertatem sint erepturi:
 ab ijsdem nostra consilia, quæq. in castris gerantur, ho-
 sibus enunciari: hos a se coerceri non posse: * quin etiã,
 quod necessariam rem coactus Cæsar enunciaturit, intel-
 ligere sese, quanto id cum periculo fecerit, & ob eam
 causam, quam diu poterit, tacuisse. Cæsar hac oratio-
 ne Lisci Dumorigem, Diuitiaci fratrem, designari sen-
 tiebat:

tiebat: sed, quod pluribus presentibus eas res iactari volebat, celeriter concilium dimittit; Liscum retinet, quærit ex solo ea, quæ in conuentu dixerat, dicit liberius, atque audacius, eadem secreto ab alijs quoribus reperit esse vera: ipsum esse Dumnorigem, summa audacia, magna apud plebem, propter liberalitatem, gratia, cupidum inuarian rerum, complures annos portoria, reliquaque omnia Aeduorum uedigalia paruo pretio redempta habere: propter ea quod, illo licentæ, contralicere audiat nemo; his rebus et suam familiarem auxisse, et facultates ad largiendum magnas comparasse: magnum numerum equitatus suo sumptu semper alere, et circum se habere: neque solum domi, sed etiam apud finitimas ciuitates largiri posse: atque huius potentia causa matrem in Biturigibus, homini illic nobilissimo, ac potentissimo, collocasse: ipsum ex Heluetijs uxorem habere: sororem ex matre, et propinquas suas nuptium in alias ciuitates collocasse: fauere, et cupere Heluetijs, propter eam finitatem: odisse etiam suo nomine Casarem, et Romanos: quod eorum aduentu potentia eius deminuta, et Diuitiacus frater in antiquum locum gratia, atque honoris sit restitutus: si quid accidat Romani, summam in spem regni obtinendi per Heluetios uenire; imperio populi Romano modo de regno, sed etiam de ea, quam habeat, gratia desperare.* Reperiebat etiam Cesar, inquirendo, quod initium fugæ prælij equestri aduersi a Dumnorige, atque eius equitibus factum esset: (nam equitatum, quem auxilio Casari Aedui miserant, Dumnorix præerat)* eorumque fugam reliquum esse equitatum

perterritum. Quibus rebus cognitis, cum ad has suppliciones certissima res accederent, quod per fines Sequanorum Heluetios transiisset, quod obsides inter eos dandos curasset, quod ea omnia non modo in ipsius suo, et ciuitatis, sed etiam inscientibus ipsis fecisset, quod a magistratu Aeduorum accusaretur, factis esse causæ arbitratur, quare in eum aut ipse animaduerneret, aut ciuitatem animaduertere iuberet.* His omnibus rebus unum repugnabat, quod Diuitiaci fratris summum in populum Romanum studium, summam in se uoluntatem, egregiam fidem, iustitiam, temperantiam cognouerat. nam, ne, eius supplicio, Diuitiaci animum offenderet, uerebatur. itaque, prius quam quidquam conaretur, Diuitiacum ad se uocari iubet; et, quotidianis interpretibus remotis, per C. Valerium Proculium, principem Galliaë provincie, familiarem suum, cui summum rerum omnium fidem, habebat, cum eo colloquitur: simul commonescit, quæ ipso presente in concilio Gallorum de Dumnorige sint dicta: et ostendit, quæ separatim quisque de eo apud se dixerit: peti, atque hortatur, ut si ne eius offensione animi, uel ipse de eo, causa cognita, statuat, uel ciuitatem statuere iubeat. Diuitiacus, multis cum lacrumis Casarem complexus, obsecrare cepit, ne quid grauius in fratrem statueret; scire se, illa esse uera: nec quemquam ex eo plus, quàm se doloris capere: propterea quod, cum ipse gratia plurimum domini, atque in reliqua Gallia, ille minimum propter adolescentiam posset, * per se creuisset; quibus opibus, ac uerbis non solum ad minuendam gratiam, sed

pena ad perniciem suam uteretur: sese tamen & anno
 re fraterno, & existimatione vulgi commoueri: quod
 si quid ei a Cæsare grauius accidisset, cum ipse eum lo-
 cum amicitia apud eum teneret, neminem existimatu-
 rum non sua uoluntate factum; qua ex re futurum uti-
 totius Gallie animi, se auerterentur. Hec cum pluribus
 uerbis flēs a Cæsare peteret, Cæsar eius dexteram pre-
 hendit: consolatus, rogat, finem orandi faciat: tanti eius
 apud se gratiam esse ostendit, uti & reip. iniuriam, &
 suum dolorem eius uoluntati ac precibus condonet.
 Dumnorigem ad se uocat, fratrem adhibet, quæ in eo
 reprehendat, ostendit, quæ ipse intelligat, quæ ciuitas
 queratur, proponit: monet, ut in reliquum tempus om-
 nes suspiciones* uitet: præterita se Diuitiaco fratri con-
 donare dicit. Dumnorigi custodes ponit: ut, quæ agat,
 quibuscum loquatur, scire possit. Eodem die ab explo-
 ratoribus certior factus, hostes sub montem confedisse,
 millia passuum ab ipsius castris **IIIX**, qualis esset na-
 tura montis, & qualis in circuitu adscensus, qui co-
 gnoscere, misit: renunciatum est, facilem esse. de ter-
 tia uigilia T. Labienum legatum* prope cum duabus
 legionibus, & usdem ducibus, qui iter cognouerant,
 summum iugum montis adscendere iubet: quid, iui con-
 filij sit, ostendit. ipse de quarta uigilia eodem iuere,
 quo hostes ierant, ad eos contendit, equitatumque om-
 nem ante mittit. P. Considius, qui rei militaris periti-
 simus habebatur, & in exercitu L. Sullæ, & postea in
 M. Crassi fuerat, cum exploratoribus præmittitur. pri-
 ma luce, cum summus mons a T. Labieno teneretur,
 ipse ab hostium castris non longius **9** & D. passibus
 abes.

abisset; neque, ut postea ex captiuis comperit, aut ip-
 sus aduentus, aut Labieni cognitus esset; Considius,
 equo admissio,* ad eum accurrit: dicit, montem, quem
 a Labieno occupari uoluerit, ab hostibus teneri: id se
 a Gallie armis, atque insignibus cognouisse: Cæsare
 suas copias in proximum collem subducit: aciem in-
 ferit. Labienus, ut erat ei præceptum a Cæsare, ne præ-
 lium committeret, nisi ipsius copia prope hostium ca-
 stris uiso essent, ut undique uno tempore in hostes impe-
 tus fieret; monte occupato, nostros expectabat, præ-
 lioque abstinebat. multo denique die per exploratores
 cognouit, & montem a suis teneri, & Heluetios castra
 mouisse, & Considium, timore perterritum, quod non
 uidisset, pro uiso sibi renunciasse. eo die, quo consue-
 rat,* interuallo hostes sequitur, et millia passuum tria
 ab eorum castris castra ponit. postridie eius diei; quod
 omnino biduum supererat, cum exercitui frumentum
 metiri oporteret; & quod a Bibracte, opido Aeduorum
 longe maximo ac copiosissimo, non amplius millibus
 passuum **XIIIX** aberat: rei frumentariae proficiendum
 existimauit; iter ab Heluetijs auertit; ac Bibracte ire
 contendit. ea res per fugiuos L. Aemilij, decurionis
 equitum Gallorum, hostibus nunciatur. Heluetij, seu
 quod timore perterritos Romanos discedere a se existi-
 marent,* eo magis, quod pridie, superioribus locis oc-
 cupatis, prælium non commisissent, siue eo quod refru-
 mentaria intercludi posse considerent, commutato con-
 silio, atque itinere conuerso, nostros a nouissimo agmi-
 ne insequi, ac laceessere ceperunt. Postquam id animad-
 uerit, copias suas Cæsar in proximum collem subdu-
 cit;

cit; equitatumque, qui suslineret hostium impetum, misit. ipse interim in colle medio triplicem aciem instruxit legionum quattuor ueteranorum, ita, ut supra se in summum iugo duas legiones, quas in Gallia citiore proxime conscripserat, & omnia auxilia* collocarit, ac totum montem hominibus,* complevit. interea, sarcinas in unum locum conferri, & cum ab his, qui in superiore acie consiterant, muniri iussit. Heluetij, cum omnibus suis carris secuti, impedimenta in unum locum contulerunt; ipsi confertissima acie, relictis nostris equitatu, phalange facta, sub primam nostram aciem successerunt. Caesar, primū suo, deinde omnium e conspectu remotis equis, ut, equato omnium periculo, spem fugae tolleret, cohortatus suos, praelium commisit. * milites, e loco superiore pilis missis, facilius hostium phalangem perfrugerunt. ea distincta, gladijs strictis in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quod, pluribus eorum scutis, uno telu pilorum transfixis, & colligatis, cum ferrum se inflexisset, neque euellere, neque, sinistra impedita, tuis commode pugnare poterant, nulli ut, diu tactu brachio, prooptarent scutum manu emittere, & nudo corpore pugnare, tandem, vulneribus defessi, & pedes referre, & quod mons suberat circiter ∞ passuum, se recipere ceperunt. capto monte, & succedentibus uersis, Boij, & Tulingi, qui hominum millibus circiter xv agmen hostium claudabant, & nouissimis praesidiis erant, ex itinere nostros latere aperto aggressi, circumuenire. conspicati Heluetij, qui in montem sese receperant, rursus instare, & praelium redintegrare ceperunt.

Romanis* conuersa signa bipartito intulerunt: prima, ac secunda acies, ut victis, ac submotis resisteret; tertia ut uenientes suslineret. ita accipiti praelio, diu, atque acriter pugnatum est. diutius cum nostrorum impetum suslinere non possent; alteri se, ut ceperant, in montem receperunt; alteri ad impedimenta, & carros suos se contulerunt. nam hoc toto praelio, cum ab hora septima ad uesperum pugnatum sit, auersum hostem videre nemo potuit: ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum est: propterea quod pro uallo caros obiecerant, & e loco superiore in nostros uenientes tela conijciebant, & nonnulli inter carros, rotasque mazaras ac tragulas subiiciebant, nostrosque vulnerabant. diu cum esset pugnatum, impedimentis castrisque nostri potiti sunt. ibi Orgentorigis filia, atque unus e filiis captus est. ex eo praelio circiter millia hominum CXXX superfuerunt: eaq. tota nocte continenter ierunt: * in nullam partem noctis itinere intermisso, in fines Lingonum die Iv peruenerunt; cum, & propter vulnera militum, & propter sepulchram occisorum, nostri, triduum morati, eos sequi non potuissent. Caesar ad Lingones litteras, nunciosq. misit, ne eos frumento, ne ue alia re inuarent: qui si inuissent, se eodem loco * illos, quo Heluctios, habiturum. ipse, triduo intermisso, cum omnibus copijs eos sequi cepit. Heluetij, omnium reru inopia adducti, legatos de deditioe ad eum miserunt: qui cum eum in itinere conuenissent; se q. ad pedes proiecissent; suppliciterque locuti, fientes pacem petissent; atque eos in eo loco, quo tum essent, suum aduentum expectare iussisset; parauerunt.

copostquam Caesar peruenit, obsides, arma, seruesque, qui ad eos perfluxissent, poposcit. dum ea conquirentur, & conferuntur nocte intermissa, circiter bonorum millia VI, eius pagi, qui * Verbigenus appellatur, siue timore perterriti, ne, armis traditis, supplicio auctoritate dediticiorum, suam figuram aut occultari, omnino ignorari posse existimarent, * prima nocte, castris Heluetiorum egressi, ad Rhenum, finesque Germanorum, contenderunt. quod ubi Caesar rescivit, quos per fines, ierant, his uti conquirerent, & reducerent, sibi purgati esse uellent, imperauit; reductos * in huius numero habuit: reliquos omnes, obsidibus, armis, fugis traditis, in deditiorem accepit. Heluetios, Tigullingos, Latobrigos; in fines suos, unde erant profecti, reuertii iussit; & quod, omnibus frugibus amissis, domum nihil erat, quo famem tolerarent, Allobrogibus imperauit, ut his frumenti copiam facerent: ipsos optatosque, quos incenderant, restituere iussit. id ea maxime ratione fecit, quod noluit cum locum, unde Heluetii discesserant, vocare; ne propter bonitatem agrorum Germani, qui trans Rhenum incolunt e suis partibus in Heluetiorum fines transirent, & finitimi Galliae prouinciae, Allobrogibusque essent. Boios, petenibus Aeduis, quod egregia virtute erant cogniti, in finibus suis collocarent, concessit. qui us illi agros dederunt; * eosque postea in parem iuris, libertatis conditionem, atque ipsi erant, acceperunt. In castris Heluetiorum tabulae repertae sunt, litteris Graeciae confectae & ad Caesarem perlatae; quibus in tabulis nominatio

ratio

ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent; & item separatim pueri, senes, mulieresque, quarum omnium rerum summa erat, & eorum Heluetiorum millia CCLXIII, Tigullingorum millia XXXVI, Latobrigorum XIV, Rauracorum XXI, eorum XXXII: ex his, qui arma ferre possent, ad millia XCII. summa omnium fuerunt ad millia CCCLXVII. eorum, qui domum redierunt, consuebat, ut Caesar imperauerat, repertus est numerus militum C & X. Bello Heluetiorum confecto, totius fere Galliae legati, principes ciuitatum, ad Caesarem gratulatum conuenerunt: intelligere sese tamen, si, pro ueteribus Heluetiorum iniurijs populus R. ab us paratis bello reputisset, tamen eam rem non minus ex usu terrae Galliae, quam populi R. accidisse: propterea quod eo consilio, florentissimis rebus, domos suas Heluetii reliquissent, ut toti Galliae bellum inferrent, imperioque potirentur, locumque domicilio ex magna copia deligerent, quem, ex omni Gallia opportunissimum, ac fructuosissimum indicassent, reliquasque ciuitates stipendiarias haberent, petierunt, uti sibi concilium totius Galliae in diem certam indicere, idque Caesaris uoluntate facere liceret: sese habere quasdam res, quas communi e consensu ab eo petere uellent. ea re permissa, diem concilio constituerunt; & iureiurando, ne quis enunciaret, nisi qui bus communi consilio mandatum esset, inter se sanxerunt. Eo concilio demisso, iidem principes ciuitatum, qui ante fuerant, ad Caesarem reuerterunt; petieruntque uti sibi secreto, in occulto, de sua, omniumque salute cum eo agere liceret. ea re impetrata, sese omnes stantes Caesari

sari ad pedes proiecerunt: non minus se id contendere, & laborare, ne ea, quæ dixissent, enunciantur, quam uti ea, quæ vellent, impetraret; propterea quod, si enunciatum esset, summum in cruciatum se venturos viderent. Locutus est pro his Diuitiacus Aeduus: Gallia totius factiones esse duas: harum alterius principatum tenere Aeduos, alterius Aruernos: hi cum tantopere de potentatu inter se multos annos contenderet, factum esse, uti ab Aruernis, Sequanisq. Germani mercede accerferentur. Thorum primo circiter millia xv. Rhenum transisse: postea quam agros, & cultis, & copias Gallorum homines feri, ac barbari adamasent, transductos plures: nunc esse in Gallia ad c. & xx. millium numerum: * cum his Aeduos, eorumq. clientes semel, atq; iterum armis contendisse; magnam calamitatem pulsos accepisse, omnem nobilitatem, omnem senatum, omnem equitatum amisisse: quibus populis calamitatibusq. fractos, qui & sua virtute, & populi R. hospitio, atq; amicitia plurimum ante in Gallia potuissent, coactos esse Sequanis obsides dare nobilissimos ciuitatis, & iureiurando ciuitatem obstringere sese neque obsides repetituros, neque auxilium a populo R. imploratuuros, neque recusatuuros, quo maius perpetuo sub illorum ditione, atq; imperio essent: * sese esse, ex omni ciuitate Aeduorum, qui adduci non potuerit, ut iuraret aut suos liberos obsides daret: ob eam rem se ex ciuitate profugisse, & Romam ad senatum venisse, auxilium postulatum; quod solus neque iurando, neque obsidibus teneretur: sed peius uictoribus Sequanis, quam Aeduus uictis, accidisse: propter

quod

quod Ariouistus, rex Germanorum, in eorum finibus conuideret, tertiamque partem agri Sequani, qui esset optimus totius Gallia, occupasset, & nunc de altera parte tertia Sequanos decedere iuberet, propterea quod, paucis mensibus ante, Harudum millia hominum xx. ad eum uenissent; quibus locus, ac sedes parerentur: futurum esse paucis annis, uti omnes e Gallie finibus pellerentur, atque omnes Germani Rhenum transirent: * neque enim conferendum esse Gallicum cum Germanorum agro, neque hanc consuetudinem uictis cum illa comparandam. Ariouistum autem, ut semel Gallorum copias praelio uicerit, quod praelium factum sit Amagetobria, superbe, & crudeliter imperare, obsides nobilissimi cuiusq. liberos postulare, & eos omnia exempla cruciatu adere: si qua res non ad numerum, aut ad uoluntatem eius facta sit, hominem esse, barbarum, iracundum, temerarium: non posse eius imperia diutius sustineri: nisi quid in Cesare, populoque R. sit auxilijs, omnibus Gallis idem esse faciendum, quod Heluetijs fecerunt, ut * domo emigrant; aliud domicilium, alias sedes, remotas a Germanis, petant, fortunamque, quacunque accidat, expectantur: hec si enunciata Ariouisto sint, non dubitare, quin de omnibus obsidibus, qui apud eum sint, grauissimum supplicium sumat: Casarem uel auctoritate sua, atque exercitus e uel recenti uictoria, uel nomine populi R. deterrere posse, ne maior multitudo Germanorum Rhenum transludatur, Galliamque omnem ab Ariouisti iniuria posse defendere. Hac oratione a Diuitiaco habita, omnes, qui aderant, magno fle-

tu auxilium a Casare petere cœperunt. animaduertens
 Casar, uos ex omnibus Sequanos nihil earum rerum
 facere, quas ceteri facerent, sed tristes, capite demisso,
 terram intueri eius rei quæ causa esset, miratus ex ip-
 sis quæsierit, nihil Sequani respondere, sed in eadem
 silentia taciti permanere. * cum ab ijs sæpius quæreret,
 neque ullam omnino uocem exprimere posset, idem Di-
 uitiacus Aeduus respondit, hoc esse miseriosem, & gra-
 uiorem fortunam Sequanorum, quam reliquorū, quod
 soli * ne in occulto quidem quæri, nec auxilium implo-
 rare, audent; absentiq. Ariouisti crudelitatem, uel-
 lut si coram adesset, horrerent; propterea quod reli-
 quis * tamen fuga facultas daretur; Sequanis uero, qui
 intra fines suos Ariouistum recepissent, quorum opi-
 da omnia in potestate eius essent, omnes cruciatus es-
 sent perferendi. His rebus cognitis, Casar Gallorum ani-
 mos uerbis confirmauit; pollicitusq. est, sibi eam rem
 curæ futuram: magnā se habere spem, & beneficium suum,
 & auctoritate adductum Ariouistum, finem iniuriæ
 facturum. Hac oratione habita, concilium dimisit. &
 secundum ea ualente res eum hortabantur, quare sibi
 eam rem cogitandam, & suscipiendam putaret, in
 primis, quod Aeduos, fratres consanguineosq. sæpe
 numero ab senatu appellatos, in seruitute atque in di-
 uine uidebat Germanorum teneri, * eorumque obsides
 se apud Ariouistum, ac Sequanos intelligebat: quod
 tanto imperio populi R. turpissimum sibi, & reip. esse
 arbitratur. & paulatim autem Germanos consue-
 scere Rhenum transire, & in Galliam magnam eorum mul-
 titudinem venire, populo R. periculosum uidebat: mo-

que,

que, sibi homines feros, ac barbaros obtemperaturos,
 existimabat, quin, cum omnem Galliam occupassent,
 ut ante Cimbri, Teutoniq. fecissent, in prouinciam exi-
 rent, atque inde in Italiam contenderent; præsertim
 cum Sequanos a prouincia nostra Rhodanus diuide-
 ret. quibus rebus quam maturime occurrendum pu-
 tabat. ipse autem Ariouistus tantos sibi spiritus, tan-
 tam arrogantiam sumpserat, ut ferendus non uide-
 retur. quamobrem placuit ei, ut ad Ariouistum legatos
 mitteret, qui ab eo postularent, ut aliquem locum me-
 dium utriusque colloquio deligeret: uelle sese de rep. &
 summis utriusque rebus cum eo agere. Ei legationi A-
 riouistus respondit, si quid ipsi a Casare opus esset, sese
 ad eum euenturum fuisse; si quid ille a se uelit, illum ad
 se uenire oportere: præterea, se neque sine exercitu in
 eas partes Gallie venire audere, quas Casar posside-
 ret, neque exercitum sine magno cœneatu, atque * emo-
 lumento in unum locum contrahere posse: sibi autem
 mirum uideri, quid in sua Gallia, quam bello uicisset,
 aut Casari, aut omnino populo R. negotij esset. His res-
 ponsis ad Casarem relatis, iterum ad eum Casar lega-
 tos cum his mandatis mittere: Quoniam tanto suo, popu-
 liq. R. beneficio affectus, cum in consiliatu suo * Rex, at-
 que Amicus a senatu appellatus esset, hanc sibi, popu-
 loq. R. gratiā referret, * ut in colloquium venire inuita-
 tus grauarietur, neq. de communi re dicendum sibi, &
 cognoscendum putaret; hæc esse, que ab eo postularet:
 primum, ne quam multitudinem hominum amplius trās
 Rhenum in Galliam transduceret: deinde obsides: quos
 haberet ab Aedujs, redderet; Sequanisq. permetteret,

B 4 vt,

nt, quos illi haberent, voluntate eius reddere illis liceret; ne ne Aeduos iniuria lacefferet, ne ne his, socijsq. eorum bellum inferret: si id ita fecisset, sibi, populoque R perpetuam gratiam, atque amicitiam cum eo futuram: si * non impetraret, quoniam M. Messalla, L. Pisonem eos. senatus censuisset, nisi, quicumque Gallia provinciam obtineret, quod commodo recipere facere posset, Aeduos, ceterosq. amicos populi R. defenderet. se Aeduorum iniurias non neglecturum. Ad haec Ariovistus respondit: Ius esse belli, ut, qui vicissent, ijs, quos vicissent, quae admodum vellent, imperarent: * item populum R. victis non ad aliter prescriptum, sed ad suum arbitrium imperare * consueisse: si ipse populo R. non prescriberet, quemadmodum suo iure uteretur, non oportere se a populo R. in suo iure impediri: Aeduos sibi, quoniam belli fortunam tentassent, & armis congressi, ac superati essent, stipendiarios esse factos: magnam Caesarem iniuriam facere, qui suo adventu veltigalia sibi deteriora faceret: Aedui se obsides redditurum non esse: neque ijs, neque eorum socijs iniuria bellum illaturum, si in eo manerent, quod conuenissent, stipendiumque quotannis penderent: si id non fecissent, longe ijs fratrum nomen populi R. absfuturum: quod sibi Caesar denunciaret, se Aeduorum iniurias non neglecturum; neminem secum sine sua pernicie contemdisse. cum vellent, congregeretur; intellecturum, quid nunciis Germani, exercitissimi in armis, qui intra annos xlv. lectum non subissent, virtute possent: Hec eodem tempore Caesari mandata referebantur: & legati ab Aeduis, & Treuiris ueniebant: Aedui, questum, quod

quod Harudes, qui nuper in Galliam transportati essent, fines eorum popularentur; sese ne obsidibus quidem datis pacem Ariouisti redimere potuisse; Treuirum autem pagos centum Sueuorum ad ripam Rheni condisse; qui Rhenum transire conarentur: ijs praesse, Nafam, & Cimberium fratres. Quibus rebus Caesar, uehementer commotus, maturandum sibi existimauit, ne si noua manus Sueuorum cum ueteribus copijs Ariouisti sese coniunxisset, minus facile resisti posset. itaque, re frumentaria, quam celerrime potuit comparata, magnis iueneribus ad Ariouistum contendit: cum tridui viam processisset, nunciatum est ei, Ariouistum cum suis omnibus copijs ad occupandum Vesontionem, quod est opidum maximum Sequanorum, contendere, triduique viam* a suis finibus processisse. id ne accideret, magnopere praecauendum sibi Caesar existimabat. namque omnium rerum, quae ad bellum usui erant, summa erat in eo opido * difficultas: idque natura loci sic muniebatur, ut magnam ad ducendum bellum daret facultatem: propterea quod flumen* Alduabis, ut circino circumductum, pone totum opidum cingit: reliquum spatium, quod non est amplius pedum DC. * qua flumen intermittit, mons continet magna altitudine, ita ut radices eius montis ex utraque parte ripae fluminis contingant. hunc murus circumdatus, arcem efficit, & cum opido coniungit. huc Caesar magnis diurnis, nocturnisq. itineribus contendit: occupa- toque opido, * ibi praesidium collocat. dum paucos dies ad Vesontionem, rei frumentariae commeatu- que causa moratur, ex percunctatione nostrorum, vo-

cibusq. Gallorum, ac mercatorum, qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili uirtute, atque exercitatione in armis, esse* predicabant, se penumero sese cum ijs congressos ne uultum quidem, atque aciem oculorum dicebant ferre potuisse: tantus subito timor omnem exercitum occupauit, ut non mediocriter omnium mentes, animosque perturbaret. hic primum* ortus est a tribunis militum, ac prefectis, reliquisque, qui, ex urbe amicitiae causa, Cæsarem secuti, non magnum periculum miserabantur; quod non magnum in re militari usum habebant. quorum alius, alia causa illata, quam sibi ad proficiscendum necessariam* esse diceret. petebat, ut eius uoluntate discedere liceret. non nulli pudore adducti, ut timoris suspicionem uitarent, remanebant. hi neque uultum fingere, neque interdum lacrimas tenere poterant.* abdiu in tabernaculis aut suum fatum querebantur, aut cum familiaribus suis commune periculum miserabantur: vulgo totis castris testamenta* ob signabantur. horum uocibus, ac timore paulatim etiam ii, qui magnum in castris usum habebant, milites, centurionesque, quique equitatu prestant, perturbabantur. qui se ex his minus timidos existimari uolebant, non se hostem uereri, * sed angustias itineris, & magnitudinem siluarum, que inter eos, atque Ariouistum intercederent, aut rem frumentaria, ut satis commode supportari posset, timere dicebant. non nulli etiam Cæsari renuntiabant, cum castra moueri, ac signa ferri iussisset, non fore dicto audientes milites, neque propter timorem signa laturos. Hæc cum animaduertisset Cæsar, conuocato concilio, omniumq.

ordi-

ordinum ad id concilium adhibitis centurionibus, uehementer eos inculcavit: primum, quod aut quam in partem, aut quo consilio ducerentur, sibi querendum, aut cogitandum putarent: Ariouistum se consule, cupidissime populi R. amicitiam appetisse; cur hunc iam temere quisquam ab officio discessurum iudicare? sibi quidem persuaderi, cognitis suis postulatis,* atque equitate conditions perspecta, eum neque suam, neque populi R. gratiam repudiaturum; quod si, furore, atque clementia impulsus, bellum intulisset, quid tandem uererentur? aut cur de sua uirtute, aut de ipsius diligentia desperarent? factum eius hostis periculum patrum nostrorum memoria, cum, Cimbris, & Teutionis a C. Mario pulsus, non minorem laudem exercitus, quam ipse imperator, meritus esse* uidebatur: factum etiam nuper in Italia seruili* tumultu; quos tamen aliquis usus ac disciplina, quam a nobis accepissent, subleuaret: ex quo iudicari posset, quantum haberet in se boni Constantia; propter ea quod, quos aliquandiu inermes sine causa timuissent, hos postea armatos, ac uictores superassent; denique hos esse eosdem Germanos, quibus cum se penumero Heluetij congressi non solum in suis sedibus, sed etiam in illorum finibus, * plerumque superassent, qui tamen pares esse nostro exercitui non potuerint: si quos aduersum prelium, & fuga Gallorum commoueret, * hoc si quaererent, reperiri posse, diuturnitate belli defatigatis Gallis, Ariouistum, cum multis mensibus castris, ac paludibus se continuisset, neque sui potestatem fecisset, desisterantes iam de pugna; & dispersos subito adortum, magis ratione ac consilio, quam uirtu-

*virtute, vicisse. cui rationi contra hominēs barbaros, atque imperitos locus fuisset, hac ne ipsum quidem sperare nostros exercitus capi posse: qui suum timorem in rei frumentaria simulationem, angustiasque. inuenirent, conferrent, facere arroganter; cum aut de officio imperatoris desperare, aut ei prescribere, auderem. hac sibi esse curae; frumentum Sequanos, Leucos, Lingones subministrare; iamque esse in agris frumenta matura: de itinere ipsos breui tempore iudicaturos; quod non fore dicto audientes, neque signa laturi dicuntur, nihil se ea re commoueri: scire enim, quibuscumque exercitus dicto audiens non fuerit, aut, male re gesta, fortunam defuisse, aut, aliquo facinore comperto, auaritiam esse coniunctam: suam innocentiam, perpetua uita; felicitatem, Heluetiorum bello esse perspectam: itaque se quod in longiorem diem collaturus esset, representurum, & proxima nocte de quarta uigilia castrameturum, ut quamprimum intelligere posset, utrum apud eos pudor, atque officium, an timor plus ualeret: quod si praeter ea nemo sequatur, tamen se cum sola Decima legione iturum, de qua non dubitarem, sibi que eam praetoriam cohortem futuram. huic legioni Caesar & indulserat praecipue, & propter uirtutem confidebat maxime. Hac oratione habita, mirum in modum conuersae sunt omnium mentes, summaque alacritas & cupiditas belli gerendi innata est, princepsque Decima legio per tribunos mil. ei gratias egit, quod de se optimum iudicium fecisset; seq. esse ad bellum gerendum paratissimam confirmauit; * deinde, relique legiones per tribunos mil. & primorum ordinum cen-*

triones egerunt, uti Caesari satisfacerent: se neque unquam dubitasse, neque timuisse, neque de summa belli suum iudicium, sed imperatoris, esse existimauisse. Eo nam satis factione accepta, & itinere exquisito per Diuitiacum, quod ex alijs Gallis ei maximam fidem habebat, ut millium amplius L circuitu, locis apertis exercitum duceret, de quarta uigilia, uti dixerat profectus est. septimo die, cum iter non intermitteret, ab exploratoribus certior factus est, Ariouisti copiam à castris millibus passuum xv & xx abesse. Cognito Caesaris aduentum, Ariouistus legatos ad eum mittit: quod antea de colloquio postulasset, id per se fieri licere, quonia propius accessisset; seq. id sine periculo facere posse existimaret. non respuit conditionem Caesar: iamque eum ad sanitatem reuerti arbitrabatur, cum id, quod antea petenti denegasset, ultro polliceretur: magnamque in spem ueniebat, pro suis tantis, populique Romanum beneficijs, cognitis suis postulatis, fore, uti pertinacia desisteret. Dies colloquio dictus est, ex eo die quintus. Interim; cum saepe ultro citroque legati inter eos mitterentur, Ariouistus postulauit, ne quem peditem ad colloquium Caesar adduceret: pereri se, ne per insidias ab eo circumueniretur: uterque cum equitatu ueniret: alia ratione se non esse uenturum. Caesar, quod nec colloquium, inierposita causa, tolli uolebat, neque salutem suam Gallorum equitatum committere audebat, commodissimum esse statuit, omnibus equis Gallis equitibus detractis, legionarios eo milites legio nis Decimae, cui quam maxime confidebat, imponere; ut praesidium quam amicissimum, si quid opus factum esset,

esset, haberet. quod cum fieret, non irridicule, quidam ex militibus Decimę legionis dixit; plus, quam pollicitus esset, * Cęsarem facere; pollicitum esse in cohortin pretorie loco Decimam legionem habiturum, ad equum rescribere. Planities erat magna, & in ea tumulus terreus satis grandis. hic locus equo fere spatio ab castris utriusque aberat. * eo, ut erat dictum, ad colloquium uenerunt legionem Cęsar, quam equis deuenerat, passibus ducentis ab eo tumultu constituit. item equites Ariouisto pari interuallo constituerunt. Ariouistus, ut ex equis colloquerentur, & pręter se, demos. ut ad colloquium adducerent, postulauit. ubi eo uentum est Cęsar, initio orationis, sua, senatusque in eum beneficia commemorauit, quod Rex appellatus esset a senatu, quod Amicus, * quod munera amplissime misit. quam rem & paucis contigisse, & a Romanis pro maximis hominum officis consueuisse tribui docebat: illum, cum neque aditum, neque causam postulandi iustam haberet, beneficio, ac liberalitate sua, ac senatus, ea premia consecutum. docebat etiam, quam ueteres, quamque iuste causę necessitudinis ipsis cum Aediis intercederent; quę senatusconsulta, quoties quamque honorifica in eos facta essent; ut omni tempore totius Gallię principatum Aedui tenuissent, prius etiam, quam nostram amicitiam appetissent: populi R. hanc esse consueuendam, ut socios, atque amicos, non modo sui nihil deperdere, sed gratia, dignitate, honore auctiores uelut esse, quod uero ad amicitiam populi R. attulissent, id usque populi, quę pati possent postulauerunt deinde eadem, quę legatis in mandatis dederat, ne aut Aediis, aut eorū sociis bellum

bellum inferret; obsides redderet: se nullam partem Germanorum domum remittere posset; at ne quos amplius Rhenum transire pateretur. Ariouistus ad postulata Cęsarıs pauca respondit; de suis uirtutibus multa prędicauit: transisse Rhenum sese, non sua sponte, sed rogatum, & accersitum a Gallis; non sine magna spe, magnisque premijs demum, probrinquosque reliquisse; senes habere in Gallia ab ipsis concessas: obsides ipsorū uoluntate datos; stipendium capere iure belli; quod uictores uictis imponere consueuerint; non sese Gallis, sed Gallos sibi bellum intulisse: omnes Gallię ciuitates ad se oppugnandum uenisse; ac contra se castra habuisse; eas omnes copias uno ab se * pręlio suas ac superatas esse; si iterum experiri uelint, * paratum se decertare; si pacem malint, iniquum esse, de stipendio recusare, quod sua uoluntate ad id tempus dependerint, amicitiam populi R. sibi ornamento, & pręsidio, non detrimento, esse oportere; idque se ea spe petisse. si per populum R. stipendium remittatur & dediticij subtrahantur, non minus libenter sese recusaturum populi R. amicitiam, quam appetierit. quod multitudinem Germanorum in Galliam transfudat, id se sui muniendi, non Gallia oppugnandę, causa facere; eius rei testimonium esse, quod nisi rogatus, non uenerit, & quod bellum non intulerit, se defenderit. se prius in Galliam uenisse, quam populum R. numquam ante hoc tempus exercituum populi R. Gallię prouincię * finibus egressum. quid sibi uellet, * cur in suas possessiones ueneret. Prouincię suę esse hanc Galliam sicuti illam nostram. ut * ipsi concedi non oporteret, si in nostros fines impetum fa-

ceret; sic item, nos esse iniquos, * quod in suo iure se interpellaremus. * Quod ex S. C. Aeduos appellatos Amicos diceret, non se tam barbarum, neque tam imperitum esse rerum, ut non sciret, neque bello Allobrogum proximo, Aeduos Romanus auxilium tulisse, neque ipsos, in his contentionibus, quas Aedui secum, & cum Sequanis habuissent, quas Aedui secum, & cum Sequanis habuissent, auxilio populi R. usos esse, debere se suspicari, simulata Casarem amicitia, quod exercitum in Gallia habeat, sui opprimendi causa habere: quod nisi decedat, aut exercitum deducat ex his regionibus sese illum non pro amico, sed pro hoste, habiturum: quod si eum interfecerit, multis sese nobilibus, principibus, populi R. gratum esse facturum: id se ab ipsis per eorum nuncios compertum habere; quorum omnium gratia, atque amicitiam eius morte redimere posset, quod si discessisset, ac liberam sibi possessionem Galliae transiudicasset, magno se illum premio remuneraturum, & quaecumque bella geri vellet; sine ullo eius labore, & periculo confecturum. Multa a Casare in eam sententiam dicta sunt, quare negotio desistere non posset, & * neque suam, neque populi R. consuetudinem pati, * ut optime meritos socios desereret, neque se iudicare Galliam potius esse Ariouisti, quam populi R. bello superatos esse Aruernos, & Rutenos a Q. Fabio Maximo, quibus populus R. ignouisset; neque in prouinciam redegeret, neque stipendium imposuisset. quod si antiquissimum quodque tempus spectari oporteret, populi R. iustissimum esse in Gallia imperium: si iudicium senatus feruari oporteret, liberam debere esse Galliam, quam bello victam suis legibus vti voluisset. Dum haec in collo-

quio

quio geruntur, Casari nunciatum est, equites Ariouisti propius tumultum accedere; et ad nostros adaequitate, rel. pides, telaq. in nostros conijcere. Caesar loquendi finem fecit; seq. ad suos recepit, suisque imperauit, ne quod omnino telum in hostes reijcerent. nam, etsi sine ullo periculo legionis delecte commissum cum equitatu praelium fore videbat: tamen committendum non putabat, ut, pulsus hostibus, dici posset, eos a se per fidem in colloquio circumuentos. Posteaquam in vulgus militum relatum est, * qua arrogancia in colloquio Ariouistus usus, omni Gallia Romanis interdixisset; impetumque in nostros eius equites fecissent; eaque res * colloquium ut diremisset; multo maior alacritas, studiumque pugnandi maius exercitui iniectum est. Biduo post Ariouistus legatos ad Casarem mittit, velle se de his rebus, quae inter eos agi captae, neque perfectae essent, agere cum eo: uti iterum colloquio diem constitueret; aut, si id minus vellet, ex suis legatis aliquem ad se mitteret. Colloquendi Casari causa visa non est, & eo magis, quod pridie eius diei, Germani * retineri non poterant, quin in nostros tela conijcerent. Legatum ex suis, sese magno cum periculo ad eum missurum, & hominibus feris obiecturum, existimabat. commodissimum visum est, M. Valerium Proculum, C. Valerij Caburi F. summa uirtute, & humanitate adolescentem, (cuius pater a C. Valerio Flacco ciuitate donatus erat) & propter fidem, & propter linguam Gallicam scientiam, qua multa iam Ariouistus longinqua consuetudine utebatur, & quod in eo peccandi Germanis causa non esset, ad eum mittere; & M. * Ti-

C ium,

tium, qui hospitio Ariouisti usus erat (his mandauit, ut, quæ diceret Ariouistus, cognoscerent, & adferrent. quæ cum apud se in castris Ariouistus confrexisset, exercitu suo presente, * conclamauit, quid aduenirent, an speculandi causa? conantes dicere prohibuit, et in catenas coniecit eodem die castra promouit, & milibus passuum VI. a Caesaris castris sub monte confedit. post die eius diei, præter castra Caesaris suas copias transfudit, & milibus passuum II. ultra eorum castra fecit; eo consilio, ni frumento commeatuque, qui ex Sequanis & Aeduis supportaretur, Caesarem includeret, ex eo die dies continuos V. Caesar, pro castris suas copias produxit, & aciem instructam habuit, ut, si uellet Ariouistus prælio contendere, ei potestas non deceffet. Ariouistus his omnibus diebus exercitum castris continuit. cælesti prælio quotidie cõtendit. Germani hoc erat pugna, quo se Germani exercuerant. Equitum millia erant VI, * totidem numero pedites uelocissimi, ac fortissimi; quos ex omni copia singulis singulis, sua salutis causa, delegerat. cū his in prælijs uersabantur, ad hos se equites recipiebant: hi, si quid erat, diuinus, si currebant, si qui grauiore vulnere accepto, equo deciderant, circumfistebant, si quo erat longius prodeundum, aut celerius recipiendum, tanta erat horum exercitatione celeritas, ut, in his equorum subleuati, cunsum adæquarent. Vbi eum castris sese tenere Caesar intellexit, ne diutius commeatu prohiberetur, ultra eum locum, in quo loco Germani confederant, circiter passuum DC. ab his castris idoneum locum delegit; acieq. triplicem instructa, ad eum locum uenit. primam, & secundam

aciem

aciem in armis esse, tertiam castra munire iussit. hic locum ab hoste circiter passuum DC, uti dictum est, aberat. eo circiter hominum numero XVI millia expedita eorum omni equitatu Ariouistus misit; quæ copias nostras detererent, & munitione prohiberent. nihil se eius Caesar, ut ante constituerat, duas acies, hostem propulset, tertiam, opus perficere, iussit. munitis castris, duas ibi legiones reliquit, & partem auxiliiorum; * quatuor reliquas in castra maiora reduxit. proximo die, in limbo suo, Caesar ex castris utriusque; copias suas eduxit, paululumque a maioribus castris progressus, aciem instruxit; hostibusque pugnandi potestatem fecit. ubi, ne uiam quidem eos prodire intellexit, circiter meridiem exercitum in castra reduxit. tum demum Ariouistus partem suarum copiarum, quæ castra minora oppugnaret, misit, acriter utrimque usque ad uesperum pugnatum est. solis occasu suas copias Ariouistus multis et illatis, et acceptis uulneribus, in castra eduxit. cum ex captiuis quæreret Caesar, quamobrem Ariouistus prælio non decertaret, hanc reperiebat causam: quod apud Germanos ea consuetudo esset, ut matres familias eorum sortibus, & uaticinationibus declararent, utrum prælium committi ex usu esset, nec ne: * eas ita dicere, non esse fas Germanos superare, si ante nouam lunam prælio contendissent. Post die eius diei Caesar præsidium utriusque castris, quod satis esse uisum est, reliquit: omnes alarios in * conspectu hostium pro castris minoribus constituit: quod minus multitudine militum legionariorum pro hostium numero ualebat, ut ad speciem alarius uideretur, ipse, triplici instructa acie, usque ad castra hostium

hostium accessit. * tum demum necessario Germani suas copias* e castris eduxerunt, generatimque constituerunt, paribusque. interuallis Harudes, Marcomanos, Triboces, Vangiones, Nemetes, Sedusios, Suenos, omnemque aciem suam rbedis, & carris, circumdederunt: ne quae spes in fuga relinqueretur. eo mulieres imposuerunt, quae in praelium proficiscentes milites passis manibus, flentes, implorabant, ne se in seruitutem Romanis traderent. Caesar singulis legionibus, singulos legatos, & quaestorem praefecit; vii eos testes sua quisque virtutis haberet. ipse a dextro cornu, quod eam partem minime firmam hostium esse animaduenerat, praelium commisit. ita nostri acriter in hostes signo dato, impetum fecerunt. itaque hostes repente, celeriterque. * procurrerunt, ut spatium pila, in hostes coniiciendi, non daretur. relictis pilis, comminus gladius pugnatum est. at Germani celeriter, ex consuetudine sua phalange facta, impetum gladiatorum exceperunt. reperiunt complures nostri milites, qui in phalange insilirent: & scuta manibus reuellerent: & desuper vulnerarent. cum hostium aciem a sinistro cornu pulsa, atque in fugam conuersa esset, a dextro cornu vehementer multitudine suorum, nostram aciem premebant. id cum animaduertisset P. Crassus adolescens, qui equitatum praerant, quod expediret, quam hi, qui * inter aciem versabantur, tertium restitutum est, atque omnes hostes terga reverterunt, ne prius fugere desisterent, quam ad flumen Rhenum bellicum passuum ex eo loco circiter v. peruenerunt. ibi pauci, aut viribus confisi, trans mare contenderunt: au-

liribus inuentis salutem sibi petierunt. in his fuit Arrius, qui nauiculam delegatam ad ripam nactus, ea profugit: reliquos omnes equites consecuti nostri interfecerunt. duo fuerunt Arriusii uxores, una Suena natione, quam secum adduxerat; altera Norica, regis Proconis soror, quam in Gallia duxerat a fratre missam. * utraque in ea fuga perit. duae filiae harum, altera occisa, altera capta est. M. Valerius Proculus, cum a custodibus in fuga trinis catenis uinctus traheatur, in ipsum Caesarem, hostium equitatum persequentem, incidit. quae quidem res Caesari non minorem, quam ipsa victoria, voluptatem attulit; quod hominem honestissimum provinciae Galliae, suum familiarem, & hospitum, ereptum e manibus hostium, sibi restitutum * uidebat; neque eius calamitate de tanta voluptate & gratulatione quidquam fortuna deminuerat. is se praesente, de se, ter sortibus consultum dicebat; utrum igni statim necaretur, an in aliud tempus referuaretur. sortium beneficio se esse incolumem. item M. Titius repertus, et ad eum reuocatus est. hoc praelio trans Rhenum nuntiata, Sueni, qui ad ripas Rheni venerant, domum reuerti ceperunt; quos ubi qui proxime Rhenum incolunt, perterritos senserunt, insecuti, magnum ex his numerum occiderunt. Caesar una aestate, duobus maximis bellis confectis, maturius paullo, quam tempus anni postulabat, in hiberna in Sequanos exercitum deduxit: hibernis Labienum praeposuit; ipse in citeriorem Galliam, ac conuentus agendos profectus est.

C. IULII CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO GALLICO

LIBER II.

CVM esset Caesar in citeriore Gallia in hibernis, ita uti supra demonstrauimus, crebri ad eum rumores afferbantur, litterisque item Labienum certior fiebat, omnes Belgas, quam tertiam esse Gallia partem diximus, contra populum Ro. coniurare; obsidesque inter se dare. coniurandi has esse causas: primum, quod uerentur, ne, omni pacata Gallia, ad eos exercitus nostrum adduceretur: deinde, quod ab nonnullis Gallis sollicita uentur, partim, qui, ut Germanos diutius in Gallia uersari noluissent, ita populi R. exercitum hiemare, atque inuicta scire in Gallia moleste ferebant; partim, qui mobilitate, & leuitate animi nouis imperijs studebant, ab nonnullis etiam, quod in Gallia potentioribus, atque, ijs, qui ad conducendos homines facultates habebant, uulgo regna occupabantur, qui minus facile eam rem in imperio nostro consequi poterant. his nuncijs litterisque commotus Caesar, duas legiones in citeriore Gallia nouas conscripsit, & ineunte aestate in ulteriorem Galliam, qui deduceret, Q. Pedium legatum misit, ipse, cum primum pabuli copia esse inciperet, ad exercitum uenit. dat negotium Senonibus, reliquisque Gallis, qui finitimi Belgis erant, uti ea, quae apud eos gerantur,

agnoscant: seq. de his rebus certiorum faciant, hi, constanter omnes nunciauerunt, manus cogi, exercitus in unum locum conduci: tum uero dubitandum non existimauit, quin ad eos proficisceretur. re frumentaria comparata, castra mouet, diebusque circiter xv. ad fines Belgarum peruenit. eo cum de improviso, celeriusque, omnium opinione uenisset; Rhemi, qui proximi Gallis, ex Belgis, sum, ad eum legatos Iccinum & Antebrogium primos ciuitatis suae miserunt: qui dicerent se, suaque omnia in fidem, atque potestatem populi R. permittere, neque se cum reliquis Belgis consensisse, neque contra populum R. omnino conuasse, paratosque esse & obsides dare, et imperata facere, & opibus recipere, & frumento, ceterisque rebus inuare. reliquos omnes Belgas in armis esse: Germanosque, qui ripas Rhemi incolunt, sese cum his coniunxisset; tantumque esse eorum omnium furorem, ut, ne Sueffiones quidem fratres, consanguineosque suos, qui eodem iure, in eadem legibus uiuunt, unum imperium, unumque magistratum cum ipsis habeant, detertere potuerint, quin cum his consentirent. tum ab his quaereret, quae ciuitates, quaeque in armis essent, & quid in bello possent; sic reuerberat. & terosque Belgas esse ortos a Germanis; Rhenumque antiquitus transfudatos, propter loci fertilitatem ibi confedisse; Gallosque, qui ea loca incolerent, expulisse: solosque esse, qui patrum nostrorum memoria omni Gallia uexata, Teutonos, Cimbrosque intra fines suos ingredi prohibuissent. qua ex re fieri, ut eorum uerum memoria magnam sibi auctoritatem, magnosque spiritus in re militari sumerent. de numero

eorum omnia se habere explorata Rbemi dicebāt, propterea quod propinquitatibus, affinitatibusque coniuncti, quantam quisque multitudinem in communi Belgarum* concilio ad id bellum: pollicitus esset, cognouerant. plurimum inter eos Bellouacos & virtute, & auctoritate, & hominum numero valere. hos posse conficere armata millia C, pollicitos ex eo* numero lecta millia LX, totiusque belli imperium sibi postulare.* Suefiones suos esse finitimos, latissimos, ferocissimosque agros possidere. Apud eos fuisse regem nostra etiam memoria Diuitiacum, totius Gallia potentissimum, (qui cum magna partis harum regionum, tum etiam Britania imperium obtinuerit) nunc esse regem Galbam: ad hunc propter iustitiam, prudentiamque summam totius belli omnium voluntate deferri: opida habere numero XII: polliceri millia armata L: totidem Neruios, qui maxime feri inter ipsos habeantur, longissimeque absint; XV millia Atrebatas; Ambianos X millia; Morinos XV millia; Menapios VII millia; Caletes X millia; Verocasses, & Veromandos totidem; Catuacos XXIX millia; Condrufos, Eburones, Cerafos. Pemanos, qui uno nomine Germani appellantur, arbitrari ad XL millia. Cesar Rhemos cohortatus, liberaliterque oratione persecutus, omnem senatum ad se conuenire, principumque liberos obsides ad se adduci iussit. quæ omnia ab his diligenter ad diem facta sunt. ipse Diuitiacum Aeduum magnopere* cohortatus, docet, quantopere reip. communisque salutis intersit, manus hostium distineri, ne cum tanta multitudine vno tempore confligen-

figendum sit, id fieri posse, si suas copias Aedui in fines Bellouacorum introduxerint, & eorum agros populari cæperint. his mandatis, eum ab se dimittit. Postquam omnes Belgarum copias in unum locum coactas* ad se venire uidit, neque iam longe abesse ab his, quos miserat, exploratoribus, & ab Rbemis cognouit flumen Axonam, quod est in extremis Rbemororum finibus; exercitum transducere maturauit, atque ibi castra posuit. quæ res & latus unum castrorum ripis fluminis muniebat, post eum, quæ essent, tuta ab hostibus reddebat, & commeatus ab Rbemis, reliquisque ciuitatibus, ut sine periculo ad eum portari posset, efficiebat. in eo flumine pons erat. ibi præsidium ponit; & in altera parte fluminis R. Titurium Sabinum legatum cum VI. cohortibus reliquit. castra in altitudinem pedum XII, vallo, fossaque duodeviginti pedum munire iubet. ab ipsis castris opidum Rbemorum, nomine Bibrax, aberat millia passuum IIX. id ex itinere magno impetu Belgæ oppugnare cæperunt. egre eo die sustentatum est. Gallorum eadem, atque Belgarum, oppugnatio est.* hi, ubi circumiecta multitudine hominum totis manibus, undique in murum lapides iaci cæpti sunt, murusque defensoribus nudatus est; testudine facta, * portis succedunt, murumque subruunt. quod tum facile fiebat.* nam tanta multitudo lapides, ac tela coniciebat, ut in muro consistendi potestas esset nulli. cum finem oppugnandi nox fecisset,* Iccius Rbemus, summa nobilitate et gratia inter suos, qui tunc opido præfuerat* vnus ex ijs, qui legati de pace ad Cesarē uenerāt,* nūcios

cios ad eum mittit, Nisi subsidium sibi mittatur, se
 diutius sustinere non posse, eo de media nocte Caesar, is-
 dem ducibus usus, qui nuncii ab * Iccio uenerant, Nu-
 midas & Cretas sagittarios, & funditores Balcei
 subsidio opidanis mittit. quorum aduentu, & Rheis
 cum spe defensionis studium propugnandi accessit, &
 hostibus eadem de causa spes potiundi opidi discessit.
 Itaque paulisper apud opidum morati, agrosque Rhe-
 morum depopulati, omnibus uicis, edificijsque, * quo
 adire poterat, incensus, ad castra Caesaris cum omnibus
 copijs cōtenderunt: & a millibus passuum minus duobus
 castra posuerunt: quae castra, ut fumo, atq. ignibus
 significabatur, amplius millibus passuum: **LIX.** in la-
 titudinem patebant. Caesar primo & propter multi-
 tudinem hostium, & propter eximiam opinionem uirtu-
 tis* praelio se perse dere statuit. quotidie tamen equestri-
 bus praelijs, quid hostis uirtute posset, & quid nostri
 auderent, periclitabatur. ubi nostros non esse inferio-
 res intellexit, loco pro castris ad aciem instruedam na-
 tura opportuno, atque idoneo, quod is collis, ubi castra
 posita erant, paululum ex planicie editus, tantum ad-
 uersus in latitudinem patebat, quantum loci acies in-
 structa occupare poterat, atque ex utraque parte late-
 ris deiectus habebat, & in * fronte leuiter fastigiatus,
 paulatim ad planiciem redibat: ab utroq. latere eius
 collis transuersam fossam obduxit circiter passuum
 CD. & ad extremae fossae* castella constituit. ibique
 tormenta collocauit, ne, cum aciem instruxisset, hostes
 (* quod tantum multitudine poterant) a lateribus
 suos pugnantes circumuenire possent. hoc facto, dua-
 bus

bus legionibus, quas proximae conscripserat, in castris
 relictis, ut, si quo opus esset, subsidio duci possent, reli-
 quas VI. legiones pro castris in acie constituit. hostes
 item suas copias ex castris eductas instruxerunt. pa-
 lus erat non magna inter nostrum, atque hostium exer-
 citum. hanc si nostri transirent, hostes exspectabant. no-
 stri autem, si ab illis initium transeundi fieret, ut impe-
 ditos aggredierentur, parati in armis erant. interim pre-
 lio equestri inter duas acies contendebatur. * ubi neu-
 tri transeundi initium faciunt, secundiore equitum no-
 strorum praelio Caesar suos in castra reduxit. hostes pro-
 tinus ex eo loco ad flumen Axonam contenderunt,
 quod esse post nostra castra demonstratum est. ibi uadis
 repertis, partem suarum copiarum transducere con-
 nati sunt; eo consilio, ut, si possent, castellum, cui praerat
 Q. Titurius legatus, expugnerent, pontemq. interse-
 derent; sin * minus possent, agros Rhemorum popula-
 rentur, qui magno nobis usui ad bellam gerendam erant, *
 comneatusq. nostros sustinebant. Caesar, certior factus a
 Titurio, omnem equitatum & leuis armature Nu-
 midas, funditores, sagittariosq. pontem translucit, at-
 que ad eos contendit. acriter in eo loco pugnatum est,
 hostes impeditos nostri in flumine aggressi, magnam eo-
 rum numerum occiderunt. per eorum corpora reliquos
 audacissime transire conantes, multitudine telorum re-
 pulerunt. * primos, qui transierant, equitatu circum-
 uentos interfecerunt. Hostes, ubi & de expugnando
 opido, & de flumine transeundo spem se fefelisse intel-
 lexerunt, neque nostros in locum iniquiorem progredi
 pugnandi causa uiderunt; atque * eos res frumentariae
 defice-

deficere cœpit, * concilio conuocato, constituerum optimum esse, domum suam quemque reuerti, & quorum in fines primum Romani exercitum, introduxissent, ad eos defendendos vndique conuenire; vt potius in suis, quam * in alienis, finibus decertarent: & domesticis copijs refrumentaria uterentur. ad eam sententiam, cum reliquis caussis, hac quoque ratio eos deduxit, quod, Diuitiacum quoque, atque Aeduis, finibus Bellouacorum appropinquare cognouerāt: his persuaderi, vt diutius morarentur, ne suis auxilium ferret, non poterat. Ea re constituta, secunda vigilia magno cum strepitu, ac tumultu, castris egressi, nullo certo ordine, * neque imperio, cum sibi quisque primum itineris locum peteret, & domum peruenire properaret, fecerunt, vt consimilis fuga profectio videretur. Hac re statim Cæsar per speculatores cognita, insidias veritus, quod, quæ de causa disciderent, nondum * perspexerat: exercitum, equitatumque castris continuit. prima luce, confirmatam ab exploratoribus, omnem equitatum, qui nouissimum agmen moraretur, præmisit; eique Q. Petium & L. Aurunculeium Cottam legatos præfecit. T. Labienum legatum cum legionibus III. subsequi iussit, hi nouissimos adorti, & multa millia passuum profecti, magnam multitudinem eorum fugientium * conciderunt. * cum ab extremo agmine hi, ad quos uenire erat, consisterent: fortiterque impetum nostrorum militum sustinerent: priores, quod abesse a periculo viderentur, neque vlla necessitate, neq. imperio continerentur, ex audito clamore, perturbatis ordinibus, om-

nes

nes in fuga sibi subsidium posuerunt. ita sine vilo periculo tantam eorum multitudinem nostri interfecerunt, quantum fuit diei spatium; sub * occasumque solis sequi destituerunt; seque in castra, vti erat imperatum, receperunt. Postridie eius diei Cæsar, priusquam se hostes ex pauore, ac fuga reciperent, in fines Suessonum, qui proximi Rheimis erant, exercitum duxit: & magno itinere confecto, ad opidum Nouiodunum contendit. Id ex itinere oppugnare conatus, quod vacuum ab defensoribus esse audiebat, propter latitudinem fossæ, murique altitudinem, paucis defendentibus, expugnare non potuit. Castris munitis vineas agere, quæque ad oppugnandum vsui erant, comparare cœpit: interim omnis ex fuga Suessonum multitudo in opidum proxima nocte conuenit. celeriter vineis * ad opidum actis, agere iacto, turribusque constitutis, magnitudine operum, quæ neque viderant ante Galli, neque audierant, & celeritate Romanorum permoti, legatos ad Casarem de deditioe, mittunt; & petentibus Rheimis, vt conferrentur, impetrant. Cæsar, obsidibus acceptis, primis ciuitatis, atque ipsius Galbæ regis duobus filiis, armisque omnibus ex opido transfugis, in deditioem * Sueffones accepit; exercitumque in Bellouacos duxit: qui cum se, suaque omnia in opidum Bratuspantium contulissent, atque ab eo opido Cæsar cum exercitu circiter millia passuum v. abesset, omnes maiores natu ex oppido egressi; manus ad Casarem tendere, et voce significare cœperunt, sese in eius fidem, ac potestatem, venire; neque contra populum R. armis contendere. cum ad opidum accessisset, castraque ibi pone-

ret

ret: pueri, mulieresq. ex muros passis manibus, suo more, pacem a Romanis petierunt. pro his Diuitiacus (nam post discessum Belgarum, dimissis Aeduorum copijs, ad eum reuerterat) facit verba. Bellouacos, cum tempore in fide, atq. amicitia ciuitatis Aeduu fuisse, impulsos a suis principibus, quid dicerent, Aedues, a Caesare in seruitutem redactos, omnes indignitates, contumeliasque perferre, & ab Aeduis defecisse, & populo R. bellum intulisse. * qui huius consilij principes fuisse, quod intelligerent, quantam calamitatem ciuitati intulissent, in Britanniam profugisse. petere non solum Bellouacos, sed etiam pro his Aeduos, ut sua clementia, ac mansuetudine in eos utatur. quod si feuerit, Aeduorum auctoritate apud omnes Belgas amplificaturum: quorum auxilijs, atque opibus, si qua bella inciderint, sustentare consueuerint. Caesar honoris Diuitiaci, atque Aeduorum causa, sese eos in fidem recepturum, & conseruaturum, dixit: sed, quod erat ciuitatis magna, & inter Belgas auctoritate, ac hominum multitudine, praestabat, D.C. obsides poposcit. his transiit, omnibusq. armis ex opido collatis, ab eo loco in fines Ambianorum peruenit. qui se, suaque omnia, sine mora, dederunt. eorum fines Nerui attingebat: quorum de natura, moribusque Caesar cum quaereret, secrepenebat. Nulium aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pati uini, reliquarumque rerum, ad luxuriam pertinentium, inferri: quod, his rebus relanguescere animos, eorumque remitti uiritem existimarent. esse homines feros, magnaque uirtutis increpitare, atq. incursare. liquos Belgas, qui se populo R. dedissent, & patriam

virtu-

virtutem proiecissent: confirmare, sese neque legatos missuros, neque ullam condicionem pacis accepturos. cum per eorum fines triduo iter fecisset, inueniebat ex captiuis, Sabin flumen ab castris suis non amplius millia passuum x abesse. trans id flumen omnes Nervios confedisse; aduentumque ibi Romanorum exspectare, una cum Atrebatibus, & Veromanduis, finitimis suis, nam his utriusque persuaserant. ut eandem belli fortunam experirentur. exspectari etiam ab his Aduaticorum copias, atque esse in itinere. mulieres, quae per aetatem ad pugnam inuitiles uiderentur, in eum locum coniecisse, quo propter paludes exercitus aditus non esset. Caesar, his rebus cognitis, exploratores, centurionesque praemittit, qui locum castris idoneum deligant. * cum ex dediticis Belgis, reliquisque Gallis, complures, Caesarem secuti, una iter facerent: quidam ex his, ut postea ex captiuis cognitum est, eorum dierum consuetudine itineris nostri exercitus perspecta, nocte ad Nervios peruenierunt, atq. his demonstrant inter singulas legiones, impedimentorum magnam numerum intercedere, neque esse reliquam legionem, cum prima legio in castra uenisset, reliquisque legiones magnum spatium abessent, hanc sub sarcinis adoriri qua pulsa, impedimentisque direptis, futurum ut reliqua contra consistere non auderent. adiuuabat etiam eorum consilium, qui rem deferebant, quod Nerui antiquitus, cum equitatu nihil possent, (neque enim ad hoc tempus ei rei student) sed, quidquid possunt, pedestribus ualent copijs quo facilius finitimorum equitatu, si praedandi causa ad eos uenissent, im-

pedi-

pedirent, teneris arboribus incisis, atque inflexis, crebrisque in latitudinem ramis enatis, & rubis, sentibusque interiectis, effecerant, ut instar muri, hæc sæpes munimenta præberent; quo non modo non intrari, sed ne perspicere quidem posset. ij rebus cum iter agminis nostri impediretur, non omittendum sibi consilium Nervij existimauerunt. loci natura erat hæc, quem locum nostri castris delegerant. Collis ab summo aequaliter decliuus, ad flumen Sabin, quod supranominauimus, prægebat. ab eo flumini pari ac ciuitate collis nascebatur, aduersus huic, & contrarius, passus circiter CC. infimus apertus, ab superiore parte siluestris; ut non facile introrsus perspicere posset. intra eas siluas hostes in occulto sese continebant. in aperto loco secundum flumen paucae stationes equitum videbantur. Fluminis erat altitudo circiter pedum IIII. Cæsar, equitatu præmissis, subsequēbatur omnibus copijs: sed ratio, ordoque agminis aliter se habebat, ac Belgæ ad Nervios detulerant. nam, quod hostis appropinquabat, consuetudine sua Cæsar VI. legiones expeditas ducebat, post eas, totius exercitus impedimēta collocabat, inde duæ legiones, quæ proxime conscriptæ erant, totum agmen claudebant, præsidioque impedimentis erant. Equites nostri cum funditoribus, sagittarijsque, flumen transgressi, cum hostium equitatu prælium, * commiserunt. cum se illi identitatem in siluas ad suos reciperet, ac rursus e silua in nostros impetum facerent, neque nostri longius, quàm quem ad finem porrecta, ac loca aperta per timebant, cedentes insequi auderent, inter legiones VI. quæ primæ uenerūt, opere dimisso, castra munire ceperunt.

runt. ubi prima impedimenta nostri exercitus ab ijs, qui in siluis abditè latebant, uisa sunt: quod tempus inter eos committendi prælij contulerat, ita, ut intra siluam aciem, ordineque constituerant, atque ipsi sese confirmanerant: subito omnibus copijs * prouolarunt, impetumque in nostros equites fecerunt. His facile pulsus, ac perturbatis, incredibili celeritate ad flumen decurrerunt; ut, penæ uno tempore, & ad siluas, & in flumine etiam in manibus nostris hostes uiderentur. eadem autem celeritate aduerso colle ad nosstra castra, atque eos, qui in opere occupati erant, contenderant. Cæsar omnia uno tempore erant agenda, * uexillum proponendum, quod erat insigne, cum arma concurrere oporteret. signum tuba dandum. ab opere reuocandi milites. qui paullo longius, aggeris petendi causa, processerant, accersendi, acies instruenda. milites cohortandi. signum dandum. quarum rerum magnam partem temporis breuitas, & * incursum hostium impeditabat. * ijs difficultatibus duæ res erant subsidio, scientia, atque usus militum; quod, superioribus præliis exercitati, quid fieri oporteret, non minus commode ipsi sibi præscribere, quam ab alijs doceri, poterant; & quod ab opere, singulisque legionibus, singulos legatos Cæsar discedere, nisi munitis castris, uenerat. Hi propter celeritatem, & propinquitatem hostium, nihil iam Cæsar's imperium expectabant: sed per se, quæ videbantur, administrabant. Cæsar, necessarijs rebus imperatis, ad cohortandos milites, quam in partem fors obtulit, decurrerit; & ad legionem Decimam deuenit. Milites non longiore oratione est * cohortatus.

ius, quam uti sua pristina virtutis memoriam retine-
rent, neu perturbarentur animo, hostiumque impetum
fortiter sustinerent. & * qui non longius hostes abe-
rant, quam quo telum adici possent; * praelii committen-
di sequum dedit. * atque utem in alteram partem cobar-
tandi causa profectus, pugnantibus occurrit, temporis
tanta fuit exiguitas, hostiumque tam paratus ad dimi-
candum animas, ut, non modo ad insignia accommo-
danda, sed etiam ad galeas induendas, sentisq. tegmen-
ta detrahenda, tempus defuerit. Quam quisque in pa-
tem ab opere casu deuenit, quoque prima signa conspe-
xit, ad hoc confisit, ne, in querendis suis, pugna diu-
tus dimitteret. instructo exercitu, magis, ut loci natu-
ra, deiectionisque collis, & necessitas temporis; quam rei
militaris ratio, atque ordo postulabat. * cum diuer-
sis locis legiones alia, alia in parte hostibus resisterent,
sapisque densissimis, ut ante demonstrauimus, in-
teriectis, prospectus impediretur, * neq. certa subleui
collocari, neque quid in * quaque parte opus esset prou-
ideri, neque ab uno omnia imperia administrari po-
terant. itaque, in tanta regum iniquitate, fortuna quoque
euentus uarij sequebatur. Legionis Nonae, & Decimae
milites, ut in sinistra parte aciei confiterant, pilis em-
sis, cursu, ac lassitudine ex animatos, uulneribusque con-
fectos Atrebatas (nam his ea pars obuenerat) celeriter
ex loco superiore in flumen compulerunt: & transire
conantes, insecuti gladijs, magnam partem cornu
impeditam interfecerunt. ipsi transire flumen non da-
bitauerunt; & in locum iniquum progressi, rursus re-
gressor, ac resistentes hostes, redintegrato praelio in-
quam

quam coniecerunt. Item alia in parte diuersa die legio
Nondecima, & Octaua, profugatis & eromanduis,
quibus sum erat congressus, ex loco superiore in ipsi flum-
inis ripis praeliabantur. * ac totis fere castris a fron-
te & a sinistra parte nudatis, quod in dextro cornu le-
gio Duodecima, & non magno ab ea interuallo Septi-
ma constitisset, omnes Neruij confertissimo agmine,
duce Boduognato, qui summam imperij tenebat, ad eum
locum contenderunt. quorum pars, aperto latere legio-
nes circumuenire, pars summum locum castrorum pe-
tere cepit. Eodem tempore equites nostri, leuisque ar-
matore pedites, * qui cum his una fuerant, quos primo
hostium impetu pulsos dixeram, cum se in castra reci-
perant, aduersus hostibus occurrerunt, ac rursus aliam
in partem fugam petebant. & calones, qui ab Decu-
mata porta, ac summo iugo collis nostros uictores flu-
men transire conspexerant, praedandi causa, egressi, cum
repperissent, & hostes in nostris castris versari uidi-
ssent, precipites sese fuga mandabant. simul eorum, qui
cum impeditis ueniebant, clamor, fremitusque exau-
ditur. alij, aliam in partem perterriti ferebantur.
quibus omnibus rebus permoti equites Treuirij, quorum
inter Gallos uirtutis opinio est singularis, qui, auxilij
causa ciuitate missi, ad Casarem uenerant, cum mul-
titudine hostium castra nostra compleri, legiones pre-
misse parue circumuentas teneri, calones, equites, sun-
ditum Numidas, * diuersos, dissipatosque in omnes
partes fugere uidiissent, desperatis nostris rebus domum
concurrunt. Romanos pulsos, desperatosque castris,
impudentij. eorum hostes pontos, ciuitati renun-
cia-

ciauerunt. Cæsar, ab Decimæ legionis cohortatione ad dextrum cornu profectus; ubi suos urgeri, signisque in unum locum collatis Duodecimæ legionis milites confertos, sibi ipsis ad pugnam esse impedimento; quartæ cohortis omnibus centurionibus occisis, Signiferoque interfecto, signo amisso, reliquarum cohortium omnibus fere centurionibus aut vulneratis, aut occisis: in his, primipilo P. Sextio Baculo, fortissimo uiro, multis, grauiibusque uulneribus confecto, ut iam se sustinere non posset; reliquos esse tardiores: & nonnullos a nauissimis desertos, preli excedere, ac tela uitare, hostes neque a fronte ex inferiore loco subeuntes intermittere, & ab utroq. late instare. & rem esse in angusto nidit, neque ullum esse subsidium, quod submitti possit, scuto ab nouissimis uni militi detracto (quod ipse eosine scuto uenerat) in primam aciem processit; centurionibusque nominatim appellatis, reliquos cohortatis milites, signa inferre; & manipulos laxare iussit, quæ facilius gladijs uti possent. * huius adueniunt speillata militibus, ac redintegrato animo, cum pro se quisque in cõspectu Imperatoris etiam in extremis suis rebus operam nauare cuperet paullum hostium impetustatus est. Cæsar, cum Septimam legionem, quæ iuxta constiterat, item urgeri ab hoste uidisset, trib. mil. munit, ut paullatim sese legiones coniungerent; & * conuersa signa in hostes * inferrent, quo facto, cum abis ab subsidium ferrent, neque timerent, ne auersi ab hoste circumuenirentur, audacius resistere, ac fortius pugnare, ceperunt. interim milites legionum duarum, quæ nouissimo agmine præsidio impedimentis fuerant, præ-

lio nunciato, cursu incitato, in summo colle ab hostibus conspiciabantur. & T. Labienus, castris hostium potitus, & ex loco superiore, quæ res in nostris castris gereretur, conspiciatus, Decimam legionem subsidio nostris misit. qui, cum ex equitum & calonum fuga, quo in loco res esset, quantoq. in periculo, & castra, & legiones, & imperator uersaretur, cognouissent: nihil ad celeritatem sibi reliqui fecerunt. horum aduentu tantarum commutatio est facta, ut nostri etiam, qui uulneribus confecti procubuisse, scutis innixi prælium redintegrarent, tum calones, perterritos hostes conspiciati, etiam inermes armatis occurrerunt equites uero, ut turpitudinem fugæ uirtute deleterent, omnibus in locis pugnantibus, quo se legionarios militibus præferrent. at hostes, etiam in extrema spe salutis, tantam uirtutem præstiterunt, ut, cum primi eorum cecidissent, proximi iacentibus insisterent, atq. ex eorum corporibus pugnarent, his desectis, & coaceruatis cadaueribus; qui superessent, ut ex tumultu tela in nostros conijcerent * pilique intercepta remitterent; ut, non nequidquam tantæ uirtutis homines iudicari deberent; ausos esse transire latissimum flumẽ, adscendere altissimas ripas, subire iniquissimum locum: quæ facilia ex difficillimis animi magnitudo redegerat, hoc prælio facto, & prope ad interuersionem gente, ac nomine Neruiorum redactio, maiores natu, quos una cum pueris, mulieribusq. in asluaria, ac paludes collectos dixeramus, hac pugna nunciata, cum uictoribus nihil impeditum, uictis nihil tutum arbitrarentur; omnium, qui supererant, consensu, legatos ad Cæsarem miserunt, seque ei de-

diderunt. & in commemoranda ciuitatis calamitate, ex DC. ad III. senatores, ex hominum millibus LX. uix ad D. qui arma ferre possent, sese redactos esse dixerunt. quos Cæsar, ut in misericors, ac supplices uisus misericordia uideret, diligentiissime conseruauit; suisq. finibus, atque opidis, uti iussit; & finitimis imperauit, ut ab iniuria, & maleficio se, suosq. prohiberent. Aduatici, de quibus supra scripsimus, cum omnibus* cepijs auxilio Neruis uenirent, hac pugna nunciata, ex itinere domum reuerterunt; cunctis opidis, castellisque desertis, sua omnia in unum opidum egregie natura munitum contulerunt. quod, cum ex omnibus incircuitu partibus altissimas rupes, despectusq. haberet, una ex parte leuiter accliuus aditus, in* latitudinē non amplius CC. pedum relinquebatur. quem locum duplici altissimo muro* munerant. tum magni ponderis saxa, & præacutas trabes, in muro* collocarant. ipsi erant ex Cimbris, Tætonisq. procreati; qui,* cum in* in prouinciam nostram, atque Italiam facerent, his impedimentis, quæ secum agere, ac portare non poterant, citra flumen Rhenum depositis, custodia ex suis, ac præsidio v. millia hominum una reliquerunt. hi, post eorum obitum, multos annos a finitimis exagitati, ceteras alias bellum inferrent; alias illatum defenderent; consensu eorum omnium pace facta, hunc sibi domicilia locum delegerunt, ac, primo aduentu exercitus nostri, crebras ex opido excursiones faciebant, paruulisq. prolijs cum nostris contendebant. postea, uallo pedū XII. in circuitu x. v. millium, crebrisque castellis circummuniti, opido sese continebant. ubi, uineis actis, agger-

exstructo, turrim constitui procul uiderunt, primum irridere ex muro, atque increpitare uocibus. quod tanta machinatio ab tanto spatio instrueretur. quibus nam manibus, aut quibus uiribus præsertim homines tantula stature (nam plerumq. omnibus Gallis, præ magnitudine corporum suorum, breuitas nostra contemptui est) tanti oneris turrim in muros sese collocare confiderent. ubi uero moueri, &* appropinquare manibus, uiderunt, noua, atque inuisitata specie commoti, legatos ad Cæsarem de pace miserunt: qui ad hunc modum locuti: Non se existimare, Romanos sine opedeorum bellum gerere, qui tanta altitudinis machinatione, tanta celeritate promouere, & ex propinquitate pugnare, possent. se, suaque omnia eorum potestati permittere, dixerunt. unum petere, ac deprecari si forte, pro sua clementia, ac mansuetudine, quam ipsi ab alijs audissent, statuisset, Aduaticos esse conseruandos, ne se armis dispoliaret. sibi omnes fere finitimos esse inimicos, ac suæ uirtuti inuidere; a quibus se defendere, traditis armis non possent. sibi præstare, si in eum casum deducerentur, quamuis fortunam a populo R. pati, quam ab his per cruciatum interfici; inter quos dominari consueissent. Ab hac Cæsar respondit, se magis consuetudine sua, quam merito eorum, ciuitatum conseruaturum, si prius, quam aries murum attingisset, se dedidissent: sed deditiois nullam esse conditionem, nisi armis traditis: se id, quod in Neruis fecisset, facturum: finitimisque imperaturum, ne quam dediticijs populi R. iniuriam inferrent,* & re nunciata ad suos, illi se, quæ imperarentur, facere dixerunt. A. mo-

rum magna multitudo de muro, in fossam, qua erat ante opidum, iacta, sic ut prope summam muri, * aggerisque altitudinem acerui armorum adaequarent: & tamen circiter parte tertia (ut postea comperum est) celata, atque in opido reiecta; portis patefactis, eo die pace sunt usi. sub uesterum Cæsar portas claudi, militesq. * ex opido exire iussit, ne quam noctu opidani militibus iniuriam acciperent. illi, ante inito (ut intellectum est) consilio, quod deditioe facta, nostros praedia deducturos, aut deniq. in diligentius seruatos crediderant, partim cum his, quæ retinuerant, & celauerant armis; partim, scutis ex cortice factis, aut mimibus intextis, quæ subito (ut tēporis exiguitas postulabat) pellibus * intulerant: tertia uigilia, qua minime arduus ad nostras munitiones adscensus uidebatur, omnibus copijs repente ex opido eruptionem fecerunt. celeriter, ut ante Cæsar imperauerat, ignibus significatione facta, ex proximis castellis eo concursum est; pugnatumque ab hostibus ita acriter, ut a viris fortibus in extrema spe salutis iniquo loco cōtra eos, qui ex uallo, turribusque tela iacerent, pugnare debuissent: una in uirtute omnis spes salutis consisteret. Occisi ad hominum millibus **iv.** reliqui in opidum reiecti sunt: postredie eius diei, re fractis portis, cum * iam defenderet nemo, atq. intronmissis militibus nostris, sectionem eius opidi uniuersam Cæsar uendidit. ab his, qui emerant, capitum numerus ad eum relatus est millium **LII.** Eodem tempore a P. Crasso, quem cum legione una miserat ad Venetos, Venelos, Osismos, Curiofolitas, Sesunios, Aulercos, Rhedones, quæ sunt maritimæ ciuita-

ciuitates, Oceanumq. attingunt, certior factus est, omnes eas ciuitates in deditioem, potestatemque populi R. esse redactas. His rebus gestis, omni Gallia pacata, tanta huius belli ad barbaros opinio per lata est, ut ab nationibus, quæ trans Rhenum incolerent, mitterentur legati ad Cæsarem, quæ, se obsides daturas, impetrata facturis, pollicerentur. quas legationes Cæsar, quod in Italiam, Illyricumq. properabat, inita proxima aestate, ad se reuerti iussit. Ipse, in Carnutes, Andes, Turones, quæ ciuitates propinque his locis erant, ubi bellum gesserat, legionibus in hiberna deductis, in Italiã profectus est. ob * easq. res, ex literis Cæsaris, dies **xv.** supplicatio decreta est. quod ante id tempus * acciderat nulli.

C. IULII CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO GALLICO

LIBER III.

VM in Italiam proficere-
retur Caesar, Ser. Galbam cum legione
Duodecima, & parte equitatus in
Anuates, Veragros, Sedunosque
misit, qui a finibus Allobrogum,
& lacu Lemano, & flumine Rho-
dano ad summam Alpes pertinet. causa mittendi sui,
quod iter per Alpes, quo magno cum periculo, magnisque
portorij mercatores ire consueuerant, patefieri uole-
bat. huic permisit, si opus esse arbitraretur, uti in his
locis legionem, hiemandi causa, collocaret. Galba, se-
cundis aliquot praelijs factis, castellisque compluribus
eorum expugnatis, missis ad eum undique legatis, ob-
sidibusque datis, & pace facta, constituit, cohortes
duas in Anuatibus collocare, & ipse cum reliquis
eius legionis cohortibus in uico Veragrorum, qui ap-
pellatur Ostodorus, hiemare. qui uicus positus in ual-
le, non magna adiecta planicie, altissimis montibus
undique continetur. cum hic in duas partes flumine
diuideretur, alteram partem eius uici Gallis ad hien-
dum concessit, alteram, uacua ab his relictam, cohorti-
bus attribuit. eum locum uallo, fossaque munivit. cum
dies hibernorum complures transissent, frumentumque
eo comportari insisteret, subito per exploratores certis
factus

LIBER III. 59

factus est, ex ea parte uici, quam Gallis concesserat, om-
nes noctu discessisse, montesque qui impenderent a ma-
xima multitudine Sedunorum, & Veragrorum tene-
ri: id aliquot de causis acciderat, ut subito Galli belli
renouandi, legionisque opprimendae consilium caperent.
primum, quod legionem, neque eam plenissimam de-
tractis cohortibus duabus, & compluribus sigillatim,
qui, commensus petendi causa, missi erant, absentibus.
propter paucitatem despiciebant; tum etiam, quod pro-
pter iniquitatem loci, cum ipsi ex montibus in uallem
decurrerent, & tela conicerent, ne primum quidem pos-
se impetum suum sustineri existimabant. accedebat,
quod suos ab se liberos abstractos obsidum nomine do-
lebant; & Remanos, non solum * itinerum causa, sed
etiam perpetuae possessionis, culmina alpium occupa-
re conari, & ea loca fruiiuae provinciae adiungere, sibi
persuasum habebat. His nuncijs acceptis, Galba; cura
neque opus hibernorum, munitionesque plene essent
perfectae; neque de frumento, reliquoque commensu sa-
tis esset praesum; quod deditione facta, obsidibusque
acceptis, nihil de bello timendum existimauerat; con-
cilio celeriter conuocato, sententias exquirere cepit;
quo in concilio cum tantum repentini periculi praeter
opinionem accidisset, ac iam omnia fere superiora loca
multitudine armorum completa conspicerentur, ne-
que subsidio ueniri, neque commensus supplicari, in-
terclusis itineribus, * posset, prope iam desperata salu-
te, nonnullae huiusmodi sententiae dicebantur, ut, im-
pedimentis relictis, eruptione facta, isdem itineribus,
quibus conuenissent, ad salutem contenderent. ma-
iori

iori tamen parti placuit, hoc reservato ad extremum consilio, interim rei eventum experiri, & castra defendere. breui spatio interiecto, vix ut his rebus, quas constituissent, * collocandis, atque administrandis tempus daretur, hostes ex omnibus partibus, signo dato, decurrere: lapides, gessaque in vallum conijcere, nostri, primo, integris viribus, fortiter repugnare, neque vllum frustra telum ex loco superiore mittere; in quaque pars castrorum nudata defensoribus premi debatur, eo occurrere, & auxilium ferre. sed, hoc sperari, quod, diuturnitate pugnae hostes defessi, * cum praelio excedebant, alij integris viribus succedebant. Quorum rerum a nostris, propter paucitatem, fieri nihil poterat, ac non modo defesso ex pugna excedendi, sed ne saucio quidem eius loci, ubi consulerat, relinquendi, ac sui recipiendi, facultas dabatur. cum iam amplius horis VI. continenter pugnaretur, ac non solum vires, sed etiam tela nostris deficerent, atque hostes acrius insisterent, languidioribusque nostris vallum scindere, & fossas complere coepissent, resque esset iam ad extremum perducta casum, P. Sextius Baculus, primipili centurio, quem Nervico proelio compluribus confectum vulneribus diximus, & item C. Volusenus tribunus mil. vir & consilij magni, & virtutis, ad Galbam accurrunt, atque, unam esse spem salutis, docent; si, eruptione facta, extremum auxilium experirentur, itaque, convocatis centurionibus, celeriter milites certiores facit, paullisper intermitterent praelium, ac tantummodo tela missa exciperent, seq. ex labore respuerent: post, signo dato, e castris erumperent, atque om-

nem

nem spem salutis in virtute ponerent. quod iussi sunt, fecerunt, ac subito omnibus portis, eruptione facta, neq. cognoscendi, quid fieret, neq. sui colligendi hostibus facultatem reliquerunt. ita commutata fortuna, eos, qui in spem potiendorum castrorum venerant, undiq. circumventos, interficunt, & ex hominum millibus amplius xxx, quem numerum barbarorum ad castra venisse constabat, plus tertia parte interfecta, reliquos perterritos in fugam conijciunt: ac ne in locis quidem superioribus consistere patiuntur. sic omnibus hostium copiis suis, armisq. exstitis, se in castra, munitionesque suas recipiunt. quo praelio facto, quod saepius fortunam tentare Galba volebat, atq. alio sese in hiberna consilio venisse meminerat, alijs occurrisse rebus viderat, maxime frumenti, comaeusq. inopia permotus, postero die omnibus eius vicis aedificijs incensis, in provinciam reverti contendit: ac nullo hoste prohibente, aut iter demorante, incolumem legionem in Antuates, inde in Allobrogas, perduxit, ibiq. hiemavit. His reb. gestis, cum omnibus de causis Caesar pacatam Galliam existimaret, superatis Belgis, expulsis Germanis, victis in alpib. Sedunis, atq. ita in ita hieme in Illyricum profectus esse, quod eas quoq. nationes adire, & regiones cognoscere, volebat, subito bellum in Gallia coortum est. eius belli haec fuit causa. P. Crassus adolescens cum legione VII. proximus Oceano in Andib. hiemabat. is, quod in his locis inopia* frumenti erat, praefectos, tribunosq. mil. coplures in finitimas civitates, frumentum, comaeusque petendi causa, dimisit. quo in numero erat T. Terentius, missus in Vnellos; M. Trebius Gallus, in Gu-

rio

riofolitas; Quae Velanus, cum T. Silio, in Venetos. huius civitatis est longe amplissima auctoritas omnis ora maritima regionum earum, * quod & naues habent Veneti plurimas, quibus in Britanniam navigare consueverunt; & scientia, atque usu nauticarum rerum ceteros antecedunt; & in magno impetu maris, atque aperto, paucis portibus interiectis, quos tenent ipsi, omnes fere, qui eodem mari uti consueverunt, habent vestigales. ab ijs fuit initium retinendi Silij, atque Velanij, quod per eos suos se obsides, quos Crasso dedissent, recuperaturos existimabant. horum auctoritate finitimi adducti (ut sunt Gallorum subita, & repentina consilia) eadem de causa Trebium, Terrasidiumque retinent; & celeriter missis legatis, per suos principes inter se coniurant, nihil, nisi communi consilio, acturos, eundemque omnis fortune exitum esse laturos; reliquasque civitates sollicitant, ut in ea libertate, quam maiorebus acceperat, permanere, quam Romanorum servitutem perferre, mallent. omni ora maritima celeriter ad suam sententiam perducta, communem legationem ad P. Crassum mittunt, si velit suos recuperare, obsides sibi remittat. quibus de rebus Caesar a Crasso certior factus; quod ille aberat longius: naues interim longas adificari in flumine Ligeri, quod influit in Oceanum, remiges ex provincia institui, nautas, gubernatoresque comparari, iubet. his rebus celeriter administratis, ipse, cum primum per anni tempus potuit, ad exercitum contendit. Veneti, reliquaeque civitates, cognito Caesaris adventu, simul quod, quantum in se facinus admisissent, intelligebant, legatos, quod nomen

apud

apud omnes nationes sanctum, inuiolatumque semper fuisse, * retentos ab se, & in vincula coniectos, pro magnitudine periculi bellum parare, & maxime, ea, quae ad usum navium pertinerent, providere institunt; hoc maiore spe, quod multum natura loci confidebant; pedes tria esse iunera concisa aestuarijs, navigationem impediam propter * incertiam locorum, paucitatemque portuum sciebant. neque nostros exercitus, propter frumentum inopiam, diutius apud se morari posse, confidebant: ac iam, ut omnia contra opinionem acciderent, tamen se plurimum navibus posse, Romanos neque ullam facultatem habere navium, neque eorum locorum, ubi bellum gesturi essent, uada, portus, * insulasque, novisse: ac longe aliam esse navigationem in conclusis mari, atque in vastissimo, * ac aperitissimo Oceano perspiciebant. his initis consilijs, opida muniunt, frumenta ex agris in opida comportant. naues in Venetiam, ubi Caesarem primum bellum gesturum esse constabat, quae plurimas possunt, cogunt. socios sibi ad id bellum Osismos, Lexobios, Nannetes, Ambiliates, Morinos, Diabuntres, Menapios adiscunt. auxilia ex Britannia, quae contra eas regiones posita est, accersunt. erant haec difficultates belligerendi, quas supra ostendimus. sed multa tamen Caesarem ad id bellum incitabant: iniurie retentorum * equitum Romanorum; rebellio facta post deditionem; defectio datis obsidibus; tot civitatum coniuratio; in primis, ne, hac parte neglecta, reliquae nationes, idem sibi licere, arbitrarentur. itaque, cum intellexeret, omnes fere Gallos novis rebus studere, & ad bellum mobiliter, celeriterque excitari, omnes autem

homi-

homines natura libertati studere. & conditionem seruitutis odisse, prius, quam plures civitates confisraret, partiendum sibi, ac latius distribuendum exercitum putavit. itaque T. Labienum legatum in Treveros, qui proximi Rheno flumini sunt, cum equitatu mittit. huic mandat, Rhenos, reliquosque Belgas adeat, atque in officio contineat: Germanosque, qui auxilia a Belgis accessit dicebantur, si per vim navium, flumen transire conentur, prohibeat. P. Crassum cum cohortibus legionariis XII, & magno numero equitatus, in Aquitaniam proficisci iubet, ne ex his nationibus auxilia in Galliam mittantur; ac tanta nationes conungantur. Q. Titurium Sabinum legatum cum legionibus III. in Venellos, Curiosolitas, Lexobiosque mittit, qui cam manum distinendam curet. D. Brutum adolescentem Classi, Gallicisque navibus, quas ex Pittonibus, & Sentonis, reliquisque pacatis regionibus conuenire iusserat, praefecit; & cum primum proficet, in Venetos proficisci iubet. ipse eo pedestribus copijs contendit. erant eiusmodi fere situs opidorum, et posita in extremis lingulis, promontoriisque, neque pedibus aditum haberent, cum ex alto se assus intautauisset, quod bis semper accidit horarum XII. spatium; neque navibus, quod rursus minime assus, nunc in uadis affluerentur. ita utraque re opidorum oppugnatio impediatur: ac, si quando magnitudine operis forte superati, extruso mari aggere, ac molibus, atque his ferme manibus adaequatis, suis fortunis deperare ceperant: magno numero nauium appulso, cuius rei summam facultatem habebant, sua omnia depon-

tabant;

tabant; seq. in proxima oqida recipiebant. ibi se rursus ipsam opportunitatibus loci defendebat. haec eo facilius magnam partem aestatis faciebant, quod nostrae naues tempestatibus detinebantur; summaque erat uasio, atque aperto mari, magnis aestibus, raris, ac prope nullis portibus, difficultas nauigandi. namque ipsorum naues ad hunc modum factae, armataeque erant. carinae aliquando planiores, quam nostrarum nauium, quo facilius uadit, ac decessu aestus, excipere possent. Prorae admodum erectae, atque puppes ad magnitudinem fluctuum, tempestuumque, accommodatae. naues totae factae ex robore, ad quamuis vim & contumeliam perferenda. transita ex pedatibus in altitudinem trabibus confixa clauis ferreis, digiti pollicis crassitudine. anchorae, pro funibus ferreis catenis reuinctae. pelles pro uelis, aliaeque tenuiter confectae, siue propter lini inopiam, atque eius usus inscitiam; siue, quod est magis uerisimile, quod tantas tempestates Oceani, tantosque impetus remorum sustineri, ac tanta onera nauium regere uelis, non satis commode arbitrarentur. Cum his nauibus nostrae classi eiusmodi congressus erat; ut una celeritate, & pulsu remorum praestaret, reliqua, pro loci natura, pro uis tempestatum, illis essent aptiora, & accommodatiora. neque enim his nostrae rostro nocere poterat: tanta in his erat firmitudo: neque propter altitudinem, facile telum adigebatur, & cadere de causa minus incommodescopulis continebantur. accedebat, ut, cum saeuire uentus coepisset, & se uento dedissent, & tempestatem ferrent, facilius, et in uadis consisterent tutius; & ab assu derelictae, nihil saxa, & cautes timerent.

E qua-

quarum rerum omnium nostris nauibus casus erat ex
 timescendus. complurib. expugnatiss opidis, Caesar ubi
 intellexit, frustra tantum laborem sumi, neq. hostium
 fugam, captis opidis, reprimi, neq. his noceri posse, sta-
 titi, * expectandam classem. quæ ubi conuenit, ac pri-
 mum ab hostibus uisa est; circiter DCXX naues eorum
 * paratissima, atq. omni genere armorum ornatissima,
 e portu profectæ, nostris aduersæ constituerunt. neq. sa-
 tis Bruto, qui classi præerat, neq. tribunis mil. centurio-
 nibusque, quibus singulæ naues erant attributæ, con-
 stabat, quid agerent, aut qua * ratione pugnae insisteret.
 * rofiro enim noceri non posse cognouerāt: turribus au-
 tem excitatis tamen has altitudo puppiū ex barbari-
 ris nauib. superabat; ut neq. ex inferiove loco satis com-
 mode tela adijci possent, & missa a Gallis grauius ac-
 ciderent, una erat magno usui res præparata a nostris,
 Falces præcutæ, insertæ, affixæq. longurijs, non absi-
 mili forma muralium falcium. his cum funes, qui an-
 tennas ad malos* distinebant, comprehensi, adductiq.
 erant, nauigio remis incitato præuimpebantur. quibus
 abscessis, antenna necessario cōcidebant; ut, cum omni
 Gallis nauibus spes in uelis, armamentisq. consisteret,
 his ereptis, omnis usus nauium vno tempore eriperetur.
 reliquum erat certamen positum in uirtute; qua nostri
 milites facile superabant, atque eo magis, quod in con-
 spectu Cæsaris, atq. omnis exercitus res gerebatur; ni-
 nullum paullo fortius factū latere posset. omnes enim
 colles, & loca superiora, vnde erat propinquus despe-
 ctus in mare, ab exercitu tenebantur. diiectis, ut dixi-
 mus, antennis, cum singulas binæ,* aut ternæ nauis

circumsteterant, milites summa ui transscendere in
 hostium naues contendebant. quod postquam barbari
 fieri animaduertuerunt, expugnatiss compluribus nauib.
 cum ei rei nullum reperiretur auxilium; fuga salu-
 tem petere contenderunt. ac, iam conuersis in eam par-
 tem nauibus, quo ventus ferebat, tanta subito mala-
 cia, ac tranquillitas exstitit, ut se* loco mouere nō pos-
 sent. quæ quidem res ad negotium conficiendum maxi-
 me fuit opportuna. nam singulas nostri cōfessati expu-
 gnauerunt, ut perpauca ex omni numero, noctis inter-
 uentu, ad terram peruenierint, cum ab hora fere IV.
 vsque ad solis Occasum pugnaretur. quo prælio bellum
 Venetorum, totiusque oræ maritimæ, confectum est.
 nam, cum omnis inuentus, omnes etiam grauioris eta-
 tis, in quibus aliquid consilij, aut dignitatis fuit, eo con-
 uenerant: tum, nauium quod ubique fuerat, vnum in
 locum coegerant: quibus amissis, reliqui, neque, quo se
 reciperent; neque, quemadmodum opida defenderent,
 habebant. itaque se, suaque omnia, Cæsari dederunt.
 in quos eo grauius Cæsar vindicandum statuit; quo di-
 ligentius in reliquum tempus a barbaris ius legatorū
 cōseruaretur. itaque, omni senatu necato, reliquos sub
 corona vendidit. Dum hæc in Venetis geruntur, Q. Ti-
 turius Sabinus cum his copijs, quas a Cæsare accepe-
 rat, in fines Venetorum peruenit. His præerat Virido-
 uix, ac summam imperij tenebat earum omnium ciui-
 tatum, quæ defecerant; ex quibus exercitū, magnasq.
 copias coegerat. atq. his paucis diebus Aulerci, Eburo-
 uices, Lexobijq. senatu suo interfecto, quod auctores
 belli esse nolebant, portas clausuerunt. seq. cum Virido-

quarum rerum omnium nostris nauibus casus erat ex
timefcendus. complurib. expugnatis opidis, Cæsar ubi
intellexit, frustra tantum laborem sumi, neq. hostium
fugam, captis opidis, reprimi, neq. his noceri posse, sta-
tuit, * expectandam classem. quæ ubi conuenit, ac pri-
mum ab hostibus uisa est; circiter DCXX naues eorum
* paratissima, atq. omni genere armorum ornatissima,
e portu profectæ, nostris aduersæ consisterunt. neq. sa-
tis Bruto, qui classi præerat, neq. tribunis mil. centuri-
onibusque, quibus singulæ naues erant attributæ, con-
stabat, quid agerent, aut qua* ratione pugna insisteret.
* rosio enim noceri non posse cognouerāt: turribus au-
tem excitatis tamen has altitudo puppium ex barba-
ris nauib. superabat; ut neq. ex inferiore loco satis com-
mode tela adijci possent, & missa a Gallis grauius ac-
ciderent, una erat magno usui res præparata a nostris,
Falces præcutæ, insertæ, affixæq. longurijs, non abs-
mili forma muralium falcium. his cum funes, qui an-
tennas ad malos* distinebant, comprehensi, adducti
erant, nauigio remis incitato præimpuebantur. quibus
abscisis, antenna necessario cōcidebant; ut, cum omni
Gallis nauibus spes in uelis, armamentiſq. consistere,
his ereptis, omnis usus nauium vno tempore eriperetur.
reliquum erat certamen positum in uirtute; qua nostri
milites facile superabant, atque eo magis, quod in con-
spectu Cæsaris, atq. omnis exercitus res gerebatur; re-
nullum panno fortius factū latere posset. omnes enim
colles, & loca superiora, vnde erat propinquus des-
pectus in mare, ab exercitu tenebantur, diiectis, ut dixi-
mus, antennis, cum singulas bina,* aut ternæ nauis

circumsteterant, milites summa ui transcendere in-
hostium naues contendebant. quod postquam barbari
feri animaduertunt, expugnatis compluribus nauib.
bus, cum ei rei nullum reperiretur auxilium; fuga salu-
tem petere contenderunt. ac, iam conuersis in eam par-
tem nauibus, quo ventus ferebat, tanta subito mala-
cia, ac tranquillitas exstitit, ut se* loco mouere nō pos-
sent, quæ quidem res ad negotium conficiendum maxi-
me fuit opportuna. nam singulas nostri cōfectati expu-
gnauerunt, ut per paucæ ex omni numero, noctis inter-
uentu, ad terram peruenerint, cum ab hora fere IV.
usque ad solis Occasum pugnaretur. quo prælio bellum
Venetorum, totiusque oræ maritimæ, confectum est.
nam, cum omnis inuentus, omnes etiam grauioris eta-
tis, in quibus aliquid consilij, aut dignitatis fuit, eo con-
uenerant: tum, nauium quod ubique fuerat, vnum in
locum coegerant: quibus amissis, reliqui, neque, quo se
reciperent; neque, quemadmodum opida defenderent,
habebant, itaque se, suaque omnia, Cæsari dediderunt.
in quos eo grauius Cæsar vindicandum statuit; quo di-
ligentius in reliquum tempus a barbaris ius legatorū
cōseruaretur. itaque, omni senatu necato, reliquos sub
corona vendidit. Dum hæc in Venetis geruntur, Q. Ti-
turius Sabinus cum his copijs, quas a Cæsare acceperat,
in fines Vnellorum peruenit. His præerat Viridoni-
us, ac summam imperij tenebat earum omnium ciui-
tatum, quæ defecerant; ex quibus exercitū, magnasq.
copias coegerat, atq. his paucis diebus Aulerci, Eburo-
uices, Lexobijq. senatu suo interfecto, quod auctores
belli esse nolebant, portas clauserunt, seq. cum Virido-

nice coniunxerunt, magnaque præterea multitudo undique ex Gallia perditorum hominum, Latronumque conuenerat, quos spes prædandi, studiumque bellandi, ab agricultura, et quotidiano labore, reuocabat. Sabinus idoneo omnibus rebus loco castris sese tenebat: cùm Viridouix contra eum duum millium* spatio confedisset, quotidieque productis copijs pugnandi potestatem faceret, ut iam non solum hostibus in* contemptum Sabinus veniret, sed etiam nostrorum militum uocibus non nihil carperetur: tantamque opinionem timor præbuit, ut iam ad vallum castrorum hostes accedere auderent, id ea causa faciebat, quod cum tanta multitudine hostium, præsertim eo absente, qui summum imperij teneret, nisi æquo loco, aut opportunitate aliqua data, legato dimicandum non existimabat. Hæc si firmata opinione timoris, idoneum quendam hominem, & callidum, delegit (Gallum) ex ijs, quos auxilij causa secum habebat. huic magnis præmijs, pollicitationibusque persuadet, uti ad hostes transeat, & quid fieri uelut, edocet, qui ubi pro perfuga ad eos venit, inuicem Romanorum proponit. quibus angustijs ipse Cæsar a Venetis prematur, docet; neque longius abest, quin proxima nocte Sabinus clam ex castris exercitum educat, & ad Cæsarem, auxilij ferendi causa, proficiscitur. quod ubi auditum est, conclamant omnes, occasionem negotij bene gerendi amittendam non esse, ad castra iri oportere. Multæ res ad hoc consiliũ Gallos turbabantur. superiorum dierum Sabini cunctatio, pergræ confirmatio, inopia cibariorum, cui rei parum diligenter ab his erat prouisum, spes Venetici belli, quod

quod fere libenter homines, id quod uolunt, credunt. ij rebus adducti, non prius Viridouicem, reliquosque duces, ex consilio dimittunt, quam ab his sit concessum, arma uici capiant, & ad castra contendant. qua re concessa, lati* uelut explorata uictoria, sarmentis, uirgulisque collectis, quibus fossas Romanorum compleant ad castra pergunt locus erat castrorum editus, & paululum ab imo accliujs, circiter passus 80. huc magno cursu conuenerunt, ut quam minimum spatij ad se colligendos armandosque Romanis daretur, exanimatique perueniunt, Sabinus, suos hortatus, cupientibus signum dat. impeditis hostibus, propter ea, quæ ferebãt, onera subito duabus portis eruptionem fieri iubet. factum est opportunitate loci, hostium inscitia, ac defatigatione, uirtute militum, ac superiorum pugnarum exercitatione, ut ne unum quidem nostrorum impetum ferrent, ac statim terga uerterent. quos impeditos, integris uiribus milites nostri consecuti, magnum numerum eorum occiderunt, reliquos equites consecrati, paucos, qui ex fuga euaserant, reliquerunt. sic, uno tempore, & de nauali pugna Sabinus, & de Sabini uictoria Cæsar* certior factus est: ciuitatesque omnes se statim Tinurio dederunt. nam, ut ad bella suscipienda Gallorum alacrer, ac promptus est animus; sic mollis, ac minime resistens ad calamitates perferenda mens eorum est. Eodem fere tempore, P. Crassus, cum in Aquitaniam peruenisset, quæ pars, ut ante dictum est, & regionum latitudine, & multitudine hominum, ex tertia parte Gallia est, existimanda, cum intelligeret in illis locis sibi bellum gerendum,

vbi paucis ante annis L. Valerius Preconinus legatus exercitu pulso, interfectus esset, atq. unde L. Manilius procos. impedimentis amissis, profugisset, non medicrem sibi diligentiam adhibendam intelligebat. itaque, re frumentaria prouisa, auxilijs, equitatuq. comparato, multis præterea uiris fortibus Tolosa, & Narbone, quæ sunt ciuitates Galliaë provinciæ finitimæ, ex his regionibus nominatim euocatis, in Sontiatium fines exercitum introduxit. cuius aduentu cognito, Sontiates, magnis copijs coactis, equitatuque, quo plurimum ualebant, in itinere agmen nostrum adorti, primum equestre prælium comiserunt. deinde, equitatu suo pulso, atq. in sequentibus nostris, subito pedestres copias, quas in conualle in insidijs collocauerant, ostenderunt, hi, nostros disiectos adorti, prælium renouauerunt: pugnatum est diu, atq. acriter: cum Sontiates superioribus uictorijs freti in sua uirtute totius Aquitania salutem positam putarent; nostri autem, quid sine imperatore, sine reliquis legionibus, adolescentulo duce, efficere possent, perspicere cuperent. tandem, confecti uulneribus, hostes terga uertere. quorū magno numero interfecto, Crassus, ex itinere opidum Sontiatū oppugnare cœpit. quibus fortiter resistentibus, vineas, turresq. egit. illi, alias eruptione intentata, alias cuniculis ad aggerem, vineasque ætulis, cuius rei sunt longe peritissimi Aquitani, (propterea quod multis locis apud earum araria secturæ sunt.) vbi diligentia nostrorum militibus rebus profici posse intellexerunt, legatos ad Crassū mittunt; seq. in deditionem ut recipiat, petunt. quarum imperata, arma tradere iussu, faciunt, atq. in eare om-

nium nostrorum intentis animis, alia ex parte opidū * Adcantuannus, qui summam imperij tenebat, cum DC. deuotis, quos illi Soldurios appellant, quorum hæc est condicio, ut omnibus in uita commodis una cum his fruantur, quorum se amicitia dediderint: siquid ijs per uim accidat, aut eundem casum una ferant, aut sibi mortem consciscant: neque adhuc hominū memoria reperiuntur est quisquā, qui, eo interfecto, cuius se amicitia deuouisset, mori recusaret. cum ijs * Adcantuannus eruptionem facere conatus, clamore ab ea parte munitio- nis sublato, cum ad arma milites concurrissent, uehementerq. ibi pugnatum esset, repulsus* in opidū est: uti tamen eadem deditionis condicione uteretur, a Crasso impetravit, armis, obsidibusq. acceptis, Crassus in fines Vocontiorum, & Tarusatiū, profectus est. tum uero barbari commoti, quod opidū, & natura loci, & manu munitum, paucis diebus, quibus eo uentū erat, expugnatū cognouerant, legatos* quoquo uersus dimittere, conuare, obsides inter se dare, copias parare, cœperunt: mittuntur etiā ad eas ciuitates legati, quæ sunt citerioris Hispaniæ, finitimæ Aquitaniæ: inde auxilia, ducesq. accersuntur, quorum aduentu magna cum auctoritate, & magna cum hominum multitudine bellum gerere conatur. Duce uero ij deliguntur, qui una cum Q. Sertorio omnes annos fuerat, summamq. scientiam rei militaris habere existimabantur. ij, consuetudine populū Loca capere, castra munire, commeatibus nostros intercludere, instituunt. quod ubi Crassus animaduertit, suas copias propter exiguitatē non facile deduci,* hosti & uagari, & uias obsidere, & ca-

stris satis praesidij relinquere, * ob eam causam. minus commode frumentum, commeatumque sibi supportari, * in dies hostium numerum augeri; * non cunctandū existimavit, quin pugna decertaret. hac re ad conciliū delata, ubi, omnes idem sentire intellexit, postero die pugna constituit. prima luce productis omnibus copiis, duplici acie instructa, auxilijs in mediam aciem collocatis; quid hostes consilij caperent, expectabat. illi, etsi propter multitudinem, & ueterem belli gloriam, paucitatemque nostrorum, se tuto dimicaturos existimabant: tamen tutius esse arbitrabantur, obsecsis uis, commeatu intercluso, sine ullo vulnere uictoria potiri: & si propter inopiam rei frumentaria Romani sese recipere cepissent, impeditos agmine, & sub sarcinis * infirmiore animo adoriri cogitabant. hoc consilio probato ab ducibus, productis Romanorum copiis, sese castris tenebant. hac re perspecta, Crassus, cum sua cunctatione, atque opinione, timidiores hostes, nostros milites alacriores ad pugnandum effecisset, atque omnium uoces audirentur, expectari diutius non oportere, quin ad castra iretur; * cohortatus suos, omnibus cupientibus, ad hostium castra contendit. ibi, cum alij fossas compleverent; alij, multis telis comestis, defensores uallo, munitionibusque depellerent, auxiliariesque, quibus ad pugnam non multum Crassus confidebat, lapidibus, telisque subministrandis, & ad aggerem caespitibus comportandis, speciem, atque opinionem pugnantium praeberent; cum * item ab hostibus constanter, ac non timide, pugnaretur, telaque ex loco superiore missa non frustra acciderent; equites cir-

cui-

cuitis hostium castris, Crasso renunciauerunt, * non eadem esse diligentia ab Decumana porta castra munita, facilemque aditum habere. Crassus, equitum praefatos cohortatus, ut magnis praemijs, pollicitationibusque suos excitarent, quid fieri * uelut ostendit. illi, ut erat imperatum, * eductis IV. cohortibus, quae praesidio castris relictae, * integrae ab labore erant, & longiore itinere circumductis, ne ex hostium castris conspici possent, omnium oculis, mentibusque, ad pugnam intenis, celeriter ad eas, quas diximus, munitiones peruenerunt; atque, * his perruptis, prius in hostium castris constitierunt, quam plane ab his uideri, aut, quid rei gereretur, cognosci posset. tum uero clamore ab ea parte audito, nostri redintegratis uiribus, quod plerumque in spe uictoria accidere consuevit, acrius * impugnare ceperunt. hostes, undique circumuenti, desperatis omnibus rebus, se per munitiones deicere, et * fuga salutem petere contenderunt. quos equitatus apertissimis campis contestatus, ex millium L. numero, quae ex Aquitania Cantabrisque uenisse constabat, in IV. parte relicta, multa nocte se in castra * recipit. hac audita pugna, maxima pars Aquitaniae sese Crasso dedit. obsidesque ultro misit: quo in numero fuerunt Tarbelli, Bigerriones, Preciani, Vocates, Tarusates, Flusates, Garites, Ausci, Garumni, Siburzates, Cocosatesque. paucae ultimae nationes, anni tempore confixae, quod hiems suberat, id facere neglexerunt. Eodem fere tempore Caesar, etsi prope exacta iam aestas erat, tamen, quod, omni Gallia pacata, Morini, Menapiique supererant, qui in armis essent, neque ad eum unquam legatos * de pace misissent, arbi-

arbitratus id bellum celeriter confici posse, eo exercitum adduxit. qui longe alia ratione, ac reliqui Galli, bellum gerere ceperunt. nam, quod intelligebant, maximas nationes, quæ prælio contendissent, pulsas, superatasque esse, continentisque silvas, ac paludes habebant: eo se, suaque omnia contulerunt. ad quarum initium silvarum cum peruenisset Cæsar, castraque munire instituit; neque hostis interim visus esset; dispersis in opere nostris, subito ex omnibus partibus silva euolauerunt; & in nostros impetum fecerunt. nostri celeriter arma ceperunt, eosque in silvas repulerunt: & compluribus interfecit, longius impeditioribus locis secuti, paucos ex suis desiderauerunt. reliquis deinceps diebus Cæsar silvas cedere instituit: * & ne quis inermibus, imprudentibusque militibus ab latere impetus fieri posset, omnem eam materiam, quæ erat cesa, conuersam ad hostem collocabat, & pro vallo ad utrumque latus exstruebat. incredibili celeritate magno spatio paucis diebus confecto, * cum iam pecus, atque extrema impedimenta ab nostris tenerentur, ipsi densiores silvas petere, eiusmodi tempestates sunt consecutæ, uti opus necessario intermitteretur, & continuatione imbrum, diutius sub pellibus milites contineri non possent. itaque vastatis omnibus eorum agris, vicis, ædificisque incensis, Cæsar exercitum reduxit, & in Aulercis, Lexobijque, reliquis item ciuitatibus, quæ * proxime bellum fecerant, in hibernis collocauit.

C. IULII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO

LIBER IV.

A, quæ secuta est, hieme, qui fuit annus, Cn. Pöpcio, M. Crasso cos. Vrsipetes Germani, & ite Tencheri, magna cum multitudine hominum, flumē Rhenū transierūt, nō longe a mari, quo Rhenus influit. caussa transeundi fuit, quod, ab Sueuis cōplures annos exagitati, bello premebantur, et agricultura prohibeatur. Suenorū gens est longe maxima, & bellicosissima Germanorū omnium. ij centū pagos habere dicuntur: ex quibus quotannis singula millia armatorum, bellandi * caussa, suis ex sinibus educunt. reliqui, qui domi remanserint, se, atque illos alunt. hi rursus inuicem anno post in armis sunt, illi domi remanent. Sic neque agricultura, neque ratio, neque usus belli intermittitur: sed priuati, ac separati agri apud eos nihil est, neque longius anno remanere vno in loco, incolendi caussa, licet. neque multum frumento, sed maximam partem lacte, atque pecore, viuunt, multumque sunt in venationibus. quæ res & cibi genere, & quotidiana exercitatione, & libertate vitæ (quod a pueris nullo officio, aut disciplina assuefacti, nihil omnino cōtra voluntatem faciunt) & vires alit, & immani corporū magnitudine * homines efficit. atque in eā se consuetudinē adduxerūt, ut locis frigidissimis, neque uestitus, præter * pelles, habeant; quarum propter

cxi-

exiguitatem, magna est corporis pars aperta; & * la-
uentur in fluminibus. Mercatoribus est ad eos aditum
magis eo, ut, quæ bello cæperint, quibus uendant, ba-
beant: quam quo ullam rem ad se importari desiderent,
quin etiam iumentis, quibus maxime Galli delectan-
tur, quæque impenso parant pretio, Germani * impor-
tatis non utuntur; sed, quæ sunt apud eos nata * pra-
ua, atque deformia, hæc quotidiana exercitatione, sum-
mi ut sint laboris, efficiunt. equestribus præliis sæpe ex
equis desiliunt, ac pedibus præliantur, equosq. eodem
remanere uestigio, assuescunt: ad quos se celeriter, sui
usus poscit, recipiunt. neque eorum moribus turpius
quidquam, aut inertius, habetur, quam ephippiis vi-
itaq. ad quemuis numerum ephippiatorum equitum
quemuis pauci adire * audent. uinum ad se omnino
importari nõ sinunt, quod ea re ad laborem ferendum
remollescere homines, atque effæmari, arbitrantur.
publice maximam putant esse laudem, quam latissime
a suis finibus uacare agros: hac re significari, magnum
numerum ciuitatum suam uim sustinere non potuisse.
itaque una ex parte a Suenis circiter millia passuum
v. c. agri uacare dicuntur. Ad alteram partem succe-
dunt Vbii, quorum fuit ciuitas ampla, atque florens,
ut est captus Germanorum, * & paullo, qui sunt eius-
dem generis, etiam ceteris humaniores; propter ea
quod Rhenum attingunt, multique ad eos mercato-
res ueniant, & ipsi propter propinquitatem Galli-
cis sunt moribus assuesciti. hos cum Sueni, multis
sæpe bellis experti, propter amplitudinem, grana-
rumque ciuitatis, finibus expellere non potuissent, ta-
men

men uestigales sibi fecerunt, ac multo humiliores, in-
firmioresque redegerunt. in eadem causa fuerunt Vsi-
petes, & Tenchiberi, quos supra diximus: qui, * cum
plures annos Sueuorum uim * sustinuerint, ad extre-
mum tamen, agris expulsi, & multis locis Germania
triennium uagati, ad Rhenum peruenerunt. quas regio-
nes Menapij incolebant, * & ad utramque ripam
fluminis agros, ædificia, uicosque habebant. sed tantæ
multitudinis aduentu perterriti, ex his ædificijs, quæ
trans flumen habuerant, demigrauerunt; & cis Rhe-
num dispositis præsijs, Germanos transire prohibe-
bant. illi, omnia experti, cum neque uis contendere,
propter inopiam nauium; neque, clam transire, pro-
pter custodias Menapiorum, possent; reuerti se in
suas sedes, regionesque simulauerunt; & tridui
uiam progressi, rursus reuerti: atque omni hoc
uimere una nocte equitatu confecto, inscios, inopinan-
tesque Menapios oppresserunt: qui, de Germanorum
discessu per exploratores certiores facti, sine metu trans
Rhenum in suos uicos * remigrauerant. his interfectis,
nauibusque eorum occupatis, priusquam ea pars
Menapiorum, quæ citra Rhenum erat, certior fieret,
flumen transierunt; atque, omnibus eorum ædificijs
occupatis, * reliquam partem hiemis se eorum copijs
aluerunt. His de rebus Cæsar certior factus, & infirmi-
tatem Gallorum ueritus, quod sunt in consilijs capien-
dis mobiles, & nouis plerumque rebus student, nihil
his committendum existimauit. est autem hoc Galli-
ca consuetudinis; ut, & uiatores etiam inuitos consi-
dere cogant; & quod quisq. eorum de quaq. re audie-
rit,

rit, aut cognouerit, quærant; & mercatores in opibus vulgus circumstet: quibus ex regionibus ueniant, quasque res ibi cognouerint, pronunciare cogant, & his rumoribus, atque auditionibus permoti, de summis sæpe rebus consilia ineunt: quorum eos e uestigio panitere, necesse est: cum incertis rumoribus seruiant, & plerique ad uoluntatem eorum ficta respondeant, qua consuetudine cognita, Cæsar, * ne grauiori bello occurreret, maturius, quam consueuerat, ad exercitum proficiscitur. eo cum uenisset, ea, quæ fore suspicatus erat, facta cognouit, missas legationes a non nullis ciuitatibus ad Germanos; inuitatosque eos, uti ab Rhe no discederent: omniaque, quæ postulassent, ab se fore parata, qua spe adducti Germani, * latius iam uagabatur, & in fines Eburonum, & Condrusorum, qui sunt Treuironum clientes, peruenerant. principibus Gallie euocatis, Cæsar, ea, quæ cognouerat, dissimulanda sibi existimauit: eorumque animis permulsis, & confirmatis, equitatuque imperato, bellum cum Germanis gere re constituit. re frumentaria comparata, equitibusque delectis, iter in ea loca facere cepit, quibus in locis Germanos esse audiebat. a quibus cum paucorum dierum iter abesset, legati ab ijs uenerunt: quorum hæc fuit oratio: Germanos neque priores populo R. bellum inferre, neque tamen recusare, si laceffantur, quin armis contendant: quod Germanorum consuetudo hæc sit a maioribus tradita, * Quicumque bellum inferant, resistere, neque deprecari: hoc tamen dicere, uenisse inuitos, eiectos domo, si suam gratiam Romani uelint, possit eis utiles esse amicos; uel sibi agros attribuunt, uel p-

tiam.

tiantur eos tenere, quos armis * possederint: sese unius Suenis concedere; quibus ne dij quidem immortales pares esse possint: reliquum quidem in terris esse neminem, quem non superare possint. * Ad hæc Cæsar, quæ uisum est, respondit. sed exitus fuit orationis: sibi nullam cum his amicitiam esse posse si in Gallia remanerent. neque uerum esse, qui suos fines tueri non potuerint, alienos occupare: neque ullos in Gallia uacare agros, qui dari, tantæ præsertim multitudini, sine iniuria possint: sed licere, si uelint, in Vbiorum finibus consistere, quorum sint legati apud se, & de Sueuorum iniurijs quarantur, & a se auxilium petant: * hoc se ab Vbijs imperaturum. Legati, hæc se ad suos ueluturos, dixerunt; & re deliberata, post diem tertiam ad Cæsarem reuersuros: interea, ne propius se castra moueret, petierunt. ne quidem Cæsar ab se impetrari posse, dixit. cognouerat enim, magnam partem equitatus ab ijs aliquot diebus ante, prædandi, frumentandiq. causâ, ad Ambibaritos trans Mosam missam. hos expectari equites, atque eius rei causa moram interponi arbitrabatur. Mosa profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum, & * parte quadam Rheni recepta, quæ appellatur Vcalos, insulam efficit Batavorum. neque longius ab eo millibus passuum xxx. in Rhenum transit. Rhenus autem oritur ex Leponijs, qui alpes incolunt, & longo spatio per fines Nantianum, Heluetiorum, Scquanorum, Mediomatricum, Tribocorum, Treuironum citatus fertur; & ubi Oceanus appropinquauit, in plures diffuit partes, multis ingentibusque insulis effectis, quarum pars magna a se-

feris, barbarisq. nationibus incolitur: ex quibus sunt, qui piscibus, atque ovium auium, uiuere existimantur; multisque capitibus in Oceanum influit. Caesar, cum ab hoste non amplius passuum XII. millibus abesset, ut erat constitutum, ad eum legati reuertuntur. qui in itinere congressi, magnopere, ne longius progredere-
 tur, orabant. cum id non impetrassent, petebant, uti ad eos equites, qui agmen antecessissent, premitteret, eosque pugna prohiberet: sibi que uti potestatem face-
 ret, in Vrbos legatos mittendi. quorum si principes, ac senatus sibi iureiurando fidem, fecissent, ea condicio-
 ne, quæ a Cesare ferretur, se uiros ostendebant. ad has res conficiendas sibi tridui spatium daret. hæc om-
 nia. Caesar eodem illo pertinere arbitrabatur, ut, tridui mora interposita, equites eorum, qui abessent, reuer-
 terentur: tamen, sese non longius millibus passuum
 IV. a quationis causa, processurum eo die, dixit: huc postero die quam frequentissimi conuenirent, ut de eorum postulatis cognosceret. Interim ad præfectos, qui cum omni equitatu antecesserant, mittit, qui nuncia-
 rent, ne hostes prælio lacefferent, & si ipsi lacefferentur, sustinerent, quo ad ipse cum exercitu propius ac-
 cessisset. At hostes, ubi primum nostros equites conspexerunt, quorum erat V. millium numerus, cum ipsi non amplius DCCC equites haberent, quod ipsi, qui frumentandi causa, ierant trans Mosam, nondum redierant, nihil nostris timenibus, quod legati eorum paullo ante a Cesare discesserant, atque is dies indubius erat ab ipsis petitus; impetu facto, celeriter nostros per-
 turbauerunt; rursus, resistentibus nostris, consuetudine

dine sua, ad pedes desilierunt, * suffossisq. equis, compluribusq. nostris deiectis, reliquos in fugam coniecerunt; atque ita perterritos egerunt, ut non prius fuga desisterent, quam in conspectum agminis nostri uenissent. In eo prælio ex equitibus nostris interficiuntur
 IV. & LXX, in his, vir fortissimus, Piso Aquitanus, amplissimo genere natus, cuius auus in ciuitate sua regnum obtinuerat, Amicus ab senatu nostro appellatus: hic, cum fratri intercluso ab hostibus auxilium ferret, illum ex periculo eripuit; ipse, seruo vulnerato, deiectus, quoad potuit, fortissime restitit. cum circumuentus, multis vulneribus acceptis, cecidisset, atque id frater, qui iam prælio excesserat, procul animaduertisset, incitato equo, sese hostibus obtulit, atq. incersectus est. hoc facto prælio, Caesar neq. iam sibi legatos audiendos, neq. condiciones accipiendas arbitrabatur ab ipsis, qui, per dolum, atque insidias, petita pace, retro bellum intulissent. expectare vero, dum hostium copie au-
 gerentur, equitatusque reuertetur, summæ demeriti esse iudicabat: & cognita Gallorum infirmitate, * quantum iam apud eos, hostes uno prælio auctoritatis, essent consecuti, sentiebat: quibus ad consilia capienda nihil spatij dandum existimabat. his constitutis rebus, & consilio cum legatis, & quaestore communi-
 cato, ne quem diem pugna prætermitteret, * opportunis-
 simas res accidit, quod postridie eius diei mane eadem & perfidia, & simulatione usi, Germani frequentes omnibus principibus, maioribusque natu adhibitis, ad eum in castra uenerunt simul, ut dicebatur, sui purgandi causa, quod contra, atque esset dictum, & ipsi pe-
 tissent,

uisse, praelium pridie commississent; simul, ut si quid possent, de indutijs fallendo impetrarent. quos sibi Caesar oblatos* gauisus retineri iussit: ipse omnes* copias castris eduxit; equitatum, quod recenti prelio perterritum esse existimabat, agmen subsequi iussit. acie triplici* instructa, & celeriter **lxx. millium** itinere confecto, prius ad hostium castra peruenit, quam, quid ageretur, Germani sentire possent. qui, omnibus rebus subito perterriti, & celeritate aduentus nostri, & discessu suorum, neque consilij habendi, neque arma capiendi spatio dato, perturbabantur, ut, copias ne aduersus hostem educere, an castra defendere, an fuga salutem petere, nescirent, quid praestaret. quorum timor cum frenatu, & concursu significaretur, milites nostri, pristini diei perfidia incitati, in castra irruerunt.* quo in loco, qui celeriter arma capere potuerunt paullisper nostris restiterunt, atque inter carros, impedimenta, que praelium commiserunt. at reliqua multitudo puerorum, mulierumque (nam cum omnibus suis domo excesserant, Rhenumq. transierant) passim fugere cepit. ad quos confectandos Caesar equitatum misit. Germani, post tergum clamore audito, cum suos inter se uiderent, armis abiectis, signisq. militaribus relictis, se ex castris ciecerunt, & cum ad* confluentem Mosam, & Rheni peruenissent, reliqua fuga desperata, magna numero interfecto, reliqui se in flumē precipitauerunt: atque ibi, timore, lassitudine, & vi fluminis oppressi, perierunt. nostri ad unum omnes incolumes perpaucis vulneratis, ex tanti belli timore, cum hostium numerus capitum **CDXXX millium** fuisset, se in castra receperunt

perunt. Caesar ijs, quos in castris retinuerat, discedendi potestatem fecit. illi, supplicia, cruciatusque Gallorum veriti, quorum agros vexauerant, remanere se apud eum velle, dixerunt. ijs Caesar libertatem concessit. Germanico bello confecto, multis de causis Caesar statuit sibi Rhenum esse transeundum: quarum illa fuit iustissima, quod, cum videret Germanos tam facile impelli, ut in Galliam venirent, suis quoque rebus eos timere voluit; cum intelligerent, & posse, & audere populi R. exercitum Rhenum transire. Accessit etiam, quod illa pars equitatus V. sipetum, & Tenchtherorum, quam supra commemoravi praedandi, frumentandique causa Mosam transisse, neque praelio interfuisse, post fugam suorum se trans Rhenum in fines Suingambroreum receperat, seque cum ijs coniunxerat. ad quos cum Caesar nuncios misisset, qui postularent, eos, qui sibi, Galliaq. bellum intulissent, uti sibi dederent, responderunt: populi R. imperium Rhenum finire: si, se invito, Germanos in Galliam transire, non equum existimaret; cui sui quidquam esse imperij, aut potestatis trans Rhenum postularet? Vbi autem, qui vni ex transrhenanis ad Caesarem legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant, magnopere orabant, ut sibi auxilium ferret, quod grauitur ab Suenis premerentur: vel, si id facere occupationibus populi R. prohiberetur, exercitum modo Rhenum transportaret: * id sibi ad auxilium, spemque reliqui temporis satis futurum: * tantum esse nomen, atque opinionem exercitus Romani, Ariouisto pulso, & hoc nouissimo praelio facto, ut etiam ad ultimas Germanorum nationes

bus omnino *XII*. trans Rhenum consumptis, satis & ad laudem, & ad utilitatem * profectum arbitratus, se in Galliam recepit, pontemque rescidit. exigua parte aestatis reliqua Caesar, etsi in ijs locis, quod omnis Gallia ad Septentrionem uergit, maturæ sunt hiemes, tamen in Britanniam proficisci contendit, quod, omnibus fere Gallicis Bellis, hostibus nostris inde subministrata auxilia intelligebat; & si tempus anni ad bellum gerendum deficeret; tamen magno sibi usui fore arbitrabatur, si modo insulam adisset; & genus hominum perspexisset; loca, portus, aditus cognouisset; quæ omnia fere Gallis erant incognita. neque enim temere præter mercatores adit ad illos quisquam: neque ijs ipsis quidquam, præter oram maritimam, atque eas regiones, quæ sunt contra Galliam, notum est. itaque, conuocatis ad se undique mercatoribus, neque, quanta esset insule magnitudo, neque quæ, aut quanta nationes incolerent, neque quem usum belli haberent, aut quibus institutis uterentur, neque qui essent ad maiorum nauium multitudinem idonei portus, reperire poterat. ad hæc cognoscenda, priusquam periculum faceret, idoneum esse arbitratus, C. Volusenum cum nauis longa præmittit. huic mandat, ut, exploratis omnibus rebus, ad se quamprimum reuertatur. ipse, cum omnibus copiis, in Morinos proficiscitur: quod inde erat breuissimum in Britanniam transitus. huc naues undique ex finitimis regionibus, & quam si superiore æstate ad Veneticum bellum * secunda classem, iubet conuenire. interim, consilio eius cogitatio. & per mercatores perlato ad Britannos, a compluribus

ribus eius insule ciuitatibus ad eum legati ueniunt, qui polliceantur, obsides dare, atque imperio populi Ro. obtemperare. Quibus auditis, liberaliter pollicitus, hortatusque, ut in ea sententia permanerent, eos domum remisit. & cum his una Comium, quem ipse, Atrebatibus superatis, regem ibi constituerat, cuius & uirtutem, & consilium probabat, & quem sibi fidelem * esse arbitrabatur, cuiusque auctoritas in his regionibus magna habebatur, mittit. huic imperat, quas possit, adeat ciuitates; horteturque, * ut populi Ro. fidem sequantur; seque celeriter eo uenturum nunciet. Volusenus, perceptis regionibus, quantum ei facultatis dari potuit, qui navi egredi, ac se barbaris committere non audeat, v. die ad Casarem reuertitur: quæque ibi perspexisset, renunciat. Dum in his locis Caesar nauium parandarum causa moratur, ex magna parte Morinorum legati ad eum uenerunt, qui sede superioris temporis consilio excusarent; quod homines barbari, & nostra consuetudinis imperiti, bellum populo Ro. fecissent, seque ea, quæ imperasset, facturos pollicerentur. hæc sibi satis opportuna Caesar accidisse arbitratus, quod neque post tergum hostem relinquere uolebat; neque belli gerendi, propter anni tempus, facultatem habebat, neque has tantularum rerum occupationes Britannia anteponeudas iudicabat; magnum his numerum obsidum imperat. quibus adductis, eos infidem recepit, nauibus circiter *xxc.* Onerarijs coactis, contractisque, * quot satis esse ad duas legiones transportandas existimabat. * quidquid præterea nauium longarum habebat, quæstori, legatis, præfectisque

distribuit. huc accedebant XIX Onerariæ naues, quæ ex eo loco millibus passuum I X. uento tenebantur, quo minus in eundem portum * peruenire possent. has equitibus distribuit; reliquum exercitum Q. Titurii Sabino, et L. Aurunculeio Cottæ, legatis, in Menapios, atque in eos pagos Morinorum, ab quibus ad eum legati non uenerant, ducendum dedit. P. Sulpicium Rufum legatum cum eo præsidio, quod satis esse arbitrabamur, portum tenere iussit. his constitutis rebus, naclus idoneam ad nauigandum tempestatem, tertia fere uigilia soluit, equitesque in ulteriorem portum progredi, & naues conscendere, ac se sequi, iussit: ab quibus * cum paullo traditus esset administratum, ipse hora circiter diei I V. cum primis nauibus Britanniam attingit: atque ibi in omnibus collibus expositas hostium copias armatas conspexit. * cuius loci hæc erat natura, atque in superioribus in litus telum adigi posset. hunc ad egrediendum nequaquam idoneum arbitratus locum, dum reliquæ naues eo conuenirent, ad horam I X. in anchoris expectauit. interim, legatis, tribunisque mil. conuocatis, &, quæ ex Voluseno cognouisset; &, quæ fieri uellet, ostendit. monuitque, ut rei militaris ratio, maximeque ut res maritimæ postularent, * ut quam celorem, atque instabilem motum haberent, ad nutum & ad tempus omnes res ab ijs administrarentur. his dimissis, & uentum, & æstum uno tempore naclus secundum, dato signo, & sublatis anchoris, circiter milia passuum I X. ab eo loco progressus, aperto, ac plano litore naues constituit. ad barbari, consilio Romæ.

norum cognito, præmissis equitatu, & essedarijs, quo plerumque genere in prælijs uti * consueverunt, reliquis copijs subsecuti, nostros nauibus egredi prohibebant. erat ob has causas summa difficultas, quod naues, propter magnitudinem, nisi in alto, constitui non poterant. Militibus autem, ignotis locis, impeditis manibus, magno, & graui onere armorum * pressis, simul & de nauibus desiliendum, & * insuetibus consistendum, & cum hostibus erat pugnandum: cum illi aut ex arido, aut paululum in aquam progressi, omnibus membris expediti, notissimis locis audacter tela conicerent, & equos * assuefactos incitarent. quibus rebus nostri perterriti, atque huius omnino generis pugne imperiti, non omnes eadem alacritate, ac studio, quo in pedestribus uti prælijs consueuerant, utebantur. quod ubi Cæsar animatus uidit, naues longas, quarum & species erat barbaris inusitata, & motus ad usum expeditior, paululum remoueri ab onerarijs nauibus, & remis incitari, & ad latus apertum hostium constitui, atque inde fundis, tormentis, sagittis, hostes propelli, ac submoueri, iussit: quæ res magno usui nostris fuit. nam & nauium figura, & remorum motu, & inusitato genere tormentorum, per motum barbari, constituerunt; ac paulum modo pedem retrulerunt. * at, nostris militibus cunctantibus, maxime propter altitudinem maris: qui X. legionis aquilam ferebat, contestatus deos, ut ea res legioni feliciter eueniret: Desilite, inquit, milites, nisi uultis aquilam hostibus prodere: ego certe merum reip. atque imperatori officium præstitero. hoc cum magna

uoce dixisset, se ex nauī proiecit, atque in hostes aquilam ferre cœpit. tum nostri, cohortati inter se, ne tantum dedecus admittetur, uniuersi ex nauī desilierunt. hos item alij ex primis, proximi nauibus, cum conpexissent, subsecuti, hostibus appropinquarunt pugnatum est ab utrisque acriter. nostri tamen, quod neque ordines seruare, neque firmiter insistere, neque signa subsequi, poterant, atque alius alia ex nauī, quibuscunque signis * occurrerat, se aggregabat; magnopere perturbabantur. hostes uero, notis omnibus uadis, ubi ex litore aliquos singulares ex nauī egredientes conpexerant, incitatis equis, impeditos adoriebantur. plures paucos circumstisiebant; alij ab latere aperto in uniuersos tela conijciebant. quod cum animaduertisset Cæsar, scaphas longarum nauium, item speculatoria nauigia militibus compleri iussit: & quos laborantes conpexerat, ijs subsidia summittebat. * nostri, simul atque in arido constituerunt, suis omnibus consecuti, in hostes impetum fecerunt, atque eos in fugam dederunt; neque longius prosequi potuerunt, quod equites cursum tenere, atque in silam capere non poterunt. hoc unum ad pristinam fortunam Cæsari defuit. hostes praelio superati, simul atque se ex fuga receperunt, statim ad Cæsarem legatos de pace miserunt: obsides daturus, quæque imperasset, sese facturos, polliciti sunt. una cum his legatis Comius Atrebas uenit, quem supra * demonstraeram a Cæsare in Britanniam præmissum. hunc illi e nauī egressum, * cum ad eos imperatoris mandata perferret, comprehenderant, atque in uincula coniecerant. tunc facti

praelio,

praelio, miserunt; & in petenda pace eius rei culpam in multitudinem coniecerunt; & propter imprudentiam, ut ignosceretur, petierunt Cæsar, questus, quod, cum ultro, in continentem legatis missis, pacem a se petissent, bellum sine causa intulissent, ignoscere imprudentiam, dixit: obsidesque imperauit quorum illi partem statim dederunt; partem, ex longinquiore locis accersitam, paucis post diebus sese daturus dixerunt. interea suos remigrare in agros iusserunt: principesque undique conuenere; & se, ciuitatesque suas * Cæsari commendarunt. his rebus * pace firmata, post diem I V, quam est in Britanniam uentum, naues XI I X, de quibus supra demonstratum est, quæ equites sustulerant, ex superiori portu leui uento soluerunt. quæ cum appropinquarent Britannie, & ex castris uiderentur, tanta tempestas subito coorta est, ut nulla earum cursum tenere posset. sed aliæ eodem, unde erant profectæ, * referrentur; aliæ ad inferiorem partem insula, quæ est propius solis occasum, magno sui cum periculo deijcerentur. * quæ tamen, anchoris iactis, cum fluctibus complerentur, necessario, aduersa nocte in altum proiectæ, continentem petiuerunt. Eadem nocte accidit, ut esset luna plena, * quæ maritimos æstus maximos in Oceano efficere consuevit: nostrisque id erat incognitum. ita uno tempore & longas naues, quibus Cæsar exercitum transportandum curauerat, quasque in aridum subduxerat, æstus * complebat: & onerarias, quæ ad anchoras erant deligatæ, tempestas affluebat; neque ulla nostris facultas aut administrandi, aut auxiliandi, dabatur. compluribus nauibus * fra-

ctis,

Etis, reliquæ cum essent; frumibus anchoris, reliquisque armamentis amissis, ad nauigandum inuitiles, magna, id quod necesse erat accidere, totius exercitus perturbatio facta est. neque enim naues erant aliæ, quibus reportari possent; & omnia deerant, * quæ ad reficiendas eas vsui sunt; & quod omnibus constabat, hiemare in Gallia oportere, frumentum his in locis in hiemem prouisum non erat. quibus rebus cognitis, principes Britannia, qui post prælium ad ea, quæ iusserat Cæsar, facienda conuenerant, inter se collocuti, cum equites, & naues, & frumentum Romanis deesse intelligerent; & paucitatem militum ex castrorum exiguitate cognoscerent; quæ hoc erant etiam angustiora, quod sine impedimentis Cæsar legiones transportauerat: optimum factu esse duxerunt, rebellionem facta, frumento, commeatuque nostros prohibere, & rem in hiemem producere; quod, his superatis, aræ reditu interclusis, neminem postea belli inferendi causa in Britanniam transiturum confidebat. itaque, rursus coniuratione facta, paulatim ex castris discedere, * ac suos clam ex agris deducere ceperunt. At Cæsar, etsi nondum eorum consilia * cognouerat, tamen & ex euentu nauium suarum, & ex eo, quo d obsides dare intermiserant, fore id, quod accidit, suspicabatur. itaque ad omnes casus subsidia comparabat. nam & frumentum ex agris in castra quotidie conferebat; & quæ grauissime afflictæ erant naues, earum materia, atque ære ad reliquas reficiendas utebatur; & qui ad eas res erant vsui, ex cõtinenti comportari iubebat. itaque, * cum id summo studio a militibus administ-

retur, XII. nauibus amissis, reliquis ut nauigari commode posset, * effecit. Dum ea geruntur, legione, ex consuetudine, una frumentatum missa, quæ appellabatur VII. neque vlla ad id tempus belli suspitione interposita, cum pars hominum in agris remaneret, pars etiam in castra ventitaret, ij, qui pro portis castrorum in statione erant, Cæsari * renuocauerunt, puluerem maiorem, quam consuetudo ferret, in ea parte videri, quam in partem legio iter fecisset. Cæsari, id quod erat, suspicatus, aliquid noui a barbaris initum consilii, cohortes, quæ in stationibus erant, secum in eam partem proficisci, * duas ex reliquis in stationem succedere, reliquas armari, & confestim se subsequi, iussit. cum paullo longius a castris * processisset; & suos ab hostibus premi, atque ægere sustinere; & conferta legione ex omnibus partibus tela conijci animaduertit. nam, quod omni ex reliquis partibus demesso frumento, una pars erat reliqua: suspicati hostes, huc nostros esse venturos, noctu in siluis delituerant. tum dispersos depositis armis; in metendo occupatos subito adorti, paucis interfectis, reliquos incertis ordinibus perturbauerant: simul equitatu, atq. effedis circumderat. genus hoc est ex effedis pugne. primo, per omnes partes per equitatu, & tela conijciunt, atq. ipso errore equorum, & strepitu rotarum, ordines plerumq. perturbant. & cum se inter equitatu turmas insinuare, & ex effedis desiliunt, & * pedites præliantur. aurige* interim paululum e prælio excedunt, atq. ita* se collocant, ut illi a multitudine hostium premantur, expeditum ad suos receptum habeant, ita mobilitatem equitatu

stabilitatem pedum in praeliis præstant: ac tantum
 vsq; quotidiano, & exercitatione efficiunt, ut in decli-
 ni, ac præcipiti loco incitatos quos sustinere, & breui
 moderari, ac steterere, & per temonem percurrere, &
 in iugo insistere, & inde se in currus citissime recipere
 consueverint. quibus rebus, perturbatis nostris no-
 uitate pugnae, tempore opportunissimo Cæsar auxilium
 tulit. namque eius aduentu hostes constiterunt, nostri
 ex timore se receperunt. quo factò, ad * laceffendum bo-
 stes, & committendum praelium, alienum esse tem-
 pus arbitratus, suo se loco continuit; & breui tempo-
 re intermisso, in castra legiones reduxit. dum hæc ge-
 runtur, nostris omnibus occupatis, qui erant in agris
 reliqui, discesserunt. secutæ sunt * continuas complu-
 res dies tempestates; quæ & nostros in castris contin-
 uerent, & hostem a pugna prohiberent. interim barbari
 nuncios in omnes partes dimiserunt; paucitatemque
 nostrorum militum suis prædicauerunt; & quanta
 prædæ faciendæ, atque in perpetuum sui liberandi fa-
 cultas daretur, si Romanos castris expulissent, demon-
 strauerunt. * his diebus celeriter magna multitudo in-
 peditatus, equitatusque coacta, ad castra uenerunt.
 Cæsar, etsi idem, quod superioribus diebus acciderat,
 fore uidebat, ut, si essent hostes pulsi, celeritate pericu-
 lum effugeret; tamen, nactus equites circiter xxx,
 quos Comius Atrebas, de quo ante dictum est, secum
 transportauerat, legiones in acie pro castris constituit.
 commisso praelio, diutius nostrorum militum impe-
 tum hostes ferre non potuerunt, ac terga uertunt.
 quos tanto spatio secuti, quantum cursu, uiribus
 effice-

efficere potuerunt, complures ex ijs occiderunt: dein-
 de, omnibus longe, lateque adificijs incensis, se in ca-
 stra receperunt. Eodem die legati ab hostibus missi, ad
 Cæsarem de pace uenerunt. his Cæsar numerum obsi-
 dum, quem antea imperauerat, duplicauit, eosque in
 continentem adduci iussit; quod, propinqua die equi-
 nocti, infirmis nauis hiemis navigationem sub eun-
 dam non existimabat. ipse, idoneam tempestatem na-
 dus, paulo post mediam noctem naues soluit. quæ om-
 nes incolumes ad continentem peruenerunt. ex his o-
 nerariæ 11. eisdem portus, quos reliquæ, capeve non
 potuerunt, sed paulo infra delatæ sunt. quibus ex na-
 uibus cum essent expositi milites circiter CCC, atque
 in castra comenderent, Morini, quos Cæsar, in Britan-
 niam proficiscens, pacatos reliquerat, spe prædæ addu-
 cti, primo non ita magno suorun numero circumstete-
 runt, ac, si sese interfici nollent, arma ponere iusserunt.
 cum illi, orbe factò, sese defenderent, celeriter ad cla-
 morem, hominum circiter millia vi. conuenerunt. qua
 re nunciata, Cæsar omnem ex castris equitatum suis
 auxilio misit. interim nostri milites impetum hostium
 sustinuerunt; atque amplius horis fortissime vi. pu-
 gnauerunt; & paucis uulncribus acceptis, complures
 ex ijs occiderunt. postea uero quam equitatus noster,
 in conspectum uenit; hostes, abiecijs armis, terga uerte-
 runt; magnusque eorum numerus est occisus. Cæsar
 postero die T. Labienum legatum, cum ijs legionibus,
 quas ex Britannia reducerat, in Morinos, qui rebello-
 nem fecerant, misit qui cum propter * siccitates pa-
 ludum, quo se reciperent, non haberent; quo persu-
 gio

gio superiore anno fuerant usi; omnes seve in potestatem Labieni * venerunt. At Q. Titurius, & L. Cotta, legati, qui in Menapiorum fines legiones * duxerant, omnibus eorum agris vastatis, frumentis succisis, aedificijsque incensis, quod Menapij omnes se in densissimas silvas abdidcrant, ad Caesarem se receperunt. Caesar in Belgis omnium legionum hiberna constituit, eo duae omnino civitates ex Britannia obsides miserunt: reliquae neglexerunt. His rebus gestis, ex literis Caesaris, dierum xx. supplicatio a senatu decreta est.

C. IULII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO

LIBER V.

VICIO Domitio, Ap. Claudio cos. discedens ab hibernis Caesar in Italiam, ut quotannis facere consueverat, legatis impetrat, quos legionibus praefecerat, uti quamplurimas possent hieme naues aedificandas, veteresque reficiendas curarent. eorum modum, formamque demonstrat. * ad celeritatem onerandi, subductionesque, paullo facit humiliores, quam quibus nostro mari uti consueuimus; atque id eo magis, quod, propter crebras commutationes aestuum, magis magnos ibi fluctus fieri cognouerat: ad onera, & ad multitudinem iumentorum transportandam * paullo latiores, quam quibus in alio mari uti assueuerant, has omnes acturias imperat fieri: quam ad rem humilitas multum adiuvat. ea, quae sunt vsui ad armandas naues, ex Hispania apportari iubet ipse, conuenientibus Galliae citerioris peractis, in Illyricum proficiscitur, quod a Piruslis sinuam partem prouinciae incursionibus vastari audiebat. eo cum uenisset, ciuitatibus milites imperat: certumque in locum conuenire iubet. qua re nunciata, Piruslae legatos ad eum mittunt, qui doceant, nihil earum rerum publico factum consilio: seseque paratos esse demonstrant, * omnibus rationibus de iniurijs

G r i j s

rijs satisfacere. * accepta oratione eorū, Cæsar obsides imperat, eosque ad certam diem adduci iubet. nisi ita fecerint, sese bello ciuitatem persecuturum, demonstrat. ijs ad diem adductis, ut imperauerat, arbitros inter ciuitates dat, qui litem æstiment, penamque constituant. His confectis rebus, conuentibusque peractis. in citeriorem Galliam reuertitur, atque inde ad exercitum proficiscitur. eo cum venissent, circiter octingentis hibernis, singulari militum studio, * in summa rerum omnium inopia, circiter DC. eius generis, cuius supra demonstrauimus, naues, & longas duodeviginti inuenit * instructas, neque multum abesse ab eo, quin paucis diebus deduci possent. collaudatis militibus, atque ijs, qui negotio præfuerant, quid fieri uelit, ostendit. atque omnes ad portum * Iccium conuenire iubet. quo ex portu commodissimum in Britanniam transiectum esse cognouerat, circiter millium passuum xxx transmissum a continenti. huic rei quod satis esse uisum est militum, relinquit: ipse cum legionibus expeditis IV. & equitibus DCCC. in fines Treuerorum proficiscitur: quod hi neque ad concilia ueniebant, neque imperio parebant, Germanosque transrhenanos sollicitare dicebantur. hæc ciuitas longe plurimum uetus Gallie equitatu ualet, magnasque habet copias peditum, Rhenumque, ut supra demonstrauimus, tangit. in ea ciuitate duo de principatu inter se contendebant, Induciomarus, & Cingetorix: ex quibus alter, simulatque ad Cæsaris, legionumque aduentum cognitum est, ad eum uenit: se, suosque omnes in officio futuros, neque ab amicitia populi R. defecturos,

con-

firmavit; quæque in Treuiris gererentur, ostendit. at Induciomarus equitatum, peditatumque cogere: iisque, qui per atatem in armis esse non poterant, in summam Arduennam abditis, quæ ingenti magnitudine per medios fines Treuerorum a flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet, bellum parare instituit; sed postea quam nonnulli principes ex ea ciuitate, & familiaritate Cingetorigis adducti, & aduentu nostri exercitus perterriti, ad Cæsarem uenerunt, & de suis priuatis rebus ab eo petere ceperunt, quoniam ciuitati consulere non possent; ueritus, ne ab omnibus defereretur, Induciomarus, legatos ad Cæsarem mittit, sese * iucundo a suis discedere, atque ad eum uenire noluisse, quo facilius ciuitatem in officio contineret, ne, omnis nobilitatis discessu, plebs propter imprudenciam laboretur: itaque ciuitatem in sua potestate esse: * seque, si Cæsar permitteret, ad eum in castra uenturum, & suas, ciuitatisque fortunas eius fidei permissurum. Cæsar, etsi intelligebat, quæ de causa ea dicerentur, quæque eum res ab instituto consilio deterreret; tamen, ne atatem in Treuiris consumere cogere, omnibus rebus ad Britannicum bellum comparatis, Induciomarus ad se cum CC. obsidibus uenire iussit. * his adductis, & filio, propinquisque eius omnibus, quos nominatim euocauerat, consolatus Induciomarus, hortatusque est, uti in officio permaneret; nihil tamen secus principibus Treuerorum ad se conuocatus, eos singulatim Cingetorigi conciliauit. quod, cum merito eius a se fieri intelligebat: tum magno interesse arbitrabatur, eius auctoritatem inter suos quamplurimum

G 2 rimum

rimum valere, cuius tam egregiam in se uoluntatem perspexisset. * id factum grauius tulit Induciomarus, suam gratiam inter suos minui; & qui iam ante inimico in nos animo fuisset, multo grauius hoc dolore exarsit. Iis rebus constitutis, Caesar ad portum * Iccium cum legionibus peruenit. ibi cognoscit, XL. naues, * que in Meldis factæ erant, tempestate reiectas, tenere cum sum non potuisse, atque eodem, unde erant profectæ, relatas: reliquas paratas ad nauigandum, atque omnibus rebus instructas, inuenit. Eodem equitatus totius * Gallie conuenit, numero millium IV. principum, ex omnibus ciuitatibus; ex quibus perpancos, quorum in se fidem perspexerat, relinquere in Gallia, reliquos obsidum loco secum ducere decreuerat: quod, si ipse abesset, motum Gallie nerebatur. Serat una cum ceteris Dumnorix Aeduus, de quo a nobis antea dictum est. hunc secum ducere in primis constituerat, quod eum cupidum rerum nouarum, cupidum imperii, magni animi, magna auctoritatis, cognouerat. Accedebat huc, quod iam in concilio Aeduorum Dumnorix cæxerat, sibi a Cesare regnam ciuitatis deferri: quod dictum Aedui grauius ferebant, neque recusandi, neque deprecandi causa legatos ad Casarem mittere audebant. id factum ex suis hospitibus Caesar cognouerat. ille primo omnibus precibus petere contendit, ut in Gallia relinqueretur: partim, quod, infictus nauigandi, mare timeret; partim, quod religionibus sese diceret impediri. posteaquam id obtinere sibi negari uidit, omni spe impetrandi adempta, principes Gallie sollicitare, se nocere singulos, hortari

que

que cepit, ut in continenti remanerent; metu territare, non sine causa fieri, ut Gallia omni nobilitate spoliaretur: id esse consilium Casaris, ut, quos in conspectu Gallie interficere uereretur, hos omnes in Britanniam transductos necaret: fidem reliquis interponere; insurandum poscere; ut, quod esse ex usu Gallie intellexissent, communi consilio administrarent. * Hæc a compluribus ad Casarem deferbantur. quare cognita, Caesar, quod tantum ciuitati Aeduæ dignitatis tribuebat, coercendum, atque deterrendum, quibuscumque rebus posset, Dumnorigem statuebat; quod longius eius amentiam progredi uidebat, prospiciendum, ne quid sibi, ac reip. nocere posset. itaque dies circiter XXV. in eo loco commoratus, quod Corus uentus nauigationem impediēbat; qui magnam partem omnis temporis in his locis stare consuevit; dabat operam, ut Dumnorigem in officio cōtineret, nihilo tamen * secius omnia eius consilia cognosceret, tandem, idoneam tempestatem nactus, milites, equitesque * conscendere naues iubet. At, impeditis omnium animis, Dumnorix cum equibus Aeduorum a castris, inscienē Casare, domum discedere cepit. qua re nunciata, Caesar, intermissa profectio, atque omnibus rebus postpositis, magnam partem equitatus ad eum insequendum mittit, retrahique imperat. si uim faciat, neque pareat, interficere iubet. nihil hunc, se absente, pro sano facturum arbitrat, qui presentis imperium neglexisset. ille * autem reuocatus resistere, ac se manu defendere, suorumque fidem implorare cepit; sæpe clamitans, liberum se, liberæque ciuitatis esse. illi, ut erat imperatum, circumstant, horum-

hominemque interficiunt.* at Aedui equites ad Casarem omnes reuertuntur. His rebus gestis, Labieno in continente cum III. legionibus, & equitum millibus II. relicto, ut portus tueretur, & rei frumentariae prouideret, quaeque in Gallia gererentur, cognosceret, & consilium pro tempore, & pro re caperet; ipse cum legionibus VII. & pari numero equitum, quem in continentereliquerat, ad solis occasum naues soluit, & Ienni Africo prouectus, media circiter nocte uento immissio, cursum non tenuit; & longius delatus aestu, orta luce, sub sinistra Britanniam relictam conspexit, tum rursus, aestus commutationem secutus, remis contendit, ut eam partem insulae caperet, qua optimum* esse egressum superiore aetate cognouerat. qua in re admodum fuit militum uirtus laudanda, qui Eborijs, grauibisque nauigijs, non intermisso remigando labore, longarum nauium cursum adaequauerunt. accessum est ad Britanniam omnibus nauibus meridiano fere tempore; neque in eo loco hostis est uisus. sed, ut postea Caesar ex captiuis* comperit, cum magnae manus eo conuenissent, multitudine nauium perterritae, quae cum annorinis, priuatisque, quas quisque commodi causa fecerat, amplius DCCC. uidebantur, uise tempore, a litore discesserant, ac se in superiora loca abdiderant. Caesar, exposito exercitu, ac loco castris idoneo capto, ubi ex captiuis cognouit, qui in loco hostium copiae consedissent, cohortibus X. ad mare relictis, & equitibus CCC. qui praesidio nauibus essent, de III. uigilia ad hostes contendit, eo minus ueritus nauibus, quod in litore molli, atque aperto

* A. li.

* deligatas ad anchoras relinquebat, & praesidio nauibus Q. Atrium praefecit. ipse, noctu progressus millia passuum circiter XII, hostium copias conspicatus est. illi equitatu, atque effedis ad flumen progressi, ex loco superiore nostros prohibere, & praelium committere ceperunt: repulsi ab equitatu, se in siluas abdiderunt; licum nacti, egregie & natura, & opere munitum; quem, domestici belli, ut uidebatur, causa, iam ante praeparauerant. nam, crebris arboribus succisis, omnes introitus erant praecclusi. ipsi ex siluis raris propugnabant, nostrosque intra munitiones ingredi prohibebant. ac milites legionis VII. testudine facta, & aggere ad munitiones adiecto, locum ceperunt, eosque ex siluis expulerunt, paucis uulneribus acceptis. sed eos fugientes longius Caesar prosequi uetit, & quod loci naturam ignorabat, & quod, magna parte diei consumpta, munitioni castrorum tempus relinquere uolebat. Postridie eius diei, mane, tripartito milites equitesque in expeditionem misit, ut eos, qui fugerant, persequerentur.* ijs aliquantum itineris progressis, cum iam extremi essent in* conspectu, equites a Q. Atrio ad Casarem uenerunt, qui nunciarent, superiori nocte maxima coorta tempestate, prope omnes naues afflictas, atque in litus eiectas esse; quod neque anchorae, fimesque subsisterent, neque nauae, gubernatoresque uim tempestatis pati possent; itaque ex eo concursu nauium magnum esse incommodum acceptum. His rebus cognitis, Caesar legiones, equitatumque reuocari, atque itinere* desistere iubet: ipse ad naues reuertitur: eadem fere, quae ex nuncijs, litterisque co-

G 4 gro-

gnouerat, coram * perspicit, sic, ut, amissis circiter XL nauibus, reliquæ tamen refici posse magno negotio uiderentur. itaque ex legionibus fabros deligit, & ex continente alios * accersiri iubet: Labieno scribit, ut, quamplurimas possit, ijs legionibus, quæ sunt apud eum, naues instituat: ipse, etsi res erat * multa opera, ac laboris, tamen commodissimum esse statuit, omnes naues subduci, & cum castris una munitione coniungi. in his rebus circiter dies X. consumit, ne nocturnis quidem temporibus ad laborem militum intermissis: subductis nauibus, castrisque egregie munitis, easdem copias, * quæ antea presidio nauibus fuerant, relinquit, ipse eodem, unde redierat, proficiscitur. eo cum venisset, maiores iam undiq. in eum locum copiarum Britannorum conuenirent. summa imperij, belliq. administrandi, communi consilio permessa est Cassiwellano, cuius fines a maritimis ciuitatibus flumen diuidit, quod appellatur Thamesis, a mari circiter millia passuum XXX. huius superioris tempore cum reliquis ciuitatibus continentia bella intercesserant. sed, nostro aduentu permonu Britannia pars interior ab ijs incolitur, quos natos in insula ipsi memoria proditum dicunt. maritima pars ab ijs, qui, pro se, ac belli inferendi causa, ex Belgio transferant, qui omnes fere ijs nominibus ciuitatum appellantur, quibus orti ex ciuitatibus eo perueniunt, & bello illis ibi * remanserunt, atq. agros colere caperunt. hoc mirum est infinita multitudo, creberrimaq. edificia, fere Gallicis consimilia; * pecoris magnus numerus: videntur autem marmo areo, aut anulis ferreis, ad

cor-

certam pondus examinatis, pro marmo. nascitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus, in maritimis ferrum: sed eius exigua est copia: aere utuntur im portato materia cuiusq. generis, ut in Gallia, est, præter fagum, atq. abietem. Leporem, & gallinam, & anserem gustare, fas non putant: hæc tamen alunt, animi, voluptatisq. causa. loca sunt temperatiora, quam in Gallia, remissioribus. frigoribus. Insula natura triquetra, cuius unum latus est contra Galliam. huius lateris alter angulus, qui est ad Cantium, quo fere * omnes ex Gallia naues appolluntur, ad orientem solem, inferior ad meridiem spectat. * huius latus tenet circiter millia passuum D. alterum uergit ad Hispaniam, atq. occidentem solem, qua ex parte est Hibernia, dimidio minor, ut existimatur, quam Britannia: sed pari spatio transmissus, atq. ex Gallia, est in Britanniam. in hoc medio cursu est insula, qua appellatur Mona: complures præterea minores obiecta insulæ existimantur: de quibus insulis nonnulli scripserunt, dies continuos XXX. sub bruma esse noctem. * nos nihil de eo percuntationibus reperiebamus, nisi quod, certis ex aqua mensuris, breuioribus esse noctes, quam in continente, videbamus. huius est longitudo lateris, ut fert illorum opinio, DCC. millium passuum tertium est contra Septentrionem. cui parti nulla est obiecta tertia: sed eius angulus lateris maxime ad Germaniam spectat. * hoc millia passuum DCCC. in longitudine esse arbitrantur. ita omnis insulæ est in circuitu uicies centena millia passuum. ex his omnibus longe sunt humanissimi, qui Cantium incolunt, quæ regio est maxima omnis, neq. multum * a Gallica differunt consuetu-

suetudine. interiores plerique frumenta non serunt, sed lacte, & carne viuunt: pellibusque sunt vestiti: comnes nero se * Britanni luteo inficiunt, quod caruleum efficit colorem; atque hoc horribiliore sunt in pugna ad speculum: capilloque sunt promisso, atque omni parte corporis rafa, præter caput, & labrum superius. uires habent deni, duo denique inter se communes, & maxime fratres cum fratribus, & parentes cum liberis. sed, * si quid sunt ex his nati, eorum habentur liberi, * a quibus primum uirgines quoque ducta sunt, equites hostium, effedarii que acriter prælio cum equitatu nostro in itinere conflixerunt, * ita tamen, ut nostri omnibus partibus superiores fuerint, atque * eos in siluas, collesque compulerint: sed, compluribus interfectis, cupidius insecuti, nonnullos ex suis amiserunt, at illi, intermisso spatio, imprudentibus nostris, atque occupatis in munitione castrorum, subito se ex siluis eiecerunt; impetumque in eos facto, qui erant in statione pro castris collocati, acriter pugnaverunt: cunctisque missis subsidio cohortibus a Cesare, atque huius primis legionum II. cum h. x. intermisso per exiguum loci spatio, inter se constitissent, nouo genere pugne perterritis nostris, per medios audacissime proruperunt, seque inde incolumes receperunt. Eo die Q. Labienus Durus tribunus mil. interficitur. illi, pluribus submissis cohortibus, repelluntur. toto hoc in genere pugnae cum sub oculis omnium, ac pro castris dimicaretur, intellectum est, nostros, propter grauitatem armorum, quod neque insequi cedentes possent, neque ab signis recedere auderent, minus aptos esse ad huius generis hostem;

hostem; equites autem magno cum * periculo dimicare, propterea quod illi etiam consilio plerumque cederent; & cum paululum ab legionibus nostros * remouissent, ex essedis desilirent, & pedibus dispari prelio contenderent. equestris autem prælij ratio & cedenibus, & insequentibus par, atque idem periculum inferebat. Accedebat huc, ut, numquam conferti, sed rari, magnisque interuallis, præliantur, stationesque dispositas haberent, atque alios alij deinceps exciperent, integrique, & recentes defatigatis succederent. postero die, procul a castris hostes in collibus constituerunt, rarique se ostendere, & * lentius, quam pridie, nostros equites prælio laceffere ceperunt. sed meridie, cum Caesar pabulandi causa III. legiones, atque omnem equitatum cum C. Trebonio legato misisset, repente ex omnibus partibus ad pabulatores aduolauerunt, sicuti ab signis, legationibusque non abstiterent. nostri, acriter in eos impetu facto, repulerunt: neque finem insequendi fecerunt, * quod subsidio confisi equites, cum post * se legiones uiderent, præcipientes hostes egerunt: magnoque eorum numero interfecto, neque sui colligendi, neque consistendi, aut ex essedis desilendi facultatem dederunt. ex hac fuga protinus, quæ undique conuenerunt, auxilia discesserunt, neque post id tempus unquam summis nobiscum copiis hostes contenderunt. Caesar, cognito consilio eorum, ad flumen Thamesim, in fines Cassiellauni, exercitum duxit: quod flumen uno omnino loco pedibus, atque hoc ægre, transiri potest. eo cum uenisset, animaduertit, ad alteram fluminis ripam magnas esse copias hostium instru-

instruendas. Ripa autem erat acutis sudibus præfixis munita: eiusdemque generis sub aqua defixæ sudes flumine regebantur. ijs rebus cognitis a captiuis, perfugisque; Cæsar, præmissis equitatu, confestim legiones subsequi iussit. sed ea celeritate, atque impetu milites ierunt, cum capite solo ex aqua exstarent, ut hostes impetum legionum, atque* equitum sustinere non possent, rivasque dimitterent, ac se fugæ mandarent. Cassiuellaunus, ut supra demonstrauimus, omni spe deposita contentions, dimissis amplioribus copijs, millibus circiter: *xvi.* essedariorum* reuensis, iumenta nostra struasbat; paululumque ex nia excedebat, locisque impeditis, atque siluestribus sese occultabat; atque ijs regionibus, quibus nos iter facturos cognouerat, pecora, atque homines ex agris in siluis compellebat. & cum equitatus noster liberius, vastandi, prædandique causa, se in* agros effunderet, omnibus uis notis, semisque essedarios ex siluis emittebat; & cum magno periculo nostrorum equitum, cum ijs confligebat: atque hoc metu latius* nagari prohibebat. reliquebatur, ut neque longius ab agmine legionum discidi Cæsar pareretur, & tantum in agris vastandis, incendiisque faciendis hostibus noceretur, quantum labore, atque inuere legionarij milites efficere poterant. interim Trinobantes, prope firmissima earum regionum ciuitas, ex qua Mandubratius adolefcens, Cæsaris fidem secutus, ad eum in continentem Galliam uenerat, cuius pater Imanuentius in ea ciuitate regnum obtinuerat, interfectusque erat a Cassiuellauno, ipse fuga motem uitauerat, legatos ad Cæsarem mittens, pol-

ce-

centurque sese ei dedituros, & impetrata facturos petunt, ut Mandubratium ab iniuria Cassiuellauni defendat; atque in ciuitatem mittat, qui præsit, impetumque obineat. his Cæsar imperat obsides *xl.* frumentumque exercitui: Mandubratiumque ad eos mitti. illi imperata celeriter fecerunt: obsides ad numerum, frumentumque miserunt: Trinobantibus defensis, atque ab omni militum iniuria prohibitis, Cenimagni, Segontiaci, Ancalites, * Bibroci, Cassi, legationibus missis sese Cæsari dediderunt. ab his cognoscit; non longe ex eo loco opidum Cassiuellauni abesse, siluis, paludibusque munitum; quo satis magnus hominum, * pecorisque numerus conuenerit. opidum autem Britanni uocant, cum siluas impeditas uallo, atque fossa muerunt, quo, incursionis hostium uitandæ causa, conuenire consueuerunt. eo proficiscitur cum legionibus: locum reperit egregie natura, atque opere munitum: tamen hunc duabus* ex partibus oppugnare contendit. Hostes, paulisper morati, militum nostrorum impetum non tulerunt; seseque ex alia parte opidi eiecerunt. magnus ibi numerus pecorum repertus: multique in fuga sunt comprehensi, atque interfecti. Dum hæc in his locis geruntur, Cassiuellaunus ad Cantium, quod esse ad mare supra demonstrauimus, quibus regionibus *iv.* reges præerant, Cingetorix, Caruilinus, Taximagulus, Segonax, nuncios mittit: atque his imperat, ut eadē iis omnibus copijs, castra naualia de improviso adorianantur, atque oppugnent, hi cum ad castra uenissent, nocturne eruptione facta, multis eorum interfecit, capto et nobili duces Cingetorige, suos incolumes reduxerunt.

Cassi-

Cassiuellanus, hoc praelio nunciato, tot detrimentis acceptis, * nastatis finibus, maxime etiam permotis defectione civitatum, legatos per Atrebatem Comiti de deditioe, ad Casarem mittit. * Casar, cum statim hiemare in continente, propter repentinos Gallia motus, neque multum aestatis superesset, atque id facili extrahi posse intelligeret, obsides imperat; & * quibus annos singulos uectigalis populo R. Britannia penderet, constituit. interdicit, atque imperat Cassiuellano, ne Mandubratio, neu Trinobantibus noceat. obsides acceptis, exercitum reducit ad mare, naues inuenit refectas: his deductis, quod & captiuorum magnum numerum habebat, & nonnulla tempestate deperierant naues, duobus commeatibus exercitum * reporterre constituit. ac sic accidit, ut, ex tanto nauium numero, tot navigationibus, neque hoc, neque superiori anno ulla omnino nauis, qua milites portaret, desideraretur. at * ex ijs, qua inanes ex continente ad eum remitterentur, & prioris commeatus expositis militibus, & quas postea Labienus faciendas curauerat, numero Lx, per pauca locum caperet, reliqua fere omnes * reicerentur. quas cum aliquandiu Casar frustra expectasset, ne anni tempore navigatione excluderetur, quod æquinoctium suberat, necessario angustius milites collocauit: ac summam tranquillitatem consecutus, * secunda inita cum soluisset uigilia, prima lux terram attingit, omnesque incolumes naues perduxit. subductis nauibus, concilioque Gallorum Samarobrinae peracto, quod eo anno frumentum in Gallia, propter siccitates, angustius prouenerat, coactus est al-

ter,

ter, ac superioribus annis, exercitum in hibernis collocare, legionesque in plures ciuitates distribuere: ex quibus unam in Morinos ducendam C. Fabio legato dedit; alteram in Nervios, Q. Ciceroni; tertiam in Efluos, L. Roscio; quartam in Rhemis, cum T. Labieno, in confinio Treuironum, hiemare iussit: tres in Belgio collocauit: his M. Crassum quaestorem, & L. Munatium Plancum, & C. Trebonium, legatos, praefecit: unam legionem, quam proxime trans Padum conscripserat, & cohortes v. in Eburones, quorum pars maxima est inter Mosam, & Rhenum, qui sub imperio Ambiorigis & Catiuulci erant, misit. his militibus Q. Titurium Sabinum, & L. Aurunculeium Cottam, legatos, praefecit. Ad hunc modum distributis legionibus, facillima inopia frumentaria sese mederi posse existimauit. atque harum tamen omnium legionum hiberna (praeter eam, quam L. Roscio in pacatissimam, & quietissimam partem ducendam dederat) millibus passuum c. coninebantur. ipse interea, * quoad legiones collocasset, munitaque hiberna cognouisset, in Gallia morari constituit. Erat in Carnutibus summo loco natus Tasgetius; cuius maiores in sua ciuitate regnum obtinuerant, huic Casar, pro eius uirtute, atque in se beneuolentia, quod in omnibus bellis singulari eius opera fuerat usus, maiorum locum restituerat. tertium iam hunc annum regnantem * inimici palam, multis etiam ex ciuitate auctoribus, interfecerunt. defertur eares ad Casarem. ille, uertens, quod ad plures * res perimebat, ne ciuitas eorum * impulsu deficeret; L. Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes profi-

proficisci iubet, ibique hiemare; quorum opera^a cogno-
uerat Tascetium interfectum, hos comprehensos ad se
mittere. interim ab omnibus legatis, quaestoribusque,
quibus legiones transiderat, certior factus est, in hiber-
berna peruentum, locumque hibernis esse munitionum
diebus circiter xv, quibus in hiberna^a ventum est, in
tuum repentini tumultus, ac defectionis, ortum est.
Ambiorige, & Catiuulco: qui, cum ad fines regni
Sabino, Cottaeque praesto fuissent, frumentumque in
hiberna comportauissent, Induciomari Treuiri
cuius impulsu, suos concitauerunt; subitoque oppugnatio-
nibus, magna manu ad castra oppugnanda
nerunt. cum celeriter nostri arma cepissent, vallumque
adscendissent; atque, vna ex parte Hispanis equibus
emissis, equestri praelio superiores fuissent; despera-
re, hostes suos ab oppugnatione reduxerunt. tum suo
re conclamauerunt, vti aliqui ex nostris ad colloqui-
prodirent, habere sese, quae de re communi dicere vel-
lent; quibus controuersias minui posse sperarent. mit-
titur ad eos colloquendi causa C. Carpineus, eques
Romanus, familiaris Q. Titurii, & Q. Iunius ex His-
pania quidem, qui iam ante, missu Caesaris, ad Ambio-
rigem ventitare consueuerat: apud quos Ambio-
rix in hunc modum locutus est: sese pro Caesaris in se
beneficiis plurimum ei confiteri debere, quod eius ope
ra stipendio liberatus esset, quod Aduaticis finitimus
suis pendere consueisset; quodq. ei & filius, & fratris
filius ab Cesare remissi essent, quos Aduatici obsidum
numero missos, apud se in seruitute, & catenis tenuis-
sent: neque id, quod fecerat de oppugnatione castrorum,

rum,

rum, aut iudicio, aut uoluntate sua fecisse, sed coactu
civitatis: suaque esse eiusmodi imperia, ut non minus
haberet in se iuris multitudo, quam ipse in multitudi-
nem: civitati porro hanc fuisse belli causam, quod re-
pentinae Gallorum coniurationi resistere non potuerit:
id se facile ex humilitate sua probare posse; quod non
adeo sit imperitus rerum, ut suis copiis populum R. se
superare posse confidat; sed esse Galliae commune consi-
lium, omnibus hibernis Caesaris oppugnandis hunc
esse dictum diem, ne qua legio alteri legioni subsidio
uenire posset: non facile Gallos Gallis negare potuisse;
praesertim cum de recuperanda communi libertate con-
siliium initum videretur: quibus quoniam pro pietate
suis fecerit, habere se nunc rationem officij: pro bene-
ficiis Caesaris monere, orare Titurium pro hospite, ut
sua, ac militum saluti consulat: magnam manum Ger-
manorum conductam Rhenum transisse; hanc affore
biduo: ipsorum esse consilium, velint ne prius, quam
finitimi sentiant, eductos ex hibernis milites aut ad
Ciceronem, aut ad Laibenum deducere; quorum al-
ter millia passuum circiter l, alter paullo amplius ab
his absit: illud se polliceri, & iurciurando confirma-
re tutum se iter per fines suos daturum; quod cum
faciat, & civitati sese consulere, quod hibernis le-
uetur, & Caesari pro eius meritis gratiam referre.
Hac oratione habita, discedit Ambiorix. Carpine-
ius, & Iunius, quae audierant, ad legatos defe-
runt illi, repentina re perturbati, etsi ab hoste ea di-
cebantur, non tamen negligenda existimabant: ma-
ximaeque hac re permouebantur, quod, civitatem

H igno-

ignobilem, atq. humilem Eburonum, sua sponte populo R. bellum facere ausum, vix erat credendum. itaque ad concilium rem deferunt: * magna que inter eos ex his tot causis controuersia orta est. L. Aurunculeius, compluresque tribuni mil. & primorum ordinum centuriones, nihil temere agendum, neque ex hibernis iniussu Caesaris discedendum, existimabant: * quantitasque magnas copias etiam Germanorum sustineri possunt, munitis hibernis, docebant: rem esse testimonio, quod primum hostium impetum, multis ultro vulneribus illatis, fortissime sustinuerint: re frumentaria non premi: interea & ex proximis hibernis, & a Cesare conuentura subsidia: postremo, quid esse leuius, aut tunc pius, quam auctore hoste, de summis rebus capere consilium? contra ea Titurius, sero facturos, clamitabat, cum maiores manus hostium, adiunctis Germanis, conuenissent; aut cum aliquid calamitatis in proximis hibernis esset acceptum; breuem consulendi esse occasionem; Casarem arbitrari profectum in Italiam, nec aliter Carnutes interficiendi Tasgetij consilium fuisse capturos, neque Eburones, si ille adesset, * tanta cum contumptione nostri ad castra venturos esse; non hostem auctorem, sed rem, spectare; subesse Rhenum; magna esse Germanis dolori Ariouisti mortem, & superari nostras victorias; ardere Galliam, tot contumeliis acceptis, sub populi R. imperium redactam, superam gloria rei militaris extincta; postremo, quis hoc persuaderet, sine certa re Ambiorigem ad eiusmodi consilium descendisse? suam sententiam in utranque partem esse tutam: si * nil sit durius, nullo * cum periculo

ad proximam legionem peruenturos; si Gallia omnis cum * Germanis consentiat, vnam esse in celeritate positam salutem. Cotta quidem, atque eorum, qui dissentirent, consilium quem * haberet exitum? in * quo si non presens periculum, at certe longa obsidione fames esset pertimescenda. Hac in * vtramque partem habita disputatione, cum a Cotta, primis que ordinibus acriter resisteretur, Vincite, inquit, si ita vultis, Sabinus; & id clariore voce, vt magna pars militum exaudiret: neque is sum, inquit, qui grauissime ex vobis mortis periculo terrear: * hi sapienter, si grauius quid acciderit, abs te rationem reposcent: qui, si per te licet, perendino die, cum proximis hibernis coniuncti, communem cum reliquis bellum casum sustineant. * nec reiecti, & relegati longe ab ceteris, aut ferro, aut fame, intereant, Consurgitur ex concilio: comprehendunt utrumque, & orant, ne sua dissensione, & pertinacia rem in summum periculum deducant: facilem esse rem, seu maneant, seu proficiantur, si modo vnum omnes sentiant, ac probent: contra in dissensione nullam se salutem perspicere. Res disputatione ad mediam noctem perducitur. * tandem dat Cotta per motus manus: superat sententia Sabini: pronuntiatur, prima luce ituros: consumitur utriusque reliqua pars noctis, cum sua quisque miles circumspiceret, quid secum portare posset, quid ex instrumento hibernorum relinquere cogeretur. Omnia excogitantur, quare nec sine periculo maneatur, & languore militum, & vigiliis periculum augeatur. prima luce sic ex castris proficiuntur, vt, quibus esset persuasum, non ab hoste, * sed ab homine amicissimo

Ambiorige consilium datum, longissimo agmine, magnisque impedimentis. At hostes, postea quam ex nocturno fremitu, vigiliisque de protectione eorum scelerunt, collocatis insidijs, bipartito in siluis, opportuno, atque occulto loco, a millibus passuum circiter Romanorum aduentum expectabant; & cum senior pars agminis in magnam conuallem demisset, et utraque parte eius vallis subito sese ostenderunt; nihil minusque premere, & primos prohibere adfuerunt, atque iniquissimo nostris loco praelium committere ceperunt. tum demum Titurius, uti qui nihil ante prouidisset, trepidare, & concurrere, cohortesque disponere: hac tamen ipsa timide, atque ut eum omnino deficere viderentur: quod plerumque ijs accidere consuevit, qui in ipso negotio consilium capere coguntur. at Cotta, qui cogitasset, hac posse in itinere accidere, atque ob eam causam protectionis auctor non fuisse, nulla in re communi saluti deerat; & appellandis, et hortandisque militibus; imperatoris; & in pugna, militis officia prestabat, cumque propter longitudinem agminis minus facile per se omnia obire, & quid quo loco faciendum esset, prouidere possent, iusserunt pronuciari, ut impedimenta relinquerent, atque orbem consisterent: quod consilium, etsi in eiusmodi situ reprehendendum non est, tamen incommode accidit: nam & nostris militibus spem minuit, & hostes ad pugnandum alacriores effecit; quod non sine summo timore, & desperatione id factum videbatur. post terea accidit, quod fieri necesse erat, ut vulgo militum ab signis discederent; quaque quisque eorum cavissimum

habe-

haberet, ab impedimentis petere, atque arripere properaret, et clamore, ac fletu omnia complerentur. At barbaris consilium non defuit. nam duces eorum tota acie pronuciari iusserunt, ne quis ab loco discederet: illorum esse pradam, atque illis reseruari, quacumque Romani reliquissent: proinde omnia in victoria posita existimarent. erant & uirtute, & numero pugnandi pares nostri: tamen si a duce, et a fortuna deserebantur, tamen omnem spem salutis in uirtute ponebant; & quoties quaque cohorts procurreret, ab ea parte magnus hostium numerus cadebat. quare animaduersa, Ambiorix pronuciari iubet, ut procul tela coniiciat, neu propius accedant: & quam in partem Romani impetum fecerint, cedant: leuitate armorum. & quotidiana exercitatione, nihil ijs noceri posse: rursus se ad signa recipientes insequantur, quo precepto ab ijs diligentissime obseruato, cum quapiam cohors ex orbe excefferat, atque impetum fecerat, hostes uelocissime refugiebant: interim ea parte nudari necesse erat, & ab latere aperto tela recipi. rursus, cum in eum locum, unde erant egressi, reuerti ceperant, & ab ijs, qui cefferant, & ab ijs, qui proximi steterant, circumueniebantur: sin autem locum tenere uellent, neque uirtuti locus relinquebatur, neque a tanta multitudine coniecta tela a confertis uitari poterant. tamen, tam multis in commodis conflictati, multis uulneribus acceptis, resistebant; & magna parte diei consumpta, cum a prima luce ad horam 11x. pugnaretur, nihil, quod ipsis esset indignum, committebant. tum T. Baluentio, qui superiore an-

H 3 no

no primum pilum duxerat, viro. fori, & magnae au-
 floritatis, virumque femur tragula transiit. Q.
 Lucanius, eiusdem ordinis fortissime pugnans, dum cir-
 cumuento filio subuenit, interficitur, L. Cotta legatus,
 omnes cohortes, ordinesque adhortans in aduersum
 fanda vulneratur. his rebus permotus Q. Titurius, cum
 procul Ambiorigem suos cohortantem conspexisset,
 interpretem suum, Cn. Pompeum, ad eum mittit, re-
 gatum, ut sibi, militibusque parcat ille appellans, re-
 spondit: velit secum colloqui, licere; sperare, a multi-
 tudine impetrari posse, quod ad militum salutem per-
 tineat; ipsi vero nihil nocitum iri; inq. * eam rem
 suamque fidem interponere, ille cum Cotta saucio com-
 municat, si videatur, pugna ut excedant, & cum Am-
 biorige una colloquantur: * sperare se ab eo suam, ac mi-
 litum salutem impetrari posse. Cotta, se ad arma
 hostem iturum, negat, atque in eo perseverat Sabina-
 quos in praesentia tribunos mil. circum se habebat, &
 primorum ordinum centuriones, se sequi iubet: & in-
 proprius Ambiorigem accessisset, iussus arma abijce-
 * imperata faciat: suisque, ut idem faciant, imperata
 terim, dum de condicionibus inter se agunt, longum
 consulto ab Ambiorige instituitur sermo, paulatim
 circumventus interficitur. tum vero, suo more, vi-
 riam conclamant, atque ululatum tollunt; impetum
 in nostro facto, ordines perturbant. ibi L. Cotta
 gians interficitur cum maxima parte militum. re-
 qui se in castra recipiunt, unde erant egressi. ex quibus
 L. Petrosidius aquilifer, cum magna multitudine
 stium premeretur, aquilam intra vallum proiecit

pro

pro castris fortissime pugnans occiditur. * alij egre ad
 noctem oppugnationem sustinent: noctu ad unum om-
 nes, desperata salute, se ipsi interficiunt. pauci * ex pra-
 terito elapsi in certis itineribus per silvas ad T. Labienum
 legatum in hiberna perveniunt; atque eum de rebus
 gestis certiores faciunt. Hac victoria sublatus Am-
 biorix, statim cum equitatu in Aduaticos, qui erant
 eius * regno finitimi, proficiscitur: neque diem, neque
 noctem intermitit; pedita: unque se subsequi iubet. re-
 demonstrata, Aduaticisque concitatis, postero die in
 Nervios pervenit, hortaturque, ne sui in perpetuum li-
 berandi, atque ulciscendi Romanos, pro iis, quas acce-
 perint, iniurijs, occasionem dimittant. interfectos esse
 legatos duos, magnamque partem exercitus interisse,
 demonstrat; nihil esse negotij, subito oppressam legio-
 nem, quae cum Cicerone hibernet, interfici; * se ad eam
 rem proficetur adiutorem. facile hac oratione Nervius
 persuadet. itaque, confestim dimissis nuncijs ad Centro-
 nes, Grudios, Lenacos, Pleumosios, Gordunos, qui om-
 nes sub eorum imperio sunt, quam maximas manus
 possunt cogunt; & de improviso ad Ciceronis hiberna
 advolant, nondum ad eum fama de Titurij morte per-
 lata. * Huic quoque accidit, quod fuit necesse, ut non-
 nulli milites, qui, lignationis, munitioisque causa,
 in silvas discessissent, repetino equitum adventu in-
 terciperentur. his circumventis, magna manu Ebu-
 rones, Aduatici, Nervij, atque horum omnium so-
 cii, & clientes legionem oppugnare incipiunt. nostri ce-
 leriter ad arma concurrunt; uallum conscendunt.
 egre is dies sustentatur, quod omnem spem hostes in

H 4 cele-

celeritate ponebant; atque hanc adepti victoriam in perpetuum se fore victores confidebant. Mittuntur ad Casarem confestim a Cicerone litteræ, magnis promissis præmijs, si pertulissent. obsessis omnibus suis missi intercipiuntur. noctu ex ea materia, quam munitionis causa comportauerant, turres CXX excitantur incredibili celeritate: quæ deesse operi videbantur, perficiuntur. hostes postero die, multo maioribus copijs coactis, castra oppugnant, fossam complent a nostris eadem ratione, qua pridie, resistitur. hoc idem deinceps reliquis fit diebus. nulla pars nocturni temporis ad laborem intermittitur: non ægris, non vulneratis, facultas quietis datur. quæcumque ad proximi diei oppugnationem opus sunt, noctu comparantur. multe præusta sudes, magnus muralium pilorum numerus instituitur: turres contabulantur; pinnae, loricaeque ex cratibus attextuntur. ipse Cicero, cum tenuissima valetudine esset, ne nocturnum quidem sibi tempus ad quietem relinquebat; ut ultro militum concursu, ac uocibus, sibi parcere cogeret. Tunc duces, principesque Neruiorum, qui aliquem sermonis adiutum, causamque amicitia cum Cicerone habebant, colloqui sese uelle dicunt. facta potestate, eadem, qua Ambiorix cum Titurio egerat, commemorant: omnem esse in armis Galliam: Germanos Rhenum transisse: Casaris, reliquorumque, hiberna, oppugnari. addunt etiam, de Sabini morte: Ambiorigem ostentant, fidei faciundæ causâ; errare eos dicunt, si quidquam ab us præsidij sperent, qui suis rebus diffidant; sese tamen sibi re hoc esse in Ciceronem populumque R. animo, ut nihil

nisi hiberna, recusent, atque huic inuicta scere consuetudinem nolint: licere illis incolumibus per se ex hibernis discedere, & in quasumque partes uelint, sine metu proficisci. Cicero ad hæc, unum modo respondit: non esse consuetudinem populi R. * ullam accipere ab hoste armato condicionem: si ab armis discedere uelint, se adiutore utantur, legatosque ad Casarem mittant: sperare se, pro eius iustitia, quæ petierint, impetraturos. ab hac spe repulsi Nerui uallo pedum XI, & fossa pedum XV. hiberna cingunt. hæc superiorum annorum consuetudine nostris conuenerant; & quosdam de exercitu nacti captiones, ab his docebantur. sed nulla his feramentorum copia, quæ * esset ad hunc usum idonea: gladijs cespites circumcidere, manibus, * sagulisque terram exhaurire, cogebantur. qua quidem ex re hominum multitudi cognosci potuit. nam minus horis III. * decem millium passuum circuitu munitionem perfecerunt: reliquisque diebus turres ad altitudinem ualli, falces, testudinesque, quas iidem captiui docuerant, parere, ac facere, cæperunt. septimo oppugnationis die, maximo coorto uento, feruentes fusili ex argilla glâdes, fundis, & feruefacta iacula in castas, quæ more Gallico stramētis erant tecta, * iacere cæperunt. hæc celeriter igne comprehenderunt, & uenti magnitudine, in omne castrorum locum distulerunt. hostes, maximo clamore * insculti, quasi parta iam, atque explorata uictoria, turres, testudinesque, agere, & scalis uallum ascendere, cæperunt. attanta militum uirtus, atque ea presentia animi fuit, ut, cum undique * flamma torrerentur, maximaque telorum multitudine premerentur, suaque omnia

omnia impedimenta, atque omnes fortunas, confu-
 gere intelligerent, non modo demigrandi causa de nullo
 decederet nemo, sed poena ne respiceret quidem quis-
 quam; ac tum omnes accerrime, fortissimeque pugna-
 rent. hic dies nostris longe grauisissimus fuit, sed tamen
 hunc habuit euentum, ut eo die maximus numerus ho-
 stium uulneraretur, atque interficeretur; nisi subito ipso
 uallo consipauerant, recessumque primis ultimi non
 dabant. Paullum quidem intermissa flamma, & quo-
 dam loco turri adacta, & contingente uallum, in co-
 hortis centuriones; ex eo, quo stabant, loco recesserunt,
 suosque omnes remouerunt; nutu, uocibusque hostes, si
 introire uellent, uocare ceperunt: quorum progressus au-
 sus est nemo tum eorum omni parte lapidibus comectis de-
 turbati, turrisque succensa esherant in ea legione fortis-
 simi uiri centuriones, qui iam primis ordinibus appro-
 pinquarent, T. Pulio, & L. Varenus. u. perpetuas con-
 trouersias inter se habebant, uter alteri anteferreretur,
 omnibusque amnis de loco summis. simultatibus con-
 tendebant. ex his Pulio cum accerrime ad munitiones
 pugnaretur, Quid dubitas, inquit, Varenus? aut
 quem locum probande uirtutis tue expectas? hic dies
 hic dies de nostris controuersis iudicabit. Hec cum
 dixisset, procedit extra munitiones; & quae pars
 hostium confertissima uisa est, in eam erumpit. ne
 Varenus quidem tum uallo sese continet, sed, om-
 nium ueritus existimationem, subsequitur, mediocri
 spatio relicto. Pulio pilum in hostes mittit, atque
 unum ex multitudine procurrentem transiicit; quo
 percusso, & exanimato, hunc scuts pro tegunt hostes,
 &

& in illum uiuersi tela conijciunt; neque dant, egre-
 diendi facultatem. transfigitur scutum Pulioni, &
 uerutum in balteo defigitur. auertit hic casus uaginam,
 & gladium educere conantis dextram moratur ma-
 num, impeditumque hostes circumstunt. succurrit
 inimicus illi Varenus, & laboranti subuenit. ad hunc
 se confestim a Pulione omnis multitudo conuertit: il-
 lum ueruto transfixum arbitrantur. Varenus gladio
 cominus rem gerit, atque uno interfecto reliquos paul-
 lum propellit. dum cupidus instat, in locum inferio-
 rem deiectus concidit. huic rursus circumuento fert
 subsidium Pulio, atque ambo incolumes, compluri-
 bus interfectis, summa cum laude sese intra munition-
 es recipiunt. sic fortuna in contentione & certamen
 utrumque uersauit, ut alter alteri inimicus auxilio,
 salutique esset; neque diiudicari posset, uter utri uirtu-
 te antefendus uideretur. quanto erat in dies grauior,
 atque asperior oppugnatio, & maxime, quod magna
 parte militum confecta uulneribus, res ad paucitatem
 defensorum peruenerat, tanto crebriores litterae, nun-
 cique ad Caesarem mittabantur: quorum pars depre-
 hensa in conspectu nostrorum militum cum cruciatu
 necabatur. erat unus intus Neruius, nomine Verti-
 co, loco natus honesto; qui a prima obsidione ad Cice-
 ronem profugerat, suamque ei fidem praestiterat. hic
 seruo spe libertatis, magnisque persuadet premijs, ut
 literas ad Caesarem deferat. has ille in iaculo illigatas
 affert; & Gallus inter Gallos sine ulla suspitione uersa-
 tus, ad Caesarem peruenit. ab eo de periculo Ciceronis,
 legionisque cognoscit. Caesar, acceptis litteris circiter
 hora

hora xxi diei statim nuncium in Bellouacos ad M. Cras-
sum quaestorem mittit, cuius hiberna aberant ab eo
millia passuum xxv: iubet media nocte legionem pro-
ficisci, celeriterque ad se uenire. exiit cum nuncio Cras-
sus. alterum ad C. Fabium legatum mittit ut in Atr-
batiuum fines legionem adducat, * qua sibi iter facien-
dum sciebat. scribit* Labieno, si reip. commodo facere
posset, cum legione ad fines Nerviorum ueniat: reli-
quam partem exercitus, quod paullo aberat longius,
non putat expectandam, equites circiter CD. ex proxi-
mis* hibernis cogit. hora circiter III. ab antea uisori-
bus de Crassi aduentu certior est factus. eo die. millia*
passuum xx. progreditur. Crassum Samarobrinæ pre-
ficit, legionemque ei attribuit, quod ibi impedimenta
exercitus, obsides ciuitatum, literas publicas, frumen-
tumque omne, quod eo, tolerandæ hiemis causa, dene-
xerat, relinquebat. Fabius, ut imperatum erat, non ita
multum moratus in itinere, cum legione occurrit. La-
bienus, interitu Sabini, & cæde cohortum cognita, cū
omnes ad eum Treuirorum copiae uenissent, ueritus, si
ex hibernis fugæ similem profectiōem fecisset, ut ho-
stium impetum sustinere non posset, præsertim quos re-
centi uictoria efferrī, sciret, * litteras Cæsari remittit,
quanto cum periculo legionem* ex hibernis educiturus
esset: rem gestam in Eburonibus perscribit: docet, om-
nes pediatas, equitatusque copias Treuirorum III.
millia passuum longe ab suis castris confedisse. Cæsar,
consilio eius probato, etsi opinione III. legionum de-
iectus, ad I. redierat, tamen unum communis salutis
auxilium in celeritate ponebat: uenit magnis itineri-
bus

bus in Nerviorum fines: ibi ex captiuis cognoscit, quæ
apud Ciceronem gerantur, quantoque in periculo res
sit. tum ciuidam ex equitibus Gallis magnis præmijs
persuadet, ut ad Ciceronem epistolam deferat. hanc
Græcis conscriptam literis mittit; ne, intercepta episto-
la, nostra ab hostibus consilia cognoscantur; si adire nō
possit, monet, ut tragulam cum epistola ad amentum
deligata intra munitiones* castrorum abijciat, in lit-
teris scribit, se cum legionibus profectum celeriter affo-
re: hortatur, ut pristinam uirtutem retineat. Gallus
periculum uertus, ut erat præceptum tragulam mit-
tit. hæc casu ad turrim adhæsit, neque ab nostris biduo
animaduersa. tertio die a quodam milite conspicitur;
dempta ad Ciceronem defertur. ille perlectam in con-
uentu militum recitat; maximeque omnes letitia affi-
cit. tum fumi incendiōrum procul uidebantur. quæ res
omnem dubitationem aduentus legionem expulit.
Galli, re cognita per exploratores, obsidionem relin-
quunt, ad Cæsarem omnibus copijs contendunt. ea erant
armatarum circiter millia Lx. Cicero, data facultate,
Gallum ab eodem Verticone, quem supra demonstra-
uimus, * repetit, qui literas ad Cæsarem deferat: hunc
admonet, iter caute, diligenterque faciat; præscribit
in litteris, hostes ab se discessisse, omnemque ad
eum multitudinem conuertisse. quibus litteris circi-
ter media nocte, Cæsar. allatis, suos facit certiores:
eosque ad dimicandum animo confirmat. postero die
luce prima mouet castra; & circiter millia passuum
Iv. progressus trans uallem magnam, & riuum, ho-
stium multitudinem conspicatur. erat magni peri-
culi

culi res, cum * tantis copijs iniquo loco dimicare * tamen, quoniam liberatum obsidione Ciceronem sciebat, equo animo remittendum de cleritate existimabat confedit, & , quam aquisimo loco potest, castra communit: atque hæc, etsi erant exigua, per se nix hominum millium VII. præsertim nullis cum impedimentis, tamen angustijs viarum quam maxime potest, contrahit, eo consilio, ut in summam contemptionem hostibus veniat. interim speculatoribus in omnes partes dimissis, explorat, quo commodissime itinere uallem transire possit. eo die paruulis equestribus prælijs ad aquam factis, utrique sese suo loco continent; Galli, quod ampliores copias, quæ nondum conueniant, expectabant; Cæsar, si forte timoris simulatione hostes in suum locum elicere posset, citra uallem, ut pro castris prælio contendere; si id efficere non posset, ut, exploratis itineribus, minore cum periculo uallem, riuumque transiret. prima luce hostium equitatus ad castra accedit, præliumque cum nostris equitibus committit. Cæsar consulto, equites cedere, seque in castra * recipere, iubet; simul, ex omnibus partibus castra altiore uallo muniri, portasque obstrui, atque in ijs administrandis rebus quam maxime concurrari, & cum simulatione agi timoris iubet. quibus omnibus rebus hostes inuitati, copias transducunt, aciemque iniquo loco constituunt: nostris uero etiam de uallo deductis propius accedunt; & tela intra munitionem ex omnibus partibus conijciunt; præconibusque circummissis, pronuntiari iubent, seu quis Gallus, seu Romanus uelit ante horam III. ad se transire, sine periculo licere; post

post id tempus non fore potestatem, ac sic nostros contempserunt, ut, obstructis in speciem portis singulis ordinibus cespitum, * quod ea non posse introrumpere, uidebantur, * alij ualuum manu scindere, alij fossas complere, inciperent. tunc Cæsar, omnibus portis eruptione facta, equitatuque emissio, celeriter hostes dat in fugam, sic, ut omnino pugnandi causa resisteret nemo: magnamque ex his numerum occidit, atque omnes armis exsui. * longius prosequi ueritus, quod silue, paludesque intercedebant: neque etiam paruulo detrimento illum locum relinquere uidebat: omnibus suis incolu- mibus copijs, eodem die ad Ciceronem peruenit. insti- tutas turres, testudines, munitionesque hostium admiratur: legione producta, cognoscit, non decimum quem- que esse relictum milium sine uulnere. ex his omnibus iudicat rebus, quanto cum periculo, & quanta cum uirtute, sint res administratæ, Ciceronem pro eius merito, legionemque collaudat: centuriones sigillatim, tribunosque mil. appellat: quorum egregiam fuisse uirtutem, testimonio Ciceronis cognouerat: de casu Sabini, & Cottæ certius ex captiuis cognoscit: postero die, concione habita, rem gestam proponit: milites consolatur, & confirmat: quod detrimentum culpa, & temeritate legati sit acceptum, hoc a quiore animo ferendum docet; quod, beneficio deorum immortalium & uirtute eorum expiato incommodo, neq. hostibus * diuina lætitia, neque ipsis longior dolo relinquatur. Interim ad Labienum per Rhemos incredibili celeritate de uictoria Cæsaris fama præfertur, ut, cùm ab hibernis Ciceronis millia passuum L. abesset, eoque post

post horam ix. diei Cæsar peruenisset, ante mediam noctem ad portas castrorum clamor oriretur; quo clamore significatio uictoriæ gratulatioq. ab Rheimis Labieno fieret. Hac fama ad Treuiros perlata, Induciomarus, qui postero die castra Labieni oppugnare decreuerat, noctu profugit, copiasq. omnes in Treuiros rediit. * Cæsar Fabium cum legione in sua remittit hiberna: ipse cum III. legionibus circum Samarobrinam trinis hibernis hiemare constituit; & quod tanti motus Galliæ, extiterant, totam hiemem ipse ad exercitum manere decreuit. nam, illo incommodo de Sabini morte perlato, omnes fere Galliæ ciuitates de bello confutabant, nuncios, legationesq. in omnes partes dimittabant; & quid reliqui consilij caperent, atque, unde initium belli fieret, explorabant, nocturna. * in locis desertis concilia habebant: neq. ullum totius hiemis tempus intercessit sine solitudine Cæsaris, quin aliquem de concilijs, & motu Gallorum, nuncium acciperet. in his ab L. Roscio legato, quem legioni XIII. præfecerat, certior est factus, magnas Gallorum copias earum ciuitatum, quæ Armoricæ appellantur, oppugnandi causa, conuenisse: neque longius millia passuum xix. ab hibernis suis abfuisse; sed; nuncio allato de uictoria Cæsaris, discessisse, adeo ut fugæ similis discessus uideretur. At Cæsar, principibus cuiusque ciuitatis ad senectatis, * alias territando, cum se scire, quæ ferent, detrahiat; alias cohortando, magnam partem Galliæ in officio tenuit; tamen Senones, quæ est ciuitas in primi ferma, & magne inter Gallos auctoritatis, Camarunum, quem Cæsar apud eos regem constituerat, cuius fratre

Mori-

Moriastus, aduentu in Galliæ Cæsaris, cuiusque maiores regnum obtinuerant, interficere publico consilio conati, cum ille præsensisset, ac profugisset, usque ad fines insecuti, regno, domoq. expulerunt, & missis ad Cæsarem satisfaciendi causa legatis cum is omnem se senatum uenire iussisset, dicto audientes non fuerunt. tantum apud homines barbaros ualuit, esse reptos aliquos principes belli inferendi, tantumq. omnium uoluntatis commutationem attulit; ut præter Aeduos, & Rhemos, quos præcipuo semper honore Cæsar habuit, alteros pro uetere, ac perpetua erga populum R. fide; alteros, pro recentibus belli Gallici officijs, nulla fere fuerit ciuitas non suspecta nobis, idq. adeo haud scio, mirandum ne sit, cum * compluribus alijs de causis, tum maxime, quod, qui uirtute belli omnibus gentibus præferebantur, tantum se eius opinionis deperdisse, * ut populi R. imperia perferrent, grauissime dolebant. Treuiri uero, atque Induciomarus totius hiemis nullum tempus intermiserunt, quin trans Rhenum legatos mitterent; ciuitates sollicitarent; pecunias pollicerentur: magna parte exercitus nostri interfecta, multo minorem superesse dicerent partem. neque tamen ulli ciuitati Germanorum persuaderi potuit, ut Rhenum transiret, cum se his expertos dicerent, Arionis bello, & Tencherorum transitu: non esse fortunam amplius tentaturos. Hac spe lapsus Induciomarus, nihilo minus copias cogere, exercere, a finitimis equos parare, exsules, damnatosq. Gallia magnis premijs ad se allicere cepit; ac tantam sibi iam ijs rebus in Gallia auctoritatem comparauerat, ut undique

I ad

ad eum legationes concurrerent; gratiam, atq. amicitiam publice, priuatimq. peterent. vbi intellexit, vltro ad se ueniri: altera ex parte Senones, Carnutesq. conscientia facinoris instigari; altera Nervios, Aduaticosq. bellum Romanis parare: neque sibi uoluntarium copias defore, si ex finibus suis progredi cepisset; armatum concilium indicit: hoc more Gallorum est * initium belli, quo, lege communi, omnes puberes * armati conuenire coguntur; & qui ex his * nouissimus venit. in conspectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur. in eo concilio Cingetorigem, alterius principem factionis, generum suum, quem supra demonstrauimus, Cæsaris secutum fidem, ab eo non discessisse, hostem iudicandum curat; bonaque eius publicat. his rebus confectis, in concilio promouciat, accersitum se a Senonibus, & Carnutibus, ab hisq. compluribus Galliae ciuitatibus: huc iter facturum per fines Rhemorum; eorumque agros populaturum; ac prius, quam id faciat, castra Labieni oppugnaturum: * quæq. fieri uelit, præcipit. Labienus, cum & loci natura, & manu munitissimis castris sese contineret, de suo, ac legionis periculo nihil timebat; * sed, ne quam occasione rei bene gerendæ dimitteret, cogitabat, itaq. a Cingetorige, atq. eius propinquis oratione Induciomarus cognita, quam in concilio habuerat, nuncios mittit ad finitimas ciuitates, equitesq. undique conuocatis, certam diem * conueniendi dicit. interim prope quætidie cū omni equitatu Induciomarus sub castris eius vagabatur, alias ut situm castrorum cognosceret, alii colloquendi, aut territandi causa. equites plerumq.

omnes

omnes tela intra uallum conijciebāt. Labienus suos intra munitiones continebat: timorisq. opinionem, quibus cumq. poterat rebus, augebat. cum maiore in dies contēptione Induciomarus ad castra accederet, nocte una inuromsis equitibus, omnium finitimarum ciuitatum, quos accersendos curauerat, tanta diligentia omnes suos custodijs intra castra continuit, ut nulla ratione ea res emiciari, aut ad Treuiros perferri posset. * Interim ex consuetudine quotidiana Induciomarus ad castra accedit; atq. ibi magnā partem diei consumit; equites tela conijciunt, & magna contumelia uerborum nostros ad pugnam euocant. nullo a nostris dato responso, vbi visum est, sub uesterum, dispersi, ac dissipati, discedunt. subito Labienus duab. portis omnem equitatum emittit; præcipit, atque interdicit, perterritis hostibus, atq. in fugam comectis, quod fore, sicut accidit, uidebat, omnes unum peterent Induciomarus, neu quis quemquā prius vulneraret, quam illum interfectum uideret, quod, mora reliquorum, illum, spatium nactū, effugere nolebat. magna proponit ijs, qui occiderint, præmia: summittit cohortes equitibus subsidio. comprobatur hominis consilium fortuna; &, cum unum omnes peterent, in ipso fluminis uado deprehensus Induciomarus interficitur; caputq. eius refertur in castra. redeuntes equites, quos possunt, confectantur, atque occidunt. Hac re cognita, omnes Eburonum, & Nerviorum, quæ conuenerant, copia discedunt; paulloq. habuit post id factum Cæsar quietiorem Galliam.

C. IULII CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO GALLICO

LIBER VI.

MVLTI de causis Caesar maiorem Gallia motu expectans, per M. Sillanum, C. Antistium Reginum, T. Sextium, legatos, delectum habere instituit; simul ab Cn. Pompeio pro consule petit, quonia i se ad urbem cu imperio reip. causa maneret, quos ex cisalpina Gallia consulis sacramento rogauisset, ad signa conuenire, & ad se proficisci iuberet: magni interesse etiam inuoliquum tempus, ad opinionem Gallie, existimans, tartas videri Italiae facultates, vt, si quid esset in bello detrimeti acceptu, modo id breui tempore sarciri, sed etiam maiorib. adaugeri copijs posset. quod cum Pompeius & reip. & amicitiae tribuisset; celeriter confecto per suos delectu, IIII. ante exacta hieme & constituis, & adductis legionibus, duplicatoq. earum cohortium numero, quas cum Q. Titurio amiserat, & celeritate, & copijs docuit, quid populi R. disciplina, atq. opes possent. Interfecto Induciomaro, vt docuimus, ad eius propinquos a Treuiris imperium desertur. illi, finitimos, atq. Germanos sollicitare, & pecunia polliceri, non desistunt. cu ab proximis impetrare non possent, vteriores tentat: inuentis non nullis ciuitatib. inueiurando inuolose confirmant; obsidibusque de pecunia cauent. Am-

bio-

LIBER VI. 133

biorigem sibi societate, & federe, adiungunt. Quibus rebus cognitis, Caesar, cum undique bellum parari uideret, Nervios, Aduaticos, ac Menapios, adiunctis uisithenans omnibus Germanis, esse in armis, Senones ad imperatum non uenire, & cum Carnutibus, finitimisque ciuitatibus consilia communicare, a Treuiris Germanos crebris legationibus sollicitari; maturius sibi de bello cogitandum putauit. itaque, nondum hieme confecta, proximis IV legionibus coactis, de inproviso in fines Neruiorum contendit; & prius, quam illi aut conuenire, aut profugere possent, magno pecoris, atque hominum numero capto, atque ea praeda militibus concessa, uastatisque agris, in deditiorem uenire, atque obsides sibi dare coegit. eo celeriter confecto negotio, rursus legiones in hiberna reduxit. concilio Gallia primo uere, ut instituerat, indicto, cum reliqui, praeter Senones, Carnutes, Treuirosque, uenissent, initium belli, ac defectionis hoc esse arbitratus, vt omnia postponere uideretur, concilium in Lutetiam Parisiorum transfert. confines erant hi Senonibus, ciuitatemque patrum memoriam coniunxerant, sed ab hoc consilio abfuisse existimabantur. Hac re pro suggestu pronunciata, eodem die cum legionibus in Senones proficiscitur, magnisque itineribus eo peruenit. cognito eius aduentu, Acco, qui princeps eius consilij fuerat, iubet in opida multitudinem conuenire: conantibus, prius qua id effici posset, adesse Romanos nunciatur: necessario sententia desistunt, legatosque, deprecandi causa, ad Caesarem mittunt: adeunt per Aeduos, quorum antiquus erat in fide ciuitas, libenter Caesar, petentibus

I 3 Aeduos,

Aeduis, dat veniam: excusationemque accipit: quod aestiuum tempus instantis belli, non quaestiois esse arbitrabatur. Obsidibus impetratis C. hos Aeduis custodiendos tradit. eodē Carnutes legatos obsidesque mittunt, nisi deprecatoribus Rheinis, quorū erat in clientela: eadem ferunt responsa. peragit concilium Caesar, equitesque imperat ciuitatibus. haec parte Gallia pacata, totus & mente, & animo in bellum Treuironum, & Ambiorigis insistit: Canarinum cum equitatu Senonum secum proficisci iubet, ne quis aut ex huius incunctia, aut ex eo, quod metuerat, odio ciuitatis motus existat. his rebus constitutis, quod pro explorato habebat Ambiorigem* praelio non esse concertaturum, reliqua eius consilia animo circumspiciebat. erant Menapij propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus, siluisque muniti, qui uni ex Gallia, de pace, ad Caesarem legatos numquam miserant. cum is esse hostium Ambiorigi sciebat: item per Treuiros* uenisse Germanos in amicitiam cognouerat. haec prius illi detrahenda auxilia existimabat, quam ipsum bello lacessendum; ne, desperata salute, aut se* in Menapios abderet, aut cum transsilenianis congregari cogere. hoc inuito consilio, totius exercitus impedimenta ad Labienum in Treuiros mittit; duasque legiones ad eum proficisci iubet: ipse cum legionibus expeditis v. in Menapios proficiscitur. illi, nulla coacta manu, loci praedio freti, in siluas, paludesque confugiunt; suaque eodem conferunt. Caesar, partitis copijs cum C. Fabio legato, & M. Crasso quaestore, celeriterque effectis partibus, adiit* tripartito aedificia, uicosque incendit; mi-

gno

gno pecoris, atque hominum numero potitur. quibus rebus coacti Menapij, legatos ad eum, pacis petendae causa, mittunt. ille, obsidibus acceptis, hostium se habiturum numero confirmat, si aut Ambiorigem, aut eius legatos, finibus suis recepisset. his confirmatis rebus, Comium Atrebatem cum equitatu, custodis loco, in Menapijs relinquit; ipse in Treuiros proficiscitur. Dum haec a Caesare geruntur, Treuiri, magnis coactis peditatus, equitatusque copijs, Labienum cum una legione, que in eorum finibus hiemauerat, adoriari parabant. iamque ab eo non longius biduum abe-rant, cum duas uenisse* legiones missi Caesaris cognoscunt. positis castris a millibus passuum xv, auxilia Germanorum expectare constituunt. Labienus, hostium cognito consilio, sperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem, v. cohortium* praesidio impeditis relicto cum xxv. cohortibus, magnoque equitatu, contra hostem proficiscitur; & , 60. passuum intermissis, castra communit. Erat inter Labienum atque hostem, difficili transitu flumen, ripisque praeruptis. hoc neque ipse transire habebat in animo, neque hostes transituros existimabat. agebatur auxiliorum quotidie spes.* loquitur in concilio palam; quoniam Germani appropinquare dicuntur, sese suas exercitusque fortunas in dubium non deuocaturum, & postero die prima luce castra moturum celeriter haec ad hostes deferuntur, ut ex magno Gallorum equitatus numero nonnullos Gallicis rebus fauere natura cogeat. Labienus, noctu tribunis mil. primisque ordinibus conuocatis, quid sui consilij sit, proponit; & quo facilius

I 4 hosti-

hostibus timoris det suspicionem, maiore strepitu, & tumultu, quam populi R. fert consuetudo, castra moueri iubet. his rebus fugæ similem * profectiorem efficit. hac quoque per exploratores ante lucem in tanta propinquitate castrorum ad hostes deferuntur. nix agmen nouissimum extra munitiones procefferat; cum Galli, cohortati inter se, ne speratam prædam ex manibus dimitterent, longum esse, perterritis Romanis, Germanorum auxilium expectare; neque suam pati dignitatem, ut tantis copijs tam exiguam manum, præsertim fugientem, atque impeditam, adoriri non audeant; flumen transire, & iniquo loco prælium committere, non dubitant. quæ fore suspicatus Labienus, ut omnes citra flumen eliceret, eadem usus simulatione itineris, placide progrediebatur. tum, præmissi paululum impedimentis, atque in tumultu quodam collocatis; Habetis, inquit, milites, quam petistis, facultatem: * hostem impedito, atque iniquo loco tenetis: præstate eandem nobis ducibus uirtutem, quam septennero imperatori præstitistis, eum adesse, & hac corâ cernere, existimate. simul, signa ad hostem conuertit, aciemque dirigi iubet: & paucis turmis præsidio ad impedimenta dimissis, reliquos equites ad latera disponit. celeriter nostri, clamore sublato, * pila in hostes iaciunt, illi, ubi præter spem, quos fugere credebant, in festis signis, ad se ire uiderunt, impetum modo ferre non potuerunt, ac primo concursu in fugam coniecti, proximas siluas petierunt: * quos Labienus equitatu confectatus, magno numero interfecto, cõpluribus captis, paucis post diebus ciuitatem recipit. nam Germani, qui auxilio

ue-

ueniebant, percepta Treuirorum fuga, sese domum contulerunt. cum ijs propinqui Induciomari, qui defensionis auctores fuerant, comitati eos ex ciuitate excessere. Cingetorigi, quem ab initio permansisse in officio demonstrauimus, principatus, atque imperium est traditum. Cæsar, postquam ex Menapijs in Treuiros uenit, duabus de causis Rhenum trans ire constituit. quarum erat altera, quod auxilia contra se Treuiris miserant; altera, ne Ambiorix receptum ad eos haberet. his constitutis rebus, paululum supra eum locum, quo antea exercitum transduxerat, facere pontem instituit. nota atque instituta ratione, magno militum studio paucis diebus opus * efficitur. firmo in Treuiris præsidio ad portem relicto, ne quis ab ijs subito motus oriretur, reliquas copias, equitatumque transducit. Vbijs, qui ante obsides dederant, atque in deditionem uenerant, purgandi sui causa ad eum legatos mittit: qui doceant, neque ex sua ciuitate auxilia in Treuiros missa, neque ab se fidem læsam; petunt, atque orant, ut sibi parcat, ne, communi odio Germanorum, innocentes pro nocentibus penas pèdant. si amplius obsidum uellet, dare pollicentur. cognita Cæsar causa, reperit, ab Suenis auxilia missa esse; * Vbiorum satisfactionem accepit: aditus, viasque in Suenos perquiri. Interim, paucis post diebus, fit ab Vbijs certior, Suenos omnes in unum locum copias cogere; atque ijs nationibus, quæ sub eorum sunt imperio, denunciare, ut auxilia, peditatus, equitatusque mutant. his cognitis rebus, rem frumentariam prouidet, castris idoneum locum deligit. Vbijs imperat, ut pecora deducant; suaque omnia

omnia ex agris in opida conferant; sperans, barbaros atq. imperitos homines, inopia cibariorum* adductos, ad iniquam pugnandi condicionem posse deduci. mandat, ut crebros exploratores in Suenos mitant, quaq. apud eos gerantur, cognoscant. illi imperata faciunt; & * paucis diebus intermissis, referunt, Suenos omnes, posteaquam certiores nuncij de exercitu Romanorum venerant, cum omnibus suis, sociorūq. copijs, quas coegissent, penitus ad extremos fines sese recepisse; siluam esse ibi infinitæ magnitudinis, quæ appellatur Bacenis, ac longe introrsus pertinere, & pro nativo muro obiectam, Chersiscos a Suenis, Suenosque a Chersiscis, iniurijs, incursionibusque prohibere: ad eius initium siluæ Suenos aduentum Romanorum expectare constituisse. Quoniam ad hunc locum per ventum est, non alienum esse uidetur de Galliæ, Germaniæq. moribus, & quo differant eæ nationes inter sese, proponere.

IN GALLIA non solū in omnibus* ciuitatibus, atq. pagis, partibusq. sed pane etiam in singulis domibus factiones sunt; * earumq. factionum sunt principes, qui summam auctoritatem eorum iudicio habere existimantur, quorum ad arbitrium, iudiciumque summa omnium rerum, consiliorumq. redeat. * idque eius rei causa antiquitus institutum uidetur, ne quis ex plebe contra potentiorē auxiliij egeret. suos enim opprimi quisque, & circumueniri non patitur; neque, aliter si faciat; ullam inter suos habet auctoritatem. hæc eadem ratio est in summa totius Galliæ. namque omnes ciuitates in duas partes diuisæ sunt. cum Cæsar in Galliam uenit, alterius factionis principes erant Aedui,

Aedui, alterius Sequani. ij cum per se minus, ualerent, quod summa auctoritas antiquitus erat in Aeduis, magnaq. eorum erant clientela, Germanos, atq. Ariouistum, sibi* adiunxerant, eosque ad se magnis iacturis, pollicitationibusque perduxerant. prælijs vero compluribus factis secundis, atque omni nobilitate Aeduorum interfecta, * tantum potentia antecesserant, ut magnam partem clientium ab Aeduis ad se transducerent; obsidesq. ab ijs principum filios acciperent; & publice iurare cogerent, nihil se contra Sequanos consilij iuturos; & partem finitimi agri per uim occupatam possiderent; Galliæq. totius principatum obtinerent, qua necessitate adductus Diuitiacus, auxiliij petendi causa, Romam ad senatum profectus, * inspectare redierat. aduentu Cæsaris facta commutatione rerum, obsidibus Aeduis redditis, veteribus clientelis restitutis, nouis per Cæsarem comparatis; quod ij, qui se ad eorum amicitiam aggregauerant, meliore condicione, atque imperio æquiore senti uidebant, reliquis rebus eorum, gratia, dignitateq. amplificata, Sequani principatum dimiserant. in eorum locum Rhemi successerant; quos * quod ad æquare apud Cæsarem gratia intelligebatur, ij, qui propter veteres inimicitias nullo modo cum Aeduis coniungi poterant, se Rhemis* in clientelam dicabant. hos illi diligenter tuebantur: ita & nouam, & repente collectam auctoritatem tenebant. eo tunc statu res erat, ut longe principes haberentur Aedui, secundum locum dignitatis Rhemi obtinerent. In omni Galliæ eorum hominum, qui in aliquo sunt numero, atq. honore,

nore genera sunt duo. nam * plebs pœne seruatorum habetur loco, * quæ per se * nihil audet, & nulli adhibetur consilio. pleriq. cum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut iniuria potentiorum premuntur, sese in seruitutem dicant nobilibus. in hos eadẽ omnia sunt iura, quæ dominis in seruos. Sed de his duobus generibus alterum est druidum, alterum equitum. Illi rebus diuinis intersunt. sacrificia publica ac priuata procurant, legiones interpretantur: ad hos magnus adolescentium numerus disciplina causa concurrat; magnoque ij sunt apud eos honore. nam fere de omnibus controuersis, publicis, priuatisq. constituunt; & si quod est admissum facinus, si cætes facta, si de hereditate, de finibus controuersia est, * ijdem discernunt, premia, pœnasq. constituunt; si quis * aut priuatus, aut populus eorum decreto non stetit, sacrificijs interdiciunt. hæc pœna apud eos est grauissima. quibus ita est interdictum, ij numero impiorum, ac sceleratorum habentur; * ab ijs omnes decedunt, aditum eorum, sermonemq. defugiunt, ne quid ex contagione incõmodi accipiant: neque ijs petentibus ius redditur, neque honos nulli communicator. his autem omnibus druidibus preestimus, qui summam inter eos habet auctoritatem. huc mortuo, si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit; * at, si sunt plures pares, suffragio druidum adlegitur; nonnunquam etiam de principatu armis contendunt. ij certo anni tempore in finibus Carnutum, quæ regio totius Galliæ media habetur, considunt, in loco consecrato, huc omnes undique, qui controuersias habent, conueniunt; eorumque iudicijs, decretisq. parent. Dis-

cipli-

disciplina in Britannia reperta, atque inde in Galliam translata esse existimatur. & nunc, qui diligentius eã rem cognoscere uolunt, plerumque illo, discendi causa, proficiscuntur. Druides a bello abesse consueuerunt, neque tributa una cum reliquis pendunt; militiæ uacationem, omniumq. rerum habent immunitatẽ; tantis excitijs premijs; & sua sponte multi in disciplinam conueniunt, & a propinquis, parẽtibsq. mittuntur: magnum ibi numerum uersuum ediscere dicuntur. itaque non nulli annos uicinos in disciplina permanet; neque fas esse existimant ea litteris mandare, cum in reliquis fere rebus, publicis priuatisq. rationibus Græcis litteris utantur. id mihi duabus de causis instituisse uidentur; quod neque in uulgus disciplinam efferre uelint, neque eos, qui discunt, litteris confisos, minus memoriæ studere, quod fere plerisque accidit, ut præsidio litterarum, diligentiam in perdiscendo, ac memoriã remittant. in primis hoc uolunt persuadere, non interire animas, sed ab alijs post mortem transire ad alios; atque hoc maxime ad uirtutem excitari putant, metu mortis neglecto. multa præterea desideribus, atq. eorum motu, de mundi, ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de deorum immortalium uis, ac potestate disputant, & iuuentuti transdunt. Alterum genus est equitum. ij, cum est usus, atque aliquod bellum incidit, (quod ante Cæsaris aduentum fere quotannis accidere solebat, uti aut ipsi iniurias inferrent, aut illatas propulsarent) omnes in bello uersantur, atque eorum, ut quisque est genere, * copijsque amplissimus, ita plurimos circum se ambactos, client-

tesq.

tesq. habet. hanc unam gratiam, potentiamq. nouerunt. Natio est omnium Gallorum admodum dedita religionibus, atque ob eam causam, qui sunt affecti grauioribus morbis, quiq. in prelijs, periculisque uersantur, aut pro uictimis homines immolant, aut se immolaturus uouent, administratisque ad ea sacrificia druidibus utuntur; quod pro uita hominis, nisi uita hominis reddatur, non posse deorum immortalium numen placari arbitrantur; publiceq. eiusdem generis habent instituta sacrificia. alij immani magnitudine simulacra habet: quorum contexta uiminibus membra uiuis hominibus complent; quibus succensis circumuenti flamma exanimatur homines supplicia eorum, qui in furto* aut latrocinio, aut aliqua noxa sunt comprehensi, gratiora dijs immortalibus esse arbitrantur. sed, cum eius generis copia deficit, etiam ad innocetium supplicia descendunt. Denm maxime Mercurium colunt: huius sunt plurima simulacra: hunc omnium inuentorem artium ferunt: hunc uiarum, atque uinorum ducem; hunc ad quaestus pecuniae, mercaturaeque habere vim maximam arbitrantur: post hunc Apollinem, & Martem, & Ionem, & Mineruam, de his eadem fere, quam reliquae gentes, habent opinionem, & pollinem, morbos depellere; Mineruam, operum, atque artificiorum initia transferre; Iouem, imperium caelestium tenere; Mariem,* bella regere. huic,* cum prelio dimicare constituerunt, ea, quae bello ceperunt, plerumque deuouent; quae superauerint, animalia capta immolant; reliquasque res in unum locum conferunt, mulis in ciuitatibus harum rerum exstructos* cumulos

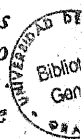
los locis consecratis conspici licet: * neque saepe accidit, ut neglecta quisquam religione, aut capta apud se occultare, aut posita tollere auderet: grauissimumque rei supplicium cum cruciatu constitutum est. Galli se omnes ab Dite patre prognatos praedicant: idque ab druidibus prodium dicunt: ob eam causam spatia omnis temporis, non numero dierum, sed* noctium finiunt; & dies natales, & mensuram, & annorum initia sic obseruant, ut noctem dies subsequatur. in reliquis uita instituta hoc fere ab reliquis differunt, quod suos liberos, nisi cum adoleuerint, ut minus militiae sustinere possint, palam ad se adire non patientur; filiumque in puerili aetate in publico, in conspectu patris assilere turpe ducunt: uiri, quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis bonis, aestimatione facta, cum dotibus communicant. huius omnis pecuniae communis ratio habetur, fructusque seruantur: uer eorum uita superarit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum peruenit. uiri in uxores, sicut in liberos, uita, necisque habent potestatem, & cum patet familias, illustriore loco natus, decessit, eius propinqui conueniunt; & de morte, si res in suspicionem uenit, de uxoribus in seruilem modum questionem habent; & si compertum est, igni, atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. funera sunt pro cultu Gallorum magnifica, & sumptuosa; omniaque quaeuis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inserunt, etiam animalia; ac paullo supra hanc memoriam, serui, & clientes, quos ab ijs dilectos esse constabat, iussis fimeribus confectis, una cremabantur. quae ciuitates

tes commodius suam rep. administrare existimantur, habent legibus* sancitum, si quis quid de rep. a finitimis rumore, aut fama acceperit, uti ad magistratum deferat, ne* ne cum quo alio communique: quod sæpe homines temerarios, atque imperitos falsis rumoribus terri, & ad facinus impelli, & de summis rebus consilium capere cognitum est. Magistratus, quæ uisa sunt, occultant; quæque esse ex usu iudicauerim, multitudini produnt. de rep. nisi per consilium loqui non conceditur. GERMANI multum ab hac consuetudine differunt. nam neque druides habent, qui rebus diuinis præsent; neque sacrificijs student: deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus aperte iuuantur, Solem, & Vulcanum, & Lunam: reliquos ne fama quidem acceperunt. uita omnis in uenationibus, atque in studijs rei militaris consistit: ab paruulis duritie, ac labori student. qui diuinitate impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem: hoc ali staturam, ali hoc uires, neruorque confirmari, putant: intra annum uero xx. femina notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus: cuius rei nulla est occultatio; quod & promiscue in fluminibus perluuntur, & pellibus, aut paruis rhenorum tegmentis utuntur, magna corporis parte nuda. Agricultura non student; maiorque pars uictus eorum in lacte, & caseo, & carne consistit: neq. quisquam agri modum certum, aut fines proprias habet; sed magistratus, ac principes in annos singulos gentibus, cognationibusque hominum, * qui una coierunt, quantum eis, & quo loco uisum est, attribuant agri; atque annu-

post

post alio transire cogunt. eius rei multas afferunt causas; ne, assidua consuetudine capti, studium belli gerendi agricultura commutent: ne latos fines parare studeant, potentioresque humiliores possessionibus expellant; ne accuratius, ad frigora, atque æstus uitandos, ædificent; ne qua oriatur pecuniæ cupiditas; qua ex re factiones, dissensionesque nascuntur, ut animi æquitate plebem cõtineant, cum suas quisque opes cum potentissimis æquari uideat. Ciuitatib. maxima laus est, quam latissimis circum se vastatis finibus solitudines habere. hoc proprium uirtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quemquam prope se audere consistere. simul hoc se fore tutiores arbitrantur, repentina incurfionis timore sublato. cum bellum ciuitas aut illatum defendit, aut infert: magistratus, qui ei bello præsent, ut uita necisque habeant potestatem, deliguntur in pace nullus communis est magistratus; sed principes regionum, atque pagorum inter suos in dicunt, controuersiasque minuunt. latrocinia nullam habent infamiam, atque extra fines cuiusque ciuitatis sunt: atque ea inuentis exercendæ, ad desidiæ* minuendæ, causa fieri prædicant. atque, ubi quis ex principibus in concilio se dixit ducem fore, * qui seque uelint, profiteantur; consurgunt ij, qui & causam, & hominem probant, suumque auxilium pollicentur; atque ab multitudine collaudantur: qui ex ijs secuti non sunt, in desertorum, ac proditorum, numero ducuntur: omniumque rerum ijs postea fides* abrogatur. hospites uiolare, fas non putant: qui quaque de causa ad eos uenerunt, ab iniuria prohibeant: * san-

K Etosque

Etosque habent; ijs omnium domus patent, uictisque communicatur. ac fuit antea tempus, cum Germanos Galli virtute superarent, * & ultro bella inferrent, ac propter hominum multitudinem, agrique inopiam, trans Rhenum colonias mitterent; itaque ea, quae fertilissima sunt, Germania loca circum Hercyniam siluam, quam Eratostheni, & quibusdam Graecis famam notam esse uideo, quam illi Orciniam appellant * vulgo, Teutobages occuparunt, atque ibi confederant. quae gens ad hoc tempus ijs sedibus se continet, summamque habet iustitiam, & bellicae laudis opinionem. nunc, * quod in eadem inopia, egestate, patientiaque Germani permanent, eodem victu, & cultu corporis utuntur: Gallis autem propinquitas, & transmarinarum rerum notitia, multa ad copiam, atque usus largitur, paulatim assuesciti superari, multisque uicti praesens, ne se quidem ipsi cum illis uirtute comparant. Huius Hercyniae siluae, quae supra demonstrata est, latitudo 19. dierum iter expedito patet: non enim aliter finiri potest, neque mensuras itinerum nouerunt. oritur ab Heluetorum & Nemetum & Rauracorum finibus, rectaque fluminis Danubij regione pertinet ad fines Dacorum, & Anartium. hinc se flectit sinistrorsus, diuersis a summine regionibus, multarumque gentium fines propter magnitudinem attingit. neque quisquam est huius Germaniae, qui, se aut audisse, aut audisse ad initium eius siluae dicat, cum dierum iter 19. procefferit, aut, qui ex loco oriatur, acceperit. multa in ea genera ferarum nasci constat, quae reliquis in locis uisa * non sunt: ex quibus quae maxime * differat ab ceteris, & memoria praedenda

denda * uideatur, haec sunt. Est bos cerui figura: cuius a media fronte inter aures unum cornu exsistit excelsius magnisque directum bis, quae nobis nota sunt, cornibus ab eius summo sicut palmae ramique late diffunduntur. * eadem est feminae, marisque natura, * eadem forma, magnitudoque cornuum. Sunt item, quae appellantur Alces. harum est * consimilis capris figura, & uarietas pellium: sed magnitudine paullo antecedunt: mutilaeque * sunt cornibus, & crura sine nodis, articulisque habent, neque quietis causa procumbunt; neque, si quo afflictae casu conciderunt, erigere sese, * aut subleuare, possunt. his sunt arbores procubilibus: ad eas se applicant, atque ita paulum modo * reclinatae, quietem capiunt: quarum ex * uestigijs cum est animaduersum a venatoribus, quo se recipere consueuerint, omnes eo loco, aut a radicibus subruunt, aut * abscidunt arbores tantum, ut summa species earum stantium relinquatur. huc cum se consuetudine * reclinauerint, infirmas arbores pondere affigunt, atque una ipsae concidunt. Tertium est genus eorum, qui Vri appellantur. ij sunt magnitudine paullo infra elephantos, specie, & colore, & figura tauri. magna uis * est eorum & magna uelocitas. neque homini, neque ferae, quam * conspexerunt, parcunt. hos studiose foues captos interficiunt. hoc se labore durant adolefcentes, atque hoc genere uenationis exercent; & qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quae sint testimonio, magnam ferunt laudem. sed assuescere ad homines, * & mansuescere, ne paruuli quidem excepti possunt. amplitudo cornuum, & figuram, & species multum a nostrorum bouum cornibus differt.

hæc studiosè conquisita ab labris argento circumcludunt; atque in amplissimis epulis pro poculis utuntur. Cæsar postquam per V bios exploratores comperit, Suenos sese in silvas recepisse; inopiam frumenti veritus, quod, ut supra demonstrauius, minime omnes Germani agriculturæ student, constituit, non progreâ longius; sed ne omnino metum reditus sui barbaris tolleret, atque ut eorum auxilia tardaret, reducto exercitu partem ultimam pontis, quæ ripas V biorum contingebat, in longitudinem pedum CC. * rescindit; atque in extremo ponte turrim tabulatorum IV. constituit, præsidiumque cohortium X I I. pontis tuendi causa, ponit; magnisque eum locum munitionibus firmat, in loco præsidioque C. Volcattum Tullum adolescentem præfecit: ipse, cum maturescere frumenta inciperet, at bellum Ambiorigis profectus, per Arduennam siluam, quæ est totius Galliæ maxima, atque ab ripis Rheni finibusque Treuironum ad Nervios perimet, milibusque amplius D. in longitudinem patet, L. Minucium Basilium cum omni equitatu præmittit; si quid celeritate itineris, atque opportunitate temporis proficere possit; monet, ut ignes fieri in castris prohibeat; neque eius aduentus procul significatio fiat; sese confestim subsequi dicit. Basilium, ut imperatum est, facit; celeriter, contraque omnium opinionem confecto itinere, multos in agris inopinantes deprehendit; eorum indicio ad ipsum Ambiorigem contendit, quo in loco cum paucis equitibus esse dicebatur. Multum cum in omnibus rebus, tum in remilitari fortuna potest. * nam magno accidit casu, ut in ipsum incautum, atque

etiam

etiam imparatum, incideret; priusque eius aduentus ab hominibus uideretur, quam fama, ac nuncijs afferretur. sic magna fuit fortuna, omni militari instrumento, quod circum se habebat, erepto, rhedis, equisque comprehensis, ipsum effugere mortem. * sed hoc quoque factum est, quod, ædificio circumdato silua, (ut sunt fere domicilia Gallorum, qui, uitandi æstus causa, plerumque siluarum, ac fluminum petunt propinquitates, comites, familiareque eius angusto in loco equitum nostrorum uim paulisper sustinuerunt. uis pugnantibus, illum in equum quidam ex suis intulit: fugientem siluæ texerunt. * sic ad subeundum periculum, & ad uitandum, multum fortuna ualuit. * Ambiorix, an copias suas iudicio non existimauerit; an tempore exclusus, & repente equitum aduentum * prohibitus fuerit, cum reliquum exercitum subsequi crederet; dubium est. sed certe, clam dimissis per agros nuncijs, sibi quemque consulere iussit: quorum pars in Arduennam siluam, pars in continentes paludes profugit, qui proximi Oceano fuerunt, * ij in insulis sese occultauerunt, quas æstus efficere consueverunt. multi, ex suis finibus egressi, se, suaque omnia alienissimis crediderunt. Catiuulcus, rex dimidiæ partis Eburonum, qui una cum Ambiorige consilium inierat, ætate iam confectus, cum laborem aut belli, aut fugæ ferre non posset, omnibus precibus detestatus Ambiorigem, qui eius consilij auctor fuisset, taxo, cuius magna in Gallia Germaniaque copia est se examinauit. Segni, Condruisique, ex gente, & numero Germanorum, qui

K 3 sunt

sunt inter Eburones, Treuirosque, legatos ad Cæsarem miserunt, oratum, ne se in hostium numero duceret, ne ue omnium Germanorum, qui essent citra Rhenum, causam esse unam indicaret: nihil se de bello cognasse, nulla Ambiorigi auxilia misisse. Cæsar, explorata re quaestione captiuorum, si qui ad eos Eburones ex fuga conuenissent, ad se ut reducerentur, imperauit: si ita fecissent, fines eorum se uiolaturum; negauit. tum, copias in tres partes distribuitis, impedimenta omnium * legionum ad Atuaticam contulit. id castelli nomen est. hoc fere est in medijs Eburonum finibus, ubi Titurius, atque Aurunculeius, hiemandi causa, cõfederant. hunc cum reliquis rebus locum probabat. Cæsar, tũ quod superioris anni munitiones integra manebant, ut militum laborem subleuaret, presidio impeditentis legionem XIV. reliquit, unam ex ijs III. quas proxime conscriptas ex Italia transduxerat. ei legioni, castriq. Q. Tullium Ciceronem præfecit, C. C. q. equites attribuit. parito exercitu, T. Labienum cum legionibus III. ad Oceanum versus in eas partes, quæ Menapius attingunt, proficisci iubet, C. Trebonium cum pari legionum numero ad eã regionem, quæ * Aduaticis adiacet, depopulandam mittit; ipse, cum reliquis * tribus ad flumen Scaldium, quod influit in Mosam, extremasq. Arduennæ partes, ire constituit, quo cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat. discedes, post diem VII. sese reuersurum, confirmat: quam ad diem legioni, quæ in præsidio relinquebatur, debent frumentum sciebat; Labienum, Treboniumq. hortatur, si reip. commodo facere possint, ad eam diem reuertantur; v.

rur.

rsus communicato consilio, exploratisq. hostium rationibus, aliud initium belli capere possint. erat, vt supra demonstrauimus, manus certa nulla, non præsidium, non opidum, quod se armis defenderet, sed in omnes partes dispersa multitudo: ubi cuiq. aut vallis abdita, aut locus siluestris, aut palus impedita spem præsidij, aut salutis aliquam offerebat, confederat. hæc loca vicinitatibus erant nota, magnamque res diligentiam requirebat, nõ in summa exercitus iucunda, (nulum enim poterat, uniuersis perterritis, * ac dispersis, periculum accidere) sed in singulis militibus consensu dis; quæ tamen ex parte res ad salutem exercitus pertinebat. nam & prædæ cupiditas multos longius euocabat; ac siluæ incertis, occultisque itineribus confertos adire prohibebant. si negotium confici. stirpenaque hominum sceleratorum interfici uellet, dimittedæ plures manus, diducendique erant milites. si continere ad signa manipulos uellet, ut instituta ratio, & consuetudo exercitus R. postulabat; locus * ipse erat præsidio barbaris; neq. ex occulto insidiandi, & dispersos circumueniendi singulis deerat audacia. At in eiusmodi difficultatibus, quantum diligentia prouideri poterat, prouidebatur: ut potius innocendo aliquid omitteretur, et si omnium animi ad ulciscendũ ardebant, quam cum aliquo detrimento militũ noceretur. * Cæsar ad finitimas ciuitates nuncios dimittit; omnes euocat spe prædæ, ad diripiendos Eburones; ut potius in siluis Gallorũ uita, quam legionariorum, periclitaretur; simul ut, magna multitudine circumfusa pro tali facinore, stirps, ac nomẽ ciuitatis tollatur. magnus undiq. numerus celeriter cõ-

K 4 ue-

uenit. hac in omnibus Eburonum partibus gerebatur; diesque appetebat VII quem ad diem Cæsar ad impedimenta, legionemque reuerti constituerat. hic, quantum in bello fortuna possit, & quantos afferat casus, cognosci potuit. dissipatis, ac perterritis hostibus, ut demonstrauimus, manus erat nulla, quæ paruam modo timoris causam afferret. trans Rhenum ad Germanos peruenit fama, diripi Eburones, atque alio omnes ad prædam euocari. cogunt equitum II. millia Sugambri, qui sunt proximi Rheño, a quibus receptos ex fuga Tenctheros, atque V sipedes, supra docuimus: transeuntes Rhenum nauibus, ratibusque XXX. millibus passuum infra eum locum, ubi pons erat * imperfectus, præsidiumque ab Cæsare relictum, primus Eburonū fines adeunt, multos ex fuga dispersos excipiunt, magno pecoris numero, cuius sunt cupidissimi barbari, potiuntur. inuitati præda, longius procedunt. non hos palus, in bello, latrociniisque natos, non siluæ morantur: quibus in locis sit Cæsar, ex capitiuis querunt; profectum longius reperiunt, omnemque exercitum discessisse, cognoscunt. atque vnus ex captiuis, quid vos, inquit, hanc miseram, ac tenuem sectamini prædam, quibus iam licet esse fortunatissimis? III, horis ad Atuaticam venire potestis: hoc omnes suas fortunas exercitus Romanorum contulit: præsidij tantum est, ut * ne murus quidem cingi possit, neque quisquam egredi extra munitiones audeat. Oblata spe, Germani, quam nacli erant prædam, in occulto relinquunt; * ipsi ad Atuaticam contendunt, nisi eodem duce, cuius hæc iudicio cognouerant. Citero,

ro, qui * per omnes superiores dies præceptis Cæsaris summa diligentia milites in castris continuisset, ac ne calonem * quidem quemquam extra munitionem egredi passus esset, VI. die, diffidens Cæsarem de numero dierum fidem seruaturum, quod longius eum progressum audiebat, neque vlla de eius reditu fama afferretur, simul eorum permotus uocibus, qui illius patientiam, pæne obsessiorem appellabant; siquidem ex castris egredi non liceret; nullum eiusmodi casum expectans, quo, IX. oppositis legionibus, maximoque equitatu, dispersis, ac pæne deletis hostibus, in millibus passuum. III. offendi possit; V. cohortes frumentatum in proximas segetes misit, quas inter, & castra vnus omnino collis intererat. complures erant * in castris ex legionibus ægri relictæ: ex quibus qui hoc spatio dierum conualuerunt circiter CCC. sub vexillo * una mittuntur: magna præterea multitudo calonum, magna * uis iumentorum, quæ in castris subsederat, facta potestate, sequitur. hoc ipso tempore, & casu Germani equites interueniunt, * protinusque eodem illo, quo uenerant, cursu ab Decumana porta in castra irrumperere conantur; nec prius sunt uisi obiectis ab ea parte siluis, quam castris appropinquarent, usque eo, ut, qui sub uallo tenderent mercatores, recipiendi sui non haberent facultatem. inopinantes nostri re noua perturbantur: ac uix primum impetum cohors in statione sustinet. circumfunduntur hostes ex reliquis partibus, si quem aditum reperire possent: ægre nostri portas tuentur, reliquos aditus locus ipse per se, munitioque defendit; totis trepidatur castris, atque alius ex alio caussam

causam tumultus quarit: neque, quo signa ferantur, neque quam in partem quisque conueniat, provident. alius iam capta castra pronunciat; alius, deleto exercitu, atque imperatore, uictores barbaros uenisse contendit; plerique, nouas sibi ex loco religiones fingunt, Cottaeque, & Titurij calamitatem, qui in eodem* occiderim castello, ante oculos ponunt. tali timore omnibus perterritis, confirmatur opinio barbaris, ut ex captiuo audierant, nullum esse intus praesidium, perumpere nituntur, seque ipsi adhortantur, ne tantam fortunam ex manibus dimittant: erat aeger* in praesidio relictus P. Sextius Baculus, qui primum pilum apud Caesarem duxerat, cuius mentionem superioribus prolijs fecimus; * ac diem iam v. cibo caruerat, hic, diffusus suae, ac omnium saluti, inermis ex tabernaculo prodit; uidet imminere hostes, atque in summo esse rem discrimine; capit arma a proximis, atque in porta consistit. * sequuntur hunc centuriones eius cohortis, quae in statione erat. paulisper praelium uia sustinent. relinquit animus Sextium: grauius acceptis uulneribus deficiens, aegre per manus tractus, seruatur. hoc spatio interposito, reliqui sese confirmant, tantum ut in munitionibus consistere audeant, speciemque defensorum praebeant. interim, confecta frumentatione, milites nostri clamorem exaudiunt: * praecurrunt equites; quanto res sit in periculo, cognoscunt. hic uero nulla munitio est, quae perterrito recipiat, modo conscripti, atque usus militaris imperiti ad tribunal mil. centurionesque ora conuertunt, quid ab his praecipiat, exspectant. nemo est tam fortis,

qui

qui non rei nouitate perturbetur. barbari, signa procul conspicati, ab oppugnatione desistunt, redisse primo legiones credunt, quas longius discessisse, ex captiuis cognouerant. postea, despecta paucitate, ex omnibus partibus impetum faciunt. Calones in proximum tumultum procurrunt. hinc celeriter deieci, se in singula, manipulosque conijciunt. eo magis timidos perterrent milites. alij, cuneo facto, ut celeriter* perumpant, censent; quoniam tam propinqua sint castra: & si pars aliqua circumuenta ceciderit, at reliquos seruari posse confidunt: alij, ut in iugo constant, atque eundem omnes ferant casum. hoc ueteres non probant milites, quos sub vexillo una profectos docuimus: itaque, inter se cohortati, duce C. Trebonio, equite R. qui eis erat praepositus, per medios hostes perumpunt, incolumesq. ad unum in castra perueniunt omnes. hos subsequuti calones, equitesque eodem impetu, militum uirtute seruantur. at ij, qui in iugo* consistierant, nullo etiam nunc usu rei militaris percepto, neque in eo, quod probauerant, consilio permanere, ut se loco superiore defenderent, neq. eam, quam profuisse alijs uim, celeritatemq. uiderant, imitari potuerunt: sed, se in castra recipere conati, iniquum in locum demiserunt. centuriones, quorum nonnulli ex inferioribus ordinibus reliquarum legionum causa uirtutis in superiores erant ordines huius legionis transducti, ne ante partem rei militaris laudem amitterent, fortissime pugnantes ceciderunt. Militum pars, horum uirtute summotis hostibus, praeter spem incolumis in castra peruenit; pars, a barbaris circumuicta, periit. Germani, desperata ex-

pugna-

C. IULII CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO GALLICO

L I B E R VII.

VIETA Gallia, Cæsar, ut constitue-
rat, in Italiã ad* conuentus perage-
dos proficiscitur. ubi cognoscit de
P. Clodij* cede; de senatusq. consilio
certior factus, ut omnes Italię in-
uincia habere instituit. eã res in Galliã transalpinã ce-
leriter perferuntur. addunt ipsi, & affingunt rumorib.
Galli, quod res postulare uidebatur, retineri urbane mo-
tu Cæsarem, neq. in tantis dissensionib. ad exercitiũ ue-
nire posse. hac impulsu occasione, qui iã ante se populi
R. imperio subiectos doleret, liberius, atq. audacius de
bello consilia inire incipiunt. indictis inter se principes
Gallię concilijs, siluestrib., ac remotis locis, queruntur
de Acconis morte: hũc casum ad ipsos* recidere posse,
demonstrant; miserantur comunem Gallię fortunam; om-
nib. pollicitationib. ac premijs deposcunt, qui belli* ini-
tium faciant, & sui capitis periculo Galliã in libera-
tẽ uindicerent.* eius in primis rationem habendã esse di-
cunt, prius quã eorum clandestina consilia efferantur;
ut Cæsar ab exercitu intercludatur: id esse facile; quod
neque legiones, absente imperatore, audeant ex hiber-
nis egredi; neq. imperator sine presidio ad legiones per-
uenire possit; postremo, in acie prestare interfici, quam
non

DE BEL. GAL. LIB. VII. 159

non veterem belli gloriam, libertatemque, quam a ma-
iorib. acceperant, recuperare. His rebus agitata, pro-
ficientur Carnutes, se nullum periculum, communis sa-
luti causa, recusare; principesq. se ex omnibus bellum
facturos pollicentur; & quoniam in præsentiã de obsi-
dibus cauere inter se non possent, ne res afferatur, ut
iureiurando, ac fide sanciantur, petunt, collatis milita-
ribus signis, quod more eorum grauissima cerimonia
continetur, ne, facto initio belli, a reliquis deserantur;
tunc, collaudatis Carnutibus, dato iureiurando ab om-
nibus, qui aderant, tempore eius rei constituto, ab con-
cilio descendunt. ubi ea dies venit, Carnutes Cotuato,
& Concluduno ducibus, desperatis nominibus* Gena-
bin, dato signo, concurrunt; civesque Romanos, qui ne-
gotiandi causa ibi constiterant, in ijs C. Fufij Cottam,
honestum equitem Romanum, qui rei frumentarię, ius-
su Cæsaris, præerat, interficiunt; bonaque eorum diri-
piunt, celeriter ad omnes Gallię ciuitates fama perfer-
tur nam, ubi maior atque illustrior incidit res, clamo-
re, per agros regionesque, significant; hinc alij deinceps
excipiunt, & proximis tradunt; ut tunc accidit. nam,
quæ Genabi oriente sole gesta essent, ante primam con-
fectam uigiliam in finibus Aruernorum audita sunt:
quod spatium est millium passuum circiter CLX. Simi-
li ratione ibi Mercingetorix, Celtilli filius, Aruernus,
summæ potentię adolescens, cuius pater principatum
Gallię totius obtinuerat, & ob eam causam, quod re-
gnum appetebat, ac ciuitate erat interfectus, conuoca-
tis suis clientibus, facile eos incendit. cognito eius con-
silio, ad arma cõcurritur: ab Gobanitione, patris suo,
reli-

reliquisque principibus, qui banc tentandam fortunam non existimabant; expellitur ex oppido Gergonia, non tamen * desistit; atque in agris habet delectum egentium, ac perditorum. hac coacta manu, quoscunque adit ex ciuitate, in suam sententiam perducit. hortatur, ut, communis libertatis causa, arma capiant: magnisq. coactis copijs, aduersarios suos, a quibus paulo ante erat eiectus, expellit ex ciuitate; rex ab suis appellatur; dimittit quoquo versus legationes; obtestatur, ut in fide maneat. celeriter sibi Senones, Parisios, Pictones, Cadurcos, Turones, Aulercos, Lemouices, Andes, reliquosque omnes, qui Oceanum attingunt, adiungit: omnium consensu ad eum defertur imperium. qua oblata potestate, omnibus ijs ciuitatibus obsides imperat, certum numerum militum celeriter ad se adduci iubet. armorum quantum quaque ciuitas domi, quodque ante tempus efficiat, constituit. in primis equitatu studet: summa diligentia summam imperij seueritatem addit: magnitudinem supplicij dubitantes cogit: nam, maiore commisso delicto, igni, atque omnibus tormentis necat: leuiter de causa, auribus defectis, aut singulis effosis oculis, domum remittit; ut sint reliquis documento, & magnitudine poenae perterreant alios. His supplicij celeriter coacto exercitu, Lucetium Cadurcum, summam hominem audaciae, cum parte copiarum, in Ruthenos mittit: ipse in Bituriges proficiscitur. eius aduentu Bituriges ad Aeduos, quorum erant in fide, legatos mittunt, subsidium rogatum, quo facillime hostium copias sustinere possint. Aedui de consilio

leg.

legatorum, quos Caesar ad exercitum reliquerat, copijs equitatus, perditatusque, subsidio Biturigibus mittunt: qui cum ad flumen Ligerim uenissent, quod Bituriges ab Aedujs diuidit, paucos dies ibi morati, neque flumen transire ausi, domum reuertuntur: legatisque nostris renunciant, se, Biturigum perfidiam peritos, reuertisse: quibus id consilij fuisse cognouerint, ut, si flumen transissent, una ex parte ipsi, altera Aruerni se circumstiterent. id ea ne de causa quam legatis pronunciarunt, an perfidia adducti fecerint, quod nihil nobis constat, non uidetur pro certo esse ponendum. Bituriges eorum discessu * statim se cum Aruernis coniungunt. His rebus in Italiam Caesari nunciatis, cum iam ille uirtute Cn. Pompeij urbanas res commodiorem in statum peruenisse intelligeret, in transalpinam Galliam profectus est. eo cum uenisset, magna difficultate afficiebatur, qua ratione ad exercitum peruenire posset. nam, si legiones in prouinciam accerseret, se absente in itinere praelio dimicaretur. intellegebat, si ipse ad exercitum contenderet, ne ijs quidem, qui eo tempore pacati uiderentur, suam salutem recte committi uidebat. interim Lucetius Cadurcus, in Ruthenos missus, eam ciuitatem Aruernis conciliat: progressus in Nutiobriges, & Gabalos, ab utriusque obsides accipit, & magna coacta manu, in prouinciam Narbonem uersus, eruptionem sacrae contendit. quare nunciata, Caesar omnibus consilijs anteueniendum existimauit, ut Narbonem proficisceretur. eo cum uenisset, timentes confirmat: praeficia in Ruthenis prouincialibus, Volcis, Artomicis, Tolosatibus, cir-

L c. m.

cumq. Narbonem, qua loca erant hostibus finitima, constituit, partem copiarum ex prouincia, supplementumque, quod, ex Italia adduxerat, in Heluios, qui fines Aruernorum contingunt, conuenire iubet. his rebus comparatis, represso iam Lucterio, & remoto, quod intrare intra praesidia periculosum putabat, in Heluios proficiscitur: etsi mons Gebenna, qui Aruernos ab Heluijs discludit, durissimo tempore anni, altissima niue iter impediabat: tamen discussa niue vi. in altitudinem pedum, atque ita uijs patefactis, summum * militum labore ad fines Aruernorum peruenit. quibus oppressis inopinantibus, quod se Gebenna, ut muro, munitos existimabant, ac ne singulari quidem homini uquam eo tempore anni semita patuerant, equitibus imperat, ut, quam latissime possent, uagentur, & quam maximum hostibus terrorem inferant. Celeriter hæc fama, ac nuncijs ad Vercingetorigem perferuntur: quem perterriti omnes Aruerni circumfistunt; atque obsecrant, ut suis fortunis consulat, ne se ab hostibus diripi patiatur, praesertim cum uideat omne ad se bellum translatum. quorum ille precibus permotus, castra ex Biturigibus mouet in Aruernos uersus. At Cæsar biduum in ijs locis moratus, quod, hæc de Vercingetorige vsu uentura, opinione præceperat, per causam supplementi, equitatus cogendi ab exercitu discedit; Brutum adolecentem ijs copijs præficit: hunc monet, ut in omnes partes equites quam latissime peruagentur: daturum se operam, ne longius triduo ab castris absit. his constitutis rebus, omnibus suis inopinantibus, quam maxime

potest

potest itineribus Vienam peruenit. ibi nactus recentem equitatum, quem multis ante diebus eo præmiserat, neque diurno, neque nocturno itinere intermisso, per fides Aeduorum in Lingone; contendit, ubi i. legiones hiemabant; ut, si quid etiam de sua salute ab Aeduis iniretur consilij, celeritate præcurreret: eo cum peruenisset, ad reliquas legiones mittit, priusque in unum locum omnes cogit, quam de eius aduentu Aruernis * nunciari posset. hac re cognita, Vercingetorigis rursus in Bituriges exercitum reducit, atque inde profectus Gergouiam, Boiorum opidum, * quos ibi Heluetico prælio uictos, Cæsar collocauerat, Aeduisque attribuerat; oppugnare instituit. magnam hæc res Cæsari difficultatem ad consilium capiendum afferebat, si reliquam partem hiemis uno in loco legiones contineret, ne, stipendiarijs Aeduorum expugnatis, cuncta Gallia deficere, quod nullum in eo amicis praesidium uideretur positum esse, sin maturius ex hibernis educeret, ne ab re frumentaria duris subiectionibus laboraret præstare uisum est tamen, omnes difficultates perpeti, quam, tanta contumelia accepta, omnium suorum uoluntates alienare. itaque cohortatus Aeduos de supportando comitatu, præmittit ad Boios, qui de suo aduentu doceant, hortenturque, ut in fide maneant, atque hostium impetum magno animo sustineant; duabus Agendici legionibus, atque impedimentis totius exercitus relictijs, ad Boios proficiscitur. altero die cum ad opidum Senonum Vellaunodunum uenisset, ne quem post se hostem relinqueret; quo expeditiore re frumentaria uteretur, oppugnare inili-

tuit. * idque biduo circumvallauit. tertio die in siluam ex oppido legatis de deditioe, arma proferri, iumentata produci, DC. obsides dari, iubet ea qui conferret, C. Trebonium legatum relinquit. ipse, ut quous primum iter faceret, Genabum Carnutum proficiscitur; qui tunc primum, allato nuncio de oppugnatione Vellaunoduni, cum longius eam rem ductum iri existimarent, praesidium Genabi tuendi causa, quod et mitterent, comparabant. huc biduo * Caesar peruenit; & castris ante oppidum positus, diei tempore exclusus, in posterum oppugnationem differt; quaeque ad eam rem vsui sint, militibus imperat; & quod oppidum Genabin fons fluminis Ligeris * contingebat, verius, ne noctu ex oppido * profugerent, I I. legiones in armis excubare iubet. Genabenses, paullo ante mediam noctem silentio ex oppido egressi, flumen transire ceperunt, qua re per exploratores nunciata, Caesar legiones, quae expeditas esse iusserat, portis incensis, introuit; atque oppido potitur, per paucis ex hostium numeris desideratis, quin cuncti caperentur, quod pontis, atque itinerum * angustiae multitudini fugam intercluserant. oppidum diripit, atque incendit; praedam militibus donat, exercitum Ligerim transducit, atque in Biturigum fines peruenit. Vercingetorix, * ubi Caesaris aduentu cognouit, oppugnatione desistit, atque obuiam Caesari proficiscitur. ille, oppidum Biturigum, positum in via, Nouiodunum oppugnare instituerat. quo ex oppido, cum legati ad eum uenissent, oratum, ut sibi ignosceret, suaeque uitae consuleret; ut celsitudine reliquas res conficeret, qua pleraque erat consecutus,

tus, arma proferri, equos produci: obsides dari, iubet. parte iam oppidum transita, cum reliqua administrarentur, centurionibus, & paucis militibus introuissis, qui arma, iumenta que conquireret; equitatus hostium procul uisus est; qui agmen Vercingetorigis antecesserat: quem simul atque oppidani conspexerunt, atque in spem auxilii uenerunt; clamore sublato, arma capere, portas claudere, murum complere, ceperunt. Centurio nec in oppido, cum ex significatione Gallorum noui aliquid ab his uiri consilii intellexissent, gladius districtis portas occupauerunt, suoque omnes incolumes receperunt. Caesar ex castris equitatum educi iubet, * praeliumque equestre committit: laborantibus iam suis, Germanos equites circiter CD. submittit: quos ab initio secum habere instituerat. eorum impetum Galli sustinere non potuerunt, atque, in fugam coniecti, multis amissis, sese ad agmen receperunt: quibus profligatis, rursus oppidani perterriti, comprehensos eos, quorum opera plebem concitatam existimabant, ad Caesarem * perduxerunt, seseque ei dederunt. Quibus rebus confectis, Caesar ad oppidum Auaricum, quod erat maximum, munitissimumque in finibus Biturigum, atque agri fertilissima regione; profectus est, quod, eo oppido recepto, ciuitatem Biturigum se in potestatem redacturum confidebat. Vercingetorix, tot continuis incommodis Vellaunoduni, Genabi, Nouiodunum acceptis, suos ad concilium conuocat. docet, longe alia ratione esse bellum gerendum, atque antea sit gestum: omnibus modis huic rei studendum, ut pabulatione, & comineatu Romani prohibeantur:

id esse facile, quod equitatu ipsi abundant: & quod anni tempore subleuentur, pabulum secari non posse, necessario dispersos hostes ex aedificiis petere: hos omnes quotidie ab equitibus deleri posse: praeterea, salutis causa, rei familiaris commoda negligenda, uicos, atque aedificia incendi oportere, hoc spatium a Boia quoque uersus, quo pabulandi causa adire posse uideantur: harum ipsis rerum copiam suppetere, quod, quorum in finibus bellum geratur, eorum opibus subleuentur, Romanos aut inopiam non laturus, aut magno cum periculo longius a castris progressuros, neque interesse, ipsos re interficiant, impedimentis ne exsuant, quibus amissis bellum geri non possit: praeterea, opida incendi oportere, quae non munitione, & loci natura ab omni sint periculo tutae: ne suis sint ad detrectandam militiam receptacula, ne Romanis proposita, ad copiam commeatus, praedamque tollendam: haec si grauius, aut acerba uideantur, multo illa grauius aestimari debere, liberos, coniuges in seruitutem abstrahi, ipsos interfici; quae sit necesse accidere uictis. Omnium consensu hac sententia probata, uno die amplius xx urbes Biturigum incenduntur. hoc* idem fit in reliquis ciuitatibus. in omnibus partibus incendia conspiciuntur, quae etsi magno cum dolore omnes ferebant, tamen hoc sibi solati proponerant, quod se, prope explorata uictoria, celeriter amissa recuperaturos confidebant: * deliberatur de Auarico in communi concilio, incendi placet, an defendi. procumbunt Gallis omnibus ad pedes Bituriges, ne pulcherrimam prope totius Galliae urbem, quae & praesidio, & ornamento sit ciuitati,

suis

suis manibus succedere cogentur: facile se loci natura defensuros dicunt, quod prope ex omnibus partibus flumine, & palude circumdata, unum habeat, & per angustum aditum. datur petentibus uenia, dissuadente primo Vercingetorige, post concedente, & precibus ipsorum, & misericordia vulgi. defensores idonei opido deliguntur. Vercingetorige minoribus Casarem itineribus subsequitur, & locum castris deligit, paludibus, siluisque munitum, ab Auarico longe milia passuum xv. ibi per certos exploratores in singula diei* tempora, quae ad Auaricum agerentur, cognoscebat; & quid fieri uellet imperabat: omnes nostras pabulationes, frumentationesque obseruabat, dispersosque cum longius necessario procederent, adoriebatur, magnoque incommodo afficiebat: etsi, quantum ratione prouideri poterat, ab nostris occurrebatur, ut incertis temporibus, diuersisque itineribus iretur; Castris ad eam partem opidi positis, Caesar: quae intermissa a flumine, & palude aditum, ut supra diximus, angustum habebat, aggerem apparare, vineas agere, turres duas constituere cepit: nam circumuallare loci natura prohibebat: * de re frumentaria Boios, atque Aeduos adhortari non destitit: quorum alteri, quod nullo studio agebant, non multum adiuuabant; alteri non magnis facultatibus, quod ciuitas erat exigua, & infirma, celeriter, quod habuerunt, consumpserunt.* summa difficultate rei frumentariae affecto exercitu, tenuitate Boiorum, indiligentia Aeduorum, incendijs aedificiorum, utque eo, ut complures dies milites frumento caruerint, & pecore e longinquiore vicis adacto, extre-

L 4 man

mana famam sustentarent, nulla tamen uxor est ab ijs audita populi R. maiestate, & superioribus uictorij indigna. quinetiam Cæsar, cum in * opere singulas legiones appellaret, & si acerbius inopiam ferrent, se dimissurum oppugnationem diceret; uniuersi ab eo, ne id faceret, petebant: sic se complures annos, illo impetrante, meruisse, ut nullam ignominiam acciperet, nunquam infecta re discederent; hoc se ignominia latuos loco, si inceptam oppugnationem reliquissent: prestare omnes; perferre acerbitates, quam non ciuibus R. qui Genabi perisidia Gallorum interissent, parentaret. hæc eadem centurionibus, tribunisque mil. mandabatur, ut per eos ad Cæsarem deferrentur. Cum iam muro appropinquassent turres, ex captiuis Cæsar cognouit, Vercingetorigem consumpto pabulo castra mouisse propius Auaricum, atque ipsum, cum equitatu, expeditisq. qui inter equites præliari consueissent, insidiarum caussa eo profectum; quo nostros postero die pabulati uenturos arbitratur. quibus rebus cognitis, media nocte silentio profectus, ad hostium castra mane peruenit illi, celeriter per exploratores aduentu Cæsaris cognito, carros, impedimenta q. sua, in artiores siluas abdidit, copias omnes, in loco edito, atque aperto, instruxerunt. quare nunciata, Cæsar celeriter sarcinas conferri, arma expediri iussit. Collis erat leniter ab infimo accliuus; hunc ex omnibus fere partibus palus difficilis, atq. impedita, cingebat, nõ latior pedibus L. hoc se colle, interruptis pontibus, Galli fiducia loci continebant, generatimq. distributi in ciuitates, omnia uada, ac saltus eius paludis certis custodijs obtinebat, sic a u-

mo

mo parati, ut, si eam paludem Romani perumpere conarentur, hesitantes premerent ex loco superiore: ut qui propinquitatem loci uiderent, paratos prope æquo Marte ad dimicandum existimarent; qui iniquitatem conditionis persp. cerent, inani simulatione sese ostentare, cognoscerent. indignantes milites Cæsar, * quod conspectum suum hostes ferre possent tantulo spatio interiecto, & signum prælij exposcentes edocet, quanto detrimento, & quot uirorum fortium morte necesse * esset constare uictoriam: quos cū sic animo paratos uideret, ut nullum pro sua laude periculum recusarent, summa se iniquitatis condemnari debere, nisi eorum uitam sua salute habeat cariorem. sic milites consolatus, eodẽ die reducit in castra; reliqua, quæ ad oppugnationem opidi pertinebat, administrare instituit. Vercingetorix, cum ad suos redisset, proditoris insimulatus, quod castra propius Romanos mouisset, quod cum omni equitatu discessisset, quod sine imperio tantas copias reliquisset, quod eius discessu Romani tanta opportunitate, & celeritate uenissent, nõ hæc omnia fortuito, aut sine consilio, accidere potuisse: regnũ illũ Gallie male Cæsaris concessi, quæ ipsorũ habere beneficio. Tali modo accusatus ad hæc respõdit: Quod castra mouisset, factum inopia pabuli, et ipsis hortantibus: Quod propius Romanos accessisset, persuasum loci opportunitate: qui se ipsum munitione defenderet: equitũ uero operã neque in loco palustri desiderari debuisse, & illic * fuisse uultũ, quo sint profecti: summa imperij se consulto mili discedem tradidisse, ne is militũ timis studio ad dimicandũ impelleretur: cui rei propter animi molitiã, audere, omnes

omnes videret, quod diutius laborem ferre non possent: Romani si casu interuenerint, fortunæ; si alicuius iudicio uocati, huic habendam gratiam, quod & paucitatem eorum ex loco superiore cognoscere, & virtutem dispicere potuerint; qui dimicare non ausi, turpiter se in castra receperint; imperium se a Cesare per proditorem nullū desiderare, quod habere victoria posset; quæ iam esset sibi, ac omnibus Gallis explorata: quin etiā, ipsis remittere, si sibi magis honorem tribuere, quam ab se salutem accipere, videantur. Hæc ut intelligatis, inquit, sincere a me pronunciari, audite Romanos milites. producit seruos, quos in pabulatione paucis ante diebus exceperat, & fame, vinculisque excruciat. nūquam ante edocti, quæ interrogati pronunciarent, milites se esse legionarios dicunt: fame, & inopia adductos, clam ex castris exisse, si quid frumenti, aut pecoris in agris reperire possent: simili omnem exercitum inopia premi, nec iam vires sufficere cuiusquam, nec ferre operis laborem posse: itaque statuisse imperatorem, si nihil in oppugnatione opidi profecisset, triuo exercitum* deducere. Hæc a me, inquit Vercingetorix, beneficia habetis, quem proditionis insimulatis: cuius opera sine uestro sanguine, tantum exercitum vidorem* fame pæne consumptum videtis: quem turpiter se ex fuga recipientem, ne qua ciuitas suis finibus recipiat, a me prouisum est. Conclamat omnis multitudo, & suo more armis concrepat: quod facere in eo* conuenuerunt, cuius orationem approbant: summum esse Vercingetorigem ducem, nec de eius fide dubitandum; nec maiori ratione bellum administrari posse. statuerunt,

ut

ut x. millia hominum delecta ex omnibus* copiis in opidum submittantur. nec solis Biturigibus communem salutem committendam censeret; quod pæne in eo si opidum retinuisset, summam uictoriæ constare intelligebant. singulari militum nostrorum uirtuti consilia cuiusquomodi Gallorum occurrebant, ut est summæ generis solertia, atque ad omnia imitanda, atque efficienda, quæ ab quoque traduntur, aptissimum. nam & laqueis falces auertebant, quas cum destinauerant, tormentis introrsus reducebant, & aggerem cuniculis subtrahabant, eo scientius, quod apud eos magna sunt ferraria, atque omne genus cuniculorum notum, atque visitatum est. totum autem murum ex omni* parte turribus contabulauerant, atque has coriis intexerant. tum, crebris diurnis, nocturnisque eruptionibus, aut aggeri ignem inferebant, aut milites occupatos in opere adoriebantur; & nostrarum turrium altitudinem, quantum has quotidianus agger expresserat commissis suarum turrium malis adæquabant; &* apertos cuniculos præusta, & præacuta materia, & pice feruifera, & maximi ponderis saxis morabantur, manibusque appropinquare prohibebant. Muri autem omnes Gallici hac fere forma sunt Trabes directæ, perpetuæ in longitudinem, paribus interuallis, distantes inter se binos pedes, in solo collocantur. * ea re uincuntur extrorsus, & multo aggere uestiuntur. * ea autem, quæ diximus interualla grandibus in fronte saxis effarciuntur, iis* collocatis, & coagmentatis alius insuper ordo adicitur, ut idem illud interuallum seruetur, neque inter se contingant trabes, sed, paribus intermissis spa-

tius,

nis, singula singulis saxis interiectis, arte continetur. sic deinceps omne opus contexitur, dum iusta muri altitudo expleatur. hoc enim in speciem, uarietateq; opus deforme non est, alternis trabibus, ac saxis, que rectis lineis suos ordines seruant: tum, ad utilitatem, & defensionem urbium, summam habes opportunitatem, quod & ab incendio lapis, & ab ariete materia defendit, que, perpetuis trabibus pedes quadragenos plerumque introrsus riuincta, neque perumpi, neque distrahi potest. his tot rebus impedita oppugnatione, milites cum toto tempore, frigore, & assiduus imbribus transferentur, tamen continenti labore omnia hæc superauerunt, & diebus xxv aggerem, latum pedes CCCxxx, altum pedes xxc. exstruxerunt. cum is murum hostium pæne contingeret, & Cæsar ad opus consuetudine excubaret, militesque cohortaretur, ne quod omnino tempus ab opere intermitteretur, paulo ante vigiliam est animaduersum, fumare aggerem, quem cuniculos hostes succenderant. eodemque tempore toto muro clamore sublato, duabus portis ab utroque latere turrium eruptio fiebat. alij faces, atque ardam materiam de muro in aggerem ciminius iaciebant, picem, reliquaq; res, quibus ignis excitari potest, fundebant; ut, quo primum curreretur, aut cui rei ferretur auxilium, uix ratio iniri posset. tamen, quod instituto Cæsaris duæ semper legiones pro castris excubabant, duæque partitis temporibus in opere erant, celeriter factum est, ut alij eruptionibus resisterent, alij turres, reducerent, aggeremque interscinderent, omnis uero ex castris multitudo ad restringendum concu-

re-

reret. cum in omnibus locis, consumpta iam reliqua parte noctis, pugnaretur, semperque hostibus spes uictorie redintegraretur, eo magis, quod deustos pluteos turrium uidebant, nec facile adire apertos ad auxiliandam animaduerebant, semperque ipsi recentes defessis succederent, omnemque Gallie salutem in illo uestigio temporis posita arbitrantur; accidit inspectantibus nobis, quod, dignum memoria visum, & prætermittendum non existimauimus. Quidam autem portam opidi Gallus per manus seui ac picis transitas glebas in ignem e regione turris proiebat: scorpione ab latere dextro transiectus, exanimatusque cecidit. hunc ex proximis unus eadem transgressus, eodem illo munere fungebatur: eadem ratione idem scorpionis exanimato altero successit tertius, & tertio quartus: nec ille prius est a propugnatoribus uacuis relictus locus, quam, restincto aggerem, atque omni parte submotis hostibus, finis est pugnandi factus. Omnia experti Galli, quod res nulla successerat, postero die, consilium ceperunt, ex opido profugere, hortante, & iubente Vercingetorige. id silentio noctis conati, non magna iactura suorum sese effectiuos sperabant: propitrea quod neque longe ab opido castra Vercingetorigis aberant, & palus, quæ perpetua intercedebat, Romanos ad insequendum tardabat. iamque hoc facere noctu apparabant, cum matres familias repente in publicum procurrerunt, flentesque, proiectæ ad pedes suorum, omnibus precibus petierunt, ne se, & communes liberos hostibus ad supplicium dederent, quos ad capiendam fugam natura, & uirum infirmitas, impediret. ubi eos per stare in sententia uiderunt, quod plerumque in summo

summo periculo timor misericordiam non recipit, clamare, & significare de fuga Romanis ceperunt. quo timore perterriti Galli, ne ab equitatu Romanorum uia præoccuparentur, consilio destiterunt. postero die Cæsar promotæ turri, perfectisque operibus, quæ facere instituerat, magno cohorto imbri, non inutilem hanc ad capiendum consilium tempestatem arbitratu est, quod paullo incautius custodias in muro dispositas uidebat, suosque languidius in opere uersari iussit, & quid fieri uellet, ostendit. legiones intra uineas in occulto expeditas* cohortatus, ut aliquando pro tantis laboribus fructum victoriæ perciperent, ijs, qui primi murum ascendissent, præmia* proposuit, militibusque signum dedit. illi subito ex omnibus partibus euolauerunt, murumque celeriter complerunt. hostes, re noua perterriti, muro, turribusque deiecti, in foro, ac locis patentioribus, cuneatim constiterunt; hoc animo, ut, si qua ex parte obuiam contra ueniretur, acie instructa, depugnarent. ubi neminem æquum locum sese demittere, sed toto undique muro circumfundi uiderunt, ueriti, ne omnino spes fugæ tolleretur, abiectis armis, ultimas opidi partes continenti impetu petiuerunt: parsque ibi, cum angusto exitu portarum se ipsi premerent, a militibus; pars, iam egressa portis, ab equitibus est interfecta. nec fuit quisquam, qui prædæ studeret, sic, & Genabensi cæde, & labore operis incitati, non ætate confectis, non mulieribus, non infantibus percerunt. denique ex omni eo numero, qui fuit circiter XL millium, uix DCCC, qui, primo clamore audito, se ex opido* eiecerant, incolumes ad Vercingetorigem

semper uenerunt. quos ille, multa iam nocte, silentio ex fuga exceperit, ueritus, ne qua in castris ex eorum concursu, & misericordia vulgi seditio oriretur;* ut, procul in uia dispositis familiaribus suis, principibusque ciuitatum, disparandos, deducendosque ad suos curaret, quæ cuique ciuitati pars castrorum ab initio obuenerat. postero die concilio conuocato, consolatus,* cohortatusque est, ne se admodum animo demitterent,* ne ueperturbarentur incommodo; non uirtute, neque acie uicisse Romanos, sed artificio quodam, & scientia oppugnationis; cuius rei fuerint ipsi imperiti: errare, si qui in bello omnes* secundos rerum euentus expectent: sibi numquam placuisse, Auaricum defendi, cuius rei testes ipsos haberet; sed factum imprudentia Biturigum, & nimia obsequentia reliquorum, uti hoc* incommodum* acciperetur: id tamen se celeriter maioribus commodis senaturum; nam, quæ ab reliquis Gallis ciuitates dissentirent, has sua diligentia adiuncturum; atque unum consilium totius Galliæ effecturum; cuius consensu, ne orbis quidem terrarum possit obsistere: idque se prope iam effectum habere: interea æquum esse, ab ijs communis salutis causa impetrari, ut castra munire instituerent, quo facilius hostium repentinos impetus* sustinere possent. Fuit hæc oratio non ingrata Gallis, maxime, quod ipse animo non defecerat, tanto accepto incommodo, neque se in occultum abdiderat, neque conspectum multitudinis, fugerat, plusque animo prouidere, & præsentire existimabatur, quod, re integra primo incendendum Auaricum, post deserendum, uenerat. itaque, ut reliquorum imperatorum

leges, duos ex vna familia, viuo vtroque, non solum magistratus creari vetarent, sed etiam in senatu esse prohiberent; Cōtum magistratum deponere coegit. Conuictolitanem, qui per sacerdotes, more civitatis intermissis magistratibus, esset creatus, potestatem obtinere iussit. hoc decreto interposito, cohortatus ad duos, ut controuersiarum, * ac dissensionum, obliuiscerentur, atque, omnibus ommissis his rebus, hinc bello seruirent, * eaque, quæ meruissent præmia abs se deinde Gallia exspectarent; equitatumque omnem, & peditum millia x. sibi celeriter mitterent, quæ in præstibus rei frumentariae causa disponeret; exercitum in duas partes diuisit, vi. legiones in Senones, Parisiosque Libieno ducendas dedit; vi. ipse in Aruernos, ad opidum Gergouiam secundum flumen Elauer duxit; equitatus partem illi attribuit, partem sibi reliquit, quare cognita, Vercingetorix, omnibus interruptis eius fluminis pontibus, ab altera Elaueris parte iter facere cepit; * cum vterque vtrique esset exercitus in conpectu, fereque e regione castris castra poneret: dispositum exploratoribus, necubi effecto ponte Romani copias transducerent. erant in magnis Caesaris difficultatibus res, ne maiorem æstatis partem flumine impeditum, quod non fere ante autumnum Elauer uado transire soleat. itaque, ne id accideret, siluestri loco castris positis, e regione vnus eorum pontium, quos Vercingetorix rescindendos curauerat, postredie cum I. I. legionibus in occulto restitit; reliquas copias, cum omnibus impedimentis, ut consueuerat, misit, dempsitque quatuor quibusque cohortibus, uti numerus legionum constare

flare videretur; quam longissimè possent; * progredi iussit, cum ante ex diei tempore coniecturam * cuperet, in castra pervenire; in eisdem sublevis; quæcum pars inferior integra remanebat, pontem reficere cepit. celeriter effectis operibus * levioribusque transactis, & loco castris idoneo delecto, reliquas copias reuocavit. Vercingetorix, re cognita, ne contra suam voluntatem dimicare cogereetur, magnis itineribus antecessit. Caesar ex eo loco quintis castris Gergouiam pervenit; equestrique prælio eo die levi facto, perspecto urbis situ, quæ posita in altissimo monte, omnes aditus difficiles habebat, de expugnatione desperantibus deobestione non prius agendum constituit, quam rem frumentariam expedisset. At Vercingetorix, castris pro opido in monte positis, mediocribus circum se intervalli, separatim singularum civitatum copias collocaverat: atque omnibus eius iugi collibus occupati, quæ despici poterat, horribilem speciem præbebat, principesque earum civitatum, quos sibi ad constam capiendum delegerat, prima luce ad se quotidie convenire iubebat; seu quid communicandum, seu quid administrandum videretur; neq. ullum fere diem intermittebat, quin, equestri prælio interiectis sagittariis, quid in quoque esset animi, ac virtutis suorum, periclitaretur. Erat e regione opidi collis sub ipsius radicibus montis egregie munitus, atque ex parte circumcisus: quæ si tenerent nostri, & aqua magna parte, & pabulatione libera prohiberi hostes videbantur: sed is locus presidio ab iis nimis firmus tenebatur, tamen silentio noctis Caesar, ex castris egressus

primus quam subsidium ex opido venire posset, deinde praesidio, potius loco, duas ibi legiones collocavit, fossamque duplicem duodenum pedum a maioribus castris ad minora perduxit: * ut tuto ab reperto hostium incursu etiam singuli commeare possent. Dum hac ad Gergouiam geruntur, Conuictolitanis Aeduus, cui magistratum adiudicatum a Caesare demonstrauimus, sollicitatus ab Aruernis pecunia, cum quibusdam adolescentibus colloquitur; quorum erat princeps Litauicus, atque eius fratres, amplissima familia nati adolescentes. cum ijs primum communicat, hortaturque eos, ut se liberos, & imperio natos, meminerint: nam esse Aeduorum ciuitatem, quae certissimam Galliae uictoriam distineat; cuius auctoritate reliquas contineri, qua transducta, locum consistendi Romanis in Gallia non fore: esse non nullo se Caesaris beneficio affectum, sed tamen, ut iustissimam apud eum causam obtinuerit; sed plus communi libertati tribuere: cur enim potius Aedui de suo iure, & de legibus ad Caesarem disceptaturi, quam Romani ad Aeduos, ueniant? celeriter adolescentibus, & oratione magistratus, & praemia deductis, cum se vel principes eius consilij fore profiterentur; ratio perficiendi querebatur: quod ciuitatem temere ad suscipiendum bellum adduci posse, non confidebant. placuit, ut Litauicus decem illis millibus, quae Caesari ad bellum mitterentur, praeficeretur, atque ea ducenda curaret, fratresque eius ad Caesarem praecurrerent: reliqua qua ratione agi placeat, constituit. Litauicus, accepto exercitu, cum millibus passuum circiter xxx ab Gergouia abesset, conuocatis

is subito militibus, lacrymans, quo proficiscimur, inquit, milites? omnis noster equitatus, nobilitas omnis interijt: principes ciuitatis, Eporedorix, & Viridumarus, insimulati prodicionis, ab Romanis, indicta causa, interfecti sunt. haec ab ijs cognoscite, qui ex ipsa eade fugerunt. nam ego, fratribus, atque omnibus propinquis meis interfectis, dolore probibeor, quae gesta sunt, pronuntiare. Producentur ij, quos ille edocuerat, quae dici uellet: atque eadem, quae Litauicus pronunciauerat, multitudini exponunt: * omnes equites Aeduorum interfectos, quod collocuti cum Aruernis dicerentur, ipsos se inter multitudinem milium occulasse, atque ex media eade * profugisse. Conclamant Aedui, & Litauicum obsecrant, ut sibi consulat, quasi uero, inquit ille, consilij sit res, ac non necesse sit nobis Gergouiam contendere, & cum Aruernis nosmet coniungere. an dubitamus, quin, nefario facinore admissio, Romani * iam ad nos interficiendos concurrant? proinde, si quid in nobis animi est, persequamur eorum mortem, qui indignissime interierunt; atque hos latrones interficiamus. ostendit ciues Romanos, qui eius praesidij fiducia una erant. * continuo magnum numerum frumenti, commeatusque deripit, ipsos crudeliter excruciatos interficit: nuncios tota ciuitate Aeduorum dimittit: in eodem mendacio, decede equitum, & principium, permanet: hortatur, ut simili ratione, atque ipse fecerit, suas iniurias persequantur. Eporedorix Aeduus, summo loco natus, adolescens, & summae domi potentia, & una Viridumarus, pari etate, & gratia, sed genere dispari,

quem Caesar ab Divitiaco transditum, ex huiusmodi loco ad summam dignitatem perduxerat, in equitum numero conuenerant, nominatum ab eo euocati, his erat inter se de principatu contentio; & in illa magistratum controuersia, alter pro Comititolitanis, alter pro Coto, summis opibus pugnauerat. ex iis Eporedorix cognito Litanici consilia, media fere nocte rem ad Caesarem defert; orat, ne patiatur, civitatem pravis adolescentium consilijs ab amicitia populi Rom. descere: quod futurum prouideat, si se tot hominum millia cum hostibus coniuuerint, quorum salutem neque propinquum negligere, neque ciuitas leui momento estimare possit, magna affectus sollicitudine hoc nuncio Caesar, quod semper Aeduorum ciuitati praecipue indulserat, nulla interposita dubitatione, legiones expeditas 17, equitatumq. omnem ex castris educit, nec fuit spacium tali tempore ad contrahenda castra; quod res in celeritate posita * esse videbatur. C. Fabium legatum, cum legionibus 11 castris praesidio relinquit, frater Litanici, cum comprehendi iussisset, paullo ante reperit ad hostes * profugisse, adhortatus milites, ne necessario tempore itineris labore permoueantur; cupidi sumis omnibus, progressus millia passum xxv, agmen Aeduorum conspicatus, immisso equitatu, iter eorum moratur, adque impedit: interdicitq. omnibus, ne quemquam interficiant, Eporedorigem, & Virdumarum, quos illi interfectos existimabant, inter equites uersare, suosque appellare, iubet, iis coegit & Litanici fraude perspecta, Aedui manus terredere, & deditionem significare, & proiectis armis

mortem

mortem deprecari incipiunt. Litanicus cum suis clientibus, quibus nefas, more Gallorum, est, etiam in extrema fortuna deserere patronos, Gergouiam profugit. Caesar, nuncijs ad ciuitatem Aeduorum missis, qui suo beneficio conseruatos docerent, quos iure belli interficere potuisset, 111. q. horis noctis exercitui, ad quietem, datis, castra ad Gergouiam mouit. medio fere iunere, equites a Fabio missi, quanto res in periculo fuerit, exponunt: summis copijs castra oppugnata demonstrant: cum crebro integri defessis succederent, nostrosque assiduo labore defatigarent, quibus, propter magnitudinem castrorum, perpetuo * esset usdem in vallo permanendum; multitudine sagittarum, atque omnis generis telorum multos vulneratos: ad hac sustinenda magno usui fuisse tormenta; Fabium discessu eorum, duobus relictis portis, obstruere ceteras plateasque vallo addere, & se in posterum diem semilem ad * castrum parare. iis rebus cognitis, Caesar, summo studio militum, ante ortum solis in castra peruenit. Dum haec ad Gergouiam geruntur, Aedui, primis nuncijs a Litanico acceptis, nullum sibi ad cognoscendum spatium relinquunt. impellit alios auaritia, alios tracundia, & temeritas, qua maxime illi hominum generi est innata, ut leuem audicionem habeant pro re comperta. bona ciuium Romanorum diripiunt, caedes faciunt; in seruitutem abstrahunt. adiuuat rem proclinatam Comititolitanis: plebemque ad furorem impellit, ut, facinore admisso, ad sanitatem reuerti pudeat. M. Aristium tribunum mil. iter ad legionem facientem, fide data, ex opido Cauillono educunt:

M 4

cunt:

cunt: idem facere cogunt eos, qui negotiandi causa ibi consliterant. hos continuo in itinere adorti, omnibus impedimentis exsunt; repugnantes diem noctemque obsident: multis utrimque interfectis, * maiorem multitudinem ad arma concitant. interim, nuncio allato, omnes milites in potestate Caesaris teneri, concurrunt ad Arisium: nihil publico factum consilio; demonstrant: quaestionem de bonis direptis decernunt: Litauici, fratrumque bona publicant: legatos ad Casarem, sui purgandi gratia, mittunt: haec faciunt, recuperandorum suorum causa. sed contaminati facinore, & capri compendio, ex direptis bonis, quod ea res ad multos perimebat, * & timore paene exterriti, consilia clam de bello inire incipiunt, * ciuitatesque reliquas legationibus sollicitant. quae tamen etsi Caesar intelligebat; tamen, quam mitissime potest, legatos appellat; nihil se propter inscientiam, leuitatemque vulgi, grauius de ciuitate iudicare, neque de sua in Aeduos beneuolentia deminuere. ipse, maiorem Galliae motum expectans, ne ab omnibus ciuitatibus circumfisteretur, consilio inibat, quemadmodum e Gergouia discederet, ac rursus omnem exercitum contraheret; ne profectio, nata a timore defectionis, similis fugae videretur. haec cogitanti accidere visa est facultas bene rei gerendae. nam cum minima in castra, operis perspicendi causa, venisset, animaduertit, collem, qui ab hostibus tenebatur, nudatum hominibus, qui superioribus diebus uix praee multitudine cerni poterat, admiratus; quaerit ex perfugis causam, quorum magnus ad eum quotidie numerus confluere

consta-

constabat inter omnes, quod iam ipse Caesar per exploratores cognouerat, dorsum esse eius iugi prope equum, * sed siluestrem, & angustum; qua esset aditus ad alteram partem opidi: uehementer huic illos locotimere, nec iam aliter sentire, vno colle ab Romanis occupato, si alterum amississent, quin paene circumuallati, atque omni exitu, & pabulatione interclusi uiderentur; * ad hunc muniendum locum omnes a Vercingetorige euocatos. Hac re cognita, Caesar mittit complures equitum. * uirgas eo de media nocte: ijs imperat, ut paullo tumultuosius omnibus in locis peruagarentur: prima luce, magnum numerum impedimentorum ex castris detrabi, mulionesque cum cassidibus, equitum specie, ac simulatione, collibus circumuolui iubet. his paucos addit equites; qui latius ostentationis causa uagarentur. longo circuitu easdem omnes iubet petere regiones. haec procul ex opido uidebantur, ut erat a Gergouia despectus in castra: neque tanto spatio, certi quid esset, explorari poterat. legionem unam eodem iugo mittit, & paululum progressam inferiore loco constituit, siluisque occultat. augetur Gallis suspicio, atque omnes illo munitionum copiae transducuntur. uacua castra hostium Caesar conspicatus, tectis insignibus suorum, occultatisque signis militaribus, raros milites, ne ex opido animaduertentur, ex maioribus castris in minima transducit: legatisque quos singulis legionibus praefecerat, quid fieri uellet, ostendit; in primis monet. ut contineant milites, ne studio purgandi, aut spe praedae longius progrediantur: quid iniquitas loci habeat incommodi, proponit: hoc una celeritate

celeritate posse vitari : occasionis esse rem , non praelij his rebus expositis , signum dat , & ab dextera parte alio discessu eodem * tempore Aeduos remittit . Opidi murus ab planitie , atque initio adscensus , recta regione , si nullus amfractus intercedere , & c. passus aberat . quidquid huic circuitus ad molliendum cliuam accesserat , id spatium itineris augebat . a medio fere colle in longitudine , ut natura montis ferebat , ex grandibus saxis VI . pedum murum , qui nostrorum impetum tardaret , produxerant Galli ; atque , inferiore omni spatio vacuo relicto , superiorem partem collis vsq . ad murum opidi densissimis castris compleuerant . milites signo dato , celeriter ad munitionem perueniunt , * eamque transgressi , trinis castris potiuntur . ac tanta fuit in capiendis castris celeritas , vt Theuomatius , rex Nitiobrigum , subito in tabernaculo oppressus , vt meridie conquieuerat , superiore corporis parte nudata , vulnere equo , vix se ex manibus praedantium milium eriperet . consecutus id , quod animo proposuerat , Caesar receptui cani insidit : * legionisque Decima , qua cum erat conlocatus , signa confluere , at reliquarum milites legionum , non exaudito tuba sono , quod satis magna vallis intercedebat , tamen a tribus milium , legatiisque , vt erat a Caesare praeceptum , reuertebantur . sed , elati spe celeris victoria , & hostium * signa superiorumque temporum secundis praelijs , nihil adeo arduum sibi existimabant , quod non virtute consequi possent : neque prius finem sequenti fecerunt , quam muro opidi , portisque appropinquatum . sum vero ex omnibus vrbis partibus , orto clamore , qui

qui longius aberant , repente tumultu perterriti , * cum hostes intra portas esse existimarent , sese ex opido eiecerunt . Matres familias de muro vestem argenteamq . iactabant ; & pectore nudo prominentes , passis manibus obtestabantur Romanos , ut sibi parcerent ; ne , sicut Auarici fecissent , ne mulieribus quidem , atque infantibus , abstinerent . nonnulla de muris per manus demissa , sese militibus transdebant . L . Fabius , centurio legionis IIX . quem inter suos coe die dixisse constabat , excitari se Auaricenses premiis , neque commissurum , ut prius quisquam murum adscenderet , res suos nactus manipulares , atque ab ijs subleuatus ; murum ascendit . eos ipse rursus singulos exceptans , in murum extulit . interim ij , qui ad alteram partem opidi , ut supra demonstrauimus , munitionis causa , conuenerant , primo exaudito clamore , inde etiam crebris muncijs incitati , opidum ab Romanis teneri , praemissis equitibus , magno concursu eo contenderunt . eorum vt quisque primus venerat , sub muro consistebat , suorumque pugnantium numerum augebat . quorum cum magna multitudo conuenisset , matres familias , quae paullo ante Romanis de muro manus tendebant , suos obtestari , & , more Gallico , passum capillum ostentare , liberosque in conspectum proferre , ceperunt . erat Romanis nec loco , nec numero aqua contentio : simul , & cursu , & spatio pugna defatigati , non facile recentes , atque integros sustinebant . Caesar , cum iniquo loco pugnari , hostiumque augeri copias videret , praemetuens suis , ad T . Sextium legatum , * quem minoribus castris praesidio reliquerat ,

liquerat, mittit, ut cohortes ex castris celeriter educeret, & sub infimo colle ab dextero latere hostium constitueret, ut, si nostros depulsos loco vidisset, quo minus libere hostes insequerentur, terreret. ipse paulum ex eo loco cum legione progressus, ubi constitit, euentum pugnae expectabat. cum acerrime cominus pugnaretur; hostes loco, & numero; nostri uirtute confiderent: subito sunt Aedui uisi, ab latere nostris apertis, quos Caesar ab dextera parte alio adscensu, manus distinenda causa, miserat. in similitudine armorum vehementer nostros perterruerunt: ac, tametsi dextris humeris exercitis animaduerebantur; quod insigne pacatis esse consueuerat, tamen id ipsum sui fallendi causa milites ab hostibus factum existimabant. Eodem tempore L. Fabius centurio, quiq. una murum ascenderant, circumuenti, atque interfecti, de muro precipitantur. M. Petreus, eiusdem legionis centurio, cum portas excindere conatus esset, a multitudine oppressus, ac sibi desperans, multis iam uulneribus acceptis, manipularibus suis, qui illum secuti erant, Quoniam, inquit, me una nobiscum seruare non possum, uestri quidem certe salutem prospiciam, quos, cupiditate gloria adductus, in periculum deduxi. vos, data facultate, uobis consulite. simul irrupit in medios hostes; duobusque interfectis, reliquos a porta paulum submouit. conantibus auxiliari suis, Frustra, inquit, mea uirtute subuenire conamini, quem iam sanguis, viresque deficiunt. proinde hinc abite, dum est facultas, nosque ad legionem recipite. ita pugnans post paulum consedit, ac suis salutem fuit. nostri, cum undique preme-

ren-

rentur, XLVI centurionibus amissis, deiecti sunt loco. sed intolerantius Gallos insequentes legio X. tardauit, quae pro subsidio paulo a quietiore loco constitit. hanc rursum XII. legionis cohortes exceperunt, quae, ex castris minoribus euecta, cum T. Sextio legato ceperant locum superiorem. Legionem, ubi primum plantentem attingerent, in festis contra hostes signis constitit. Vercingetorix ab radicibus collis suos intra munitiones reduxit. eo die milites sunt paulo minus DCC. desiderati, postero die Caesar, concione aduocata, temeritatem, cupiditatemq. militum reprehendit; quod sibi ipsi indicauissent, quo procedendum, aut quid agendum uideretur, neque signo recipiendi dato, constitissent, neque a tribunis mil. legatis que retineri potuissent: exposuit, quid iniquitas loci posset, quid ipse ad Auaricam sensisset, cum, sine duce, & sine equitatu deprehensis hostibus, exploratam uictoriam dimisisset; ne paruum modo detrimentum in contentione propter iniquitatem loci acciperet: quantopere eorum animi magnitudinem admiraretur, quos non castrorum munitiones, non altitudo montis, non murus opidi tardare potuissent, tantopere licentiam, arrogantiamque reprehendere, quod plus se, quam imperatorem, de victoria, atque exitu rerum sentire existimarent: nec minus se in milite modestiam, & continentiam, quam uirtutem, atque animi magnitudinem, desiderare. Hac habita concione, & ad extremum oratione confirmatis militibus, ne ob hanc causam animo permonerentur, ne, quod iniquitas loci attulisset, id uirtutis hostium tribuerent, eadem de profectio cogitans, quae ante senserat,

ferat, legiones ex castris eduxit, aciemque idoneo loco constituit. Cum Vercingetorix nihilominus in aquin-locum descenderet, leui facto equestri proelio, atque eo secundo, in castra exercitum reduxit: cum hoc idem postero die fecisset, satis ad Gallicam ostentationem minuendam, militumque animos confirmandos, factum existimans, in Aeduos castra mouit, ne tum quidem inseguris hostibus, III. die ad flumen Elauer pontem refecit, atque exercitum transiit, ibi a Virdumaro, atque Eporedorige Aeduus appellatus, * discit, cum omni equitatu Litauicum ad sollicitandos Aeduos profectum: opus esse, & ipsos procedere ad confirmandam ciuitatem. etsi multis iam rebus perfidiam Aeduorum Caesar perspectam habebat, atque horum discessu admaturari defectionem ciuitatis existimabat; tamen retinendos eos * non censuit, ne aut inferre iniuriam videretur, aut dare timoris aliam suspicionem, discedentibus his breuiter sua in Aeduos merita exposuit, quos, & quam humiles accepisset, * compulso in opida, multatos agris, omnibus ereptis * focis, imposito stipendio, obsidibus summa cum contumelia extortis, & quam in fortunam, quamque in amplitudinem deduxisset, & non solum in pristinum statum redissent, sed omnium temporum dignitatem, & gratiam antecessisse viderentur. his datis mandatis, eos ab * se dimisit. Nouiodunum erat opidum Aeduorum, ad ripas Ligeris opportuno loco positum. huc Caesar omnes obsides Galliae, frumentum, pecuniam publicam, suorum atque exercitus impeditum mentorum magnam partem contulerat: huc magnam

nime.

numerum equorum, huius belli causa in Italia, atque Hispania coemptorum, miserat: eo cum Eporedorige, Virdumariq; venissent, & de statu ciuitatis cognouissent, Litauicum Bibracte ab Aeduus receptum, quod est opidum apud eos maxima auctoritatis, Conuictolitanem magistratum, magnamque partem senatus ad eum conuenisse, legatos ad Vercingetorigem, de pace, & amicitia concilianda, publice missos; non praetermittendum tantum commodum existimauerunt: itaque, interfectis Nouioduni custodiis, quiq; eo negotiandi, aut iueris causa, conuenerant, pecuniam, abque equos inter se partiti sunt; obsides ciuitatum Bibracte ad magistratum deducendos enouerunt; opidum, quod ab se teneri non posse, iudicabant, ne * cui esset vsu Romanis, incendierunt; frumenti, quod subito potuerunt, nauibus auexerunt, reliquum flumine atque incendio corruerunt; ipsi ex finitimis regionibus copias cogere, praesidia custodiasque ad ripas Ligeris disponere, equitatumque omnibus locis, iniucendi timoris causa; ostentare ceperunt; ut, ab re frumentaria Romanos excludere, aut adductos inopia ex provincia expellere possent. quam ad spem nullum eos adiuuabat, quod Liger ex nubibus creuerat, ut omnino uado transiri non posse videretur. Quibus rebus cognitis Caesar maturandum sibi censuit, si esset in perficiendis pontibus periclitandum, ut prius, quam essent maiores eo copia coacta, dimicaret. nam ut commutato consilio iter in provinciam conuerteret, id * ne tum quidem necessario faciendum existimabat, cum quod infamia, atque indignitas rei, & oppositus mons Gebenna,

bennis, viarumq. difficultas impediēbat; tum maxime, quod * adiungi Labieno, atque ijs legionibus, quas vna miserat, uehementer cupiebat. itaque admodum magnis diurnis, atque nocturnis itineribus confectis, contra omnium opinionem ad Ligerim peruenit; vadoq. per equites inuento, pro rei necessitate, opportuno, ut brachia modo, atque humeri ad sustinenda arma liberi ab aqua esse possent, disposito equitatu, qui vim fluminis refringeret, atque hostibus primo adpectu * perturbatis, incolumem exercitum transduxit, frumentumque in agris, & copiam pecoris nactus, repleto ijs rebus exercitu, iter in Senones facere instituit. Dum hæc apud Cæsarem geruntur, Labienus eo supplemento, quod nuper ex Italia uenerat, relicto Agendici, ut esset impedimentis presidio, cum xv. legionibus Lutetiam proficiscitur. id est opidum Parisiorum, positum in insula fluminis Sequanæ. cuius aduentu ab hostibus cognito, magna ex finitimis ciuitatibus copia conueniunt. summa imperij transitur Camulogeno Atterco; qui prope confectus ætate, tamen, propter singularem scientiam rei militaris, ad eum est honorem euocatus. is, cum animaduertisset, perpetuam esse paludem, quæ influeret in Sequanam, atque illum omnium locum magnopere impediret, hic confedit; nostrosque transitu prohibere instituit. Labienus primo inueni agere, cratibus, atque aggere paludem explere, atque iter munire conabatur, postquam id * difficilium conspici animaduertit, silentio e castris III. uigilia egressus, eodem, quo uenerat, itinere Melodunum peruenit. id est opidum Senonum in insula Sequanæ positum, ut

ut paullo ante Lutetiam diximus. deprehensis nauibus circiter I. celeriterque coniunctis, atque eo militibus * impositis, & rei nouitate. perterritis opidanis, quorum magna pars erat ad bellum euocata, sine contentione opido potitur. refecto ponte, quem superioribus diebus hostes rescinderant, exercitum transducit, et secundo flumine ad Lutetiam iter facere capit. hostes, re cognita ab ijs, qui a Meloduno * profugerant, Lutetiam incendit, pontesq. eius opidi rescindi iubet. ipsi, * profecti palude, in ripis Sequanæ, e regione Lutetiæ, contra Labieni castra confidunt. iam Cæsar a Gergouia discessisse audiebatur; iam de Aeduorum defectione, & secundo Galliæ motu rumores afferebantur: Gallicque in colloquijs, interclusum itinere, & Liger e Cæsarem, inopia frumenti coactum, in prouinciam contendisse confirmabant. Bellouaci autem, defectione Aeduorum cognita, qui ante erant per se infideles, magnus cogere, atq; aperte bellum parare cæperunt. Tum Labienus, tanta rerum commutatione, longe aliud sibi capiendum consilium, atque antea senserat, intelligebat. neque iam, ut aliquid acquireret, prælioque hostes lacefferet, sed ut incolumem exercitum Agendicum reduceret, cogitabat. namque altera ex parte Bellouaci, quæ ciuitas in Gallia maximam habet opinionem uirum, instabant; alteram Camulogenus parato, atque instructo exercitu tenebat. tum legiones, a presidio, atque impedimentis interclusas, maximum flumen distinebat. tantis subito difficultatibus obiectis, ab animi uirtute. auxilium petendum uidebat; itaque sub uesperum concilio conuocato, cohortatus, ut ea, quæ

N impe-

imperasset, diligenter; industrieque administrarent, naues, quas a Meloduno deduxerat, singulas equitibus Romanis attribuit; & prima confecta vigilia, vi millia passuum secundo flumine progredi silentio, ibique se expectari iubet. v. cohortes, quas minime firmas ad dimicandum esse existimabat, castris praesidio relinquit. v. eiusdem legionis reliquas de media nocte cum omnibus impedimentis aduerso flumine magno tumultu proficisci imperat, conquirunt etiam linteas has magno sonitu remorum incitat as, in eandem partem mittit. ipse post paullo, silentio egressus cum v. legionibus, eum locum petit, quo naues appelli iussurat. eo cum esset uentum, exploratores hostium, ut omni fluminis parte erant dispositi, inopinantes, quod magna subito erat cohorta tempestas, ab nostris opprimuntur. Exercitus, equitatusque equitibus Romanis ad ministrantibus, quos ei negotio profecerat, celeriter transmittitur. uno fere tempore sub lucem hostibus nunciatur, in castris Romanorum praeter consuetudinem tumultuari, & magnum ire agmen aduerso flumine, sonitumque remorum in eadem parte exaudiri, & paullo infra milites nauibus transportari. quibus rebus auditis, quod existimabat tribus locis transire legiones, atque omnes perturbatos defectione Aeduorum fugam parare, suas quoque copias in tres partes distribuunt, nam, & praesidio e regione castrorum relicto, & parua manu Metiosedum uersus missa, quantum progredieretur, quantum naues processissent, reliquas copias contra Labienum duxerunt. prima luce & nostri omnes erant transportati, & hostium acie

cerne-

cernebatur. Labienus, milites cohortatus, ut suae primae virtutis, & tot secundissimorum praeliorum memoriam tenerent, atque ipsum Caesarem, cuius ductu saepenumero hostes superassent, adesse existimarent, dat signum praelij, primo concursu, ab dextero cornu, ubi v. legionis constiterat, hostes pelluntur, atque in fugam coniciuntur: ab sinistro, quae locum x. legionis tenebat, cum primi ordines hostium transfixi pilis concidissent, tam acerrime reliqui resistebant, nec dabat suspicionem fuga quisquam. ipse dux hostium Camulogenus suis aderat, atque eos cohortabatur. ac, incerto etiam nunc exitu victoriae, cum v. legionis tribunis esset nunciatum, quae in sinistro cornu gererentur, post tergum hostium legionem ostenderunt, signaque intulerunt, ne eo quidem tempore quisquam loco cessit, sed circumuenti omnes, interfectique sunt. eandem fortunam tulit Camulogenus: at ij, qui praesidio contra castra Labieni erant relicti, cum praelium commissum audissent, subsidio suis ierunt, collemque ceperunt, neque nostrorum militum, victorumque impetum sustinere poterunt, sic, cum suis fugientibus permisti, quos non silua, montesque texerunt, ab equitatu sunt interfecti. hoc negotio confecto, Labienus reuertitur Agedicum: ubi impedimenta totius exercitus relicta erant: inde, cum omnibus copijs, ad Caesarem peruenit. Defectione Aeduorum cognita, bellum augetur. Legationes in omnes partes circummittuntur: quantum gratia, auctoritate, pecunia valent, ad sollicitandas ciuitates nituntur: nati obfides, quos Caesar apud eos deposuerat, horum supplicio dubitantes, teritant. petunt a Vercin-

N. 2. geio-

getorige Aedui, ut ad se veniat, rationesque belli gerendi communicet. re impetrata, contendunt, ut ipsis summa imperij transdatur: & re in controuersiam deducta, totius Galliae concilium Bibracte indicitur. eodem conueniunt undique frequentes multitudines. suffragijs res permittitur. ad unum omnes Vercingetorigem probant imperatorem. ab hoc concilio Rhemi, Lingones, Treuiri abfuerunt; illi, quod amicitiam Romanorum sequebantur; Treuiri, quod aberant longius, & ab Germanis premebantur; quae fuit causa, quare toto abessent bello, & neutris auxilia mitterent. magno dolore Aedui ferunt se deiectos principatu. queruntur fortuna commutationem; & Caesaris indulgentiam in se requirunt; neque tamen, suscepto bello, suum consilium ab reliquis separare audent. inuiti, summae spei adolescentes, Eporedorix, & Viridumarus, Vercingetorigi parent. ille imperat reliquis ciuitatibus obsidentique ei rei constituit diem: huc omnes equites, xv. millia numero, celeriter conuenire iubet. peditatu, quem ante habuerit, se fore contentum dicit; neque fortunam tentaturum, neque aciei dimicaturum; sed, quoniam abundet equitatu, perfacile esse factu, frumentationibus, pabulationibusque Romanos prohibere: a quo modo animo sua ipsi frumenta corrumpant, aedificiaque incendiant; qua rei familiaris iactura, perpetuum imperium libertatemque se consequi videant. His constitutis rebus, Aeduis, Segusianisque qui sunt finitimi ei prouinciae, x. millia peditum imperat. huc addit equites DCCC. his praeficit fratrem Eporedorigis, bellumque inferre Allobrogibus iubet. altera ex parte Gaba-

los,

los, proximosque pagos Aruernorum, in Heluios, item Rutenos, Cadurcosque ad fines Volgarum, Aremicorumque depulandos mittit. hic nihilominus clandestinis nuncijs, legationibusque Allobroges sollicitat: quorum mentes nondum a superiore bello refedissee sperabat. horum principibus pecunias, ciuitati autem imperium totius prouinciae pollicetur. Ad hos omnes casus prouisa erant praesidia cohortium duarum et viginti, quae ex ipsa coacta prouincia ab L. Caesare legato ad omnes partes opponebantur. Heluij sua sponte cum finitimis prelio congressi pelluntur, & C. Valerio Donotauro, Caburi filio, principe ciuitatis, compluribusque alijs interfectis, intra opida murosque compelluntur. Allobroges, crebris ad Rhodanum dispositis praesidijs, magna cum cura, & diligentia, suos fines tuentur. Caesar, quod hostes equitatu superiores esse intelligebat, & interclusis omnibus itineribus, nullare ex prouincia, atque Italia subleuari poterat, trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas ciuitates, quas superioribus annis pacauerat; equitesque ab his accersit, & leuis armaturae pedites, qui inter eos praeliari consueuerant. Eorum aduentu, quod minus idoneis equis utebantur, a tribus mil. reliquisque equitibus Romanis, atque euocatis equos sumit, Germanisque distribuit. Interea, dum haec geruntur, hostium copiae ex Aruernis, equitesque, qui toti Galliae erant imperati, conueniunt. magno horum coacto numero, cum Caesar in Sequanos per extremos Lingonum fines iter faceret, quo facilius subsidium prouinciae ferri posset, circiter millia passuum x. ab Romanis trinis castris

N 3 Ver-

Vercingetorix confedit; * conuocatisque ad conciliū præfectis equitum, venisse tempus victoriæ demonstrat: fugere in prouinciā Romanos, Galliaque excedere: id sibi ad præsentem obtinendam libertatem satis esse; ad reliqui temporis pacem, atque otium, parum profici. maioribus enim coactis copijs reuersuros, neque finem belli facturos, proinde, agmine impeditos adoriantur, si pedites sui auxilium ferant, atque in eo morentur, iter facere non posse: sin, id quod magis futurum confidebat, relictis impeditis, suæ salutis consulant, & vsu rerum necessariarum, & dignitate spoliaturum: inquam de equitibus hostium, quin nemo eorum progreſſi modo extra agmen audent, ne ipsos quidem debere dubitare: id quo maiore faciant animo, copias se omnes pro castris habiturum, & terrori hostibus futurum, conclamant equites sanctissimo iureiurando confirmari oportere; ne reſto recipiantur, ne ad liberos, ne ad parentes, ne ad uxorem aditum habeat, qui non bis per hostium agmen perequitasset. probata re, atque omnibus ad * insurandum adactis, postero die in tres partes distributo equitatu, duæ se acies a duobus lateribus ostendunt: una primo agmine iter impedire cepit, qua re nunc: ata, Cæsar suum quoque equitatum, tripartito diuisum, ire contra hostem iubet. pugnant una omnibus in partibus: * consistit agmen: impedita inter legiones recipiuntur, si qua in parte nostri laborare, aut grauius premi videbantur, eo signa i ferri Cæsar, aciemque * conuertit iubebat. que res & hostes ad insequendum tardabat, & nostros spe auxiliij confirmabat. tandem Germani ab dextro latere,

sum-

summum iugum nacti, hostes loco depellunt, fugientes vsque ad flumen, vbi Vercingetorix cum pedestribus copijs confederat, persequuntur, * compluresque interficiunt. qua re animaduersa, reliqui, ne circumuenirentur, ueriti, se fuge mandant. omnibus locis fit cædes. tres nobilissimi Aedui capti ad Cæsarem perducuntur: Cotus, præfectus equitum, qui contouersiam cū Conuictolinæ proximis comitijs habuerat; & Canarillus, qui, post defectionem Litauici, pedestribus copijs præfuerat; & Eporedorix, quo duce ante aduentum Cæsaris Aedui cum Sequanis bello contenderant. fuga to omni equitatu, Vercingetorix copias suas, ut pro castris collocauerat, reduxit; * protinusque Alesiam, quod est opidum Mandubiorum, iter facere cæpit: celeriterque impedita ex castris educi, & se subsequi, iussit. Cæsar, impeditis in proximum collem deductis, * duabusque legionibus præsidio relictis, secutus, quantum die i tempus est passuum, circiter III. millibus hostium ex nouissimo agmine interfectis, altero die ad Alesiam castra fecit. perspecto urbis situ, perterritisque hostibus, quod equitatu, qua * maxima parte exercitus confidebant, erant pulsi; adhortatus ad laborem milites, Alesiam circumuallare instituit. * ipsum erat opidum in colle summo, admodum edito loco, ut, nisi obsidione expugnari non posse, videretur. cuius rollis radices, duo duabus ex partibus flumina subiacbant. ante id opidum planities circiter millia passuum III. in longitudinem patebat. reliquis ex omnibus partibus colles, * mediocri interiecto spatio, pari altitudinis fastigio, opidum cingebant. sub muro,

N 4 qua

quæ pars collis ad orientem spectabat, hunc omnem locum copia Gallorum compleuerant; fossamque, & maceriam .vi. in altitudinem * pedum produxerant. eius munitionis, quæ ab Romanis instituebatur. circuitus .xli. passuum tenebat. Castra opportunis locis erant posita; ibiq; castella .xxiii. facta; in quibus castellis interdum stationes* disponebantur, ne qua subito* irruptio fieret; hæc eadem noctu excubitoribus, ac firmis præsijs tenebantur. opere instituto, fit equestre prælium in ea planitie, quam intermissam* collibus .l. passuum in longitudinem patere; supra demonstramus summa vi ab utrisque contenditur. laborantibus nostris, Cæsar Germanos submittit, legionesq; pro castris constituit, * ne qua subito irruptio ab hostium pedatu fiat. præsidio legionum addito, nostris* animus augetur: hostes in fugam coniecti, seipsi multitudine impediunt; atque angustioribus portis relictis, * coartantur. Germani acrius usque ad munitiones sequuntur. fit magna cædes: non nulli, relictis equis, fossam transire, & maceriam transcendere, conatur. paulum legiones Cæsar, quas pro vallo constituerat, promoueri iubet. * non minus, qui intra munitiones erant, Galli perturbantur: venire ad se confestim existimantes, ad arma conclamant. non nulli perterriti in opidum irrumpunt. Vercingetorix iubet portas claudi, ne castra nudentur. multis interfectis, compluribus equis captis, Germani sese recipiunt. Vercingetorix, prius quam munitiones ab Romanis perficiantur, consilium capit, omnem a se equitatum noctu dimittere. dicendentibus mandat, vt suam quisque eorum civitatem

autem adeat; omnesq; qui per ætatem arma ferre possint, ad bellum cogant: sua in illos merita proponit; obtestaturq; ut sua salutis rationem habeant, ne se de communi libertate optime meritum in cruciatum hostibus dedant: * qui si indiligentiores fuerint, millia hominum .xxc. delecta secum interitura demonstrat: * ratione invita, frumentum se exigue dierum .xxx. habere, sed paulo etiam longius tolerare posse, parcendo; his datis mandatis, qua erat. * nostrum opus intermissum; secunda vigilia silentio equitatum* dimittit; frumentum omne ad se referri; iubet; capitis pœnam ijs, qui non paruerint, constituit; pecus, cuius magna erat ab Mandubijs compulsæ copia, viritim distribuit, frumentum parces; & paulatim, metiri instituit; copias omnes, quas pro opido collocauerat, in opidum recipit. his rationibus auxilia Gellie expectare, & bellum administrare; parat. quibus rebus cognitis ex perfugis, & captiuis, Cæsar hæc genera munitionis* instituit. fossam pedum .xx. latam directis lateribus duodecim; vt eius solum tandundem pateret, quantum summa labra distabant. reliquas omnes munitiones ab ea fossa pedibus .cd. reduxit: id hoc consilio, quoniam tantum esset* necessario spatium complexus, ne facile totum opus militum corona cingeretur; ne ue de improviso, aut noctu ad munitiones hostium multitudo aduolaret, aut interdum tela in nostros operi destinatos conijcere possent. hoc intermisso spatio, duas fossas, xvi. pedes latas, eadem altitudine, perduxit: quarum anteriorem campestribus; ac demissis locis, aqua ex flumine deriuata, compleuit. post eas aggerem

gerem, & uallum x i t. pedum exstruxit. huic loriam, pinnasque adiecit, grandibus cernis, eminentibusque ad commissuras pluteorum, atque ageris, qui adscensum hostium tardarent, & turres toto opere circumdedit, quæ pedes xx c. inter se distarent. erat mo tempore, & materiari, & frumentari, & tantas munitiones fieri, necesse, deminutis nostris copijs, quæ longius ab castris progrediebantur: & nonnunquam opera nostra Galli tentare, atque eruptionem ex opulo pluribus portis facere, summa vi conabantur,quare ad hæc rursus opera addendum. Cæsar putauit, quo minore numero militum munitiones defendi possent, inaque truncis arborum, * haud admodum firmis ramis accisis, atque * horum delibratis, atque præacutis cacuminibus, perpetuæ fossæ, quinque pedes altæ, ducabantur. huc illi stipites demissi, & ab infimo reuincti, ne reueli possent, ab ramis eminebant. * qui uerant ordines coniuncti inter se, atque implicati, quo qui intrarent, se ipsi acutissimis uallis induebant. * hos Cippos appellabant. * ante hos, obliquis ordinibus in quinquecentum dispositis, scrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur, paulatim angustiore ad summum fastigia, * huc teretes stipites, feminis crassitudine, ab summo præacuti. & præusti, demittebantur; ita, ut non amplius i v. digitis ex terra eminerent, simul, confirmandi, & stabilicendi causa, singuli ab infimo. solos pedes terra * exculcabantur: reliqua pars scrobis ad occultandas insidias uiminibus, ac * uirgultis integebatur. huius * generis octoni ordines * ducti ternos inter se pedes distabant id ex similitudine floris Liliam appellabat.

ante

ante hæc talea pedem longæ ferreis hamis infixis * totæ in terram infodiebantur; mediocribusque intermissis spatijs, omnibus locis differebantur, quos Stimulos nominabant. His rebus perfectis, regiones secutus, quam potuit aquisimas, pro loci natura x i v. millia passuum complexus, pares eiusdem generis munitiones, diuersas ab his, contra exteriorem hostem perfecit: ut ne magna quidem multitudine, si * ita accidat, eius discessu munitionum præsidia circumfundere possent, * ne cum periculo ex castris egredi cogereantur: dierum xxx. pabulum, frumentumque habere omnes conuectum, iubet. Dum hæc ad Alesiam geruntur, Galli, concilio principum indicto, non * omnes, qui arma esse possent, ut censuit Vercingetorix, conuocandos statuerunt, sed certum numerum * cuique ciuitati imperandum; ne, * tanta multitudine confusa, nec moderari, nec discernere suos, nec * frumenti rationem habere, possent, imperant Aeduis, atque eorum clientibus, Segusijs, * Ambibaretis, Aulercis, Brannouicibus, Brannouijs millia xxxv. parem numerum Aruernis, adiunctis Helenteris, Cadurcis, Gaballis, * Vellaunijs, qui sub imperio Aruernorum esse consueuerunt; Senonibus, Sequanis, Biturigibus, Santonibus, Ruthenis, Carnutibus x x i i. millia; Bellouacis x; totidem. Lemonicibus; octona Pictonibus, & Turonibus, & Parisiis, & Heluetijs, Sueffionibus, Ambianis, Mediomatricibus, Petrocorijs, Neruijs, Morinis, * Nitiobrigibus quina millia; Aulercis, Cenomanis totidem; Atrebatibus i v. millia; Bellocassis, Lexouijs, Aulercis, Eburonibus, terna; Rauracis, & Boijs x x x; uniuersis ciui-

ta-

tatibus; quæ Oceanum attingunt; quæque eorum consuetudine Armoricæ appellantur, quæ sunt numero Curiosolites, Rhedones, Ambibari, Cadetes, Offimi, Lemouices, Veneli; sena. ex his Bellouaci suum numerum non contulerunt; quod se suo nomine, atque arbitrio cum Romanis bellum gesturos dicerent, neque cuiusquam imperio obtemperaturos. rogati tamen a Commio, pro eius hospitio **II**. millia miserunt, huius opera Commij, ita ut antea demonstrauimus, fidei, atque virili superioribus armis erat usus in Britannia Caesar: pro quibus meritis ciuitatem eius immunitatem esse iusserat; iura, legesque reddiderat; atque ipsi Morinos attribuerat. tanta tamen vniuersæ Gallie consensus fuit libertatis vindicandæ, et pristina belli laudis recuperandæ, ut neque beneficijs, neque amicitia memoria, mouerentur: omnesque et animo, et opibus, in id bellum incumberent; coactis equitum **IX**. millibus, et peditum circiter **CXL**. hæc in Aeduorum finibus recensentur: numerusque imbutur: profecti constituebantur: Commio Atrebatum, Viridumaro, et Eporedorigi Aeduis, Vergasillauno Arverno, consobriño Vercingetorigi, summa imperij transigitur. ijs delecti ex ciuitatibus attribuntur; quorum consilio bellum administraretur. omnes; alacres, et fiducia pleni; ad Alesiam profisciscuntur. nec erat omnium quisquam, qui ad spectum modo tantæ multitudinis sustineri posse arbitraretur, præsertim accipiti prælio; cum ex opido eruptione pugnaretur, et foris tantæ copię equitatus, peditatusque cernerentur: at ij, qui Alesia obsidebantur, præterita die, qua suo-

rum

rum auxilia expectauerant, consumpto omni frumento, inscii, quid in Aeduis gereretur, concilio coacti, de exitu fortunarum suarum consultabant. ac varijs dictis sententijs, quarum pars deditionem; pars, dum vires suppeterent, eruptionem censebant; non prætereunda videtur oratio Critognati, propter eius singularem, ac nefariam crudelitatem. hic, summo in Aruernis natus loco, et magnæ habitus auctoritatis, Nihil, inquit, de eorum sententia dicturus sum, qui turpissimam seruitutem deditionis nomine appellant; neque hos habendos: ciuium loco, neque ad consilium, adhibendos censeo. cum ijs mihi rōs sit, qui eruptionem probant: quorum in consilio omnium vestrum consensu pristinae residere virtutis memoria videtur. Animi est ista mollities, non virtus, inopiam paulisper ferre non posse. qui se vltro morti offerant, facilius reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferant: atque ego hanc sententiam probarem. nam apud me multum dignitas potest, si nullam, præterquam vitæ nostræ, iacturam fieri viderem. sed in consilio capiendō omnem Galliam respiciamus, quam ad nostrum auxilium concitauimus. quid, hominum millibus **XXC**. vno loco interfectis, propinquis, consanguineisque nostris, animi fore existimatis, si pæne in ipsis cadaveribus prælio decertare cogentur? nolite hos vestros auxilio spoliare, qui vestræ salutis causa summum periculum neglexerint. nec stultitia, ac temeritate vestra, aut imbecillitate animi, omnem Galliam prostrare, ac perpetuæ seruituti addicere. an, quod ad diem non venerint, de eorum fide, constantiaque dubi-

dubitatis? quid ergo Romanos in illis vltioribus munitionibus, * animi ne causa quotidie exerceri putatis? Si illorum nuncijs confirmari non potestis, omni aditu praesepo, usq; vltimi testibus, appropinquare eorum aduentum; cuius * rei timore exterriti, diem noctemque in opere versantur. quid ergo mei consilij est? facere, quod nostri maiores nequaquam pari bello Cimbrorum, Teutonorumq; fecerunt; qui, inopula compulsi, ac simili inopia subacti, eorum corporibus, qui aetate inutiles ad bellum videbantur, vitam tollerauerunt, neque se hostibus transiderunt. cuius rei exemplum si non haberemus, tamen libertatis causa insitui, & posteris prodi pulcherrimum iudicarem nam, quid huic simile bello fuit? depopulata Gallia, magnaq; illata calamitate, Cimbri finibus nostris aliquando excesserunt, atque alias terras petierunt, iura, leges, agros, libertatem nobis relinquerunt. Romani vero quid petunt aliud, aut quid volunt, nisi inuidia adducti, quos fama nobiles, potentesque bello cognouerunt, horum in agris, ciuitatibusq; consistere, atque his aeternam iniungere seruitutem? neque enim unquam alia condicione bella gesserunt. quod si ea, quae in longinquis nationibus geruntur, ignoratis; respicite finitimam Galliam, quae in prouinciam redacta, iure, & legibus commutatis, securibus subiecta; perpetua premitur seruitute. Sententijs dictis, constitutum, ut, qui valetudine, aut aetate, inutiles sunt bello, opido excedant; atque omnia prius experiantur, quam ad Critognati sententiam descendat; * illo tamen potius utendum consilio, si res cogas, atque

que auxilia morentur, quam deditiois, aut pacis subeundam condicionem. Mandubij, qui eos opido receperant, cum liberis, atque uxoribus, exire coguntur. ij, cum ad munitiones Romanorum accessissent, flentes, omnibus precibus orabant, ut se, in seruitutem receptos, cibo iuuarent. * hos Caesar, dispositis in ualulo custodijs, recipi prohibebat: interea Commius, & reliqui duces, quibus summa imperij permissa erat, cum omnibus copijs ad Alestiam perueniunt, & colle exteriori occupato, non longius x. passibus a nostris munitionibus confidunt. postero die equitatu ex castris educto, omnem eam planitiem, quam in longitudinem III. ∞ passuum patere demonstrauimus, complent; pedestresque copias, paululum ab eo loco, abditas in locis superioribus constituant. erat ex opido * Alestia despectus in campum. concurritur, his auxilijs, uisis: fit gratulatio inter eos, atque omnium animi ad laetitiam excitantur: itaque, productis copijs, ante opidum confidunt, & proximam fossam orantibus * integunt, atque aggere expleunt; seque ad eruptionem, atque omnes casus, comparant. Caesar, omni exercitu ad utramque partem munitionum disposito, ut, si usus ueniat, suum quisque locum teneat, & nouerit, equitatum ex castris educi, & praelium committi, iubet. erat ex omnibus castris, quae summum vndique iugum tenebant, despectus; atque omnium militum intenti animi pugnae * euentum expectabant. Galli inter equites, raros sagittarios, expeditosque leuis armaturae interiecerant, qui suis cedentibus auxilio succurrerent; & nostrorum

rum equitum impetum sustinerent: ab his complures de improviso vulnerati, prelio excedebant, cum suos pugna superiores esse Galli confiderent, & nostros premi multitudine viderent, ex omnibus partibus, & ij, qui munitionibus continebantur; & ij, qui ad auxilium conuenerant, clamare, & plulatu suorum animos confirmabant: quod in conspectu omnium res gerebatur, neque recte, aut turpiter factum celari poterat; utrosque & laudis cupiditas, & timor ignominie ad virtutem excitabat, cum a meridie prope ad solis occasum dubia victoria pugnaretur; Germani vna in parte confertis turmis in hostes impetum fecerunt, eosque propulerunt: quibus in fugam comectis, sagittarij circumuenti, interfectique sunt: item ex reliquis partibus nostri cedentes vsque * ad castra infecti, colligendi facultatem non dederunt. at ij, qui ab Alesia processerant, mæsti, prope victoria desperata, se in opidum receperunt. vno die intermisso, Galli, atque hoc spatio, magno cratium, scalarum, hastarum numero effecto, media nocte silentio ex castris egressi, ad campestris munitiones accedunt: subito clamore sublato, qua significatione, qui in opido obligeabantur, de suo aduentu cognoscere possent, crates proijcere, fundis, sagittis, lapidibus nostros de vallo deturbare, reliquaque ad oppugnationem pertinent, administrare. eodem tempore clamore exaudito, dat tuba signum suis Vercingetorix, atque ex opido * edicit. nostri, vt superioribus * diebus suis cuique erat locus attributus, ad munitiones accedunt, * fundis, liberalibus, sudibusque, quas in opere disposuerant, at

glan-

glanibus Gallos perterrent. Prospectu tenebris adempto, multa vrimque vulnera accipiuntur, complura tormentis tela coniiciuntur. At M. Antonius, & C. Trebonus, legati, quibus ea partes ad defendendum obuenerant, qua ex parte premi nostros intelllexerant, ijs auxilio ex ulterioribus castellis deducellos submittebant. dum longius ab munitione aberant Galli, plus multitudine telorum proficiebant: postea quam propius successerunt; aut se ipsi stimulis inopinantes induebant; aut in scrobes* delapsi, transfodiebantur; aut ex uallo, turribus transiecti, pilis muralibus interibant. multis vndique vulneribus acceptis, nulla munitione perrupta, cum lux* apparet; ueriti, ne ab latere aperto ex superioribus castris eruptione circumuenirentur, se ad suos receperunt. at interiores, dum ea, que a Vercingetorige ad eruptionem preparata erant, proferunt, priores fossas explent, diutius in ijs rebus administrandis morati, prius suos discessisse cognouerunt, quam munitionibus appropinquarent: ita, re infecta, in opidum reuenterunt. Bis magno cum detrimento repulsi Galli, quid agant, consulunt, locorum peritos adhibent: ab his superiorum castrorum situs, munitionesque cognoscunt. erat a septentrionibus collis, quem quia, propter magnitudinem circuitus, opere circumplecti non potuerant, nostri, necessario pene iniquo loco, & lemter decliu, castra fecerunt. hæc C. Antistius Reginus, & C. Caninius Rebilus, legati cum II. legionibus obtinebant. cognitis per* exploratores regionibus, duces hostium LX. millia ex omni numero de-

O ligunt

ligunt earum ciuitatum, quæ maximam virtutis opinionem habebant; quid, quoque pacto agi placeat, occulte inter se constituunt. adeundi tempus definiunt, cum meridies esse videatur. ijs copijs Vercingetorix Aruernum, vnum ex iV. ducibus, propinquum Vercingetorigis, præficiunt. ille ex castris prima vigilia egressus, prope confecto sub lucem iinere, post mortem se occultauit, militesque ex nocturno labore sese reficere iussit: cum iam meridies appropinquare videretur, ad ea castra, quæ supra demonstrauimus, contendit; eodemque tempore equitatus ad campestres munitiones accedere, & reliquæ copiæ sese pro castris ostendere cæperunt. Vercingetorix ex arce Alesia suos conspicatus, ex opido egreditur; e castris longurios, musculos, falces, reliquaque, quæ eruptionis causa parauerat, profert. pugnatur vno tempore omnibus locis, atque omnia tentantur. * quæ minime visa pars firma esset, huc concurrunt. Romanorum manus tantis munitionibus distinctur, nec facile pluribus locis occurrit. multum ad terrendos nostros ualuit clamor, qui post tergum pugnantibus exstitit, quod suum periculum in aliena vident virtute consistere. omnia enim plerumque, quæ absunt, uehementius hominum mentes perturbant. Cæsar, idoneum locum nactus, quid quaque in parte geratur, cognoscit, laborantibus submittit, vtriusque ad omnia occurrit: vnum illud esse tempus prædicat, quo maxime contendere conueniat. Galli, nisi * perfrugerint munitiones, de omni salute desperant. Romani, si rem obtinuerint, finem laborum omnium expectant. maxime ad superiores muni-

munitiones laboratur; quo Vercingetorix missum demonstrauimus. * exiguum loci ad decliuitatem fastigium magnum habet momentum. alij tela conijciunt. alij, testudine facta, subeunt. defatigatis inuicem integri succedunt. agger ab vniuersis in munitionem comectus, & adscensum dat Gallis, & quæ in terram occultauerant Romani, contegit. nec iam arma nostris, nec vires, suppetunt. his rebus cognitis, Cæsar Labienum cum cohortibus v I. subsidio laborantibus mittit; & imperat, si sustinere non possit, deductis cohortibus eruptione pugnaret; id, nisi necessario, non faciat. ipse adit reliquos cohortatur, ne labori succumbant: omnium superiorum dimicationum fructum in eo die, atque hora docet consistere. interiores, desperatis campestribus loci propter magnitudinem munitionum, loca prærupta ex adscensu tentant. huc ea, quæ parauerant, conferunt: multitudine telorum ex turribus propugnantes deturbant: aggere & cratibus, aditus expediunt: falcibus vallum, ac loricam, rescindunt. * Cæsar mittit primo Brutum adolescentem cum cohortibus vi. post cum alijs vii. Fabium legatum; postremo ipse, cum uehementius pugnaretur, integros subsidio adducit. restituto prælio, ac repulsis hostibus, eo, quo Labienum miserat, contendit; cohortes iV. ex proximo castello educit: equitum se partem sequi, partem circumire exteriores munitiones, et ab tergo hostes adoriri iubet. Labienus, postquam neque aggeres, neque fossa vim hostium sustinere poterant, coactus una de quadraginta cohortibus, quas ex proximis præsidijs deductas fore obtulit, Cæsarem per nuncios facit cert-

tiorem, quid faciendum existimet. accelerat Cæsar, ut prælio interfit. eius aduentu ex colore uestitus cognito, quo insigni in prælijs uti consueuerat, turmisque equitum, & cohortibus visis, quas se sequi iusserat, ut de locis superioribus hæc* decliuia, & deuexa, cernebantur, hostes committunt prælium. utrimque clamore sublato, excipitur rursus ex uallo, atque omnibus munitionibus clamor. nostri, emissis pilis, gladijs remigerunt. repente post tergum equitatus cernitur: cohortes aliæ appropinquant: hostes terga uertunt: fugientibus equites occurrunt: fit magna cædes. Sedulius dux, & princeps Lemonicum occiditur: Vergasillanus Aruernus uiuus in fuga comprehenditur: signa militaria Lxxiij. ad Cæsarem referuntur. pauci, ex tanto numero, se incolumes in castra recipiunt. conficcati ex opido cædem, & fugam suorum, desperata salute, copias a munitionibus reducunt. fit proinus, hac re audita, ex castris Gallorum fuga. quod nisi orbis subsidijs, ac totius diei labore milites fuissent defessi, omnes hostium copiae deleri potuissent. de media nocte missus equitatus nouissimum agmen consequitur. magnus numerus capitur, atque interficitur: reliqui ex fuga in ciuitates discedunt. postero die Vercingetorix, concilio conuocato, id se bellum suscepisse non suarum necessitatum, sed communis libertatis, eausa demonstrat; &, quoniam sit fortuna cedendum, ad utramque rem se illis offerre, seu morte sua Romanis satisfacere, seu uiuum tradere uelint. Mittuntur de his rebus ad Cæsarem legati. iubet arma transdi, principes produci. ipse in munitione pro castris confedit: eo du-

eo duces producuntur. Vercingetorix deditur: arma proiciuntur. reseruat Aeduis, atque Aruernis, si per eos ciuitates recuperare posset, ex reliquis captiuis toto exercitui capita singula, prædæ nomine, distribuit. his rebus confectis, in Aeduos proficiscitur; ciuitatem recipit. eo legati ab Aruernis missi, * quæ imperaret, se facturos pollicentur. imperat magnum numerum obsidum: legiones in hiberna mittit: captiuorum circiter xx. millia Aeduis, Aruernisque reddit: T. Labienum cum i. legionibus, & equitatu in Sequanos proficisci iubet; huic M. Sempronium Rutilum attribuit: C. Fabium, & L. Minucium Basilium cum ii. legionibus in Rhemis collocat, nequam a finitimis Bellouacis calamitatem accipiant: C. Antistium Reginum in Ambibaretos, T. Sextium in Bituriges, C. Caninium Rebilum in Ruthenos, cum singulis legionibus mittit: Q. Tullium Ciceronem, & P. Sulpicium Cabillonem, & Marisam in Aeduis ad Ararim, rei frumentariæ causa, collocat; ipse Bibracte hiemare constituit. Huius anni rebus cognitis, Romæ dierum xx. supplicatio indicitur.

A. HIRTII; vel, OPPII;
COMMENTARIORVM
DE BELLO GALLICO

LIBER IIX.

OACTVS assiduis tuis uocibus, Balbe, cum quotidiana mea recusatio, non difficultatis excusationem, sed inertiae uideretur deprecationem habere, difficultatē rē suscepī. Cæsaris nostri commentarios rerum gestarum Galliae, non comparandos superioribus, atque insequentibus eius scriptis, contextui, * nouissimeque imperfecta ab rebus gestis Alexandria confeci, usque ad exitum non quidem ciuilibus disensionis, cuius finem nullum uideamus, sed uite Cæsaris, quos utinam qui legent, scire possint, quam inuitus suscepim scribendos, quo facilius caream stultitiae, atque arrogantiae crimine, qui me * medium interposuerim Cæsaris scriptis. constat enim inter omnes, nihil tam operose ab alijs esse perfectum, quod non horum elegantia commentariorum superetur: qui sunt editi, nec scientia tantarum * rerum gestarum scriptoribus defesset: adeoque probantur omnium iudicio, ut praerepta, non praebita, facultas scriptoribus uideatur, cuius tamen rei maior nostra, quam reliquorum, est admiratio. ceteri enim, quam bene, atque emendate nos, etiam quam facile, atque celeriter, eos * perfecere, scimus. Erat autem in Cæsare * cum facultas, atque elegantissim-

DE BEL. GAL. LIB. IIX. 215

summa scribendi, tum uerissima suorum scientia consiliorum explicandorum. Mihi ne illud quidem accidit, ut Alexandrino, atque Africano bello interesssem. quae bella quamquam ex parte nobis Cæsaris * sermone sunt nota: tamen aliter audimus ea, quae rerum ueritate, aut admiratione nos capiunt; aliter, quae pro testimonio summus dicitur. sed ego nimirum, dum omnes excusationis causas colligo, ne cum Cæsare conferar, hoc ipsum crimen arrogantiae sub eo, quod me iudicio cuiusquam existimem posse cum Cæsare comparari. Vale.

OMNI Gallia deuicta, Cæsare eum a superiore aetate nullum bellandi tempus intermisisset, militesque hibernorum quiete reficere a tantis laboribus uellet; complures eodem tempore ciuitates renouare belli consilia nunciabantur, coniurationesque facere. cuius rei uerisimilis causa afferebatur, quod Gallis omnibus cognitum esset, neque, ulla multitudinem in unum locum coacta, resisti posse Romanis; nec, si diuersa bella complures eodem tempore intulissent ciuitates, satis auxiliij, aut spatij, aut copiarum, habiturum exercitum populi Rom. ad omnia persequenda: non esse autem alicui ciuitati sortem incommodi recusandam, si tali mora reliquae possent se vindicare in libertatem. quae ne opinio Gallorum confirmaretur, Cæsare M. Antonium que sortem suis praefecit hibernis: ipse, equitatus praesidio, pridie Kal. Ian. ab odido Bibracte proficiscitur ad legionem XII. quam non longe a finibus Aeduorum collocauerat in finibus Biturigum, ei que adiungit legionem XI, quae proxima fuerat. binis cohortibus ad impedimenta tuenda relictis, reliquum exercitum in copiosissimos

O 4 sissimos

fiffimos agros Biturigum ducit; qui cum latos fines &
 complura opida; haberent, vnius legionis hiberni
 non poterant contineri, quin bellum pararent, conu-
 rationesque facerent. repente aduentu Caesaris, ac-
 cidit, quod imparatis disiectisque fuit necesse, vt sine
 timore vllò rurà colentes, prius ab equitatu opprimere-
 rentur, quam confugere in opida possent. namq. etiam
 illud vulgare incursionis signum hostium, quod incen-
 dijs adificiorum intelligi consuevit, Caesaris id erat in-
 terdicto sublatum, ne aut copia pabuli, frumenti que se
 longius progredi pellet, deficeret; aut hostes incendijs
 terrentur. multis hominum millibus captis, perter-
 riti Bituriges, qui primum aduentum effugere potue-
 rant Romanorum, in finitimas ciuitates, aut priuatis
 hospitijis confisi, aut societate consiliorum; confige-
 rant, frustra. nam Caesar magnis itineribus omnibus
 locis occurrit; nec dat vlli ciuitati spatium de aliena
 potius, quam de domestica, salute cogitandi. qua ce-
 leritate, & fideles amicos retinebat; & dubitantes,
 terrore ad condiciones pacis adducebat. tali condicio-
 ne propòsita, Bituriges, cum sibi viderent clementia
 Caesaris reditum patere in eius amicitiam, finitimasq.
 ciuitates sine vlla pœna dedisse obsides, atque in fidem
 receptas esse, idem fecerunt. Caesar militibus, pro
 tanto labore, ac patientia, qui brumalibus diebus,
 iuineribus difficillimis, frigoribus intolerandis, studio-
 sissime permanferant in labore, ducentos sestertios, cen-
 turionibus 11. millia nummum prædæ nomine condo-
 nanda pollicetur: legionibusq. in hiberna remisiss, ipse
 se recepit die XL. Bibracte. ibi cum ius diceret, Bituri-

ges

ges ad eum legatos mittunt; auxilium petitum con-
 tra Carnutes; quos intulisse bellum sibi querebatur:
 qua re cognita, cum non amplius X. & ITX. dies in hi-
 bernis esset comoratus legiones. XLV. & VI. ex hiber-
 nis ab Arare educit; quas ibi collocatas, explicandæ
 rei frumentariæ causâ, superiore commentario demon-
 stratum est. ita cum XI. legionibus; ad persequendos
 Carnutes, proficiscitur. cum fama exercitus ad hostes
 esset perlata, calamitate ceterorum ducti Carnutes,
 desertis vicis, opidisque, quæ tolerandæ hiemis causâ,
 constitutis repente exiguis ad necessitatem edificijs,
 incolebant, (nuper enim deuicti complura opida dimi-
 serant) dispersi profugiunt. Caesar erumpentes, eo ma-
 xime tempore, acerrimas tempestates cum subire mi-
 lites nollet, in opido Carnutum Genabo castra ponit,
 atque in tecta partim Gallorum, *partim coniectis ce-
 leriter stramentis, quæ tentoriorum integendorum gra-
 tia erant inædificata, milites contegit; equites tamen
 & auxilios pedites in omnes partes mittit, quas-
 cumque petisse dicebatur hostes: nec frustra. nam ple-
 rumque magna prædæ potiti nostri reuertuntur. oppres-
 si Carnutes hiemis difficultate, terrore periculi, cum, re-
 ctis expulsis, nullo loco diutius consistere auderent, nec
 siluarum p̄sidio tempestatibus durissimis regi possent:
 dispersi, magna parte amissa suorū, dissipantur in finit-
 mas ciuitates. Cesar, tēpore ami difficillimo, cum satis
 haberet, cōuenientes manus dissipare, ne q̄ initium bel-
 linaferetur: quātumq. in ratione esset, exploratum ha-
 beret, sub tēpus æstiuorū nullū summū bellum posse cō-
 flari; C. Treboniū cū XI. legionibus, quas secū habebat,

in

in hibernis Genabi collocavit: ipse, cum crebris legationibus Rhemorum certior fieret, Bellouacos, qui belli gloria Gallos omnes; Belgasque præstabant, finimisque ipsius civitates, dace Corbeo Bellouaco, & Comnio Arebate, exercitum comparare, atque in unum locum cogere, ut omni multitudine in fines Suesstionum, qui Rhemis erant attributi, facerent impressionem; pertinere autem non tantum ad dignitatem, sed etiam ad salutem suam iudicaret, nullam calamitatem socios optime de reip. meritis accipere; legionem ex hibernis euocat rursus XI; litteras autem ad C. Fabium mittit, ut in fines Suesstionum legiones II, quas habebat, adduceret; alteramque ex duabus a T. Labieno accersit ita. quantum hibernorum opportunitas, bellique ratio postulabat, perpetuo suo labore, inuicem legionibus expeditionum onus iniungebat. his copijs coactis, ad Bellouacos proficiscitur; castrisque in eorum finibus positis, equitum turmas dimittit in omnes partes ad aliquos excipiendos, ex quibus hostium consilia cognosceret, equites, officio functi, renuntiunt paucos in adificijs esse inuentos; atq. hos, non qui agrorum incolendorum causa remansissent, (nam que esse undique diligenter demigratum) sed qui speculandi gratia essent remissi. a quibus cum quaereret Caesar, quo loco multitudo esset Bellouacorum, quodque esset consilium eorum, inueniebat, Bellouacos omnes, qui arma ferre possent, in unum locum conuenisse; uenique Ambianos, Aulercos, Calotes, * & ellecalis, Arebates locum castris * excelsum, impedita circum datum palude, delegisse; omnia impedimenta in vltiores

teriores siluas contulisse; complures esse principes belli auctores, sed multitudinem maxime Corbeo obtinere, quod ei summo odio esse nomen populi Romanorum intellexissent; paucis ante diebus, ex his castris Comnium discessisse ad auxilia Germanorum adducenda, quorum & vicinitas propinqua, & multitudo esset in finibus; constituisse autem Bellouacos, omnium principum consensu, summa plebis cupiditate, ut, * si diceretur Caesar cum III. legionibus venire, offerrent se ad dimicandum, ne, miseriore, ac duriore postea conditione, cum toto exercitu decertare cogentur: sin maiores copias adduceret, in eo loco * permanerent, quem delugissent pabulatione autem, qua propter anni tempus cum exigua, tum disiecta esset, & frumentatione, & reliquo comite ex insidijs prohibere Romanos. quæ Caesar cum consentientibus * plurimis cognouisset; atque ea, qua proponerentur, consilia plena prudentiæ, longeque a temeritate barbarorum remota esse iudicaret: omnibus rebus inserviendum statuit, quo celerius hostes contempta suorum paucitate, prodirent in aciem singularis enim virtutis veterrimas legiones VII. IIX. & IX. & habebat, summæ spei, delictæque iuuentutis XI. quæ, octauo iam stipendio functa, tamen, collatione reliquarum, nondum eandem vetustatis, & virtutis cæperat opinionem. itaque, * consilio aduocato, rebus ipsius, quæ ad se essent delatæ, omnibus expostis, animos multitudinis confirmat; si forte hostes III. legionum numero posset elicere ad dimicandum, agminis ordinem ita constituit; ut legio VII. IIX. IX. ante omnia iret impedimenta; deinde omnium impedi-

impedimentorum agmen: (quod tamen erat mediocre, ut in expeditionibus esse consuevit) cogeret XI. ne maioris multitudinis species accidere hostibus posset; quam ipsi depoposissent. hac ratione pene quadrato agrimine instructo, in conspectum hostium celerius opinione eorum, exercitum adducit. * quas legiones repente instructas velut in acie certo gradu accedere Galli cum viderent, quorum erant ad Caesarem plena fiducia consilia perlata, sine certaminis periculo, sine subito aduentu, seu expectatione nostri consilij, copias instruit pro castris, nec loco superiore decedunt. Caesar, etsi dimicare optauerat, tamen, admiratus tantam multitudinem hostium, valle intermissa, magis in altitudinem depressa, quam late patente, castra castris hostium confert. haec imperat vallo pedum XII. muniti, cornisque pro hac ratione eius altitudinis inedicari: fossam duplicem, pedum quinque denum, lateribus directis, deprimi; turres crebras excitari, in altitudinem IIII. tabularum, pontibus transiectis, construatque coniungi; quorum frontes uimineae loricae munitur, * ut hostis a duplici propugnatorum ordine depelleretur; quorum alter ex pontibus, quo * tutior altitudine esset, hoc audacius, longiusque tela promitteret; alter, quo propior hostem in vallo collocatus esset, ponte ab incidentibus telis tegetur. portis fores, altioresque turres imposuit. huius munitionis duplex erat consilium. namque & operum magnitudinem, et timorem suum sperabat fiduciam barbaris allaturum; & cum pabulatum, frumentatumque, longius esset proficiscendum, paruis copiis castra munitione ipsa videbat

videbat posse defendi. interim, crebro paucis utrimque procurrentibus, inter bina castra palude interiecta, contendebatur; quam tamen paludem non numquam aut nostra auxilia, aut Gallorum, Germanorumque transiebant: acriusque hostes insequabantur, aut uicissim hostes, eodem transgressi, nostros longius submouebant. Accidebat autem quotidianis pabulationibus, (id, quod accidere erat necesse, cum raris, disiectisque, ex edifijs pabulum * conquiretur) ut impeditis locis diuersi pabulatores circumuenerentur: quae res etsi mediocre detrimentum iumentorum, ac feruorum nostris afferebat, tamen stultas cogitationes incitabat barbarorum, atque eo magis, quod Commius, quem profectum ad auxilia Germanorum accersenda dixerat, cum equitibus uenerat; qui tametsi numero non amplius erant quingentis: tamen Germanorum aduentu barbari inflabantur. Caesar, cum animaduerneret hostem complures dies castris palude, & * loci natura munitis se tenere, neque oppugnari castra eorum, sine dimicatione perniciosa, nec locum munitionibus claudi, nisi a maiore exercitu, posse; litteras ad Trebonium mittit, ut, quam celerime posset, legionem XIIII, quae cum T. Sextio legato in Buirigibus hiemabat, accerseret; atque ita cum IIII. legionibus magnis uimeribus ad se ueniret: ipse equites inuicem Rhemorum, ac Lingonum, reliquarumque ciuitatum, quorum magnum numerum euocauerat, praesidio pabulationibus mittit, qui subitas hostium incursiones sustinerent. quod cum quotidie fieret, ac iam consuetudine diligentia minueretur, (quod plerumque accidit diuturnitate) Belouaci

lonaci delecta* manu peditū, cognitis stationibus quotidianis equitum nostrorum, siluestribus locis insidias disponunt; eodemque equites postero die mittunt, qui primum elicerent nostros in insidias, deinde circumuentos aggrederentur. cuius mali sors incidit Rheimis, quibus illa dies fungendi muneris obuenerat. namque ij, cum repente hostium equites animaduertissent, ac numero superiores paucitatem contempserunt, cupidius insecuti a peditibus undique sunt circumdati: quo facto perturbati, celerius, quam consuetudo fert equestris praelij, se receperunt, amisso Vertisco, principe ciuitatis, praefecto equitum: qui cum uix equo propter aetatem posset uti, tamen, consuetudine Gallorum, neque aetatis excusatione in suscipienda praefectura usus erat, neque dimicari sine se uoluerat. inflantur, atque incitantur hostium animi secundo praelio, principe, & praefecto Rhemorum interfecto. nostri detrimento admonentur, diligentius exploratis locis stationes disponere, ac moderatius cedentem insequi hostem. non intermittuntur interim quotidiana praelia in conspectu utrorumque castrorum, quae ad uada, transituque fiebant paludis. qua contentione Germani, quos propterea Caesar transduxerat Rhenum, ut equitibus* interpositi praeliarentur, cum constantius uniuersi paludem transissent, paucisque resistentibus interfectis, pertinacius reliquam multitudinem essent insecuti perterriti non soluti ij, qui aut cominus opprimebantur, aut minus uulnerabantur, sed etiam, qui longius subsidiari consueuerant, turpiter fugerunt; nec prius finem fugae fecerunt, saepe amissis superioribus locis, quam se aut in castra

castra suorum reciperent; aut non* nulli, pudore coacti, longius profugerent. quorum periculo sic omnes copiae sunt perturbatae, ut uix indicari posset, utrum secundis, minimisque rebus insolentiores; an aduersis, mediocribusque timidiores essent. Compluribus diebus, isdem in castris, consumptis, cum propius accessisse legiones, & C. Trebonium legatum cognouissent: duces Bellouacorum, periti similem obsessionem Alesiae, noctiu dimitunt eos, quos aut aetate, aut uiribus inferiores, aut inermes habebant, unaque reliqua impedimenta: quorum perturbatum, & confusum dum explicant agmen, (magna enim multitudo carrorum etiam expeditos sequi Gallos consuevit) oppressi luce, * copiis armatorum, castrorum uias instruunt; ne prius Romani persequi se inciperent, quam longius agmen impedimentorum suorum processisset. At Caesar neque resistentes tanto collis* adscensu lacecessos iudicabat; neque non usque eo legiones admouendas, ut discedere ex eo loco sine periculo barbari militibus instantibus non possent. * ita, ut cum paludem impediatam a castris castra diuidere, quae transeundi difficultas celeritatem insequendi tardare posset; atque id iugum, quod trans paludem, praenae ad hostium castra pertineret, mediocri ualle a castris eorum intercissum animaduerteret; pontibus palude constrata, legiones transducit, celeriterque in summam planitiem iugi peruenit, quae decliui fastigio duobus ab lateribus munitur. ibi legionibus instructis ad ultimum iugum peruenit: aciemque eo loco constituit, unde tormento missa tela in hostium cuneos conijci posset. barbari, con-

fisi

si loci natura, cum dimicare non recusarent, se forte Romani subire collem* conarentur, paulatimque copias distributas dimittere non aulerent, ne dispersi perturbarentur, in acie permanserunt. quorum pertinacia cognita Caesar, xx. cohortibus instructis castrisque eo loco metatis, muniti iubet castra. * absolutis operibus, legiones pro uallo instructas collocat: equites frenatis equis in stationibus disponit. Bellouacis, cum Romanos ad insequendum paratos uideret, neq. prostrare, neq. diutius permanere sine cibarijs eodē loco posset, tale consilium sui recipiendi inierunt. Fasces, ubi confederant (nam, in acie sedere Gallos consueisse, superioribus commentarijs declaratum est) per manus stramentorum, ac uirgultorum, quorum summa erat in castris copia, inter se transditos, ante aciem collocauerunt; extremoque tempore diei, signo pronunciatō, uno tempore incenderunt. ita continens flamma copias omnes repetente a conspectu texit Romanorum: quod ubi accidit, barbari uehementissimo cursu fugerunt. Caesar, etsi discessum hostium animaduertere non poterat, incendijs oppositis; tamen, id consilium cum fugae causa inritum suspicaretur, legiones* promouet; et turmas mittit ad insequendum: ipse, ueritus insidias, ne forte in eodem* loco subsistere hostis, atque eliceret nostros in locum conaretur iniquum, tardius procedit. Equites, cum intrare* sumum, & flammam densissimam timerent: ac, si qui cupidius intrauerāt, vix suorum ipsi priores partes* aduerterēt; equorum insidias ueriti, liberam facultatem sui recipiendi Bellouacis deerunt. ita fuga timoris simul, calliditatisq. plena

sine

sine ullo detrimento, millia non amplius x. progressi hostes, munitissimo loco castra posuerunt. inde, cum sepe in insidijs equites, peditesque disponerent, magna detrimenta Romanis in pabulationibus inferebant. quod cum crebrius accideret, ex captiuo quodam comperit Caesar, Corbeum, Bellouacorum ducem, fortissimorum millia vi. peditum delegisse, equitesq. ex omni numero ∞, quos in insidijs eo loco collocaret, quem in locum, propter copiam frumenti, ac pabuli, Romanos pabulatum missuros suspicaretur. quo cognito consilio, Caesar, legiones plures, quam solebat, educit; equitatumque, qua consuetudine pabulatoribus mittere praesidio consueuerat, praemittit: huic interponit praesidiale armatura: ipse cum legionibus quam potest maxime appropinquat. Hostes in insidijs dispositi, cum sibi delegissent campum ad rem gerendam non amplius patentem in omnes partes passibus ∞, * siluis undique impeditissimis, aut altissimo flumine, uelut indagine, munitum, hunc insidijs circumdederunt nostri. Explorato hostium consilio, ad praeliandum animo, atque armis parati, cum, subsequenter legibus, nullam dimicationem recusarent, turmatim in eum locum deueniunt. quorum aduentu cum sibi Corbeus oblatam occasionem rei gerendae existimaret, primus cum paucis se ostendit, atque in proximas turmas impetum facit: nostri constanter impetum sustinent insidiatorum; neque plures in unum locum conueniunt; quod plerumque equestribus praelys* cum propter aliquem timorem accidit, * tum multitudine ipsorum detrimentum acci-

P cipitur.

cipitur. cum dispositis turmis inuicem rari praeliarentur; neque ab lateribus circumueneri suos paterentur; erumpunt ceteri, Corbeo praeliante, ex siluis. fit magna contentione diuersum praelium: quod cum diutius pari Marie iniretur; paullatim ex siluis instructa multitudo procedit peditum, quae nostros cogit cedere equites; quibus celeriter subueniunt leuis armatura pedites, quos ante legiones missos docui; turmisq. nostrorum interpositi, constanter praeliantur. pugnatur aliquandiu pari contentione: deinde, ut ratio postulabat praelij, qui sustinuerant primos impetus insidiarum, hoc ipso sunt superiores, quod nullum ab insidiariis imprudentes acceperant detrimentum. accedunt propius interim legiones: crebriq. eodem tempore et nostris, et hostibus nuncij afferuntur, imperatorem instructis copiis adesse. qua re cognita, presidio cohortium confisi nostri; acerrime praeliantur; ne, si tardius rem gessissent, uictoriae gloriam communicasse cum legionibus viderentur. Hostes concidunt animis; atque itineribus diuersis fugam quaerunt, nequidquam, nam, quibus difficultatibus locorum Romanos claudere voluerant, ipsi tenebantur. victi tamen, perculsiq. maiore parte amissa, consternati, quo fors iulerat, confugiunt; partim siluis petitis; partim flumine; qui tamen in fuga a nostris acriter insequentibus conficiuntur: * cum interim nulla calamitate nitelus Corbeus, excedere praelio, siluasque petere, hanc inuitantibus nostris ad deditionem, potuit adduci, quin, fortissime praeliando, compluresque vulnerando, cogeret elatos iracundia uictores in se tela comittere.

Tali

Tali modo re gesta, recentibus praelij uestigijs, ingressus Caesar, cum uictos tanta calamitate existimaret hostes, nuncio accepto, locum castrorum relicturos, quae non longius ab ea caede * adesse plus minus. LX. milibus passuum dicebatur, tamen, flumine impeditum transitum uidebat; tamen, exercitu transiuncto, progreditur: at Bellouaci, reliquaeq. ciuitates, repente ex fuga paucis, atque his vulneratis, receptis, qui siluarum bene scio casum euitauerant, omnibus aduersis, cognita calamitate, interfecto Corbeo, amisso equitatu, et fortissimis peditibus, oum aduentare Romanos existimarent, concilio repente cantu tubarum conuocato, * clamant, ut legati, obsidesque ad Caesarem mittantur. hoc omnibus probato consilio, Commius Atrebas ad eos profugit Germanos, a quibus ad id bellum auxilia mutuatus erat. Ceteri e uestigio mittunt ad Caesarem legatos, petuntq. ut ea pax sit contentus hostium, quam si sine dimicatione inferre integris posset, pro sua clementia, atque humanitate, nunquam profecto esset illaturus: afflictas opes equestri praelio Bellouacorum esse: delectorum peditum multa millia interisse, nix refugisse nuncios caedis: tamen magnum, ut in tanta calamitate, Bellouacos eo praelio commodum esse consecutos, quod Corbeus, auctor belli, concitator multitudinis, esset interfectus: numquam enim senatum tantum in ciuitate, illo uiuo, quantum imperitam plebem, potuisse. Haec orantibus legatis, commemorat Caesar, eodem tempore superiore anno Bellouacos, ceteraque Gallia ciuitates, suscepisse bellum; pertinacissime hos ex omnibus in sententia permansisse, neque ad

P 2 Jani-

sanitatem reliquorum deditioe esse perductos: scire, atque intelligere se, causam peccati facillime mortuis delegari: neminem vero tantum pollere, ut inuitis principibus, resistente senatu, omnibus bonis repugnantibus, infirma manu plebis, bellum concitare, & gerere possent: sed tamen se contentum fore ea poena, quam sibi ipsi contraxissent. Nocte insequenti legati responsa ad suos referunt, obsides conficiunt. Concurrunt reliquorum ciuitatum legati, quae Bellouacorum speculabatur euentum: obsides dant: imperata faciunt, excepto Cominio, quem timor cohibebat, cuiusquam fidei suam committere salutem, nam superiore anno T. Labienus, Caesarem in Gallia citeriore ius dicente, cum Cominium comperisset sollicitare ciuitates, coniurationem contra Caesarem facere, infidelitatem eius sine ulla perfidia iudicauit comprimari posse: quem quia non arbitrabatur uocatum in castra uenturum, ne tentando cautionem faceret, C. Volusenum Quadratum misit, qui eum, per simulationem colloquii, curaret interficiendum, ad eam rem delectos transdidit centuriones, cum in colloquium uentum esset, & ut conuenerat, manum Cominii Volusenus arripuisset; centurio, uelut insueta re permotus, celeriter a familiaribus prohibitus Cominii, conficere hominem non potuit; grauiter tamen primo ictu gladio caput percussit, cum utrimque gladii districti essent; non tam pugnandi, quam dissidendi fuit utrorumque consilium; nostrorum, quod morti fero vulnere Cominium credebant affectum; Gallorum, quod, insidijs cognitis, plura, quam uidebant, extimescebant, quo facto statuisse Cominius dicebatur,

num-

numquam in conspectum cuiusquam Romani venire, bellicosissimis gentibus deuictis, Caesar, cum uideret nullam iam esse ciuitatem, * quae bellum pararet, quo sibi resisteret, sed nonnullos ex opidis demigrare, ex agris effugere, ad praesens imperium euitandum; plures in partes exercitum dimittere constituit. M. Antonium quaestorem, cum legione x i, sibi coniungit: C. Fabium legatum, cum cohortibus xxv, mittit in diuersissimam partem Galliae, quod ibi quasdam ciuitates in armis esse audiebat, neque C. Caninium Rebilum legatum, qui in illis regionibus praerat, satis firma i i. legiones habere, existimabat. T. Labienum ad se euocat: legionemq. x i i. quae cum eo fuerat in hibernis, in togatam Galliam mittit, ad colonias ciuium Romanorum tuendas; ne quod simile incommodum* accideret de incursione barbarorum, ac superiore aestate Tergestinis accidisset; quia repentiino latrocinio, atq. impetu incola illorum erant oppressi: ipse ad deuastandos, depopulandosque fines, Ambiorigis proficiscitur: quem perterritum, atque fugientem cum redigi posse in suam potestatem desperasset, proximum suae dignitati esse ducebat, adeo fines eius vastare ciuibus, aedificijs, pecore, ut odio suorum Ambiorix, si quos fortuna fecisset reliquos, nullum reditum propter tantas calamitates haberet in ciuitatem. cum in* omnes fines partium Ambiorigis aut legiones, aut auxilia dimisisset, atque omnia cedibus, incendijs, * rapinis, vastasset; magno numero hominum interfecto, aut capto, Labienum, cum i i. legionibus, in Treuiros mittit; quorum ciuitas, propter Germaniae vicinitatem, quotidianis

P 3 exer-

ma, ac perterrita acies hostium, perturbato impedimētorum agmine, magno clamore, discursuque passim fuga se mandant. At nostri equites, qui paulo ante cum resistētibz fortissime conflixerant, letitia uictoria elati, magno undique clamore sublato, cedentibus circumfusi, quantum equorum vires ad prosequendum, dextraeque ad cedendum valent, tantum ex praelio interficiunt. itaque amplius militibus XII aut armatorum, aut eorum, qui timore arma proiecerant, interfecit, omnis multitudo capitur impedimentorum, qua ex fuga, cum constaret, Drapetem, Senonem, (qui, ut primum defecerat Gallia, collectis undique perditis hominibus, seruis ad libertatem vocatis, ex silibus omnium ciuitatum accitis, receptis latronibus, impedimenta, & commeatus Romanorum interceperat) non amplius hominum II. millibus ex fuga collectis, prouinciam petere, vnaque consilium cum eo Luterium Cadurcum cepisse, quem in superiore Commentario, prima defectione Galliae facere in prouinciam impetū voluisse, cognitum est; Caninius legatus, cum legionibus XII. ad eos persequendos contendit; ne de timore, aut detrimento prouinciae, magna infamia, perditorum hominum latrocinij, caperetur. C. Fabius cum reliquo exercitu in Carnutes, reliquasque proficiscitur ciuitates, quarum eo praelio, quod cum Dumnaco fecerat, opias esse accitas sciebat. non enim dubitabat, quin recenti calamitate submissiores essent futurae; dato vero spatio, ac tempore, eodem instante Dumnaco, possent concitari. qua in re summa felicitas, celeritasque inuicipiendis ciuitatibus Fabium cōsequitur. nam Carnu-

tes,

tes, qui, sepē uexati, nunquam pacis fecerant mentionem; datis obsidibus, veniunt in deditiōem; ceteraeque ciuitates, posita in ultimis Galliae finibus, Oceano coniuncta, quae Armoricae appellantur, auctoritate adducta Carnuū, aduentu Fabij, legionumque imperata sine mora faciunt. Dumnacus, suis finibus expulsus, errans, latitanque. solus extremas Galliae regiones petere coactus est. At Drapes, vnaque Luterius, cum legiones, Caniniumque adesse cognoscerent, nec se sine certa pernicie, prosequente exercitu, putarent prouinciae fines intrare posse; nec iam liberam vagandi, latrocinandique facultatē haberēt, consistunt in agris Cadurcorū. ibi cū Luterius apud suos ciues quondam, integris rebz multū potuisset; semperque auctor nouorum cōsiliorum, magnā apud barbaros auctoritatē haberet; opidū Vxellodunū, quod in clientela fuerat eius, natura loci egregie munitum, occupat suis & Drapetis copijs; opidanoque sibi cōiungit. quo cum confestum C. Caninius venisset, animaduertiretque omnes opidi partes praeruptissimis saxis esse munitas, quo, defendente nullo, tamē armatis ascēdere esset difficile; magna autē impedimēta opidanorū videret; quae si clandestina fuga subtrahere conarētur, effugere nō modo equitatū, sed ne legiones quidem, possent: tripartito cohortibus diuisis, trina * excelssimo loco castra fecit; a quibus paulatim, quantum copia patiebantur, uallum in opidi circuitu ducere instituit. quod cum animaduertiret opidani, miserimamque Alesiae memoria solliciti, similem casum obsessiōis vererentur; maximeque ex omnibus Luterius, qui fortuna illius periculum fecerat, moneret rationem frumenti esse habendam;

con-

constituunt omnium consensu, parte ibi relicta copiarum, ipsi cum expeditis ad importandum frumentum proficisci. eo consilio probato, proxima nocte, milibus armatorum relictis, reliquos ex opido Drapes, & Luterius, educunt: ij, paucos die morati, ex sinibus Cadurcorum, qui partim re frumentaria subleuare eos cupiebant, partim prohibere, quo minus sumerent, non poterant, magnum numerum frumenti comparant, non nunquam autem expeditionibus nocturnis castella nostrorum adoruntur. quam ob causam C. Caninius toto opido munitiones circumdare conatur; ne aut opus effectum tueri non possit, aut plurimis in locis infirma disponat praesidia. magna copia frumenti comparata, * considunt Drapes, & Luterius non longius ab opido x. millibus passuum, vnde paulatim frumentum in opidum supportarent: ipsi inter se provincias partiuntur. Drapes castris praesidio cum parte copiarum restitit. Luterius agmen iumentorum ad opidum * adducit: dispositis ibi praesidijs, hora noctis circiter x. siluestribus* angustisq. itineribus frumentum importare in opidum instituit. quorum strepitum vigiles castrorum cum sensissent; exploratoresque missi, qua agerentur, renunciaissent; Caninius celeriter cum cohortibus armatis ex proximis castellis, in frumentarios sub ipsam lucem impetum fecit. ij, repentino malo perterriti, diffugiunt ad sua praesidia: qua nostri vt viderunt, acrius contra armatos incitati, neminem ex eo numero uiuum capi patiuntur. profugit inde cum paucis Luterius, nec se recipit in castra. re bene gesta, Caninius ex captiuis comperit, partem

copia-

copiarum cum Drapete esse in castris* intra millia passuum x. qua re ex compluribus cognita, cum intelligeret, fugato duce altero, perterritos reliquos facile opprimi posse, magna felicitatis esse arbitrabatur, neminem ex caede refugisse in castra. qui de accepta calamitate nuncium Drapeti perferret. sed, cum in experientate periculum nullum videret, equitatum omnem, Germanosque pedites summae velocitatis omnes ad castra hostium praemittit. ipse legionem vnam intra castra distribuit, alteram secum expeditam ducit. cum propius hostem accessisset, ab exploratoribus, quos praemiserat, cognoscit, castra eorum, vt barbarorum fert consuetudo, relictis locis superioribus, ad ripas fluminis esse demissa. at Germanos, equitesque imprudentibus omnibus de improviso* aduolasse, & praelium commisisse. quare cognita, legionem armatam instructamque adducit. ita, repente omnibus ex partibus signo dato, loca superiora capiuntur quod vbi accidit, Germani, equitesque, signis legionis visis, vehementissime praehantur. * confestim omnes cohortes vndique impetum faciunt: omnibus aut interfectis, aut captis, magna praeda potiuntur. capitur ipse eo praelio Drapes. Caninius felicissime re gesta, sine vlllo pene militis vulnere, ad obsidendos opidandos reuertitur; externoque hoste deleto, cuius timore augere praesidia, & munitione opidanos* circumdare prohibitus erat, opera vndique imperat administrari. venit eodem cum suis copijs pestero die C. Fabius, partemque opidi sumis ad obsidendum. Caesar interim M. Antonium caestorem cum cohortibus xv. in Bellouacis reliquit; ne qua rur-

sus

sus nouorum consiliorum ad capiendum bellum facultas daretur: ipse reliquas ciuitates adit; obsides plures imperat; timentes omnium animos* consolatione sanat. Cum in Carnutes venisset, quorum consilio in ciuitate superiore commentario Cæsar exposuit initium belli esse ortum, quod præcipue eos, propter conscientiam facti, timere animaduertebat; quo celerius ciuitatem metu liberaret; principem sceleris ipsius, & concitatore[m] belli* Guturuatum ad supplicium deposcit. qui etsi ne ciuib[us] quidem suis se commitebat; tamen celeriter, omnium cura questus, in castra* perducitur. cogitur in eius supplicium Cæsar contra* naturam suam, maximo militum consensu; qui omnia pericula, & detrimenta belli Guturuato accepta referebant; adeo ut verberibus examinatum corpus securi feriretur. ibi crebris litteris Canini[us] sit certior, quæ de Drape, & Luterio gesta essent, quoque in consilio permanerent opidani. quorum etsi paucitatem contemnebat, tamen pertinaciam magna p[er]na esse afficiendam indicabat; ne uniuersa Gallia nõ vires* sibi defuisse ad resistendum Romanis, sed constantiam, putaret; ne ue hoc exemplo ceteræ ciuitates, locorum opportunitate fretæ, se vindicarent in libertatem; cum omnibus Gallis notum esse sciret, reliquam esse vnã estatem suæ prouinciæ; quam si sustinere potuissent, nullum ultra periculum vererentur. itaque. Q. Calenum legatum cum legionibus 11 relinquit, qui iustis itineribus se subsequeretur; ipse cum omni equitatu, quam potest celerrime, ad Caminium contendit. cum, contra expectationem omnium,

Cæsar

Cæsar V. xelodunum uenisset; opidumq[ue] operibus clausum animaduerteret; neque ab oppugnatione recedi uideret ulla cõditione posse; magna autem copia frumenti abundare opidanos, ex perfugis cognosceret; aqua prohibere hostem tentare cœpit. Flumen infimam uallem diuidebat, quæ p[er]ne totum montem cingebat, in quo positum erat præruptum vndique opidum. V. xelodunum, hoc auertere loci natura* prohibebat. sic enim imis radicibus mōtis ferebatur, ut nullam in partem, depressis fossis; deriuari possët. Erat autē opidanis difficilis, & præruptus eo descensus, ut, prohibentibus nostris, sine vulneribus, ac periculo vitæ, neque adire flumen, neque arduo se recipere possët adscensu. qua difficultate eorum cognita, Cæsar, sagittarijs, funditoribusque dispositis, tormētis etiam quibusdam locis contra facillimos descensus collocatis, aqua fluminis prohibebat. opidanos, quorum omnis post ea multitudo* aquatum vnũ in locum conueniebat. sub ipsius enim opidi murum magnus fons prorumpēbat, ab ea* parte, quæ fere pedum CCC. intervallo fluminis circuitu uacabat. hoc fonte prohiberi posse opidanos cum optarent reliqui, Cæsar vnus* uideret, non sine magno periculo, e regione, eius vineas agere aduersus montem, & aggeres struerē, cœpit, magno cum labore, & continua dimicatione. opidani enim loco superiore decurrunt; & cminus sine periculo præliantur, multosque pertinaciter succedentes vulnerant. non deterrentur tamen milites nostri vineas proferre, & labore, atque operibus locorum uincere difficultates,* eodem tempore testos cuniculos agunt ad ca-

put

put fontis, quod genus operis sine ullo periculo, & sine suspitione hostium, facere licebat. extruitur agger in altitudinem pedum IX. collocatur in eo turris X. tabulatorum, non quidem, quæ manibus æquaretur; (id enim nullis operibus effici poterat) sed quæ superare fontis fastigium posset. ex ea cum tela tormentis iaceretur ad fontis aditus; nec sine periculo possent aquari opidani; non tantum pecora, atque iumenta, sed etiam magna hominum multitudo siti consumebatur: quo malo perterriti opidani, cupias seuo, pices scādulis complet, eas ardentes in opera prouolunt. eodē tempore acerrime præliantur, ut ab incendio restinguendo dimicationis periculo deterreant Romanos. magna repente in ipsis operibus flamma * existit: quæcumque enim per locum præcipitem missa erant, ea uineis & agere suppressa comprehendebant id ipsum, quod morabatur. Milites contra nostri, quamquam periculoso genere prælii, locoq. iniquo premebantur, tamen omnia paratissimo sustinebant animo. res enim gerebatur & excelso loco, & in conspectu exercitus nostri, magnusq. utrimque clamor oriebatur: ita ut quisque poterat, maxime insignis, quo notior, testatorq. virtus eius esset, telis hostium flammæq. se offerebat. Cæsar, cum complures suos vulnerari videret, ex omnibus opidi paribus cohortes montem ascendere, et simulatione mœnium occupandorum, clamorem undique iubet tollere. quo factō perterriti opidani, cum, quid ageretur in locis reliquis, * essent ignari, reuocant ab impugnandis operibus armatos, murisq. disponunt, ita nostri, sine prælii factō, celeriter opera flamma com-

prehen-

prehensa partim restinguunt, partim interscindunt. cum pertinaciter resisteret opidani, magna etiam parte suorum siti amissa, in sententia permanebant. ad postremum cuniculis uenæ fontis intercisa sunt; atque auersa, quo factō repente fons perennis exhaustus, tantam atulit oppidanis sabutis desperationem, ut id non hominum consilio, sed deorum voluntate, factum putarent, itaque necessitate coacti, se transiderunt. Cæsar, cū suam lenitatem cognitam omnibus sciret, neque uereretur, ne quid crudelitate natura videretur asperius fecisse, neque exitum consiliorum suorum animaduertere, si tali ratione diuersis in locis * plures rebella re cepissent, exemplo supplicij deterrendos reliquos existimauit, itaque omnibus, qui arma tulerant, manus præcidit, uitamq. concessit; quo testator esset pœna improborum. Drapes, quem captum esse a Caninio docui, sine * indignatione, & dolore uinculorum, sine timore grauioris supplicij, paucis diebus sese cibo abstinuit, atque ita interijt. Eodem tempore Luterius, quem profugisse ex prælio, scripsi, cum in potestatem uenisset Epasnaкти Aruerni, (crebro enim mutandis locis, multorum fidei se committebat, quod nusquam diutius sine periculo commemoraturus videbatur, cum sibi conscius esset, quam inimicum deberet Cæsarem habere) hunc Epasnactus Aruernus, amicissimus populi R. sine dubitatione vlla uinctum ad Cæsarem duxit. Labienus interim in Treuiris equestre prælium secundum facit; cōpluribusq. Treuiris interfectis, & Germanis, qui nullis aduersus R. auxilia denegabant, principes eorū uiuos in suam redexit potestatem; atque in

ijs su-

ijs Surum Aeduum, qui & * uirtutis, & generis summam nobilitatem habebat, solusque ex Aeduis ad id tempus permanserat in armis. Ea re cognita, Caesar cū in omnibus partibus Galliae bene res gestas uideret, iudicaretq. superioribus aestiuis Galliam deuictam & subactam esse, * Aquitaniam numquam ipse adisset, sed per P. Crassum quadam ex parte deuicisset, cum 11 legionibus in eam partem est profectus, ubi extremum tempus consumeret aestiuorum. quam rem, sicut cetera, celeriter, feliciterq. confecit. namque omnes Aquitaniae ciuitates legatos ad eum miserunt, obsidesq. ei dederunt. quibus rebus gestis, ipse cum equitum praesidio Narbonem profectus est, exercitum per legatos in hiberna eduxit, 14. legiones in Belgio collocauit cū M. Antonio, & C. Trebonio, & P. Vatino, & Q. Tullio legatis; * 11. in Aeduos misit, quorum in omni Gallia summam esse auctoritatem sciebat; 11. in Treuiris ad fines Carnutum posuit, quae omnem regionem coniunctam Oceano continerent; 11. reliquas in Lemonicum fines, non longe ab Aruernis, ne qua pars Galliae uacua ab exercitu esset paucos dies ipse in provincia moratus, cum celeriter omnes conuentus percucurrisset; publicas controuersias cognouisset; bene meritis * praemia tribuisset, (cognoscendi enim maximam facultatem habebat, * quali quisque animo in rem, sufficet totius Galliae defectione, quam sustinuerant fidelitate, atq. auxilij provincia illius) his rebus confectis, ad legiones in Belgium se recipit: hibernauitq. * Nemetocerae. ibi cognoscit Commium Atrebatem praelio cum equitatu suo cotendisse. na, cū Antonius in hiberna uenisset,

set, ciuitasque Atrebatum in officio maneret; Commius, qui post illam uulnerationem, quam supra commemorauimus, semper ad omnes motus paratus suis ciuibus esse consuesset, nec consilia belli quaerentibus auctor armorum, duxque deesset, parente Romanis ciuitate, cum suis equitibus se, suosq. latrocanijs alebat, infestisque itineribus comitatus complures, qui comperabantur in hiberna Romanorum, intercipiebat. erat autribus Antonio praefectus equitum C. Volusenus Quadratus, qui cum eo hibernaret. hunc Antonius ad persequendum equitatum hostium mittit. Volusenus autem ad eam uirtutem, quae singularis in eo erat, magnum odium Commij adiungebat, quo libentius id faceret, quod imperabatur. itaque, dispositis insidijs, saepius eius equites aggressus, secunda praelia faciebat. nouissime, cum uehementius contenderetur, ac Volusenus ipsius intercipiendi Commij cupiditate pertinacius eum cū paucis insecutus esset: ille autem fuga uehementi Volusenum longius produxisset; repente omnium suorum inuocat fidem, atque auxilium, ne sua vulnera, perfidia interposita, paterentur * inulta; conuersoq. equo, se a ceteris incautius permittit in praefectum. faciunt idem * omnes eius equites, paucosque nostros conuertunt atque insequuntur. Commius incensum calcariibus equum iungit equo Quadrati, lanceaque infesta * medium femur eius magnis uiribus transiicit. Praefecto uulnerato, non dubitant nostri resistere, & conuersi hostem pellere. quod ubi accidit, complures hostium, magno nostrorum impetu pulsati, uulnerantur, & partim in fuga proteruntur,

Q partim

partim intercipiuntur. quod ubi malum dux equi velocitate euitauit; grauius vulneratus praefectus, ut in ta periculum aditurus uideretur, refertur in castra. Commius autem, siue expiato suo dolore, siue magna parte amissa suorum, legatos ad Antonium mitti, sequi ibi futurum, ubi praescripserit, & ea facturum, quae imperauerit, obsidibus datis firmat: unum illud orat, ut timori suo concedatur, ne in conspectum ueniat cuiusquam Romani. quam postulationem Antonius cum iudicaret ab iusto nasci timore, veniam petendi dedit; obsides accepit.

SCIO, Caesarem singulorum armorum singulos commentarios fecisse: quod ego non existimari mihi esse faciendum: propterea quod insequens annus L. Paulo, et C. Marcello Cos. nullas habet Galliae magno pere res gestas. Ne quis tamen ignoraret, quibus in locis Caesar, exercitusque eo tempore fuissent, pauca scribenda, coniungendaque huic commentario statui.

CAESAR, cum in Belgio hibernaret, unum illud propositum habebat, continere in amicitia ciuitates, nulli spem, aut causam dare armorum. nihil enim minus uolebat, quam sub discessu suo necessitatem sibi aliquam imponi belli gerendi; ne, cum exercitum dedisset, bellum aliquod relinqueretur, quod omnis Gallia libenter sine praesenti periculo susciperet. itaque, honorifice ciuitates appellando, principes maximis praemijs afficiendo, nulla onera noua imponendo, defessam tot aduersis praelijs Galliam, condicione parua meliore, facile in pace continuit. ipse, hibernis peractis, contra consuetudinem in Italiam quam maximis

uineri

uineribus est profectus, ut municipia, & colonias appellaret, quibus M. Antonius, quaestoris sui, commendaret sacerdotij petitionem. contendebat enim gratia, cum libenter pro homine sibi coniunctissimo, quem paullo ante praemiserat ad petitionem; tum acriter contra factionem, & potentiam paucorum, qui, M. Antonij rebus, Caesaris intercedentis conuellere gratiam cupiebant, hunc, etsi augurem prius factum, quam Italiam attingeret, in itinere audierat, tamen non minus iustam sibi causam municipia, & colonias ad eundem existimauit, ut ijs gratias ageret, quod frequentiam, atque officium suum, Antonio praestitissent, simulque se & honorem suum insequentis anni commedaret petitione: propter ea quod insolenter aduersarij sui gloriarentur, L. Lentulum, & C. Marcellum Cos. creatos, qui omnem honorem & dignitatem Caesaris expoliarent, ereptum Ser. Galbae consulatum, cum is multo plus gratia, suffragijsque ualisset, quod sibi coniunctus & familiaritate, & necessitudine legationis esset. exceptus est Caesaris aduentus ab omnibus municipijs, & colonijs incredibili honore atque amore. tum primum enim ueniebat ab illo uniuersae Galliae bello. nihil relinquebatur, quod ornatum portarum, itinerum, locorumque omnium, qua Caesar iturus erat, excogitari posset. cum liberis omnis multitudo obuiam procedat. hostiae omnibus locis immolabantur: triclinijs stratis fora, templaque occupabantur, ut uel expectatissimi triumphus leuiter percipi posset. tanta erat magnificentia apud opulentiores, cupiditas apud humiliores. Cum omnes regiones Galliae togatae Caesar percucurrisset, sum-

Q 2 ma

ma celeritate ad exercitum* Nemotecenam redijt: legionibusque ex omnibus hibernis ad fines Treuitorum euocatis, eo profectus est, ibique exercitum lastrauit. T. Labienum Galliae togatae praefecit, quo maiore commendatione conciliaretur ad consulatus petitionem. ipse tantum itinerum faciebat, quantum satis esse ad mutationem locorum, propter salubritatem, existimabat. ibi quamquam crebro audiebat, Labienum ab inimicis suis sollicitari; certiorque fiebat, id agi paucorum consilijs, ut interposita senatus auctoritate, aliqua parte exercitus spoliaretur; tamen neq. de Labieno credidit quidquam, neque contra senatus auctoritatem, ut aliquid faceret, potuit adduci. iudicabat enim, liberis sententijs patrum conscriptorum causam suam facile obtineri. nam C. Curio, tribunus pl. cum Caesaris causam, dignitatemque defendendam suscepisset, saepe erat senatui pollicitus; si quem timor armorum Caesaris laederet, & quoniam Pompeij dominatio, atq. arma, non minimū terrorem fore inferrent, discederet uterque ab armis, exercitusque dimitteret: fore eo facto liberam, & sui iuris ciuitatem. neque hoc tantum pollicitus est, sed etiam per se discessionem facere cepit. quod ne fieret, cōsules, amiciq. Pompeij iusserunt; atque, ita rem moderando, discesserunt. magnum hoc testimonium senatus erat uniuersi, conueniensque superiori facto: nā Marcellus, proximo anno, cum impugnaret Caesaris dignitatem contra legem Pompeij, & Crassus, retulerat ante tempus ad senatum, de Caesaris provincijs; sententijsque dilectis, discessionem faceret Marcellus, qui sibi eandem dignitatem ex Caesaris

uidia

uidia querebat, senatus frequens in alia omnia transiit. quibus non frangebantur animi inimicorum Caesaris, sed admonebantur, quo maiores pararent necessitudines, quib. cogi posset senatus id probare, quod ipsi consituisissent. Fit deinde S. C. ut ad bellum Parthicum legio una a Cn. Pompeio, altera a C. Cesare, mitterentur. neq. obscure hae duae legiones uni Caesari deditur. nam Cn. Pompeius legionem primam quam ad Caesarem miserat, confectam ex delectu provinciae, Caesari eam tamquam ex suo numero dedit. Caesar tamen, cum de voluntate aduersariorum se* exspoliari nemini dubium esset, Cn. Pompeio legionem remisit, & ex suo numero xv. quam in Gallia citeriore habuerat, ex S. C. iubet transdi. in eius locum xlii. legionem in Italiam mittit, quae praesidia tueretur, ex quib. praesidijs xv. deditur: ipse exercitum distribuit per hiberna; C. Trebonium, cum legionib. i v in Belgio collocat; C. Fabium, tum totidem, in Aeduos deducit. sic enim existimabat inuisissimam fore Galliam, si Belgae, quorum maxima uirtus: * & Aedui, quorum auctoritas summa esset, exercitib. continerentur. Ipse in Italiam profectus est. quo cum uenissent, cognoscit, per C. Marcellum consulem legiones ii. ab se remissas, quae ex S. C. deberent ad Parthicum bellum duci, Cn. Pompeio transditas, atq. in Italia retentas esse. hoc facto, quamquam nulli erat dubium, quin arma contra Caesarem pararentur: tamen Caesar omnia patienda esse statuit, quoad sibi spes aliqua relinqueretur, iure potius disceptandi, quam belli gerendi.

C. IVLII CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO CIVILI

LIBER I.

LITTERIS a Fabio C. Caesaris con-
sulibus redditis, egre ab ijs impetra-
tum est summa tribunorum pl. con-
tentione, vt in senatu recitariantur.
vt uero ex litteris ad senatum refer-
retur, impetrari non potuit. Refertur
consules de rep. in ciuitate. L. Lentulus consul senatu
reiq. pub. se non defuturum pollicetur; si audacter, ac
fortiter sententias dicere uelint: sin Casarem respiciat,
atq. eius gratiam sequantur, vt superioribus fecerunt
temporibus; se sibi consilium capturum, neq. senatus
auctoritati obtemperaturum; habere se quoq. ad Cae-
saris gratiam, atq. amicitiam receptum. In eandem senten-
tiam loquitur Scipio: Pompeio esse in animo, reip. non
deesse, si senatus sequatur; sin ciuetur, atq. agat lenius,
nequidquam eius auxilium, si postea uelit, imploratu-
rum. Hæc Scipionis oratio, quod senatus in urbe habe-
batur, Pompeiusq. aderat, ex ipsius ore Pompeij miti
uidebatur. dixerat aliquis leniorem sententiam, ut primum
M. Marcellus, ingressus in eam orationem, non oportere
ante de* rep. ad senatum referri, quam delectus totius
Italia habitus, & exercitus conscriptus, essent; quo pre-
dico tuto, & libere, senatus, quæ uellet, decernere aui-
ret: ut M. Calidius, qui censebat, vt Pompeius in sua
proxi-

provincias proficisceretur; ne qua esset armorum ca-
usa: timere Casarem, abreptis ab eo II. legionibus, ne ad
eius periculum seruare, & retinere eas ad urbem Põ-
peius, uideretur: ut M. Rufus, qui sententiam Calidij,*
paucis fere mutatis uerbis, sequebatur. ij omnes, conui-
cio L. Lentuli consulis, correpti exagitabantur. L. Lentulus
sententiam Calidij pronuntiaturum se omnino negauit.
Marcellus, perterritus conuicijs, a sua sententia disce-
sit. sic uocibus consulis, terrore presentis exercitus, mi-
nis amicorum Pompeij, plerique compulsi, inuitti, &
coacti, Scipionis sententiam sequuntur; uti ante certam
diem Casar exercitum dimittat; si non faciat, eum ad-
uersus remp. facturum uideri.* Intercedit M. Anto-
nius, Q. Cassius, tribuni pl. Refertur confestim de inter-
cessione tribunorum. dicuntur sententię graues. ut quis-
que acerbissime, crudelissimeq. dixit, ita quæ maxime
ab inimicis Caesaris collaudatur. misso ad uesperum se-
natus, omnes, qui sunt eius ordinis, a Pompeio euocan-
tur. laudat Pompeius, atque in posterum confirmat:
segiore castigat, atque incitat. multi undique in ue-
teribus Pompeij exercitijs, spe premiorum, atque or-
dinum, euocantur; multi ex duabus legionibus, quæ
sunt transiitæ a Casare,* accersuntur. Completur in his
ad ius comitiarum. tribunos pl. C. Curio euocat. omnes
amici consulum, necessarii Pompeij, atque eorum, qui
ueteres inimicitias cum Casare gercbant, coguntur in
senatum: quorum uocibus, & concursu terrentur infir-
miores, dubij confirmantur; plerisque uero licere pote-
stas decernendi eripitur. pollicetur L. Piso censor, sese
iturum ad Casarem; item L. Roscius prætor; qui de his

rebus cum doceant. VI. dies ad eam rem consiciendam spatij postulant. dicuntur etiam a non nullis sententia, ut legati ad Caesarem mittantur, qui voluntatem senatus ei proponant. omnibus his resistitur; omnibusque oratio consulis, Scipionis, Catonis opponitur. Catonem ueteres inimicium Caesaris incitant, & dolor repulsae. Lentulus, aris alieni magnitudine, & spe exercitus, ac prouinciarum, & regum appellandorum. largitionibus mouetur: sequitur alterum fore Syllam, inter suos gloriatur, ad quem summa imperij redeat. Scipionem eadem spes prouinciae, atque exercituum impellit; quos se, pro necessitudine, partiturum cum Pompeio arbitrabatur; simul iudiciorum metus, adulatio, atque ostentatio sui, & potentium, qui in reipublica iudicijque plurimum pollebant. ipse Pompeius, ab inimicis Caesaris incitatus, quod neminem dignitate secum exequari uolebat totum se ab eius amicitia auerterat, & cum communibus inimicis in gratiam redierat; quorum ipse maximam partem illo assinitatis tempore adiunxerat Caesari. simul, infamia II. legionum permotus, quas ab itinere Asiae, Syriaeque ad suam potentiam, dominatumque conuerterat, rem ad arma deduci studebat. His de causis aguntur omnia raptim, atque turbate; neque docendi Caesaris propinquis eius spatium datur; neque extremi iuris intercessionem retinendi, quod L. Sylla reliquerat, facultas tribuitur; sed de sua salute die VII. cogitare coguntur; quod illi turbulentissimi superioribus temporibus tribuni pl. I. & II. denique mense suarum actionum respicere, ac timere consueuerant. decurritur ad illud extremum

extremum atque ultimum S. C. quo, nisi pene in ipso urbis incendio, atque desperatione omnium salutis, latorum audacia, nunquam ante discessum est; dent operam consules, praetores, tribuni pl. quique proconsules sunt ad urbem, ne quid resp. detrimenti capiat. Hæc S. C. praescribuntur ad VIII. id. Ianuarij. itaque V. primis diebus, quibus haberi senatus potuit, qua ex die consulatum inijt Lentulus, biduo excepto comitiali, & de imperio Caesaris, & de amplissimis uiris tribuni pl. grauissime acerbissimeque decernitur. profugiunt statim ex urbe tribuni pl. se sequuntur ad Caesarem conferunt. is eo tempore erat Raennum, expectabatque suis leuissimis postulatis responsa; si qua hominum aequitate res ad otium deduci posset. Proximis diebus habetur senatus extra urbem. Pompeius eadem illa, quae per Scipionem ostenderat, aggit; senatus uirtutem, constantiamque collaudat; copias suas exponit; legiones habere sese paratas; praeterea cognitum compertumque sibi alieno esse animo in Caesarem milites, neque ipsis posse persuaderi, ut eum defendant, aut sequantur. Statim de reliquis rebus ad senatum refertur, tota ut Italia delectus habeatur; Faustus Sulla propraetor in Mauritaniam mittatur. pecunia uti ex aerario Pompeio detur. Refertur etiam de rege Iuba, & ut si non oblitus sit, atque amicus. Marcellus uero, passurum se in praesentia, negat. De Fausto impedit Philippus tribuni pl. De reliquis rebus S. C. praescribuntur, prouinciae priuatis decernuntur; duae consulares, reliqua praetoriae. Scipioni obuenit Syria, L. Domitio Gallia;

collew
24
quollige
do
reeta
cutaloy
a
noobly
aia
cia
mllie
id

si paruo labore magnas cōtrouersias tollere, atq. omnem Italiam metu liberare possent: sibi semper reip. primam fuisse dignitatē, uitaq. potioem,* doluisse se, quod populi R. beneficium sibi per cōtumeliam ab inimicis extorqueretur; ereptoq. semestri imperio, in urbem retraheretur, cuius absentis rationem haberi proximis comitijs populus iussisset; tamen hanc honoris iacturam sui reip. causa aequo animo tulisse: cum literas ad senatum miserit, ut omnes ab exercitijs discederent: ne id quidem impetrauisse: tota Italia delectus haberi, retineri legiones I. I. que ab se, simulatione Parthici belli, sint adductae: ciuitatem esse in armis: quoniam haec omnia, nisi ad suam perniciem, pertinere; sed tamen ad omnia se descendere paratum, atque omnia pati reip. causa: proficiscatur Pompeius, in suas prouincias* ipsi exercitus dimittantur; discedat in Italia omnes ab armis; metus e ciuitate tollatur, libera comitia, atque omnis resp. senatus populoq. R. permittatur: haec quo facilius, certisq. condicionibus fiant, & iurciurando sanciantur; aut ipse propius accedat, aut se patiatur accedere: fore, uti per colloquia omnes controuersia componantur. Acceptis mandatis, Roscius cum L. Casare Capuam peruenit; ibiq. consules, Pompeiumq. inuenit; postulata Caesaris renunciat. Illi, re de liberata, respondent; scriptaque ad eum mandata per eos remittunt: quorum haec erat summa: Caesar in Galliam reuertetur, Arimino excederet, exercitus dimitteret: quae si fecisset, Pompeium in Hispanias iturum, interea, quoad fides esset data, Casarem facturum, quae polliceretur, non intermissuros consules, Pompeiumq.

peiumq. delectus. Erat iniqua condicio, postulare, ut Caesar Arimino excederet, atque in prouinciam reuertetur; ipsum & prouincias, & legiones alienas tenere: exercitum Caesaris uelle dimitti; delectus habere: polliceri, se in prouinciam iturum; neque, ante quem diem iturus sit definire: ut, si peracto Caesaris consultu, Pompeius profectus non esset, nulla tamen mendacii religione obstrictus uideretur. tempus uero colloquio non dare, neque accessurum polliceri, magnam pacis desperationem afferebat: itaque ab Arimino M. Antonium cum cohortibus V. Arretium mittit: ipse Arimini cum I. I. legionibus subsistit. ibiq. delectum habere instituit; Pisaurum, Fanum, Anconam singulis cohortibus occupat. Interea certior factus, Tignium Thermum praetorem cohortibus V. tenere, opidum munire, omniumq. esse Tigniorum optimam erga se uoluntatem, Curionem cum III. cohortibus; quas Pisauri, & Arimini habebat, mittit. cuius aduentu cognito, diffusus* municipij uoluntati Thermus, cohortes: ex urbe* educit, & profugit: milites in itinere ab eo discedunt, ac domum reuertuntur. Curio, omnium summa uoluntate, Tignium recipit. Quibus rebus cognitis, cōfusus municipiorum uoluntatibus Caesar, cohortes legionis XIII. ex praesidijs deducit, Auximumq. proficiscitur: quod opidum Actium, cohortibus introductis, tenebat, delectumq. toto Piceno, circummissis senatoribus, habebat. Aduentu Caesaris; cognito, de curiones Auximi ad Actium Varum frequentes conueniunt; docet sui iudicij rem non esse; neque se, neque reliquos municipes, pati posse, C. Casarem imperatorem

torē bene re rep. meritum, tantis rebus gestis, opido, mœnibusq. prohiberi: proinde habeat rationē posteritatis, & periculi sui. Quorum oratione permotus Aethius Varus, praesidium, quod introduxerat, ex opido educit, & profugit. hunc ex primo ordine pauci Caesaris consecuti milites, consistere cogunt: commissoque praelio, deseritur a suis Varus: nonnulla pars militum domum discedit, reliqui ad Caesarem perueniunt: atque una cum ijs deprehensus L. Papius, primipili centurio adducitur, qui hunc eundem ordinem in exercitu Cn. Pompeij antea duxerat. (At Caesar milites Aethianos collaudat, Pappium dimittit, Auximatibus agit gratias, seq. eorum facti memorem fore pollicetur. Quibus rebus Romam nunciatis, tantus repente terror inuasit, ut, cum Lentulus consul ad aperiendum ararium uenisset, ad pecuniā Pompeio ex S. C. proferendam, proptinus, aperto sanctiore arario, ex urbe profugeret. Caesar enim aduentare iam iamque adesse eius equites falso nunciabantur. hunc Marcellus collega, & plerique magistratus consecuti sunt. Cn. Pompeius, pridie eius diei ex urbe profectus, iter ad legiones habebat, quas, a Caesare acceptas, in Apulia, hibernorum causa, disposuerat. delectus intra urbem intermittuntur; nihil citra Capuam tutum esse omnibus uidetur. Capuae primū sese confirmant, & colligunt; delectumque colonorū, qui lege Iulia Capuā deducti erant, habere institunt; gladiatoresque, quos ibi Caesar in ludu habebat, in forum productos Lentulus libertati confirmat, atque ijs equos attribuit; & se sequi iussit: quos postea, monitus a suis, quod ea res omnium iudicio reprehendebatur,

debat, circumfamiliares conuentus Campaniae, cuiusmodi causa, distribuit. * Auximo Caesar progressus, omnem agrum Picenum percurrit. cuncta earum regionū praefectura libentissimis animis eum recipiunt, exercitumque eius omnibus rebus iuuant. Etiam ex Cingulo, quod opidum Labienus constituerat, suaque pecunia exadificauerat, ad eum legati ueniunt; quaeque imperauerit, sese cupidissime facturos pollicentur. milites imperat; mittunt. Interea legio XII. Caesarem consequitur. cum his II. Asculum Picenum proficiscitur. id opidum Lentulus Spinther X cohortibus tenebat: qui, Caesaris aduentu cognito, profugit ex opido; cohortesque secum abducere conatus, a magna parte militum deseritur. relictus in itinere cum paucis, incidit * in Vibullium Rufum, missum a Pompeio in agrum Picenum, confirmandorum hominum causa: a quo facto Vibullius certior, quae res in Piceno gererentur, milites ab eo accipit, ipsum dimittit. item ex finitimis regionibus, quas potest, contrahit cohortes ex delectibus Pompeianis: in ijs Camerina * fugientem Pelliclem * Hiram, cum VI. cohortibus, quas ibi in praesidio habuerat, excipit. quibus coactis, XIII. efficit: cum ijs ad Domitium Ahenobarbum Corfinium magnis itinere peruenit; Caesaremque adesse cum legionibus XII. nunciat. Domitius per se circiter XX. cohortes ex Alba, & Marsis, & Pelignis, & * finitimis ab regionibus coegerat. Recepto Asculo, expulsoque Lentulo, Caesar cōquiri milites, qui ab eo discesserant, delectumque instituit: ipse, unum diei ibi, rei frumentariae causa, moratus, Corfinium, contendit. eo cum uenisset, cohort-

cohortes v. præmissæ a Domitio ex opido. pontem fluminis interrumpebant, qui erat ab opido millia* passuum circiter II I. ibi cum antecursoribus Cæsaris prælio commisso, celeriter Domitiani, a ponte repulsi, se in opidum receperunt. Cæsar, legionibus transfuctis, ad opidum constitit, iuxtaque murum* castra posuit. Recognita, Domitius ad Pompeium in Apuliam peruis regionū, magno proposito præmio, cum litteris mittit, qui petat, atque orent, ut sibi subueniat: Cæsarem duobus exercitibus, & locorū angustijs facile intercludi posse, frumentoq. prohiberi: quod nisi fecerit, se, cohortesq. amplius xxx. magnūq. numerum senatorum, atq. equitum Romanorum in periculum esse uenturū. interim, suos cohortatus, tormenta in muris disponit, certasq. cuiq. partes ad custodiā urbis attribuit: militibus, in concione agros ex suis possessionibus pollicetur, quaterni in singulos iugera, & pro rata parte cetero nibus, euocatisq. interim Cæsari nūciatur, Sulmoneses, quod opidū a Corfinio v I I. milliū interuallo abest, cupere ea facere, quæ uellet, sed a Q* Lucretio Senatore, & Actio Teligno prohiberi, qui id opidū v I I. cohortium præsidio tenebant. Mittit eo M. Antonium cum legionis* I I X. cohortibus v. Sulmoneses, simul atque nostra signa uiderunt, portas aperuerūt; minersq. & opidani, & milites obuiam gratulantes Antonio exiunt: Lucretius, & Actius, de muro se deiecerunt. Actius, ad Antonium deductus, petit, ut, ad Cæsarem mitteretur. Antonius cum cohortibus, & Actio, eodem die, quo profectus erat, reuertitur: Cæsar eas cohortes cum exercitu suo coniunxit, Actiumque in columnen

columnem dimisit. Cæsar I I I. primis diebus castra magnis operibus munire, & ex finitimis municipijs frumentum* comportare, reliquasq. copias exspectare instituit. eo triduo legio I I X. ad eum uenit, cohortesque ex nonis Gallie delectibus x x I I. equitesq. a rege Norico circiter c c c. quorum aduentu altera castra ad alteram opidi partem ponit. ijs castris Curionem præficit: reliquis diebus opidum vallo, castellisq. circumtenire instituit, cuius operis maxima parte effecta, eode fere tempore missi ad Pompeium reuertuntur. Litteris perlectis, Domitius dissimulans, in consilio pronunciat, Pompeium celeriter subsidio uenturum, hortaturque eos, ne animo deficiant, quæq. usui ad defendendum opidum sint, parent. ipse arcano cum paucis familiaribus suis colloquitur; consiliumq. fugæ capere* constituit. Cum uultus Domitij cum oratione non consentiret, atque omnia trepidatius, timidiusq. ageret, quam superioribus diebus consueffet, multumq. cum suis,* consultandi causa, secreto, præter consuetudinem, colloqueretur, concilia, conuentusque hominum fugeret; res diuini tegi, dissimulariq. non potuit. Pompeius enim rescripserat, sese rem in summum periculum deducturum non esse; neque suo consilio, aut uoluntate Domitium se in opidum Corfinium contulisse: proinde, si qua facultas fuisset, ad se cum omnibus copijs ueniret. id ne fieri posset, obsidione, atque opidi circummunitione fiebat. Diulgato Domitij consilio, milites, qui erant Corfinij,* prima uespere secessionem faciunt, atque ita inter se per tribunos militum coniunctionesque, atque honestissimos sui generis, collo-

R. quin.

quuntur; obſideri ſe a Caſare; opera, munitioneſque prope eſſe perfectas; ducem ſuum Domitium, cuius ſpectaque fiducia permanserint, proiectis omnibus, fugæ conſilium capere; debere ſe ſuae ſalutis rationem habere. Ab his primo Marſi diſſenire incipiunt, eamque opidi partem, quæ munitiſſima videretur, occupant: tantaque inter eos diſſenſio exſtitit, ut manum conſerere, atque armis dimicare, conarentur. poſt paulo tamen, internuncijs vltro citroque miſſis, quæ ignorabant, de L. Domitij fuga cognoscunt: itaque omnes vno conſilio Domitium productum in publicum circumſiſtum, & cuſtodiant; legatosque ex ſuo numero ad Caſarem mittunt; ſeſe paratos eſſe portas aperire, quæque imperauerit facere, & L. Domitium viuum in eius poteſtate tranſdere. Quibus rebus cognitis, Caſar, eſi magni intereſſe arbitrabatur, quamprimum opido potiri, cohorteſque* ad ſe in caſtra tranſducere, ne qua auaritia nobis, aut animi confirmatione, aut falſis nuncijs commutata fieret voluntatis; quod ſepe in bello parui momentis magni caſus intercederent; tamen, verius, ne, militum introitu, & nocturni temporis licentia, opidum diriperetur, eos, qui uenerant, collaudat, atque in opidum dimittit. Portas, murosque aſſeruari iubet: ipſe iſ operibus, quæ facere inſtituerat, milites diſponit, non certis ſpatijs intermiſſis, ut erat ſuperiorum dierum conſuetudo, ſed perpetuis vigilijs, ſtationibusque, ut contingant inter ſe, atque omnem munitionem* expleant: tribunos mil. & præfectos circummittit; atque hortatur, non ſolum ab eruptionibus caueant, ſed etiã ſingulorum hominum occultos exitus aſſeruent. neque

eorum tam remiſſo, ac languido animo quiſquam omnium fuit, qui ea nocte conquiuerit. tanta erat ſumma rerum exſpectatio, ut nullus in aliam partem mente, atque animo traheretur, quid iſtis Conſinienſibus, quid Domitio, quid Lentulo, quid reliquis, accideret, qui quoſque euentus exciperet. quarta vigilia circiter Lentulus Spinther de muro cum vigilijs, cuſtodibusque noſtris colloquitur, velle, ſi ſibi fiat poteſtas, Caſarem conuenire. facta poteſtate, ex opido mittitur; neque ab eo prius Domitiani milites diſcedunt, quam in conſpectum Caſaris deducantur. cum eo de ſalute ſua agit, atque obſecrat, ſibi ut parcat; veteremque amicitiam commemorat; Caſar iſque in ſe beneficia exponit; quæ erant maxima: quod per eum in collegium pontificum venerat; quod prouinciam Hiſpaniam ex prætura habuerat; quod in petitione* conſulatus ab eo erat ſubleuatus. Cuius orationem Caſar interpellat; ſe, non maleficii cauſa, ex prouincia egreſſum, ſed vii ſe a contumelijs inimicorum defenderet; ut tribunos pl. ea re ex ciuitate excluſos, ad ſuam dignitatem reſtitueret; ut ſe, & populum R. paucorum factione oppreſſum, in libertatem vindicaret. Cuius oratione confirmatus Lentulus, ut in oppidum reuerti liceat, petit; quod de ſua ſalute impetrauerit, fore etiam reliquis ad ſuam ſpem ſolatio; adeo eſſe perterritos nonnullos, ut ſua viua durius conſulere cogantur. Facta poteſtate, diſcedit. Caſar, vbi illuxit, omnes ſenatores, ſenatorumque liberos, tribunos mil. equiteſque Romanos ad ſe produci iubent. erant ſenatorij ordinis L. Domitius, & P. Lentulus* Spinther, Vibullius Rufus, Sex. Quintilius

Varus quæstor, L. Rubrius; præterea filius Domitii, alijque complures adolescentes, & magnus numerus equitum Romanorum, & decurionum, quos ex municipijs Domitius euocauerat. hos omnes productos a contumelijs militum, conuicijsque prohibet; paucos apud eos loquitur; quod sibi aperte eorum gratia relata non sit, pro suis in eos maximis beneficijs; dimittit omnes incolumes. H-S LX, * quod aurum adduxerat Domitius, atque in publicum deposuerat, allatum ad se ab II. viris Corfiniensibus, Domitio reddit; ne continentior in uita hominum, quam in pecunia, fuisse videatur: etsi eam pecuniam publicam esse constabat, datamque a Pompeio in stipendium. Milites Domitianos sacramentum apud se dicere iubet: atque eodie castra mouet: iustumque iter conficit, VII. omnino dies ad Corfinium commoratus, & per fines Marucinatorum, Frentanorum, Larinatium in Apuliam peruenit. Pompeius, ijs rebus cognitis, quæ erant ad Corfinium gesta, Luceria proficiscitur Canusum, atque inde Brundisium: copias undique omnes ex nouis delectibus ad se cogi iubet; seruos, pastores armati; atque his equos attribuit: ex ijs circiter CCC. equites conficit. L. Manlius prætor Alba cum cohortibus VI. profugit; Rutilius Lupus prætor Tarracina cum III. quæ procul equitatum Cesaris conspicata, cui præerat Binius Curius, relicto prætore, signa ad Curium transferunt, atque ad eum transeunt. ueni reliquis itineribus nonnullæ cohortes in agmen Cesaris, aliæ in equites, incidunt. reducitur ad * eum apprehensus ex itinere Cn. Magius Cremona, præfectus fabrum

fabrum Cn. Pompeij: quem Cesar ad * eum remittit cum mandatis; quoniam ad id tempus facultas colloquendi non fuerit, atque ad se Brundisium sit uenturus. interesse reip. & communis salutis, se cum Pompeio colloqui; neque uero idem perfici longo itineris spatio, cum per alios condiciones ferantur, ac si coram de omnibus conditionibus disceptetur. His datus mandatis, Brundisium cum legionibus VI. peruenit, * veteranis IV. reliquis, quas ex nouo delectu consererat, atque in itinere compleuerat. Domitianas enim cohortes proinus a Corfinio in Siciliam miserat: reperit Consules Dyrrhachium profectos cum magna parte exercitus Pompeium remanere Brundisii cum cohortibus XX. neque certum inueniri poterat, obtinendine causa Brundisii ibi remansisset, quo facilius omne Adriaticum mare, extremis Italiae partibus, regionibusque Græciæ, in potestatem haberet, atque ex utraque parte bellum administrare posset, an inopia nauium ibi restitisset: ueritusque ne Italiam ille dimittendam non existimaret, exitus, administratio- nesque Brundisini portus impedire instituit: quorum operum hæc erat ratio: Quæ fauces erant angustissime portus, * molem, atque aggerem ab utraq. parte litoris iaciebat, quod his locis erat mare uadosum. Longius progressus, cum agger altiore aqua contineri non posset, rates duplices, quoquo uersus pedum XXX. e regione molis tollebat. has quaternis anchoris ex quatuor angulis distinebat, ne fluctibus mouerentur. his perfectus, collocatisque alijs deinceps pari magnitudine rates iugebat; has terra, atque aggere cõtegebat. ne aditus,

atque incurtus ad defendendum impediretur: a fronte, atque ab utroque latere cratibus, ac pluteis protegēbat: in quarta quaque earum turres binorum tabulatorum excitabat, quo commodius ab impetu navium, incendijsque defenderet. Contra hæc Pompeius naues magnas onerarias, quas in portu Brundisino deprehēderat, adornabat. ibi turres cum ternis tabulatis erigebat, easque multis tormentis, & omni genere telorum completas, ad opera Cæsaris appellabat, ut rates perurperet, atque opera disturbaret. sic quotidie utrimque eminus fundis, sagittis, reliquisque telis, pugnabatur. Atque hæc ita Cæsar administrabat, ut condiciones pacis dimittendas non existimaret. ac, tametsi magnopere admirabatur, Magiū, quem ad Pompeiū cum mandatis miserat, ad se non remitti; atque ea res sæpe tentata, etsi impetus eius, consiliaque tarabat; tamen omnibus rebus in eo perseverandum putabat. itaque Caninium Rebilum, legatum, familiarem, necessariumque Scribonij Libonis, mittit ad eum, colloqui causa: mandat, ut Libonem de concilianda pace hortetur; in primis ut ipse cum Pompeio colloqueretur, postulat: magnopere sese confidere demonstrat, si eius rei sit potestas facta, fore, ut æquis condicionibus ab armis discedatur: cuius rei magnam partem laudis atque existimationis ad Libonem peruenturam, si illo auctore, atque agente, ab armis sit discessum. Libo, colloquio Canini digressus, ad Pompeium proficiscitur: paullo post renunciat, quod consules absint, nihil sine illis de compositione agi posse. ita sæpius rem frustra tentatam Cæsar aliquando dimittendam sibi iudi-

iudicabat, & de bello agendum. Prope dimidia parte operis a Cæsare effecta, diebusque in ea re consumptis IX, naues a consulibus Dyrrhachio remisse, quæ priorē partem exercitus eo deportauerant, Brundisium reuertuntur. Pompeius, siue operibus Cæsaris permotus, siue etiam quod ab initio Italia excedere constituerat, aduentu nauium profectiōem * parare incipit: quo facilius impetum Cæsaris, tardaret, ne sub ipsa profectiōe milites opidum irrumperent, portas obstruit, vicos plateasque inædificat, fossas transversas vijs perducit, atque ibi sudes, stipitesque præacutos defigit. hæc lenibus cratibus, terraque inæquat. aditus autem, atque itinera duo, quæ extra murum ad portum ferebant, maximis defixis trahibus, atque eis præacutis, præcepit. his paratis rebus, milites silentio naues conscendere iubet; expeditos autem ex euocatis sagittarijs, funditoribusque raros in muro, turribusque disponit; hos certo signo reuocare constituit, cum omnes milites naues conscendissent: atque ijs expedito loco actuaria nauigia relinquit. Brundisium, Pompeianorum militum iniurijs, atque ipsius Pompeij contumelijs permoti, Cæsaris rebus fauebant. itaque, cognita Pompeij profectiōe, concursantibus illis, atque in ea re occupatis, vulgo ex* tectis significabant. per quos re cognita, Cæsar scalas parari, militesque armari iubet, ne quam rei gerendæ facultatem dimittat. Pompeius sub noctem naues soluit, quæ erant in muro custodiæ causa collocati, eo signo, quod conuenerat, reuocantur, notisque itineribus ad naues decurrunt. Adilites, positis scalis, muros adscen-

runt; atque ex auctoritate hæc Cæsaris renunciant: intelligere, diuisum esse populum R. in partes duas: neque sui iudicij, neque suarum esse virum, discernere vtra pars iustiorẽ habeat causam: principes vero esse eorum partium Cn. Pompeium; & C. Cæsarem, patrum civitatis, quorum alter agros Volcarum Aremicorum, & Heluorum publice ijs concesserit; alter bello iudicis Gallias attribuerit, veltigaliaq. auxerit; quare paribus eorum beneficijs parem se quoque voluntatem tribuere debere, & neutrum eorum contra alterum inuare, aut vrbe, aut portibus recipere. Hæc dum inter eos aguntur, Domitius nauibus Massiliam peruenit; atque, ab ijs receptus, vrbi præficitur. summa ei belli administrandi permittitur. eius imperio classem quoque versus dimittunt onerarias naues, quas vbiq. possunt, deprehendunt; atque in portum deducunt; earum clavis, aut materia, atque armamentis instructis ad reliquas armandas, reficiendasque vniuntur: frumentum quod inuentum est, in publicum conferunt; reliquas merces, comæatusque ad obsidionem vrbis; si accidat, reseruant. Quibus iniurijs permotus Cæsar, legiones III. Massiliam adducit: turres, vineasque ad oppugnationem vrbis agere, naues, longas Arelate numero XII. facere instituit. quibus effectus, armatisq. diebus XXX. a qua die maceria cæsa est, adductisq. Massiliam, his D. Brutum præfecit: C. Trebonium legatum ad oppugnationem Massiliæ relinquit. Dum hæc parat atque administrat, C. Fabium legatum cum legionibus III., quas Narbone, circumque ea loca, hiemandi causa, disposuerat, in Hispaniam præmittit:

mittit: celeriterq. Pyrenæos saltus occupari iubet, qui eo tempore ab I. Afranio legato præsidijs tenebantur: legiones reliquas, quæ longius hiemabant, subsequi iubet. Fabius, vt erat imperatum, adhibita celeritate, præsidium ex saltu deiecit, magnisq. itineribus ad exercitum Afranij contendit. * Aduentu Vibullij Rusi, quem a Pompeio missum in Hispaniam demonstratum est, Afranius, & Petreius, & Varro, legati Pompeij, quorum vnus III. legionibus Hispaniæ citeriorem, alter a saltu Castulonensi ad Anam II. legionibus, tertius ab Ana Vectonum agrum, Lusitaniæq. pari numero legionum obtinebat, officia inter se partiuuntur. vt Petreius ex Lusitania per Vectones cum omnibus copijs ad Afranium proficiscatur; Varro cum ijs, quas habebat, legionibus omnem vltioriẽ Hispaniam tucatur. His rebus constitutis, equites, auxiliaq. totius Lusitaniæ a Petreio, Celtiberis, Cantabris, barbarisq. omnibus, qui ad Oceanum pertinent, ab Afranio imperantur. quibus coactis, celeriter Petreius per Vectones ad Afranium peruenit. * constitutum communi consilio, bellum ad Ilerdam, propter ipsius loci opportunitatem, gerere. Erant, vt supra demonstratum est, legiones Afranij III. Petrij II. præterea scutati citerioris prouinciæ, & cetratæ vltioris Hispaniæ cohortes circiter XX. equitum vtriusque prouinciæ circiter V. millia. Cæsar legiones in Hispaniam præmiserat, ad V. millia peditum, equitum III. millia, quæ omnibus superioribus bellis habuerat, & parem ex Gallia * numerum, quem ipse petiuerat, nominatim ex omnibus ciuitatibus nobilissimo;

& fortissimo quoque* euocato. hinc optimi generis hominum ex Aequitanis, montanisque, qui Gallum provinciam* attingunt. Audierat Pompeium per Mauretiam cum legionibus iter in Hispaniam facere, confestimq. esse venturum. simul a tribunis mil. centurionibusq. mutuas pecunias sumpsit, has exercitui distribuit. quo facto duas res consecutus est, quod pignore animos centurionum deuinxit, & largitione redemit militum voluntates. Fabius finitimarum civitatum animos litteris, nuncijsque tentabat. in Sicore flumine pontes effecerat duos, inter se distantes millia passuum IV. his pontibus pabulatum mittebat; quod ea, quae citra flumen fuerant, superioribus diebus consumpserat. Hoc idem fere, atq. eadem de causa, Pompeiani exercitus duces faciebant; crebroq. inter se equestribus praelijs contendebant. huc cum quotidiana consuetudine congressu pabulatoribus praesidio proprio legiones Fabiana II. flumen transissent; impedimenta que, & omnis equitatus sequeretur; subito, * ni iumentorum & aqua magnitudine, pons est interruptus, & reliqua multitudo equitum interclusa, quo cognito a Perreio, & Afranio, ex aggere, atque cratibus, quo* flumine ferebantur: celeriter ponte Afranius, quem opido, castrisque coniunctum habebat, legiones IV. equitatumq. omnem transiecit, duabusq. Fabianis occurrentibus. cuius aduentu nunciato, L. Plancius, qui legionibus praerat, necessaria re coactus, locum capit in perioerem; diuersamq. aciem in duas partes constituit; ne ab equitatu circumueniri posset. ita, congressus impari numero, magnos impetus legionum, equitatusque susti-

sustinet. Commissa ab equitibus praelio, signa II. legio non procul ab utrisque conspicuntur; quas C. Fabius ulteriore ponte subsidio nostris miserat; suspicatus fore id, quod accidit, ut duces aduersariorum occasione, & beneficio fortuna ad nostros opprimendos vterentur: quarum aduentu praelium dirimitur, ac suas vterque legiones reducit in castra. Eo biduo Caesar cum equitibus C. C., quos sibi praesidio reliquerat, in castra peruenit, Pons, qui fuerat tempestate interruptus, pene erat refectus. hunc noctu perfici iussit. Ipse, cognita locorum natura, ponti, castrisque praesidio VI. cohortes reliquit, atque omnia impedimenta: & postero die omnibus copijs, triplici instructa acie, ad Ilerdam proficiscitur; & sub castris Afranij* constitit: & ibi paulisper sub armis moratus, facit a quo loco pugnandi potestatem. potestate facta, Afranius copias educit, & in medio colle sub castris* constitit, Caesar, ubi cognouit per Afranium stare, quo minus praelio dimicaretur; ab infimis radicibus montis, intermissis circiter passibus CD, castra facere* constituit; & ne in opere faciendo milites repentino hostium incurfu exterrerentur, atque opere prohiberentur, vallo muniri vetuit, quod eminere, & procul videri necesse erat; sed* a fronte contra hostem pedum XV. fossam fieri iussit. prima, & secunda acies in armis, ut ab initio constituta erat, permenebat. post* hoc opus in occulto acies tertia faciebat: sic omne prius est perfectum, quam intelligeretur ab Afranio castra muniri. sub vesperum Caesar intra hanc fossam legiones reducit, atque ibi sub armis proxima nocte conquefcit. postero die omnem exercitum intra fossam

fossam continet : & , quod longius erat agger petendus , in presentia similem rationem operis instituit : singulaq. latera castrorum singulis attribuit legionibus munienda : * fossasque ad eandem magnitudinem perfici iubet : reliquas legiones in armis expeditas contra hostem constituit. Afranius , Petreiusque , terrendi causa , atque operis impediendi , copias suas ad infimas montis radices produciunt , & praelio lacecessunt , neque ideo Caesar opus intermittit , confusus praesidia legionum IIII , & munitione fossa . illi non diu commorati , nec longius ab infimo colle progressi , copias in castra reduciunt . IIII . die Caesar vallo castra communit , reliquas cohortes , quas in superioribus castris reliquerat , impedimenta q. ad se transduci iubet . * Erat in oppido Ilerda , & proximo colle , ubi castra Petreius , atque Afranius habebant , planities circiter passuum CCC . atque in hoc fere medio spatio tumulus erat paullo editior : quem si occupasset Caesar , & communiasset , ab oppido , & ponte , & commeatu omni , quem in oppidum contulerant , se interclusurum aduersarios confidebat . hoc sperans , legiones IIII . ex castris educit : acieq. in locis idoneis instructa , vnius legionis antesignanos praecurrere , atque occupare eum tumulum iubet . quare cognita , celeriter , quae in statione pro castris erant Afranij cohortes , breuiore itinere ad eundem occupandum locum mittuntur . contenditur praelio , & , quod prius in tumulum Afraniam venerant , nostros repelluntur , atque alijs summissis praesidijs , terga vertere , seq. ad signa * legionum recipere , coguntur . genus erat pugnae militum illorum , ut magis impe-

impetu primo procurrerent , audacter locum caperent , ordines suos non magnopere seruarent , rari , dispersiq. pugnarent ; si premerentur , pedem referre , & loco excedere , non turpe existimarent , cum Lusitanis , reliquisq. barbaris genere quodam pugnae assuefactis , quod fere fit , quibus quisque in locis miles inueterauerit , vii * multum earum regionum consuetudine moueatur . haec * tamen ratio nostros perturbat , insuetos huius generis pugnae . cicutum enim sese ab aperto latere procurrentibus singulis , arbitrabantur : ipsi autem suos ordines seruare , neque ab signis discedere , neque sine graui causa eum locum , quem ceperant , dimitti censuerant oportere itaque , perturbatis antesignanis , legio , quae in eo cornu constiterat , locum non tenuit , atque in proximum collem sese recipit . Caesar , pene omni acie perterrita , quod praeter omnium consuetudinemq. acciderat , cohortatus suos legionem IX subsidio ducit : hostem insolentem , atque acriter nostros insequentem , suppressit , rursusq. terga vertere , seq. ad oppidum Ilerdam recipere , & sub muro consistere cogit . sed IX . legionis milites elati studio , dum sarcire acceptum detrimentum volunt , timere insecuti fugientes , in locum iniquum progrediuntur , & sub montem , in quo erat oppidum positum , succedunt . hinc se recipere cum vellent , rursus illi ex loco superiore nostros premebat . praeruptus locus , erat , utraq. ex parte directus , ac tantum in latitudinem patebat , ut tres instructa cohortes eum locum explerent , & neque subsidia a lateribus summitti , neque equites laboran-

S tibis

tibus usui esse possent; ab opido autem declivi fastigio vergebat, in longitudinem passuum circiter CD. hac nostris erat receptus; quod eo, incitati studio, inconsultius processerant. hoc pugnabatur loco, & propter angustias iniquo, & quod sub ipsis radicibus montis consisterant, ut nullum frustra telum in eos mitteretur; tamen virtute, & patientia nitebantur, atque omnia vulnera sustinebant. Augebantur illis copiae; atque ex castris cohortes per opidum crebro summitebantur; ut integri defessos succederent. hoc idem Caesar facere cogebatur: ut, summis in eundem locum cohortibus, defessos reciperet. hoc cum esset modo pugnatum continenter horis V, nostrisq; grauius a multitudine premerentur; consumptis omnibus telis, gladiis districtis, impetum aduersus montem in cohortes faciunt; paucisq; deiectis, reliquos sese consertere cogunt. summis sub murum cohortibus, ac non nulla parte propter terrorem in opidum compulsis, facilis est nostris receptus datus. Equitatus autem noster ab utroque latere, etsi deiectis, atque inferioribus locis consisterat, tamen in summum iugum virtute committitur, atque inter duas acies perequitas commodiorem, ac iuuorem nostris receptum dat. ita vario certamine pugnatum est. nostri in primo congressu circiter LXX. ceciderunt, in his Q. Fulginius ex primo hastato legionis XIV qui, propter eximiam virtutem, ex inferioribus ordinibus in eum locum peruenerat, vulneratur amplius DC. Ex Afraniis* interficiuntur T. Cecilius, primi pili centurio, & prater eum, centuriones I. V, milites amplius CC. sed hac eius diei profertur

feratur opinio, ut se utriusque superiores discessisse existimarent; Afraniis, quod, cum esse omnium iudicio inferiores viderentur, cominus tamen diu steterunt, & nostrorum impetum sustinuerunt, & initio locum, tumulumq; tenuerunt, quae causa pugnandi fuerat; & nostros primo congressu terga vertere coegerunt; nostri autem, quod, iniquo loco, atque impari congressu numero, V. horis praelium sustinuerunt, quod montem gladiis districtis ascendissent, quod ex loco superiore terga vertere aduersarios coegerunt, atque in opidum compulsi sunt. illi cum tumultum, pro quo pugnatum est, magnis operibus munerunt, praesidiumque ibi posuerunt. Accidit etiam repentinum incommodum biduo, quo hac gesta sunt tanta enim tempestas* cohoritur, ut, nunquam illis locis maiores aquas fuisse, constaret. tum autem ex omnibus montibus* nix profluit, ac summas ripas fluminis superauit: pontesq; ambos, quos C. Fabius fecerat, vno die interrupit. quae res magnas difficultates exercitui Caesaris attulit. Castra enim, ut supra demonstratum est, cum essent inter flumina duo, Sicorim, & Cingam, spatium millium XXX; neutrum horum transiri poterat; necessariaq; omnes his angustiis continebantur: neque ciuitates, quae ad Caesaris amicitiam accesserant, frumentum supportare, neque ij, qui pabulatum longius* progressi erant, interclusi fluminibus, reuerti; neque maximi comitatus, qui ex Italia, Galliaque veniebant, in castra peruenire poterant. tempus erat difficillimum, quo neque frumenta in hibernis erant, neque multum a maturitate aberant: ac ciuitates exinanitae,

S 2 quod

quod Afranius pæne omne frumentum ante Cæsaris aduentum Ilerdam conuexerat, reliqui si quid fuerat, Cæsar superioribus diebus consumpserat; pecora, quod secundum poterat esse inopiæ subsidium, propter bellum finitimæ ciuitates longius remouerant: qui erant pabulandi, aut frumentandi causa progressi, hos leuis armatura Lusitani, peritiq. earum regionum cetrati citerioris Hispaniæ consecrabantur, quibus erat proclue transire flumen; quod consuetudo eorum omnium est, ut sine utribus ad exercitum non eant. At exercitus Afranii omnium rerum abundabat copia. multum erat frumentum prouisum, & coniectum superioribus temporibus: multum ex omni provincia comparabatur magna copia pabuli suppetebat. harum rerum omnium facultates sine ullo periculo pons Ilerda prebebat, & loca trans flumen integra; quo omnino Cæsar adire non poterat ea permanserunt aquæ dies complures. conatus est Cæsar reficere pontes: sed nec magnitudo fluminis permittebat; neque ad ripam dispositæ cohortes aduersariorum perfici patiebantur: quod illis prohibere, erat facile, tum ipsius fluminis natura, atque aquæ magnitudine, tum quod ex totis ripis in unum atque angustum locum tela iaciebantur; atque erat difficile, eodem tempore rapidissimo flumine opera perficere, & tela vitare. Nunciatur Afranio, magnos comitatus, qui iter habebant ad Cæsarem, ad flumen consiuisse. venerant eo sagittarij ex Ruthenis, equites ex Gallia cum multis carris, magnisq. impedimentis, ut fert Gallica consuetudo. erant præterea cuiusque generis hominum millia circiter v. cum

(cruis,

seruis, liberisq. sed nullus ordo, nullum imperium certum, cum suo quisque consilio uteretur, atque omnes sine timore iter facerent, * usi superiorum temporum, atque itinerum licentia. Erant complures honesti adulescentes, senatorum filii, & equestris ordinis: erant legiones ciuitatum; erant legati Cæsaris. hos omnes flumina continebant. ad hos opprimendos cum omni equitum, 111. q. legionibus Afranius de nocte proficiscitur, imprudentesq. ante missis equitibus aggreditur. celeriter * tamen sese Galli equites expediunt, præliumq. committunt. hi, dum pari certamine res geri potuit, magnam hostium numerum pauci sustinere; sed, ubi signa legionum appropinquare cæperunt, paucis amissis, sese in montes proximos conferunt. hoc pugne tempus magnum attulit nostris ad salutem momentum nacti enim spatium, se in loca superiora receperunt. desiderati sunt eo die sagittarij circiter CC, equites pauci, calonum, atque impedimentorum non magnus numerus. his * tamen omnibus annona creuit: quæ fere res inopia non solum præsentis, sed etiam futuri temporis timore ingrauescere consuevit. iamq. ad lenitiorē in singulos modios annona peruenerat, & militum uires inopia frumenti deminuerat; atque incommoda in dies augebantur; & tam paucis diebus magna erat rerum facta commutatio, ac se fortuna inclinauerat; ut nostri magna inopia necessariorum rerum conflictarentur; illi omnibus abundarent rebus, superioresq. haberentur. Cæsar iis ciuitatibus, quæ ad eius amicitiam accesserunt, quo minor erat frumenti copia, paucis imperabat; & illos ad longinquiores ciuita-

S 3 tes

tes demittebat; ipse praesentem inopiam, quibus poterat subsidijs, tutabatur. Haec Afranius, Petreiusque & eorum amici, pleniora etiam, atque uberiora, Romanis ad suos perscribebant. multa rumor fingebat: ut pene bellum confectum videretur. Quibus literis, nuncijsque Romam perlatis, magni domum concussus ad Afranium, magnae gratulationes fiebant. multi ex Italia ad Cn. Pompeium proficiscebantur; alij, ut principes talem nuncium attulisse; alij, ne eventum belli expectasse, aut ex omnibus novissimi venisse viderentur. Cum in his angustijs res esset; atque omnes viæ ab Afranianis militibus, equitibusque, obsiderentur; nec pontes perfici possent: imperat militibus Caesar, ut naues faciant, cuius generis eum superioribus annis usus Britanniae docuerat. carinae primum, ac staturmina ex leui materia fiebant: reliquum corpus nauium, viminibus contextum, corijs integebatur. has perfectas carris iunctis deuehit noctu millia passuum a castris **xxii**. militesque his nauibus flumen transportat: continentemque ripae collem impromiso occupat. hunc celeriter, priusquam ab aduersarijs sentiat, communit. huc legionem postea transfudit; atque ex utraque parte pontem institutum perficit biduo. ita comitatus, & eos qui frumenti causa processerant, into ad se recipit; & rem frumentariam expedire incipit. Eodem die equitum magnam partem flumem transiecit: qui, inopinantes pabulatores, & sine ullo dissipatos timore aggressi, quam maximum numerum iumentorum, atque hominum intercipiunt: cohortibusque cetratis subsidio missis, sciēter in duas partes sese distribuunt.

alij,

alij, ut praedae subsidio sint; alij, ut venientibus resistat, atque eos propellant. unamque cohortem, qua temere ante ceteras extra aciem procurrerat, seclusam a reliquis circumueniunt, atque interficiunt; incolumesque magna praeda eodem ponte in castra reuertuntur. Dum hac ad Ilerdam geritur, Massilienses, vsi L. Domitij consilio, nares longas expediunt numero **xvii**. quarum erant **x**. tectae. multa his minora nauigia addunt; ut ipsa multitudo nostra classis terreatur: magnum numerum sagittariorum, magnum Albicorum, de quibus supra demonstratum est, imponunt: atque hos praemijs, pollicitationibusque incitant. certas sibi deposcit naues Domitius, atque has colonis, pastoribusque, quos secum adduxerat, complet. sic, omnibus rebus instructa classe, magna fiducia ad nostras naues procedunt, quibus praerat D. Brutus. haec ad insulam, quae est contra Massiliam, stationes obinebant. erat multo inferior numero nauium Brutus: sed delectos ex omnibus legionibus fortissimos viros antesignanos, centuriones Caesar ei classi attribuerat, qui sibi id muneris depoposcerant. ijs manus ferreas, atque barypagones, parauerant; magnoque numero pilorum, tragularum, reliquorumque telorum, se instruxerant. ita, cognito hostium aduentu, suas naues ex portu educunt, cum Massiliensibus configunt. pugnatum utrimque est, fortissime, atque acerrime: neque multum Albici nostris virtute cedebant, homines asperi, & montani, exercitati in armis: atque iam modo digressi a Massiliensibus, recētem eorum pollicitationē animis continebant; pastoresque indomiti, spe libertatis excitati, sub oculis

S 4 domini

domini suam probare operam studebant. ipsi Massilienses, & celeritate nauium, & scientia gubernatorum confisi, nostros eludebant, impetusque eorum excipiebant. & quod licebat latiore spatio, producta longius acie circumuenire nostros, aut pluribus nauibus adoriri singulas, aut remos transcurrentes detergere si possent, contendebant: cum propius erat necessario ventum, ab scientia gubernatorum, atque artificij, ad virtutem montanorum confugiebant. Nostri (quod minus exercitatis remigibus, minusque peritis gubernatoribus utebantur; qui repente ex onerarijs nauibus erant producti, neque dum etiam vocabulis armamentorum cognatis, tum etiam grauitate, & tarditate nauium impediebantur: facta enim subito ex humida materia, non eundem usum celeritatis habebant) itaque, dum locus cominus pugnandi daretur, equo animo singulas binis nauibus obijciebant: atque iniecta manu ferrea, & retenta utraque naue, dispersi pugnabant, atque in hostium naues transscendebat; & magno numero Albicorum, & pastorum interfecto, partem nauium depri-munt, nonnullas cum hominibus capiunt, reliquas in portum compellunt. Eo die naues Massiliensium cum viginti, quae sunt captae, intereunt. Hoc primum Caesar ad Ilerdam nuntiatur. simul, perfecto ponte, celeriter fortuna mutatur. illi, perterriti virtute equitum, minus libere, minus audacter vagabantur. alias, non longo ab castris progressi spatio, ut celerem receptum haberent, angustius pabulabantur: alias, longiore circuitu, custodias stationesque equitum vitabant; aut, aliquo accepto detrimento, aut procul equitatu viso, ex me-

dio

dio inire, proiectis sarcinis, fugiebant: postremo etiam plures intermittere dies, & praeter consuetudinem omnium, noctu constituerant pabulari. interim Oescenses, & Calagurritani, qui erant cum Oescensibus contributi, mittunt ad eum legatos, seseque imperata facturos pollicentur. his Tarraconenses, & Lacetani, & Ausetani, & paucis post diebus Lurgauonenses, qui flumen Iberum attingunt, insequuntur. petiti ab his omnibus, ut se frumento iuuent, pollicentur, atque omnibus undique conquisitis iumentis, in castra deportant. transit etiam cohors Lurgauonensis ad eum, cognito ciuitatis consilio; & signa ex statione transfert, magna celeriter fit commutatio rerum, perfecto ponte, magnis ciuitatibus ad amicitiam adiunctis, expedita re frumentaria, extinctis rumoribus de auxilijs legionum, quae cum Pompeio per Mauretianam venire dicebantur. multae longinquiores ciuitates ab Afranio desci-sunt, & Caesaris amicitiam sequuntur. Quibus rebus perterritis animis aduersariorum, Caesar, ne semper magno circuitu per pontem equitatus esset mittendus, natius idoneum locum, fossas pedum xxx. in altitudinem complures facere instituit, quibus partem aliquam Sicoris auerteret, & adumque in eo flumine efficeret. his sane effectis, magnum in timorem Afranius, Petreusque perueniunt, ne omnino frumento, pabuloque intercluderetur; quod multum Caesar equitatu valebat: itaque constitunt ipsi locis excedere, & in Celtiberiam bellum transferre. Huic consilio suffragabatur etiam illi res, quod ex duobus cotranis generibus, quae superio-re bello cum L. Sertorio steterant, ciuitates victae nomine

atque

atque imperium absentis timebant: quæ in amicitia manserant Pompei, magnis affecta beneficiis eum diligebant; Caesaris autem in barbaris erat nomen obscurus. hinc magnos equitatus, magnaque auxilia expectabant; & suis locis bellum in hiemem ducere cogitabant. Hoc inuito consilio, toto flumine Ibero naves conquirere, & Octogesam adduci iubent. Iderat opiduum positum ad Iberum, milliaque passuum a castris aberat xx ad eum locum fluminis, navibus iunctis, pontem imperant fieri: legionesque i. i. flumen Sicorim transducunt: castraque mununt. uallo pedum xli. quare per exploratores cognita, summo labore militum Caesar continuato diem noctemque opere in flumine auertendo, huc iam rem duxerat, ut equites, etsi difficulter, atque agre fiebat, possent tamen, atque auderent flumen transire. pedites uero tantummodo humeris, ac summo pectore, exstarent; ut tum altitudine aquæ, tum etiam rapiditate fluminis ad transeundum impedirentur. sed tamen eodem fere tempore pons in Ibero prope effectus nunciabatur; & in Sicori uadum reperiebatur. Iam uero eo magis illi maturandum iter existimabant. Itaque, i. i. auxiliariis cohortibus Iberide presidio relictis, omnibus copiis Sicorim transibunt, & cum ii. legionibus, quas superioribus diebus transduxerant, castra coniungunt. Relinquebatur Casari nihil, nisi uti equitatu agmen aduersariorum male haberet, & caperet. Pons enim ipse magnum circuitum habebat, ut multo breuiore itinere illi ab Iberum peruenire possent. Equites, ab eo missi, flumen transeunt; & cum de tertia uigilia Petreius, atque Afranius castra mouissent,

sent, repente sese ad nouissimum agmen ostendunt; & magna multitudine circumfusa, morari, atque iter impedire incipiunt. Prima luce, ex superioribus locis, quæ Caesaris castris erant coniuncta, cernebatur, equitatus nostri prelio nouissimos illorum premi uehementer ac non nunquam sustinere extremum agmen, atque interrumpi, alias inferri signa, & uniuersum cohortium impetu nostros propelli, deinde rursus conuersos insequi: totis uero castris milites circulari, & dolere; hostem ex manibus dimitti, bellum necessario longius duci: centuriones, tribunosque militum adire, atque obsecrare, ut per eos Caesar certior fieret, ne labori suo, ne periculo parceret: paratos esse sese: posse, & audere ea transire flumen, qua transductus esset equitatus. quorum studio, & uocibus excitatus Caesar, etsi timebat tantæ magnitudinis flumini exercitum obijcere, conandum tamen, atque experiendum iudicat. itaque infirmiores milites ex omnibus centurijs deligi iubet, quorum aut animus, aut uires uidebantur sustinere non posse. hos cum legione una presidio castris relinquit: reliquas legiones expeditis educit: magnoque numero iumentorum in flumine supra, atque infra confluente, transducit exercitum pauci ex his militibus, in fluminis abrepti, ab equitatu excipiuntur, ac subleuantur: interijt tamen nemo. transducto incolumi exercitu, copias instruit; triplicemque aciem ducere incipit. ac tantum fuit in militibus studium, ut, millium vi ad iter addito ad uadum circuitu, magnaque fluminis mora interposita, eos, qui de tertia uigilia existissent, ante horam dici ix. consequerentur. quos ubi

incolumibus, rem obtinere malebat. hoc consilium Cæsaris a plerisque non probabatur. Milites vero palam inter se loquebantur: Quoniam talis occasio victoria dimitteretur; etiam cum vellet Cæsar, sese non esse pugnatu- ros. Ille in sua sententia perseverat; & paulum ex eo loco digreditur; ut timorem aduersarijs minuat. Petreius, atque Afranius, oblata facultate, in castra sese referunt. Cæsar, presidij montibus dispositis, omni ad Iberum intercluso itinere, quam proxime potest hostium castris castra communit. Postero die duces aduersariorum perturbati, quod omnem rei frumentariae, fluminisq. Iberi spem amiserant, de reliquis rebus consultabant. erat unum iter, Ilerdam si reuerti vellent; alterum, si Tarraconem peterent. Hæc consultantibus eis, nunciatur, aquatores ab equitatu premi nostro: quare cognita, crebras stationes disponunt equitum, & cohortium alariarum: legionariisq. intericiunt cohortes; vallumq. ex castris ad aquam ducere incipiunt; ut intra munitionem & sine timore, & sine stationibus aquari possent. id opus inter se Petreius, atque Afranius, partiuntur: ipsiq. perficiendi operis causa, longius progrediuntur. quorum discessu liberam nacti milites colloquiorum facultatem, vulgo procedunt; & quem quisque in castris notum, aut municipem, habebat, conquirunt, atque vocat primum agunt gratias omnes omnibus; quod sibi perterritis pridie peperissent; eorum se beneficio viuere: deinde imperatoris fidem querunt, recte ne se illi sint commissuri; & quod non ab initio fecerint, armaq. cum hominibus necessarijs, & consanguineis contulerint, conqueruntur.

tur. His prolocuti sermonibus, fidem ab imperatore de Petreij, & Afranij vita petunt; * ne quod in se scelus concepisse, neu suos prodidisse uideantur. Quibus confirmatis rebus, se statim signa translaturus confirmant; legatosq. de pace primorum ordinum centuriones ad Cæsarem mittunt. Interim alij suos in castra, inuitandi causa, adducunt, alij ab suis adducuntur; adeo, ut una castra iam facta ex binis uiderentur. compluresq. tribuni militum, & centuriones ad Cæsarem ueniunt, seq. ei commendant. hoc idem fit a principibus Hispaniæ; quos illi euocauerant, & secum in castris habebant obsidum loco. ij suos notos, hospitesq. querebant, per quem quisque eorum aditum commendationis haberet ad Cæsarem. Afranij etiam filius adolescens de sua, & parentis sui salute, cum Cæsare, per Sulpicium legatum, agebat. erant plena lætitia, & gratulatione omnia, eorum, qui tanta pericula uitasse, & eorum, qui sine uulnere tantas res confecisse uidebantur. magnamque fructum suæ pristinae lenitatis omnium iudicio Cæsar ferebat; consiliumque eius a cunctis probatur. Quibus rebus nunciatis Afranio, ab instituto opere discedit, seque in castra recipit; sic paratus, ut uidebatur, ut, quicumque accidisset casus, hunc * quieto, & æquo animo ferret. Petreius uero non deserit sese; armat familiam; cum hac, & prætoriam cohortem cetratorum, barbarisq. equitibus paucis, beneficiarijs suis, quos suæ custodiæ causa habere consueuerat, improuiso ad vallum * aduolat; colloquia militum interrum- pit; nostro, repellit ab castris; quos deprehendit, interficit. reliqui coeunt inter se; & , repentino pericu-

lo exercitū, sinistras sagis inuoluunt, gladiosq. distinguunt, atque ita se a cetratis, equitibusq. defendunt, castrorum propinquitate confisi; seq. in castra recipiunt; & ab iis cohortibus, quæ erant in stationes ad portas, defenduntur. Quibus rebus confectis, stans Peneus manipulo circuit: militesq. appellat; neu se, neu Pompeium absentem, imperatorem suum, * aduersarijs, ad supplicium transfiant, obsecrat. sit celeriter concursus in prætorium. postulant, ut iurent omnes, se exercitum, ducesq. non deserturos, neque prodituros, neque sibi separatim a reliquis consilium capturos. Princeps in hæc uerba iurat: ipse ad idem iusiurandum adigit Afranium. subsequuntur tribuni militum, centurionesque. * centuriatim producti milites idem iurant; edicunt, penes quem quisq. sit miles Cæsaris, ut producatur, productos palam in prætorio interficiunt, sed plerique, quos ceperant, celant, noctuq. per uallum emittunt. sic terror oblatas a ducibus, crudelitas in supplicio, uana religio iusiurandi, spem præsentis deditionis sustulit, mentesq. militum conuertit, & rem ad pristinam belli rationem redegit. Cæsar milites aduersariorum, qui in castra per tempus colloqui uenerant, summa diligentia conquiri, & remitti, iubet. sed ex numero tribunorum militum, centurionumque nonnulli sua uoluntate apud eum remanserunt: quos ille postea magno in honore habuit; centurionis, ampliorisq. ordinis equites Romanos in tribunicium restituit honorem. Premebantur Afraniani pabulatione; aquabantur & grege; frumenti copiam legionarij * nonnulli habebant, quod dierum **XXII**, ab Ilerda frumentum iussi erant esse ferre;

ferre; cetrati, auxiliaresq. nullam, quorum erant & facultates ad parandum exigua, & corpora infueta ad onera portanda, itaque magnus eorum quotidie numerus ad Cæsarem perfugiebat. In his erat angustijus res: sed * ex propositis consilijs duobus explicitius uidebatur, * ad Ilerdam reuerti: quod ibi paullulum frumenti reliquerant, ibi se reliquum consilium * expleturos confidebant. Tarraco aberat longius; quo spatio plures re posse casus recipere intelligebant. hoc probato consilio, ex castris proficiscuntur. Cæsar, equitatu præmissa, qui nouissimum agmen carperet, atque impediret, ipse cum legionibus subsequitur, nullum intercedebat tempus, quin extremi cum equitibus præliarentur. Genus erat hoc pugnae. Expeditæ cohortes nouissimum agmen cladebant; pluresq. in locis campestribus subsistebant. si mons erat ascendendus, facile ipsa loci natura periculum * repellebat: quod ex locis superioribus, qui antecesserant, suos ascendentes protegebant. cum uallis, aut locus decliuis suberat; neque ij, qui antecesserant, morantibus opem ferre poterant; equites uero ex loco superiore in * aduersarios tela conijciebant: tum magno erat in periculo * res; tum inquirebant, ut, cum eiusmodi esset locis appropinquatum, legionum signa consistere iuberent, magnoque impetu equitatus repellerent; eo summoto, repente incitato cursu sese in ualles uniuersi dimitterent, atque ita transgressi, rursus in locis superioribus consisterent. nam tantum ab equitum suorum auxilijs aberant, quorum numerum habebant magnum, ut eos, superioribus perterritos prælijs, in medium reciperent agmen, ultroq. eos tue-

ventur: quorum nulli ex itinere excedere licebat, quin ab equitatu Cæsaris exciperetur. tali dum pugnam modo; tēte, ac paulatim proceditur; crebroque, ut sint auxilio suis, subsistit, ut tum accidit. millia enim progressi **IV.** vehementiusq. peragitati ab equitatu, montem excelsum capiunt: ibiq. una fronte contra hostem castra minuit, neque iumentis onera deponunt. ubi Cæsaris castra posita, tabernaculaq. constituta, & dimissos equites pabulandi causa animaduertere; sese subito propiunt hora circiter **VI.** eiusdem diei; & spem nocti moræ, discessu nostrorum equitum, iter face re incipiunt. qua re animaduersa, Cæsar, relictis ijs *munitionibus, subsequitur; præsidio impediens paucas cohortes relinquit: hora **X.** subsequi pabulatores, equitesq. reuocari iubet. celeriter equitatus ad quotidianum itineris officium reuertitur: pugnatur acriter ad nouissimum agmen, adeo, ut pæne terga conuertat: compluresq. milites, etiam non nulli centuriones, *interficiuntur. Instabat agmen Cæsaris, atque uersum imminebat. Tum uero, neque ad explorandum idoneum locum castris, neque ad progrediendum data facultate, consistunt necessario; & procul ab aqua, & natura iniquo loco, castra ponunt. sed uisum de causis Cæsaris, quæ supra sunt demonstrata, * prælio non lacescit, & eo die tabernacula statui passus non est; quo paratiores essent ad insequendum omnes, siue noctu, siue interdum erumperent. illi, animaduerso uitio castrorum, tota nocte munitiones proferunt, castraq. castris conuertunt. hoc idem postero die a prima luce faciunt, totumque in ea re diem consumunt. sed,

quan.

quantum opere processerant, & castris protulerant, tanto aberant ab aqua longius: & præsentī malo alijs malis remedia dabantur. prima nocte, aquandi causa, nemo egreditur ex castris. proximo die, præsidio in castris relicto, uniuersas ad aquam copias educunt; pabulatum emittitur nemo. his eos supplices malis Cæsar necessariam subire deditiōem, quā prælio decertare, malebat. conatur tamen eos vallo, fossaq. * circumuenire; ut quam maxime repentinas eorum eruptiones demoretur: quo necessario descensuros existimabant. illi, & inopia pabuli adducti, & quo essent ad id expeditiores, omnia sarcinaria iumenta interfici iubent. in his operibus, consilijsq. biduum consumitur. Tertio die magna iam pars operis Cæsaris processerat. Illi impediendæ rei, quæ munitiōis causa fiebat, hora circiter **IIIX.** signo dato, legiones educunt, aciemq. sub castris instrunt. Cæsar ab opere legiones reuocat, equitatum omnem conuenire iubet, aciem instruit. contra opinionem enim militum, famamq. omnium, uideri prælio diffugisse, magnum detrimentum assererat. sed eisdem de causis, quæ sunt cognita, quo minus dimicare uellet, mouebatur; atque hoc etiam magis, quod spatij breuitas, etiam in fugam coniectis aduersarijs, non multum ad summam uictoriæ iuuare poterat. non enim amplius pedum millibus **II.** ab castris castra distabant: * hinc duas partes acies occupabāt: tertia uacabat, ad incursum, atque impetum militum relicta. si prælium committeretur, propinquitas castrorum celerem superatis ex fuga receptum dabat. Hac de causa constituerat signa inferentibus resistere, prior prælio non lacescere.

scire. *Acies erat Africana duplex; legio v. & III. in subsidijs locum alaria cohortis obtinebat; Caesaris triplex: sed primam aciem quaternæ cohortes ex v. legione tenebant: has subsidiaria ternæ, & rursus alie totidem, sua cuiusque legionis, subsequebantur; sagittarij, funditoresq. media continebantur acie: equitatus latera cingebat. Tali instructa acie, tenere uterque propositum uidebatur; Caesar, ut, nisi coactus, praelium non committeret: ille, ut opera Caesaris impediret, producit tamen res; aciesq. ad solis occasum continentur: inde utrique in castra discedunt. Postero die munitiones institutas Caesar parat perficere; illi uadum fluminis Sicoris tentare, si transire possent. Qua re animaduersa, Caesar Germanos leuis armaturæ, equinæq. partem flumen transiit, crebrasq. in ripis custodias disponit. tandem, omnibus rebus obsessi, quartum iam diem sine pabulo retentis iumentis, aquæ ligni, & frumænti inopia, colloquium petunt; & id si fieri possit, semoto a militibus loco, ubi id a Cesare negatum, & palam si colloqui uellent, concessum est; datur obsidis loco Cesari filius Afranij, uenitur in eum locum, quem Caesar deligit, audiente utroque exercitu, loquitur Afranius: non esse aut ipsis, aut militibus succensendum, quod fidem erga imperatorem suum Cn. Pompeium conseruare uoluerint: sed satis iam fecisse officio, satisque supplicij tulisse, perpeßus omnium rerum inopiam: nunc uero, pæne ut feminas* circummissos, prohiberi aqua, prohiberi ingressu, neque corpore dolorem, neque animo ignominiam ferre posse; utque se uictos confiteri: orare, atque obsecrare, si quis locus*

locus misericordia relinquatur, ne ad ultimum supplicium progredi necesse habeat. Hæc quam potest demississime, atque subiectissime, exponit. Ad ea Caesar respondit: nulli omnium has partes, vel querimonias, uel miserationis, minus conuenisse: reliquos enim omnes suum officium præstitisse; se, qui, etiam bona condicione, & loco, & tempore æquo, conflagere noluerit, ut quam integerrima essent ad pacem omnia; exercitum suum, qui, iniuria etiã accepta, suisq. interfectis, quos in sua potestate* habuit, conseruauit, & texerit; illius denique exercitus milites, qui per se de concilianda pace egerint; qua in re omnium suorum uita consulendum putarunt; sic omnium ordinum partes in misericordia cõstitisse: ipsos duces a pace abhorruisse: eos neque colloqui, neque indutiarum, iura seruasse; & homines imperitos, & per colloquium deceptos crudelissime interfecisse. Accidisse igitur his, quod plerumque hominibus nimia pertinacia, atque arrogantia ac cedere soleat, uti eo recurrant, & id cupidissime petant, quæ paulo ante contempserint: neque nunc se illorum humilitate, neque aliqua temporis opportunitate posinulare, quibus rebus augeantur opes suæ, sed eos exercitus, quos contra se multos iam annos aluerint, uelle dimitti: neque enim VI. legiones alia de causa missas in Hispaniam, septimamq. ibi conscriptam, neque tot, tantæque classes paratas, neque summissos duces, rei militaris peritos: nihil horum ad pacandas Hispanias, nihil ad usum prouinciæ prouisum, quæ propter diturnitatem paucis, nullum auxilium desiderarit: omnia hæc iam pridem contra se parari: in se noui*

generis imperia constitui; ut idem ad portas urbanis praesideat rebus, & duas bellicosissimas provincias absens tot annos obtineat: in se iura magistratum commutari, ne ex praetura, & consulatu, ut semper, sed per paucos probati, & electi, in provincias mittantur: in se aetatis excusationem nihil ualere, quod superioribus bellis probati ad obtinendos exercitus euocentur: in se uno non seruari, quod sit omnibus datum semper imperatoribus, ut, rebus feliciter gestis, aut cum honore aliquo, aut certe sine ignominia, domum reuertantur, exercitumque dimittant. Quae tamen omnia & se tulisse patienter, & esse laturum: neque nunc id agere, ut ab illis abductum exercitum teneat ipse, quod tamen sibi difficile non sit, sed, ne illi habeant, quo contra se uti possint: proinde, ut esset dictum, provincias excederent, exercitumque dimitterent: se id sit factum, nociturum se nemini: hanc unam, atque extremam paucis esse condicionem. Id uero militibus suis pergratum, & iucundum, ut ex ipsa significatione potuit cognosci: ut, qui aliquid uicti incommodi expectauissent, ultra * inde praemium missionis ferrent. nam, cum de loco, & tempore eius rei controuersia inferretur, & uoce, & manibus uniuersi ex uallo, ubi constiterant, significare coeperunt, ut statim dimitterentur, neque, * omni interposita fide, firmum esse posse, si in aliud tempus differretur. Paucis cum esset in utramque partem uerbis disputatum: res huc deducitur, ut u, qui habeant domicilium, aut possessiones in Hispania, statim; reliqui, ad V arum flumen dimittantur: ne * quid eis noceatur, neque quis inuitus sacramento * cogatur, a Cesare cauetur.

Caesar

Cesar ex eo tempore, dum ad flumen V arum ueniat, se frumentum daturum pollicetur: addit etiam, ut, * quid quisque eorum in bello amiserit, quae sint penes milites suos, ijs, qui amiserint, * restituatur: militibus, a qua facta aestimatione, pecuniam pro ijs reb. soluit. quascumque postea controuersias inter se milites habuerat, sua sponte ad Caesarem introduxerunt. Petreius, atque Afranius cum stipendium ab legionibus pene seditione facta, flagitaretur, cuius illi diem nondum uenisse dicerent: Caesar ut cognosceret, postulatum est; eoque utriusque, quod statuit, contenti fuerunt. Parte circiter tertia exercitus eo biduo dimissa, II. legiones suas antecedere, reliquas subsequi, iussit; ut non longo inter se spatium castra facerent: eique negotio Q. Fufium Calenum legatum praefecit. hoc eius praescripto ex Hispania ad V arum flumen est iter factum; atque ibi reliqua pars exercitus dimissa est.

C. IV.

C. IULII CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO CIVILI

L I B E R II.

VM hæc in Hispania geruntur, C. Trebonius legatus, qui ad oppugnationem Massiliae relictus erat, duabus ex partibus aggerem, vineas, turresq. ad opidum agere instituit. una erat proxima portui, naualibusque; altera ad partem, qua est aditus ex * Gallia, atq. Hispania ad id mare, quod* adigit ad ostium Rhodani. Massilia * enim fere ex III. opidi partibus mari aluitur. reliqua quarta est, quæ aditum habet * a terra. huius quoque spatij pars ea, quæ ad arcem pertinet, loci natura, & ualle altissima munita, longam, & difficilentem habet oppugnationem. ad ea perficienda opera C. Trebonius magnam iumentorum, atque hominum multitudinem ex omni prouincia uocat: uimina, materiaq. comportari iubet. quib. * comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum xxxc. exstruit. sed tanti erant antiquitus in opido omnium rerum ad bellum apparatus, tantaq. multitudo tormentorum, ut eorum uim nulla contextæ uiminibus uinea sustinere possent. asseres u. pedum xii. cuspidibus præfixi, atq. hi maximis balistis missi, per iij. ordines cratiuum in terra desigebantur. itaq. * pedalibus lignis coniunctis, inter se, porticus intergebatur; atq. * hac agger inter manus proferebatur.

antece-

DE BEL. CIV. LIB. II. 299

antecebat testudo pedum lx. æquandi loci causa facta; item ex fortissimis lignis, euoluta omnibus rebus, quibus ignis iactus, & lapides defendi possent. sed magnitudo operum, altitudo muri, atque turrium, multitudo tormentorum omnem administrationem tardabat. crebra tamen per Albicos eruptiones fiebant ex opido; ignesq. aggeri, & turrib. inferebantur. que facile nostri repellebant milites, magnisque ultero illatis detrimentis, eos, qui eruptionem fecerant, in opidum reieciunt. Interim L. Nasidius, ab Cn. Pompeio cum classe nauium xvi. in quibus paucæ erant æratæ, L. Domitio, Massiliensibusq. subsidio missus, freto Sicilia, imprudente, atque inopinante Curione, pronebitur: appulsisque Messanam nauibus, atque inde propter repentinum terrorem, principum, ac senatus fuga facta, ex * naualibus eorum unam deducit. Hac adiuncta ad reliquas naues, cursum Massiliam versus e perficit; præmissaq. clam nauicula, Domitium, Massiliensiq. de suo aduentu certiores facit; eosq. magnopere hortatur, ut rursus cum Bruti classe, additis suis auxilijs, confligant. Massilienses post superius incommodum veteres ad eundem numerum ex naualibus productas naues refecerant, summa industria arm. uerant, (remigum, gubernatorumque magna copia suppetebat) piscatoriasque adiecerant, atq. contexerant, ut essent ab ictu telorum remiges tuti. has sagittarijs, tormentisque compleuerant. Tali modo * instructa classe, omnium seniorum, matrumfamilie, uirginum precibus, & fletu excitati, ut extremo tempore ciuitati subuenirent, non minore animo, ac fiducia, quam ante dimicauerant, naues

ues conscendunt. Communi enim fit vitio natura, * ut inuisis, latitantibus, atque incognitis rebus magis confidamus, uehementiusq. exerceamur, ut tum accidit aduentus enim L. Nasidij summa spe, & uoluntate ciuitatem compleuerat. nacti idoneum uentum, ex portu exeunt, & Tauroenta, quod est castellum Massiliensium, ad Nasidium perueniunt: ibique naues expediunt: rursusque se ad confutendum animo confirmant; & consilia communicant. dextra pars Massiliensibus attribuitur, sinistra Nasidio. eodem Brutus contendit, actio nauium numero. * nam ad eas, quae factae fuerant Arelatae per Caesarem, captivae Massiliensium accefferant VI. has superioribus refecerat diebus, atque omnibus rebus instruxerat. itaque, suos cohortatus, quos integros superauissent, ut uictos contemnerent, plenus spei bona, atque animi, aduersus eos proficiscitur. facile erat, ex castris C. Trebonij, atque omnibus superioribus locis prospicere in urbem, ut omnium inuentus, quae in opido remanserat, omnesque superioris aetatis, cum liberis, atque uxoribus, * publicisque custodijs, aut ex muro ad celum manus tenderent, aut templum deorum immortalium adirent, et ante simulacra proiecti uictoriam ab dijs exposcerent, neque erat quisquam omnium, qui non in eius diei casu suarum omnium fortunarum euentum consistere existimaret. nam & honesti ex iuuentute, & cuiusque aetatis amplissimi, nominatim euocati, atque obsecrati, naues conscenderant; ut, si quid aduersi accidisset, ne ad conandum quidem sibi quidquam reliqui fore uiderent; si superauissent, uel domesticis opibus,

bus, uel externis auxilijs de salute urbis considerent. commissio praelio, Massiliensibus res nulla ad uirtutem defuit: sed, memores eorum praceptorum, quae paulo ante ab suis acceperant, hoc animo decertabant, ut nullum aliud tempus ad conandum habituri uiderentur: & quibus in pugna uita periculum accideret, non ita multo se reliquorum ciuium fatum antecedere existimarent, quibus, urbe capta, cadent esset belli fortuna patienda: deductisque nostris paulatim nauibus, & artificio gubernatorum mobilitati nauium locus dabatur; & si quando nostri facultatem nacti, ferreis iniectis manibus nauem religauerant, undique suis laborantibus succurrebant. Neque uero coniuncti Albici cominus pugna deficiebant: neque multum cedebant uirtute nostris. simul ex minoribus nauibus * magna uis eminus missa telorum, multa nostris de improviso imprudentibus, atque impeditis uulnera inferebant. conspicat. eque naues triremes I I. nauem D. Bruti, quae ex signo facile * agnosci poterat, II. ex partibus sese in ea incitauerant: sed * tantum re promissa, Brutus celeritate nauis enisus est, ut paruo momento antecederet. illa adeo grauiter inter se, incitata, conflixerunt, ut uehementissime utraque ex concursu laborarent; altera uero, perfracta rostro * tota collaberet. qua re animaduersa, quae proximae ei loco ex Bruti classe * naues erant, in eas impeditas impetum faciunt, celeriterque ambas deprimunt. Sed Nasidiana naues nulli usui fuerunt, celeriterque pugna excefferunt. non enim has * aut conspectus patriae, aut propinquorum praepcepta ad extremum uita periculum

lum adire cogebant. itaq. * ex eo numero nauium nulla desiderata est: ex Massiliensium classe v. sunt depreſa, *IV. capta, I. cum Nasidiānis profugit; quae omnes citeriorem Hispaniam petierunt. at ex reliquis una praemissa Massiliam, huius nuncijs perferendi gratia, cum iam appropinquaret urbi, omnis sese multitudo ad cognoscendum * effudit: ac, re cognita, tantus luctus excepit, vt urbs ab hostibus capta eodem uestigio videretur. Massilienses tamen? nihilo segnus ad defensionem urbis reliqua apparare ceperunt. Est animaduersum ab legionarijs, qui dexteram pariem operis administrabant, ex crebris hostium eruptionibus magno sibi* esse praesidio posse, si pro castello, ac receptaculo, turrim ex latere sub muro fecissent, quam primo ad repentinos incurſus humilem, paruamque fecerant. huc se referebant: hinc, si qua maior oppreſſerat vis, propugnabant: hinc ad repellendum, & prosequendum hostem procurrebant. patebat haec * quoquoſus pedes *xx. sed parietum craſſitudo pedum v. postea vero, vt est rerum omnium magister usus, hominum adhibita ſollertia. inuentum est, magno esse vsui posse, si haec esset in altitudinem turris elata. id hac ratione perfectum est. * Vbi turris altitudo perducta est ad contabulationem; eam in parietes instruxerunt, ita ut capita tignorū extrema parietum structura tegeventur; ne quid emineret, vbi ignis hostium adhareſceret. hanc insuper contignationem, quantum tectum plutei, ac vinearum passum est, lauerculo adstruxerunt: * supraque eum locum tigna transuersa iniecerunt, non longe ab extremis parietibus, quibus suspenderent**

derent eam contignationem, quae turri tegumento esset futura: supraque ea tigna directo transuersas trabes iniecerunt, * easq. afferibus religauerunt: has trabes paullo longiores, atque eminentiores, quam extremi parietes erant, effecerunt; ut esset, vbi tegumenta perpendicularere possent, ad defendendos ictus, ac repellendos, * dum inter eam contignationem parietes extruerentur: eamq. contabulationem summam lateribus, lutoq. constrauerunt; ne quid ignis hostium nocere posset: centonesq. insuper iniecerunt; ne aut tela, tormentis missa, tabulationem perfringerent, aut saxa ex catapultis latericium discuterent. storias autem ex funibus anchorarijs tres in longitudinem parietum turris, latas *iv. pedes, fecerunt: easq. ex *111. partibus, quae ad hostes uergebant, eminentibus trabibus circum turrem praependentes religauerunt. quod unum genus tegumenti alijs locis erant experti nullo telo, neque tormento, transiici posse. ubi uero ea pars turris, quae erat perfecta, tecta, atque munita est ab omni ictu hostium; pluteos ad alia opera abduxerunt: turris tectum per seipsum prehensionibus ex contignatione prima suspendere, ac tollere, ceperunt; ubi, quantum storiarum demissio patiebatur, tantum eleuabant. Intra haec tegumenta abditi, atque muniti, parietes lateribus extruebant: * rursusque alia prehensione ad edificandum sibi locum expediebant: ubi tempus alterius contabulationis uidebatur, tigna, item ut primo tecta, extremis lateribus instruebant; exque ea contignatione rursus summam contabulationem storiasque eleuabant. ita tuto, ac sine ullo uulnere, ac periculo *VI. tab.***

tabulata exstruxerunt: fenestrasq. quibus in locis visum est, ad tormenta mittenda instruendo reliquerunt, ubi ex ea turri, quæ circum essent, opera tueri se posse confisi sunt; musculum pedum LX longum, ex materia bipedali, quem * a turri latericia ad hostium turrem, murumq. * perducerent, facere instituerunt: cuius musculi hæc erat forma. Duae primum trabes in solo aëque longæ, distantes inter se pedes XV. collocantur: inq. eis columellæ pedum in altitudinem V. defiguntur. hæc inter se capreolis molli fastigio coniungunt, ubi tigna, quæ musculi tegendi causa ponant, collocantur. eo super tigna bipedalia iniiciunt; eaq. laminis, clavisq. religant, ad * exercitum musculi tectum, trabesq. extremas: quadratas * regulas, XV. patentis digitos, defigunt; quæ lateres, qui super * musculo struantur, contineant. * ita fastigiato, atq. ordinatim structo, ut trabes erant in capreolis collocatæ, lateribus, lutoq. musculus, ut ab igne, qui ex muro iaceretur, tutus esset, contegitur. supra lateres coria inducuntur; ne canalibus aqua immissa lateres diluere posset. coria autem, ne rursus igni, ac lapidibus corrumpantur, centombus conteguntur. hoc opus omne, tectum vineis, ad ipsam turrem perficiunt, subitoque, inopinantibus hostibus, machinatione nauali, phalangis subiectis, ad turrem hostium admouent, ut edificio iungatur. Quo malo perterriti subito opidani, saxa quam maxima possunt uectibus promouent, præcipitataq. muro in musculum deuoluunt. Ictum firmitas materia sustinet: & quidquid incidit, fastigio musculi delabitur. Id ubi uident, mutant consilium: cupas, tæda, ac pice refertas, incendunt:

dunt; easq. de muro in musculum deuoluunt. inuoluta labuntur; delapsæ, ab lateribus, longuris, firmissimæ ab opere remouentur, interim sub musculo milites uectibus infima saxa turris hostium, quibus fundamenta continebantur, conuellunt. Musculus ex turri latericia a nostris, telis, tormentisque defenditur: hostesq. ex muro, ac turribus submouentur. non datur libera muri defendendi facultas. Compluribus iam lapidibus ex ea, qua suberat, turri subductis, repentina ruina pars eius turris concidit, pars reliqua consequens procumbebat. Tum hostes, turris repentina ruina commoti, inopinato malo turbati, deorum ira percussis, in his direptione perterriti, inermes cum infulis sese porta foras uniuersi proripiunt; ad legatos, atque exercitum supplices manus tendunt. Qua noua re oblata, omnis administratio belli confisuit: militesque auersi a prælio, ad studium audiendi, & cognoscendi feruntur. ubi hostes ad legatos, exercitumque peruenierunt, uniuersi se ad pedes proiciunt: orant, ut aduentus Cæsaris expectetur; captam suam urbem videre opera perfecta, turrem subrutam: itaque a defensione desistere; nullam exoriri moram posse, quo minus, cum uenisset, si imperata non facerent, ad nutum e uectigio diriperentur. docent, si omnino turris concidisset, non posse milites comineri, quin spe prædæ in urbem irrumperent, urbemque delerent. hæc atque eiusdem generis complura, ut ab hominibus doctis, magna cum misericordia, fictuq. promunciantur. Quibus rebus commoti legati, milites ex opere deducunt, oppugnatione desistunt, operibus custodias relinquunt. indutiarum quodam

quodam genere misericordia facto, aduentus Cæsaris expectatur: nullum ex muro, nullum a nostris mittitur telum: ut re confecta, omnes curam, & diligentiam remittunt. Cæsar enim per litteras Trebonio magno opere mandauerat, ne per vim opidum expugnari pateretur; ne grauius permoti milites, & defectionis odio, & contemptione sui, & diutino labore, omnes puberes interficerent. quod se facturos minabantur: ægreque tunc sunt retenti, quin opidum irrumperent: grauiusque eam rem * pertulerunt; quod stitisse per Trebonium, quo minus opido potirentur, videbatur. At hostes sine fide tempus, atque occasionem fraudis, ac doli quarunt. Interiectis aliquot diebus, nostris languentibus, atque animo remissis, subito, meridiano tempore, cum alius discessisset, alius ex diutino labore in ipsis operibus quieti se dedisset; arma vero omnia reposita, * contactaque essent; * portis se foras erumpunt; secundo, magnoque vento ignem operibus inferunt. hunc sic distulit ventus, uti vno tempore agger, plutei, testudo, turris, tormentaq. flammam * conciperent, & prius hæc omnia cõsumerentur, quam, quemadmodum, accidisset, animaduerti posset. Nostris, repentina fortuna permoti, arma, quæ possunt arripimus, alij ex castris sese incitant. fit in hostes impetus eorum: sed muro, sagittis, tormentisq. fugientes persequi prohibentur. Illi sub murum se recipiunt; ibiq. multisq. turrimque latericiam libere incendant. ita multorum mensium labor, hostium perfidia, & vi tempestatis, puncto temporis interijt. tentauerunt hoc idem Massilienses, postero die eandem nocte tempestatem, maiori

cum

cum fiducia ad alteram turrem, aggeremq. eruptione pugnaverunt; multumque ignem intulerunt. sed, ut superioris temporis contencionem nostri omnem remisserant; ita, proximi diei casu admoniti, omnia ad defensionem parauerant: itaque, multis interfectis, reliquos infectare, in opidum repulerunt. Trebonius ea, quæ sunt amissa, multo maiore studio militum administrare, & reficere instituit. nam, ubi tantos suos labores, & apparatus, male cecidisse viderunt; indutisq. per scelus uiolatis, suam virtutem irrisui fore perdoluerunt; quod, vnde agger omnino comportari posset, nihil erat reliquum, omnibus arboribus longe, lateque in finibus Massiliensium excisis, & coniectis, * aggerem noui generis, atque inauditum ex latericijs duobus muris, senum pedum crassitudine, atque eorum murorum contignationem facere instituerunt, æqua fere latitudine, atque ille congestus ex materia fuerat agger. ubi autem spatium inter muros, aut imbecillitas materiae postulare videretur, pile interponuntur, transuersaria tigna iniiciuntur, quæ firmamento esse possint & * quidquid est contignatum, cratibus consternitur, cratesque luto ineguntur. Sub tecto miles dexterâ, ac sinistra muro tectus, aduersus plutei * obiectu, operi quæcunque visui sunt, sine periculo supportat. celeriter res administratur: diuturni laboris detrimentum sollertia, & uirtute militum breuiter cõcimat. Porta, quibus locis videtur, eruptionis causa in muro relinquuntur. quod ubi hostes viderunt, ea, quæ diu, longoq. spatio reficere non posse sperassent, paucorum dierum opera, & labore ita refecta, ut nullius perfidia, neq. eruptioni lo-

V 2

CUS

cus esset; neque quidquam omnino relinqueretur; quo aut vi militibus, aut igni operibus noceri posset: eoque exemplo sentiunt totam urbem, qua sit aditus, ab terra, muro, turribusque circumiri posse: sic, ut ipsi consistendi in suis munitionibus locus non esset; cum parie edificata in muris ab exercitu nostro mania viderentur: * ac tela manu conicerentur; suorumque tormentorum usum, quibus ipsi magna sperauissent, spatio proximitatis intrare; parique conditione e muro, ac turribus bellandi data, virtute se nostris adaequare non posse intelligunt; ad easdem deditiois condiciones recurrunt. M. Varro in ulteriore Hispania, initio, cognitis ijs rebus, quae sunt in Italia gesta, dissidens Pompeianis rebus, amicissime de Caesare loquebatur: precocipatum sese legatione, ab Cn. Pompeio teneri obstructa fide: necessitudinem quidem sibi nihilo minorem cum Caesare intercedere: neque se ignorare, quod esset officium legati, qui fiduciariam operam obtineret, quae vires sua, quae voluntas erga Caesarem totius provinciae. Haec omnibus referebat sermonibus; neque se in ullam partem mouebat. postea vero, cum Caesarem ad Massiliam detineri cognouit, copias Petreij cum exercitu Afranij esse coniunctas, magna auxilia conuenisse, magna se in spe atque expectatione, et consentire omnem ulteriorem provinciam, quaeque postea acciderant, de Augustijs ad Ilerdam rei frumentariae accepit; atque hoc ad eum latius, atque insatius Afranius perscribebat: se quoque ad motum fortunae mouere cepit; delectum habuit tota provinciam legionibus completis II. cohortes ceteras ter xxx. alarias addidit; frumenti magnum numerum

coegit,

coegit, quod Massiliensibus, item quod Afranio, Petreioque mitteret; naues longas x, Gaditanis, ut facerent, imperauit; complures praeterea Hispani faciedas curauit: pecuniam omnem, omniaque ornamenta ex fano Herculis in opidum Gades contulit: eo VI. cohortes, praesidij causa, ex provincia misit: Caiumque Gallonium, equitem Romanum, familiarem Domitij, qui eo, procuranda hereditatis causa, uenerat, missus a Domitio, opido Gadibus praefecit: arma omnia priuata, et publica, in domum Gallonij contulit: * ipse habuit graues in Caesarem conciones: saepe ex tribunali praedicaui, aduersa Caesarem praelia fecisse, magnum numerum ab eo militum ad Afranium per fugisse: haec se certis nuncijs, certis auctoribus, comperisse. * Quibus rebus perterritis ciuibus Romanis eius provinciae, sibi ad remp. administrandam H. S. CXC millia, et argenti pondo xx millia, tritici modios CXX millia polliceri cogit. quas Caesari esse amicas ciuitates arbitrabatur, ijs grauiora onera iniungebat: qui uerba, atque orationem aduersus remp. habuissent, eorum bona in publicum addicebat; praesidiaque deducebat; et iudicia in priuatos reddebat: provinciam omnem in sua, et Pompeij uerba, per iusurandum, adigebat. Cognitis ijs rebus, quae sunt gesta in ulteriore Hispania, parabat bellum. Ratio autem haec erat belli, ut secum II. legiones Gadis conferreret, naues, frumentumque omne ibi contineret. provinciam enim omnem Caesaris rebus fauere cognouerat. in insula, frumento, nauibusque comparatis, bellum duci, non difficile existimabat. Caesar, etsi multis,

V 3 necessa-

necessarijsq. rebus in Italiam reuocabatur, tamen constituerat nullam partem belli in Hispanijs relinquere; quod, magna esse Pompeij beneficia, & magnas clientelas in citeriore prouincia, sciebat. itaque, duabus legionibus missis in vltiorem Hispaniam cum Q. Cassio tribuno pl. ipse cum equitibus D. C. magnis itineribus progreditur; editumq. præmittit, ad quam diem magistratus, principesque omnium ciuitatum sibi esse præsto Cordubæ vellet. quo edito tota prouincia* per-
 uulgato, nulla fuit ciuitas, quin ad id tempus partem senatus Cordubam mitteret; nullus ne cuius Romanus paullo notior, quin ad* diem conueniret. simul* ipse Cordubæ conuentus per se portas Varroni clausit; custodias, vigiliasque in muro, turribusque disposuit. Cohortes I I. quæ Colonicæ appellabatur, cum eo casu ne-
 nissent, tuendi opidi causa, apud se retinuit. Iisdem diebus Carmonenses, quæ est longe firmissima totius prouincie ciuitas, deductis I I I. in arcem opidi cohortibus a Varrone præsidio, per se cohortes eiecit, portasq. præclusit. Hoc vero magis properare Varro, ut cum le-
 gionibus quamprimum Gades contenderet; ne itinere, aut transiectu intercluderetur. * tanta, ac tam secunda in Cæsarem voluntas prouincie reperiebatur. Pro-
 gressu ei paullo longius litteræ a Gadibus redduntur; simul atque cognitum sit de edito Cæsaris, consensisse Gaditana nos principes cum tribunis cohortium, quæ
 essent ibi in præsidio, Ut Gallonium ex opido expellerent, urbem, insulamque Cæsari seruarent. Hoc
 iusto consilio, denunciaffe Gallonio, ut sua sponte,
 dum sine periculo liceret, excederet Gadibus; si
 id

id non fecisset, sibi consilium captiuos. Hoc timore ad-
 ductum Gallonium Gadibus excessisse His cognitis re-
 bus, altera ex I I. legionibus, quæ Vernacula appella-
 batur, ex castris Varronis, adstante, & inspectante ip-
 so, signa sustulit, seseq. Hispalim recepit, atque in foro,
 & porticibus sine maleficio confedit. quod factum adeo
 eius conuentus ciues Romani comprobauerunt, ut do-
 mum ad se quisque hospitio cupidissime reciperet. Qui-
 bus rebus perterritus Varro, cum itinere conuerso, sese
 * Iliam Italicam venturum promississet, certior a suis
 factus est, præclusas esse portas. Tum vero, omni in-
 terclusus itinere, ad Cæsarem mittit, paratum se esse,
 legionem, cui iusserit, transdere. Ille ad eum Sex. Cæsa-
 rem mittit, atque huic transdi iubet. Transdita legio-
 ne, Varro Cordubam ad Cæsarem uenit: relatis ad eum
 publicis rationibus cum fide, quod penes eum est pecu-
 niæ, transdit; & * quod vbique habeat frumenti, ac
 nauium, ostendit. Cæsar habita concione Cordubæ,
 omnibus generatim gratias agit; ciuibus Romanis,
 quod opidum in sua potestate studissent habere; Hi-
 spanis, quod præsidia expulissent; Gaditanis, quod co-
 natus aduersariorum infregissent, seseq. in libertatem
 vindicassent; tribunis mil. centurionibusq. qui eo præ-
 sidij causa venerant; quod eorum consilia sua virtu-
 te confirmassent: pecunias, * quas erant in publicum
 Varroni ciues Romani polliciti, remittit: bona resti-
 tuit ijs, quos liberius locutos hanc penam tulisse cog-
 nouerat, tributis quibusdam publicis, priuatisq. præ-
 mijs: reliquos in posterum bona spe complet; biduumq.
 Cordubæ commoratus, Gades profisciscitur: pecunias,

monumentaque, quæ ex fanio Herculis collata erant in priuatam domum, referri in templum iubet: provincie Q. Cassium præficit; huic I V. legiones attribuit: ipse ijs nauibus, quas M. Varro, quasq. Gaditani iussu Varronis fecerant, Tarraconem paucis diebus peruenit. Ibi totius fere citerioris provincie legationes Caesaris aduentum expectabant. Eadem ratione, priuatim ac publice, quibusdam ciuitatibus habitis honoribus, Tarracone discedit; pedibusq. Narbonem, atque inde Massiliam peruenit: ibi, legem de dictatore latam, seseq. dictatorem dictum a M. Lepido prætore, cognoscit. Massilienses, omnibus defessi malis, rei frumentaria ad summam inopiam adducti, bis prælio nauali superati, crebris eruptionibus fusi, graui etiam pestilentia confictati, ex diutina conclusione, & *mutatione victus, (panico enim veteres, atque hordeo corrupto omnes alebantur; quod, ad huiusmodi casus antiquius paratum, in publicum contulerant) deiecta turri, labefacta magna parte muri, auxilijs provinciarum, & exercitum desperatis, quos in Caesaris potestatem venisse cognouerant, sese dedere sine fraude constituunt: sed paucis ante diebus L. Domitius, cognita Massiliensium voluntate, nauibus IIII. comparatis, ex quibus II. familiaribus suis attribuerat, vnã ipse conscenderat, nactus turbidam tempestatem, est profectus. Hunc conspicatæ naues, quæ, *missu Bruti, consuetudine quotidiana, ad portum excubabant; sublatis anchoris sequi cœperunt. ex ijs vnum ipsius nauigium contendit, & fugere persequerant, auxilioq. temporis ex conspectu abiit; duo, perterrita concussu nostra-

nostrarum nauium, sese in portum receperunt. Massilienses arma, tormentaq. ex opido, vt est imperatum, profertur: naues ex portu, nauilibusq. educant; pecuniam ex publico transdunt. Quibus rebus confectis, Caesar magis eos pro nomine, & *vetustate, quam pro meritis in se ciuitatis, conseruans, II. ibi legiones præsidio relinquit; ceteras in Italiam mittit: ipse ad urbem proficiscitur. Iisdem temporibus C. Curio, in Africam profectus ex Sicilia, etiã ab initio copias P. Attij Arii despiciens, II. legiones ex I V, quas a Cesare acceperat, & D. equites transportabat: biduoque, et noctibus IIII. nauigatione consumptis, appulit ad eum locum, qui appellatur Aquilaria. Hic locus abest a Clupeis passuum *XXI. millia, habetque non incommodam æstate stationem, & duobus * eminentibus promontorijs continetur. Huius aduentum L. Caesar filius cum X. longis nauibus ad Clupeam præstolans, (quas naues, Vtica ex prædonum bello subductas, P. Attius reficiendas, huius belli causa, curauerat) *veritusque nauium multitudinẽ, ex alto refugerat; appulsaque ad proximum litus trireme constrata, & in litore relicta, pedibus Hadrumetum profugerat. Id opidum C. Confidius Longus, vnius legionis præsidio, tuebatur. reliquæ Caesaris naues eius fuga Hadrumetum se receperunt. Hunc *secutus M. Rufus questor nauibus XII, quas præsidio onerarijs nauibus Curio ex Sicilia eduxerat, postquam relictam in litore nauem conspexit, *hanc remulco abstraxit; ipse ad Curionem cum classe rediit. Curio Marcium Vticam nauibus præmittit: ipse eodem cum exercitu proficiscitur: biduoque iter progressus,

gressus, ad flumen Bagradam * peruenit: C. Caninium Rebilum legatum cum legionibus relinquit: ipse cum equitatu * antecedit ad castra exploranda Cornelianam; quod is locus peridoneus castris habebatur. Id autem est iugum directum eminens in mare, utraque ex parte praeeruptum, atque asperum, sed paullo tamen leniore fastigio ab ea parte, quae ad Vticam vergit. abest directo itinere ab Vtica paullo amplius passus ∞. sed hoc itinere est fons, quae mare succedit longius, lateque is locus restagnat: quem si quis vitare voluerit, vix milium circuitu in opidum perueniet. Hoc explorato loco, Curio castra Vari conspicit, muro opidoque coniuncta ad portam, quae appellatur Bellica, admodum munita natura loci, una ex parte ipso opido Vtica, altero theatro, quod est ante opidum, substructionibus eius operis proximis, aditu ad castra difficili, & angusto. simul animaduertit, multa undique portari, atque agri plenissimis visis, quae, repentini tumultus timore, ex agris in urbem conferebantur. Huc equitatum mittit, ut diriperet, atque haberet loco praedae. eodemque tempore his rebus subsidio DC. equites Numidae ex opido, peditesque CD. mittuntur a Vario; quos auxilij causa rex Iuba paucis diebus ante Vticam miserat. huic & paternum hospitium cum Pompeio, & similtas cum Curione intercedebat; quod tribunus pl. legem promulgauerat, qua lege regnum Iubae publicauerat. Concurrunt equites inter se, neque vero primum impetum nostrorum Numidae ferre potuerunt: sed interfectis circiter CXX. reliqui se in castra ad opidum receperunt. Interim, aduentu longarum nauium, Curio pronunciam

onera-

onerarijs nauibus iubet: quae stabant ad Vticam numero circiter CC. se in hostium habiturum loco, qui non est uestigio ad castra Cornelianam vela duxisset. Quae pronunciatione facta temporis puncto, sublatis anchoris, omnes Vticam relinquunt, & quo imperatum est, transeunt. quae res omnium rerum copia compleuit exercitum. His rebus gestis, Curio se in castra ad Bagradam recipit, atque vniuersi exercitus conclamatione Imperator appellatur. postero die Vticam exercitum ducit, & prope opidum castra ponit. nondum opere castrorum perfecto, equites ex statione nunciant, magna auxilia equitum peditumque ab rege missa, Vticam venire. eodemque tempore vis magna pulueris cernebatur; & uestigio temporis primum agmen erat in conspectu. Nouitate rei Curio permotus, praemittit equites, qui primum impetum sustineant, ac morentur; ipse, celeriter, ab opere deductis legionibus, aciem instruit: equitesque committunt proelium: & prius, quam plane legiones explicari, & consistere possent; tota auxilia regis impedita, ac perturbata, quod nullo ordine, & sine timore, iter fecerant, in fugam se coniiciunt: equitatumque omni fere incolumi, quod per se litora celeriter in opidum recepit, magnum peditum numerum interfecit. Proxima nocte centuriones Marsi III. ex castris Curionis, cum manipularibus suis XXXII. ad Attium Varum perfugiunt. ij, seu uere, quam habuerant opinionem perferunt, siue etiam auribus Vari seruiunt; (nam, quae volumus, & credimus libenter; & quae sentimus ipsi, reliquos sentire speramus) confirmant quidem certe, totius exercitus, animos alienos

fugam, & desperationem omnium, & alienationem exercitus? nam neque prudentes suspicari oportet, sibi parum credi; neque improbos scire, sese timeri: quod illis licentiam timor augeat, nostris studia deminuat. Quod si iam, inquit, hæc explorata habemus, quæ de exercitus alienatione dicuntur; quæ quidem ego aut omnino falsa, aut certe minora opinione esse confido: quanto, hæc * dissimulare, & occultare, quam per nos confirmari, præstat? an non, vti corporis vulnera, ita exercitus incommoda sunt tegenda, ne spem aduersarijs augeamus? At etiam, vt media nocte proficiscamur, addunt: quo maiorem, credo, licentiam habeant, qui peccare conentur. namque huiusmodi res aut pudore, aut metu tenentur: quibus rebus nox maxime aduersaria est. Quare neque tanti sum animi, vt sine spe castra oppugnanda censeam; neque tanti timoris, vt ipse deficiam: atque omnia prius experienda arbitror; magnaque ex parte iam me vna vobiscum de re iudicium facturum confido. Dimisso concilio, concionem aduocat, militum: commemorat, quo sit eorum vsus studio ad Corfinium Cæsar; vt magnam partem Italiæ, beneficio, atque auctoritate eorum, suam fecerit. Vos enim, vestrumque factum, inquit, omnia demiceps municipia sunt secuta; neque sine causa & Cæsar amicissime de vobis, & illi grauissime iudicauerunt. Pompeius enim, nullo prælio pulsus, vestri facti præiudicio demotus, Italia excessit; Cæsar me, quem sibi carissimum habuit, prouinciam Siciliam; atque Africam, sine quibus urbem, atque Italiam tueri non potest, uestre fidei commisit. Ad sunt; quæ vos hortentur,

rentur, vt a nobis desciscatis. quid enim est illis optatum, quam vno tempore & nos circumuenire, & vos nefario scelere obstringere? aut quid, irati, grauius de vobis sentire possunt, quam, vt eos prodatis, qui se vobis omnia debere iudicant? & in eorum potestatem veniatis, qui se per vos perisse existimant? An vero in Hispania res gestas Cæsar non audistis? duos pulsos exercitus? duos superatos duces? duas receptas prouincias? hæc acta diebus xl, quibus in conspectu aduersariorum venerit Cæsar. an, qui incolumes resistere non potuerunt, perarati * resflant? vos autem, * incerta victoria, Cæsa rem secuti, diiudicata iam belli fortuna, victum * sequamini? cum vestri officij præmia percipere debeatis. Desertos enim se, ac proditos a vobis dicunt; & prioris sacramenti mentionem faciunt. Vos ne vero L. Domitium, an vos L. Domitius deseruit? non ne extremam pati fortunam paratos proiecit * ille? non sibi, clam vobis, salutem fuga petiuit? * non, proditi per illum, Cæsar's beneficio estis conseruati * sacramento quidem vos tenere qui potuit? cum, proiectis fascibus, & deposito imperio, priuatus, & captus, ipse in alienam venisset potestatem. Relinquitur noua religio, vt, eo neglecto sacramento, quo * nunc tenemini, respiciatis illud, quod deditioe ducis, & capitis deminutione sublatum est. At, credo, se Cæsa rem probatis, in me offenditis: qui de meis in vos meritis predicaturus non sum; que sunt adhuc & mea voluntate, & vestra expectatione leniora, sed tamen sui laboris milites semper, euentu belli, præmia periturum, qui qualis sit futurus, ne vos quidem dubita-

tis. Diligentiam quidem nostram, aut quem ad finem
 adhuc res processit, fortunamq. cur praeceam? An pe-
 nitet vos, quod saluum, atque incolumem exercitum,
 nulla omnino naue desiderata, transduxerim? quod
 classem hostium primo impetu adueniens profligau-
 erim? quod bis per biduum equestri praelio superau-
 erim? quod ex portu, sinuque aduersariorum & c. naues
 onerarias adduxerim? eoque illos compulerim, ut neq.
 pedestri itinere, neq. naubus commeatu inuari possint?
 Hac uos fortuna, atque his ducibus repudiatis, Consi-
 mensem ignominiam, * an Italiae fugam, an Hispaniarum de-
 ditionem, an Africi belli praedicia, sequimini? Equidem
 me Caesaris militem dici uolui. uos me Imperatoris no-
 mine appellauistis. Cuius si uos penitet: uestrum uobis
 beneficium * remitto, mihi meum restitui te nomine ad
 contumeliam honoris dedisse uideamini. Qua oratione
 permoti milites, crebro etiam dicentem interpellabant; ut
 magno cum dolore infidelitatis suspicionem suscipere uide-
 rentur, discedentem uero ex concione, uniuersi cohortatum,
 magno sit animo, neu dubitet praelium committere, et sua
 fidem, uirtutemq. experiri. Quo facto commutata om-
 nium * uoluntate, et opinione, consensu suo constituit
 Curio, cum primum sui * data potestas, praelio rem com-
 mittere. Postero die productos, loco eodem, quo super-
 ioribus diebus constitit, in acie collocat. ne Varus
 quidem Atius dubitat copias producere; siue sollici-
 tandi milites, siue aequo loco dimicandi detur occasio,
 ne facultatem praetermittat. Erat uallis inter duas ac-
 cies, ut supra demonstratum est, non ita magno, aut di-
 ficili, et arduo ascensu. hanc uterque, si aduersari-
 um

um copiam transire conaretur, expectabat, quo aequo
 re loco praelium committeretur. simul a sinistro cornu P.
 Atij equitatus omnis, et una leuis armatura interie-
 titi complures cum se in uallē dimitterent, cernebantur. ad
 eos Curio equitatu, et duas Marrucinorum cohortes
 mittit: quorum primum impetum equites hostium non tulerunt:
 sed, admissis equis, ad suos refugerunt: relicti ab ijs,
 qui una procurrerant, leuis armature, circumueniebantur,
 atq. interficiebantur ab nostris. Huc tota Vari conuer-
 sa acies, suos fugere, et occidi uidebat. Tu Rebilus le-
 gatus Caesaris, quem Curio secum ex Sicilia duxerat, et ma-
 gnum habere usum in re militari sciebat, perterritum,
 inquit hostem uides Curio: quid dubitas uti temporis op-
 portunitate? Ille unum elocutus, ut memorati tenerent
 milites ea, quae pridie sibi confirmasset, se qui sese iubet, et
 praerit ante omnes: adeoque erat impedita uallis, ut in
 ascensu, nisi subleuati a suis, primi non facile eniteren-
 tur. sed, praecipitatis animis Atianorum militum timore,
 et fuga, et caede suorum, nihil de resistendo cogita-
 bant; omnesque iam se ab equitatu circumueniri arbitra-
 bantur. itaque prius, quam telum * abijci posset, aut nostri
 propius accederent, omnis Vari acies terga uertit, sequi
 in castra recepit. qua in fuga Fabius Peltinus quidam,
 ex infimis ordinibus, de exercitu Curionis, primum ag-
 me fugentium consecutus, magna uoce Varum nomine
 appellans requirebat; ut unus * esse ex eius militibus, et
 monere aliquid uelle, ac dicere uideretur. ubi ille, se prius
 appellatus, adspexit, ac restitit; et, quis esset, aut quid
 uellet, quaesivit; humerum apertum gladio appetit:
 paulumque abfuit; quin Varum interficeret. quod ille

periculum, sublato ad eius conatum scuto, vitavi.
 Fabius, a proximis militibus circumventus, interficitur,* ac fugentium multitudine, ac turba portæ castrorum* occupantur; atque iter impeditur; pluresque in eo loco sine vulnere, quam in prælio, aut fuga, intereunt. neque multum abfuit, quin etiam castris expellerentur: ac nonnulli protinus eodem cursu in opidum contenderunt. sed,* cum loci natura, tum munitio castrorum aditum prohibebat: quod ad prælium egressi Curionis milites, usque rebus indigebant, qua ad oppugnationem castrorum erant usui, itaque Curio exercitum in castra reducit, suis omnibus præter Fabium incolu-
 mibus, ex numero aduersariorum circiter DC. interfecit, atque vulneratis: qui omnem, discessu Curionis, multique præterea, per simulationem vulnere, ex castris in opidum, propter timorem, sese recipiunt. Quare animaduersa, Varus, et terrore exercitus cognito, bucinatore in castris, et paucis ad speciem tabernaculis relictis, de tertia uigilia silentio exercitum in opidum reducit. Postero die Curio Viticam obsidere, et uallo circummunire instituit. Erat in opido multumdo insolens belli,* diuturnitate otij; Viticenses, pro quibusdam Caesaris in se beneficijs, illi amicissimi; conuentus, qui ex uarijs generibus constaret; terror ex superioribus prælijs magnus. itaque de deditioe omnes palam loquebantur; et cum P. Atio agebant, ne sua pertinacia omnium fortunas perturbari uellet. Hæc cum agerentur, nuncij, præmissi ab rege Iuba, uenerunt, qui illum cum magnis copijs adesse dicerent, et de custodia, ac defensione urbis hortarentur. quæ res eorum

per-

perterritos animos confirmauit. Nunciabantur hæc eadem Curioni, sed aliquandiu fides fieri non poterat. tantam habebat suarum rerum fiduciam. Iamque Caesaris in Hispania res secunda in Africam nuncijs, ac literis perferabantur. quibus omnibus rebus sublatus, nihil contra se regem* ausurum existimabat. sed, ubi certis auctoribus comperit, minus v, et xx. millibus longe ab Vitica eius copias abesse; relictis munitio-
 bus, sese in castra Corneliana recepit. huc frumentum comportare, castra munire, materiam conserrere, cepit. statimque in Siciliam misit, uti XI. legiones, reliquisque equitatus ad se mitteretur. Castra erant ad bellum du-
 cendum aptissima, natura, et loci munitione, et maris propinquitate, et aquæ, et salis copia: cuius magna vis iam ex proximis erat salinis eo congesta. non materia multitudine arborum, non frumentum, cuius erat plerissimi agri, deficere poterat. itaque, suorum omnium consensu, Curio reliquas copias expectare, et bellum ducere, parabat. His constitutis rebus, probatisque consilijs, ex perfugis quibusdam opidanis audit, Iubam, reuocatum summo bello, et controuersis Leptitanorum, restitisse in regno; Saburam, eius præfectum, cum mediocribus copijs missum, Viticæ appropinquare. His auctoribus temere credens, consilium commutat, et prælio rem committere constituit. multum ad hanc rem probandam adiuuat adolescentia, magnitudo animi, superioris temporis prouentus, fiducia rei bene gerendæ. His rebus impulsus, equitatum omnem primæ nocte ad castra hostium mittit, ad flumen Bagradam, quibus præerat Sabura, de quo ante erat auditum. Sed

X 2 ret

vex cum omnibus copijs insequeretur, & VI. millium passuum intervallo a Sabura cōfederat. Equites missi, nocte iter conficiunt: imprudentes, atque inopinantes hostes aggrediuntur. Numida enim, quadam barbara consuetudine, nullis ordinibus passim confederant. hos oppressos somno, & dispersos adorti, magnum eorum numerum interficiunt: multi perterriti profugunt. quo facto, ad Curionem equites reuertuntur, captiuosq. ad eum reducant. Curio cū omnibus copijs quarta uigilia exierat, cohortibus V. castris praesidio relictis. Progressus millia passuum VI. equites conuenit; rem gestam cognouit; ex captiuis querit, quis castris ad Bragadam praesit: respondent, Saburam; reliqua, studio itineris conficiendi, quærere praetermittit; proximaq. respiciens signa, uidetis ne, inquit, milites captiuorum orationem cum perfugis conuenire? abesse regē exiguas esse copias missas, quæ paucis equitibus pares esse non potuerunt. proinde ad praedam, ad gloriā, properate; ut iam de praemijs vestris, & de referenda gratia, cogitare incipiamus. Erant per se magna, quae gesserant equites, praesertim cum eorum exiguus numerus cum tanta multitudine Numidarum conferretur. haec tamen ab ipsis inflatus commemorabantur; ut de suis homines laudibus libenter praedicant. multa praeterea spolia praeferebantur. capti homines, equitesq. producebantur: ut, quidquid intercederet temporis, hoc omne uictoria morari uideretur. ita spei Curionis militū studia non dcerant. equites sequi iubet sese; iterq. acelerat, ut q̄ maxime ex fuga perterritos adorti possent. At illi, itinere totius noctis confecto, subsequi non poterant:

rant: atque alij alio loco resistebant. ne haec quidē res Curionē ad spē morabatur. Iuba, certior factus a Sabura, de nocturno praelio, I I. millia Hispanorum, & Gallorū equitū, quos, suae custodiae causa, circum se habere consueverat, & peditum eā partem, cui maxime cōfidebat, Sabura submittit: ipse cū reliquis copijs, elephantisq. XL. lentius subsequitur; suspicatus, praemis equitibus, ipsum affore Curionē. Sabura copias equitū, peditumq. instruit: atq. his imperat, ut, simulatione timoris paulatim cedant, aut pedem referant: sese, cum opus esset, signum praelij daturum; & quod rem postulare cognouisset, imperaturum. Curio ad superiorem spem addita praesentis temporis opinione, hostes fugere arbitratus, copias ex locis superioribus in campum deducit. Quibus ex locis cū longius esset progressus, confecto iā labore exercitu, XVI. millium spatio, consistit. dat signū suis Sabura, acie constituit, & circuire ordines, atque hortari, incipit: sed peditatu dumtaxat procul ad speciem utitur; equites in acie mittit. Non deest negotio Curio: suosq. hortatur, ut spem omnem in uirtute reponant. nec militibus quidem, ut defessis; neque equitibus, ut paucis, & labore confectis, studiū ad pugnam, uirtusq. deerat sed ii, numero CC, (reliqui in itinere subsisterant) quamcumq. in partē impetum fecerāt: hostes loco cedere cogebāt: sed neq. longius fugietes prosequi, nec uehemētius equos icitare poterāt. At equitatus hostiū ab utroq. cornu circumire aciem nostrā, & auersos proterere incipit. Cū cohortes ex acie procurrisset, Numida integri celeritate impetū nostrorum effugebant; rursusq. ad ordines suos se recipietes,

circumbant, & ab acie excludebant. sic neque in loco manere, ordinesq. seruare, neque procurrere, & casum subire tutū videbatur. Hostium copia, summissis ab rege auxilijs, crebro augebatur. nostros vires lassitudine deficiebant. simul ij, qui vulnera acceperāt, neque acie excedere, neque in locum tutum referri poterant; quod tota acies equita tu hostium circumdata tenebatur. hi, de sua salute desperantes, vt extremo vite tempore homines facere consueverunt, aut suam mortē miserebantur, aut parentes suos cōmendabant, si quos ex eo periculo fortuna seruare potuisset. plena erat omnia timoris, & luctus. Curio, vbi, perterritis omnibus, neq. cohortationes suas, neque preces audiri intelligit, unam, ut in reliquis rebus, spem reliquam salutis esse arbitratus, proximos colles capere vniuersos, atque eo inferi signa iubet. hos quoq. p̄occupat missus a Sabura equitatus. tum v̄cro ad summam desperationem nostri perueniunt; & partim fugientes ab equitatu interficiuntur, partem integri procumbunt. hortatur Curionem Cn. Domitius, p̄fectus equitum, cum paucis equitibus circumstans, vt fuga salutē pet. it, atque in castra contendat, & se ab eo non discessurum pollicetur. At Curio, numquā amisso exercitu, quē a Casare fidei suae commissum acceperit, se in eius conspectū reuersurum, confirmat; atque ita p̄eliās interficitur. Equites per paucos ex p̄elio se recipiunt, sed ij, quos ad nouissimum agmen, equorum reficiendorum caussa. substituisse demonstratum est, fuga totius exercitus procul animaduersa, sese incolumes in castra conferunt. Milites ad vnum omnes interficiuntur. His rebus cognitis, M. Rufus qua-

stor.

stor, in castris relictus a Curione, cohortatur suos, ne animo deficiāt. Illi orant, atque obsecrant, ut in Sicilia nauibus reportētur. pollicetur: magistrisq. imperat nauis, vt primo vespere omnes scaphas ad litus appulsas habeant: sed tantus fuit omnium terror, vt alij adesse copias Iuba dicerent, alij cū legionibus instare Varum, iamq. se puluere uenientium cernere; quarū rerum nihil omnino acciderat: alij classem hostiū celeriter aduolaturam suspicarentur. itaque, perterritis omnibus, sibi quisque consulebat. qui in classe erant, proficisci properabant. horum fuga nauium onerariarū magistrōs incitabat. pauci leuinculi ad officium imperiumq. conueniebant. sed tanta erat, completis litoribus, contentio, quā potissimū ex magno numero conscenderent; vt multitudine, atque onere nō nulli deprimerentur, reliqui hoc timore p̄p̄ius adire tardaretur. Quibus rebus accidit, ut pauci milites, patresq. familiae, qui aut gratia, aut misericordia, ualerēt, aut naues adnare possent, recepti, in Sicilia incolumes peruenirēt. reliquae copiae, missis ad Varū * noctu, legatorū numero, ceterionibus, sese ei dederūt. quorum cohortes militum Iuba postero die ante opidum conspicatus, suam esse p̄dicans p̄dā, magnam partem eorum interfici iussit: paucos electos in regnum remisit. cum Varus, suam fidem ab eo laedā quereretur, neque resistere auderet: ipsa, equo in opidū uectus, prosequentibus compluribus senatoribus, quo in numero erat Ser. Sulpicius, & Lucinius Damasippus, paucis diebus, quae fieri uellet, Vtica constituit, atque imperauit: diebusque aequae post paucis, se in regnum cum omnibus copijs recepit.

X 4

C. IV.

C. IULII CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO CIVILI

LIBER III.

DICTATORE habente comitia Cesa-
re, consules creantur Iulius Caesar,
et P. Scruilius. is enim erat annus,
quo per leges ei consulem fieri lice-
ret. His rebus confectis, cum fides
tota Italia esset angustiior, neq. cre-
dita pecunia soluerentur, constituit, ut arbitri darentur,
per eos fierent aestimationes possessionum, & rerum,
quanti quaeque earum ante bellum fuissent, atq. ex credi-
toribus transferentur. hoc & ad timorem nouarum ta-
bularum tollendum, minuendumq. qui fere bella, & ci-
uiles dissensiones sequi consuevit, & ad debitorum tunc
danti existimationem, esse aptissimum existimauit. ite,
praetoribus, tribunisque. pl. rogationes ad populum feren-
tibus, nonnullos, ambitus Pompeia lege damnatos, illis
temporibus, quibus in urbe praesidia legionum Pompe-
ius habuerat, quae iudicia, alijs audientibus iudicibus,
alijs sententiam ferentibus. singulis dieb. erant perfecta,
in integrum restituit; qui se illi initio ciuilibus belli obu-
lerat, si sua opera in bello uti uellet; perinde estimans,
ac si usus esset, quoniam sui fecissent potestatem. statu-
erat enim, hos prius iudicio populi deberere restitui, quam
suo beneficio uideri receptos; ne aut ingratus in refe-
renda gratia, aut arrogans * in praeripiendi populi be-
neficio

neficio uideretur. His rebus, & ferijs Latinis, comitijs-
que omnibus perficiendis XI dies tribuit: dictaturaque.
se abdicat, & ab urbe proficiscitur, Brundisiumq. perue-
nit: eo legiones XII, equitatum omnem uenire iusserat.
sed tantum nauium reperit, ut anguste xv. millia legio-
nariorum militum, & D. equites transportare possent.
hoc munus, inopia nauium, Caesari ad conficiendi belli
celeritate defuit. atq. ex copia ipsa hoc infrequentiores
imponuntur, quod multi Gallicis tot bellis defecerant;
longuq. uer ex Hispania magnu numeru deminuerat;
& grauis autumnus in Apulia, circūq. Brundisium, ex-
saluberrimis Galliae, & Hispaniae regionibus, omnem
exercitum ualitudine tentauerat. Pompeius, anni spa-
tium ad comparandas copias nactus, quod uacuu a bel-
lo, atq. ab hoste otiosum fuerat, magnam ex Asia, Cy-
cladibusq. insulis, Corcyra, Athenis, Ponto, Bithynia,
Syria, Cilicia, Phoenice, et Aegypto classem coegerat,
magna omnib. locis * edificandam curauerat; magnam
imperatam Asia, Syria, * regionibusq. omnib. & dy-
nastis, & tetrarchis, & liberis Achaiae populis pecu-
niam exegerat: magnam societas earum prouincia-
ru, quas ipse obtinebat, sibi numerare coegerat. Legio-
nes effecerat ciuium Romanoru IX; v. ex Italia, quas
traduxerat; una ex Sicilia ueteranam, quam, factam
ex duabus, Gemellam appellabat; una, ex Creta, & Ma-
cedonia, ex ueteranis militib. qui dimissi a superiorib.
imperatorib. in ijs prouincijs confederat; II. ex Asia,
quas Lætulus consul * scribendas curauerat. Praeterea ma-
gnu numeru ex Thessalia, Boeotia, Achaia, Epiroq. sup-
plemēti noie, in legiones distribuērat. His Antonianos
milites

militēs admiscuerat. Præter has exspectabat cum Scipione ex Syria legiones II; sagittarios, ex Creta, Lacedæmone, Ponto, atque Syria, reliquisque ciuitatibus III millia numero habebat; funditorum cohortes vi, mercenarias II equites vi I millia: ex quibus DC Gallos Deiotarus adduxerat, D. Ariobarzanes ex Cappadocia: ad eundem numerum Cotys ex Thracia dederat, & Sasalem filium miserat. Ex Macedonia CC erant, quibus Rascipolis præerat, excellenti virtute. D. ex Gabinianis Alexandria, Gallos, Germanosque, quos ibi A. Gabinius præsidii causâ apud regem Ptolemeum reliquerat, Pompeius filius cum classe adduxerat; DCCC, quos ex seruis suis, pastorumque suorum coegerat; CCC, Tarcondarius, Castor, & Danilaus, ex Gallogrecia dederant. horum alter vna venerat, alter filium miserat. CC ex Syria a Comageno Antiocho, cui magna premia Pompeius tribuit, missi erant, in his plerique hipopotaxotæ. Huc Dardanos, Bessos partim mercenarios, partim imperio, aut gratia comparatos, item Macedonas, Thessallos, & reliquarum gentium, & ciuitatum, adiecerat; atque eum, quem supra demonstrauimus, numerum expleuerat. Frumenti vim maximam ex Thessalia, Asia, Aegypto, Creata, Cyrenis, reliquisque regionibus comparauerat. hiemare Dyrrhachio, Apollonia, omnibusque opidis maritimis constituerat, ut mare Casarem transire prohiberet: cuiusque rei causa omni in ora maritima classem disposuerat, præerat Aegyptijs nauibus Pompeius filius; Asiaticis, D. Lelius, & C. Triarius; Syriacis, C. Cassius; Rhodijs, C. Marcus; cum C. Pomponio; Liburnicæ, atque Achaicæ classis, Scri-

si, Scribonius Libo, & M. Octavius: toti tamen officio maritimo M. Bibulus præpositus cuncta administrabat: ad hunc summa imperij respiciebat. Cesar, ut Brundisium venit, concionatus apud militem, quoniam prope ad finem laborum, ac periculorum esset peruentum, æquo animo mancipia, atque impedimenta in Italia relinquerent; ipsi expediti, naues conscenderent, quo maior numerus militum posset imponi; omniaque ex uictoria, & ex sua liberalitate, sperarent. conclamantibus omnibus, imperaret, quod vellet: quodcumque imperauisset, se æquo animo esse facturos; pridie non. Ian. naues soluit; impositis, ut supra demonstratum est, legionibus vi I postridie terram attigit Cerauniorum, saxa inter; & alia loca periculosa quietam noctem stationem, & portus omnes timens, quos teneri ab aduersarijs arbitratur, ad eum locum, qui appellatur Pharsalus, omnibus nauibus ad unam incoluminibus, milites exposuit. Erat Orici Lucretius Hispilo, & Minucius Rufus cum Asiaticis nauibus xix. quibus iussu D. Lelii præerant; M. Bibulus cum nauibus cx. Corcyrae, sed neque ij, sibi confisi, ex portu prodire sunt ausi; cum Cesar omnino xii. naues longas præsidio duxisset; in quibus erat & ipse. neque illi Bibulus, impeditis nauibus, dispersisque remigibus, satis mature occurrit: quod prius ad continentem uisus est Cesar, quâ de eius aduentu fama omnino in eas regiones perferretur. Expositis militibus, naues eadem nocte Brundisium a Casare remittuntur; ut reliquæ legiones, equitatusque transportari possent. Huic officio præpositus erat Fulus Calenus, legatus, qui celeritate in transportandis legioni-

gionibus adhiberet. sed serius a terra proiecta naues,
neq. v. se nocturna aura, in redeundo offenderunt. Bibu-
lus enim, Corcyra certior factus de aduentu Caesaris,
speras se alicui parti onustarum nauium occurrere pos-
se, nauibus occurrit; & nactus circiter xxx, in eas di-
ligentia sua, ac doloris iracundia erupit, omnesq. incen-
dit; eodemq. igne nautas, dominosq. nauium interfecit,
magnitudine pœnæ reliquos deterrere sperans. Hoc cō-
fecto negotio, a Salonis ad Orici portum stationes, lito-
raq. omnia longe, lateq. classibus occupauit: custodisq.
diligentius dispositis, ipse grauiſſima hieme in nauibus
excubabat, neq. ullum laborem, aut numus dispiciens,
neque subsidium expectans, si in Caesaris* conspectum
ueniret. Sed post discessum Liburnarū, ex Illyrico M.
Octavius cum ijs, quas habebat, nauibus Salonas per-
uenit; ibiq. concitatis Dalmatis, reliquisque barbaris,
Hissam a Caesaris amicitia auertit: conuentum Salo-
nis cum neque pollicitationibus, neque denunciatione
periculi permouere possēt, opidū oppugnare instituit.
est autem opidum & loci natura, & colle munitum.
sed celeriter ciues Romani, ligneis effectis turribus, se-
se munierunt: & cum essent infirmi ad resistendum, pro-
pter paucitatem hominum crebris confecti uulneribus,
ad extremum auxilium descenderunt: seruosque om-
nes puberes liberauerunt: & praefectis omnium mulie-
rum crinibus, tormenta effecerūt. Quorum cognita sen-
tentia, Octavius quinque castris opidum circumdedit;
atq. uno tempore obsidione, & oppugnationibus eos
premere coepit. Illi, omnia perpeti parati, maxime re-
frumentaria laborabant.* qua de re missis ad Caesarem
legatis,

legatis, auxilium ab eo petebant: reliqua, ut poterant,
per se incommoda sustinebant: & longo interposito
spatio, cum diuturnitas oppugnationis negligentiores
Octavianos effecisset, nacti occasionem meridiani tem-
poris, discessu eorum, pueris, mulieribusq. in muro di-
spostis, ne quid quotidianæ consuetudinis desiderare-
tur, ipsi, manufacta, cum ijs, quos nuper manuissos
liberauerant, in proxima Octauij castra irruperūt. His
expugnatis, eodem impetu altera sunt adorti, inde ter-
tia, & quarta, & deinceps reliqua: omnibusq. eos ca-
stris expulerūt; & magno numero interfecto, reliquos,
atque ipsum Octavium in naues confugere coegerunt.
Hic fuit oppugnationis exitus. Iamq. hiems appropin-
quabat; & tantis detrimentis receptis, Octavius,
desperata oppugnatione opidi,* Dyrrhachiū sese ad Pō-
peium recepit. * Demonstratum est, L. Vibullium Ru-
fum, Pompeij praefectum, bis in potestatem peruenisse
Caesaris, atque ab eo esse dimissum, semel ad Corin-
thum, iterum in Hispania. hunc pro suis beneficijs Caesar iu-
dicauerat idoneum, quem cum mandatis ad Cn. Pom-
peium mitteret: eundemque apud Cn. Pompeium au-
toritatem habere intelligebat. Erat autem haec summa
mandatorum: debere utrumque pertinaciæ finem
facere, & ab armis discedere, neque amplius* for-
tunam periclitari; satis esse magna utrimque in-
commoda accepta; quæ pro disciplina, & præcep-
tis habere possent, ut reliquos casus timerent: illum
ab Italia expulsū, amissa Sicilia, & Sardinia, dua-
busque Hispanijs, & cohortibus in Italia, atque Hi-
spania ciuium Romanorum c. atque xxv. se morte
Curi-

Curionis, & detrimento Africani exercitus tanto, militumque deditio ad Corcyram: proinde sibi, ac reip. parceret, quantumque in bello fortuna posset; iam ipsi in commodis suis satis essent documento; hoc unum esse tempus de pace agendi, dum sibi uterque consideret, & pares ambo uiderentur: si vero alteri paulum modo tribuisset fortuna, non esse usurum conditionibus pacis eum, qui superior uideretur, neque fore aqua parte contentum, qui se omnia habiturum consideret: conditiones pacis, quoniam antea conuenire non potuisset, Romæ a senatu, & a populo peti debere: interea & reip. & ipsis placere oportere, si uterque in concione statim iurauisset, se triduo proximo exercitum dimissurum, depositisq. armis, auxiliisque, quibus nunc consideret, necessario populi senatusq. iudicio fore utrumque contentum: hæc quo facilius Pompeio probari possent, omnes suas terrestres, urbiumque copias dimissurum. Vibullius, his * expositis a Casare, non minus necessariū esse existimauit, de repentino aduentu Casaris Pompeium fieri certiores, uti ad id consilium capere posset, ante quam de mandatis agi inciperet: atque ideo, continuo, & nocte, & die itinere, atque mutatis ad celeritatis iumentis, ad Pompeium contendit: ut, adesse Casarem omnibus copiis, nunciaret. Pompeius erat eo tempore in Candauia; iterque ex Macedonia in biberna, Apolloniam, Dyrrachiumque, habebat. sed, re noua perturbatus, maioribus itineribus Apolloniam petere cœpit, ne Casar ora maritimam ciuitates occuparet. At ille, expositis militibus, eodem die Oricum proficiscitur. Quo cum venisset; L. Torquatus, qui iussu Pompeij

peij opido præerat, præsidiumque ibi Parthunorum habebat, conatus portis clausis opidum defendere, Græcos murum ascendere, atque arma capere; iubet. illi autem cum se contra imperium populi R. pugnaturos esse negarent; epidani autem sua sponte Casarem recipere conauerunt, desperatis omnibus auxiliis, portas aperuit; & se, atque opidum Casari dedit; incolumisq. ab eo conseruatus est. Recepto Casar Orico, nulla interposita mora, Apolloniam proficiscitur. Eius aduentu audito, L. Straberius, qui ibi præerat, aquam cõportare in arcem, atque eam minuire, obsidesque ab Apolloniatis exigere, cœpit. Illi vero daturos se negare; neque portas consili prælucos; neque sibi iudicium sumpturos contra, * atque omnis Italia, populusque R. iudicauisset. Quorum cognita voluntate, * clam profugit. Apolloniatum ad Casarem legatos mittunt, opidoque recipiunt. Hos sequuntur Bellidenses, Amatini, & relique finitimæ ciuitates, totaque Epirus, legatis ad Casarem missis, quæ imperaret, facturos pollicentur. At Pompeius, cognitis ijs rebus, quæ erant Orici, atque Apolloniæ gestæ, Dyrrachio timens diurnis eo, nocturnisque itineribus, contendit. simul ac Casar appropinquare dicebatur, tantus terror incidit eius exercitui, quod properans noctem diei coniunxerat, neque iter intermiserat, ut pæne omnes in Epiro, finitimisque regionibus signa relinquerent; complures arma proiecerent; ac fugæ simile iter uiderentur. sed, cum prope Dyrrachium Pompeius constitisset, castraque metari iussisset; perterrito etiam tum exercitum, princeps Labienus procedit: iur atque se eum

non deserturum, eundemque casum subiturum, quem cumque ei fortuna tribuisset. Hoc idem reliqui iurant legati. hos tribuni mil. centurionesque sequuntur, atque idem omnis exercitus iurat. Caesar * profecto occupato itinere ad Dyrrbachium, sinem properandi facit: castraq. ad flumen Apsum ponit, in finibus Apolloniatum; ut * vigilijs, castelliisque benemeritae ciuitates tutae essent: ibique reliquarum ex Italia legionum aduentum expectare, & sub pellibus hiemare, constituit. hoc idem Pompeius facit; & trans flumen Apsum positis castris, eo copias omnes, auxiliaque conduxit. Calenus, legionibus, equitibusque Brundisii in naues * positus, ut erat praeceptum a Caesare, quantum nauium facultatem habebat, naues soluit; paulumque a portu progressus, litteras a Caesare accipit; quibus est certior factus, portus, litora, que omnia classibus aduersariorum teneri. Quo cognito, se in portum recipit, nauesque omnes reuocat: una ex ijs, quae perseuerauit, neque imperio Caleni obtinuerat, quod erat sine militibus, priuatoque consilio administrabatur, delata * Oricum, atque a Bibulo expugnata est: qui de seruis, liberisque omnibus ad impuberes supplicium sumit, & ad unum interficit. ita, exiguo tempore, * magno casu totius exercitus salus constitit. Bibulus ut supra demonstratum est, erat cum classe ad Oricum: & sicut mari, portibusque. Caesarem prohibebat, ita ipse omni terra earum regionum prohibebatur. praesidijs enim dispositis, omnia litora a Caesare tenebantur: neque lignandi, neque aquandi, neque naues

naues ad terram religandi potestas fiebat. erat res in magna difficultate: summisque angustijs rerum necessaria rum premebantur; adeo, ut cogerentur, sicuti reliquum commeatum, ita ligna, atque aquam, Corcyra nauibus onerarijs supportare: atque vno tempore accidit, ut, difficilioribus vti tempestatibus, expellibus, quibus erant tecta naues, nocturnum excipere rorem * cogerentur: quas tamen difficultates patienter, & aequo animo ferebant; neque sibi nudanda litora, et relinquendos portus existimabant. Sed, cum essent in quibus demonstrari angustijs; ac se Libo cum Bibulo coniunxisset; loquuntur ambo ex nauibus cum M. Acilio, & Statio Murco legatis; quorum alter opidum muris, alter praesidijs terrestribus praerat; velle se de maximis rebus cum Caesare loqui, si sibi eius facultas detur. huc addunt pauca, rei confirmandae causa, ut de compositione acturi viderentur. Interim postulant, ut sint indutiae; atque ab ijs imperant. magnum enim, quod afferebant, videbatur; & Caesare: si summe sciebant cupere; & * perfecturum aliquid * de Bibuli mandatis, existimabatur. Caesar eo tempore cum legione vna * profectus erat ad recipiendas vltiores ciuitates, & rem frumentariam expedendam, qua anguste utebatur. * Erat autem ad Butthrotum oppositum Corcyrae. Ibi ab Acilio certior, & Murco per litteras factus de postulatis Libonis, & Bibuli, legionem relinquit; ipse Oricum reuertitur. eo cum venisset, euocantur illi ad colloquium: prodit Libo, atque * excusat Bibulum, quod is iracundia summa erat, inimicitiasque habebat etiam priuatas

privatas cum Casare, ex adilitate, & prætura conceptas; ob eam * rem colloquium vitasse, ne res maxima spei, maximaque utilitatis eius iracundiam impedirentur: Pompei summam esse, ac fuisse semper voluntatem, ut componeretur, atque ab armis discederetur: sed potestatem se eius rei nullam habere; propterea quod de consilij sententia summam belli rerumque omnium Pompeio permiserint: sed, postulatis Cesaris cognitis, missuros ad Pompeium, atque illum reliqua * perfecturum, hortantibus ipsis: interea manerent indutias, dum ab illo reddiri posset: ne ve alter alteri noceret. huc addit pauca de causa, & de copijs, auxiliisque suis. Quibus rebus neque * tum respondendum Cesar existimabat: neque nunc, ut memoria prodatur, satis cause putamus. Postulabat Cesar, ut legatos sibi ad Pompeium sine periculo mittere liceret; idque ipsi fore reciperent, aut acceptos per se ad eum perducerent; quod ad indutias pertineret, sic belli rationem esse divitijs; ut illi classe naues, auxiliaque sua impedirent; ipse, ut aqua, terraque eos prohiberet; & si hoc sibi remitti vellent, remitterent ipsi de maritimis custodijs; sin illud tenerent, se quoque id retenturum; nihilominus tamen agi posse de compositione, ut hæc non remitterentur; neque hanc rem esse impedimenti loco. Illi neque legatos Cesaris recipere, neque periculum præstare eorum, sed totam rem ad Pompeium rejicere: unum instare de indutijs, vehementissimeque contendere. * Quos ubi Cesar intellexit, presentis periculi, atque inopie vitanda causa, omnem orationem instituisse, neque ullam spem, aut

aut conditionem pacis afferre: ad reliquam cogitationem belli sese recepit. Bibulus, multos dies terra prohibitus, & graviore morbo ex frigore, ac labore implicatus, cum neque curari posset, neque susceptum officium deserere vellet, * vim morbi sustinere non potuit. Eo mortuo, ad neminem unum summa imperij redit: sed separatim suam quisque classem ad arbitrium suum administrabat. * Vibullius, sedato tumultu, quem repentinus adventus Cesaris concitauerat, ubi primum, rursus adhibito Libone, & L. Lucceio, & Theophane, quibus communicare de maximis rebus Pompeius consueverat, de mandatis Cesaris agere instituit. cum ingressum in sermonem Pompeius interpellavit, & loqui plura prohibuit. Quid mihi, inquit, aut vita, aut civitate opus est, quam beneficio Cesaris habere videbor? cuius rei opinio tolli non poterit, nisi cum in Italiam, ex qua profectus sum, reductus existimabor, bello profecto. Ab ijs Cesar hæc dicta cognovit, qui sermoni interfuerunt. conatus tamen nihilominus est alijs rationibus per colloquia de pace agere. Inter bina castra Pompeij, atque Cesaris unum flumen tantum inter erat Apfius: crebraque inter se colloquia milites habebant: neque ullum interrim telum per pactiones colloquentium transficiebatur. Mittit P. Vatinius legatum ad ripam ipsam fluminis; qui ea, quæ maxime ad pacem pertinere videntur, ageret; & crebro magna voce pronunciaret, liceret ne civibus ad civem de pace legatos mittere; quod etiam fugitijs ab saltu Pyrenæo, prædonibusque licuisset; præsertim, ut id agerent, ne civem cum

ei^{us} armis decertarent. Multa suppliciter locutus, ut de sua, atque omnium salute debebat, silentioq. ab utrisque militibus * auditus, responsum est ab altera parte, A. Varronem profiteri, se altera die ad colloquium uenturum; atque una etiam utrimque admodum tuto legati venire, & quæ uellent, exponere possent; certumque ei rei tempus constituitur. Quo cum esset postero die ventum; magna utrimque multitudo conuenit; magnaque erat eius rei expectatio: atq. omnium intenti animi ad pacem esse videbantur. Qua ex frequentia T. Labienus prodijt, * summissa oratione loqui de pace, atque altercari cum V. Atimio incipit. quorum mediam orationem interrumpunt undique subito tela immissa; quæ ille obiectus armis militum uitauit. vulnerantur tamen complures, in his Cornelius Balbus, M. Plotus, L. Tiburtius, centuriones, militesq. non nulli. Tum Labienus, Desinite ergo de compositione loqui. nam nobis, nisi Cesaris capite relato, pax esse * nulla potest. Iisdem temporibus Romæ M. Cælius Rufus prætor, causa debitorum suscepta, initio magistratus tribunalsuum, iuxta C. Trebonij, prætoris urbani, sellam collocauit; & si quis * appellasset de estimatione, & de solutionibus, quæ per arbitrium fierent, ut Cesar præsens constituerat, fore auxilio pollicebatur. sed fiebat æquitate decreti, & humanitate Trebonij, qui his temporibus clementer, & moderate ius dicendum existimabat, ut reperiri non posset, a quibus iniuriam * appellandi nasceretur. nam fortasse inopiam excusare, & calamitatē aut propriam suam, aut temporum queri, & difficultates auktionandi proponere; etiam

me-

mediocris est animi: integritas uero tenere possessiones, qui se debere fateantur, cuius animi, aut cuius impudentiæ est? itaque, qui hoc postularet, reperiebatur nemo. atque ipsi, ad quorum commodum pertinebat, diu^{er}sior inuentus est Cælius. & ab hoc profectus initio, ne frustra ingressus turpem causam uideretur, legem promulgauit, ut sexies * seni dies sine usuris creditæ pecuniæ soluantur. Cum resisteret Seruilius consul; reliquique magistratus: & minus opinione sua efficeret: ad hominum excitanda studia, sublata priore lege, duas promulgauit; unam, qua mercedes habitationum annuas conductoribus donauit; aliam tabularum nouarum: impetuque multitudinis in C. Trebonium facta; & non nullis uulneratis, eum de tribunali deturbauit; de quibus rebus Seruilius consilium ad senatum retulit; senatusque Cælium ab rep. remouendum censuit. Hoc decreto, cum consul senatu prohibuit, & concionari conantem de rostris deduxit. Ille, in nimia, & dolore permotus, palam se proficili Cesarē simulauit, clam nuncijs ad Milonem missis, qui, Clodio interfecto, eius nomine erat damnatus; * atque eo in Italiam euocato, quod magnis muneribus datis, gladiatoris familiaris * reliquias habebat, sibi coniunxit; atque cum in Turinum ad sollicitandos pastores præmisit. Ipse, cum Casilinum uenisset, unaq. tempore signa eius militaria, atq. arma Capuæ essent * comprehensa, familia Neapoli uisa, atque proditio opidi appareret; patefactis consilijs, exclusus Capua, & periculum ueritus, quod conuentus arma ceperat, atque eum hostis loco habendum existimabat, consi-

T 3 lio

lio desistit; atque eo itinere sese auertit. Interim Milo, dimissis circum municipia litteris, ea, quæ faceret, iussu, atque imperio facere Pompeij, quæ mandata ad se per Bibulum delata essent: quos ex ære alieno laborare arbitrabatur, sollicitabat. apud quos cum proficere nihil possent; quibusdã solutis ergastulis, Cosam in agro Turino oppugnare cepit. * eo cum a Q. Pedio prætoris cū legione lapide ictus esset ex muro, periit: & Cælius profectus, ut discurreret, ad Cæsarem peruenit Turios; ubi, * cum quosdam eius municipi sollicitaret, equitibus Cæsaris Gallis, atque Hispanis, * qui eo præsidij causa missi erant, pecunia polliceretur, ab ijs est interceptus: itaque magnarum initia rerum, quæ occupatione magistratuum, & temporum sollicitam Italiam habebant, celerem, & facilem exitum habuerunt. Libo, profectus ab Orico cum classe, cui præerat, nauium L. Brundisium venit, insulamq. quæ cõtra Brundisium portum est, occupauit; quod præstare, unum locum arbitrabatur, * qua necessarius nostris erat egressus, quã omnium litora, ac portus custodia clausos teneri. hic, repentino aduentu, naues onerarias quasdam nactus, incendit: & unam frumento onustam abduxit; magnumque nostris terrorem iniecit; & noctu mulieribus, & sagittarijs in terram expositis, præsidium equitum deiecit; & adeo loci opportunitate profecit, ut ad Pompeium litteras mitteret; naues reliquas, si vellet, subduci, & resciri iuberet; sua classe auxilia sese Cæsaris prohibitorum. Erat eo tempore Antonius Brundisii, qui, virtuti militum confusus, scaphas nauium magnarum circiter LX cratibus, pluteisque contextit; * eoque mili-

tes

tes delectos imposuit; atque eas in litore pluribus locis separatim disposuit; nauesq. triremes II. quæ Brundisii faciendas curauerat, per causam exercendorum remigum ad fauces portus prodire iussit. has cum audactus progressus Libo vidisset, sperans intercipi posse, quadremes v. ad eas misit. quæ cum nauibus nostris appropinquassent; nostri veterani in portum fugiebant; illi, studio incitati, incautius sequebantur. Iam ex omnibus partibus subito Antonianæ scaphæ, signo dato, se in hostes incitauerunt; primoq. impetu unam ex his quadremem cum remigibus, defensoribusque suis ceperunt; reliquas turpiter * fugere coegerunt. Ad hoc detrimentum accessit, ut, equitibus per oram maritimam ab Antonio dispositis, * aqua prohiberentur. qua necessitæ, & ignominia permotus Libo, discessit a Brundisio, * obsessionemque nostrorum omisit. Multi iam menses transferant; & hiems præcipitauerat; neque Brundisio naues, legionisque ad Cæsarem veniebant; ac non nullæ e prætermisse occasiones Cæsari videbantur; quæ certe sæpe flauerant venti, quibus necessario committendum existimabat. quantoque eius amplius processerat temporis, tanto erant alacriores ad custodias, qui classibus præerant: maioremque fiduciam prohibendi habebant; & crebris Pompeij litteris castigabantur, quoniam primo venientem Cæsarem non prohibuissent, ut reliquos eius exercitus impedirent: duriusque quotidie tempus ad transportandum lenioribus ventis expectabant. Quibus rebus permotus Cæsar, Brundisium ad suos seuerius scripsit, ut, nacti idoneum ven-

r 4 tum,

tum, ne occasione navigandi dimitterent; & ad* Ori-
cum* siue ad litora Appolloniatiū, cursum dirigerēt,*
quod eo naues eijcere possent. Hæc a custodibus clas-
sium loca maxime vacabant; quod se longius* por-
tibus committere non auderent. Illi, adhibita audacia,
& virtute, administrantibus M. Antonio, & Fusio
Caleno, multum ipsis militibus hortantibus, neque
vllum periculum pro salute Cæsaris recusantibus, na-
cti Austrum naues soluunt; atque altera die Apollo-
niam, Dyrrhachiumque* præteruehuntur. qui cum
essent ex continenti visi; Q. Coponius, qui* Dyrrhachij
classi Rhodiæ præerat, naues ex portu educit; & cum
iam* nostris, remissiore vento, appropinquasset, idem
Auster increbuit, nostrisque præsidio fuit. Neque ve-
ro ille ob eam causam conatu desistebat, sed labore, et
perseuerantia nautarum, seu vim tempestatis superare
posse sperabat; præteruectosq. Dyrrhachium magna vi
uenti, nihilo* secius sequebatur. nostri, vsi fortuna be-
nigna, tamen impetum classis timebant, si forte ven-
tus remississet. nacti portum, qui appellatur Nym-
phæum, vltra Lyssum millia passuum III. eo naues
introduxerunt: qui portus ab Africo tegebatur, ab
Austro non erat tutus: leuiusque tempestatis, quam
classis, periculum existimauerunt. Quo simul atque
intus est itum, incredibili felicitate Auster, qui per
biduum flauerat, in Africum se vertit. Hic subitam
commutationem fortunæ videre licuit. qui modo sibi
timuerant, hos tutissimus portus recipiebat: qui no-
stris nauibus periculum intulerant, de suo timere co-
gebantur. itaque, tempore commutato, tempestas &

nostros texit, & naues Rhodias afflixit, ita, vt ad vnā
*constrata omnes numero XVI. eliderentur, & nau-
fragio interirent; & ex magna remigium propugnato-
rumq. numero, pars ad scopulos* allisa interficeretur,
pars a nostris distraheretur: quos omnes conseruatos
Cæsar domum remisit. nostræ naues II, tar dius cursu
confecto, in noctem coniecte, cum ignorarent, quem lo-
cum reliqua cepissent, contra Lyssum in anchoris con-
sisterunt. has, scaphis, minoribusq. nauigijs compluri-
bus sumptis, Otacilius Crassus, qui Lyssi præerat, expu-
gnare parabat: simul de deditioe eorum agebat, &
incolumitatem deditis pollicebatur. Harum altera nauis
ducentos viginti ex legione tironum sustulerat: al-
tera ex veterana paullo minus* ducentis se comple-
rat.* Hic cognosci licuit, quantum esset hominibus præ-
sidij in animi fortitudine. tirones enim multitudine
nauium perterriti; &, salo, nauseaq. confecti, iurecu-
rando accepto, nihil ijs nocituros hostes, se O.
dederunt: qui omnes, ad eum perducti, contra
v. legionem iurifurandi in eius conspectu crudelissime in-
terficiuntur. At veterana legionis milites, item con-
flicti & tempestatis, & sentina vitijs,* non ex pri-
stina virtute remittendum aliquid putauerunt; sed,
nactandis condicionibus, & simulatione deditiois
extractio primo noctis tempore, gubernatorem in ter-
ram nauem eijcere cogunt; ipsi, idoneum locum nacti,
reliquam noctis partem ibi confecerunt, & luce pri-
ma, missis ad eos ab Otacilio equitibus, qui eam
patem oræ maritimæ* asseruebant, circiter CD,
quique eos armati ex præsidio secuti sunt, se defende-
runt;

runt; & nonnullis eorum interfecit, incolumes ad nostros sese receperunt. Quo facto, conuentus ciuium Romanorum, qui Lyssum obtinebat, quod opidum ijs antea Cæsar attribuerat, muniendumque curauerat, Antonium recepit, omnibusque rebus iuuit. Otacilius, sibi timens, opido fugit, & ad Pompeium peruenit. Ex omnibus copijs Antonius, quarum erat summa veteranorum **II** legionum, vnusqueq; tironum, & equitum **DCCC.** plerasque naues in Italiam remittit, ad reliquos milites, equitesque transportandos, pontones, quod est genus nauium Gallicarum, Lyssi reliquit; hoc consilio, ut, si forte Pompeius, vacuam existimans Italiã, eo transiecisset exercitum, quæ opinio erat edita in vulgus, aliquam Cæsar ad insequendum facultatem haberet: nunciosque ad eum celeriter mittit, quibus regionibus exercitum exposuisset, & quid militum transiexisset. Hoc eodem fere tempore Cæsar, atque Pompeius cognoscunt, nam præteruertas Apolloniam, Dyrrhachiumque naues viderant: ipsi iter secundum eas terras direxerant: sed quo essent ea delata, primis diebus ignorabant; cognitaque re, diuersa sibi ambo consilia capiunt; Cæsar, ut quamprimum se cum Antonio coniungeret; Pompeius, ut venientibus in itinere se opponeret, & si imprudens ex insidijs adoriri posset. Eodemque die uterque eorum ex castris Statiuis a flumine Apso exercitum educunt, Pompeius clam, & nocte, Cæsar palam, atque interdum. * sed Cæsari, circuitum maiore, iter erat longius, aduerso flumine, ut vado transire posset. Pompeius, quia expedito itinere flumen ei transeundum non erat, magnis itineribus ad

Anto-

Antonium contendit: atque, vbi eum appropinquare cognouit, idoneum locum nactus, ibi copias collocavit: suosque omnes castris continuit, ignesque fieri prohibuit; quo occultior esset eius aduentus. Hæc ad Antonium statim per Græcos deferuntur. Ille, missis ad Cæsarem nuncijs, vnum diem sese castris tenuit, altero die ad eum peruenit Cæsar. Cuius aduentu cognito, Pompeius, ne duobus circumcluderetur exercitibus, ex eo loco discedit, omnibusque copijs ad Asparagum Dyrrhachinorum peruenit, atque ibi idoneo loco castra ponit. His temporibus Scipio, detrimentis quibusdam circa montem Amanum acceptis, sese imperatorem appellauerat. Quo facto ciuitatibus, tyrannisque magnas imperauerat pecunias: item a publicanis suæ provinciæ debitam biennij pecuniam exegerat, & ab eisdem insequentis anni mutuam* præceperat: equitesque toti provinciæ imperauerat. Quibus coactis, finitimis hostibus, Parthis post se relictis, qui paullo M. Crassum imperatorem interfecerant, & M. L. in obsidione habuerant, legiones, equitesque ex Syria deduxerat: summaque sollicitudine, ac timore Parthici belli in provinciam cum venisset; ac non nulla militum* voces audirentur, sese, contra hostem si ducerentur, iuros, contra ciuem, & consulem arma non laturos; deductis Pergamum, atque in locupletissimas vrbes in hiberna legionibus, maximas largitiones fecit; & confirmandorum militum causa, diripiendas ijs ciuitates dedit. Interim acerbissime imperatæ pecuniæ tota provincia exigebantur. Multa præterea generatim ad auaritiã excogitabantur,

nam plerumque in nouitate fama antecedit. Hic, nullo in loco Macedonia moratus, magno impetu contendit ad Domitium; & cum ab eo millia passuum **xx.** abfuisset, subito se ad Cassium Longinum in Thessaliam conuertit. hoc adeo celeriter fecit; ut simul, adesse, & venire, nunciaretur. &, quo iter expeditius faceret, M. Fauonium ad flumen Haliacmonem, quod Macedonia a Thessalia diuidit, cum cohortibus **LXX.** presidio impedimentis * legionum reliqua, castellumque ibi muniri iussit. Eodem tempore equitatus regis Cotti ad castra Cassii aduolauit, qui circum Thessaliam esse consueuerat. Tum, timore perterritus Cassius, cognito Scipionis aduentu, uisusq. equitibus, quos Scipionis esse arbitrabatur, ad montes se conuertit, qui Thessaliam cingunt; atque ex his locis Ambraciam uersus iter facere cepit. At Scipionem, properantem sequi, litteræ sunt * consecutæ a M. Fauonio, Domitium cum legionibus adesse, nec se presidium, ubi constitutus esset, sine auxilio Scipionis: tenere posse. Quibus litteris acceptis, consilium Scipio, iterque commutat; Cassium sequi desistit; Fauonio auxilium ferre contendit. Itaque, die ac nocte continuato itinere, ad eum peruenit, tam opportuno tempore, ut simul Domitiani exercitus puluis cerneretur, & primi antecursores Scipionis uiderentur. Ita Cassio industria Domitij, Fauonio Scipionis celeritas salutem attulit. Scipio, in castris stadiis biduo moratus, ad flumen, quod inter eum, & Domitij castra fluebat, Haliacmonem, tertio die prima luce exercitum uado transducit; &, castris positus, postero die mane, copias ante frontem castrorum
struit.

struit. Domitius tum quoque sibi dubitandum non putauit, quin, productis legionibus, praelio decertaret. sed, cum esset inter bina castra campus, circiter millium passuum **vi.** castris Scipionis aciem suam subiecit. ille a uallo non discedere perseverauit. attamen, agre retentus Domitiani militibus, est factum, ne praelio contendere; & maxime, quod ritus difficilibus ripis, castris Scipionis subiectus, progressus nostrorum impediabat. Quorum Studium, alacritatemque pugnandi cum cognouisset Scipio, suspicatus fore, ut postero die aut inuis dimicare coereretur, aut magna cum infamia castris se * contineret, qui cum magna expectatione uenisset, temere progressus tarpem habuit exitum; & noctu, ne conclamatis quidem uasis, flumen transiit; atque in eandem partem, ex qua uenerat, rediit; ibique prope flumē edito natura loco castra posuit. Paucis diebus interpositis, noctu insidias equitum collocauit; quo in loco superioribus fere diebus nostri tribulari consueuerant. & cum, quotidiana consue-
ne, Q. Varus, prefectus equitum Domitij, uenisset; subito illi ex insidijs consurrexerunt. sed nostri fortiter eorum impetum tulerunt; celeriterq. ad suos quisq. ordines rediit; atque ultro uniuersi in hostes impetum fecerunt. ex his circiter **xxc.** interfectis, reliquis in fugam cōiectis, * duobus amissis, in castra se receperunt. His rebus gestis, Domitius, sperans Scipionem ad pugnam elici posse, simulauit sese, angustijs rei frumentariæ adductum, castra mouere, uasisq. militari more conclamatis progressus millia passuum **lxxi.** loco idoneo, & occulto omnem exercitum, equitatumq. collocauit. Scipio,
ad

ad sequendū paratus, equitatum, magnamque partem
 leuis armatura ad explorandum iter Domitii, & co-
 gnoscendum, prēmisit, qui cum essent progressi, primæq;
 turma insidias intrauissent; ex fremitu equorum illa-
 ta suspicione, ad suos se recipere cōperunt; quique hos
 sequebantur, celerem eorum receptum conspicati, resi-
 terunt nostri, cognitis* insidijs, ne frustra reliquos exspe-
 ctarent, duas nocti hostium turmas exceperunt, in his
 fuit M. Opimius, præfectus equitum. reliquos omnes
 earum turmarum, aut interfecerunt, aut captos, ad Do-
 mitium deduxerunt. Deducitis oræ maritimæ præsijs,
 Cæsar, ut supra demonstratum est, III. cohortes Ori-
 opidi tuendi causa, reliquit; usque custodiam nauium
 longarum transdidit, quas ex Italia transduxerat huic
 officio, opidoque* præerat Acilius legatus. Is naues
 nostras in interiorem partem post opidum reduxit, &
 ad terram deligauit; faucibusq; portus nauem onerariā
 submersam obiecit, & huic alteram coniunxit; super
 qua turrim effectam ad ipsum introitum portus oppo-
 suit, & militibus compleuit, tuendamque ad omnes re-
 pentinos casus transdidit. Quibus cognitis rebus,* Cn.
 Pompeij filius, qui classi Aegyptiæ præerat, ad Ori-
 cum venit; submersamque nauim remulco, multisque*
 contendens funibus abduxit: atque alteram nauem,
 quæ erat ad custodiam ab Acilio posita, pluribus ag-
 gressus nauibus, in quibus ad libram fecerat turres, ut
 ex superiori pugnans loco, integrosque semper defati-
 gatis summittens, & reliquis partibus simul ex terra
 sculis, & classe mœnia opidi tentans, ut aduersariorū
 manus diduceret, labore, & multitudine telorū nostrorū
 uicit:

uicit: deiectisq; defensoribus, qui omnes scaphis* exce-
 ptis refugerant, etiam nauem expugnauit: eodemque
 tempore ex altera parte molem tenuit naturalem ob-
 iectam, quæ* pene insulam contra opidum effecerat:
 xv. biremes, subiectis scutulis, impulsas uectibus in
 interiorē partem transduxit.* ita, ex utraque parte na-
 ues longas aggressus, quæ erant deligatæ ad terram, at-
 que* inanes, xv. ex his abduxit, reliquas incendit. Hoc
 confecto negotio, D. Lælium, ab Asiatica* classe abdu-
 ctum, reliquit, qui commeatus* Hellide, atque Aman-
 tia importari in opidum prohibebat; ipse, Lyssum pro-
 fectus, naues onerarias xxx. a M. Antonio relictas
 intra portam aggressus, omnes incendit: Lyssum expu-
 gnare conatus, defendentibus ciuibus Romanis, qui e-
 ius erant conuentus, militibusque quos præsidij causa
 miserat Cæsar, triduum moratus, paucis in oppugna-
 tione amissis, re infecta, inde discessit. Cæsar, postquam
 Pompeium ad Asparagum esse cognouit, eodem e-
 exercitu profectus,* & expugnato in itinere

Parthiorum, in quo Pompeius præsidium habebat,
 III. die in Macedoniam ad Pompeium peruenit, iux-
 taque eum castra posuit; & postridie, eductis omnibus
 copijs, acie instructa, decertandi potestatem Pompeio
 fecit, ubi eum suis locis se tenere animaduertit; reducto
 in castra exercitu, aliud sibi consilium capiendum exi-
 stinauit. itaque postero die omnibus copijs, magno cir-
 cuitu, difficili, angustoque itinere, Dyrrhachium profectus
 est, sperās, Pompeium aut Dyrrhachium compelli, aut ab
 eo intercludi posse, quod omnē commeatū, totiusq; belli
 apparatus eo contulisset, ut accidit. Pompeius enim,

adorerentur, timebant: ita illi* interiore spatio perpetuas munitiones efficiebant; ne quo loco nostri intrare, atque ipsos a tergo circumuenire, possem, sed illi operibus uincebant; quod & numero militum præstabat, & interiore spatio minorem circuitum habebat. Quæ* cum erant loca Cæsari capienda, etsi prohibere Pompeius totis copijs, & dimicare, non constituerat, tamen suis locis sagittarios, funditoresque mittebat, quorum magnum habebat numerum; multiq. ex nostris vulnerabantur: magnusq. incesserat timor sagittarum; atque omnes fere milites, aut ex subcoactis, aut ex centonibus, aut ex corijs tunicas, aut tegmenta fecerant, quibus tela uitarent. In occupandis præsidijs* magna uirtus uterque utebatur; Cæsar, ut quam angustissime Pompeium contineret; Pompeius, ut quam plurimos colles quammaximo circuitu occuparet. crebraque ob eam causam prælia fiebant. In his, cum legio Cæsaris xi. præsidium quoddam occupauisset, & munire cœpisset; huic loco propinquum, & contrarium collem Pompeius occupauit, nostrosq. opere prohibere cœpit: & cum una ex parte prope æquum aditum haberet, primum sagittarijs, funditoribusque circumiectis, postea leuis armatura magna multitudine missa, tormentisq. prolatis, munitiones impediebat. neque erat facile nostris, uo tempore propugnare, & munire. Cæsar, cum suos ex omnibus partibus vulnerari uideret, recipere se* iussit, & loco excedere. erat per decline receptus: illi autem hoc acrius instabant, neque regredi nostros patiebantur, quod, timore adducti, locum relinquerere uidebantur. Dicitur eo tempore glorians apud

apud suos Pompeius dixisse, non recusare se, quin nullius usus imperator existimaretur, si sine maximo detrimento legiones Cæsaris sese recepissent inde, quo temere essent progressæ. Cæsar, receptui suorum timens, crates ad extremum tumultum contra hostem proferri, & aduersas locari; intra has mediocri latitudine fossam tectis militibus, obduci iussit, locumque in omnes partes quammaxime impediri. ipse idoneis locis funditores instruxit, ut præsidio nostris se recipientibus essent. His rebus complètis, legiones reduci iussit. Pompeiani hoc insolentius, atque audacius nostros premere, & instare cœperunt: cratesque pro munitione obiectas propulerunt, ut fossas transscenderent. Quod cum animaduertisset Cæsar, ueritus, ne non reducti, sed reiecti, uiderentur, maiusque detrimentum caperetur, a medio fere spatio suos per Antonium, qui ei legioni præerat, cohortatus, tuba signum dari, atque in hostes impetum fieri iussit. milites legionis ix. subito constipati pila coniecerunt, ex inferiore loco aduersus* cliuum incitati cursu, præcipites Pompeianos egerunt.* Quibus ad recipiendum crates directæ, longurijque obiecti, & insilita fossa magno impedimento fuerunt. Nostri uero, qui satis habebant sine detrimento discedere, compluribus interfectis, u. omnino suorum amissis, quietissime se receperunt; paulloque circa eum locum morati, alijs comprehensis collibus, munitiones perfecerunt. erat noua, & inusitata belli ratio, cum tot castellanorum numero, tantoq. spatio, & tantis munitionibus, &* toto ob-

cumque alterum obsidere conati sunt, perclusos, atque infirmos hostes adorti, aut praelio superatos, aut aliqua offensione permotos continuauerunt, cum ipsi numero militum, equitumque praestarent. caussa autem obsidionis haec fere esse consuevit, ut frumento hostes prohibeantur. at tum integras, atque incolumes copias Caesar inferiore militum numero continebat; cum illi omnium rerum copia abundarent. quotidie enim magnus undique nauium numerus conueniebat, quae comeatum supportarent: neque ullus flare ventus poterat, quin aliqua ex parte secundum cursum haberet, ipse autem, consumptis longe, lateque frumentis, summis erat in angustijs, sed tamen haec singulari patientia milites ferebant. recordabantur enim, eadem se superiore anno in Hispania perpeffos, labore, et patientia maximum bellum confecisse. meminerant, ad Alesiam magnam se inopiam perpeffos, multo etiam maiorem ad Auaricum, maximarum se gentium uictores discessisse non, illis hordeum cum daretur, non legumina recusabant: pecus uero, cuius rei summa erat ex Epiro copia, magno in honore habebant. Est etiam genus radicis, inuentum ab ijs, qui fuerant cum Valerio, quod appellatur Chara: quod admistum lacte multum inopiam leuat, id similitudinem panis efficiebat. eius erat magna copia. ex hoc effectos panes, cum in colloquijs Pompeiani famem nostris obiecerent, vulgum eos iaciebant, ut spem eorum minuerent. Iamque frumenta maturefcere incipiebant; atque ipsa spes inopiam tentabat; quod celeriter se habituros copiam confidebant. crebroque uoces militum in uigilijs, colloquiisque

audie-

audiebantur; prius se cortice ex arboribus uicturos, quam Pompeium e manibus dimissuros. frequenter etiam ex perfugis cognoscebant, equos eorum uix tollerari, reliqua uero iumenta interisse; uti autem ipsos in ualitudine non bona, cum angustijs loci, et odore tetro; et multitudine cadauerum, et quotidianis laboribus insuetas operum, tum aquae summa inopia affectos. omnia enim flumina, atque omnes riuos, qui ad mare pertinebant, Caesar aut auerterat, aut magnis operibus obstruxerat. atque, ut erant loca montuosa, et ad specus angustiae uallium, has, sublicis in terram dimissis, praesepserat; terramque aggererat; ut aqua continerent. itaque illi necessario loca sequi demissa, ac palustria, et puteos fodere, cogebantur: atque hunc laborem ad quotidiana opera addebant: qui tamen fontes a quibusdam praesidijs aberant longius, et celeriter aestibus exarescebant. At Caesaris exercitus optima ualitudine, summaque aqua copia utebatur; tum comeatu omni genere praeter frumentum abundante, quibus quotidie melius succedere tempus, maioremque spem maturitate frumentorum proponi uidebant. In nouo genere belli nouae ab utrisque bellandi rationes reperiebantur. illi, cum animaduertissent ex ignibus, nocte cohortes nostras ad munitiones excubare, silentio aggressi, uniuersas in multitudinem sagittas coniecerant, et se confestim ad suos recipiebant. Quibus rebus nostri, usu docti, haec reperiebant remedio, ut alio loco ignes facerent, alio excubarent. Interim certior factus P. Sulla, quem discedens castris praefecerat Caesar, auxilio cohorti uenit cum legionibus II: cuius ad-

Z 4 uentu.

uentu facile sunt repulsi Pompeiani. neque uero conspectum, aut impetum nostrorum tulerunt: primisque deiectis, reliqui se uerterunt, & loco cesserunt, sed insequentes nostros, ne longius prosequerentur, Sulla reuocauit. At plerique existimant, si acrius insequi uoluisset, bellum eo die potuisse finire. cuius consilium reprehendendum non uidetur. alia enim sunt legati partes atque imperatoris. alter omnia agere ad praescrip-
 t. ; aliter libere ad summam rerum consulere debet. Sulla, a Caesare castris relictus, liberatis suis, hoc fuit contentus, neque proelio decertare uoluit: quae res tamen fortasse aliquem reciperet casum, ne imperatorias sibi partes sumpsisse uideretur. Pompeianis* magnam res ad receptum difficultatem afferebat. na, ex iniquo progressi loco, in summo constituerant. si per decliue sese reciperent, nostros ex superiore insequentes loco uerebantur. neque multum ad solis occasum temporis supererat. spe enim cōficiendi negotij prope in noctem rem* deduxerant, ita, necessario, atque ex tempore capto consilio, Pompeius tumulum quendam occupauit: qui tantum aberat a nostro castello, ut telum, tormentum ue missum adigi non posset. Hoc confedit loco, atq. eum communit: omnesque ibi copias cōtinuit. eodem tempore duobus praeterea locis pugnatum est. nam plura castella Pompeius pariter, distinenda manus caussa, tentauerat, ne ex proximis praesidijs succurri posset. uno loco Volcatius Tullus impetum legionis sustinuit cum cohortibus III; atque eam loco depulsi, altero Germani, munitiones nostras* egressi, complures interfeceris, sese ad suos incolumes receperunt. ita,

vno

vno die VI. praelys factis, III. ad Dyrrhachium, III. ad munitiones, cum horum omnium ratio haberetur, ad duorum millium* numero ex Pompeianis cecidisse reperiebamus, euocatosq. * centuriones complures. in eo fuit numero Valerius Flaccus, L. filius, eius, qui praetor Asiam obtinuerat: signaque sunt VI. militaria relata. nostri non amplius xx omnibus sunt praelys desiderati. sed in castello nemo fuit omnino militum, quin uulneraretur; * quattuorq. ex vna cohorte centuriones oculos amiserunt. & cum laboris sui, periculiq. testimonij afferre uellent, millia sagittarum circiter xxx, in castellum coniecit, Caesari renunciauerunt: scutoque ad eum relato Scæuæ centurionis, inuenta sunt in eo foramina CCxxx. quem Caesar, ut erat de se meritis, & de rep. * donauit millibus ducentis aris: atque ab octauis ordinibus ad primipilum se translucere, pronūciauit. eius enim opera castellum conseruatum esse, magna ex parte, constabat. * cohortemq. postea dupli-
 pendio, frumento ue, * & specarijs, militaribusq. uinis amplissime donauit. Pompeius, noctu magnis additis munitionibus, reliquis diebus turres exstruxit; & in altitudinem pedum xv effectis operibus, uineis eam partem castrorum obtexit; & v. intermissis diebus, alteram noctem subnubilam nactus, exstructis omnibus castrorum portis, & ad impediendum obiectis, tertia inuita uigilia, silentio exercitum eduxit, & se in antiquas munitiones recepit. Aetolia, Acarnania, Amphilocheis, per Cassium Longinum, & Calpurnium Sabinum, ut demonstrauimus, receptis, tentandam sibi Achaiam, ac paullo longius progredien-

diendum, existimabat Cæsar: itaque eo Fusum Cale-
num misit: & Q. Sabinum, & Cassium cum cohorti-
bus adiungit. Quorum cognito aduentu, Rutilius Lu-
pus, qui Achaia missus a Pompeio obtinebat, Isthmum
præmunire instituit, ut Achaia Fusum prohiberet. Ca-
lenus Delphos, Thebas, & Orchomenum de voluntate
ipsarum ciuitatum recepit; nonnullas vrbes per vim
expugnauit: reliquas ciuitates, circummissis legationi-
bus, amicitia Cæsaris conciliare studebat. In his rebus
fere erat Fufius occupatus. Omnibus * deinceps diebus
Cæsar exercitum in aciem æquum in locum produxit,
si Pompeius prælio decertare vellet; ut pæne castris
Pompeij legiones subijceret: tantumque a vallo eius
prima acies aberat, uti ne in eam telo, tormæto ne adi-
gi posset. Pompeius autem, ut famam, & opinionem
hominum teneret, sic pro cæteri exercitum constituebat,
ut III. acies vallum contingeret, omnisque eius in-
structus exercitus telis * ex vallo abiectis protegi pos-
set. Hæc cum in Achaia, atque apud Dyrrachium ge-
rerentur; Scipionemque in Macedonia venisse, con-
staret; non oblitus pristini instituti Cæsar, mittit ad
eum Clodium, suum, atque illius familiarem; quem
ab illo translitum initio, & commendatum, in suo-
rum necessariorum numero habere instituerat. Huic
dat litteras, madataque ad eum: quorum hæc summa:
se se omnia de pace expertum, nihil adhuc arbitrari vi-
tio factum eorum, quos esse auctores eius rei uoluisse;
quod sua mandata perferre * non opportuno tempore
ad Pompeium vererentur: Scipionem ea auctoritate
esse, ut non solum libere, quæ probasset, exponere,
sed

sed etiam ex magna parte compellere, atque errantem
regere posset: præesse autem suo nomine exercitui; ut,
præter auctoritatem, vires quoque ad coercendum ha-
beret: quod si fecisset, quietem Italiae, pacem provincia-
rum, salutem imperij vni omnes acceptam relatu-
ros. Hæc ad eum mandata Clodius refert. ac primis dieb.
ut uidebatur, libenter auditus, reliquis ad colloquium
non admittitur. Castigato Scipione a Fauonio, ut pos-
tea, confecto bello, reperiebamus; infecta q. re, sese ad
Cæsarem recepit. Cæsar, quo facilius equitatum Pom-
peianum ad Dyrrachium contineret, & pabulatione
prohiberet, aditus duos, quos esse angustos demonstra-
uit, magnis operibus præmuniuit; castellaq. his lo-
cis posuit. Pompeius, ubi nihil * proficere equitatum
cognouit, paucis intermissis diebus, rursus eum nauibus
ad se intra munitiones recipit. Erat summa inopia
pabuli, adeo, ut folijs ex arboribus strictis, & teneris
arundinum radicibus contusis equos alerent. frum-
ta, enim quæ fuerant intra munitiones sata, consumpse-
rant; & cogebantur Corcyra, atque Acarmania, longo
interiecto navigationis spatio, pabulum supportare;
quoque erat eius rei minor copia, hordeo adaugere, at-
que his rationibus equitatum tolerare. sed, * postquam
non modo hordeum, pabulumq. omnibus in locis, her-
bæque defectæ, sed etiam fructus ex arboribus deficie-
bant, corruptis equis macie, conandum sibi aliquid
Pompeius de eruptione existimauit. Erant apud Cæ-
sarem ex equitum numero Allobroges duo fratres,
Rosillus, et Aegus, Abducilli filij, qui principatum in
ciuitate multis annis obtinuerat, singulari uirtute ho-
mines,

mines, quorum opera Caesar omnibus Gallicis bellis optima, fortissimaque erat usus. his domi, ob has causas, amplissimos magistratus mandauerat: atque eos extra ordinem in senatum legendos curauerat, agroque in Gallia ex hostibus captos, premiaque rei pecuniaria magna tribuerat; locupletesque ex egentibus effecerat. hi, propter virtutem, non solum apud Caesarem in honore erant, sed etiam apud exercitum cari habebantur. sed, freti amicitia Caesaris, et stulta, ac barbara arrogantia elati, despiciebant suos, stipendiumque equitum fraudabant, et praedam omnem domum auertebant. Quibus illi rebus permoti, vniuersi Caesarem adierunt; palamque de eorum iniurijs sunt questi; et ad cetera ad diderunt, falsum ab his equitum numerum deferri, quorum stipendium auerterent. Caesar neque tempus illud animaduersionis esse existimans, et multa uirtuti eorum concedens, rem distulit totam; illos secreto castigauit, quod questui equites haberent; monuitque equites, ut ex sua amicitia omnia expectarent, et ex praeteritis suis officijs reliqua sperarent. magnam tamen haec res illis offensionem, et contemptionem ad omnes attulit. idque ita esse, cum ex aliorum obiectionibus, tum etiam ex domestico iudicio, atque animi conscientia, intelligebat. Quo pudore adducti, et fortasse se non liberari, sed in aliud tempus reseruari arbitrati, discedere a nostris, et nouam tentare fortunam, nouaque periri amicitias, constituerunt: et, cum paucis collocati clientibus suis, quibus tantum facinus committere audebant, primum conati sunt praefectum equitum, C. Volusenum, interficere, ut postea, bello confecto,

sto, cognitum est; ut cum munere aliquo perfugisse ad Pompeium uiderentur; postquam id difficiliter uisum est, neque facultas perficiendi dabatur, quam maximas potuerunt pecunias mutuari, perinde ac suis satisfacere, et fraudata restituere uellent, multis coemptis equis, ad Pompeium transierunt cum ijs, quos sui consilij participes habebant. quos Pompeius, quod erant honesto loco nati, et instructi liberaliter, magnoque comitatu, et multis iumentis uenerant, uiri que fortes habebantur, et in honore apud Caesarem fuerant, quod que nouum, et praeter consuetudinem acciderat, per omnia sua praesidia circumduxit, atque ostentauit. nam ante id tempus nemo aut miles, aut eques a Caesare ad Pompeium transierat; cum paene quotidie a Pompeio ad Caesarem perfugerent, uulgo uero uniuersi in Epiro, atque Aetolia conscripti milites; earumque regionum omnium, quae a Caesare tenebantur. sed hi, cognitis omnibus rebus, seu quid in munitionibus perfectum non erat, seu quid a peritioribus rei militaris desiderari uidebatur, temporibusque rerum, et spatijs locorum, et custodiarum uera diligentia animaduersa, prout cuiusque eorum, qui negotijs praerant, aut natura, aut studium ferebat, haec ad Pompeium omnia detulerunt. Quibus ille cognitis, eruptionisque iam ante capto consilio, ut demonstratum est, tegmenta galeis milites ex uniuersis facere, atque aggerem coportare, iubet. His paratis rebus, magnam numerum leuis armaturae, et sagittariorum, aggeremque omnem noctu in scaphas, et naues aduarias, imponit; et de media nocte cohortes LX, ex maximis castris, praesidiisque deductas, ad

eam partem munitionum ducit: quæ pertinebant ad mare, longissimæq. a maximis castris Cæsaris aberat. Eodem naues, quas demonstrauimus, aggere, & leuis armaturæ militibus completas, quasq. ad Dyrrhachii naues longas habebat, mittit; & quid a quoque fieri velit, præcepit. Ad eas munitiones Cæsar Lentulum Marcellinum quaestorem cum legione IX. positum habebat. huic, quod valetudine minus commoda utebatur, Fuluium Postumum adiutorem summiserat. Erat eo loco fossa pedum XV, & vallus contra hostem, in altitudinem pedum X. tantundemq. eius valli agger in latitudinem patebat; ab eo intermisso spatium pedum DC, alter conuersus in contrariam partem erat vallus, humiliore paullo munitione. hoc enim superioribus diebus timens Cæsar, ne nauibus nostri circumuenerentur, duplicem eo loco fecerat vallum, ut si ancipiti prælio dimicaretur, posset resisti. sed operum magnitudo, & continens omnium dierum labor, quod millia passuum in circuitu *XIIIX. munitiones erat complexus, perficiendi spatium non dabat. Itaque contra mare transversum vallum, qui has duas munitiones contingeret, non dum perfecerat. quæ res nota erat Pompeio, delata per Allobroges perfugas; magnumq. nostris attulit incommodum. nã, ut ad mare nostræ cohortes IX. legionis excubuerat, accessere subito prima luce Pompeiani exercitus: nouusq. eorum aduentus existit: simulq. nauibus circumuecti milites in interiorum vallum tela iaciebant: fossæq. aggere complebantur: & legionarij, interioris munitionis defensores, scalis admotis, tormentisq. cuiusque generis; telisque

terre-

terebant: magnaq. multitudo sagittariorum ab utraque parte circumfundebatur. multum autem ab ictu lapidum, quod unum nostris erat telum, *viminea tegumenta galeis imposta defendebat. itaque, cum omnibus rebus nostri premerentur, atque agere resisterent; animaduersum est vitium munitionis, quod supra demonstratum est: atque inter duos valles, *qua perfectum opus non erat, per mare nauibus expositis, in aduersos nostros impetum fecerunt; atque ex *utraque munitione deiectos terga pertere coegerunt. Hoc tumultu nunciato, Marcellinus cohortis subsidio nostris laborantibus summisit: quæ ex castris fugientes conspicate, neque illos suo aduentu confirmare potuerunt, neque ipsæ hostium impetum tulerunt. itaque quodcumque addebatur subsidio, id corruptum timorem fugientium, terrorem, & periculum augebat: *hominum enim multitudine receptus impediēbatur. in eo prælio, cum graui vulnere esset affectus aquilifer, & viribus deficeret, cōspicatus equites nostros, Hanc ego, inquit, & viuis multos per annos magna diligentia defendi, & nunc moriens eadem fide Cæsari restituo. nolite, obsecro, committere, quod ante in exercitu Cæsaris nõ accidit, ut rei militaris dedecus admittatur; incolumemq. ad eum referte. hoc casu aquila conseruatur, omnibus primæ cohortis centurionibus interfectis, præter principem priorem iamque Pompeiani, magna cæde nosstorum, castris Marcellini appropinquabant, non mediocri terrore illato reliquis cohortibus. & M. Antonius, qui proximum locum tenebat præsidiorum, ea renunciata, cum cohortibus XII descendens ex loco superiore

riore cernebatur. cuius aduentus Pompeianos compressit, nostrosque firmavit, ut se ex maximo timore colligerent. neque multo post Cæsar, significatione per castella fumo facta, ut erat superioris temporis consuetudo, deductis quibusdam cohortibus ex praesidijs, eodem venit. qui, cognito detrimento, cum animaduertisset Pompeium extra munitiones egressum, castra secundum mare, ut libere pabulari posset, nec minus adiutam nauibus* habere, commutata ratione belli, quoniam propositum non tenuerat, iuxta Pompeium munire iussit. * Quia perfecta munitione, animaduersum est a speculatoribus Cæsaris cohortes, quasdam, quod instar legionis uideretur, esse post siluam, & in uetera castra duci. castrorum hic situs erat. Superioribus diebus, cum se IX. legio Cæsaris obiecisset Pompeianis copijs, atque opera, ut demonstrauimus, circummuniret, castra eo loco posuit. Hæc siluam quandam contingebant, neque longius amari passibus CD. aberant. post, mutato consilio, quibusdam de causis, Cæsar paullo ultra eum locum castra transtulit: paucisq; intermissis dieb. hæc eadem Pompeius occupauerat; & quod eo loco plures erat legiones habiturus, relicto interiore uallo, maiorem adiecerat munitionem. ita minora castra, inclusa maioribus, castelli, atq; arcis locum obtinebant. Item ab angulo castrorum sinistro munitionem ad flumen perduxerat, circiter passus CD. quo liberius, ac sine periculo milites, aquarentur. sed is quoque mutato consilio, quibusdam de causis, quas commemorari necesse non est, eo loco excesserat. ita complures dies manserant castra: munitiones quidem integrae omnes erant, eo

signo

signo legionis illato, speculatores Cæsari renunciauerunt. * hoc idem uisum ex superioribus quibusdam castellis confirmauerant. Is locus aberat a nouis Pompeii castris circiter passus D. Hanc legionem sperans Cæsar se opprimere posse, & cupiens eius diei detrimentum sarcire, reliquit in opere cohortes II. quæ speciem munitionis præberent: ipse, diuerso itinere, quæ potuit occultissime, reliquas cohortes, numero XXXIII, in quibus erat legio IX, multis amissis centurionibus, deminutoque militum numero, ad legionem Pompeii, castraque minora duplici acie duxit. neque eum prima opinio fefellit. nã & peruenit prius, quam Pompeius sentire posset; & tametsi erant munitiones castrorum magna, tamẽ sinistro cornu; ubi erat ipse, celeriter aggressus, Pompeianos ex uallo deturbauit. * erat obiectus portis citius. hic paulisper est pugnatum; cum irrumperenostri conarentur, illi castra defenderent, fortissime T. Pulcione, cuius opera proditum exercitum C. Antoni, demonstrauimus, eo loco propugnante. sed tamenostri uirtute uicerunt: excisoq; eritio, primo in maiora castra, post etiam in castellum, quod erat inclusum maioribus castris irruerunt, & quod eo pulsa legio sese receperat, nõ nullos sibi repugnantes interfecerunt. sed fortuna, quæ plurimum potest, cum in reliquis rebus, tum præcipue in bello, paruis momentis magnarum commutationes efficit, Ut tum accidit. Munitionem, * quam pertingere a castris ad flumen supra demonstrauimus, dexteri Cæsaris cornu cohortes, ignorantia loci, sunt secutæ, cum portam quaerent castrorum, quod eam munitionem esse arbitrarentur.

A a

Quod

Quod cum esset animaduersum, coniunctam esse flumini; protinus his munitionibus, defendente nullo, transcenderunt: omnisq. noster equitatus eas cohortes esse secutus. Interim Pompeius, hac longa satis inierita mora, & re nunciata, v. legionem ab opere deducit subsidio suis duxit: eodemque tempore equitatus eius nostris equitibus appropinquabat; & acies instruit a nostris, qui castra occupauerant, cernebatur: omniaque sunt subito mutata. Pompeiana enim legio, celeris spe subsidij confirmata, ab Decumana porta resistere conabatur, atque vltro in nostros impetum faciebat: equitatus Caesaris, quod angusto itinere per aggres ascendebat, receptui suo timens, initium fugae faciebat. dextrum cornu, quod erat a sinistro seclusum, terrore equitum animaduerso, ne intra munitionem opprimeretur, ex parte, ex qua proruebat, sese recipiebat: ac plerique ex ijs, ne in angustias inciderent, & pedum munitionis sese in fossas praecipitabant: primi que oppressis, reliqui per horum corpora salutem sibi, atque exitum, pariebant. Sinistro cornu, milites, cum ex vallo, Pompeium adesse, & suos fugere, cernerent, veriti, ne angustias intercluderentur, cum extra, & intus hostem haberent, eodem, quo venerant, *receptui consulebant omniaque erant tumultus, timoris, fugae plena, adeo, ut cum Caesar signa fugientium manu prebenderet, & consistere iuberet, alij, dimissis equis, eundem cursum cōficerēt; alij ex metu etiam signa dimitterent, neque quisquam omnino consisteret. His tantis malis haec subsidia succurrebant, quo minus omnis delcretum exercitus, quod Pompeius, insidias timēs, credo, quod

haec.

haec praeter spem acciderant, eius, qui paullo ante ex castris fugientes suos conspexerat, munitionibus appropinquare aliquandiu non audebat; equitesque eius, *angustijs, portisque Caesaris militibus occupatis, ad insequendum tardabantur. ita paruae res magnum in vtramque partem momentum habuerunt. Munitiones enim, a castris ad flumen perductae, expugnatis iam castris Pompeii, propriam, & expeditam Caesaris victoriam interpellauerunt: eadem res, celeritate insequentium tardata, nostris salutē attulit. duobus his vnius diei praelijs *Caesar desiderauit. milites C ∞ LX, & notos equites R. Felginatem, Tuticanum, Gallum, senatoris filium; C. Felginatem, Placentia; Agranium, Puteolis; M. Sacratuuirum, Capua; tribunos mil. L, & centuriones xxx. Sed horum omnium pars magna in fossis, munitionibusque & fluminis ripis oppressa, suorum terrore, ac fuga sine vlllo vulnere interijt, signaque sunt militaria xxxi amissa. Pompeius eo praelio Imperator est appellatus. hoc nomen obtinuit; atque ita se postea salutari passus est. sed neque in literis, quas scribere est solitus, neque in fascibus insignia laurae *protulit. At Labienus, cum ab eo impetrasset, vt sibi captiuos transdi iuberet, omnesque deductos, ostentationis, vt videbatur, caussa, quo maior perfugis fides haberetur, commilitones appellans, & magna verborum contumelia interrogans, solerent ne veterani milites fugere, in omnium conspectu interficit. His rebus tantum fiduciae, ac spiritus Pompeianis accessit, vt non de ratione belli cogitarent, sed vicissiam sibi viderentur. non illi paucitatem

nostrorum militum, non iniquitatem loci, atque angustias præoccupatis castris, & ancipitem terrorem intra, extraque munitiones, non abscissum in duas partes exercitum, cum alter alteri auxilium ferre non posset, * causa fuisse cogitabant, non ad * hæc addebant, non ex concursu acri facto, non prælio dimicatum; sibiq. ipsos multitudine, atque angustijs maius attulisse detrimentum, quam ab hoste accepissent non denique communes belli casus recordabantur, * quorum quam parvule sæpe causæ vel falsæ suspitionis, vel terroris reperiunt, vel obiectæ religionis, magna detrimenta intulissent; quoties vel culpa ducis, vel tribuni vitio in * exercitum esset offensum; sed perinde, ac si virtute vicissent, neque ulla commutatio rerum posset accidere, per orbem terrarum, fama, ac literis, victoriam eius diei concelebrabant. Cæsar, a superioribus consilijs depulsus, omnem sibi commutandam belli rationem existimavit. itaque uno tempore, præsidijs omnibus deductis, & oppugnatione dimissa, coactoque in unum locum exercitum, concionem apud milites habuit; hortatusque est, ne ea, quæ accidissent, graviter ferrent, ne de his rebus terrentur, multisque secundis prælijs unum adversum, & id mediocre, opponerent: habendam fortunæ gratiam, quod Italiam sine aliquo vulnere cepissent; quod duas Hispanias, bellicosissimorum hominum peritissimis, atque exercitatissimis ducibus, pacavissent; quod finitimas, frumentariasque provincias in potestatem redegissent, denique recordari debere, * qua facilitate intermedias hostium classes, oppletis non solum portibus, sed etiam litoribus,

omnes

omnes incolumes essent transportati: si non omnia cederent secunda, fortunam esse industria subleuandam: quod esset acceptum detrimenti, cuiusvis potius, quam sua culpæ, debere tribui: locum * securum ad dimicandum dedisse: potius esse se hostium castris; expulisse, ac superasse pugnantem: sed, siue ipsorum perturbatio, siue error aliquis, siue etiam fortuna partem iam, præsentemque victoriam * interpellasset, dandam omnibus operam, ut acceptum incommodum virtute sarciretur: quod si * esset factum, detrimentum in bonum verteret, vii ad Gergoviam accidisset, atque ij, qui ante dimicare timuissent, ultro se prælio offerrent. Hac habita concione, non nullos signiferos ignominia notavit, ac loco movit. Exercitui quidem omni tantus incescit ex incommodo dolor, tantumque studium infamia sarcienda, ut nemo aut tribuni, aut centurionis imperium desideraret; & sibi quisque etiam pænæ loco graviores imponeret labores; simulque omnes arderent cupiditate pugnandi; cum superioris etiam ordinis non nulli, * oratione permoti, manendum eo loco, & rem prælio committendam existimarent. Contra ea Cæsar neque satis militibus perterritis confidebat, spatiumque interponendum ad recreandos animos putabat; relictisque munitionibus, magnopere rei frumentariæ timebat. itaque, nulla interposita mora, scuriorum modo, & agrorum habitacione, impedimenta omnia silentio prima nocte ex castris Apolloniæ præmisit, ac conquiescere ante iter * confectum vetuit. his una legio præsidio est. His * explicitis rebus, duas in castris legiones retinuit. reliquas

Aa 3 de

de 1v. vigilia, compluribus portis eductas, eodem itinere premisit; paruoq. spatio intermisso, & ut militare institutum seruaretur, & ne ciuissima eius profectio cognoscatur, conclamari iussit; statimq. egressus, & nouissimum agmen consecutus, celeriter e conspectu castrorum discessit. Neque vero Pompeius, cognito consilio eius, moram ullam ad insequendum intulit; sed, eadem spectans, si itinere impeditos; & perterritos deprehendere posset, exercitum e castris eduxit, equatumq. premisit ad nouissimum agmen demorandum; neque consequi potuit; quod multum expedito itinere antecesserat Caesar, sed, cum ventum esset ad flumē Genusum, quod ripis erat impeditis, consecutus equatus nouissimos praelio* detinebat. Huic suos Caesar equites opposuit; expeditosq. antesignanos admiscuit, qui tantum proficere, ut, equestri praelio commisso, pellerent omnes, compluresq. interficerent, ipsiq. incolentes se ad agmen reciperēt. Confecto iusto itinere eius diei, quod proposuerat Caesar, transductoq. exercitu flumen Genusum, ueteribus suis in castris contra Asparagum consedit; militesq. omnes intra vallum castrorum continuit; equitatumque per caussam pabulandi emissum, confestim Decumana porta in castra se recipere iussit. Simili ratione Pompeius, confecto eiusdem diei itinere, in suis ueteribus castris ad Asparagum consedit, * eiusq. milites, quod ab opere, integris munitionibus, vacabant, alij lignandi, pabulandiq. causa longius progrediebantur; alij, quod subito consilium profectiois ceperant, magna parte impedimentorum, & sarcinarum relicta, ad haec receptenda

tenda inuitati propinquitate superiorum castrorum, depositis in contuberino armis, vallum relinquebant. Quibus ad * sequendum impeditis, Caesar, quod fore* promiderat, meridiano fere tempore, signo profectiois dato, exercitum educit; duplicatoq. eius diei itinere, 11x. millibus passuum ex eo loco procedit, quod facere Pompeius discessu militum non potuit. Postero die Caesar, similiter premisis prima nocte impedimentis, de 1v. vigilia ipse egreditur; ut, si qua imposta esset dimicandi necessitas, subitum casum expedito exercitu subiret. Hoc idem reliquis fecit diebus. Quibus rebus perfectum est, ut altissimis luminibus, atque impeditissimis itineribus nullum acciperet incommodum. Pompeius enim, primi diei mora illata, & reliquorum dierum frustra labore suscepto, cum se magnis itineribus extenderet, & progressos consequi cuperet, 1v. die finem sequendi fecit, atque aliud sibi consilium capiendum existimauit. Caesari, ad faucios deponendos, stipendium exercitui dandum, socios confirmandos, praesidium urbibus relinquendum, necesse erat adire Apolloniam. sed his rebus tantum temporis tribuit, quantum erat properanti necesse: timensq. Domitio, ne a duentibus Pompeii occuparetur, ad eum omni celeritate, & studio incitatus ferebatur. Totius autem rei consilium his rationibus explicabat, ut, si Pompeius eodem contenderet, abductum illum amari, atque ab iis copiis, quas Dyrrhachii comparauerat, frumento, ac commeatu* abstrahere, pari conditione belli secum decertare cogere; si in Italia transiret, coniuncto exercitu cum Do-

mitti per Illyricum Italiae subsidio proficisceretur; in Apolloniam, Oricumq. * oppugnare, & se omni maritima ora excludere conaretur, obsesso tamen Scipione, necessario illum suis auxilium ferre cogeret, itaque, praemis nunciis, ad Cn. Domitium Caesar scripsit, * ecquid fieri vellet, ostendit: praesidioq. Apolloniae cohortibus IV, Lysi I, III. Orici relictis, quique erant ex vulneribus aegri, depositis, per Epirum, atque Acarnaniam iter facere cepit. Pompeius quoque, de Caesaris consilio coniectura iudicans, ad Scipionem properandum sibi existimabat, si Caesar iter illo haberet, ut subsidium Scipioni ferret; si ab ora maritima, Corcyraque discedere nollet, quod legiones, equitatumq. ex Italia expectaret, ipse ut omnibus copiis Domitium aggredereetur. Iis de causis uterque eorum celeritati studebat, ut suis esset auxilio, & ad opprimendos aduersarios, ne * occasio temporis deesset. Sed Casarem Apollonia * directo itinere auerterat. Pompeius per Candauiam iter in Macedoniam expeditum habebat. Accessit * etiam improviso aliud incommodum, quod Domitius, qui dies complures castris Scipionis castra collata habuisset, rei frumentaria causa ab eo discesserat, et Heracleam Senticam, quae est subiecta Candauiae, iter fecerat, ut ipsa fortuna illum obuiere Pompeio videretur. Haec ad id tempus Caesar ignorabat. simul, a Pompeio literis per omnes prouincias, ciuitatesq. * dimissis, praelio ad Dyrrhachium facto, laetius, inflatusq. multo, quam res erat gesta, fama percrebuerat, pulsus fugere Casarem, paene oibus copiis amissis. haec itinera infesta * reddiderat; haec ciuitates

non

non nullas ab eius amicitia * auerterant. Quibus accidit rebus, ut pluribus dimissi itineribus, a Casare ad Domitium, & ab Domitio ad Casarem, nulla ratione iter conficere possent. Sed Allobroges, Roscelli, atque Aegi familiares, quos per fugisse ad Pompeium demostrauimus, conspicati in itinere exploratores Domitii, seu pristina sua consuetudine, quod una in Gallia bella gesserant, seu gloria elati, cuncta, ut erant acta. exposuerunt, & Caesaris profectiorem, & aduentum Pompeii docuerunt. a quibus Domitius certior factus, iuxta IV. horarum spatio antecedens, hostium beneficio periculum vitauit, & ad Aeginium, quod est obiectum, oppositumq. Thessaliae, Casari venienti occurrit. Coniuncto exercitu, Caesar Gomphos peruenit: quod est opidum primum Thessaliae venientibus ab Epiro: quae gens paucis ante diebus ultro ad Casarem legatos miserat, ut suis omnibus facultatibus videretur, praesidiumq. ab eo militum petierat. sed eo fama iam praecurrerat, qua supra docuimus, de praelio Dyrrhachino, quod multis auxerat partibus. itaque Androsthenes, pretor Thessaliae, cum se victoriae Pompeii comitem esse mallet, quam socium Caesaris in rebus aduersis, omnem ex agris multitudinem seruatorum, ac liberorum in opidum cogit, portasq. praeccludit, & ad Scipionem, Pompeiumq. nuncios mittit, ut sibi subsidio veniant: * se confidere munitionibus opidi, si celeriter succurratur: longinquam oppugnationem sustinere non posse. Scipio discessu exercitus a Dyrrhachio cognito, laetissimas legiones adduxerat. Pompeius nondum Thessaliae appropinquabat. Caesar, castris munitis. scalas, miasculosq.

sculosq. ad repentinam oppugnationem fieri, & crates parari iussit. Quibus rebus effectis, cohortatus milites, docuit, quantum usum haberet ad subleuandam omnium rerum inopiam, potiri opido pleno, atque opulento; simul reliquis ciuitatibus urbis huius exemplo inferre terrorem; & id fieri celeriter, prius, quam auxilia concurrerent. itaq. vsus singulari militum studio, eodem, quo venerat, die, post horam IX. opidum altissimis mœnibus oppugnare aggressus, ante solis occasum expugnauit; & ad diripiendum militibus concessit; statimq. ab opido castra mouit, & metropolim venit, sic, ut nuncios expugnati opidi, famamque antecederet. Metropolitæ, eodem primum vsu consilio, isdem permoti rumoribus, portas clausurunt, murosque armatis compleuerunt; sed postea, casu ciuitatis comprehensis ex captiuis cognito, quos Cæsar ad murum producendos curauerat, portas aperuerunt. Quibus diligentissime conseruatis, collata fortuna * Metropolitum cū casu Gomphensium, nulla Thessaliæ fuit ciuitas, præter Larissæos, qui magnis exercitibus Scipionis tenebatur, * quin Cæsari pareret, atque imperata faceret. ille, segetis idoneum locum in agris nactus, quæ prope iam matura erat, ibi aduentum expectare Pompeii, eoq. omnem rationem belli conferre constituit. Pompeius paucis post diebus in Thessaliam peruenit: concionatusque apud cunctum exercitum, suis agit gratias: Scipionis milites cohortatur, ut partem iam victoria, prædæ, ac præmiorum velint esse participes: receptisq. omnibus in una castra legionibus, suum cum Scipione honorem paritur; clasticumq. apud eum cani, & alterum illi iubet præto-

prætorium tendi. Auctis copijs Pompeij duobusq. magnis exercitibus coniunctis, pristina omnium confirmatur opinio; & spes victoria augetur, adeo, ut, quidquid intercederet temporis, id morari reditum in Italiam videretur; & si quando quid Pompeius tardius, aut consideratius faceret, minus esse negotium diei, sed illum delectari imperio, & consulares, prætoriosq. seruum habere numero, dicerent. Iamq. inter se palam de præmijs, ac sacerdotijs, contendebant: in annosq. consulatum definiebant. alij domos, bonaq. eorum, qui in castris erant Cæsaris, petebant: magnaq. inter eos in consilio fuit controuersia, oporteret ne L. Hirtij, quod is a Pompeio ad Parthos missus esset, proximis comitijs prætorij absentis rationem haberi; cum eius necessarii fidem implorarent Pompeii, ut præstaret, quod proficiscenti promississet; ne, per eius auctoritatem, deceptus videretur; reliqui, in labore pari, ac periculo, ne unus omnes antecederet, recusarent. Iam de sacerdotio Cæsaris Domitius, Scipio, Spintherq. Lentulus quotidianis contentionibus ad grauissimas verborum contumelias palam descenderunt: cum Lentulus ætatis honorem ostendat; Domitius urbanam gratiam, dignitatemq. iactaret; Scipio assinitate Pompeij confideret. Postulauit etiam L. Afranium prodicionis exercitus Atius Rufus apud Pompeium, quod gestum in Hispania diceret. & L. Domitius in consilio dixit, placere sibi, bello confecto, ternas tabellas dari ad iudicandum * iis, qui ordinis essent senatorij, belloq. una cum * ipsis interfuissent, sententiasque de singulis ferrent, qui Romæ remansissent, quique * inter præsidia Pompeii fuissent,

fuiſſent, neque operam in re militari preſtitiffent: vnam fore tabellam, qui liberandos omni periculo cenſerent; alteram, qui capitis damnarent; tertiam, qui pecunia multarent, poſtremo omnes, aut de bonoribus ſuis, aut de premiis pecunia, aut de perfequendis inimicis, agebant. nec, quibus rationibus ſuperare poſſent; ſed, quemadmodum vti victoria deberent, cogitabant. Re frumentaria præparata, confirmatisq. militibus, & ſatis longo ſpatio temporis a Dyrrhachinis præliis intermiſſo, quod ſatis perſectum habere videretur, tentandum Cæſar exiſtimauit, quidnam Pompeius propoſiti, aut voluntatis ad dimicandum haberet. itaque ex caſtris exercitum educit, aciemq. inſtruxit, * primum ſuis locis, paulloque a caſtris Pompeii longius; continentibus vero diebus, vt progredereſtur a caſtris ſuis, collibusque Pompeianis aciem ſubiiceret. Quæ res in dies confirmationem eius efficiebat exercitum. ſuperius tamen inſtitutum in equitibus, quod demonſtrauimus, ſeruabat, vt. quoniam numero multis partibus eſſet inferior, adoleſcentes, atque expeditos, ex aneſignanis electos milites ad pernicitatem, armis inter equites præliari iuberet, qui quotidiana conſuetudine uſum quoque eius generis præliorum perciperent. His rebus effectum, vt equites & apertioribus etiam * locis VII. millium Pompeianorum impetum, cum ad eſſet uſus, ſuſtinere audent, neque magnopere eorum multitudine terrentur. namque etiam per eos dies prælium ſecundum equeſtre fecit, atque vnum Allobrogem, ex duobus, quos perſuſiſſe ad Pompeium ſupra docuimus, cum quibus-

quibusdam, interfecit. Pompeius, quia caſtra in colle habebat, ad infimas radices montis aciem inſtruebat; ſemper, vt videbatur, * ſpectans, ſi iniquis locis Cæſar ſe ſubiiceret. Cæſar, nulla ratione ad pugnam elici poſſe Pompeium exiſtimans, hanc ſibi commodiſſimam bellirationem iudicauit, vt caſtra ex eo loco moueret, ſemperq. eſſet in itineribus, hoc ſperans, vt, mouendis caſtris, pluribusq. adeundis locis, commodiore frumentaria re vteretur; ſimulque, in itinere vt aliquam occaſionem dimicandi nacifieretur, & inſolitum ad laborem Pompeii exercitum quotidianis itineribus defatigaret. His conſtitutis rebus, ſigno iam profectio- nis dato, tabernaculisq. detentis, animaduerſum eſt, paullo ante, extra quotidianam conſuetudinē, longius a vallo eſſe aciem Pompeii progreſſam; vt non iniquo loco poſſe dimicari videretur. Tunc Cæſar * apud ſuos, cū iam eſſet agmē in portis, Differendum eſt, inquit, iter in præſentia nobis, & de prælio cogitandum, * ſicut ſemper depoſcimus: animo * ſumus ad dimicandū parati: non facile occaſionē poſtea reperiemus cōfeſtimq. expeditas copias educit. Pompeius quoque, vt poſtea cognitū eſt, ſuorum omnium hortatu, ſtatuerat prælio decer- tare. namque etiā in concilio ſuperioribus diebus dixerat, prius, quam concurrerent acies, fore, vt exercitus Cæſaris pelleretur. id cum eſſent plerique admirati, Scio me, inquit, pæne incredibilē rē polliceri: ſed rationē conſilii mei accipite, quo firmiore animo in præliū prodeatis. perſuaſi equitibus noſtris, idq. mibi ſe facturos confirmauerunt, vt, cum proprius ſit acceſſum, dextrum Cæſaris cornu ab latere aperto aggrederen- tur;

tur; ut, circumuenta ab tergo acie, prius perturbatum exercitum pellerent, quam a nobis telum in hostem iaceretur. ita sine periculo legionum, & pene sine vulnere, bellum conspiciemus. id autem difficile non est, cum tantum equitatu valeamus. simul denunciauit, ut essent animo parati in* posterum; & quoniam fieret dimicandi potestas, ut sepe cogitassent, ne usu, manuq. reliquorum opinionem fallerent. Hunc Labienus excepit, ut, cum Caesaris copias despiceret, Pompeij consilium summis laudibus efferrer. Noli, inquit, existimare, Pompei, hunc esse exercitum, qui Galliam, Germaniamq. deuicerit. omnibus interfui prelijs, neq. temere incognitam rem pronuncio. per exigua pars illius exercitus superest; magna pars deperijt: quod accidere tot prelijs fuit necesse. multos autem pestilentia in Italia consumpsit: multi domum discesserunt: multi sunt reliqui in continenti. an non audistis ex ijs, qui per causam valetudinis remanserunt, cohortes esse Brundisii factas: bæ copias, quas videtis, ex deletibus horum amorum in citeriore Gallia sunt refectæ; & pleraq. sunt ex colonijs transpadanis. attamen, quod fuit roboris, duobus prelijs Dyrrhachinis interijt. Hæc cum dixisset, iurauit, se, nisi victorem, in castra non reuersurum: reliquosq. ut idem facerent, hortatus est. Hoc laudans Pompeius, idem iurauit. nec vero ex reliquis fuit quisquam, qui iurare dubitaret. Hæc cum facta essent in concilio, magna spe, & letitia omnium discessum est. ac iam animo victoriam percipiebant, quod re tanta, & a tam perito imperatore nihil frustra confirmari videbatur. Caesar, cum Pompeii castris

stris appropinquasset, adhuc modum aciem eius instruam animaduertit. Erant in sinistro cornu legionibus duas; transdita a Cesare initio disensionis ex S. C. quarum una Prima, altera Tertia appellabatur. in eo loco ipse erat Pompeius. mediam aciem Scipio cum legionibus Syriacis tenebat. Ciliciensis legio coniuncta cum cohortibus Hispanis, quas transductas ad Afranio docuimus, in dextro cornu erant collocatæ. hæc firmissimas se habere Pompeius existimabat. reliquas inter aciem mediam, cornuaq. interiecerat. numeroq. cohortes CX expleuerat. hæc erant millia LV, euocatorum circiter duo millia: quæ ex beneficiarijs superiorum exercituum ad eum conuenerant: quæ tota acie disperferat. reliquas cohortes VII castris, propinquisq. castris presidio disposuerat. dextrum cornu eius riuus qui dam, impeditis ripis, munebat. quam ob causam cunctum equitatum, sagittarios, funditoresq. omnes in sinistro cornu obiecerat. Caesar, superius institutum seruans, X. legionem in dextro cornu, IX. in sinistro collocauerat: tametsi erant Dyrrhachinis prelijs uehementer attenuata: & huic sic adiunxit IIX. ut pene unam ex duabus efficeret; atq. alteram alteri presidio esse iusserat. cohortes in acie XXX. constitutas habebat. quæ summa* erat CXXII. cohortes II. castris presidio reliquerat. sinistro cornu Antonium, dextro P. Syllam, media acie Cn. Domitium proposuerat. ipse contra Pompeum constituit. Simul, his rebus animaduersis, quas demonstrauimus, timens, ne a multitudine equitum dextrum cornu circumueniretur, celeriter CX* terna acie singulas cohortes detraxit; atque ex his quartam instituit,

equit.

equitatūq; opposuit, & quid fieri vellet, ostendit; mo-
 nunque; eius diei victoriam in earum cohortium vir-
 tute constare; simul tertiæ aciei, totiq; exercitui impe-
 ravit, ne iniussu suo concurreret; se, cum id fieri vellet,
 vexillo signum daturum. exercitum cum militari mo-
 re, ad pugnam cohortaretur, suaq; in eum perpetui tem-
 poris officia prædicaret, in primis commemoravit, testi-
 bus se militibus uti posse, quanto studio pacem peti-
 set; quæ per V. Atinium in colloquijs, quæ per A. Clodium
 cum Scipione egissent; quibus modis ad Oricum cum
 Libone dimittendis legatis contendisset: neque se im-
 quam abui militum sanguine, neque temp. alteriuro
 exercitu privare voluisse. Hac habita oratione, expo-
 sentibus militibus, & studio pugnae ardentibus, tuba
 signum dedit. Erat crastinus evocatus in exercitum Ca-
 sari, qui superiore anno apud eum primum pilum in
 legione x. duxerat, vir singulari virtute. Hic, signo da-
 to, Sequimini me, inquit, manipulares mei qui fuistis;
 & vestro imperatori, quam constituistis, operam da-
 te. unum hoc prælium superest: quo confecto, & ille sua
 dignitatem, & nos nostram libertatem recuperabi-
 mus. simul* respiciens Casarem, Faciam inquit, hodie
 imperator, ut aut vivo mihi, aut mortuo, gratias a-
 gas. Hæc cum dixisset, primus ex dextro cornu procur-
 rit: atque eum milites electi circiter cxx voluntaria
 eiusdem centuriæ sunt prosecuti. Inter duas acies tantum
 erat relictum spatij, ut satis esset ad concursum utrius-
 que exercitus. sed Pompeius suis prædixerat, ut Casari
 impetum exciperent, ne se loco moverent; acieq;
 eius distrahi paterentur. idque admonitu C. Triarii
 fecisse

fecisse dicebatur, ut primus excursus, visque militum
 infringeretur: aciesque* distenderetur: atque, suis or-
 dinibus dispositi, dispersos adorirentur; leuiusque ca-
 sara pila sperabat, in loco retentis militibus, quam se
 ipsi immisis telis occurrissent. simul fore, ut, duplicato
 cursu, Casari milites* exanimarentur, & lassitudine
 conficerentur: quod nobis quidem nulla ratione fa-
 ctum a Pompeio videtur: propterea quod est quedam
 animi incitatio, atque alacritas, naturaliter innata
 omnibus, * quæ studio pugnae incenditur. hanc non re-
 primere, sed augere imperatores debent. neque frustra
 antiquitus institutum est, ut signa undiq;* concinerent,
 clamoremq; uniuersi tollerent. quibus rebus & hostes
 terrirent, & suos incitari existimauerunt. Sed nostri mi-
 lites dato signo, cum infestis pilis procurrissent, atque
 animaduertissent non* concurrere a Pompeianis, visu
 periti, ac superioribus pugnis exercitati, sua sponte
 cursum represerunt, & ad medium fere spatium con-
 stiterunt, * ne, consumptis viribus, appropinquarent;
 paruoque intermisso temporis spatio, ac rursus renona-
 to cursu, pila miserunt; celeriterq; ut erat præceptum a
 Casare, gladios strinxerunt. neque vero Pompeiani
 huic rei desuerunt. nam & tela missa exceperunt, &
 impetum legionum tulerunt, & ordines conseruauerunt;
 piliq; missis, ad gladios redierunt. Eodem tempo-
 re equites a sinistro Pompeij cornu, * ut erat impera-
 tum, uniuersi procurrerunt: omnisq; multitudo sagitta-
 riorum se profudit: quorum impetum noster equita-
 tus non tulit, sed paululum loco motus cessit: equitesque
 Pompeiani hoc acrius instare, & se turmatim explica-

re, aciemque nostram a latere aperto circumire ceperunt. quod ubi Cæsar animaduertit, *iv.* acie, quam^{*} instituerat ex cohortium numero, signum dedit, illi celeriter procurrerunt; infestisq. signis tanta vi in Pompeij equites impetum fecerunt, ut eorum nemo consisteret, omnesque conuersi non solum loco excederent, sed protinus incitati fuga montes altissimos peterent, quibus summotis, omnes sagittarij, funditoresq. destituti inermes, sine presidio, interfecti sunt. Eodem impetu cohortes sinistrum cornu, ^{*} pugnans etiam tum, ac resistentibus in acie Pompeianis, circumierunt, eosq. a tergo sunt adorti. Eodem tempore *iii.* aciem Cæsar, quæ quæta fuerat, et se ad id tēpus loco tenuerat, procurrere iussit. ita, cum recentes, atque integri defessis successissent, alij autem a tergo adorirentur, sustinere Pompeiani non potuerunt, atque vniuersi terga verterunt. neque uero Cæsarem fessit, quin ab ijs cohortibus, quæ contra equitatum in *xv.* acie collocata essent, initium victoriæ oriretur, ut ipse cohortandis militibus pronunciauerat. an his enim primum equitatus est pulsus: ab iisdem facta cædes sagittariorum, atque funditorum: ab iisdem^{*} acies Pompeiana a sinistra parte erat circumuenta, atque initium fugæ factum. Sed Pompeius, ut equitatum suum pulsus vidit, atque eam partem, cui maxime confidebat, perarritam animaduertit, alijs^{*} diffusus, acie excessit, protinus que se in castra equo contulit, et ijs centurionibus, quos in statione ad prætoriam portam posuerat, clare, ut milites exaudirent, Tueamini, inquit, castra, et defendite diligenter, si quid durius acciderit: ego reli-

quas

quas portas circumueo, et castrorum præsidia confirmo. Hæc cum dixisset, se in prætorium contulit, summa rei diffidens, et tamen euentum expectans. Cæsar, Pompeianis ex fuga intra vallum compulsis, nullum spatium perterritis dare oportere existimans, milites cohortatus est, ut beneficio fortunæ vterentur, castraque oppugnarent; qui, etsi magno æstu fatigati, (nam ad meridiem res erat perducta) tamen, ad omnem laborem animo parati, imperio paruerunt. Castra a cohortibus, quæ ibi præsidio erant relicta, industrie defendebantur, multo etiam acrius a Thracibus, barbarisque auxilijs, nam, qui acie refugerat milites, et animo perterriti, et lassitudine confecti, missis pleriq. armis, signisq. militaribus, magis de reliqua fuga, quam de castrorum defensione, cogitabant. neque vero diutius, qui in vallo constitierant, multitudinem telorum sustinere potuerunt, sed, confecti vulncribus, locum reliquerunt; protinusque omnes, ducibus usq. centurionibus, tribunisq. mil. in altissimos montes, qui ad castra pertinebant, confugerunt. in castris Pompeij videre licuit triclinia strata, magna argenti pondus expositum, recentibus cespitibus tabernacula constrata, *L.* etiam Lentuli, et non nullorum tabernacula protecta edera, multaque præterea, quæ nimiam luxuriam, et victorie fiduciam designarent; ut facile existimari posset, nihil eos de euentu eius diei timuisse, qui non necessarias^{*} conquirerent voluptates, atque iij miserimo, ac patientissimo exercitui Cæsaris luxuriam obijciebant, cui semper omnia ad necessarium usum defuissent: Pompeius iam cum intra vallum nostri uersarentur,

B b 2 equum

equum nactus, detractis insignibus imperatorijs, de-
cumana porta se ex castris eiecit; protinusque * equo
citato, Larissam contendit. neque ibi constitit; sed, ea-
dem celeritate, paucos* suorum ex fuga nactus, noctur-
no itinere non intermisso, comitatu equitum XXX ad
mare peruenit, nauemque frumentariam conscendit;
sepe, ut dicebatur, querens, tantum se opinionem se-
felliſſe, ut, a quo genere hominum victoriam sperasset,
ab eo, initio fugæ factò, pene proditus videretur. Cæ-
sar, castris potius, a militibus contendit, ne, in prælia
occupati, reliqui negotij gerendi facultatem diminui-
rent. Qua re impetrata, montem opere circummunire
instituit. Pompeiani, quod is mons erat sine aqua, dif-
fisi ei loco, relicto monte, vniuersi* iuris eius Larissam
uersus se recipere cœperunt. Qua* spe animaduersa, Cæ-
sar copias suas diuisit; partemque legionum in castris
Pompeij remanere iussit, partem in sua castra remisit;
IV. secum legiones duxit; commodiore ſq. itinere Pom-
peianis occurrere cœpit: & progressus millia passuum
VI. aciem instruxit. Qua re animaduersa, Pompeiani
in quodam monte constituerunt. Hunc montem flumen
subluebat. Cæsar, milites cohortatus, etsi totius diei cõ-
tinenti labore erant confecti, noxque iam suberat, ta-
men munitione flumen a monte seclufit, ne noctu Pom-
peiani aquari possent. Quo iam perfecto opere, illi de
deditioe, missis legatis, agere cœperunt. pauci ordinis
senatorij, qui se cum ijs. coniunxerant, nocte fugæ salu-
tem petierunt. Cæsar prima luce omnes eos, qui in mon-
te confederant, ex superioribus locis in planicem de-
scendere, atq. * arma proicere, iussit. quod ubi sine re-
cusa-

cusatione fecerunt, passiq. palmis, proiecti ad terram,
flemes, ab eo petierunt salutem: consolatus, consurge-
re iussit; & pauca apud eos de lenitate sua locutus,
quo minore essent timore, omnes conseruauit; * mili-
busq. suis iussit, ne qui eorum violarentur, neu quid sui
desiderarent. Hac adhibita diligentia, ex castris sibi
legiones alias occurrere, & eas, quas secum duxerat,
in vicem requiescere, atque in castra reuerti iussit: eo-
demque die Larissam peruenit. in eo prælio non am-
plius CC. milites desiderauit: sed centuriones, fortes ui-
ros, circiter xxx amisit. Interfectus est etiam fortissi-
me pugnans Crastinus cuius mentionem supra feci-
mus, gladio in os aduersum coniecto, neque id fuit fal-
sum, quod ille, in pugnam proficiscens, dixerat. sic enim
Cæsar existimabat, eo prælio excellentissimam uirtu-
tem Crastini fuisse; optimeq. eum de se meruum iudica-
bat. Ex Pompeiano exercitu circiter millia xv cecidit
se uidebantur sed in deditioem venerunt amplius mil-
lia xxiv. namque etiam cohortes, quæ præsidio in
castellis fuerant, sese Sullæ similiter dederunt. mul-
ti præterea in finitimas ciuitates refugerunt. Signa-
que militaria ex prælio ad Cæsarem sunt relata
cxxx, & aquilæ lxx. L. Domitius, ex castris in
montem refugiens, cum vires eum lassitudine defe-
cissent, ab equitibus est interfectus. Eodem tempore
D. Lælius cum classe ad Brundisium venit; eademque
ratione, qua factum a Libone antea demonstrauimus,
insulam obiectam portui Brundisino tenuit. Simili-
ter Vatinius, qui Brundisio præerat, teclis, instructif-
que scaphis, elicit naues Lælianas, atque ex his lon-

gius productam unam quinqueremē, & minores duas in angustijs portus cepit: itemque per equites dispositos aqua prohibere classiarios instituit. sed Lælius, tempore anni commodiore usus, ad nauigandum onerarijs nauibus Corcyra, Dyrrhachioq. aquam suis supportabat; neque a proposito deterrebat; neque, ante prælium in Thessalia factum cognitum, aut ignominia amissarum nauium, aut necessariorum rerum inopia, ex portu, insulaq. expelli potuit. Iisdem fere temporibus, Cassius, cum classe Syrorum, & Phœnicum, & Cilicum, in Siciliam venit: et, cum esset Cæsaris classis diuisa in duas partes, & dimidia parti præesset P. Sulpicius prætor Vibone ad fretum dimidia M. Pomponius ad Messanam, prius Cassius ad Messanam nauibus aduolauit, quam Pomponius de eius aduentu cognosceret: perturbatumque eum nactus, nullis custodijs, neque ordinibus certis, magna uento, & secundo completas onerarias naues tæda, & pice, & supra, reliquisq. rebus, quæ sunt * ad incendia, in Pomponianam classem immisit, atq. omnes naues incēdit xxxv, * in quibus erant xx constrata: tantusq. eo facto timor incessit, ut, cum esset legio præsidio Messanæ, nix opidum* defenderetur: & nisi eo ipso tempore quidā nuncijs de Cæsaris uictoria per dispositos equites essent allati, existimabant plerique futurum fuisse, ut amitteretur. sed, opportunissime nuncijs allatis, opidum fuit defensum: Cassiusq. ad Subpicianam inde classem profectus est Vibonem; applicatisq. nostris ad terram nauibus, propter eundem timorem, pari, * atque antea, ratione egerunt. Cassius, secundum nactus uentum,

onera-

onerarias naues circiter xl, præparatas ad incendiū immisit: & flamma ab utroque cornu comprehensa, naues sunt combustæ v. cumq. ignis, magnitudine uentilatus serperet; milites, qui ex ueteribus legionibus erant relictis præsidio nauibus, ex numero ægrorum, ignominiam non tulerunt, sed sua sponte naues conscenderunt, & a terra soluerunt; impetuque facto in Cassianam classem, quinqueremes 11, in quarum altera erat Cassius, ceperunt. sed Cassius, exceptus scapha, refugit. Præterea duæ sunt deprehensæ triremes. neq. multo post de prælio facto in Thessalia cognitum est; ut ipsis Pompeianis fides fieret. nam ante id tempus fingi* a legatis, amicisque Cæsaris arbitrabantur. Quibus rebus cognitis, ex ijs locis Cassius cum classe discessit. Cæsar, omnibus rebus relictis, persequendum sibi Pompeium existimauit, quascumque in partes ex fuga se recepisset; ne rursus copias comparare alias, & bellum renouare posset: & * quantum itineris equitatu efficere poterat, quotidie progrediebatur: legionemque unam minoribus itineribus subsequi iussit. Erat edictum Pompeij nomine Amphipoli propositum, uti omnes eius prouinciæ iuniores, & Græci, cuiusque R. iurandi causa conuenirent. sed, utrum auertendæ suspicionis causa Pompeius proposuisset, ut quamdiutissime longioris fugæ consilium occultaret, an nouis dilectibus, si nemo premeret, Macedoniam tenere conaretur, existimari non poterat. Ipse ad anchoram una nocte constitit; & uocatis ad se Amphipoli hospitibus, & pecunia ad necessarios sumptus corrogata, cognito Cæ-

Bb 4 saris

saris aduentu, ex eo loco discessit, & Mitylenas paucis diebus venit. Biduum tempestate retentus, nauibusque alijs additis ætuarijs, in Ciliciam, atque inde Cyprum peruenit. ibi cognoscit, consensu omnium Antiochensum, ciuiumque Rom. qui illic negotiarentur, arcem ante captam esse, excludendi sui causa; nunciosque dimissos ad eos, qui se ex fuga in finitimas ciuitates recepisse dicerentur, ne Antiochiam adirent: id si fecissent, magno eorum capitis periculo futurum. idem hoc L. Lentulo, qui superiore anno consul fuerat, & P. Lentulo consulari, ac non nullis alijs acciderat Rhodi. nam, quicumque ex fuga Pompeium sequerentur, atque in insulam uenissent, opido, ac portu recepti non erant: missisque ad eos nuncijs, ut ex ijs locis discederent, contra uoluntatem suam naues* soluere iubebantur. Iamque de Cæsaris aduentu fama ad ciuitates perferebatur. Quibus cognitis rebus, Pompeius, deposito adeunde Syriae consilio, pecunia societatis sublata, & a quibusdam priuatis sumpta, & aris magno pondere ad militarem usum in naues imposito, duobusque milibus hominum armatis, partim quos ex familijs societatum delegerat, partim a negotiatoribus coegerat, quosque ex suis quisque ad hanc rem idoneos existimabat, Pelusium peruenit. ibi casu rex erat Ptolemæus, puer ætate magnis copijs, cum sorore Cleopatra gerens bellum; quam paucis ante mensibus per suos propinquos, atque amicos, regno expulerat: castraque Cleopatra non longo spatio ab eius castris distabant. Ad eum Pompeius misit, ut,* pro ho-

spitio,

spitio, atque amicitia patris, Alexandria recipere-tur, atque illius opibus in calamitate regeretur. Sed, qui ab eo missi erant, confecto legationis officio, liberius cum militibus regis colloqui cœperunt, eosque hortari, ut suum officium Pompeio prestarent, ne re eius fortunam despicerent. In hoc erant numero complures Pompeij milites; quos, ex eius exercitu acceptos in Syria, Gabinius Alexandriam transdixerat, belloque confecto apud Ptolemæum, patrem pueri, reliquerat. His tunc cognitis rebus, amici regis, qui, propter ætatem eius, in procuratione erant regni; siue timore adducti, ut postea prædicabant, ne sollicitato exercitu* regio, Pompeius Alexandriam, Aegyptumque occuparet; siue despecta eius fortuna, ut plerumque in calamitate ex amicis inimici existunt, ijs, qui erant ab eo missi, palam liberaliter responderunt, eumque ad regem venire iusserunt: ipsi, clam consilio inito, Achillam, præfectum regium, singulari hominem audacia, & L. Septimium tribunum mil. ad interficiendum Pompeium miserunt. Ab his liberaliter ipse appellatus, & quadam notitia Septimij productus, quod bello prædonum apud eum ordinem duxerat, nauiculam paruum ascendit, cum paucis suis & ibi ab Asbilla, & Septimio interficitur. Item L. Lentulus comprehenditur a rege, & in custodia necatur. Cæsar, cum in Asiam uenisset, reperiebat T. Ampium conatum esse tollere pecunias Epheso ex fano Dianæ; cuiusq. rei causa, senatores omnes ex prouincia uocasse, ut, ijs testibus, * summa pecuniæ ueretur; sed interpellatum aduentu Cæsaris profugisse. ita duobus temporibus Ephe-

siæ

ſiæ pecuniæ Caſar auxilium tulit. Item conſtabat, Eli-
de in templo Mineruæ, repetitis, atque enumeratis die-
bus, quo die prælium ſecundum feciſſet Caſar, ſimula-
crum Victoriæ, quod ante ipſam Mineruam collocatū
erat, & ad ſimulacrum Mineruæ ſpectabat, ad ualuas
ſe templi, limenq. conuerſiſſe. Eodemq. die Antiochia
in Syria bis tantus exercitus clamor, & ſignorum ſo-
nus exauditus eſt, ut in muris armata ciuitas diſcur-
reret. Hoc idem Ptolomaïde accidit. Pergami in occul-
tis, ac remotis templis, quo, præter ſacerdotes, adire
fas non eſt, quæ Græci Αἴδουα appellat, tympana
ſonuerunt. Item Trallibus, in templo uictoria, ubi Ce-
ſaris ſtatuam conſecrauerant, palma per eos dies in te-
cto inter coagmenta lapidum ex pavimento exiſtiſſe
oſtendebatur. Caſar, paucos dies in Aſia moratus, cū
audiſſet, Pompeium Cypri viſum, coniectans eum in
Aegyptum iter habere, propter neceſſitudines regni,
reliquasque eius loci opportunitates, cum legionibus,
vna, quæ ex Theſſalia ſe ſequi iuſſerat, & altera, quæ
ex Achaia a Fuſto legato euocauerat, equitibusque
CC∞, & nauibus longis Rhodijs x, & Aſiaticis
paucis, Alexandriam peruenit. In his erant legioni-
bus hominū III. millia CC. reliqui, vulnerib. ex præ-
lijs, & labore, ac magnitudine itineris conſecti, conſe-
qui nō potuerant. Sed Caſar, conſiſſus fama rerum ge-
ſtarum, infirmis auxilijs proficiſci non dubitauerat;
atque omnem ſibi locum tutum fore exiſtimabat. Ale-
xandriæ de Pompeij morte cognoviſcit: atq. ibi primū e
nauī egrediens, clamorē militū audit, quos rex in opi-
do, præſidij cauſſa, reliquerat; & concurſum ad ſe fieri
uidet,

uidet, quod * ſarciæ anteferrentur. In hoc omnis mul-
tudo maiestatem regiam minui prædicabat. Hoc ſe-
dato tumultu, crebræ continuīs diebus ex concurſu
multitudinis concitationes fiebāt: compluresq. milites
huius vr̄bis omnibus partibus interficiebantur. Quib.
reb. animaduertiſis, legiones ſibi alias ex Aſia addu-
ci iuſſit, quas ex Pompeianis militibus conſecerat. * ip-
ſe enim neceſſario Eteſiis tenebatur; qui Alexandria
nauigantibus ſunt aduerſiſſimi uenti. Interim contro-
uerſias regum ad populum R. & ad ſe, quod eſſet con-
ſul, pertinere exiſtimans, atque eo magis officio ſuo cō-
uenire, quod ſuperiore cōſulatu cum patre Ptolemeo,
& lege, et S.C. ſocietas erat facta, oſtēdit ſibi placere,
regem Ptolemaum, atq. ſororem eius Cleopatram, exer-
citus, quos haberent, dimittere; & de controuerſiis
iure apud ſe potius, quam inter ſe armis, diſcepta-
re. Erat in procuratione regni propter ætatem pue-
ri nutricius eius, eunuuchus, nomine Photinus. is
primū inter ſuos queri, atque indignari cepit, re-
gem ad dicendam cauſſam euocari: deinde adiutores
quoſdam conſcios ſui natū ex regis amicis, exerci-
tum a Peluſio clam Alexandriam euocauit; atque eun-
dem Achillam, cuius ſupra meminimus, omnibus co-
pijs præfecit. hunc incitatum ſuis, & regis inflatum
pollicitationibus, quæ fieri uellet, litteris, nuncijsque
elocuit. In teſtamento Ptolemæi patris heredes erant
ſcripti ex duobus filijs maior, & ex duabus ea, quæ
æate antecedebat. Hæc uti fierent, per omnes deos,
perque fœdera, quæ Romæ feciſſet, eodem teſtamen-
to Ptolemaus populum R. obteſtabatur. Tabulæ
teſta-

testamenti, una per legatos eius Romam erant allata, ut in arario ponerentur, (ea, cum propter publicas occupationes poni non potuissent, apud Pompeium sunt deposita) altera, eodem exemplo, relicta, atque obsequata Alexandria proferebantur. De his rebus cum ageretur apud Casarem;isque maxime uellet pro communi amico, atque arbitro controuersias regum componere: subito exercitus regius, equitatusq. omnis venire Alexandriam nunciatur. Casaris copia nequaquam erant tanta, ut eis, extra opidum si esset dimicandum, consideret. relinqueretur, ut se suis locis opido teneret, consiliumq. Achilla cognosceret. milites tamen omnes in armis esse iussit: regemq. hortatus est, ut ex suis necessarijs, quos haberet maximae auctoritatis, legatos ad Achillam mitteret; & quid esset suae uoluntatis, ostenderet. A quo missi Dioscorides, & Serapion, qui ambo legati Romae fuerant, magnamq. apud patrem Ptolemaeum auctoritatem habuerant, ad Achillam peruenerunt. Quos ille, cum in conspectum eius uisissent, prius, quam audiret, aut, cuius rei causa missi essent, cognosceret, corripit, ac interfici iussit. Quorum alter, accepto vulnere occupatus, per suos pro occiso sublatus, alter interfectus est. Quo facto, regem ut in sua potestate haberet, Caesar effecit; magnam regium nomen apud suos auctoritatem habere existimans, & ut potius priuato paucorum, & latronum consilio, quam regio, susceptum bellum uideretur. Erant cum Achilla copia, ut neque numero, neque genere hominum, neque usu rei militaris contemnenda uiderentur. millia enim xx. in armis habebat. Haec constabant

bant ex Gabinianis militibus: qui iam in consuetudinem Alexandrinae uitae, atque licentiae, uenerant, & nomen, disciplinamq. populi reddiderant, uxoresq. duxerant, ex quibus plerique liberos habebant. Huc accedebant collecti ex praedonibus, latronibusq. Syriae, Ciliciaeque prouinciae, finitimarumq. regionum multi praeterea, capitiis dammati, ex suleisq. conuenerant: fugiisq. omnibus nostris certus erat Alexandriae receptus, certaue uitae condicio, ut, dato nomine, militum essent numero: quorum si quis a domino, comprehendere retur, concursu militum eripiebatur, qui uim suorum, quod in simili culpa uersabantur, ipsi pro suo periculo defendebant. Hi regum amicos ad mortem deposcere; hi bona locupletum diripere; stipendij augendi causa, regis domum obsidere; regno expellere alios, alios accersere, ueterem quoddam Alexandrini exercitus instituto conseruauerant. Erant praeterea equitum millia xi, qui inueterauerant copulibus. Alexandriae bellis, Ptolemaeum patrem in regnum reduxerant, Bibuli filios duos interfecerant, bella cum Aegyptijs gesserant. hunc usum rei militaris habebant. His copijs fidens Achillas; paucitatemq. militum Casaris despiciens, occupabat Alexandriam: praeterea opidi partem, quam Caesar cum militibus tenebat, primo impetu domum eius irrumpere conatus est. Sed Caesar, dispositis per uias cohortibus, impetum eius sustinuit. Eodemq. tempore pugnatum est ad portum: ac longe maximam ea res attulit dimicationem. simul enim, deductis copijs, pluribus uis pugnabatur; & magna multitudine naues longas occupare hostes conabantur: quarum erant auxilio missae ad

ad Pompeium: quæ prælio in Thessalia facta, domum redierant. illæ triremes omnes, & quinqueremes erant, aptæ, instructæq. omnibus rebus ad nauigandum. Præter has, xxii erant, quæ præsidij causa Alexandria esse consueuerant, constratæ omnes. quas si occupassent, classe Cæsaris erepta, portum, ac mare totum in sua potestate haberent: commeatu, auxilijsq. Cæsarem prohiberent. itaque tanta est contentione actum, quanta agi debuit; cum ille celerem in ea re uictoriam, hi salutem suam consistere uiderent. sed obtinuit Cæsar; omnesque eas naues, & reliquas, quæ erant in naualibus, incendit; quod tam late tueri tam parua manu nõ poterat; confestimq. ad Pharum nauibus milites exposuit. Pharus est in insula turris, magna altitudine, mirificis operibus exstructa, quæ nomen ab insula occipit. Hæc insula, obiecta Alexandria, portum efficit: sed a superioribus regionibus, in lōgitudinem passuum C∞ in mare iactis molibus, angusto itinere, & ponte cum opido coniungitur. In * hac sunt insula domicilia Aegyptiorum, & * vicus, opidi magnitudine: quæque ubique naues imprudentia, aut tempestate paululum suo cursu decesserint, has more prædonum diripere cōsueuerunt. Iis autem inuitis, a quibus * Pharus teneatur, non potest esse, propter angustias, nauibus introitus in portum. Hoc tum ueritus Cæsar, hostibus in pugna occupatis, militibusque expositis, Pharum* apprehendit, atque ibi præsidium posuit. Quibus est rebus effectum, uti tuto frumentum, auxiliaque nauibus ad eum supportari possent. demisit enim circum omnes propinquas regiones; atque inde auxilia euocauit reliquis

liquis opidi partibus sic est pugnatum, ut æquo prælio discederetur, & neutri pellerentur: (id efficiebant angustia loci) paucisque utrimque interfectis, Cæsar loca maxime necessaria complexu, noctu præmunit: * hoc tractu opidi pars erat regiæ exigua, in quam ipse, habitandi causa, initio erat inductus, & theatrum conium etum domui, quod arcis tenebat locum, aditusq. habebat ad portum, et ad reliqua naualia. Has munitiones infrequentibus auxit diebus, ut pro muro obiectas haberet, neu pugnare inuitus cogeretur. Interim filia minor Ptolemei regis, uacua possessionem regni sperans, ad Achillam se ex regiæ transiecit, unaque bellum administrare cepit. sed celeriter est inter eos de principatu controuersia orta; quæ res apud milites largitiones auxit. magnis enim iacturis sibi quisq. eorum animos conciliabat. Hæc dum apud hostes geruntur, Photinus, nutricius pueri, & procurator regni in parte Cæsaris, cum ad Achillam nuncios mitteret, hortareturque, ne negotio desisteret, ne re animo deficeret, indicatis, deprehensisque internuncijs, a Cæsare est interfectus. Hæc initia belli Alexandrini fuerunt.

A. HIRTII; vel, OPPII;
COMMENTARIORVM
DE BELLO ALEXANDRINO

LIBER

BELLO Alexandrino conftrato, Ca-
sar Rhodo, atq. ex Syria, Cilicia-
que omnem classē* acerfit; ex
Creta sagittarios, equites ab rege
Nabatheorum Malco euocat; tor-
menta vndiq. conquiri, et frumen-
tum mitti, auxiliaq. adduci iubet. interim munitiones
quondie operib. augentur: atq. omnes opidi partes, que
minus firmæ* esse viderentur, testudinib. atq. musculis
aptantur: ex ædificiis autem per foramina in proxima
ædificia arietes immittuntur; quantumq. aut ruinas de-
icitur, aut per vim recipitur loci, in tantum munitiones
proferuntur. nam incendio fere ruit æst Alexandria,
quod sine contignatione, ac materia; sunt ædificia, &
structuris, atq. fornicibus continentur, tectaq. sunt ru-
dere, aut pavimentis. Caesar studebat maxime, vt, quā
angustissimā partem opidi palus a meridie interiecta
efficiebat, hanc operibus, vineisq. agēdis, a reliqua par-
te urbis excluderet; illud spectans, primum, ut, cū esset
in duas partes vrbs diuisa, rē vno consilio, atq. im-
perio administraretur; deinde, vt laborantib. succurri,
atq. ex altera opidi parte auxiliū ferri possēt, in primis
vero, ut aqua, pabuloq. abundaret: quarū alterius rei
copiā exiguā, alterius nullā omnino facultatem habe-
bat,

bat,* quodq. vtrumque palus large præbere poterat.
Neque vero Alexandrinis in gerendis negotiis cun-
clatio vlla, aut mora, inferebatur. nam in omnes par-
tes, per quas fines Aegypti, regnumque pertinet, lega-
tos, conquisitoresque, delectus habendi causa, mis-
erant; magnumq. numerum in opidum telorum, atque
tormentorum, conuexerant, & innumerabilem multi-
tudinē adduxerant, nec minus in vrbe maximæ ar-
morum erant institutæ officinæ. seruos præterea pube-
res armauerant: quibus domini locupletiores victum
quotidianum, stipendiumq. præbebant. hac multitudi-
ne disposita, munitiones semotarum partium tueban-
tur. veteranas cohortes vacuas in celeberrimis vrbis
locis habebant; vt, quacumq. regione pugnaretur, inte-
gris viribus ad auxiliū ferendum* opportunæ essent.
omnib. vijs, atque angiportis triplicem uallum obduxe-
rant. (erat autem quadrato exstructus saxo, nec minus
x l. pedes altitudinis habebat) quæque partes vrbis
inferiores erant, has altissimis turrib. ænorum tabulo-
rum munierant. Præterea* ambulatorijs totidem ta-
bulatorum confixerat: subiectisq. *eis rotis, funibus, in-
mentisq. obiectis, directis* plateis in quacumq. erat
uisum partem mouebant. vrbs fertilissima, & copiosis-
sima omnium rerum apparatus suggerebat. ipsi homi-
nes ingeniosissimi, atque acutissimi, quæ a nobis fieri vi-
derat, ea sollertia efficiebant, vt nostri illorū opera imi-
tari viderentur: & sua sponte multa reperiebāt: unoq.
tempore & nostras munitiones instabat, & suas de-
fendebant: atque hæc principes in consilijs, cunctioni-
busq. agitabant, populū R paullatim in consuetudinē

eius regni venire occupandi: paucis annis antea Gabinius cum exercitu fuisse in Aegypto: Pompeium se ex fuga eodem recepisse: * ac Casarem venisse cum copiis; neque morte Pompeij quidquam profectum, quominus Casar apud se commoraretur: quem si non expulissent, futuram ex regno prouinciam, idq. agendum mature: namque eum, interclusum tempestatibus propter anni tempus, recipere transmarina auxilia non posse. Interim, dissensione orta inter Achillam, qui veterano exercitui praeerat, & Arsinoe, regis Ptolemæi minorem filiam, vt supra demonstratum est, cum vterque vtrique insidiaretur, & summam imperij ipse obtinere vellet; praeoccupat Arsinoe per Ganymedem eunuchum, nutricium suum, atque Achillam interficit. hoc occiso, ipsa sine vilo socio, & custode, omne imperium obtinebat: Exercitus Ganymedi transditur. is, suscepto officio, largitionem in milites auget, reliqua pari diligentia administrat. Alexandria est fere tota suffosa, specusque habet ad Nilum * perinentes, quibus aqua in priuatas domos inducitur, qua paulatim spatio temporis liquescit, ac * subsidit. hac vi domini adificiorum, atque eorum familia consueuerunt. nam, qua flumine Nilo fertur, adeo est limosa, atque turbida, vt multos, variosq. morbos efficiat. sed ea plebs, ac multitudo contenta est, necessario, quod sors vrbis tota nullus est. hoc tamen flumen in ea parte vrbis erat, que ab Alexandrinis tenebatur. quo facto est admonitus Ganymedes, posse nostros aqua intercludi, qui, distributi munitioum tuendarum causa vicatim, ex priuatis adificijs specubus, & puteis extrahit aqua

aqua vtebantur. Hoc probato consilio, magnum, ac difficile opus aggreditur. intersopis enim specubus, atque omnibus vrbis partibus exclusis, qua ab ipso tenebantur, aqua magnam vim ex mari rotis, ac machinationibus, exprimere contendit. hanc locis superioribus fundere in partem Casaris non intermittebat. quamobrem salisior praeeter consuetudinem aqua trahebatur ex proximis adificijs; magnamque hominibus admirationem prebebat, quam ob causam id accidisset; nec satis sibi ipsi credebant; cū se inferiores eiusdem generis, ac saporis, aqua dicerent vti, atque ante consueissent. vulgoque inter se conseruebant, & degustando, quantum inter se differrent aqua, cognoscebant. paruo vero temporis spatio, hac propior bibi non poterat omnino; illa inferior corruptior iam, salisiorque reperiebatur. Quo facto, dubitatione sublata, tantus incessit timor, vt ad extremum casum * omnes deducti uiderentur; atq. alij morari Casarem dicerent, quin nauis conscendere iuberet; alij multo grauiorem extimescerent casum; quod neque celari * Alexandrinis possent in apparanda fuga, cum hi tam paruo spatio distarent ab ipsis; neque, illis imminentibus, atque insistentibus, vllus in naues receptus daretur. Erat autem magna multitudo opidanorum in parte Casaris: quam domicilijs ipsorum non mouerat; quod ea se fidelem patriam nostris esse simulabat, & discinisse a suis uidebatur: * vt, si mibi defendendi essent Alexandrini, quod neque fallaces essent, neque temerarij, * multa oratio frustra absumeretur. curru uero vno tempore et natio eorum, & natura cognoscatur; aptissimum esse

hoc genus ad prodicionem, nemo dubitare potest. Cæsar suorum timorem consolatione, & ratione minuebat: nam* puteis, fossisque aquam dulcem posse reperiri affirmabat: omnia enim litora naturaliter aqua dulcis venas habere: quod si alia esset litoris Aegyptij natura, atque omnium reliquorum; tamen, quoniam mare libere tenerent, neque hostes classem haberent, prohiberi sese non posse, quo minus quotidie aquam nauibus peterent, uel a sinistra parte a Paratonio, uel a dextra ab insula: que diuersæ nauigatiores numquam uno tempore aduersis ventis præcluderentur; fugæ uero nullum esse consilium non solum ijs, qui primam dignitatem haberent, sed ne ijs quidem, qui nihil, præterquam de uita, cogitarent: magno negotio impetus hostium aduersos ex munitionibus sustineri: quibus relictis, nec loco, nec numero pares esse posse: magnam autem moram, & difficultatem ad censum in naues habere: præsertim ex scaphis: summam* esse contra in Alexandrinis uelocitatem, locorumq. & edificiorum notitiam: hos præcipue in uictoria insolentes, * præcursuros, & loca excelsiora, atque adificia occupaturos; ita fugæ nauibusque nostros prohibituos: proinde eius consilij obliuiscerentur, atque omni ratione esse uincendum cogitarent: Hac oratione apud suos habita, atque omnium mentibus excitatis, dat centurionibus negotium, ut, reliquis operibus intermissis, ad fodiendos puteos animum conferant, ne ue unquam partem notitiam temporis intermittant. Quo suscepto negotio, atque omnium animis ad laborem incitatis, magna una nobis uis aquæ dulcis inuenta est. ita operosis Alexandrino

dirorum machinationibus, maximisq. conatibus, non longi temporis labore, occursum est. Eo biduo legio xxxvi. ex dediticijs Pompeianis militibus, cum frumento, armis, telis, tormentis, imposta in naues a Domitio Caluino, ad litora Africa paullo supra Alexandriam, delata est. hæc naues Euro, qui multos dies continenter flabat, portum capere prohibebantur. sed loca sunt egregia omni illa regione ad tenendas anchoras, bi, cum diu retinerentur, atque aqua inopia premerentur, nauigio actuario Cæsarem faciunt certorem. Cæsar, ut per se consilium caperet, quid faciendum uideretur, nauim conscendit, * atq. omnem classem sequi iussit. nullis castris militibus impostis; quod, * cum longius paullo discederet, munitiones nudare nolebat. Cumque ad eum locum accessisset, qui appellatur Cherrhonesus; * a quandique causa remiges in terram exposuissent, non nulli* ex numero, cum longius a nauibus prædatum processissent, ab equitibus hostium sunt excepti: ex ijs cognouerunt, Cæsarem ipsum in classe uenisse, nec ullos milites in nauibus habere. Quare comperta, magnam sibi facultatē fortunam obtulisse bene gerende rei crediderunt: itaq. naues omnes, quas paratas habuerant ad nauigandum, propugnatoribus instruxerunt, Cæsariq. redenti cum classe occurrerunt: qui duabus de causis eo die dimicare nolebat; quod et nullos milites in nauibus habebat, & * post horam x. diei res agebatur, nox autē allatura uidebatur maiorem fiduciam illis, qui locorum notitia confidebant; sibi etiam hortandi suos auxilium defuturum: quod nulla satis idonea esset hortatio, * qua neq.

virtutem posset notare, neque inertiam. Quibus de causis naues, quas potuit, Cæsar ad terram detraxit: quem in locum illos successuros non existimabat. erat una nauis Rhodia in dextro Cæsaris cornu, longe ab reliquis* collocata, hanc conspicati hostes non tenuerunt sese: magnoq. impetu iv. ad eam constratae naues, & complures aperta contenderunt. cui coactus est Cæsar ferre subsidium: ne* turpiter in conspectu contumeliam acciperet, quamquam si quid grauius accidisset, merito casurum iudicabat. Prælium commissum est magna contentione Rhodiorum: qui cum in omnibus dimicationibus & scientia, & virtute præstissimum maxime illo tempore totum onus suslinere non recusabant; ne quod suorum culpa detrimentum acceptum videretur. ita prælium fecundissimum est factum. capta est una hostium quadriremis: depressa est altera deinde omnibus epibatis nudata: magna præterea multitudo in reliquis nauibus propugnatorum est interfecta. quod nisi nox prælium diremisset, tota classe hostium Cæsar potitus esset. Hac calamitate perterritis hostibus, aduerso vento leniter flante, naues onerarias Cæsar remulco victricibus suis* Alexandriam deducit. eo detrimento adeo sunt fracti Alexandrii, cum non iam virtute propugnatorum, sed scientia classiariorum se victos viderent, quibus & superioribus locis subleuabantur; * vt vix adificijs defendi possent, & materiam cunctam obijcerent, quod nostra classis oppugnationem etiam ad terram verebantur. idem, po. tra. quam Ganymedes in concilio confirmavit, sese & has quæ essent amissæ, restitutum, & numerum

adau-

adaucturum, magna spe, & fiducia veteres reficere naues, accuratiusq. huic rei studere, atque in seruire, * in-stituerunt: at, tamen si amplius cx nauibus longis in portu, naualibusque amiserant, non tamen reparandæ classis cogitationem deposuerunt. videbant enim, non auxilia Cæsaris, non commeatus supportari posse, si elasse ipsi valerent. Præterea nautici homines, & vr-bis, & regionis maritimæ, * quotidianoq. vsu a pueris exercitatis, ad naturalæ, ac domesticum* bonum refuge-re cupiebant; & quantum paruulis nauigijs profecis-sent, seniebant: itaq. omni studio ad parandam classem incubuerunt. Erant* omnibus ostijs Nili custo-dia: exigendi portorij causa dispositæ. naues veteres erant in occultis regiæ naualibus, quibus multis an-nis ad nauigandum non erant usi. has reficiebant: il-las Alexandriam reuocabant. deerant remi: portu-cus, Gymnasia, adificia publica, detegebant: asseres, re-morij usum obinebant: aliud naturalis solertia, aliud vr-bis copia, subministrabat. Postremo non longam nauigationem parabant, sed præsentis temporis neces-sitati seruebant, & in ipso portu confligendum vide-bant. itaque paucis diebus, contra omnium opinionem, quadriremes xxii, quinqueremes v. confecerunt. ad has minores, * aperta sq. complures adiecerunt: & in portu periclitati remigio, quid quæque earum efficere posset, idoneos milites imposuerunt, seq. ad confligen-dum omnibus rebus parauerunt. Cæsar Rhodias naues ix. habebat, (nam, x. missis, una in cursu litore Aegy-pto defecerat) Ponticas xi. Lycias v, ex Asia xii. ex his quinqueremes v. erant, & quadriremes x. reli-

Cc 4 qua

que infra hanc magnitudinem, & pleraque aperta. tamen, virtute militum confusus, cognitis hostium copijs, se ad dimicandum parabat. Postquam eo ventum est, ut sibi uterque eorum confideret; Cæsar Pharon classe circumuebitur, aduersa q. naues hostibus constituit: in dextro cornu Rhodias collocat, in sinistro Ponticas. inter has spatium CD passuum relinquit, quod satis esse ad explicandas naues videbatur. post hunc ordinem reliquas naues subsidio distribuit: quæ quamque earum sequatur, & cui subueniat, constituit, atque imperat. Non dubitanter Alexandrinæ classem produciunt, atque instruunt; in fronte collocant XXI. reliquas subsidiarias in secundo ordine constitunt. magnum præterea numerum minorum nauigiorum, & scapharum produciunt cum malleolis, ignibusque; si quid ipsa multitudo, & clamor, & flamma nostris terroris afferre possent. Erant inter duas classes vada transitu angusto, que pertinent ad regionem Africa. sic enim prædicat, partem esse Alexandria dimidiam Africa. Satisq. diu inter ipsos est expectatum, ab utrisq. transendi fieret initium: propterea quod, * es qui intrassent, ad explicandam classem, & ad receptum, si durior accidisset casus, impeditiores fore videbantur. Rhodis nauibus præerat Euphranor, animi magnitudine, ac virtute magis cum nostris hominibus, quam cum Grecis, comparandus. hic, ob notissimam scientiam, atque animi magnitudinem, delectus est ab Rhodijs, qui imperium classis obtineret. qui, vbi Cæsaris animum aduertit, * videris. * mibi inquit, Cæsar vereri, si, hæc vada primus nauibus intraueris, ne prius dimi-

care

care cogaris, quam reliquam classem * possis explicare. nobis rem committe, nos prælium sustinebimus; neque tuum iudicium fallemus; dum reliqui subsequantur, * hos quidem diutius in nostro conspectu gloriari, magno nobis & dedecori, & dolori est. Cæsar, illum adhortatus, atque omnibus laudibus prosecutus, dat signum pugnae, progressas ultra vadum I. V. Rhodias naues circumiussit Alexandrinæ; atque in eas impetum faciunt: sustinent illi, atque arte, solertiaq. se explicant: ac tantum doctrina potuit, ut in dispari numero nulla transversa hosti obiceretur, * nullius remi detegerentur, sed semper venientibus aduersæ occurrerent. interim sunt reliquæ subsecutæ. tum necessario discessum ab arte est, propter angustias loci; atque omne certamen in virtute constitit. neque vero Alexandrinus fuit quisquam aut nostrorum, aut opidanorum, qui aut in opere, aut in * oppugnatione occupatum animum haberet, qui altissima tellus peteret, atque ex omni prospectu locum spectaculo caperet, precibusque, & votis victoriam suis ab dijs immortalibus exposceret. Minime autem erat par prælij certamen. nostris enim pulsis, neque terra, neque mari effugium dabatur vitis; * omniaq. victoribus erant futura in incerto: illi, si superassent nauibus omnia teneret; si inferiores fuissent, reliquam tamen fortunam periculi vitetur. simul illud graue, ac miserum videbatur, per pauos de summa, ac de salute omnium decertare: quorum si quis aut animo, aut virtute cessisset, reliquis etiam esset, * cadentibus, quibus se pugnandi facultas non fuisset. Hæc superioribus diebus sæpenumero Cæsar suis exposuerat;

hoc

hoc maiori animo contenderent, quod omnium salute sibi commendatam viderent. eadem suum quisque contubernalem, amicum, notum prosequens erat obtestatus; ne suam, atque omnium falleret opinionem, quorum iudicio delectus ad pugnam proficisceretur. itaque hoc animo est decretatum, ut neque maritimis, nauicisque solertia, atque ars praesidium ferret; neque numero nauium praestantibus multitudo prodesset; neque flexi* ad virtutem ex tanta multitudine viri virtuti nostrorum possent adaequari.* Capitur hoc praelio quinquaginta cum defensoribus, remigibusque; & deprimuntur tres, nostris incolumibus omnibus. reliqua propinquam fugam ad opidum capiunt: quas prodixerunt ex molibus, atque aedificijs imminentibus, & nostros adire propius prohibuerunt. hoc ne sibi sepius accidere posset, omni ratione Caesar contendendum existimauit, ut insulam, molemque ad insulam pertinentem, in suam redigeret potestatem perfectis enim magna ex parte munitionibus in* opido, & illam, & urbem vno tempore tentari posse confidebat. Quo capto consilio, cohortes x, & leuis armaturae electos, quos idoneos ex equitibus Gallis arbitrabatur; in nauigia minora, scaphasque imponit: * alteram insulae partem, distinende manus causa, cum constrictis nauibus aggreditur, praemijs magnis propositis, qui* primus insulam cepisset, ac primo impetum nostrorum pariter sustinuerunt. vno enim tempore & ex tectis aedificiorum propugnabant, & litora armati defendebant; quo, propter asperitatem loci, non facilis nostris aditus dabatur; & scaphis, nauibusque longis v. mobiliter & scienter angustias

angustias loci tuebantur. sed, ubi, locis primum cognitis, vastisque pertentatis, pauci nostri in litore constituerunt; atque hos sunt alij subsecuti; constanterque in eos, qui in litore aequo insisterant, impetum fecerunt: omnes Pharitae terga* verterunt. his pulsus, custodia portus relicta, ad litora, & vicum applicauerunt; seque ex nauibus ad tuenda aedificia eiecerunt. neque vero diuinus ipse ex munitione se continere potuerunt: * etsi errata non dissimile, atque Alexandriae, genus aedificiorum, (ut minora maioribus conferantur) turresque editae, & cuncta muri locum obtinebant. neque nostri aut scalis, aut cratibus, aut reliquis rebus parati venerant ad oppugnandum, sed terror hominibus mentem, consiliumque eripit & membra debilitat; ut tunc* accidit. qui se in aequo loco, ac plano pares esse confidebant, ydem, perterriti fuga suorum, & caede paucorum, xxx. pedum altitudine in aedificijs consistere ausi non sunt, seque per molem in mare praecipitauerunt, & ccc. passuum intervallo ad opidum enatauerunt. Multi tamen ex ijs capti interfectique sunt. sed numerus captiuorum omnino fuit DC. Caesar, praeda militibus concessa, aedificia diripi iussit: castellumque ad pontem, qui propior erat Pharo, communiuit; atque ibi praesidium posuit. hunc fuga Pharitae reliquerant; forniorem illum, propioremque opido Alexandrini tuebantur. sed eum postero die simili ratione aggreditur; quod his obtentis duobus, omnem nauigiorem excursum, & repentinam latrociniam, sublatum iri videbatur. iamque eos, qui praesidio eum locum tenebant, tormentis e nauibus, sagittisque depulerat, atque in opidum redegerat; & cohortium

tum III instar in terram exposuerat. nō enim plures
 consistere angustiæ loci patiebantur. reliquæ copiæ in
 nauibus stationem obtinebāt. Quo factō, imperat pon-
 tem aduersus hostem prauallari. & , qua exitus nauibus
 erat, fornice exstructo, quo pons sustinebatur, lapi-
 dibus oppleri, atque obstrui. quorum altero opere affe-
 cto, * ut nulla omnino scapha egredi possēt, altero insti-
 tuto, omnes Alexandrinorum copiæ ex opido se eiece-
 re, & contra munitiones pontis latiore loco consti-
 runt; eodemq; tempore, quæ consueuerant nauigia per
 pontes ad incendiā onerariarum cmittere, ad molem
 * cōstituerunt. Pugnabatur a nostris ex ponte, ex mo-
 le; ab illis ex area, quæ erat aduersus pontem, et ex na-
 uibus contra molem. In his rebus occupato Cesare, mi-
 litesque hortante, remigum magnus numerus, & clas-
 sariariorum ex longis nauibus nostris in molem se eiecit.
 Pars eorum studio spectandi ferebatur; pars etiam cu-
 piditate pugnandi. Hi primum nauigia hostium lapi-
 dibus, ac fundis a mole repellabant: ac multum profice-
 re multitudine telorum videbantur: sed postquam ul-
 tra eum locum, ab latere eorum aperto, ausi sunt egre-
 di ex nauibus Alexandrini pauci; ut sine signis, certis-
 que ordinibus * sine ratione prodierant, sic temere in
 naues refugeere cœperunt. quorum fuga incitati * Ale-
 xandrini, ex nauibus egrediebātur, nostrisq; acrius per-
 turbatos insequabantur. simul qui in nauibus longis
 remanserant, scalas rapere, nauesq; a terra repellere,
 properabant: ne hostes nauibus potirētur. Quibus om-
 nibus rebus perturbati milites nostri, cohortium trim,
 quæ in ponte, ac prima mole constiterant, cum post se
 clamo-

clamorem exaudirent, fugam suorum uiderent, ma-
 gnam uim telorum aduersa sustinerent, ueriti, ne ab ter-
 go circumuenirentur, & discessu nauium omnino redi-
 tu intercluderentur, munitionem, in potētem institutam,
 reliquerunt, & magno cursu incitati ad naues contem-
 derunt. quorum pars, proximas nacta naues, multi-
 tudine hominum, atque onere depressa est: pars resistēs
 & dubitans, quid esset capiendum consiliū, ab Alexan-
 drinis interfecta est; nō nulli, feliciore exitu, expeditas
 ad anchoras naues consecuti, incolumes discesserunt;
 pauci * alleuati scutis, & animo ad conardum miri,
 ad proxima nauigia adnatauerunt. Caesar, quoad po-
 tuit, cohortando suos ad pontem, & munitiones contem-
 dere, eodem in periculo uersatus * est: postquam * uni-
 uersos cedere animaduertit, in suum nauigiū se rece-
 pit. quo multitudo hominum infecuta cum irrumpe-
 ret; neque administrandi, neque repellendi a terra fa-
 cultas daretur; fore, quod accidit, suspicatus, sese ex na-
 uigū eiecit, atque ad eas, quæ longius constiterant, na-
 ues adnatauit. hinc suis laborantibus subsidio scaphas
 mittens, non nullos conseruauit. nauigiū quidem eius,
 multitudine depressum militum, una cum hominibus
 interijt. hoc pralio desiderati sunt ex numero legiona-
 riorum militum circiter CD, & paullo post eum nu-
 merum classarij, & remiges. Alexandrini eo loco ca-
 stellum magnis munitionibus, multisque tormentis con-
 firmauerūt, atque, egestis ex mari lapidibus, libere sunt
 usq; postea admittenda nauigia. Hoc detrimento, mi-
 lites nostri tantum absuerunt ut perturbarentur, ut
 nauis potius, atque incitati, magnas accessiones fe-
 cerint.

cerint. * nam in operibus hostium expugnandis, in pra-
 liis quotidianis, quandocumque fors obtulerat, pro-
 currentibus, & erumpentibus Alexandrinis manum
 comprehendi multum operibus, & ardentibus studiis
 militum nec divulgata Caesaris cohortatio subsequi le-
 gionum aut laborem, aut pugnandi poterat cupidita-
 tem; ut magis deterrendi, & continendi a periculo-
 sissimis essent dimicationibus, quam incitandi ad pu-
 gnandum. Alexandrini, cum Romanos & secundis re-
 bus confirmari, & aduersis incitari uiderent, neque ul-
 lum belli tertium casum nossent, quo possent esse firmio-
 res, ut coniectura consequi possumus, aut admoniti a
 regis amicis, qui in Caesaris erant praesidijs, aut suo-
 pte consilio, per occultos nuncios regis probato, legatos
 ad Caesarem miserunt, ut dimitteret regem, transireq,
 ad suos pateretur. paratam enim omnem multitudinem
 esse, confectam tædio puellæ. fiducia regio, domina-
 tione crudelissima Ganymedis, facere id, quod rex im-
 perasset: quo si auctore in Caesaris fidem, amicitiamque
 venturi essent, nullius periculi timorem multitudini fu-
 re impedimento, quo minus se dederent. Caesar, etsi fal-
 lace gentem, semperq. alia cogitantem, alia simulanti-
 tem, bene cognitam habebat, tamen, petentibus dare
 veniam, utile esse statuit: quod, si quo * pacto sentirent
 ea, quæ postularent, mansurum in fide dimissum regem
 credebat; sin, id quod regis illorum naturæ conuenie-
 bat, ducem ad bellum gerendum regem habere vellent,
 splendidius, atque honestius sese contra regem, quam
 contra conuenarum, ac fugitiuorum manum, bel-
 lum esse gesturum. itaque, regem cohortatus, ut con-
 suleret

suleret regno paterno, parceret præclarissimæ patriæ,
 quæ turpissimis incendijs, & ruinis esset deformata, ci-
 ues suos primum ad sanitatem reuocaret, deinde conser-
 uaret, fidem populo R. sibi que præstaret; cum ipse tan-
 tum ei crederet, ut ad hostes armatos eum mitteret;
 dextera dexteram tenens, dimittere cepit adulta iam
 ætate puerum. at * regius animus, disciplinis fallacis-
 simis eruditus, ne a gentis suæ moribus degeneraret,
 flens orare contra Caesarem cepit, ne se dimitteret: non
 enim regnum ipsum sibi conspectu Caesaris esse iucun-
 dius. Compressis pueri lacrimis, Caesar ipse commotus,
 celeriter, si ille sentiret, fore eum secum affirmans, ad
 suos dimisit. ille, ut ex carceribus in liberum cursum
 emissus, adeo contra Caesarem acriter bellum gerere
 cepit, ut lacrimas, quas in colloquio proiecerat, gau-
 dio videretur profudisse. Accidisse hoc complures Cæ-
 saris legati, amici, centuriones, militesque letabantur;
 quod nimia bonitas eius, fallacis pueri * elusa esset.
 quasi vero id Caesar, bonitatis tantum adductus, & non
 prudentissimo consilio, fecisset. Cū, duce assumpto, Ale-
 xandrini nibilo se firmiores factos, aut languidiores
 Romanos animaduertent, cludentibusq. militibus re-
 gis aetatem, atque infirmitatem, magnum dolorem acci-
 perent, neque se quidquam proficere viderent; rumo-
 resq. existerent, magna Caesari praesidia, terrestri itinere,
 Syria, Ciliciaq. adduci, (quod non dum Caesari audi-
 tum erat) * interca commeatum, qui nostris mari
 supportabatur, intercipere statuerunt. itaque expedi-
 ditis nauigijs, locis idoneis ad Canopum in statione, di-
 spulsiis nauibus, insidiabantur nostris commeatibus
 quod

quod ubi Caesari nunciatum est, classem iubet expedi-
ri, atque instrui. * praeficitur Ti. Nero. proficiscuntur
in ea classe Rhodiae naues, atque in his Euphranor, si-
ne quo nulla unquam dimicatio maritima parum e-
tiam feliciter confecta erat. At fortuna, quae plerum-
que eos, quos plurimis beneficijs ornavit, ad durio-
rem casum referuat, superiorum temporum dissimilis, Eu-
phranorem persequatur. nam, cum ad Canopum ven-
tum esset; instructa q. vtrinque classis confixisset; &
sua consuetudine Euphranor primus praelium commi-
sisset, & illic trirremem hostium perforasset, ac demer-
sisset; proximam longius infectus, parum celeriter in-
sequentibus reliquis, circumventus ab Alexandrinis
est. cui subsidium nemo tulit; siue quod in ipso satis
praesidij pro virtute, ac felicitate eius putarent esse;
siue quod ipsi sibi timebant. itaque vnus ex omnibus
eo praelio bene rem gessit. solus cum sua quadriga vi-
ctrice perijt. Sub idem tempus Mithridates Perga-
menus, magna nobilitatis domi, scientiaeque in bello,
& virtutis, fidei, dignitatisq. in amicitia Caesaris, mis-
sus in Syriam, Ciliciamq. initio belli Alexandrini ad
auxilia accersenda, * cum magnis copijs (quas celeriter,
& propensissima civitatum voluntate, & sua dili-
gentia, consecerat) itinere pedestri, quo coniungitur Ae-
gyptus Syriae, Pelusiam adduxit: idq. opidum, firmiter praesi-
dio occupatum ab Achilla propter opportunitatem lo-
ci, (namque tota Aegyptus maritimo accessu Tharo,
pedestri Pelusio, veluti claustris, munita existimatur)
repente magis circumdactum copijs, multiplici praesidio
pertinaciter propugnabit. & copiarum magnitudine,
quas

quas integras villicratis desessisque subijciebat, &
perpenerantia, constantiaque oppugnandi, quo die est
egressus, in suam redegit potestatem; praesidiumque
ibi suum collocavit. Inde, re bene gesta, Alexandriam
ad Caesarem contendit; omnesq. eas regiones, per quas
iter faciebant, auctoritate ea, quae plerumque adest vi-
ctori, * placarat, atque in amicitiam Caesaris redege-
rat. Locus est fere regionum illarum nobilissimus, non
ita longe ab Alexandria, qui nominatur Delta, quod
nomen a similitudine litterae cepit. nam pars quaedam
fluminis Nili, mire derivata inter se, duobus itineri-
bus paulatim, medium inter se spatium relinquens,
diversissimo ad litus intervallo a mari * coniungitur.
cui loco cum appropinquare Mithridatem rex cogno-
visset; & transendum ei flumen sciret; magnas aduer-
sus eum copias misit, quibus vel superari, deleriq. Mi-
thridatem, vel sine dubio retineri posse credebat, quem
admodum autem optabat eum vinci; sic satis habebat,
interclusum a Caesare a se retineri. Quae prima copia
flumen a Delta transire, & Mithridati occurre po-
tuerunt, praelium commiserunt, festinantes praeripe-
re subsequenter victoria societatem. quorum im-
petum Mithridates magna cum prudentia, consuetu-
dine nostrae castris vallatis, sustinuit. cum vero incau-
te, atque insolenter succedere eos munitionibus videret;
eruptione undique facta, magnū numerum eorum * interfi-
ci, quod nisi locorum notitia reliqui se texisset, partimq.
in naues, quibus flumen transierant, receperunt; funditus
delicti essent. qui ut paululum ab illo timore se recrearent,
atque illis ipsi, qui subsequerentur, iussus Mithridatem

oppugnare cœperunt. Mittitur a Mithridate nuncius Cæsari, qui rem gestam perferret. cognoscit ex suis, eadem hæc accidisse, rex. ita pœne sub idem tēpus & rex ad opprimendum Mithridatem proficiscitur, & Cæsar ad recipiendum. celeriore fluminis Nili navigatione rex est vsus, in qua magnam, & paratam classem habebat. Cæsar eodem itinere vii voluit; ne nauibus in flumine dimicaret: sed circumuectus eo mari, quod Africa parti; esse dicitur, sicuti supra demonstrauimus, prius tamen regis copijs occurrit, quam is Mithridatem aggredi posset, eumque ad se victorem incolumi exercitu recepit. confederat cum copijs rex loco natura munito, quod erat ipse excelsior; * planicijs ex omnibus partibus subiecta. tribus autem ex lateribus varijs genere munitionibus tegebatur. vnum latus erat * adiectum flumini Nilo; alterum editissimo loco ductum, vt partem castrorum obtineret; tertium palude cingebatur. Inter castra regis, & Cæsaris iter flumen intercedebat angustum, altissimis ripis, quod in Nilū influebat. aberat autem ab regis castris millia passuum circiter vii. rex, cum hoc itinere uenire Cæsarem comperisset, equitatum omnem, expeditosq. delectos pedites ad id flumen misit, qui transitu Cæsarem prohiberent, & eminus ex ripis prælium impar inirent. nullum enim processum uirtus habebat, aut periculum ignauia subibat. quæ res incendit dolore milites, equitesq. nostros; quod tam diu pari prælio cum Alexandrinis* certaretur. itaq. tē tempore equites Germani dispersi, vada fluminis querentes, partim demissioribus ripis flumen transuarunt; & legionarij, magnis arbo-

arboribus excisis, quæ longitudine utramque ripam cōtingerent proiectis, repentinoq. aggere iniecto, flumen transierunt. quorum impetum adeo perimuerunt hostes, ut in fuga spem salutis collocarent; sed id frustra: namq. ex ea fuga pauci ad regem refugerunt, pœna omni reliqua multitudine interfecta. Cæsar, re præclarissime gesta, cum subitum aduentum suum indicaret magnam terrorem Alexandrinis iniecturum, protinus uictor ad regis castra pertendit. hæc cum & opere magno uallata, & loci natura munita aduerteret; confertamque armatorum multitudinem collocatam in uallo uideret; lassos itinere, ac præliando milites ad oppugnanda castra succedere noluit; itaque, non magno intervallo relicto ab hoste, castra posuit. Postero die castellum, quod rex in proximo uico non longe a suis castris muniuerat, brachysque cum opere castrorum coniunxerat, uici obtinendi causa, Cæsar aggressus, omnibus copijs expugnat; non quo, id minori numero militum consequi, difficile factu putaret; sed ut ab ea uictoria, perterritis Alexandrinis, protinus castra regis oppugnaret. itaque eo cursu, quo refugientes Alexandrinos ex castello in castra sunt milites infecuti, munitionibus successerunt, acerrimeque eminus præliari cœperunt. duabus ex partibus aditu oppugnationis nostris dabatur; una, qua liberum accessum haberi demonstrauit; altera, quæ mediocri intervallo inter castra, & flumen Nilum habebat. maxima, & electissima Alexandrinorum multitudo defendebat eam partem, quæ facillimum aditum habebat. plurimum autem proficiabant hostes in repellendis, uulnerandisque nostris,

qui in regione fluminis Nili propugnabant. diuersis enim telis nostri figebantur, aduersi ex vallo castrorū. * auerſiq. ex flumine, in quo multa naues instructa funditoribus, & sagittarijs nostros impugnabant. Cæſar, cum videret milites acrius præliari non poſſe, nec tamen multum profici propter locorum difficultatem; cumque animum aduertet, excelsiſſimum locum caſtorum relictum eſſe ab Alexandrinis; quod & per ſe munitus eſſet, & ſtudio partim pugnandi, partim ſpectandi decurriffent in eum locum, in quo pugnabatur; cohortes illo circuire caſtra, & ſummum locum aggredi, iuſſit; hiſq. Carſulenum præfecit, & animi magnitudine, & rei militaris ſcientia uirum præſtantiſſimum. Quo ut uentum eſt, paucis defendentibus munitionem, noſtris contra militibus acerrime pugnantibus, diuerſo clamore, & prælio perterriti Alexandrini, trepidantes in omnes partes diſcurrere cæperunt. quorum perturbatione noſtrorum animi adeo ſunt incitati, ut pæne eodem tempore ex omnibus partibus, primi tamen editiſſimum locum caſtorum caperent. ex quo decurrentes, magnam multitudinem hoſtium interfecerunt, quod periculum plerique Alexandrini fugientes, ac nauatim ſe de vallo præcipitauerunt in eam partem, que flumini erat adiuncta. horum primis in ipſa foſſa munitionis magna ui oppreſſis, ceteri faciliorem fugam habuerunt. conſtat fugiſſe ex caſtris regem ipſum, receptumq. in nauem, * & multitudine eorum, qui ad proximās naues adnabant, demerſo nauigio periſſe. Re feliciffime, celerrimeq. geſta, Cæſar, magnæ uictoria fiducia, proximo terreſtri itinere Alexandriam cum equi-

equitibus contendit; atque * eam partem opidi uictor introiit, quæ præſidio hoſtium tenebatur. neque eum conſilium ſuum feſellit, quin hoſtes, eo prælio audito, nihil iam de bello eſſent cogitaturi. dignum adueniens fructum uirtutis, & animi magnitudinis tulit. omnis enim multitudo opidanorum, armis proiectis, munitionibusq. ſuis relictis, veſte ea ſumpta, qua ſupplices dominantes deprecari conſueuerunt, ſacriſq. omnibus prolatiſ, quorum religione precari offenſos, iratoſq. animos regum erant ſoliti, aduenienti Cæſari occurrerunt, ſeq. ei dederunt. Cæſar in fidem receptos conſolatus, per hoſtium munitiones in ſuam partem opidi magna gratulatione uenit ſuorum: qui non tantum bellum ipſum, ac dimicationem; ſed etiam talem aduentum eius felicem fuiſſe letabantur. Cæſar, Aegypto, atque Alexandria potitus, reges conſtituit, quos Ptolemæus teſtamento ſcripſerat, acque obteſtatus erat populum R. ne mutarentur. nam, maiore ex duobus pueris rege amiſſo, minori tranſſidit regnum, maiori ex duobus filia Cleopatra, quæ manſerat in fide, præſidiſque eius, minorem Arſenoen, cuius nomine diu regnaſſe impoſtenter Ganymedem docuimus, deduceret ex regno ſtatuit; ne qua ruruſus noua diſſenſio; prius quam diuturnitate confirmarentur * regis imperia, per homines ſeditioſos naſceretur. legione veterana v. I. ſecum deducta, ceteras ibi relinquit; quo firmitus eſſet eorū * regum imperium: qui neque amorem ſuorum haberant, quo fideliter permanferant in Cæſaris amicitia; neque uetuftatis auctoritatem, paucis diebus reges conſtituti. ſimul ad imperij noſtri dignitatem,

utilitatemq. publicam pertinere existimabat, si permanerent in fide reges, praesidijs eos nostris esse tutos, & hos, si essent ingrati, posse iisdem praesidijs coerceri, sic, rebus omnibus confectis, & collocatis, ipse itineri terrestri profectus est in Syriam. Dum hec in Aegypto geruntur, rex Deiotarus ad Domitium Calpurnium, cui Caesar Asiam, finitasq. provincias administrandas transfuderat, venit, oratum, ne Armeniam minorem, regnum suum, ne ve Cappadociam, regnum Ariobarzani, possideri, vastariq. pateretur a Pharnace; quo malo nisi liberarentur, imperata* sibi facere, pecuniamq. promissam Caesari non posse se* persolvere. Domitius, non tantum ad explicandos sumptus rei militaris, cum pecuniam necessariam esse iudicaret; sed etiam turpe populo R. & Caesari victori, sibi que infame esse statueret, regna sociorum, atque amicorum, ab externo rege occupari, nuncios confestim ad Pharnacem misit, Armenia, Cappadociaq. decederet, ne ve, occupatione belli civilis, populi R. ius, maiestatemque tentaret, hanc denunciationem cum maiorem vim habituram existimaret, si propius eas regiones cum exercitu accessisset; ad legiones profectas, unam ex tribus xxxvi * secum ducit, ii in Aegyptum ad Caesarem mittit, litteris eius euocatas: quarum altera in bello Alexandrino non occurrit; quod itinere terrestri per Syriam erat missa. adiungit Cn. Domitius legioni xxxvi duas a Deiotaro, quas ille disciplina, atque armatura nostra complures annos constitutas habebat, equitesq. centum; totidemq. ab Ariobarzane sumit. mittit P. Sextium ad C. Platorium quaestorem,

vt

ut legionem adduceret: quae ex tumultuarijs militibus in Ponto confecta erat, Quintumque Patiscum in Ciliciam ad auxilia accersenda. quae copia celeriter omnes inssu Domitij Comana conuenerunt. Interim legati a Pharnace responsum referunt; Cappadocia se decessisse, Armeniam minorem recepisse, quam paterno nomine iure obtinere deberet; denique eius regni causa integra Caesari seruarietur: paratum enim se facere quod is* statuisset. Cn. Domitius, cum animaduertisset eum Cappadocia decessisse, non uoluntate adductum, sed necessitate; quod facilius Armeniam defendere posset, subiectam suo regno, quam Cappadociam longius remotam; quodque omnes i i i. legiones adductarum Domitium* putasset; ex quibus cum ii. ad Caesarem missas audisset, * audaciusque in Armenia substitisset, perseverare cepit, ut eo quoque regno decederet; neque enim aliud ius esse Cappadociae, atque Armeniae: nec iuste eum postulare, ut in Caesaris aduentum res integra differretur; id enim esse integrum, quod ita esset, ut fuisset. His responsis datis, cum ijs copijs, quas supra scripsi, profectus est in Armeniam; locisque superioribus iter facere instituit. nam ex Ponto a Comanis iugum editum siluestre est, * pertinens in Armeniam minorem, quo Cappadocia finitur ab Armenia. cuius itineris haec erant certae opportunitates, quod in locis superioribus nullus impetus repentinus accidere hostium poterat, & quod Cappadocia, his iugis subiecta, magnam com meatus copiam erat subministratura. Complures interim legationes Pharnaces ad Domitium mittit, ut de pace agerent, regiaque munera Domitio ferrent

D d 4 ea

ea constanter omnia adspernabatur: nec sibi quidquam fore antiquius, quam dignitatem populi R. & regna sociorum recuperare, legatis respondebat. Magnis, & continuis itineribus confectis, cum adueneret ad Nicopolim, quod opidum in Armenia minore positum est, plano ipsum loco, montibus tamen aliis ab duobus lateribus obiectis, satis magno intervallo ab opido remotis, castra posuit longe a Nicopoli circiter millia passuum VII. Quibus ex castris, cum locus angustus, atque impeditus esset transeundus, Pharnaces in insidijs delectos pedites, omnesq. p.ene disposuit equites. magnam autem multitudinem pecoris intra eas faces dissipari iussit, paganosque & opidanos in ijs locis obuersari: ut, si amicus Domitius eas angustias transiret, nihil de insidijs suspicaretur, cum in agris & pecora, & homines animaduerneret * versari, tamquam amicorum aduentu: sin vero ut in hostiū fines veniret; præda diripienda, milites dissiparentur, dispersiq. cederentur. Hæc cum * administraret, nunquam tamen intermittebat legatos de pace, atque amicitia mittere ad Domitium: cum hoc ipso crederet eum facilius decipi posse. At contra spes pacis Domitio in eisdem castris morandi attulit causam, ita Pharnaces, amissa proximi temporis occasione, veritus, ne cognoscerentur insidiæ, suos in castra reuocauit. Domitius postero die propius Nicopolim accessit, castraq. opido contulit, quæ dum muniunt nostri, Pharnaces aciem instruxit suo more, atque instituto. in fronte enim, simplici directa acie, cornua trinis firmabantur subsidijs. eadem * ratione hæc media collocabantur. acie, duobus

dextra,

dextra, sinistraque interuallis, simplicibus ordinibus instructis, perfecit inceptum castrorum opus Domitius, parte copiarum pro vallo instructa. Proxima nocte Pharnaces, interceptis tabellarijs, qui de Alexandrinis rebus litteras ad Domitium ferebant, cognoscit Casarem magno in periculo versari, flagitareq. a Domitio, ut quamprimum sibi subsidia mitteret, propiusq. ipse Alexandriam per Syriam accederet. Qua cognita re, Pharnaces victoriæ loco ducebat, si trahere tempus posset; cum discedendum celeriter Domitio putaret, itaq. ab opido, quam facillimum accessum, & equissimum ad dimicandum nostris videbat, fossas I I. directas, non ita magno medio intervallo relicto, IV. pedum altitudinis in eum locum deduxit, quo longius constituerat suam non producere aciem. inter has fossas aciem semper instruebat. equitatum autem ab lateribus omnem extra fossam collocabat: qui neque aliter vitis esse poterat, & multum numerum anteibat nostrum equitatum. Domitius autem cum Casaris magis periculo, quam suo, commoueretur; neque se tuto discessurum arbitraretur, si condiciones, quas reiecerat, rursus appeteret, aut sine causa discederet; ex propinquis castris in aciem exercitum eduxit. xxxvi. legionem in dextro cornu collocauit, Ponticam in sinistro: Deiotari legiones in mediam aciem contulit; quibus tamen angustissimum frontis reliquit interuallum, reliquis cohortibus in subsidijs collocatis. sic utrumque, acie instructa processum est ad dimicandum. Signo sub eodem tempore ab utroque dato, concurrunt, acriter utrumque pugnantur. nam xxxvi. legio, cum extra fossam

in

in equitatum regis impetum fecisset, adeo secundum prælium fecit, ut manibus opidi succederet, fossamque transiret, aduersosque hostes aggredere. at Pontica ex altera parte legio, cum paululum auersa hostibus celsisset, fossam autem circumire acies secundo conata esset, ne aperto latere aggredere hostem; in ipso transitu fossæ confixa, & oppressa est. Deiotari uero legiones uix impetum sustinuerunt: ita ut et trices regis copie cornu suo dextro, mediaque acie conuerterunt se ad xxxvi. legionem: quæ tamen fortiter uincissimum impetum sustinuit; magnis copiis hostium circumdata, presentissimo animo pugnas in orbem se recepit ad radices montium: quo Pharnaces insequi, propter iniquitatem loci, noluit: ita, Pontica legione pene tota amissa, magna parte Deiotari militum interfecta, xxxvi. legio in loca se superiora contulit, non amplius ccl. desideratis. ceciderunt eo prælio splendidi ac illustres uiri non nulli equites Romani. Quo tamen incommodo Domitius accepto, reliquias exercitus dissipati collegit, itineribusque tutis per Cappadociam se in Asiam recepit. Pharnaces, rebus secundis elatus, cum de Cæsare ea, quæ optabat, speraret, Pontum omnibus copiis occupauit: ibique & uictor, & crudelissimus rex, cum sibi fortunam paternam, felicioris eventu, destinaret, multa opida expugnauit; bona ciuium Romanorum, Ponticorumque diripuit; supplicia contulit in eos, qui aliquam formæ, atque ætatis commendationem habebant, eaque, quæ morte essent miserrima; Pontumque, nullo defendente, paternum regnum se recepisse glorians, obtinebat. Sub idem tempus

in

in Illyrico est incommodum acceptum: quæ provincia superioribus mensibus retenta non tantum sine ignominia, sed etiam cum laude erat. namque eo missus æstate cum II. legionibus Q. Cornificius, Cæsaris questor, proprætor, quamquam erat provincia minime copiosa ad exercitus alendos, & finitimo bello, ac dissensionibus* vastata, & confecta, tamen prudentia, ac diligentia sua, quod magnam curam suscipiebat, ne quo temere progredere, & recepit, et defendit. * namque, & castella complura, locis editis posita, quorum opportunitas castellanos impellebat ad decursiones faciendas, & bellum inferendum, expugnauit; eaque præda milites donauit: quæ etsi erat tenuis, tamen, in tanta provincia desperatione, erat grata, præsertim uirtute parta. & cum Octavius ex fuga Pharsalici prælij magna classe in illum se sinum contulisset, paucis nauibus Hiaderinorum, quorum semper in remp. singulare consisterat officium, dispersis Octavianis nauibus erat positus; ut vel classe dimicare posset, adiunctis capitibus nauibus sociorum: * cum diuersissima parte orbis terrarum Cn. Pompeium uictor Cæsar sequeretur; compluresque aduersarios in Illyricum, propter Macedoniae propinquitatem, se, * reliquos ex fuga collectis, contulisse audiret, litteras ad Gabinium mittit, ut cum legionibus tironum, quæ nuper erant conscriptæ, proficeretur in Illyricum; coniunctisque copiis cum Q. Cornificio, si quod periculum provincia inferretur, depelleret: sin ea non magnis copiis tuta esse posset, in Macedoniam legiones adduceret. omnem enim illam partem, regionemque, uiuo Cn. Pompeio bellum in-

flaura-

stauraturā esse credebatur. Gabinius, ut in Illyricū veni, hiberno tempore anni, ac difficili, siue copiosiore prouinciam existimans, siue multum fortuna, victoris Caesaris tribuens, siue virtute, & scientia sua confusus, quam sepe in bellis periclitat, magnas res, et secundas ductu, ausuq. suo gesserat, neque prouinciae facultatibus subleuabatur, quae partim erat exinanita, partim infidelis, neque nauibus, intercluso mari tempestatibus, commectus supportari poterat; magnisq. difficultatibus coactus, non ut volebat, sed ut necesse erat, bellum gerebat, ita, cum durissimis tempestatibus, propter inopiam, castella, aut opido expugnare cogere, crebra incōmoda accipiebat: adeoq. est a barbaris contemptus, ut, Salonem se recipiens in opidum maritimum, quod ciues Romani fortissimi, fidelissimiq. incolebant, in agmine dimicare sit coactus. Quo praelio duobus millibus militum amplius amissis, centurionibus XXXIIX, tribunis IV, cum reliquis copijs Salonam se recepit; summaq. ibi difficultate rerum omnium pressus, paucis mensibus morbo perijt, cuius & infelicitas vini, & subita mors in magnam spem Octavianum abduxit prouinciae potiunda: quem tamen diutius in rebus secundis & fortuna, quae plurimum in bellis potest, diligentiaq. Cornificij, & virtus Vatiniij versari passa non est. Vatinius, Brundisij cum esset cogitis rebus, quae gesta erant in Illyrico, cū crebris literis Cornificij ad auxilium prouinciae ferendum euocaretur; & M. Octavianum audiret cum barbaris fœdera percussisse, compluribusque locis nostrorum militum oppugnare praesidia, partim classe per se, partim

tim pedestribus copijs per barbaros; est, graui ualentine affectus, mix corporis uiribus animum sequebatur; tamen uirtute uicit incommodum natura, difficultateq. hiemis, & subita praeparationis. nam, cum ipse paucas in portu naues longas haberet, litteras in Achaiam ad Q. Calenum misit, ut sibi classem mitteret. Quod cum tardius fieret, quam periculum nostrorum flagitabat, qui suslinere impetum Octauij non poterant: nauibus actuarijs, quarum numerus erat satis magnus, magnitudinem quanquam non satis iusta ad praeliandum, rostra imposuit. has adiunctas nauibus longis, & numero classis aucto, militibus ueteranis impositis, quorum magnam copiam habebat, ex omnibus legionibus, qui numero agrorum relicti erant Brundisij, cum exercitus in Graeciam transportaretur, profectus est in Illyricum, maritimasq. non nullas ciuitates, quae defecerant, Octauioque se tradiderant, partim recipiebat, partim remanentes in suo consilio praeteruebeatur: nec sibi ullius rei moram, necessitatemque iniungebat, quin, quam celerrime posset, ipsum Octavianum persequeretur. hunc oppugnantem Epidaurum terra, marique, ubi nostrum erat praesidium, aduentu suo discedere ab oppugnatione coegit; praesidiumq. nostrum recepit. Octauius, cum Vatiniium classem magna ex parte confectam ex nauiculis actuarijs habere cognouisset, confusus sua classe, subsistit ad insulam Thauridem, qua regione Vatinius insequens nauigabat, non quod Octavianum ibi restitisse sciret; sed quod eu longius progressum insequi decreuerat. Cū propius Thauride accessisset, distensis suis nauibus, quod et tempestas

pestas erat turbulenta, & nulla suspicio hostis, repente aduersam ad se uenientem nauem, antennis ad medium malum demissis, instructam propugnatoribus animaduertit. Quod ubi conspexit, celeriter vela subduci, demitti que antennis iubet, & milites armari: et, uexillo sublato, quo pugnandi dabat signum, quæ primæ naues subsequabantur, idem ut facerent, significabat. Parabant se Vatiniani, repente oppressi: parati deinceps Octauiani ex portu procedebant. Instruunt utrimque acies, ordine disposita magis Octauiana, paratior militum animis Vatiniana. Vatinius, cum animaduertet, neque nauium se magnitudine, neq. numero parem esse futuræ dimicationi, fortuna rem committere maluit: itaque primus sua quinqueremi in quadriremem ipsius Octauij impetum fecit. celerime, fortissimeq. contra illo remigante, naues aduersa rostris concurrunt adeo uehementer, ut nauis Octauiana, rostro discusso, ligno conmitteretur. Committitur acriter reliquis locis prælium; concurriturque ad duces maxime. nam, cum suo quisque auxilium ferret, magnum comminus in angusto mari prælium factum est: quantoque coniunctis magis nauibus confligendi potestas dabatur, tanto superiores erant Vatiniani: qui admiranda uirtute ex suis nauibus in hostium naues transire non dubitabant; & dimicatione æquata, longe superiores uirtute, rem feliciter gerebant. deprimitur ipsius Octauij quadriremis: multæ præterea capiuntur, aut rostris perforatæ merguntur: propugnatores Octauiani partim in nauibus uigulantur, partim in mare precipitantur: ipse Octauius se in scapham confert: in-

quam

quam plures cum confugerent, depressa scapha, vulneratus tamen adnatat ad suum myoparonem. Eo receptus, cum prælium nox dirimeret; tempestate magna uelis* profugit. sequuntur hunc suæ naues non nullæ, quas casus ab illo periculo uindicaret. At Vatinius, re bene gesta, receptui cecinit: suisque omnib. incolumibus, in eum se portum victor recepit, quo ex portu classis Octauiana ad dimicandum procefferat. capit* ex eo prælio pentiremæ I, triremes I I, dyrotas I I X, compluresq. remiges Octauianos: posteroq. ibi die suas, dum suas captiuasq. naues reficeret. Post diem I I I. contendit in insulam Issam; quod eo se recepisse ex fuga credebat Octauium.* erat nobilissimum regionum earum opidum, coniunctissimumque. Octauio. quo ut peruenit, opidani supplices se Vatinio dederunt.* comperitq. ipsum Octauium, paruis, paucisque nauigijs, vento secundo, regionem Græciæ petisse, inde ut Siciliam, deinde Africam, caperet. Ita breui spatio, re preclarissime gesta, provincia recepta, & Cornificio reddita, classe aduersariorum ex illo toto sinu expulsa, victor se Brundisium, incolumi exercitu, & classe, recepit. His autem temporibus, quibus Cæsar ad Dyrachium Pompeium obsidebat, & prælio Pharsalico rem feliciter gerebat, Alexandriaque cum periculo magno, tum etiam maiore periculi fama, dimicabat, Cassius Longinus, in Hispania proprator, prouincia ulterioris obtinendæ causa, relictus, sine consuetudine naturæ suæ, sine odio, quod in illam prouinciam susceperat quæstor, ex insidijs ibi vulneratus, magnas odij sui fecerat accessiones; quod vel ex conscientia

tia

tia sua, cum de se mutuo sentire provinciam crederet, vel * mitis signis, & testimonijs eorum, qui difficulte odia dissimulant, animaduertere poterat, & compensa offensionem provinciae exercitus amore cupiebat. itaque, cum primum in unum locum exercitum condixit H-S centena militibus est pollicitur; nec multo post, cum in Lusitania Medobregam opidum, monteq. Herminium, expugnasset, quo Medobregenses confugerant; ibique Imperator esset appellatus; iterum H-S centenae milites donavit. Multa praeterea, & magna praemia singulis concedebat: quae speciosum reddebant praesentem exercitus amorem; paulatim tamen, & occulte militarem disciplinam, severitatemq. minuebant. Cassius, legionibus in hiberna dispositis, ad ius dicendum Cordubam se recepit, contractumq. in ea es alienum gravissimis oneribus provinciae, constituit exsolvere; & ut largitionis postulat consuetudo, per causam liberalitatis speciosam, plura largitori querebantur: pecuniae locupletibus imperabatur; qua Longinus sibi expensas ferri non tantum patiebatur, sed etiam cogebat: in gregem locupletium simultatum causa tenues conijciebantur; neque ullum genus questus, aut magni, & evidenti; aut minimi, & sordidi, praetermittebatur, quo domus, & tribunal Imperatoris vacaret. nemo erat, qui modo aliquam iacturam facere posset, quin aut vadimonio teneretur, aut in reos referretur. ita etiam magna sollicitudo periculorum ad iacturas, & detrimenta rei familiaris adiungebatur. Quibus de causis accidit, ut, cum Longinus imperator eadem faceret, quae fecerat questor, similia rim-

sus

sus de morte eius provinciales consilia mirent. horum odium confirmabant nonnulli familiares eius: qui, cum in illa societate versarentur rapinarum, nihilominus oderant eum, cuius nomine peccabant: sibi quae quod rapuerant, acceptum * ferebant; quod intercederat, aut erat * interpellatum, Cassio assignabant. v. legionem novam conscribit: augetur odium & * ex ipso delectu, & sumptu addita legionis. complentur equitum III. millia: maximisque onerantur impensis: nec provinciae datur ulla requies. Interim litteras accipit a Caesare, ut in Africam exercitum transficeret, perque Mauretianam ad fines Numidiae perveniret: quod magna Cn. Pompeio Iuba rex miserat auxilia, maioraq. missurus existimabatur. Quibus litteris acceptis, insolenti * voluptate efferebatur: quod sibi novarum provinciarum, & fertilissimi regni tanta oblata esset facultas. Itaque ipse in Lusitaniam proficiscitur, ad legiones accersendas, auxiliaque adducenda; certis hominibus dat negotium, ut frumentum, nauesque C. prepararentur, pecuniaeq. describerentur, atq. imperarentur; ne qua res, cum redisset, moraretur. reditus eius fuit celerior omnium opinione. non enim labor, aut vigilantia, cupienti praesertim aliquid, Cassio deerat. exercitu coacto in unum locum, castris ad Cordubam positus, pro concione militibus exponit, quas res Caesaris iussu gerere deberet; polliceturque us, cum in Mauretianam transiecisset, H-S * centena sedaturum: v. fore in Hispaniam legionem. ex concione se Cordubam recepit; eoque ipso die, * meridiana hora, cum in basilicam iret, quidam Minu-

E c cius

cus Silo, cliens L. Racili, libellum, quasi aliquid ab eo postulareret, ut miles, ei transiret: deinde post Racili, (nam is latus Cassii tegebat) quasi responsum ab eo petceret, celeriter dato loco, cum se insinuasset, sinistra corripit eum, dextraq. bis ferit pugione. Clamore sublato, fit a coniuratis impetus uniuersis. * Munatius Plancus proximum gladio transficit licitorem. hoc interfecto, Q. Cassium legatum vulnerat. Ibi T. Valsus, & L. Mergilio, simili confidentia, Plancum municipium adiuuant. erant enim omnes Italicenses. Ad ipsum Longinum L. Licinius Squillus inuolat, iacentemque leuibus sauciat plagis. Concurritur ad Cassium defendendum, semper enim berones, compluresq. euocatos cum telis secum habere consueuerat. a quibus ceteri intercluduntur, qui ad eadem faciendam subsequerentur. Quo in numero fuit Calpurnius Saluanus, & Minucius Tuscus. Minucius inter saxa, quae iaciebantur, in itinere fugiens opprimitur; & relato ad domum Cassio, ad eum deducitur. Racilius in proximam se domum familiaris sui confert, dum certum cognosceret, confectus ne Cassius esset. L. Laterensis, cum id non dubitaret, accurrit latus in castra; militibusq. vernaculis, & secundae legionis, quibus odio sciebat praecipue Cassium esse, gratulatur. tollitur a multitudine in tribunal, praetor appellatur. nemo enim in provincia natus, aut vernaculae legionis miles, aut diuturnitate iam factus provincialis, quo in numero erat I. I. legio, non cum omni provincia consenserat in odio Cassii, nam legiones xxx, & xxi, paucis mensibus in Italia scriptas, Caesar attribuerat Longi-

Longino v. legio ibi nuper erat confecta. Interim nunciat Laterensi, uiuere Cassium. Quo nuncio, dolore magis permotus, quam animo perturbatus, reficit celeriter se, & ad Cassium uisendum proficiscitur. Recognita, xxx legio signa Cordubam infert, ad auxilium ferendum imperatori suo. facit hoc idem xxi. subsequitur has v: cum II. legiones reliquae essent in castris secundani, periti, ne soli relinquerentur, atque ex eo, quid sensissent, indicaretur, secuti sunt factum superiorum. permansit in sententia legio vernacula, nec ullo timore de gradu deiecta est. Cassius eos, qui nominati erant consilij caedis, iubet comprehendere. legio nem v. in castra remittit, cohortibus xxx. retentis. iudicio Minucij cognoscit, L. Racili, & L. Laterensem, & Annium Scapulam, maxime dignitatis, & gratiae provincialem hominum, sibiq. tam familiarem, quam Laterensem, & Racili, in eadem fuisse coniuratione. nec diu moratur dolorem suum, quin eos interfici iubeat. Minucium libertus transfert ex cruciandum; item Calpurnium Saluanum, qui proficetur indicium, coniuratorumq. numerum auget, pere, ut quidam existimant, ut non nulli quaeruntur, coactus. isdem cruciatibus affectus L. Mergilio Squillus nominat plures: quos Cassius interfici iubet, exceptis ijs, qui se pecunia redemerunt. nam palam H-SCCICCC cum Calpurnio paciscitur, & cum Q. Sextio IDCCC. qui, * etsi maxime nocentes sunt multati, tamen periculum vitae, dolorq. vulnerum, pecunia remissus, crudelitatem cum auaritia certasse significabat. Aliquot post diebus litteras a Caesare missas accipit;

quibus cognoscit, Pompeium, in acie victum, amissis copijs fugisse. Quare cognita missam dolori voluptatem capiebat. victoriæ nuncius lætitiā exprimebat; confectum bellum licentiā temporum intercludebat, sic erat * dubius animus, vtrum nihil timere, an omnia licere, mallet. Sanatis vulneribus, accersit omnes, qui sibi pecunias expensas tulerant; acceptasq. eas turbet referri. quibus parum videbatur imposuisse oneris, ampliorem pecuniā imperat. * æqua autem ratione delectum instituit: quos ex omnibus conuenibus, colonijsq. conscriptos, transmarina militia perterritos, ad sacramenti redemptionem vocabat. magnum hoc fuit uehigal, maius tamen creabat odium. His rebus confectis, totum exercitum lustrat. legiones, quæ in Africam ducturus erat, & auxilia mittit ad traiectum: ipse, classē, quam parabat, vt inspiceret, Hispalim accedit: ibique moratur: propterea quod edictum tota provincia proposuerat, vt, quibus pecunias impesserat, neque contulissent, se adirent. Quæ euocatio uehementer omnes turbauit. Interim L. Titius, qui eo tempore tribunus mil. legionis uernaculæ fuerat, nunciat famā, legionem x x x, quam Q. Cassius legatus simul ducebat, * cum Ilurgim ad opidum castra haberet, seditione facta, centurionibus aliquot occisis, qui signa tolli non patiebantur, discessisse, & ad ii. legionem contendisse, quæ ad fretum aliō itinere ducebatur. Cognita re, noctu cum v. cohortibus uenuesimanorum egreditur, mane peruenit. ibi eundem, vt quid ageretur, perspiceret, moratus, * Carthaginam contendit. hic, cum legio x x, & x x i. & cohortes

cohortes iv. & v. legio, totusq. conuenisset equitatus, mittit iv. cohortes a uernaculis oppressas ad Obuculam, cum his ad secundam peruenisse legionem, omnesq. ibi se coniunxisset, & T. Thorium Italicensē ducem delegisse. Celeriter habito consilio, Marcellum Cordubam, vt eam in potestate retineret, Q. Cassium legatum Hispalim mittit. Paucis ei diebus affertur, commentum Cordubensē ab eo defecisse; Marcellumq. aut uoluntate, aut necessitate adductum, (namque id uarie nunciabatur) consentire eum Cordubensibus; ii. cohortes legionis v. quæ fuerant Cordubæ in præseidio, idem facere. Cassius, his rebus incensus, mouet castra, & postero die Segoniam ad flumen Silicensē uenit. Ibi habita concione, militum tentat animos: quos cognoscit, non sua, sed Caesaris absentis causa, sibi fidelissimos esse, nullumq. periculum deprecaturus, dum per eos Casari provincie restitueretur. Interim Thorius ad Cordubam ueteres legiones adducit: ac, ne dissensionis initium natum seditiosa militum, suaq. uideatur natura: simul, vt contra Q. Cassium, qui Caesaris nomine maioribus uiribus uti uidebatur, atque potentem opponeret dignitatem; Cn. Pompeio se provinciam recuperare uelle, palam dicebat. et forsitan etiam hoc fecerit: odio Caesaris, & amore Pompeij: cuius nomen multum poterat apud eas legiones, quas M. Varro obtinuerat: sed, id qua mente commotus fuerit, coniectura sciri non potest. Certe hoc præ se Thorius ferebat: milites adeo fatebantur, vt Cn. Pompeij nomen in scutis inscriptum* haberent, frequens legionibus conuentus obuiam prodit, neque tantum uirorum,

sed etiam matrum familias, ac prætextatorum; depræcaturque, ne hostili aduentu Cordubam diriperent: nam se contra Cassium sentire cum omnibus; contra Cæsarem ne facere cogentur, orare. Tanta multitudinis precibus, & lacrimis exercitus commotus, cum videret ad Cassium persequendum nihil opus esse Cn. Pompeij nomine, & memoria, tamq. omnibus Cæsarianis, quam Pompeianis, Longinum esse in odio, neq. se conuentum, neq. M. Marcellum contra Cæsaris causam posse perducere, nomen Pompeij ex scutis detraxerunt; Marcellum, qui se Cæsaris causam defensurum profitebatur; ducem adsciuerunt, prætoremque apellarunt; & sibi conuentum adiunxerunt; castraque ad Cordubam posuerunt. Cassius eo biduo circiter I V. millia passuum a Corduba, citra flumen Baetim, in opidi conspectu loco excelso facit castra: litteras ad regem Bogudem in Mauritaniam, & ad M. Lepidum proconsulem in Hispaniam citeriorem mittit, subsidio sibi, prouidentiaq. Cæsaris causam quam primum venret. Ipse, hostili modo, Cordubensium agros vastat, ædificia incendit. Cuius rei deformitate, atque indignitate, legiones, quæ Marcellum sibi ducem ceperant, ad eum concurrerunt; ut in aciem educerentur, orant; priusq. confligendi sibi potestas fieret, quam cum tanta contumelia nobilissimæ carissimæque possessiones Cordubensium in conspectu suo rapinis, ferro flammaq. consumerentur. Marcellus, cum confligere miserrimum i ut trect, quod & victoris, & victi detrimentum ad eundem Cæsarem esset redundaturum, neque sua potestatis esset, legiones Baetim transducit, atque aciem instruit.

instruit. Cum * Cassium contra pro castris suis, aciem instruxisse loco superiore videret, caussa interposita, quod is in æquum non descenderet, Marcellus militibus persuadet, ut se in castra recipiant: itaque copias reducere cepit. Cassius, quo bono valebat, Marcellumque infirmum esse sciebat, aggressus equitatu legionarios se recipientes, complures nouissimos in fluminis ripis interfecit. Cum hoc detrimento, quid transius fluminis vitij, difficultatisq. haberet, cognitum esset, Marcellus castra Baetim transfert: crebroque iterque legiones in aciem educit; neque tamen configitur, propter locorum difficultates. Erat copias pedestribus multo firmior Marcellus. habebat enim veteranas legiones, multisq. prælijs expertas. Cassius fide magis, quam virtuti legionum, confidebat: itaque, cum castra castris collata essent; & Marcellus locum idoneum castello cepisset, quo prohibere aqua Cæsianos posset; Longinus, veritus, ne genere quodam obsidionis clauderetur in regionibus alienis, sibiq. infestis, noctu silentio ex castris proficiscitur, celeriq. itinere Vllam contendit; quod sibi fidele esse opidum credebat. Ibi adeo coniuncta ponit mœnibus castra, ut & loci natura, (namq. Vlla in edito monte posita est) & ipsa munitione vrbs, vndiq. ab oppugnatione tutus esset. hunc Marcellus insequitur, & quam proxime potest Vllam castra castris confert: locorumq. cognita natura, quo maxime rem deducere volebat, necessitate est adductus; ut neq. confingeret; cuius si rei facultas esset, resistere incitatis militibus non poterat; neq. uagari Cassium latius pateretur; ne plures ciuitates ea paterentur.

tur, quæ passi erant Cordubenses. Castellis idoneis locis collocatis, operibusque in circuitu oppidi continuatis, Vllam, Cassiumque munitionibus clausit. Quæ prius qui perfererentur, Longinus omnem suum equitatum emisit, quem magno sibi usui fore credebat, si pabulari, frumentariique Marcellum non pateretur; magno autem impedimento, si clausus obsidione, & inutilis necessariis consumeret frumentum. Paucis diebus litteris Cassi acceptis, rex Bogud cum copijs venit; adiungitque ei legionem, quam secum adduxerat, compluresque cohortes auxilias Hispanorum. namque, ut in ciuilibus dissensionibus accidere consuevit, ita temporibus illis in Hispania nonnullæ ciuitates rebus Cassii studebant, plures Marcello fauebant. Accedit cum copijs Bogud ad dexteriore Marcelli munitiones. pugnatur utrimque acriter, crebroque, ut accidit, fortuna sepe ad utrumque transferente victoriam; nec tamen unquam ab operibus depellitur Marcellus. Interim Lepidus ex citeriore provincia cum cohortibus legionarijs xxxv, magnoque numero equitum, & reliquorum auxiliorum, venit ea mente Vllam, ut sine villo studio contentiones Cassii, Marcelli, componeret. huc venienti sine dubitatione Marcellus se credit, atque offert, Cassius contra suis se tenet presidijs. siue eo, quod plus sibi iniuris deberi, quàm Marcellus existimabat; siue eo, quod, ne præoccupatus animus Lepidi esset obsequio aduersarij, verebatur ponit ad Vllam castra Lepidus; neque habet a Marcello quidquam diuisi; ne pugnetur, interdicit: ad exeundum Cassium inuitat; fidemque suam in re omni interponit. Cum diu dubitasset Cassius, quid sibi faciendum, quid de Lepido

pido esset credendum; neque vllum exitum consilij sui reperiret, se permaneret in sententia; postulat, ut munitiones disicerentur, sibique liber exitus daretur. * non tantum indutijs factis, sed prope iam constituta operâ cum complanarent, custodi.eque munitionum essent deductæ; auxilia regis in id castellum Marcelli, quod proximè erat regis castris, neque opinantibus omnibus, si tamen in omnibus fuit Cassius, (nam de huius conscientia dubitabatur) impetum fecerunt, compluresque ibi milites oppresserunt. quod nisi celeriter indignatione, & auxilio Lepidi, proelium esset diremptum; maior calamitas esset accepta. Cum iter Cassio patefactum esset; castra Marcellus cum Lepido coniungit. Lepidus eodem tempore, Marcellusque Cordubam cum suis proficiscitur, Narbonem sub idem tempus Trebonius proconsul ad provinciam obtinendam venit, de cuius aduentu ut cognouit Cassius, legiones, quas secum habuerat, equitatumque in hiberna distribuit: ipse, omnibus suis rebus celeriter correptis, Malacam contendit; ibique aduerso tempore nauigandi naues conscendit, ut ipse prædicabat, ne se Trebonio, & Lepido, & Marcello committeret; ut amici eius dicebant, ne per eam provinciam minore cum dignitate iter faceret, cuius magna pars ab eo defecerat; ut ceteri existimabant, ne pecunia illa, ex infinitis rapinis confecta, in potestatem cuiusquam veniret. Progressus secunda, ut hiberna, tempestate, cum in Iberum flumen, noctis vitande causa, se contulisset, inde, paullo vehementiore tempestate, nibilo periculosius se nauigaturum credens, profectus aduersis fluctibus occurrentibus ostio fluminis

nis, in ipsis faucibus, cum neque flectere naucm propter vim fluminis, neque directam tantis fluctibus tenere posset, demersa nauis perijt. CVM in Syriam Caesar ex Aegypto venisset, atque ab ijs, qui Roma venerant ad eum, cognosceret, litterisque vrbis animaduerteteret, multa Romæ male, & inutiliter administrari, neque vllam partem reip. satis commode geris; quod & contentionibus tribunicijs perniciosæ seditiones orirentur; & ambitione, atque indulgentia tribunorum militum, & qui legionibus præerant, multa contra morem, consuetudinemq. militarem fierent, quæ dissolueda disciplina, seueritatisq. essent; eaque omnia flagitare aduentum suum videret; tamen præferendum* existimauit, quas in prouincias, regionesque venisset, eas ita relinquere constitutas, vt domesticis dissensionibus liberarentur, iura, legesque acciperent, et externorum hostium metum deponerent. Hæc in Syria, Cilicia, Asia celeriter se confecturum sperabat; quod hæ prouincia nullo bello premebantur. In Bithynia, ac Ponto plus oneris videbat impendere sibi. Non enim excessisse Ponto Pharnacem audierat, neque excessurum putabat, cum secundo prælio esset vehemēter inflatus, quod contra Domitium Caluinum fecerat. Commoratus fere in omnibus ciuitatibus, quæ maiores sunt dignitate, præmia bene meritis, et viritim, & publice tribuit; de controuersijs veteribus cognoscit, ac statuit reges, tyrannos, & ynactas prouinciæ finitimosque, qui omnes ad eum concurrerant, receptos in fidem conditionibus impostis prouinciæ tuendæ, ac defendendæ dimittit & sibi, & populo R. amicissimos, paucis diebus

bus in ea prouincia cōsumptis, Sex. Casarem, amicum, & necessarium suum, legionibus Syria præfecit; ipse eadem classe, qua venerat, proficiscitur in Ciliciam. Cuius prouinciæ ciuitates omnes euocat Tarsum: quod opidum fere totius Ciliciæ nobilissimum, fortissimumque est. Ibi, rebus omnibus prouinciæ, & finitimarum ciuitatum constitutis, cupiditate proficiscendi ad bellum gerendum non diutius moratur; magnisq. itineribus per Cappadociam confectis, biduum Mazaca comoratus, venit Comana; vetustissimum, & sanctissimum in Cappadocia Bellonæ templum, quod tanta religione colitur, vt sacerdos eius deæ maiestate, imperio, & potentia secundus a rege consensu gentis illius habeatur: id homini nobilissimo Nicomedi Bithynio adiudicauit; qui, regio Cappadocum genere ortus, propter aduersam fortunam maiorum suorum, mutationemque generis, iure minime dubio, vetustate tamen intermissio, sacerdotium id repetebat. fratrem autem Ariobarzani Ariaratem, cum bene meritis vterq. eorum de rep. esset, ne aut regni hæreditas Ariaratem sollicitaret, aut hæres regni terreret, Ariobarzani attribuit, qui sub eius imperio, ac ditione esset: ipse iter captum simili velocitate conficere capit. Cum propius Pontum finesque Gallogræciæ accessisset, Deiotarus, tetrarches Gallogræciæ, tunc quidem pæne totius, quod ei neque legibus, neque moribus concessum esse ceteri tetrarchæ contendebant, sine dubio autem rex Armeniæ minoris ab senatu appellatus, depositis regis insignibus, neque tantum priuato vestitu, sed nam reorum habitu supplex ad Casarem venit oratum,

turn, ut sibi ignosceret, quod in ea parte positus terrarum, que nulla præsidia Cæsaris habuisset, exercitibus, imperijsq. in Cn. Pompeij castris * fuisset: neque enim se in licem debuisse esse controuersarum populi R. sed parere presentibus imperijs. Contra quem Cæsar, cum plurima sua commemorasset officia, que consul ei decretis publicis tribuisset; cumq. defensionem eius, nullam posse excusationem * eius imprudentiæ recipere, coarguisset; quod homo tanta prudentiâ, ac diligentia scire potuisset, quis urbem, Italiamque teneret, ubi sit natus, populusque R. ubi resp. esset; quis deinde post L. Lentulum, C. Marcellum consul esset: * sed tamen se concedere id factum superioribus suis beneficijs, petri hospitio, atque amicitia, dignitati, ætatiq. hominis, precibus eorum, qui frequentes concurrissent, hospites, atque amici Deiotari ad deprecandum: de controuersis tetrarcharum postea se cogniturum esse dixit: regium restitutum ei restituit. * legionem autem, quam ex genere ciuium suorum Deiotarus, natura, disciplinaq. nostra constitutam, habebat, equitatumque omnem ad bellum gerendum * adducere iussit. Cum in Pontum venisset, copiasque omnes in unum locum coegisset; quæ numero, atque exercitatione bellorum mediocres erant; (excepta enim legione VI, quam secum adduxerat Alexandria veteranam, multis laboribus, periculisque functam, multisque militibus, partim difficultate inuenerum, ac nauigationum, partim crebritate bellorum, adeo deminutam, ut minus 80 hominum in ea esset; reliquæ erant III legiones, una Deiotari, due, que in eo prælio, quod Cn. Domitium fecisse cum

Pharaz-

Pharnace scriptissimus, fuerant) legati, a Pharnace missi, Cæsarem adeunt; atque in primis deprecantur, ne eius aduentus hostilis esset. facturum enim omnia Pharnacem, que imperata essent. maximeque commemorabant, nulla Pharnacem auxilia contra Cæsarem Pompeio dare voluisse; cum Deiotarus, qui dedisset, tamen ei satisfecisset. Cæsar respondit, se fore acquisitissimum Pharnaci, si, que polliceretur, representaturus esset. monuit autem, ut solebat; mitibus verbis legatos, ne aut Deiotarum sibi obijcerent, aut nimis eo gloriarentur beneficio, quod auxilia Pompeio non miserissent: nam se neque libentius facere quidquam, quam supplicibus ignoscere; neque proniciarum publicas iniurias condonare ijs posse, qui * non fuissent in se officiosi: id ipsum, quod commemorassent, officium utriusque Pharnaci fuisse, qui prouidisset, ne vinceretur, quam sibi, cui dij immortales victoriam tribuissent: itaque se magnas, & graues iniurias ciuium Romanorum, qui in Ponto negotiati essent, quoniam in integrum restituere non posset, concedere Pharnaci, nam neque interfectis amissam vitam, neque exfectis virilitatem restituere posse; quod quidem supplicium grauius morte ciues Romani subissent. Ponto vero decederet, confestim; familiasque publicanorum remitteret; ceteraque restitueret socijs ciuibusque Romanis, quas penes eum essent: si fecisset, iam tunc sibi * mitteret munera, ac dona, que bene rebus gestis, imperatores ab amicis accipere consueissent. miserat enim Pharnaces coronam auream. His responsis datis, legatos remisit. At Pharnaces, omnia liberaliter pollicitus;

licitus; cum festinantem, ac properantem Cæsarem speraret libentius etiam crediturum suis promissis, quam res pateretur, quo celerius, honestiusque ad res magis necessarias proficisceretur, nemini enim erat ignotum, plurimis de causis ad urbem Cæsarem reuocari (lentius agere, decedendi diem postulare longiorem, passiones inuicem imponere, in summa frustrari cœpit. Cæsar, cogitata calliditate hominis, quod alijs temporibus natura facere consueuerat, tunc necessitate ferit adductus, ut celerius omnium opinione manum confereret. Zela est opidum in Ponto, * positu ipso, ut in plano loco, satis munitum. tumultus enim naturalis, velut manu factus excelso vndique fastigio sustinet murum. circumpositi sunt huic opido magni, multiq. interciji vallibus colles: quorum editissimus vnus, qui, propter viam, iam Mithridatis, & infelicitatem triarij, detrimentumque exercitus nostri, superioribus locis, atque itineribus pœnæ coniunctis opido, magnam in illis partibus habet nobilitatem. nec multo longior millibus passuum I I I. abest ab Zela. hunc locum Pharnaces, veteribus patrum felicitum castrorum * refectis operibus, copijs omnibus suis occupauit: Cæsar, cum ab hoste millia passuum v. castra posuisset; videlicetque eas valles, quibus regia castra munitur, eodem interuallo sua castra munituras: si modo ea loca hostes priores non cœpissent, quæ multo erant propiora regis castris; aggerem cœportari iubet intra munitiones. Quo celeriter collato, proxima nocte, vigilia quarta, legionibus omnibus expeditis, impedimentisque in castris relictis, prima luce, non opinantibus hostibus,

cum

cum ipsum locum cœpit, in quo Mithridates secundum prælium aduersus triarium fecerat. huc omnem cœportari aggerem e castris, seruitiaque agi iussit; ne quis ab opere miles discederet; cum, spatio non amplius passuum, intercisa vallis castra hostium diuideret ab opere incepto Cæsaris castrorum. Pharnaces, cum id repente prima luce animaduertisset, copias suas omnes pro castris instruxit; quas, interposita tanta locorum iniquitate, consuetudine magis peruulgata militari credebat instrui Cæsar, vel ad opus suum tardandum, quo plures in armis tenerentur, vel ad ostentationem regis fiducia, ne munitione magis, quam manu, defendere locum Pharnaces uideretur: itaque deterritus non est, quo minus, prima acie pro vallo instructa, reliqua pars exercitus opus faceret. At Pharnaces, impulsus siue loci felicitate, siue auspicijs, & religionibus inductus, quibus obtemperasse eum postea audiebamus; siue paucitate nostrorum, qui in armis erant, comperta, cum more operis quotidiani, magnam illam seruorum multitudinem, quæ aggerem portabat, militum esse credidisset; siue etiam veterani fiducia exercitus sui, quem cum legione xxii in acie conflixisset, & vicisse legati eius gloriabantur; simul contemptu exercitus nostri, quem pulsus a se, Domitio duce, sciebat: inuito consilio dimicandi, descendere prærupta valle cœpit. cuius aliquamdiu Cæsar iridebat inanem ostentationem, & eo loco militum * cohortationem, quem in locum nemo sanus hostis subiturus esset; cum interim Pharnaces eodem gradu, quo * in prælium descenderat, vallem ascendere

scendere aduersus arduum collem instructis copijs cepit; Caesar, incredibili eius vel temeritate, vel fiducia motus; neque opinans, imparatusque oppressus, eodem tempore milites ab operibus uocat, arma capere iubet, legiones opponit, aciem instruit. cuius rei subita trepidatio magnum terrorem attulit nostris. nondum ordinibus instructis, falcatae regiae quadrigae permixtos milites perturbant, quae tamen celeriter multitudine telorum opprimuntur. insequitur has acies hostium; et, clamore sublato, confligitur, multum adiuuante natura loci, plurimum deorum immortalium benignitate: qui cum omnibus casibus belli interfuit, tum praecipue eis, quibus nihil ratione potuit administrari. Magno atque acri comminus praelio facto, dextro cornu, quo veterana legio VI. erat collocata, initium victoriae natum est ab ea parte; cum in procliuo detrunderentur hostes, multo tardius, sed tamen iisdem diebus adiuntibus, sinistro cornu, mediaque acie, totae profugantur copiae regis. quae quam facile subierant iniquum locum, tam celeriter gradu pulsa, premebantur loci iniquitate: itaque, multis militibus partim interfectis, partim suorum ruina oppressis, qui velocitate effugere poterant, armis tamen proiectis, uallem transgressi, nihil ex loco superiore inermes proficere poterant; at nostri, victoria elati, subire iniquum locum, munitionesque aggredi non dubitarunt. defendentibus autem in his cohortibus castra, quas Pharnaces praesidio reliquerat; celeriter castris hostium sunt potiti. Interfecta multitudine omni, aut capta suorum, Pharnaces cum paucis equitibus profugit: cui nisi ca-

strorum

strorum oppugnatione facultatem attulisset liberius profugendi, uiuus in Caesaris potestate adductus esset. Tali uictoria toties uictor Caesar incredibili est letitia affectus, quod maximum bellum tanta celeritate confecerat: * eratque subiti periculi recordatione, letior, quod uictoria facili ex difficillimis reb. acciderat. Ponto recepto, praeda omni regia militibus condonata, postero die cum expeditis equitibus ipse proficiscitur: legionem VI. decedere ad praemia, atque honores accipiendos in Italiam iubet: auxilia Deiotari domum remittit. II. legiones cum Caelio Vintiano in Ponto reliquit. Ita per Gallograciam, Bithyniamque in Asiam iter facit: omniumque earum prouinciarum de controuersis cognoscit, et statuit: iura in tetrarchas, reges, ciuitates distribuit. Mithridatem Pergamenum, a quo rem feliciter, celeriterque gestam in Aegypto supra scripsimus, regio genere ortum, disciplinis etiam regis educatum, (nam eum Mithridates, rex Asia totius, propter nobilitatem Pergamo paruulum secum asportauerat in castra, multosque tenuerat annos) regem Bosphori constituit, quod sub imperio Pharnacis fuerat; prouinciasque popululi Ra barbaris, atque inimicis regibus, interposito amicissimo rege, muniuit. Eidem tetrarchiam, legibus Gallograecorum, iure gentis, et cognationis adiudicauit, occupatam, et possessam paucis ante annis a Deiotaro. Neque tamen usquam diutius moratus est, quam necessitas urbanarum seditionum pati uidebatur. Rebus felicissime, celerissimeque confectis, in Italiam celerius unum opinione uenit.

Ff A. HIR-

A. HIRTII; vel, OPPII;
COMMENTARIORVM
DE BELLO AFRICANO

LIBER

ABSAR, itineribus iustis confectis, nullo die intermisso, ad xiv. Kal. Ian. Lilybæum peruenit: statimque ostendit, sese naues uelle conscendere; cum non amplius legionē tironum haberet unam, equitesq. iix DC. Ia bernaculum secundum litus ipsum constituit, ut prope fluitus uerberaret. Hoc eo consilio fecit, ne quis moræ quidquam fore speraret & ut omnes in dies, horasq. parati essent. Incidit per id tempus, ut tempestates ad nauigandum idoneas non haberet, nibilo tamen minus in nauibus remiges, militesq. continere, & nullam prætermittere occasionem profectionis; cum præsertim ab incolis eius prouinciæ nunciarentur aduersariorū copia, equitatus infinitus, legiōes regiē iij, leuis armaturæ magna uis, Scipionis legiones x, elephanti cxx, classēsq. esse cōplures, tamen non deterrebat, animoq. & se confidebat. Interim in dies et naues longæ adaugeri, & onerariæ complures eodem concurrere, et legiones tironum cōuenire, in his ueterana legio v, equitū ad ii. milia, legionibus collectis vi, & equitū i. i. millibus, ut quæq. prima legio uenerat, in naues longas imponebatur, equites autē in onerarias. ita maiorem partem nauium antecedere iussit, et insulam petere Aponianam, quæ*

quæ* non abest a Lilybæo. ibique commoratus, bona paucorum vendit publice: deinde Alieno prætori, qui Siciliam obtinebat, de omnibus rebus præcipit, & de reliquo exercitu celeriter imponendo. Datis mādatis, ipse nauem conscendit ad vi. Kal. Ian. & reliquas naues statim est consecutus, ita, vento certo, celeriq. nauis regio uetus, post diem quartam cum longis paucis nauibus in conspectum Africæ uenit, namque onerariæ reliquæ, præter paucas, vento dispersæ, atque erabundæ diuersa loca petierunt. Clupeam classē præteruehitur, deinde Neapolim. complura præterea castella, & opida non longe a mari relinquit. Postquam Hadrumentum accessit, ubi præsidium erat aduersariorū, cui præerat C. Confidius, & a Clupea secundum orā maritimam, cum equitatu Hadrumeti Cn. Piso cum Mauris circiter iiii. millibus apparuit. Ibi paullisper Cæsar ante portum commoratus, dum reliquæ naues conuenirent, exponit exercitum. cuius numerus in præsentia fuit peditū iiii. milliū, equitū ci. castrisq. ante opidum positus, sine iniuria cuiusquam confedit: uolubetq. omnes a præda. opidani interim muros armatis complent. ante portum frequentes* confidunt ad se defendendum, quorum numerus ii. legionum intus erat. Cæsar, circum opidum uectus, natura loci perspecta, redit in castra. non nemo culpæ eius, imprudentiq. assignabat, quod neque certum locum gubernantibus perfectisq. quem peterent, præceperat: neque, ut mos ipsius, consuetudoque superioribus temporibus fuerat, tabellas signatas dederat, ut in tempore, ut perleclis, locum certum peterent uniuersū. quod

minime Casarem fefellerat: namque nullum portum terræ Africæ, quo classes decurrerent, pro certo tutum ab hostium presidio fore suspicabatur; sed fortuito oblata occasione egressus aucupabatur: L. Plancus interim legatus petita Casare, ut sibi daret facultatem cum Considio agendi, si posset aliqua ratione perducere ad sanitatem: itaque, data facultate, litteras conscribit, & eas captiuo dat perferendas in opidum ad Considium. Quo simul atque captiuus peruenisset, litterasque, ut erat mandatum, Considio porrigere cepisset, prius, quam acciperet ille, Ven-de, inquit, istas? Tum captiuus, Venio a Casare. Tunc Considius, Vnus est, inquit, Scipio imperator hoc tempore populi R. deinde in conspectu suo captiuum statim interfici iubet: litterasque non dum perle-tas, sicut erant signatæ, dat homini certo ad Scipio-nem perferendas. Postquam, vna nocte, & die ad opidum consumpta, neque responsum ullum a Considio dabatur; neque ei reliquæ copiæ succurrebant; neque equitatu abundabat; & ad opidum oppugnandum non satis copiarum habebat, & eas tironum; neque primo aduentu conuulnerari exercitum uolebat; & opidi e-gregia munitio, difficilisque ad oppugnandum erat ac-cessus; & nunciabantur auxilia magna equitatus opi-danis suppetias uenire: non est uisa ratio ad oppu-gnandum opidum commorandi; ne, dum in ea re Ca-sar esset occupatus, circumuentus a tergo ab equitatu hostium laboraret. itaque, castra cum mouere nellet, subito ex opido erupit multitudo: atque equita-tus subsidio uno tempore eis casu succurrit, qui erat

missus

missus ab Tuba ad stipendium accipiendum: castraque inde Casar aggressus, iter facere cæperat, occupant, et eius agmen extremum insequi cæperunt. Quæ res cum animaduersa esset, subito legionarij consistunt, & e-quites, quamquam erant pauci, tamen contra tantam multitudinem audacissime concurrunt. Accidit res incredibilis, ut equites minus xxx Galli, Maurorum equitum II millia loco pellerent, * vrgerentque in opi-dum. Postquam repulsa, & comiecti erant intra muni-tiones, Casar iter constitutum ire contendit. quod cum sapius facerent; & modo insequerentur, modo rursus ab equitibus in opidum repellerentur: cohortibus pau-cis ex veteranis, quas secum habebat, in extremo ag-mine collocatis, & parte equitatus, iter leniter cum reliquis facere cæpit. ita, quanto longius ab opido di-sedebatur, tanto tardiores ad insequendum erant Nu-midæ. interim in itinere ex opidis, & castellis legatio nes venire, polliceri frumentum, paratosque esse, quæ imperasset, facere. itaque eo die castra posuit ad opi-dum Ruspinam Kalendis Ian. inde mouit, & perue-nit ad opidum Leptim, liberam ciuitatem, & immu-nem. legati ex opido veniunt obuiam: libenter se om-nia facturos, quæ uellent, pollicentur. Itaque centu-ronibus ad portas opidi, & custodijs impositis, ne quis miles in opidum introiret, aut iniuriam faceret cuspiam incolæ, non longe ab opido secundum litus faci-it castra. Eodẽ naues onerariæ, & longæ non nullæ ca-su aduenerunt. reliquæ, ut est ei nunciatum, incertæ lo-corum, Vticam versus petere uisa sunt. Interim Casar amari non digredi, neque mediterranea petere pro-

pter nauium errorem, equitatumque in nauibus omnem continere, ut arbitror, ne agri nastarentur, aquam in naues iubet comportari. Remiges interim, qui aquatum e nauibus exierant, subito equites Mauri, neque opinantibus Caesarianis; adorti, multos iaculis conuulnerauerunt, non nullos interfecerunt. latent enim in insidijs cum equis inter conualles, & subito exeunt, non ut in campo comminuis depugnent. Caesar interim in Sardiniam nuncios cum litteris, & in reliquas prouincias finitimas dimisit, ut sibi auxilia, commeatus, frumentum, simulatq. litteras legissent, mittenda curarent. exoneratisq. partim nauibus longis, Rabirium Postumum in Siciliam ad secundum commeatum accersendum mittit. Interim cum x. nauibus longis ad reliquas naues onerarias conquirendas, quae deersissent, & simul mare tuendum ab hostibus iubet proficisci. Item C. Sallustium Crispum praetorem ad Cercinam insulam versus, quam aduersarij tenebant, cum parte nauium ire iubet; quod ibi magnum numerum frumenti esset audiebat. Haec ita* imperabat, itaq. vni cuique praecipiebat, ut, si fieri posset, nec locum ullum excusatio haberet, nec moram tergiuersatio. ipse interea, ex perfugis, & incolis cognitis condicionibus Scipionis, & qui cum eo contra se bellum gerebant, miserari. Regium enim equitatum in prouincia Africa Scipio aiebat. tanta hominum erat dementia, ut malent regis esse uectigales, quam cum ciuibus in patria in suis fortunis esse incolumes. Caesar ad I I I. non. Ian. castra mouet. Leptique v I. cohortium praesidio cum Saserna relicto, ipse rursus, vnde pridie venerat, Ruspina

Ruspina cum reliquis copijs conuertit: ibiq. sarcinis exercitus relictis, ipse cum expedita manu proficiscitur circum villas frumentatum; opidanisque imperat, ut plaustra, iumenta q. omnia sequantur. Itaque magno frumenti inuento numero, Ruspina redit. Hoc cum iccirco existimo fecisse, ne maritima opida post se vacua relinqueret, praesidioque firmata ad classis receptacula muniret. Itaq. ibi relicto P. Saserna, fratre eius, quem Lepti proximo opido reliquerat cum legione, iubet comportari ligna in opidum quamplurima: ipse cu cohortibus VII, quae ex ueteranis legionibus in classe cum Sulpicio, & Vatinio rem gesserant, ex opido Ruspina egressus, proficiscitur ad portum, qui abest ab opido millia passuum I I: ibiq. classem sub vesperum cum ea copia conscendit. omnibus in exercitu inscijs, & requirentibus imperatoris consilium, magno metu, ac tristitia sollicitabantur. Parua enim cum copia, & ea tironum, neque omni exposita in Africa contra magnas copias, & insidiosae nationis, equitatumq. innumerabilem, se expositos uidebant: neque quidquam solatii in praesentia, neque auxilium in suorum consilio animaduertebant, nisi in ipsius imperatoris uultu, vigore, mirabilique hilaritate. animum enim altum, & erectum pra se gerebat. Huic acquiescebant homines, & in eius scientia, & consilio omnia sibi procliuia, omnes fore sperabant. Caesar, in nauibus una nocte consumpta, iam caelo albescente, cum proficisci conaretur, subito nauium pars, de qua timebat, ex errore eodem conferebatur. Hac re cognita, Caesar celeriter de nauibus imperat omnes egredi, atque armatos in litore

reliquos aduenientes milites exspectare. Itaque, sine mora nauibus eis in portum receptis & aduectis militum, equitumq. copijs, rursus ad opidum Ruspinam redit, atque, ibi castris constitutis, ipse cum cohortibus expeditis xxx frumentatum est profectus. ex eo est cognitum Cæsaris consilium: illum cum classe nauibus onerarij, quæ deerrassent, subsidio ire, clam hostibus, uoluisse, ne casu imprudentes suæ naues in classem aduersariorum incidrent: neque eam rem eos uoluisse scire, qui in praesidijs relictis milites fuissent; ne, propter suorum paucitatem, & hostium multitudinem, metu deficerent: Interim, cum iam Cæsar progressus esset e castris circiter millia passuum **IIII**, per speculatores, & antecessores equites nunciatur ei, copias hostium hand longe a se uisas. Et hęc cum eo nuncio puluis ingens conspici cæptus est. Hæc re cognita, Cæsar celeriter iubet, equitatum uniuersum, cuius copiam habuit in praesentia non magnam, & sagittarios, quorum paruus e castris secum exierat numerus, accersit, atque ordinatum signa se leniter consequi: ipse antecedere cum paucis armatis. Iamque, cum procul hostis conspici posset, milites in campo iubet galeari, & ad pugnam parari. quorum omnino numerus fuit xxx. cohortium, cum equitibus **CD**, & sagittarijs. & hostes interim, quorum dux erat Labienus, & duo Pacidij, aciem dirigunt mirabili longitudine, non peditum, sed equitum confertam: & inter eos leuis armaturæ Numidas, & sagittarios pedites interposuerant: & ita condensauerant: ut procul Cæsariani pedestres copias arbitrauerentur: & dextrum ac sinistrum cornu magnis equi-

tum

tum copijs firmauerant. Inter Cæsar aciem dirigit simplicem, ut poterat, propter paucitatem: sagittarios ante aciem constituit: equites dextro, sinistroq. cornu apponit: & ita præcipit, ut prouiderent, ne multitudi- ne equitatus hostium circumuenirentur. existimabat enim se cum pedestribus copijs, acie instructa, dimicaturum. Cum uirumque exspectatio fieret; neque Cæsar se remoueret; & cum suorum paucitate contra magnam vim hostium artificio magis, quam uiribus, decertandum uideret: subito aduersariorum equitatus sese extendere, & in latitudinem promouere, collectiq. completi, & Cæsaris equitatum extenuare, simulq. ad circumueindum comparare se coeperunt. Cæsariani equites eorum multitudinem egre sustinebant. Acies interim media cum concurrere conarentur, subito ex condensis turmis Numida leuis armaturæ cum equitibus procurrunt, & inter legionarios pedites iacula conijciunt. hic cum Cæsariani in eos impetum fecissent; illorum equites refugiebant: pedites interim se sostebant, dum equites rursus, concursu remouato, pedibus suis succurrebant, Cæsar, nouo genere pugnae obliuio, cum animaduerneret, ordines suorum in procurrendo turbari, (pedites enim, dum equites longius a signis persequuntur, latere nudato a proximis Numidis iaculis vulnerabantur, equites autem hostium pilum militis cursu facile uitabant) edicit per ordines, ne quis miles a signis **IV**. pedes longius procederet. equitatus interim Labieni, suorum multitudine confusus, Cæsaris paucitatem circumire conatur. equites Iuliani pauci, multitudine hostium defessi, equis

con-

conuulneratis paulatim cedere; hostis, magis, magis, instare. ita, puncto temporis omnibus legionariis ab hostium equitatu circumuentis; Casarisque copiis in orbem compulsis; intra cancellos omnes coniecti pugnare cogebantur. Labienus in equo capite rudo, persari in prima acie, simul suos cohortari, non nunquam legionarios Casaris ita appellare: Quid tu, inquit, miles tiro, tam feroculus es? vos quoque iste uentis insati tuauit. in magnam mehercule vos periculum impulit, misereor uestri. Tum miles, Non sciam, inquit, tiro, Labiene, sed de legione x. ueteranus. Tum Labienus, Non agnosco, inquit, signa decumanorum. Tum miles, Iam me, quis sim, intelliges. simul cassidem de capite deiecit, ut cognosci ab eo posset; atque ita pilum uiribus contortum, dum in Labienum mittere contendit, equi grauitate aduerso pectori affixit, et ait: Labiene, decumanum militem; qui te petit; scito esse omnium tamen animi in terrorem coniecti, et maxime tironum: circumspicere enim Casarem, neque amplius facere, nisi hostium iacula vitare. Caesar interim, consilio hostium cognito, iubet aciem in longitudinem quam maximam porrigi, et alernis controuersis cohortibus, ut una post alteram ante signa tenderet. ita coronam hostium dextro, sinistroque cornu mediam diuidit; et unam partem ab altera exclusam, equitibus intrinsecus adortus, cum peditatu telis coniectis in fugam vertit: neque longius progressus, veritus insidias, se ad suos recipit. idem altera pars equitum peditumque Casaris facit. His rebus gestis, et procul hostibus repulsi, conuulneratisque, ad sua praesidia sese, ut erat in-

stru-

stratus, recipere cepit. Interim M. Petreius, et Cn. Piso cum equitibus Numidis et electis, peditatum eiusdem generis satis grandi, ex itinere recta subsidio suis occurrunt. At cohortes, suis ex terrore firmatis, missisque renouatis animis, legionarios, conuersis equitibus, se recipientes, nouissimos adoriri; et impedire coperunt, quo minus se in castra reciperent. Hac re animaduersa, Caesar iubet signa conuerti, et medio campo redintegrari praelium. Cum ab hostibus eodem modo pugnaretur; nec comminus ad manus rediretur; Casarisque equites, iumenta que ex nauis recentis, siti, languore, paucitate, uulneribus defatigata ad inferendum hostem; perseverandumque cursum tardiorum haberent; diemque pars exigua iam reliqua esset: cohortibus, equitibusque circumdatis, imperat, ut uno iactu contenderent; neque remitterent, donec ultra ultimos colles hostes repulissent; atque eorum essent potuit, itaque signo dato; cum iam hostes languide, negligenterque tela mitterent, subito committit cohortes, turmasque suorum: atque puncto temporis, hostibus nullo negotio campo pulsus, post collemque deiectis, nacti locum, atque ibi paulisper comorati, ita ut erant instituti, leniter se ad suas recipiunt munitiones: itaque aduersarij, male accepti, tum demum se ad sua praesidia contulerunt. Interim, ea re gesta; et praelio dirempto, ex aduersarijs per fuga plures ex omni hominum genere, et praeterea intercepti hostium complures equites, peditesque, ex quibus cognitum est hostium consilium, eos hac mente, et conatu uenisset, ut nouo, atque inusitato genere praelij tirones, legio-

na

namq. pauci perturbati, Curionis exemplo ab equita-
tu circumuenti opprimerentur: & ita Labienum di-
xisse pro concione; tantam sese multitudinem auxilio-
rum aduersarij subministraturum; ut etiam cedendo
in ipsa victoria fatigati vincerentur, atque a suis supe-
rarentur: quippe non illorum sibi confideret primum,
quod audierat Romæ legiones veteranas dissentire, ne
que in Africam velle transfire; deinde, quod triennio in
Africa suos milites consuetudine retentos; fideles iam
sibi effecisset: maxima autem auxilia haberet Numi-
darum, equitumq. leuis armatura: Præterea ex fuga
prælioq. Pompeiano, quos secum a Brundisio transpor-
tauerat, equites Germanos Gallosque, ibiq. postea ex
Hybridis libertinis, seruisq. conscripserat, armauerat,
equoq. frenato vti condocuerat. præterea regia auxi-
lia, elephantes CXX, equitatusq. innumerabilis: deinde
legiones conscriptæ ex cuiusque modi generis ampli-
us XI. millibus. Hac spe, atque ea audacia inflama-
tus Labienus cū equitibus Gallis, Germanisq. DCCC,
Numidarum sine frenis IIX. millibus, præterea Petre-
iano auxilio adhibito equitibus ∞ C, peditum ac le-
uis armaturæ quater tantis sagittarijs; ac funditori-
bus, hippotoxotisq. compluribus, his copijs pridie non.
Ian. post diem tertium, quam Africam attingit, in cam-
pis planissimis, purissimisq. ab hora diei quinta vsque
ad solis occasum est decertatum. In eo prælio Petreius
grauiter ictus ex acie recessit. Cæsar interim castra
munire diligentius, præsidia firmare maioribus co-
pijs, vallumque, ab opido Rustina vsque ad mare de-
ducere, & a castris alterum eodem; quo tutius vi-

tro, viroque commicare, auxiliaq. sine periculo sibi suc-
currere possent. tela, tormenta que ex nauibus in castra
comportare, remigum partem ex classe, Gallorum,
Rhodiorumque epibatarumq. armare, & in castra euo-
care; ut, si posset, eadem ratione, quâ aduersarij, le-
uis armatura interiecta inter equites suos interpone-
retur. sagittarijsque ex omnibus nauibus Ithyreis, Sy-
rijs, & cuiusque generis ductis in castra compluribus,
frequentabat suas copias. audiebat enim Scipionem
post diem tertium eius diei, quo prælium factum erat,
appropinquare, copias suas cum Labiena, & Petreio
conuigere, cuius copie legionum IIX. & equitum IV.
millium esse nunciabantur. officinas ferrarias instrue-
re; sagittasque, & tela vti fierent complura, curare,
glandes fundere, sudes comparare; litteras in Sici-
liam, nunciosq. mittere, ut sibi crates, materiamq. con-
gerent ad arietes, cuius inopia in Africa esset: præte-
rea ferrum, * plumbumque mitteretur: etiam animad-
uertebat, frumento se in Africa nisi * importato vt
non posse: priore enim anno, propter aduersariorum
delectus, quod stipendiarij oratores milites essent fa-
cti, messem non esse factam: præterea ex omni Africa
frumentum aduersarios in pauca opida, & bene muni-
ta comportasse. omnemque regionem Africae exina-
nisse frumento: opida, præter pauca, quæ ipsi suis præ-
sidijs tueri poterant, reliqua dirui, atque deleri, & eo-
rum incolas intra sua præsidia coegisse commigrare,
agros desertos ac * vastatos esse. Hac necessitate Cæsar
coactus, priuatos ambiendo, & blande appellando,
diquantulum frumenti numerum * in sua præsidia congef-

congefserat; & eo parte utebatur. Opera interim ipse quotidie circumire, & alternas cohortes in statione habere propter hostium multitudinem. Labienus fancies suos, quorum numerus maximus fuit, iubet in plaustris. Hadrumetum deportari. naues interim Caesaris onerariæ errabundæ male vagabatur, incerto loco, atque castrorum suorum: quas singulas scaphæ aduersariorum complures adortæ incenderant, atque expugnauerant. Hac re nunciata Caesari, classescircum insulas, portusque disposuit; quo tutius commectus supportari possent. M. Cato interim, qui Vtica præerat, Cn. Pompeium filium multis verbis, assidueque obiurgare non desistebat. Tuus, inquit, pater, istius ætatis cum esset, animaduertisset, temp. ab audacibus, sceleratisque ciuibus oppressam, bonosque, aut interfectos, aut exilio multatos; patria, ciuitateque carere; gloria, & animi magnitudine elatus; priuatus, atque adolescentulus, paterni exercitus reliquijs collectis, pæne oppressam funditus, & deletam Italiam, urbemque Romanam in libertatem vindicauit: idemque Siciliam, Africam, Numidiam, Mauritaniam mirabili celeritate armis recepit. Quibus ex rebus sibi eam dignitatem, quæ est per gentes clarissima, notissimaque conciliauit; adolescentulusque, atque eques Romanus, triumphauit. atque ille, non ita amplis rebus patris gestis, neque tam excellenti maiorum dignitate paria, neque tantis clientelis, nominisq. claritate præditus, in temp. est ingressus. tu contra, & patris nobilitate, & dignitate, & per te ipse satis animi magnitudine, diligentiaque præditus, non ne ceteris,

& pro-

& proficisceris ad paternas clientelas, auxilium tibi, reip. publicæ, atque optimo, cuique eslagitatum. His verbis hominis grauisissimi meritatus adolescentulus, cum nauiculis cuiusque modi generisque xxx, inibi, paucis rostratis, profectus ab. Vtica est in Mauritaniam, regnumque Bogudis est ingressus: expeditoq. exercitu, numero seruatorum, liberorum lxx millium, cuius partem inermem, partem armatam habuerat, ad opidum Ascurum accedere cepit: in quo opido præsidium fuit regium: Pompeio adueniente, opidani usq. eo passi propius eum accedere, donec ad ipsas portas ac murum appropinquaret, subito eruptione facta, prostratos, perterritosq. Pompeianos in mare passim, nauesq. compulerunt. Ita, re male gesta, Cn. Pompeius filius naues inde auertit, neque postea litus attingit; classemque ad insulas Baleares uersus conuertit. Scipio interim cum ijs copijs, quas paullo ante demonstrauiimus, Vtica grandi præsidio relicto, perfectas, primū Hadrumeti castra ponit; deinde, ibi paucos dies commoratus, noctu itinere facto, cum Petrei, & Labieni copijs se cōiungit; atque, mis castris factis, lxx millia passuum longe considunt. Equitatus interim eorū circū Caesaris munitiones vagari, atque eos, qui pabulandi, aut aquā di gratia extra uallū progressi essent, excoipere, & ita omnes aduersarios intra munitiones continere. quare Cesariani graui anmona sunt conflati; ideo quod nondum neq. ab Sicilia, neq. ab Sardinia commeatus supportatus erat; neque per anni tēpus in mari classes sine periculo uagari poterant; neque amplius millia passuum vi. terræ Africæ quoquo uersus tenebant; pabu-

lique

liquae inopia premebantur. Quae necessitate coacti me-
 rari milites, equitesque, qui multa terra, maria, bella
 confecerant, & periculis inopiaque tali saepe essent con-
 fecti, algae a littore collectae, & aqua dulci elota, &
 ita iumentis esurientibus data, vitam eorum produce-
 bant. Dum haec ita fierent, rex Iuba, cognitis Caesaris
 difficultatibus, copiarumque paucitate, non est usum
 dari spatium conualescendi, augendarumque eius opum,
 itaque, comparatis equitum magnis, peditumque co-
 pijs subsidio suis, egressus e regno, ire contendit. P. Si-
 pius interim, & rex Bogud., coniunctis suis copijs, co-
 gnito regis Iubae egressu, propius eius regnum copias
 suas admouere: Cirtamque, opidum eius regni opulen-
 tissimum, adorti, paucis diebus pugnando capiunt, &
 praeterea duo opida Getulorum, quibus cum condicio-
 nem ferrent, ut opido excederent, idque sibi in actu transi-
 derent, condicionemque repudiasent, postea ab eis ca-
 pti, interfectique sunt omnes. inde progressi, agros opi-
 daeque uexare non desistunt. Quibus rebus cognitis, Iu-
 ba, cum iam non longe Scipione, atque eius ducibus
 abesset, capit consilium, satius esse, sibi suoque regno sub-
 sidio ire, quam, dum alios adiuturus proficisceretur,
 ipse suo regno expulsus, forsitan utraque re expelleretur.
 itaque rursus se recepit, atque auxilia a Scipione
 etiam abduxit, sibi, suisque rebus timens; elephantumque
 xxx. relictis, suis fimbis, opidisque suppetias profectus
 est. Caesar, cum de suo interim aduentu dubitatio in pro-
 uincia esset; neque quisquam crederet ipsum, sed alium
 quem legatum cum copijs in Africam uenisse; conscrip-
 ptis litteris circum provinciam, omnes ciuitates facit
 de suo

de suo aduentu certiores. Interim nobiles homines ex
 suis opidis profugere, & in castra Caesaris deuenire,
 & de aduersariorum eius acerbitate, crudelitateque
 commemorare ceperunt. quorum lacrimis, querellisque
 Caesar commotus, * cum antea constitisset in statuis
 castris, aestate inita cunctis copijs auxiliisque coactis,
 bellum cum aduersarijs suis gerere instituit; litterisque
 celeriter in Siciliam ad Allienum, & Rabirium Po-
 stumum conscriptis, et per Catafropum missis, ut sine
 mora, aut ulla excusatione hiemis, ventorumque, exer-
 citus sibi quam celerrime transportaretur, Africam
 provinciam perire, * funditusque euerti a suis inimicis:
 quod nisi celeriter socijs foret subuentum, praeter ipsam
 Africam terram nihil, ne tectum quidem, quo se reci-
 perent, ab illorum scelere, insidiisque reliquum * futu-
 rum, atque ipse in tanta erat festinatione, & expecta-
 tione, ut postero die, quam misisset litteras, nunciumque
 in Sicilia, classem, exercitumque morari diceret, noctes,
 diesque oculos, mentemque ad mare dispositos, directosque
 haberet. nec mirum. animaduertebat enim villas
 exuri, agros vastari, pecus diripi, trucidarique, opi-
 da, castellaque dirui, deserique, principesque ciuitatum
 aut interfici, aut in catenis teneri, liberos eorum obsi-
 dum nomine in seruitute abripi; his se miseris suamque
 fidem implorantibus, auxilio propter copiarum pau-
 citatem esse non posse. milites interim in opere exer-
 cere, castra munire, turres, castella facere, molesque ia-
 cere in mare non intermittere. Scipio interim ele-
 phantes hoc modo condocfacere instituit. I I instru-
 dit acies, unam funditorum contra elephantos, quae

quasi aduersariorum locum obtineret, & contra eorum frontem aduersam lapillos minutos mitteret, deinde in ordinem elephantos constituit. post illos autem aciem suam infurxit, ut, cum ab aduersarijs lapides mitti cepissent, & elephanti perterriti se ad suos conuerterent, rursus a sua acie lapidibus missis eos conuenterent aduersum hostem: quod egre, tardeque fiebat. audere enim elephanti multorum annorum doctrina, & que vetusto uix edocti, tamen communi periculo in aciem producuntur. Dum hæc ad Ruspinam ab utriusque ducibus administrantur, C. Virgilius Petronius, qui Thapso, opido maritimo, præerat, cum animaduertisset naues singulas cum exercitu Cæsaris, incertas locorum, atque castrorum suorum, vagari, occasionem nactus, nauium, quam ibi habuit actuariam, complet militibus, & sagittarijs: eidem scaphas de nauibus adiungit; ac singulas naues Cæsarianas coniectari cepit: & cum, plures adortus, pulsus, fugatusque inde discessisset, nec tamen desisteret periclitari, forte incidit in nauem, in qua erant duo Titi Hispani, adolescentes, tribuni legionis v, quorum patrem Cæsar in senatum legerat, & cum his T. Salienus, centurio legionis eiusdem, qui M. Messallam legatum obsederat Messana, & seditiosissima oratione apud eum est usus, idem que, & pecuniam, & ornamenta triumphis Cæsaris retinenda, & custodienda, curauerat, & ob has causas timebat sibi. hic, propter conscientiam peccatorum suorum, persuasit adolescentibus, ne repugnarent, sese. Virgilio, transferent. itaque, deducti a Virgilio ad Scipionem, custodibus transiit, & post diem

diem III. sunt interfecti. Qui cum ducerentur ad nerem, petisse dicitur maior Titus a centurionibus, uti se priorem, quam fratrem, interficerent; idque ab eis facile impetrasse, atque ita esse interfectos. Turmæ interim equitum, quæ pro vallo in stationibus esse solebant, ab utrisque ducibus quotidie * mutuis prælijs inter se pugnare non intermittunt. non numquam etiam Germani, Gallicique Labieniani cum Cæsaris equitibus, fide data, inter se colloquebantur. Labienus interim cum parte equitatus Lepim opidum, cui præerat Sæferna cum cohortibus III, oppugnare, ac uti irrumpere, conabatur: quod a defensoribus propter egregiam munitionem opidi, et tormentorum multitudinem facile, & sine periculo defendebatur. quod ubi eius facere equitatus sapius non intermittebat; & cum forte ante portam turma densa adstisset, scorpione accuratius missò, atque eorum decurione percussò, & ad * decumanam defixò, reliqui, perterriti, fuga se in castra recipiunt. Quo factò postea sunt deteriti opidum tentare. Scipio interim ferre quotidie non longe a suis castris passibus CCC instruere aciem, ac maiore diei parte consumpta, rursus se in castra recipere. Quod cum sapius fieret, neque ex Cæsaris castris quisquam prodiret, neque propius eius copias accederet; despecta patientia Cæsaris, exercitusque eius, uniuersis copijs productis, elephantisque turris xxx ante aciem instructis, quam latissime ponit porrecta equitum, peditumque multitudine, vno tempore progressus, haud ita longe a Cæsaris castris cõstiti in campo. Quibus rebus cognitis, Cæsar iubet milites, qui extra munitiones processerant, quique pab-

landi, aut lignandi, aut etiam muniendi gratia vallum petierant, quæq. ad eandem rem opus erant, omnes intra munitiones minutatim, modesteque, sine tumultu, aut terrore se recipere, atque in opere consistere, equitibus autem, qui in statione fuerant, præcipit, ut vsque eo locum obtinerent, in quo paullo ante constitissent, donec ab hoste missum telum ad se perueniret: quod si propius accederetur, quam honestissime se intra munitiones reciperet. alij quoque equitatu edicit, uti quisque suo loco paratus, armatusq. præsto esset. at hec non ipse per se coram, cum de vallo perspiceretur, sed mirabili peritus scientia bellandi in prætorio sedens, per speculatores, & nuncios imperabat, quæ fieri volebat. animaduvertebat enim, quamquam magnis essent copijs aduersarij freti, tamen sepe a se fugatis, pulsus, perterritisq. & concessam vitam, & ignota peccata, quibus rebus numquam tanta suppeteret ex ipsorum inertia, conscientiaq. animi victoriæ fiducia, ut castra sua adoriri auderent. præterea ipsius nomen, auctoritasq. magna ex parte, eorum exercitus minuebat audaciam. tum egregiæ munitiones castrorum, & vallis fossarumq. altitudo, & extra vallum styli cæci, mirabilem in modum consiti, * vel sine defensoribus aduum aduersarijs prohibebant. scorpionum, catapultarum, ceterorumq. telorum, quæ ad defendendum solent parari, magnam copiam habebat. atque hec propter exercitus sui præsentis paucitatem, & tirocinium præparauerat: non hostium ui, & metu comotus sapientem se, timidumq. hostium opinionem præbebat. neque circue copias, quamquæ erant paucæ, tironumque, nõ educere

in

in aciem, quod victoriæ suorum diffideret: sed referre arbitrabatur, cuiusmodi victoriæ esset futura. turpe enim sibi existimabat, tot rebus gestis, tantisq. exercitijs deicctijs, tot tam claris victoris partis, ab reliquis copijs aduersariorum suorum ea fuga collectis, se eruentam adeptum existimari victoriam. itaque confluxerat, gloriam, exultationemq. eorum pati, donec sibi veteranarum legionum pars aliqua in secundo comatu occurrisset. Scipio interim, pullisper, ut ante dixi in eo loco commoratus, ut quasi despectis Cæsare videretur, paulatim reducit suas copijs in castra; & concione aduocata, de terrore suo, desperationeque exercitus Cæsaris verba facit; & cohortatus suos, victoriæ propriam se eis breui daturum pollicetur. Cæsar iubet milites rursus ad opus redire, et, per causam munitionum, tirones in labore defatigare nõ intermittere: interim Numidæ, Getuliq. diffugere quotidie ex castris Scipionis, & partim in regnum se conferre, partim, quod ipsi, maioresq. eorum beneficio C. Marij usi fuissent, Cæsare remq. eius assuem esse audiebant, in eius castra per fugere cateruatim non intermittunt. quorum ex numero electis hominibus, illustriores Getulos, litteras ad suos ciues datis, cohortatus, ut, manufacta se, suosq. defenderent, & ne suis inimicis, aduersarijsq. dicto audientes essent, mitit. Dum hæc ad ruspinam sunt, legati ex acilla, ciuitate libera; etiam undique ad Cæsarem veniunt; seq. paratos, quæcumque imperasset, & libentissimo facturos pollicentur: tantum orare, & petere ab eo, ut sibi præsidium daret, quo tutius id, & sine periculo, facere possent: se & frumentum, &

quæcumque res eis suppeteret, communis salutis gratia subministraturos. Quibus rebus facile a Casare impetratis, præsidioq. dato, C. Messium, ædilitia functionum potestate, Acillam iubet proficisci. Quibus rebus cognitis, Confidius Longus, qui Hadrumeti cum 11 legionibus, & equitibus DCC præerat, celeriter, ibi parte præsidij relicta, cum 11 cohortibus Acillam in contendit. Messius celerius itinere confecto, prior Acillam cum cohortibus peruenit. Confidius interim, cum ad urbem cum copijs accessisset, & animaduertisset præsidium Casaris ibi esse, non ausus periculo suam rem facere, nulla re gesta pro multitudine hominum, rursus Hadrumetum se recipit: deinde, paucis post diebus, equestrib. copijs a Labieno adductis, rursus Acillitanos, castris positus, obsidere cœpit. Per id tempus C. Sallustius Crispus, quem paucis ante diebus missum a Casare cum classe demonstrauimus, Cercinnam peruenit. cuius aduentu C. Decius, quæstorius vir, qui ibi cum grandi familia sua præsidio præerat commeatui, paruulum nauigiū nactus conscendit, ac se fugæ commendat. Sallustius interim prætor, a Cercinnatibus receptus, magno numero frumenti inuento, naues onerarias, quarum ibi satis magna copia fuit, complet, atq. in castra ad Casarem mittit. Allienus interim proconsul e Lilybæo in naues onerarias imponit legiones XIII, & XIV, & equites Gallos DCCC, funditorum, sagittariorumq. ∞, ac secundum commeatum in Africam mittit, ad Casarem: quæ naues, ventum secundum nactæ. 14, die in portum ad Ruspinam, ubi Casaris castra habuerat, incolumes peruenierunt. ita Casar,

dis-

duplici lætitia, ac voluptate vno tempore auctus, frumento, auxilijsque, tandem suis exhilaratis animo, atque leuata sollicitudine, deponit legiones: equitesque ex nauibus egressus, iubet ex languore, nauis que reficere; dimissos in castella, munitionesque disponit. Quibus rebus Scipio, qui cum eo essent comites mirari, & requirere C. Casarem: qui vltro consueffet bellum inferre, ac laceffere prælio, subito commutatum non sine magno consilio suspicabantur. itaque, ex eius patientia in magnum timorem coniecti, ex Getulis duos, quos arbitrabantur suis rebus amicissimos, magnis præmijs, pollicitationibusq. propositis, pro perfugis speculandi gratia in Casaris castra mittunt. qui* simul ad eum sunt deducti, petierunt, ut sibi liceret sine periculo verba proloqui. Potestate facta, sæpenumero, inquirunt, imperator, complures Getuli, qui sumus clientes C. Marij, & propemodum omnes ciues Romani, qui sunt in legione 14, & 15, ad te volumus, in tuaque præsidia confugere; sed, custodijs equitum Numidarum, quo id sine periculo minus faceremus, impediēbamur. nunc, data facultate, pro speculatoribus missi a Scipione, ad te cupidissime uenimus, vt perspiceremus, num quæ fossæ, aut insidiæ elephantis ante castra, portasque ualli factæ essent; simulque consilia uestra contra easdem bellas, comparationemque pugna cognoscere, atque ei renunciareremus. Qui collaudati a Casare, stipendioque donati, ad reliquos perfugas deducuntur. quorum oratione celeriter veritas comprobauit. nãque postero die ex legionibus ijs, quæ Getuli nomina-

Gg 4 ne-

uerunt, milites legionarij complures a Scipione in castra Caesaris perfugerunt. Dum hæc ad Ruspinam geruntur, M. Cato, qui Vtica præerat: delectus quotidie libertinorum, Afrorum, seruorum denique, & cuiusque modi generis hominum, qui modo per ætatem arma ferre poterant, habere, atque sub manum Scipionis in castra submittere non intermittit. legati interim ex opido Tifdro, in quo tritici modia millia CCC comportata fuerant, a negotiatoribus Italici, aratoribusque ad Caesarem venere; quantaque copia frumenti apud se sit, docent; simulque orant, ut sibi præsidium mittat, quo facilius & frumentum, & copia sua conferrentur. Quibus Caesar in præsentia gratias agit; præsidiumque breui tempore se missurum dixit; cohortatusque ad suos ciues iubet proficisci. P. Silius interim, cum copijs Numidiæ fines ingressus, castello in montis loco munito locato, in quod Iuba, belli gerendi gratia, & frumentum, & res ceteras, quæ ad bellum vsui solent esse, comportauerat, ut expugnando, est positus. Caesar, postquam legionibus veteranis II equitatu, leuique armatura copias suas ex secundo comætu auxerat, naues VI. onerarias statim iubet Lilybæum ad reliquum exercitum transportandum proficisci: ipse VI. Kal. Feb. circiter uigilia prima, imperat, speculatores, apparitoresque omnes ut sibi præsto essent. itaque omnibus inscijs, neque suspicantibus, uigilia tertia iubet omnes legiones* ex castris educi, atque se consequi ad opidum Ruspinam versus, in quo ipse præsidium habuit, & quod primū ad amicitiam eius accessit, inde paruulam* procliuatatem digressus,

gressus, sinistra parte campi, propter mare legiones educit. hic campus mirabili planicie patet millia passuum xv. quem iugum ingens a mari ortum, neque ita præialeum, uelut theatri efficit speciem. in hoc iugo colles sunt excelsi pauci; in quibus singule turres, speculaque singule peruecteres erant collocatæ: quarum* apud ultimam præsidium, & statio fuit Scipionis. Postquæ Caesar ad iugum, de quo docui, ascendit; atque in unum quemque collem turres, castellaque facere* cæpit; atque eamini semihora efficit; & postquam non ita longe ab ultimo colle, turrique fuit, quæ proxima fuit castris aduersariorum, in qua docui esse præsidium, stationemque Numidarum; paulisper* commoratus; per speculaque natura loci, equitatu in statione disposito; legionibus opus attribuit; brachiumque medio iugo ab eo loco, ad quem peruenerat, usque ad eum, unde egressus erat, iubet dirigi, ac muniti. quod postquam Scipio, Labienusque animaduenterunt, equitatu omni ex castris educto, acieque equestri instructa, a suis munitiõibus circiter passus ∞ progrediuntur, pedestremque copiam in secunda acie, minus passus CD. a castris suis, constituunt. Caesar in opere milites adortiari, neque aduersariorum copijs moueri. iam, cum non amplius* passuum ∞ D inter hostium aciem, suaque munitiões esse animaduertisset; in melius uisissetque ad impediendos milites suos, & ab opere depellendos hostem propius accedere, neesseque haberet legiones a munitiõibus deducere; imperat turmæ Hispanorum, ut ad proximum collem propere accurrerent, præsidium inde deturbarent, locumque caperent; eodemque iubet leuis armaturæ paucos

paucos conseq̄z̄ subsidio, qui missi celeriter, Numidas adorti, partim viuos capiunt, non nullos equites fugientes cornubus erauerunt, locoque sunt potiti. Postquam id Labienus animaduertit, quo celerius ijs auxiliū ferret, ex acie instructa equitatus sui prope tuum dextrum cornu auertit, atq. suis fugientibus suppetias ire contendit. Quod vbi Cæsar conspexit, Labienum ab suis copijs longius abcessisse; equitatus sui alam sinistram ad intercludendos hostes immisit. Erat in eo campo, vbi ea res gerebatur, villa permagna, I. v. turribus exstructa, quæ Labieni prospectum impediēbat, ne posset animaduertere, ab equitatu Cæsaris se intercludē. itaque non prius vidit turmas Iulianas, quam suos cadē a tergo sensit. ex qua re subito in terrorem conuerso equitatu Numidarum, recta in castra fugere conzēditi. Galli, Germanique, qui restiterant, ex superiore loco, & post tergum circumueni, fortiterque resistentes conciduntur vniuersi. Quod vbi legiones, Scipionis, quæ pro castris erant instructa, animaduertērunt: metu, ac terrore obcecata, omnibus portis in sua castra fugere cœperunt. Postea, Scipione, eiusque copijs campo collibusque exturbatis, atque in castra compulsis, cum receptū Cæsar canisulisset, equitatumque omnem intra suas munitiones recepisset, campo purgato, animaduertit mirifica corpora Gallorum, Germanorumque, qui partim eius auctoritatem erant ex Gallia secuti, partim, pretio, pollicitationibusque adducti, ad eum se contulerunt. nonnulli qui ex Cimionis prælio capti, conseruatique parem gratiam in fide parienda prestare voluerant. horum corpora, mirifica

mirifica specie, amplitudineque caesa toto campo, ac prostrata diuerse iacebant. His rebus gestis, postero die Cæsar ex omnibus præsidijs cohortes deducit, atq. omnes suas copias in campo instruxit. Scipio, suis male acceptis, occisis, vulneratisque, intra suas continere se munitiones cepit. Cæsar, instructa acie, secundum infirmas iugiradices, propius munitiones leniter accessit. iamque minus eo passiuum ab opido Vzita, quod Scipio tenebat, aberant legiones Iulianæ; cum Scipio, veritus, ne opidum amitteret, vnde aquari, reliquisque rebus subleuari eius exercitus consueuerat, eductis omnibus copijs, quadruplici acie instructa, ex instituto suo, prima equestri turmatim directa, elephantisque turritis interpositis, armatisque, suppetias ire contendit. Quod vbi Cæsar animaduertit, arbitratus, Scipionem, ad dimicandum paratum, ad se certo animo venire, in eo loco, quem paullo ante commemorauimus, ante opidum consistit, suamque aciem mediam eo opido tenuit, dextrum sinistramque cornu, vbi elephantii erant, in conspectu patenti aduersariorum constituit. Cuneam prope solis occasum Cæsar exspectauisset, neque ex eo loco, quo constituerat, Scipionem progredi propius se animaduertisset, locoque se magis defendere, si res cogerisset, quam in campo comminus consistere audere; non est visa ratio propius accedendi eo die ad opidum; quoniam ibi præsidium grande Numidarum esse cognouerat, hostesque mediam aciem suam opido texisset; sibi que difficile factū esse intellexit, simul & opidum vno tempore oppugnare, & in acie in cornu dextrum, & sinistram, ex iniquiore loco, pugnare, præsertim cum militibus

tes a mane diei, ieiunij, sub armis stetitissent defatigati, atque reductis suis copijs in castra, postero die propius eorum aciem instituit ex porrigere munitiones. Interim Confidius, qui Acillam, & IX. cohortes stipendiarum Numidis, Getulisque obsidebat, ubi C. Messius cohortibus praerat, diu, multumque expertus, magisque operibus saepe admotis, & ijs ab opidanis incensus, cum proficeret nihil, subito nuncio de equestri praedio adlato commotus, frumento, cuius in castris copiam habuerat, incenso, vino, oleo, ceterisque rebus, quae ad uitium parari solent, corruptis, Acillam, quam obsidebat, deseruit; atque itinere per regnum Iuba factis copiis cum Scipione partiti, Hadrumetum se recepit. Interea ex secundo comaeatu, quem a Sicilia miserat Albinus, navis una, in qua fuerat Q. Cominius, & L. Ticide eques Romanus, ab residua classe, cum errauisset, delataque esset uento ad Thapsum, a Virgilio scaphis, nauiculisque aduarijs excepta est, & ad Scipionem deducta. Item altera navis triremis ex eadem classe, errabunda, ac tempestate ad Aegimurum delata, a classe Vari, & M. Octauij est capta; in qua milites veterani cum uno centurione, & non nulli tirones fuerunt: quos Varius asseruatos sine contumelia deducendos curauit ad Scipionem. qui, postquam ad eum peruenerunt, & ante suggestum eius confiterunt, Non uestra, inquit, sponte vos, certo scio, sed illius scelerati uestri imperatoris impulsu, & imperio coactos, ciues, & optimum quemque nefarie consecrari. quos quoniam fortuna in nostram detulit potestatem, si id, quod facere debent, rempublicam cum optimo quoque defenditis, certum est

uobis

uobis vitam, & pecuniam, donare quapropter, quid sentiat, proloquimini. Hac habita oratione, Scipio, cui existimasset pro suo beneficio sine dubio ab ijs gratias sibi actum iri, potestatem ijs dicendi fecit. Ex eis centurio legionis XIV., Pro tuo, inquit, summo beneficio, Scipio, tibi gratias ago, (non enim imperatorem te appello) quod mihi vitam, incolumitatemque, belli iure capto, polliceris, & forsitan isto uterer beneficio, si non ei summum scelus adiungeretur. Ego ne contra Caesarem, imperatorem meum, apud quem ordinem duxi, eiusque exercitum, pro cuius dignitate, victoriaque amplius xxxv. annis depugnaui, aduersus, armatusque constem? neque ego istud facturum sum; & te magnopere, ut de negotio desistas, adhortor. contra cuius enim copias contendas, si minus antea expertus es, licet nunc cognoscas? elige ex tuis cohortem uenam, quam putas esse firmissimam, & constitue contra me. ego autem ex meis commilitiombus, quos nunc in tua tenes potestate, non amplius x. summam. tunc ex uirtute nostra intelliges, quid ex tuis copijs sperare debeas. Postquam haec centurio praesenti animo aduersus opinionem eius est locutus; ira* percitus Scipio, atque animi dolore incensus, annuit centurionibus, quid fieri uellet; atque ante pedes centurionem interfecit; reliquosque veteranos a tironibus iubet secerni. Abduca, inquit, istos, nefario scelere contaminatos; & caede ciuium saginatos. sic extra vallum deducti sunt, & cruciabiliter interfecti. tirones autem iubet inter legiones dispertere, & Cominium cum Ticide in constitum sum prohibet adduci. Qua ex re Caesar

com-

commotus, eos, quos in stationibus cum longis nauibus apud Thapsum custodię causa esse iusserat, ut suis onerarijs, longisq. nauibus praesidio essent, ob negligentiam ignominia causa dimittendos ab exercitu, grauisimumque in eos edictum proponendum curauit. Per id tempus fere Caesaris exercitui res accidit incredibilis audiuit. namque, * virgiliarum signo confecto, circiter vigilia secunda noctis, nimbus cum saxorum grandine subito est exortus ingens. Ad hoc autem inmodum accesserat, quod Caesar non, more superiorum imperatorum, in hibernis exercitum continebat, sed in tertio, quartoque die procedendo, propiusq. hostem accedendo, castra communiebat; opereq. faciendo, milites se circumspiciendi non habebat facultatem. Praeterea ita ex Sicilia exercitum transportauerat, ut, praeter ipsum militem, & arma, neq. vas, neq. mancipium, neque ullam rem, qua vsu militum esse consuevit, in naues imponi pateretur. in Africam autem non modo sibi quidquam non acquisierant, aut parauerant; sed etiam, propter annonae caritatem, ante porta consumperant. Quibus rebus attenuati, opido per quam pauci sub pellibus acquiescebant. reliqui, ex uestimentis terrioriolis factis, atque arundinibus, corijsq. comectis, * permanebant. itaque, subito imbre grandineq. confecta, grauati pondere, tenebris, aquaq. omnes subruui, diffectiq. nocte intempesta, ignibus extinctis, rebusque ad uitium pertinentibus * corruptis, per castra passim nauigabantur, scutisq. capita contegebant. Eadem nocte v. legionis pilorum cacumina sua sponte arserunt. Rex interim Iuba, de equestri praelio Scipionis certior factus,

etius,

etius, euocatusque ab eodem litteris, praefecto Sabura cum parte exercitus contra Sitium relicto, ne secum ipse aliquid auctoritatis haberet, exercitus Scipionis a terrore Caesaris cum III. legionibus, equitibusque frenatis CC, Numidis sine frenis, pedibusq. eius armatura grandi numero, elephantisq. xxx egressus e regno ad Scipionem est profectus. Postquam ad eum peruenit, castris regijs seorsum positis, cum eis copijs, quae commemorauit, haud ita longe a Scipione confedit. Erat in castris Caesaris superiori tempore magnus terror; & expectatione copiarum regiarum, exercitus eius * magis suspensione animi ante aduentum Iubae commouebatur. Postquam uero castra castris contulit, despectus eius copijs omnem terrorem deponit. ita, quam amea absens habuerat auctoritatem, eam omnem praesens dimiserat. quo facto facile fuit * intellectu, Scipioni additum animum, fiduciamq. regis adueni. nam postero die uniuersas suas, regisq. copias cum elephantis lx productas in aciem, quam speciosissime potuit, instruxit; ac paullo longius progressus a suis munitionibus, haud ita diu commoratus, se recepit in castra. Caesar, postquam animaduertit Scipioni auxilia fere, quae expectasset, omnia conuenisse, neque moram pugnandi ullam fore, per iugum summum cum copijs progredi cepit, & brachia protinus ducere, & castella munire, propiusq. Scipionem capiendo loca excelsa occupare contendit. aduersarij, magnitudine copiarum confisi, proximum collem occupauerunt, atque na longius sibi progrediendi eripuerunt facultatem. eiusdem collis occupandi gratia Labienus consilium ceperat;

perat; & quo propiore loco fuerat, eo celerius occur-
 rerat. Erat conuallis, satis magna latitudine, altitudi-
 ne praecepta, crebris locis spelunca in modum subtritis:
 quae erant transeunda Caesari ante, quam ad eum col-
 lem, quem capere volebat, perueniretur: vltraque am-
 conuallem oliuetum vetus, crebris arboribus conden-
 sum. Hic cum Labienus animaduertisset, Caesarem, si
 vellet eum locum occupare, prius necesse conuallem,
 oliuetum transgredi, eorum locorum peritus, in insi-
 dijs cum parte equitatus, leuique armatura confedit: &
 praeterea post montem, collemque equites in occulto col-
 locauerat: vt, cum ipse ex impromissis legionarios ador-
 tus esset, ex colle se equitatus ostenderet, & re duplici
 perturbatus Caesar, eiusque exercitus neque retro regre-
 diundi, neque vltra procedendi oblata facultate. cir-
 cumuentus concideretur: Caesar, equitatu ante premis-
 so, inscius insidiarum, cum ad eum locum venisset, abu-
 sit, siue obliti praceptorum Labieni, siue veriti, ne in
 fossa ab equitibus opprimerentur, rari, ac singuli deru-
 pe prodire, & summa petere collis. Quos Caesaris equi-
 tes consecuti partis interfecerunt, partim vivis sunt
 potiti. deinde protinus collem petere contenderunt, at-
 que eum decusso Labieni praesidio, celeriter occupave-
 runt. Labienus cum parte equitatum vix fuga si pepe-
 rit salutem. Hac re per equites gesta, Caesar legionibus
 opera distribuit, atque in eo colle, quo erat potitus,
 castra munivit. deinde ab suis maximis castris per
 medium campum, e regione opidi Vzia, quod inter
 sua castra, & Scipionis in planicie positum erat, ten-
 nebaturque a Scipione duo brachia instituit duci.

& ita

& ita erigere, vt ad angulum dextrum, sinistrumque
 eius opidi conuenirent. * is hac ratione opus instrue-
 bat, ut, cum propius opidium copiis admonisset, oppu-
 gnareque cepisset, tecta latera suis munitionibus haberet,
 ne, ab equitatus multitudinem circumuentus, ab oppu-
 gnatione deterreretur. Praeterea, quo facilius colloquia
 fieri possent, & si quid perfugere vellent, id quod an-
 tea sepe accidebat magno cum eorum periculo, tum
 facile, & sine periculo fieret. voluit etiam experiri, cir-
 propius hostem accessisset, haberet ne in animo dimica-
 re. Accedebat etiam ad reliquas causas; quod is locus
 depressus erat, puteique ibi non nulli fieri poterant. aqua
 ratione enim longa, & angusta utebatur. Dum haec ope-
 ra, quae ante dixi, fiebant a legionibus, interim pars
 aciei ante opus instructa sub hoste stabat. equites bar-
 bari, leuique armaturae, praелиjs minutis comminus dimi-
 cabant. Caesar ab eo opere cum iam sub vespertum co-
 piis in castra reduceret, magno incursu, cum omni equi-
 tatu, leuique armatura, Iuba, Scipio, Labienus, in legio-
 narios impetum fecerunt. equites Caesariani, * ex vi vni-
 uerse, subitaque hostium multitudinis pulsus, parum per-
 cesserunt, quae res aliter aduersarijs cecidit. namque
 Caesar, ex medio itinere copiis reductis, equitibus suis
 auxilium tulit. Equites autem, aduentu legionum ani-
 mo addito, conuersis equis in Numidas cupide inse-
 quentes, dispersosque impetum fecerunt, atque eos con-
 vulneratos usque in castra regia repulerunt, multosque
 ex his * interfecerunt. quod ni in noctem praelium esset
 coniectum; puluisque vento flatus omnium prospecti-
 bus offuscisset: Iuba cum Labieno capti in potestatem

H b Caesaris

Cæsaris venissent, equitatusq. cum leui armatura funditus ad interuiccionem deletus esset. Interim incredibiliter ex legionibus, xv. & vi. Scipionis milites diffugerunt, partim in castra Cæsaris, partim in quam quisque poterat legionem peruenire. itemq. equites Curiani, dispersi Scipioni, eiusque copijs, complures se eodem conferebant. Dum hæc circum Vxitam ab utrisque ducibus administrantur, legiones duæ, ix. & x. ex Sicilia nauibus onerarijs profecta, cum iam non longe a portu Ruspine abessent, conspicatae naues Cæsarianas, que in statione apud Thapsum stabant, ueriti, ne in aduersariorum, ut insidiandi gratia ibi commorantium, classem inciderent, imprudentes uela in altum dederunt; ac, diu, multumque iactati, tandem, multis post diebus siti, inopiaq. confecti, ad Cæsarem peruenerunt. Quibus legionibus expositis, memor in Italia pristina licentiæ militari, ac rapinarum certarum hominum, paruulam modo caussulam nauatus Cæsar, quod Auienus tribunus mil. x. legionis nauem comiteu familia sua, atque iumentis occupauisset, neque militum unum ab Sicilia sustulisset; postero die de suggestu, conuocatis omnium legionum tribunis, centurionibusque, maxime uellem, inquit, homines suæ petulantia, nimisq. libertatis aliquando finem fecissent, meeque lenitatis, modestiæ, patientiæq. rationem habuissent, sed, quoniam ipsi sibi neque modum, neque terminum constituunt, quo ceteri dissimiliter se gerant; ego met ipse documentum more militari constituam. Auiene quod in Italia milites populi R. contra temp. infligasti; rapinasq. per municipia fecisti; quodq. im-

berique pub. inuisilis fuisti; & pro militibus tuam familiam iumenta que in naues imposuisti: tuaq. opera militibusque tempore necessario resp. caret. ob eas res, ignominia causa, ab exercitu meo te remoueo; hodieque ex Africa abesse, & quantum potes, proficisci iubeo itemq. te, A. Fonteius, quod tribunus mil. seditionis, malusque ciuis fuisti, ab exercitu dimitto. * T. Albiene, M. Tiro, C. Clustiane, cum ordines in meo exercitu, beneficio, non uirtute, consecuti, ita uos gesseritis, ut neque bello fortes neque pace boni, aut utiles fueritis; & magis in seditione, concitandisq. militibus, aduersariorum nostrorum imperatoris, quam pudoris, modestiæque fueritis studiosiores; indignos uos esse arbitror, qui in meo exercitu ordines ducatis; missosq. facio, & quantum potestis, abesse ex Africa iubeo. Itaq. transfudit eos centurionibus; & ad singulos non amplius singulis additis seruis, in nauis imponendos separatim curauit. Getuli interim per fugam, quos cum literis, mandatisq. a Cæsare missos supra docuimus, ad suos ciues perueniunt: quorum auctoritate facile ducti, Cæsarisq. nomine persuasi, a rege Iuba desciscunt: celeriterq. cuncti arma capiunt; contraque regem facere non dubitant. Quibus rebus cognitis, Iuba, distectus triplici bello, ne cessitate coactus, de suis copijs, quas contra Cæsarem adduxerat, ut cohortes in fines regni sui mittit, quæ essent præsidio contra Getulos Cæsar, brachijs perfectis, promotisq. eo. * usque, ut telum ex opido abyci non posset, castra munit: balistis, scorpionibusq. crebris ante frontem castrorum, contraq. opidum collocatis, defensores muri detertere non intermittit: eoque v.

legiones ex superioribus castris deducit. Qua facultate oblata, illustriores, notissimi que conspectum amicorum, propinquorumque, efflagitabant, atque inter se colloquebantur: quæ res quid utilitatis habere, Cæsarem non faiebat. namque Getuli ex equitatu regio nobiliores, equitumque præfecti, (quorum patres cum Maria ante meruerant, cuiusque beneficio agris, finibusque donati, post Sulla victoriam sub Hiempsalis regis erant potestate dati)* occasione capta, nocte iam luminibus accensis, cum equis, calonibusque, suis circiter 6000 perfugiunt in Cæsaris castra; quæ erant in campo proximo V zita locata. Quod postquam Scipio, qui cum eo erant, cognouerunt, cum commoti ex tali incommodo essent, fere per id tempus M. Aquinium cum C. Sæferna colloquentem viderunt Scipio mittit ad Aquiniũ, Nil aui nere, eum cum aduersarijs colloqui,* cum nihilo minus eius sermonem nuncijs ad se referret, diceretque, ut reliqua, quæ vellet,* perageret.iator postea ab Iuba ad eũ est missus, qui diceret audiẽte Sæferna, Vtate rex colloqui. Quo nuncio perterritus, discessit, & disto audiens fuit regi. vsu venisse hoc ciui Romano miror, & ei, qui a populo R. honores accepiisset, incolumi patria, fortunisque, omnibus, Iuba barbaro potius obedientem fuisse, quam aut Scipionis obtemperasse nuncio, aut ca sis eiusdem partis ciuibus, incolumem reuerti malle. Atque etiam superbius Iuba factum non in M. Aquinium, hominẽ nouũ, paruum quæ senatorem, sed in Scipionẽ, hominẽ illa familia, dignitate, honoribusque, præstantem. nam, cũ Scipio sagulo purpureo ante regis aduentum vti solitus esset, dicitur Iuba cum eo egisse, non

oportere

oportere illum eodem vti vestitu, atque ipse videretur. itaque factum est, vt Scipio ad album sese vestitũ trãfferet, & Iuba, homini superbißimo, inertißimoque obtemperaret. Postero die vniuersas omnium copias de castris omnibus deducunt: & * supercilium quoddam excelsum nahti, non longe a Cæsaris castris aciem constituunt; atque ibi consistunt. Cæsar item producit copias, celeriterque, ijs instructis, ante suas munitiones, quæ erant in campo, * constituit; sine dubio existimans, vtro aduersarios, cum tam magnis copijs, auxilijsque, regis essent præditi, promptiusque, prosiluisent, ante se concursuros, propiusque se accessuros. & equo circumuetus, legionesque, cohortatus, signo dato accessum hostium aucupabatur. ipse enim a suis munitioibus longius sine ratione non procedebat, quod in opido V zita, quod Scipio tenebat, hostium erant cohortes armatæ. Eidem autem opido, ad dextrum, latus eius cornu erat oppositum. verebaturque, ne, si prætergressus esset, ex opido eruptione facta, ab latere eum adorti conciderent. præterea hæc quoque eum caussa tardauit, quod erat locus quidam, perimpeditus ante aciem Scipionis, quæ suis impedimẽto ad ultro occurrẽdum fore existimabat. Non arbitror esse prætermittendum, quemadmodũ exercitus vtriusque, fuerunt in acie instructi. Scipio hoc modo aciem direxit. Collocabat in fronte suas, & Iuba legiones; postea autem Numidas in subsidiaria acie, ita extenuatos, & in longitudinem directos, vt procul simplex, esse acies * a legionarijs militibus videretur. in cornibus autem duplex esse existimabatur. elephantos dextro, sinistroque

H b 3 cornu

cornu collocauerat, equalibus inter eos internallis interiectis. post autem elephantos armaturas leues, Numidasq. substituerat. auxiliares equitatum frenatum vniuersum in suo dextro cornu disposuerat. sinistrum enim cornu opido V. Zita claudebatur, neque erat spatium equitatus explicandi. propterea Numidas, leuiq. armaturæ infinitam multitudinem ad dexteram partem suæ aciei opposuerat, fere interiecto non minus passuum spatio, & ad collis radices magis appulerat, longiusq. ab aduersariorum, suisq. copijs promouebat. id hoc consilio, ut, cum acies I. I. inter se concurrissent initio certaminis, paullo longius eius equitatus circumuectus ex improviso clauderet multitudine suæ exercitus Cæsaris, atque perturbatum iaculis confingeret. Hæc fuit ratio Scipionis eo die præliandi. Cæsaris, atque acies hoc modo fuit collocata, ut ab sinistro eius cornu ordiar, & ad dextrum perueniam. habuit legionem I. X., VII. in sinistro cornu, XXX, XXXIX, XLII, XLV, XXXIX, XXVI in media acie ipsam autem dextrum cornu, secundam aciem fere, in earum legionum parte cohortium collocauerat. Præterea ex tironum legionibus paucas adiecerat. Tertiam autem aciem in sinistrum suum cornu contulerat, & vsque ad aciei suæ mediam legionem porrexerat, & ita collocauerat, ut sinistrum suum cornu triplex esset. id eo consilio fecerat, quod suum dextrum latus munitionibus adiuuabatur; sinistrum autem, equitatus hostium multitudini resistere posset. eodemq. suum omnem contulerat equitatum; & quod ei parum considerabat, præsidio his equitibus legionem V. præmiserat. Neuenamq. armaturam

maturam inter equites interposuerat. Sagittarios uarie passimque, locis certis maximeq. in cornibus collocauerat. Sic utrorumque exercitus instructi, non plus passuum CCC. interiecto spatio, quod forte ante id tempus acciderat unquam quin dimicaretur, a mane vsque ad horam X. diei persisterunt. Tamque Cæsar dum exercitum reducere intra munitiones suas cepisset: subito vniuersus equitatus vltior Numidarum, Getulorumq. sine frenis ad dextram partem se mouere; propiusq. Cæsaris castra, quæ erant in colle, se conferre cepit. frenati autem Labieni equites in loco permanere, legionesq. distinere: cum subito pars equitatus Cæsaris cum leui armatura contra Getulos iniussu, ac temere longius progressi, paludemq. transgressi, multitudinem hostium sustinere pauci non potuerunt; leuiq. armatura deferti, ac pulsi, conuulneratique, uno equite amisso, multis equis saucijs, leuis armatura XXVI. occisis, ad suos refugerunt. Quo secundo equestri prælio facto, Scipio letus in castra nocte copias reduxit. quod proprium gaudium bellantibus fortuna tribuere non decreuit. namque postero die Cæsar cum parte equitatus sui Lepim, frumenti gratia, misit. in itinere prædatores equites Numidas, Getulosq. ex improviso adorti circiter centum partim occiderunt, partim uiuorum potiri sunt. Cæsar interim quotidie legiones in campum deducere, atque opus facere, vallumque, & fossam per medium campum ducere, aduersariorumque excursionibus iter officere non intermittit. Scipio item munitiones contra facere, & in iugo, ne a Cæsare excluderetur, appropere. Ita duces utri-

que & in operibus occupati erant, & nibilo minus equestribus, prælijs inter se quotidie dimicabant. Interim Varus classem, quam antea Uticæ, biemis gratia, subduxerat, cognita legionis VII, & IIX. ex Sicilia aduentu, celeriter deducit; ibiq. Getulis remigibus, epibatjsq. complet; insidiandiq. gratia progressus, Hadrumetum cum IV. nauibus peruenit. Cuius aduentus inscius Cæsar, L. Cispium cum classe XXVII. nauium ad Thapsum versus in stationem, præsidij gratia commectus sui, mittit; itemq. Q. Aquilam cum XIIII. nauibus longis Hadrumetum eadem de causa præmittit. Cispinus, quo erat missus, celeriter peruenit. * Aquila, tempestate iactatus, promontorium superare non potuit; atque, angulum quendam iulum, a tempestate nactus, cum classe se longius a prospectu remouit. reliqua classis in salo ad Leptim, egressus remigibus, passimq. in litore uagantibus, partim in opido, victus sui mercandi gratia, progressus, uacua a defensoribus stabat. Quibus rebus, Varus, ex perfugis cognitis, occasionem nactus, uigilia secunda, * Hadrumeto ex Cothone egressus, primo mane Leptim uniuersa classe uectus, naues onerarias, quæ longius a portu in salo stabant, incendit, & pentiremes duas, uacuas a defensoribus, nullo repugnante capit. Cæsar interim celeriter per nuncios in castris, cum opera circuiret, certior factus, quæ aberant a portu millia passuum VI, equo admissis, ommissis omnibus rebus, celeriter peruenit Leptim: ibique moratus, omnes ut se naues consequerentur, primo ipse nauigiolum paruum conscendit; in cursu Aquilam, multitudine nauigiorum perterritum,

um, atque trepidantem, nactus, hostium classem seque cepit. Interim Varus, celeritate Cæsar's, audaciq. motus, cum uniuersa classe, conuersis nauibus, Hadrumetum versus fugere contendit. Quam Cæsar in millibus passuum IV. consecutus, recuperata quinque remi, cum omnibus suis epibatis, atque etiam hostium custodijs CXXX in ea naue captis, triremem hostium proximam, quæ in repugnando erat commorata, omnium remigum, epibatarumq. cepit. reliquæ naues hostium promontorium superarunt, atq. Hadrumetum in Cothonem se uniuersa contulerunt. Cæsar eodem uento promontorium superare non potuit; atque, in salo in anchoris ea nocte commoratus, prima luce Hadrumetum accedit; ibiq. nauibus onerarijs, quæ erant extra Cothonem, incensus, omnibusq. reliquis alij aut subductis, aut in Cothonem compulsis, paulisper commoratus, si forte uellent classe dimicare, rursus se recepit in castra. in ea naue captus est P. Vestrius, eques Romanus, & P. Ligarius Afranius; quem Cæsar in Hispania cum reliquis dimiserat; & postea se ad Pompeium contulerat; inde ex prælio effugerat, in Africamq. ad Varum uenerat. Quem ob periurium, perfidiamq. Cæsar iussit necari. P. Vestrio autem, quod eius frater Romæ pecuniâ imperatâ numerauerat, et quod ipse suam causam Cæsar'i probauerat, se Nasidij classe captum, cum ad necem duceretur, beneficio Vari esse seruatum, postea facultatē sibi nullam datam transēdidi, ignorat. Est in Africa consuetudo incolarum, ut in agris, & in omnibus fere uillis sub terra specus, condendi frumenti gratia, clam habeant, atque id propter bella

bella maxime, studiumque subitum aduentum prae-
 rent. Quae de re Caesar certior per indicem factus, ter-
 tia vigilia legiones II. cum equitatu mittit a castris
 suis millia passuum X; atque inde magno numero fru-
 menti onustos recepit in castra. Quibus rebus cog-
 nis, Labienus, progressus a suis castris millia passuum
 VII per iugum, & collem, per quem Caesar pridie iter
 fecerat, ibi castra duarum legionum facit; atque ipse
 quotidie existimans Caesarem eadem sepe frumentan-
 di gratia comitaturum cum magno equitatu leuior
 armatura insidiaturus, locis idoneis consedit. Caesar in-
 terim, de insidijs Labieni ex perfugis certior factus, pau-
 cos dies ibi commoratus, dum hostes quotidiano infi-
 tuto; saepe idem faciendo, in negligentia adducerentur,
 subito mane imperat porta Decumana legiones se
 IIX ueteranas cum parte equitatus sequi: atque equitibus
 praemissis, neq. opinantes insidiatores subito, in conal-
 libus latentes, leui armatura concidit circiter D; reli-
 quos in fugam turpissimam coniecit. Interim Labie-
 nus cum uniuerso equitatu fugientibus suis suppetias
 occurrit. cuius vim multitudinis cum equites pauci
 Caesariani iam sustinere non possent, Caesar instructus le-
 giones hostium copijs ostendit. Quo facto, perterriti
 Labieno, ac retardato, suos equites recepit incolumes.
 Postero die Iuba Numidas eos, qui, loco amisso, fuga
 se receperat in castra, in cruce omnes suffixit. Caesar in-
 terim, quoniam frumenti inopia premebantur, copias
 omnes in castra conduxit; atque in praesidio Lepi, Rus-
 spinæ, Acillæ relicto, Cispio, Aquilæq. classe transi-
 ta, ut alter Hadrumetum, alter Thapsum mari obsi-
 derent,

derent, ipse castris incensus, IX. noctis vigilia, acie in-
 structa, impedimentis in sinistra parte collocatis; ex eo
 loco proficiscitur, & peruenit ad opidum Agar; quod
 a Getulis sepe ante oppugnatum, summaq. VI per ipsos
 opidanos erat defensum. ibi in campo castris vnus
 positus, ipse frumentatum circum villas cum parte
 exercitus profectus, magno inuento hordei, olei, vini,
 fici numero, pauco tritici, atque recreato exercitu,
 rediit in castra. Scipio interim, cognito Caesaris di-
 scessu, cum uniuersis copijs per iugum Caesarem sub-
 sequi cepit; atque ab eius castris millia passuum VI,
 longe trinis castris dispartitis copijs, consedit. Opi-
 dum erat Zetta, quod aberat a Scipione millia pas-
 suum X, ad eius regionem, & partem castrorum col-
 locatum, a Caesare autem diuersum, ac remotum, quod
 erat ab eo longe millia passuum X I X. huc Scipio
 legiones II, frumentandi gratia, misit. Quod postquam
 Caesar ex perfugis cononit, castris ex campo in collem,
 ac tutiora loca, collocatis, atque ibi praesidio relicto,
 ipse IV. vigilia egressus praeter hostium castra profici-
 scitur cum copijs, & opido potitur: legiones Scipionis
 comperit longius in agris frumentari: & cum eo con-
 tendere conaretur, animaduertit copias hostium ijs
 legionibus occurrere suppetias. quae res eius impe-
 tum retardauit. Itaque, capto C. Bortio Regino,
 equite R. Scipionis familiarissimo, qui ei opido praer-
 erat, & P. Atrio, equite R. de conuentu Vticensi,
 & camelis X XI. regis aduentis, praesidio ibi cum
 Oppio legato relicto, ipse se recipere cepit ad castra.
 Cum iam non longe a castris Scipionis abesset, quae
 eum

cum necesse erat praetergredi; Labienus, Afraniusque, cum omni equitatu, leuique armatura ex insidijs adorti, agmini eius extremo se offerunt, atque ex collibus primis existunt. Quod postquam Caesar animaduertit, equitibus suis hostium vi oppositis, sarcinas legionarios in acerrimum iubet comportare; atque celeriter signa hostibus inferre. Quod postquam captum est; primo impetu legionis, equitatus, & leuis armatura hostium nullo negotio loco pulsa, & deiecta est de colle. Cum iam Caesar existimasset hostes pulsos, deteritque sinem lacessendi facturos; & iter ceptum pergere coepisset; iterum celeriter ex proximis collibus erumpunt, atque eadem ratione, qua ante dixi in Caesaris legionarios impetum faciunt Numidae, lenisque armature, mirabili velocitate praediti, qui inter equites pugnabant, & una, pariterque cum equitibus accurrere, & refugere consueuerant. Cum hoc sapius facerent, & Iulianos proficiscentes insequerentur, & refugerent, stantes, propius non accederent, & singulari genere pugnae uterentur; eosque iaculis conuulnerare satis esse crederent; Caesar intellexit, nihil aliud illos conari, nisi, ut se cogerent castra in eo loco ponere, ubi omnino aquae nihil esset; ut exercitus eius ieiunus, qui a quarta vigilia usque ad horam x. diei nihil gustasset, acumenta siti perirent. Cum iam ad solis occasum esset, & non totos c. passus* in horis 1 v. esset progressus, equitatu suo, propter equorum interitum, extremo agmine remoto, legiones inuicem ad extremum agmen euocabat. ita vim hostium, placide, leniterque procedens, per legionarium militem commodius suslinebat. Interim

terim equitum Numidarum copia dextera, sinistraque per colles percurrere, coronaeque in modum cingere multitudinem sua Caesaris copias, pars agmen extremum insequi. Caesariani interim non amplius tres, aut quatuor milites ueterani, si se conuertissent, & pila viribus contorta in Numidas infestos coniecissent, amplius 100 millium ad unum terga uertebant, ac rursus ad aciem passim, conuersis equis, se collegebant, atque in spatio consequebantur, & iacula in legionarios coniciebant. Ita, Caesar, modo procedendo, modo resistendo, tardius itinere confecto, noctis hora prima omnes suos ad unum in castris incolumes, saucijs x. factis, reduxit. Labienus circiter 300 amissis, multis vulneratis, ac defessis, instando omnibus, ad suos se recepit. Scipio interim legiones productas cum elephantis, quos ante castra in acie terroris gratia, in conspectu Caesaris collocauerat, reducit in castra. Caesar contra eiusmodi hostium genera, copias suas, non vi imperator exercitum veteranum, victoremque maximis rebus gestis; sed ut lanista tirones gladiatores condocerere, quo pede se reciperent ab hoste, & quemadmodum obuersi aduersarijs, & in quatuor spatio resisterent, modo procurrerent, modo recederent, comminarenturque impetum, ac prope quo loco, & quemadmodum tela mitterent, praecipit. mirifice enim hostium leuis armatura anxium exercitum nostrum, atque sollicitum habebat: quia & equites deterrebat prelium iniere, propter equorum interitum; quod eos iaculis interfuebant; & legionarium militem defatigabant, propter velocitatem. grauis enim armaturae miles simul

atque

atque ab his interfectatus consulerat, in eosq. impetu fecerat, illi veloci cursu facile periculum vitabant. Quibus ex rebus Caesar vehementer commouebatur: quia, quodcumque praelium, quoties erat commissum, equitatu suo, sine legionario milite, hostium equitatu, leuique armatura eorum nullo modo par esse poterat. sollicitabatur autem his rebus, quod nondum hostium legiones cognouerat, & quonam modo sustinere se posset ab eorum equitatu, leuique armatura, quae erat mirifica, si legiones quoque accessissent. Accedebat etiam haec causa, quod elephantorum magnitudo, multitudoque militum animos detinebat in terrore, cui uni rei tamen inuenerat remedium. namque elephantos in Italiam transportari iusserat: quo & miles noster speciemque, & uirtutem bestiae cognosceret, & cui parui corporis eius telum facile adigi posset; ornatusque, ac loricatorum elephantus cum esset, quae pars eius corporis nuda sine tegmine relinqueretur, ut eo tela conijcerentur; praeter ea, ut iumenta bestiarum odorem, stridorem, speciem, consuetudine captarum, non re formidarent. Quibus ex rebus largiter erat obsecutus, nam & milites bestias manibus pertractabant, earumq. tarditatem cognoscebant; equitesq. in eos pila praepitata conijcebant, atq. in consuetudinem equos patremia bestiarum adduxerat. Ob has causas, quas supra commemoravi, sollicitabatur Caesar, tardiorq. & consideratior erat factus, & ex pristina bellandi consuetudine, celeritateq. excefferat. nec mirum, copias enim habebat in Gallia bellare consuetas, locis campestribus, et contra Gallos, homines apertos, minimeq. insidiosos; qui

per

per uirtutem, non per dolum, dimicare consueuerunt: tum autem erat ei laborandum, ut consuefaceret milites, hostium dolos, insidias, artificia cognoscere, & quid sequi, quid vitare conueniret: itaque, quo haec celerius conciperent, dabat operam, ut legiones non in uno loco contineret, sed, per causam frumentadi, huc, atque illuc raptaret: ideo quod hostium copias ab se, suoq. uestigio, non discessuras existimabat. atque post diem * I I I. productas accuratius suas copias, sicut instruxerat, propter hostium castra praetergressus, equo loco inuitat ad dimicandum. Postquam eos abhorrere uidet, reducit sub uesperum legiones in castra. legati interim ex opido Vacca, quod finitimum fuit Vrita, cuius Caesarem potitum esse demonstrauimus, ueniunt; petunt, & obsecrant, ut sibi praesidium mitat; se res complures, quae uiles bello sint, administraturos. Per id tempus de eorum uoluntate, studioque erga Caesarem transfuga suos ciues facit certiores. Iubam regem celeriter cum copijs suis, ante quam Caesaris praesidium eo perueniret, ad opidum accurrisse, atque, adueniente multitudine circumdata, eo potitum; omnibusque eius opidi incolis ad unum interfectis, dedisse opidum diripiendum, delendumq. militibus. Caesar interim, lustrato exercitu, ad XII. Kal. Apr. postero die productis uniuersis copijs, processus a suis castris millia passuum v. a Scipione circiter I I. millium interiecto spatio, in acie constitit. Postquam satius, diuque aduersarios a se ad dimicandum inuitatos, supersedere pugnae animaduertit, reducit copias. Postero die castra mouet, atque iter ad opidum Sarsuram, ubi Scipio Numidarum

midarum habuerat praesidium, frumentumque compositauerat, ire contendit, quod ubi Labienus animaduertit, cum equitatu, leuique armatura agmen eius extremum capere cepit: atque ita lixarum, mercatorumque, qui plaustris merces portabant, interceptis sarcinis, addito animo, propius, audaciusque, accedit ad legiones, quod existimabat, milites sub onere, ac sub sarcinis defatigatos, pugnare non posse. Quae res, Caesarem non fellerat, namque expeditos ex singulis legionibus, CCC. milites esse iusserat. itaque eos, in equitatum Labienummissos, turmis suorum suppetias mittit. Tum Labienus, conuersis equis, signorum conspectu perterritus, turpissime contendit fugere, multis eius occisis, compluribus vulneratis. Milites legionarii ad sua se recipiunt signa, atque iter inceptum ire ceperunt. Labienus per iugum summum collis dextrorsus procul milites subsequi non desistit. Postquam Caesar ad opidum Sarisuram uenit, inspectantibus aduersariis, interfecto praesidio Scipionis, cum suis auxilium ferre non auderent, fortiter repugnante P. Cornelio Scipione euocato, qui ibi praerat, atque a multitudine circumuento, interfectoque, opido potitur; atque, ibi frumento exercitui dato, postero die ad * opidum Nisaram peruenit, in quo Confidius per id tempus fuerat cum grandi praesidio, cahortheque sua gladiatorum. Caesar, opidi naturam perspecta, atque inopia ab oppugnatione eius deterritus, protinus profectus circiter millia passuum IV, ad quam fecit castra; atque, inde IV. die egressus, redit rursus ad ea castra, quae ad Agar habuerat. Idem facit Scipio, atque, in antiqua castra copias reducit. Thabenenses interim,

qui

qui sub ditione, & potestate Iuba esse consueissent, in extrema eius regni regione in aruima locati, interfecto regio praesidio, legatos ad Caesarem mittunt; rem male gestam docent; petunt, orantque, ut suis fortunis praesidio, quod bene meriti essent, auxilium ferrent. Caesar, eorum consilio probato, M. Crispum tribunum cum cohorte, & sagittariis; tormentisque compluribus praesidio Thabenam mittit. Eodem tempore ex legionibus omnibus milites, qui aut morbo impediti, aut, commeatu dato, cum signis non potuerant ante transire in Africam, ad millia IV, equites CD, funditores, sagittariique, in uno commeatu Caesari occurrerunt. Itaque, tum bis copiis, & omnibus legionibus eductis, sicut erat instructus, IXX. millibus passuum a suis castris, ab Scipionis uero IV. millibus passuum, longe constitit in campo. Erat opidum infra castra Scipionis, nomine Tegea, ubi praesidium equestre circiter CD. habere consueuerat, eo equitatu, dextra, sinistraque, directo ab opidi lateribus, ipse, legionibus ex castris eductis, atque, in iugo inferiore instructis, non longius fere 800 passus ab suis munitiombus progressus, in acie constitit. Postquam diutius in uno loco Scipio commorabatur, & tempus dici in otio consumebatur; Caesar equitum turmas suorum iubet in hostium equitatum, qui ad opidum in statione erat, facere impressionem: leuemque armaturam, sagittarios, funditoresque, eodem submittit. Quod ubi ceptum est fieri, & equis concitatis, Iuliani impetum fecissent; Pacidius suos equites exporrigere cepit in longitudinem, ut haberent facultatem turmas Iulianas circumsistere, & nihilo minus fortissime, acerrimeque pugnare. Quod

I i vbi

ubi Cæsar animaduertit, CCC, quos ex legionibus habere expeditos consueuerat, ex proxima legione, que ei prælio in acie constiterat, iubet equitatu succurrere. Labienus interim suis equitibus auxilia equestria summittere, sauciisque, ac defatigatis integros, recentioribusque viribus equites subministrare. Postquam equites Iuliani CV. vim hostium, ad LV. millia numero, sustinere non poterant, & a leui armatura Numidarum vulnerabantur, minutatimque cedebant; Cæsar alteram aliam mittit, qui sat agentibus celeriter occurrerent. Quo facto, sui sublatis uniuersi in hostes impressione facta, in fugam aduersarios dederunt, multis occisis, compluribus uulneratis. Insecuti per IIII. millia passuum, usque in colles hostibus adactis, se ad suos recipiunt. Cæsar in horam X. commemoratus, sicut erat instructus, se ad sua castra recepit omnibus incolumibus. In quo prælio Pacidius grauius pilo per cassidem caput ictus, compluresque duces, ac fortissimus quisque interfecti, vulneratique sunt. Postquam nulla condicione cogere aduersarios poterat, ut in æquum locum descenderent, legio: unquamque periculum facerent; neque ipse propius hostium castra ponere, propter aquarum penuriam, se posse animaduertere: aduersarios non eorum uirtute confidere, sed aquarum inopia fretos, despiciere, se intellexit pridie non. Apr. tertia uigilia egressus, ab Agar XVI. milia passuum nocte progressus, ad Thapsum, ubi Virgilius cum grandi præsidio præerat, castra ponit, opidumque eo die circummunire capit. loca, idonea, opportunaque complura præsidijs occupare; ne hostes intrare ad se, ac loca interiora capere possent. Scipio

interim,

interim, cognitis Cæsaris consilijs, ad necessitatem adhibitus dimittendi, ne per summum dedecus fidissimos suis rebus Thapsitanos, & Virgilium amitteret, congestim Cæsarem per superiora loca consecutus, millia passuum LIX. a Thapso biuis castris consedit. Erat stagnum salinarum, inter quod, & mare, angustia quadam non amplius mille & quingentos passus intererat: quas Scipio intrare, & Thapsitanis auxilium ferre conabatur: quod futurum Cæsarem non fefellerat. namque pridie, in eo loco castello munito, ibique primo præsidio relicto, ipse cum reliquis copijs lunatis castris Thapsum operibus circummunuit. Scipio interim, exclusas ab incepto itinere, supra stagnum postero die & nocte confecta, caelo albescente, non longe a castris, præsidioque, quod supra commemorauimus, eod passibus, ad mare versus consedit, & castra munire cepit. Quod postquam Cæsari nunciatum est, milites ab opere deductos, castris præsidio Asprenate proconsule cum legionibus III. relicto; ipse cum expedita copia in eum locum citatim contendit; classisque parte ad Thapsum relicta, reliquas naues iubet post hostium terga quam maxime ad litus appelli, signumque suum obseruare; quo signo dato, subito clamore facto, ex improviso hostibus auersis incuterent terrorem; ut perturbati ac perterriti respicere post terga cogerentur. Quo postquam Cæsar peruenit, & animaduertit aciem pro uallo Scipionis castris, elephantumque dextro sinistroque cornu collocatis, & nibilo minus partem militum castro non ignauiter munire; ipse, acie triplici collocata, legione X. secundaque dextro cornu,

II 2 IIX,

LIX, & XX. sinistro, oppositis v. legionibus, in quarta acie ante ipsa cornua quinque cohortibus contra bestias collocatis, sagittarijs, funditoribus in utriusque cornibus dispositis, lenique armatura inter equites interiecta, ipse pedibus circum milites concursans, virtutesque veteranorum, preliaque superiora commemorans, blandique appellans, animos eorum excitabat. Tirones autem, qui nunquam in acie dimicassent, hortabatur, ut veteranorum virtutem æmulentur, eorumque famam, nomen, locumque, victoria parta, cuperent possidere, itaque in circummeundo exercitum, animaduertit hostes circa vallum trepidare, atque ultro, citroque pauidos concurrere, & modo se intra positas recipere, modo inconstanter, immoderateque prodire. Cumque idem a pluribus animaduerti captum esset; subito legati, evocati que obsecrare Caesarem, ne dubitaret signum dare; victoriam sibi propriam a dijs immortalibus portendi. Dubitante Caesare, atque eorum studio, cupiditateque resistente, sibi que eruptione pugnari, non placere clamitante, & etiam atque etiam aciem sustentante, subito dextro cornu, iniussu Caesaris, tubicen, a militibus coactus, canere capit. Quo facto, ab universis cohortibus signa in hostem capere inferri; cum centuriones pectore adverso resisterent, utique continerent milites, ne iniussu imperatoris concurrerent, nec quidquam proficerent. Quod postquam Caesar intellexit, incitatis militum animis resisti nullo modo posse; signo felicitatis dato, equo admissio in hostem contra principes ire contendit. A dextro interim cornu funditores, sagittariique concita tela in elephantos frequentes iniiciunt.

Quo

Quo facto, bestiarum stridore fundarum, lepidumque perterrita, sese convertere, & suos post se frequentes, stipatosque proterere, & in portas valli semistras ruere contendunt. Item Mauri equites, qui in eodem cornu cum elephantis erant, presidio deserti, principes fugiunt. ita, celeriter bestijs circuitis, legiones vallo hostium sunt potitæ: & pauci acriter repugnantibus interfectis, reliqui concitati in castra, vnde pridie erant egressi, confugiunt. Non videtur esse pratermittendum de virtute militis veterani v. legionis. nam, cum in sinistro cornu elephantis, vulnerere ictus, & dolore concitatus, in laxam inermem impetum fecisset, eumque sub pede subditum, dein de genu immixus, pondere suo, proboscide erecta, vibrantique, stridore maximo premeret, atque cecideret; miles hic non potuit pati, quin se armatum bestia offerret. quem postquam elephantis ad se telo infesto venire animaduertit: relicto cadavere, militem proboscide circumdat, atque in sublime extollit armatum. qui in eiusmodi periculo cum constantemente agendum sibi videret, gladio proboscidem, quo erat circumdatus, cedere, quantum viribus poterat, non destitit: quo dolore adductus elephantis, milite abiecto, maximo cum stridore, cursuque conuersus ad reliquas bestias se recepit. Interim, Thapsi qui erant presidio, ex opido eruptione porta maritima faciunt; & siue ut suis subsidio occurrerent; siue ut, opido deserto, fuga salutem sibi pararent, egrediuntur: atque ita per mare umbilicis ingressi, terram petebant: qui a servis, puerisque, qui in castris erant, lapidibus, pilisque prohibiti

Ii 3 terram

terram attingere, rursus se in opidum receperunt. Interim Scipionis copijs prostratis, passimque toto campo fugientibus, confestim Cæsaris legiones consequi, spatiumq. se non dare colligendi. qui postquam ad ea castra. quæ petebant, perfugerunt, ut, refectis castris. rursus sese defenderent; ducem aliquem requirunt, quem respicerent, cuius auctoritate imperioq. rem gererent. qui postquam aduerterunt, neminem ibi esse presidio, protinus, armis abiectis, in regia castra fugere contendunt. * Quo postquam peruenerunt, ea quoque ab Inlianis teneri vident. Desperata salute, in quoddam colle consistunt; atque, armis demissis, salutationem more militari faciunt. quibus miseris ea res paruo presidio fuit. namque milites veterani, ira & dolore incensi, non modo, ut parcerent hosti, non poterant adduci, sed etiam ex suo exercitu illustres urbanos, quos auctores appellabant, complures aut vulnerarunt, aut interfecerunt. in quo numero fuit Tullius Rufus quaestorius: qui, pilo transiectus consilio a milite, interiit. item Pompeius Rufus, brachium gladio percussus, nisi celeriter ad Cæsarem accurrisset, interfectus esset. Quo factò, complures equites Romanosq. perterriti ex praelio se receperunt, ne a militibus, qui ex tanta victoria licentiam sibi assumpserunt, immoderate peccandi impunitatis propter maximas res gestas, ipsi quoque interficerentur. itaque omnes Scipionis milites, cum fidem Cæsaris implorarent, inspectante ipso Cæsare, & a militibus deprecante, eis uti parcerent, ad unum sunt interfecti. Cæsar, trinis castris potitus, occisisque hostium x. millibus, fugatisq.

tisq. compluribus, se recipit, l. militibus amissis, paucis saucis in castra: ac statim ex itinere ante opidum Thapsum constitit; elephantosq. LXIV ornatos, arma totque cum turribus, ornamentisq. capit, captos ante opidum instructos constituit: id hoc consilio, si posset et Virgilius, qui que cum eo obsidebantur, rei male gestæ suorum iudicio a pertinacia deduci. deinde ipse Virgilium appellauit, inuitauitque ad deditionem, suamque lenitatem & clementiam commemorauit. quem postquam animaduertit responsum sibi non dare, ab opido recessit. postero die, diuina re facta, concione aduocata, in conspectu opidanorum milites collaudat: totumque exercitum veteranorum donauit præmijs, ac fortissimo cuique, ac bene merenti pro suggestu tribuit. ac statim inde digressus, C. Rebilò proconsule cum III. ad Thapsum legionibus, & Cn. Domitio cum II. Tisdræ, ubi Considius preerat, ad obsidendum relictis, M. Messalia Vticam ante præmisso, cum equitatu ipse eodem iter facere contendit. Equites interim Scipionis, qui ex praelio fugerant, cum Vticam versus iter facerent, perueniunt ad opidum Paradam. ubi, cum ab incolis non reciperentur, ideo quod fama de victoria Cæsaris præcurrisset; vi opido potiti, in medio foro lignis coaceruatis, omnibusque rebus eorum congestis, ignem subijciunt, atque eius opidi incolas cuiusque generis, atatisque, viuos, constrictosque in flammam conijciunt, atque ita acerbissimo afficiunt supplicio: deinde protinus Vticam perueniunt. Superiore tempore M. Cato, quod Vticensibus, propter beneficium legis Iulia, parum in suis partibus præ-

fidij esse existimauerat, plebem inermem opido eiecerat, & ante portam, beuii caussa, castris, fossasq. paruula dumtaxat munierat, ibique, custodijs circumdatis, habitare coegerat: senatum autem opidi custodia tenebat. Eorum castra ij equites adorti, expugnare ceperunt, ideo quod eos partibus Caesaris fauisse sciebant, vt, eis interfectis, eorum pernicie dolorem suum viderentur. Vticenses, animo addito ex Caesaris victoria, lapidibus, fistibusque equites repulerunt. itaque, postquam castris non potuerant potiri, Vticam se in opidum coniecerunt; atque ibi multos Vticenses interfecerunt; domosque eorum expugnauerunt, ac diripuerunt. Quibus cum Cato persuadere nulla ratione quiret, vt secum opidum defenderent, & caede, rapinisq. desisterent, &, quid sibi vellent, sciret, sedande eoru importunitatis gratia, singulis H-S C. diuisit. Idem Sulla Faustus fecit, ac de sua pecunia largitus est: maque cum ijs ab Vtica proficiscitur, atque in regnum ire contendit. Cōplures interim ex fuga Vticā perueniunt. quos omnes Cato cōuocatos, vna cū CCC, qui pecuniā Scipioni ad bellum faciendū contulerant, hortatur, vt seruitia manumitterent, opidumq. defenderent. Quorum cum partem assensire, partem animum, mētemq. perterritam, atque in fuga desinatam habere intellexisset; amplius de ea re agere destitit, nauesque ijs attribuit, vt, in quas quisque partes vellet, proficisceretur. ipse, omnibus rebus diligentissime constitutis, liberis suis L. Caesari, qui tum ibi pro quaestor fuerat, commendatis, & sine suspitione, vultu, atque sermone, quo superiore tempore vixus fuerat, cum dormitum isset, se-

rum

rum intro clam in cubiculum tulit, atque ita se transiecit, qui dum, anima non dum expirata, concidisset; inpetu facto in cubiculum, ex suspitione medicus, familiarisq. continere, atque vulnus crudelissime diuellit, atque animo praesenti se interemit. Quem Vticenses quamquam oderant partium gratia, tamen, propter eius singularem integritatem, & quod dissimilimus reliquorum ducum fuerat, quodq. Vticam mirificis operibus munierat, turreseq. auxerat, sepultura afficiunt. Quo interfecto, L. Caesar, vt aliquod sibi ex ea re auxilium pararet, conuocato populo, concione habita, hortatur omnes, vt portae aperirentur: se in Caesaris clementia magnam spem habere. Itaque, portis patefactis, Vtica egressus, Caesari imperatori obuiam proficiscitur. Messalla, vt erat imperatum, Vticam peruenit, omnibusque portis custodias ponit. Caesar interim, a Thapso progressus, Vscetam peruenit; vbi Scipio magnum frumenti numerum, armorum, telorum, ceterarumque rerum cum paruo praesidio habuerat. hoc adueniens potitur: deinde Hadrumetum peruenit. Quo cum sine mora introisset, armis, frumento, pecuniaque considerata, Q. Ligario, C. Confidij filio, qui tum ibi fuerat, vitam concessit. deinde eodem die Hadrumeto egressus, * Linineio Regulo ibi cum legione relicto, Vticam ire contendit: cui in iuinere fit obitus L. Caesar, subitoque se ad genua proiecit, vitamque sibi, nec amplius quidquam, deprecatur. cui Caesar facile, & pro sua natura, & instituto, concessit. * item Caccina, Ceteio, P. Atio, L. Cella patri, & filio, M. Eppio. M. Aquinio, Catonis filio, Damassippiq.

sippiq. liberis ex sua consuetudine tribuit; circiterque noctem luminibus accensis Vticam peruenit, atque extra opidum ea nocte mansit. postero die mane opidum introiit; cioncioneq. aduocata, Vticenses incolas cohortatus, gratias pro eorum studio erga se agit; ciues autem Romanos negotiatores, & eos, qui inter CCC pecunias contulerant Varo, & Scipioni, multis verbis accusatos, & de eorum sceleribus longiori habita oratione, ad extremum, vt sine metu prodirent, edicit; se eis dumtaxat uitam concessurum, bona quidem eorum se venditurum, ita tamen, vt, qui eorum bona sua remisset, se bonorum venditionem* indicturum, & pecuniam, multae nomine, relaturum, vt incolumitatem retinere possent. Quibus metu ex sanguibus, de uitaeque ex suo* promerito desperantibus, subito oblata salute, libentes, cupidiq. condicionem acceperunt: petieruntq. a Caesare, vt vniuersis CCC. vno nomine pecuniam imperaret, itaq. bis millies H-S his imposito, vt per triennium sex pensionibus populo R. solueret, nullo eorum recusante, ac se eodem die demum natos praedicantes, laeti gratias agunt Caesari. Rex interim Iuba, ut ex praelio fugerat, vna cum Petreio interdum in uillis latitando, tandem, nocturnis itineribus confectis, in regnum peruenit; atque in opidum Zamam, vbi ipse domicilium, coniuges, liberosque habebat, quo ex cuncto regno omnem pecuniam, carissimasque res comportauerat, quodque inito bello operibus maximis munierat, accedit. Quem antea opidani, rumore exoptato de Caesaris uictoria audito, ob has causas opido prohibuerunt, quod, bello contra populum Rom. suscepto,

pro, in opido Zama, lignis congestis, maximam in medio foro pyram construxerat; vt, si forte bello foret superatus, omnibus rebus eo coaceruatis, dehinc ciuibus cunctis interfectis, eodemque proiectis, igne subiecto, tum demum se ipse insuper interficeret, atque una cum liberis, coniugibus, ciuibus, cunctaq. gaza regia cremaretur. Postquam Iuba ante portas diu, multumq. primo minis, pro imperio, egisset cum Zamensibus; deinde, cum se parum proficere intellexisset, percibus quoque orasset, vti se ad suos deos penates admitterent; vbi eos in sententia perflare animaduertit, nec minis, nec precibus suis moueri, quo magis se recipere: tertio petii ab eis, vt sibi coniuges, liberosq. redderent, vt secum eos asportaret. Postquam sibi nihil omnino opidanos responsi reddere animaduertit, nullare ab ijs impetrata, ab Zama discedit, atque ad villam suam cum M. Petreio, paucisq. equitibus se confert. Zamenses interim legatos de ijs rebus ad Caesarem Vticam mittunt, petuntque ab eo, vti ante, quam rex manum colligeret, seseq. oppugnaret, sibi auxilium mitteret: si tamen paratos esse, sibi quoad uita suppeteret, opidum, seque ei reseruare, legatos collaudatos Caesar domum iubet antecedere, ac suum aduentum praenunciare. Ipse, postero die Vtica egressus, cum equitatu ire in regnum contendit. Interim in itinere ex regijs copijs duces complures ad Caesarem veniunt, orantque, vt sibi ignoscat. Quibus supplicibus uenia data, Zamam perueniunt. Rumore interim pestato de eius lenitate, clementiaque, propemodum omnes regni equites Zamam perueniunt ad Caesarem; ab

eoq. sunt metu, periculoque liberati. Dum hæc utra-
 bique geruntur, Cōfidius, qui Tisdræ cum familia sua,
 gladiatoria manu, Getulisque præerat, cognita cæde
 suorum, Domitijque & legionum aduentu perterritus,
 desperata salute, opidum deserit, seq. clam cum
 paucis barbaris, pecunia onustus, subducit, atque in
 regnum fugere contendit. quem Getuli, sui comites,
 in itinere, prædæ cupidi, concidunt; seq. in quascum-
 que potuere partes conferunt. C. interim Virgilius,
 postquam, terra, marique clausus, se nihil proficere in-
 tellexit, suosque interfectos, aut fugatos, M. Catonem
 Vtica sibi ipsi manus intulisse, regem vagum, a suis
 desertum, ab omnibus aspernari, Saburam, eiusq. co-
 pias ab Sittio esse deletas, Vtica Cæsarem sine mora
 receptum, de tanto exercitu reliquas esse nullas, que
 sibi, suisq. liberis prodesent, a Caninio proconsole, qui
 eum obsidebat, fide accepta, seque, & sua omnia, &
 opidum proconsuli transdit. Rex interim Iuba, ab om-
 nibus ciuitatibus exclusus, desperata salute, cum
 iam conatus esset cum Petreio, ut per virtutem inter-
 fekti esse viderentur, ferro inter se depugnant: atque
 firmior imbecillioem, Iuba Petreium facile ferro con-
 sumpsit: deinde, ipse sibi cum conaretur gladio transfi-
 cere pectus, nec posset, precibus a seruo suo impetra-
 uit, ut se interficeret; idque obtinuit. P. interim Sittius,
 pulso exercitu Saburæ præfecti Iubæ, ipsoque inter-
 fecto, cum iter cum paucis per Mauretaniam ad Cæsarem
 faceret, forte incidit in Faustum, Afraniumq. qui eam
 manum habebant, qua Vticam diripuerant, itraq. in
 Hispaniam tendebant, & erant numero circiter eo D.
 itaque

itaque celeriter nocturno tempore, insidijs dispositis,
 eos prima luce adortus, præter paucos equites, qui ex
 primo agmine fugerant, reliquos aut interfecit, aut in
 deditionem accipit; Afranium, & Faustum viuos ca-
 pit cum coniuge, & liberis. Paucis post diebus, dis-
 fensione in exercitu orta, Faustus, & Afranius inter-
 feiuntur. Pompeia cum Faustii liberis Cæsari incolumi-
 tatem, suaque omnia concessit. Scipio interim cum
 Damasippo, & Torquato, & Pletorio Rustiano nau-
 libus longis diu, mulumque iactati, cum Hispaniam
 peterent, ad Hypponem regium deferuntur, ubi classis
 P. Sittij per id tempus erat. a qua pauciora ab amplio-
 ribus circumuenta nauigia deprimumuntur. ibiq. Scipio
 cum ijs, quos paullo ante nominauimus, interficit. Cæsari in-
 terim, Zama auctione regia facta, bonisq. eorum ven-
 ditis, qui ciues Romani contra populum R. arma tulerant,
 præmissisque Zamenisibus, qui de rege excluden-
 do consilium ceperant, tributis, vectigalibusque regijs
 abrogatis, ex regnoque prouincia facta, atque ibi Cri-
 spo Sallustio populi R. proconsole cum imperio relicto,
 ipse Zama egressus Vticam se recepit. ibi bonis vendi-
 tis eorum, qui sub Iuba, Petreioque ordines duxerant,
 item Thapsitanis H-S xx millia, cōuentui eorū H-S
 xxx millia Hadrumetanis H-S xxx. millia, conuen-
 tui eorum H-S l. millia, multa nomine, imponit.
 ciuitates, bonaque eorum ab omni iniuria, rapinisque
 defendit. Lepititanos, quorum superioribus annis Iu-
 ba bona diripuerat, & ad senatum questi per lega-
 tos, atque arbitris a senatu datis, sua receperant,
 xxx. centenis millibus ponderis olei in annos
 singulos

510 A. HIRTII DE BEL. AFRIC.
 singulos multat, ideo quod initio, per dissensionem principum, societatem cum Iuba inierant, eumque armis, militibus, pecunia iuuerant. Tisdritanos, propter humilitatem ciuitatis, certo numero frumenti multat. His rebus gestis, idibus Iun. Vtica classem conscendit, & post diem III. Carales in Sardiniam peruenit. Ibi Sulcitanos, quod Nasidium, eiusque classem receperant, copiisque iuuerant, H-S C millibus multat; & pro decumis octauas pendere iubet: bonaque paucorum uedit: & ante diem III. Kal. Quinct. naues conscendit; & a Caralibus secundum terram preuenctas, duo de trigesimo die, eo quod tempestatibus in portibus cohibebatur, ad urbem Romam uenit.

A. HIRTII; vel, OPII;
 COMMENTARIORVM
 DE BELLO HISPANIENSI

LIBER

PHARNACE superato, Africa recepta, qui ex ijs prelijs cum adolescente Cn. Pompeio profugissent; cum & ulterioris Hispanie potitus esset, dum Caesar muneribus dādis in Italia detinetur; quo facilius praesidia contra compararet Pompeius, in fide vniuscuiusque ciuitatis confugere cepit. ita, partim precibus, partim u. bene magna comparata manu, provinciam vastare cepit. Quibus in rebus non nullae ciuitates sua sponte auxilia mitebant: item non nullae portas claudebant. ex quibus, si qua opida vi ceperat, cum aliquis ex ea ciuitate optime de Cn. Pompeio meritis ciuis esset, propter pecuniae magnitudinem aliqua ei inferebatur causa, ut, eo de medio sublato, ex eius pecunia latronum largitio fieret. ita paucis comodis hoste hortato, maiores augebantur copie: ideoque crebris nuncijs in Italiam missis, ciuitates contrariae Pompeio auxilia sibi depostulabant. C. Caesar dictator III, designatus IV, multis itineribus ante confectis, cum celeri festinatione ad bellum conficiendum in Hispaniam conuenisset, legati Cordubenses, qui a Cn. Pompeio discesserant, Caesari obuia ueniunt: a quibus nunciabatur, nocturno tempore opidum Cordubam capi posse: quod, nec opinantibus aduersarijs

uersarij eius. provincia potitus esset: simulq. quod ta-
bellarij a Cn. Pompeio dispositi omnibus locis essent,
qui certiore Cn. Pompeium de Caesaris aduentu fa-
cerent. Multa preterea verisimilia proponebant. Qui-
bus reb. adductus, quos legatos ante exercitum praefere-
rat Q. Pedium, & Q. Fabium Maximum de suo aduen-
tu facit certiores, ut, quem sibi equitatum ex provin-
cia fecissent, praesidio mitteret. ad quos celerius, quam
ipsi opinati sunt, appropinquavit, atque ut ipse voluit
equitatum sibi praesidio habuit. Erat per idem tempus
Sex. Pompeius frater, qui cum praesidio Cordubante-
nebat: quod eius provinciae caput esse existimabatur:
ipse autem Cn. Pompeius adolescens Vllam opidum op-
pugnabat, & fere iam aliquot mensib. ibi detinebatur.
Quo ex opido, cognito Caesaris aduentu, legati cum pre-
sidio Cn. Pompeij, Caesarem cum adissent, petere cape-
runt, ut sibi primo quoq. tempore subsidium mitteret.
Caesar eam civitatem omni tempore optime de populo
R. meritam esse sciebat, XI. cohortes secunda vigilia in-
bet proficisci, pariq. equites numero; quibus praefecit
hominem eius provinciae notum, & non parum scien-
tem, L. Iunium Patricium. Qui cum ad Cn. Pompeij presi-
dia venisset, incidit idem temporis, ut tempestate aduer-
sa, vehementiq. vento afflictaretur. Qua vi tempesta-
tis ita obscurabatur, ut vix proximum cognoscere pos-
set. Cuius incommodum summam utilitatem ipsis praebe-
bat. Ita, cum ad locum venerunt, iubet binos equites ince-
dere, & reliqua per aduersariorum praesidia ad opidum con-
tendere. medijq. ex praesidijs cum quereretur, qui essent;
vnus ex nostris respondit, ut sileat verbum facere: na
id

id temporis conari ad murum accedere, ut opidum ca-
pian, & partim tempestate impediti uigiles non po-
terant diligentiam prestare, partim illo responso de-
terrebantur. Cum ad portam appropinquassent, signo
dato, ab opidanis sunt recepti; & pedites, equitesq. cla-
more facto, despositis ibi partim, qui remansere, eru-
ptionem in aduersariorum castra fecerunt. Sic illud cum
inscientibus accidisset, existimabat magna pars homi-
num, qui in ijs castris fuissent, se prope captos esse. Hoc
missis ad Vllam praesidio, Caesar, ut Pompeium ab ea op-
pugnatione deduceret, ad Cordubam contendit: ex q. iti-
nereloricatos viros fortes cum equitatu ante praemisit.
qui simul in conspectum opidi se dederunt in equis, reci-
piuntur. Hoc a Cordubensibus nequaquam poterat ani-
maduerti. Appropinquantibus, ex opido bene magna
multitudo ad equitatum concidendum cum exisset; lori-
cati, ut supra scripsimus, ex equis descenderunt, & ma-
gnum prelium fecerunt, sic, ut ex infinita hominum mul-
titudine pauci in opidum se reciperent. Hoc timore addu-
ctus Sex. Pompeius, litteras fratri misit, ut celeriter si-
bi subsidium ueniret; ne prius Caesar Cordubam caperet,
quam ipse illo uenisset. Ita Cn. Pompeius; Vlla prope
capta, litteris fratris excitus, cum copijs ad Cordubam
iter facere cepit. Caesar, cum ad flumen Batim uenisset,
neque propter altitudinem fluminis transire posset, lapi-
dibus corbes plenos demisit ita, insuper potio facto, copi-
as ad castra tripartito transduxit. Tenebant aduersus
opidum e regione potis trabes, ut supra scripsimus, bipar-
tito. Huc cum Pompeius cum suis copijs uenisset, ex aduerso
pari ratione castra ponit. Caesar, ut cum ab opido cometa

tuq. excluderet, brachium ad pontem ducere cepit. Pa-
ri idem condicione Pompeius. Hic inter duces duos fit
contentio, uter prius pontem occuparet. ex qua conten-
tione quotidiana minuta praelia fiebant, ut modo hi,
modo illi superiores discederent. Quæ res cum ad ma-
iorem contentionem venisset, ab utriusque comminus
pugna iniqua, dum cupidus locum student tenere; pro-
pter pontem coangustabantur, & fluminis ripis appro-
pinquantes coangustati precipitabantur. hic alteri al-
teris non solum mortem morti exaggerabant, sed tu-
mulos tumultus exæquebant. ita diebus compluribus
cupiebat Cæsar, si qua condicione posset, aduersarios
in æquum locum deducere, & primo quoque tempore
de bello decernere. Cum animaduertetet aduersarios
minime velle, quos ideo a uia retraxerat, ut in æquum
deduceret; copiis flumen transductis, noctu iubet ignes
feri magnos. ita firmissimum eius præsidium Ate-
guam proficiscitur. Id cum Pompeius ex perfugis re-
scisset, ea die per viarum angustias cæcra complura,
multosq. lanistas retraxit, & ad Cordubam se recepit.
Cæsar munitionibus Ateguam oppugnare, & brachia
circumducere cepit. Cuius rei Pompeio cū nuncius es-
set allatus; eo die proficiscitur. Cuius in aduentum, præ-
sidij causa Cæsar complura castella occupauit, par-
tim sub equitatu, partim ut pedestres copia in statio-
ne, & in excubitu castris præsidio esse possent. Hic in
aduëtu Pompeij incidit, ut matutino tempore nebula
esset crassissima. itaque in illa obscuracione cū aliquot
cohortibus, & equitum turmis circumcludunt Cæsa-
ris equites, & cōciunt, sic, ut vix in ea cade pauci ef-

fuge-

fugerent. Insequenti nocte castra sua incendit Pompe-
ius, & trans flumen Salsum per conualles castra inter
duo opida Ateguam, & Cubim in monte constituit.
Cæsar in munit omnibus, ceterisque, quæ ad opidum op-
pugnandum opus fuerunt, aggerem, vineasque agere in-
stituit. Hac loca sunt motuosa, & natura cæca ad rem
militarem, quæ planicie diuiditur Salso flumine, pro-
xime iamen Ateguam, ut ad flumen sint circiter pas-
sum duo millia. ex ea regione opidi in montibus ca-
stra habuit posita Pompeius in conspectu utrorumq.
opidorum, neque suis ausus est subsidio uenire auxiliis
habuit, & signi XIII. legionum. sed, ex quibus ali-
quid firmamēti se existimabat habere, due fuerunt uer-
nacule, quæ a Trebonio transfugerant, & una facta ex
colonus, quæ fuerūt in his regionibus quarta fuit Asra-
niana ex Africa, quæ secum adduxerat. reliquæ ex fu-
gitiuis auxiliares consistebant. nam, de leui armatura,
& equitatu, longe & virtute, & numero nostri erant
superiores. Accedebat, huc, ut longius bellum duceret
Pompeius, quod loca sunt edita, & ad castrorum mu-
nitiones non parum idonea. nam fere totius ulterioris
Hispania regio, propter terræ fecunditatem, inopem,
difficilemque habet oppugnationem, & non minus co-
piosam aquationem. Hic etiam propter barbarorum
tebras excursions omnia loca, quæ sunt ab opidis re-
mota, turribus, & munitionibus retinentur, sicut in
Africa, rudere, non tegulis, teguntur: simulque in his
habent speculas, & propter altitudinem, longe, late-
que prospiciunt. Item opidorum magna pars eius pro-
uincia moribus fere munita, & natura excellenti-

K k 2 bus

bus locis est constituta, ut simul aditus, adscensusque habeat difficiles. ita ab oppugnationibus natura loci distinetur: ut ciuitates Hispaniæ non facile ab hostibus capiuntur: quod in hoc contigit bello. nam; ubi inter Ateguam, & V cubicam, quæ opida supra sunt scripta, Pompeius habuit castra constituta, in conspectu duorum opidorum, ab suis castris circiter millia passuum. **IV.** Grunus est excellens natura, qui appellatur castra Postumiana. ibi presidij causa castellum Caesar habuit constitutum. Pompeius, qui eodem iugo tenebatur, loci natura, & quod remotum erat a castris Cesaris, animaduertebat loci difficultatem, & quod flumine Salso intercludebatur, non esse permittendum se mitteret. Ista fretus opinione, tertia vigilia profectus, castellum oppugnare cepit, ut laborantibus succurreret. nostri, cum appropinquassent, clamore repentino, telorumque multitudine iactus facere cœperunt; ut magnam partem hominum vulneribus afficerent. Quo peracto, cum ex castello repugnare cepissent, & maioribus castris Cesaris nuncius esset allatus, cum IIII. legionibus est profectus, & cum ad eos appropinquasset, fuga perterriti multi sunt interfecti, complures capti: in quibus multi præterea armis exsuti sugerunt; quorum scuta sunt relata **XXXC.** Insequenti luce Arquetius ex Italia cum equitatu venit. is signa Saguntinorum retulit. quæ ab opidano capiti suo loco perterritus est, quod equites ex Italia cum Asprenate ad Casarem uenissent. Ea nocte Pompeius castra incendit, & ad Cordubam versus iter facere cepit.

pit. Rex, nomine Indo, qui cum equitatu suas copias adduxerat, dum cupidius agmen aduersariorum insequitur, a vernaculis legionarijs exceptus est, & interfectus. Postero die equites nostri longius ad Cordubam versus profecti sunt eos, qui commeatus ad castra Pompeii ex opido portabant: ex his capti **L.** cum iumentis, ad nostra adducti sunt castra. Eodem die **Q.** Marcius tribunus mil. qui fuisset Pompeij, ad nos transfugit. & noctis tertia uigilia in opido acerrime pugnantibus, ignemque multum miserunt, sicut & omne genus, quibus ignis per iactus solitus est mitti. Hoc præterito tempore, **C.** Fundanius, eques Rex castris aduersariorum ad nos transfugit. Postero die ex legione vernacula milites sunt capti ab equitibus nostris duo, qui dixerunt, se seruos esse. Cum uenirent, cogniti sunt a militibus, qui antea cum Fabio, & Pedio fuerant, & a Trebonio transfugerant. Eis ad ignoscendum nulla est data facultas, & a militibus nostris interfecti sunt. Eodem tempore capti tabellarij, qui a Corduba ad Pompeium missi erant, perperamque ad castra nostra peruenierant, præcis manibus missi sunt facti. Pari consuetudine, uigilia secunda, ex opido igne multum, telorumque multitudinem iactando, bene magnum tempus consumpserunt, compluresque vulneribus affecerunt. Præterito noctis tempore, eruptionem in legionem sextam fecerunt, cum in opere nostri distenti essent, acriterque pugnare cœperunt, quorum vis repressa a nostris, etsi opidani superiore loco defendebantur. **L.** cum eruptionem facere cepissent, tamē virtute militum nostrorum, qui, etsi inferiore loco periebantur, tamē repulsi aduersarij bene mul-

ne multis vulneribus affecti in opidum se contulerunt. Postero die Pompeius ex castris suis brachium cepit ad flumen Salsum facere: & cum nostri equites pauci in statione fuissent a pluribus reperi, de statione sunt deiecti, & occisi tres. Eo die A. Valgius, senatoris filius, cuius frater in castris Pompeij fuisset, omnibus suis rebus relictis, equum conscendit, & fugit. Speculator de legione secunda Pompeiana captus a militibus, & interfectus est. Per idem tempus glans missa est inscripta; quo die ad opidum capiendum accederent, sese scutum esse positurum. Qua spe nonnulli, dum sine periculo murum ascendere, & opido potiri posse se sperarent, postero die ad murum opus facere ceperunt, & bene magna prioris muri pars deiecta est, quo facto, ab opidanis, ac si suarum partium essent, conservati, missos fecere loricanos; quiq. praesidij causa proposti opido a Pompeio essent, orabant. Quibus respondit Caesar, se condiciones dare, non accipere, consuevisse. Qui cum in opidum reuersi essent, relato responso, clamore sublato, omni genere telorum emissio, pugnare pro muro toto ceperunt, propter quod fere magna pars hominum, qui in castris nostris essent, non dubitarunt, quin irruptionem eo die essent facturi. ita corona circumdata, pugnatum est aliquandiu uehementissime simulq. balista missa a nostris turrem deiecit: qua aduersariorum, qui in ea turre fuerant, v. deieci sunt, & puer, qui balistam solitus erat obseruare. Eo praeterito tempore, Pompeius trans flumen Salsum castrum constituit: neque a nostris prohibitus: falsaque illa opinione gloriatus est, quod prope in nostris partibus

libus locum tenuisset. item insequenti die, eadem consuetudine, dum longe prosequitur, quo loco equites nostri stationem habuerant, aliquot turmae cum leui armatura, impetu facto, loco sunt deiectae, & propter paucitatem nostrorum equitum, simulque leui armaturae inter turmas aduersariorum protrusae. Hoc in conspectu virorumque castrorum gerebatur: & maiore Pompeiani exultabant gloria, longius quod nostris cedentibus prosequi cepissent. Qui cum aliquo loco a nostris recepti essent, ut consueissent, ex simili virtute clamore facto, aduersarij sunt praelium facere. Fere apud exercitus haec est equestris praelij consuetudo: cum eques ad dimicandum, dimisso equo, cum pedite progreditur, nequaquam par habetur. id quod in hoc accidit certamine. Cum pedites ex leui armatura leuissimi ad pugnam equitibus nostris nec opinantibus uenissent; itaq. in praelio animaduersum esset; complures equites descenderunt ita exiguo tempore eques pedestre, pedes equestre praelium facere cepit; usq. eo, ut caetero proxime a vallo fecerint. in quo praelio aduersariorum ceciderunt CXXII, compluresq. armis exsuti, multi uulneribus affecti in castra sunt redacti, nostri ceciderunt III, sauci XXI pedites, & equites V. Eius diei insequenti tempore, pristina consuetudine, pro muro pugnari cepit. Cum bene magnam multitudinem telorum, ignemq. nostris defendentibus iniiecissent; nefandum, crudelissimamq. facinus sunt aggressi, in conspectuq. nostro hospites, qui in opido erant, iugulare, & de muro praecipites mittere, ceperunt, sicut apud barbaros: quod post hominum memoriam nunquam est factum. Huius dei extre-

mo tempore a Pompeianis clā ad nostros tabellarius est missus, ut ea nocte turres, aggeremque incenderent, & III vigilia eruptionem facerent. ita igne, telorumque multitudine iacta, cum bene magnam partem muri consumpsissent, portam, quæ e regione, & in conspectu Pompeii castrorum fuerat, aperuerunt, copiaque totæ eruptionem fecerunt, secumque extulerunt calcatas ad fujias complendas, & harpagones ad cascas, qua stramentis ab nostris, hibernorum causa, adificata erant, diruendas, & incedendas; præterea argentum, et uestimenta, ut, dum nostri in præda detinerentur, illi de facta ad præsidia Pompeii se recipere. nam, quod existimabat eos posse conatum efficere, nocte tota ultraibat flumen Salsum in acie. Quod factum licet nec opinantibus nostris esset gestum; tamen uirtute freti repulsos, multisque uulneribus affectos, opido represserunt, prædaque, & armis eorum sunt potiti, uinofque aliquos ceperunt, qui postero sunt interfecti die. Eodemque tempore transfuga nunciauit ex opido, Iunium, qui in cuniculo fuisset, iugulatione opidanorum facta, clamasse facinus se nefandum, & scelus fecisse: nam eos nihil meruisse, quare tali pœna afficerentur, qui eos ad aras, & focos suos recepissent; eosque hostium scelere contaminasse; multa præterea dixisse: quæ oratione deterritos amplius iugulationem non fecisse. Ita postero die Tullius legatus cum Catone Lusitano uenit, & apud Casarem uerba fecit. Utinam quidem diu immortales fecissent, tuus potius miles, quam Cn. Pompeii, factus essem; & hanc uirtutis constantiam in tua uictoria, non in illius calamitate, præstarem.

cuius

cuius funestæ laudes quippe ad hanc fortunam reciderunt, ut ciues R. indigentes præsidij, & propter patriæ luctuosam perniciem dedamur hostium numero: qui neq. in illius prospera acie primam fortunam, neq. in aduersa secundam obtinuimus uictoriam: qui legionum tot impetus sustentantes, nocturnis, diurnisque operibus gladiatorum ictus, telorum missus expectantes, uicti, & deserti a Pompeio, tua uirtute superati salutem a tua clementia deposcimus; petimusque, ut, qualem te gentibus præstitisti, similem in ciuium deditioe præstes. Remissis legatis, cum ad portum uenisset Ti. Tullius, cum eum introcuntem C. Antonius infecutus non esset, reuersus est ad portam, & hominem apprehendit. Quod Tiberius cum fieri animaduertit, simulque pugionem eduxisset, manum eius incidit. Ita refugerunt ad Casarem. Eodemque tempore signifer de legione prima transfugit: & nunciauit, quo die equestre prælium factum esset, suo signoperisse homines xxxv. neque licere castris Cn. Pompeii nunciari, neque dici peruisse quemquam. Seruus, cuius dominus in Casaris castris fuisset, uxoremque, et filium in opido reliquerat, dominum iugulauit, & ita dam a Casaris præsidij in Pompeii castris discessit, & iudicium glande scriptum misit. per quod certior fieret Casar, quæ in opido ad defendendum compararentur. Ita, literis acceptis, cum in opidum reuersi essent, qui mittere glandem scriptam solebant, insequenti tempore duo Lusitani fratres transfuge nunciarunt, quam Pompeius concionem habuisset: quoniam opido subsidio non posset uenire, noctu ex aduersari-

rum

legati profecti sunt cum nostris, uti rem gestam Baturianensibus referrent, quid sperarent de Cn. Pompeio, cum videret hospites iugulari; præterea multa scelera ab iis fieri, qui præsidii causa ab iis reciperentur. Qui cum ad opidum venissent, nostri, qui fuissent equites & senatores, non sunt ausi introire in opidum, præterquam qui eius civitatis fuissent. Quorum responsis utro, citroque acceptis, & redditis, cum ad nostros se reciperent, qui extra opidum fuissent, illi de præsidio infecuti, ex aversione legatos iugularunt. duo reliqui, qui ex eis fugerunt, Casari rem gestam detulerunt, & speculatores ad opidum Ateguam miserunt. Qui cum certum comperissent, legatorum responsa ita esse gesta, quemadmodum illi retulissent, ab opidanis concursu facto, eum, qui legatos iugulasset, lapidare, & cunctis manus intentare cœperunt: illius opera se perisse ita, vix periculo liberatus, petijt ab opidanis, ut ei liceret legatum ad Casarem proficisci: illi se satis facturum. Potestate data, eum inde esset profectus præsidio comparato, cum bene magnam manum fecisset, & nocturno tempore per fallaciam in opidum esset receptus, iugulationem magnam facit. Principibus, qui sibi contrarii fuissent, interfecit, opidum in suam potestatem recepit. Hoc præterito tempore, serviti transfugæ nuncianerunt, opidanorum bona vendere, ne cui extra vallum liceret exire, nisi discretum. Itcirco, quod ex quo die opidum Ategua esset captum, metu conterritos complures profugere in Baturiam, neque sibi ullam spem victorie propositam habere, & si quis ex nostris transfugerit, in

leucem

leuem armaturam conjici, eumque non amplius XVI accipere. Insequenti tempore Casar castris castra contulit, & brachium ad flumen Salsum ducere cepit. Hic dum in opere nostri distenti essent, complures ex superiore loco adversariorum decurrerunt. nec detinentibus nostris multis telis iniectis, complures vulneribus affecere. hic tamen, ut ait Ennius, nostri cessere parumper. itaque, præter consuetudinem, cum a nostris animadversum esset cedere centuriones, ex legione v. flumen transgredi duo, restituerunt aciem, acriterque eximia virtute plures cum agerent, ex superiore loco multitudine telorum alter eorum concidit. ita, cum is compar prælium facere cepisset, & cum undique se circumveniri animadvertisset, parumper ingressus, pedem offendit. Huius concidentis viri casu passim audito, cum complures adversariorum concursum facerent, equites nostri transgressi interiore loco adversarios ad vallum agere ceperunt. Ita, dum cupidius intra præsidia illorum student cædem facere, a turris, & leui armatura sunt interclusi. Quorum nisi summa virtus fuisset, viri capiti essent. nam & munitione præsidij ita coangustabantur, ut equites spatio intercluso vix se defendere possent. Ex utroque genere pugne complures sunt vulneribus affecti, in quibus etiam Clodius Aquitius. inter quos ita comminus est pugnatum, ut ex nostris, præter I. I. centuriones, sit nemo desideratus, gloria se offerentes. Postero die ab Soricaria utraque convenere copia. nostri brachia ducere cœperunt. Pompeius, cum animadvertit, castello se excludi Aspania, quod ab M. C.

bi

bi millia passuum v. distat, hæc res necessario vocabat, ut ad dimicandum descenderet, neque tamen æquo loco sui potestatem faciebat, sed ex Grumo excelsum tumulum capiebat, usque eo, ut necessario cogentur iniquum locum subire. Quo facto, cum virorumque copiæ tumulum excellentem petissent, prohibita nostris sunt, deiectique planicie. Quæ res secundum nostris efficiebat prælium; undique autem cedentibus aduersarijs, nostri magna in cæde versabantur, quibus mors, non virtus, saluti fuit: qui subito tunc, nisi aduesperasset, a paucioribus nostris omni auxilio priuati essent. nã ceciderunt ex leui armatura CCCXXIV, ex legionarijs CXXXIIX. præter quam quorum arma, & spolia sunt allata. Ita pridie I I. centurionum internicio hac aduersariorum pœna est litata. Insequenti die pari consuetudine, cum ad eundem locum eius præsidium venisset, pristino illo suo utebatur instituto. nam præter equites nullo loco æquo se committere audebant. Cum nostri in opere essent, equitem copiæ concursus facere cæperunt, simulque nociferantibus legionarijs, cum locum efflagitarent, ut consueti insequi existimare possent, se peratissimos esse ad dimicandum, nostri ex humili conualle bene longe sunt egressi, & planicie in æquo loco constiterunt. Illi tamen proculdubio ad congregiendum in eum locum non sunt ausi descendere, præter unum Anistium Turpionem, qui fidens viribus, ex aduersarijs sibi parem esse neminem cogitare cœpit. hic, ut fertur, Achilles, Memnonisque congressus. Q. Pompeius Niger, eques Romanus Italicensis, ex acie nostra ad congregiendum

progres-

progressus, quoniam ferocitas Anistij omnium mentes conuerterat ab opere ad spectandum, acies sunt dispositæ. nam inter bellatores, principesque dubia erat posita victoria, ut prope videretur finem bellandi duorum dirimere pugna. ita auidi, cupidi que suarum quisque partium, expertorum virorum, fautorumque voluntas habebatur. Quorum virtute, alacri cum ad dimicandum in planiciem se contulissent, seniorumque laudis insignis præfulgens opus cælatum, quorum pugna esset prope profecto dirempta, nisi propter equitum concessum, ut supra demonstrauimus, leui armatura præsidij causa non longe ab opere castrorum confitissent, ut nostros equites in receptu, dum ad castra redeunt, aduersarij cupidius sunt insecuti. vniuersi clamore facto impetum dederunt. Ita metu, perterriti, cum in fuga essent, multis amissis, in castra se recipiunt. Caesar ob virtutem turmæ Cassianæ donauit millia XII, & præfecto torques aureos I I, & leui armature millia X. Hoc die A. Babius, & C. Flauius, & A. Trebellius, equites Romani Astenses, argento prope tecti equites ad Casarem transfugerunt; qui nunciauerunt, equites Romanos coniurasse omnes, qui in castris Pompeij essent, ut transitionem facerent; serui iudicio omnes in custodiam esse coniectos, e quibus occasione capta, se transfugisse. Item hoc die litteræ sunt deprebese, quas mittebat Saonem Cn. Pompeius.

S. v. G. E. v. Et si, prout nostra felicitas, ex sententia aduersarios adhuc propulsos habemus, tamen, si æquo loco sui potestatem facerent, celerius, quam nostra opinio est, bellum confecissem. Sed exercitum
tironum

tironum non audent in campum deducere, nostrisq. ad huc fieri freti praesidijs, bellum ducunt. nam singulas civitates circumfident, inde sibi commeatus capiunt. Quare & civitates nostrarum partium conseruabo, et bellum primo quoque tempore conficiam. cohortes autem non habeo ad uos mittere: Profecto nostro commeatus privati necessario ad dimicandum descendent.

Insequenti tempore cum nostri temere in opere distenti essent, equites in oliueto, dum lignantur, interfecti sunt aliquot. Serui transfugerunt, qui nunciauerunt ad IIII nonarum Martij praelium affore ad Soriam: quo factum est, ex eo tempore metum esse magnum, & Atium Varum circum castella praesse. Eo die Pompeius castra mouit, & circa Hispalim in oliueto constitit. Caesar prius, quam eodem est profectus, luna hora circiter VI. uisa est. ita castris motis V cubim praesidium, quod Pompeius reliquit, iussit, ut incenderent, & deusto opido in castra maiora se reciperent. Insequenti tempore Ventis ponte opidum cum oppugnare cepisset, deditioe facta, iter fecit in Carrucam, contraque Pompeium castra posuit. Pompeius opidum, quod contra sua praesidia portas clausisset, incendit, milesque, qui fratrem suum in castris iugulasset, interceptus est a nostris, & fuste percussus. Hinc inmercfecto, in campum Mundensem cum esset uentum castra contra Pompeium constituit. Sequenti die cum iter facere Casarem copijs uellet, renunciatum est ab speculatoribus, Pompeium de IIII. uigilia in acie stetit. Hoc nuncio allato, vexillum proposuit. Tcirco enim copias eduxerat, quod Verfaunensium ciuitati fuissent

fauo-

fauores, antea litteras miserat, Casarem nolle in conuallum descendere, quod maiorum partem exercitus tironum haberet. Hae litterae uehementer confirmabant mentes opidanorum. Ita, hac opinione fretus, tantum se facere posse existimabat, etenim & natura loci defendebatur, & ipsius opidi munitione, ubi castrababuit constituita. namque, ut superius demonstrauimus, loca excellentia tumulis contineri, interuallum prouinciam diuidit. Sed ratione nulla placuit taceri id, quod eo incidit tempore. planicies inter utraque castra intercedebat, circiter millia passuum V, ut auxilia Pompeij duabus defenderentur rebus, opidi excelssi, & loci natura. Hinc dirigens proxima planicies equabatur, cuius decursum antecedeat riuus, qui ad eorum accessum summam efficiebat loci iniquitate. nam palustris, & noraginoso solo currebat ad dextram partem: & Caesar, cum aciem directam uidisset, non habuit dubium, quin media planicie equum ad dimicandum aduersarij procederent. hoc erat in omnium conspectu. Huc accedebat, ut locus illa planicie equitatum ornaret, & diei, solisq. serenitas: ut mirificum, & optatum tempus prope ab dijs immortalibus illud tributum esset ad praelium committendum. Nostri letari, non nulli etiam timere, quod in eum locum res, fortunaeq. omnium deducerentur, ut, quidquid post horam castris fieret, in dubio concretur. Itaq. nostri ad dimicandum procedunt, id, quod aduersarios existimabamus, esse facturos. Qui tamen a munitione opidi 80 passibus longius non audebant procedere. in quo sibi prope unum aduersarij constituebant. Itaque nostri procedunt.

L l dunt.

dunt . interdum aequitas loci aduersarios efflagitabat, ut tali condicione contenderent ad uictoriam . Neque tamen illi a sua consuetudine discedebant , ut aut ab excelso loco , aut ab opido , discederent . Nostri pedepresso proprius riuum cum appropinquassent , aduersarij patrocinari loco iniquo non defecerunt . Erat acies **xiii** aquilis constituta , quæ lateribus equitatu tegebatur , cum leui armatura millibus **v** . Præterea auxiliaries accedebant prope alterum tantum . Nostri præsidia **xxc** cohortibus , & **ix** . millibus equitum . Ita , cum in extrema planicie iniquum in locum nostri appropinquassent , paratus hostis erat superior , ut transseundi superius uer uehementer esset periculosum . Quod cum a Casare esset animaduersum , nequid temere culpa sua secus admitteretur , eum locum definire cepit . Quod cum hominum auribus esset obiectum , moleste , & acerbe accipiebant , se impediri quo minus prælium conficere possent . Hæc mora aduersarios alacriores efficiebat , Casaris copias timore impediri ad committendum prælium . Ita se efferentes iniquo loco sui potestatem faciebant , ut magno tamen periculo accessus eorum haberetur . Hic decumani suum locum cornu dextrum tenebant , sinistrum **iiii** . & **v** . legio , itemq. cetera auxilia , & equitatus . prælium , clamore facto , committitur . Hic etsi uirtute nostri antecedeabant , aduersarij loco superiore defendebantur acerrime , & uehemens fiebat ab utrisque clamor , telorumque missus concursus , sic , ut prope nostri diffiderent uictoria congressus enim , & clamor , quibus rebus maxime hostes conterrentur , in collatu pari erant condicione .
itaq.

itaque ex utroque genere pugna , cum parem uirtutem ad bellandum contulissent , pilorum missu fixa cumulatuntur , & concidit aduersariorum multitudo . dextrum demonstrauimus decumanos cornu tenuisse , qui , etsi erant pauci , tamen propter uirtutem , magno aduersarios timore eorum opera afficiebant , quod suo loco hostes uehementer premere cœperunt , ut ad subsidium , ne ab latere nostri occuparentur , legio aduersariorum transduci cœpta sit ad dextrum . Quæ simul est mota , equitatus Casaris sinistrum cornu premere cœpit : at uiximiam uirtute prælium facere incipiunt , ut locus in acie ad subsidium ueniendi non daretur . Ita , cum clamori esset intermixtus gemitus , gladiatorumque crepitus auribus oblatus , imperatorum mentes timore præpediebat . Hic , ut ait Ennius , pes pede premitur , armis teruntur arma , aduersariosque uehementissime pugnantes nostri agere cœperunt . quibus opidum fuit subsidio . ita ipsi Liberalibus fusi , fugatique non super fuissent , nisi in eum locum confugissent , ex quo erant egressi . in quo prælio ceciderunt millia hominum circiter **xxx** , & si quid amplius ; præterea Labienus , Acius Varus : quibus occisis utriusque funus est factum : itemque equites Romani partim ex urbe , partim ex prouincia ad millia **iiii** . nostri desiderati ad hominum **∞** , partim peditum , partim equitum , saucij ad **v** . aduersariorum aquilæ sunt ablatae **xiii** , & signa , & fasces . Præter ea duces belli **xvii** capti sunt . Hos habuit res exitus . Ex fuga hac cum opidum Mundam sibi constituissent præsidium ; nostri cogebantur necessario eos circumuallare ex hostium

stium armis pro cespite cadauera collocabantur, scuta, & pila pro uallo, insuper occisis, & gladij, & mucrones, & capita hominum ordinata, ad opidum hostium conuersa uniuersa, ut timorem, uirtutisque insignia propostita uiderent, & uallo circumcluderentur aduersarij, ita Galli tragulis, iaculisque opidum ex hostium cadaueribus complexi, oppugnare ceperunt. Ex hoc praelio Valerius adolescens, Cordubam cum paucis equitibus fugiens, Sex. Pompeio, qui Corduba fuisset, rem gestam refert. Cognito hoc negotio, quos equites, quod pecunie secum habuit, eis distribuit, & opidanis dixit, se de pace ad Casarem proficisci, & secunda uigilia ab opido discessi. Cui Pompeius autem cum equitibus paucis, nonnullisque pedibus ad nauale praesidium parte altera contendit Carteiam, quod opidum abest a Corduba millia passuum CLXX. Quod cum ad octauum miliarium uenisset, P. Calpurnius, qui castris antea Pompei praepositus esset, eius uerbis nuntium mittit, cui minus belle haberet, ut mitteret leuicam, qua in opidum deferri posset. Litteris missis, Pompeius Carteiam deferitur. Qui illarum partium fautores essent, conueniunt in domum, quo erat delatus: qui arbitrari sint clamculum uenisse, ut ab eo, quae uellent, de bello requirerent. Cum frequentia conuenisset, delectica Pompeius eorum in fidem confugit. Caesar ex praelio mentione circumdata, Cordubam uenit, qui ex cede eo refugerant, pontem occupauerunt. Cum eo esset uentum, conuiciari ceperunt, nos ex praelio paucos superesse, quo confugeremus? Ita pugnare ceperunt

de

de ponte. Caesar flumen transiecit, & castra posuit. Scapula, totius seditionis familia, & libertinorum caput, ex praelio Cordubam cum uenisset, familiam, & liberos conuocauit. pyram sibi exstruxit, cenam offerri quam optimam imperauit. item, optimis super additis uestimentis, pecuniam, & argentum in praesentia familiae donauit. ipse de tempore cenauit: uinum, & nardum identidem sibi infundit, ita nouissimo tempore seruum iussit, & libertum, qui fuisset eius concubinus, alterum se iugulare, alterum pyram incendere. Opidani autem, simul Caesar castra contra id opidum posuit, discordare ceperunt; usque eo, ut clamor in castra nostra perueniret, quae fere inter Caesarianos, et inter Pompeianos erant. Hic legiones, quae ex perfugis conscriptae, partim opidanorum serui, qui erant a Sex. Pompeio manumissi, tunc in Caesaris aduentum descendere ceperunt. legio XIIII opidum defendere cepit: nam, cum iam repugnarent, turres ex parte, & murum occuparunt. Denuo legatos ad Casarem mittunt, ut sibi legiones subsidio intromitteret. Hoc cum animaduertent homines fugitiui, opidum incendere ceperunt, qui superati a nostris sunt, & interfecti hominum millia XXII. preterquam extra murum qui perierunt. Ita Caesar, opido potitus, dum hic detinetur ex praelio, quos circummunitos superius demonstrauimus, eruptionem fecerunt: & bene multis interfectis, in opidum sunt redacti. Caesar, Hispalim cum contendisset, legati deprecatum uenerunt. Ita, cum opidum sese tueri dixisset, Caunium legatum cum praesidio intromittit. Ipse castra ad opidum ponit.

Ll 3

nit.

nit. Erat bene magnum intra Pompeianus partes praesidium, quod Caesaris praesidium receptum indignabatur, clam cuidam Philoni, illi, qui Pompeianarum partium fuisset defensor acerrimus. Is tota Lusitania notissimus erat. Hic, clam praesidio, in Lusitania proficiscitur, & Caecilium Nigrum, nomine Barbarum, ad Lenium conuenit, qui bene magnam manum Lusitanorum haberet. Rursus in Hispalim opidum demum noctu per murum recipitur, praesidium, uigilesque ingulant. portas praeccludunt. de integro pugnare ceperunt. Dum haec geruntur, legati Carteienses renunciantur, quod Pompeium in potestate haberent; quod ante Caesari portas praecclusissent. illo beneficio suum maleficium existimabant se lucrifacere. Lusitani Hispalim oppugnare nullo tempore desistebant. Quod Caesar cum animaduerneret, si opidum capere contenderet, ut homines perditum incenderent, & mania deleuerent. Ita consilio habito noctu, patitur Lusitanos eruptionem facere, id quod consilio non existimabant fieri. ita, irrumpendo naues, quae ad Batim flumen fuissent, incendunt. nostri, dum incendio detinentur, illi profugunt, & ab equitibus conciduntur. Quo facto, opido recuperato, Astam iter facere cepit. ex qua ciuitate legati ad deditionem uenerunt. Mundensesque, qui ex praelio in opidum confugerant, cum diutius circumfunderetur, bene multi deditionem faciunt, & cum essent legionem distributi, conuincunt inter se, ut noctu signo dato, qui in opido fuissent, eruptionem facerent; illi ceterum in castris administrant. Haec & cognita, insequentem nocte, uigilia tertia, testera data

data, extra vallum omnes sunt concisi Mundenses ducunt. Caesar in itinere reliqua opida oppugnat, quae propter Pompeium dissentire ceperant; pars erat, quae legatos ad Caesarem miserat; pars, quae Pompeianarum partium essent fautores. Seditioe concitata, pares occupat, caedes fit magna, saucius Pompeius naues xxx occupat longas, & profugit. Didius, qui Gadis classi praefuisset, ad quem simul nuncius allatus est, confestim sequi cepit, partim peditatibus, & partim equitatibus ad persequendum celeriter iter faciens. Itē die navigatione confecta, insequuntur, qui imperatū Carteia profecti sine aqua fuissent, ad terram applicant. Dum aquantur, Didius classe occurrit, naues incendit, nonnullas capit. Pompeius cum paucis profugit; & locum quendam, munitum natura, occupat. equites, & cohortes, quae ad persequendum missae essent, speculatoribus ante missis certiores fiunt, diem, & noctem iter faciunt. Pompeius humero, & sinistro crure uehementer erat saucius. Huc accedebat, ut etiam talum intorsisset: quae res maxime impediebat. Ita lectica a turri, qua esset allatus, in ea ferebatur. Lusitanus more militari, cum a Caesaris praesidio fuisset conspectus, celeriter equitatu, cohortibusque circumcluditur, Erat accessus loci difficultas. Nam iccirco, quod propter suos a nostro praesidio fuisset conspectus, celeriter munitum locum natura ceperat sibi Pompeius, quem uix magna multitudine deaucti homines ex superiore loco defendere possent. Subeunt in aduentu nostri, depelluntur telis. Quibus cedemibus, cupidius insequerantur aduersa-

rijs, & confestim tardabant ab accessu. Hoc sepius facto, animaduertebatur, nostro magno id fieri periculo, opere circummunire instituit, pari autem, & celeris festinatione circummunitiones in iugo dirigit, ut a quo pede cum aduersarijs congregari possent. A quibus cum animaduersum esset, fuga sibi praesidium capiunt. Pompeius, ut supra demonstrauimus, saucius, & in torto talo, iccirco tardabatur ad fugiendum. Itaque propter loci difficultatem, neque equo, neque uerbiculo salutis suae praesidium parare poterat. Cetera nostris undique administrabatur, exclusa munitione, amissisque auxilijs. Ad conuallera autem, atque exsum locum in spelunca Pompeius se occultaret capiti, ut a nostris non facile inueniretur, nisi captiuorum indicio. Ita ibi interficitur. Cum Caesar gradiebatur Hispalim, pridie id. Aprilis caput allatum, & populo datum est in conspectum. Interfecto Cn. Pompeio adulescente Didius, quem supra demonstrauimus, illa affectus latitia, proximo se recepit castello, nonnullasque naues ad reficiendum subduxit. Lusitani, qui ex pugna supersuerunt, ad signum se receperunt, & benemagna manu comparata, ad Didium se reportant. Huic etsi non aberat diligentia ad naues tuendas, tamen non minusquam ex castello propter eorum crebras excursiones, eiciebatur & sic prope quotidianis pugnis insidias ponunt, & tripartito signa distribuunt. erant parati, qui naues incendere, incensisque qui subsidium peterent. ij sic depositi erant, ut a nullo conspectu omnium ad pugnam contenderent. Ita, cum ex castello Didius ad propellendum processisset cum copijs, signum

a Lusit-

a Lusitanis tollitur; naues incenduntur, simulque qui in castello ad pugnam processerant, eodem signo fugientes latrones dum persequuntur, a tergo insidiae clamore sublato circumueniunt. Didius magna cum uirtute cum compluribus interficitur, nonnulli ea pugna scaphas, quae ad litus fuerant, occupant. Item cum plures nando, ad naues, quae in salo fuerunt, se recipiunt. Anchoras sublatis, pelagus remis petere coeperunt. Quae res eorum uita subsidio fuit. Lusitani praeda potiuntur. Caesar Galib. rursus ad Hispalim recurrit. Fabius Maximus, quem ipse ad praesidium oppugnandum reliquerat operibus assidujs, hostesque circum sese interclusi, inter se decernere, facta caede bene magna, eruptione faciunt. Nostri ad opidum recuperandum occasione non praetermittunt, & reliquos uiuos capiunt, ac deinde Vrsionem profisciscuntur, quod opidum magna munitione continebatur, sic, ut ipse locus non solum opere, sed etiam natura editus, ad oppugnandum hostem appeteret. Hoc acciderat, quod aqua, praeterquam in ipso opido, non erat: nam circumcirca riuus nusquam reperiebatur propius millia passuum **IIIX.** quae res magno erat adiumento opidanis. Tum praeterea accedebat, ut agger, materiaeque unde solitae sunt turres agi, propius millia passuum **VI** non reperiebantur. Ac Pompeius, ut opidi oppugnationem tutiorem efficeret, omnem materiem circum opidum succissam intro congeffit. Ita necessario deducebatur nostri, ut a Munda, quae proxime ceperant, materiae illo deportarent. Dum haec ad Mundam geruntur & Vrsionem, Caesar, cum a Gadibus ad Hispalim se recepisset, insequenti die, cocione aduocata,

com-

commemoratur, initio quaestura suae eam provinciam ex omnibus provinciis peculiarē sibi constituisse, & quae potuisset, eo tempore beneficia largitum esse, insequenti praetura ampliato honore, vectigalia, quae Metellus imposuisset, a senatu petisse, & eis pecuniis provinciam liberaisset; simulque patrocino suscepto, multis legibus ab se in senatum inductis, simul publicas, priuatasque causas, multorum inimicitias susceptis, defendisse: suam item in consulatu absentem, quae potuisset commoda provinciae tribuisse: eorum omnium commodorum esse & immemores, & ingratos in se, & in populum R. hoc bello, & in praeterito tempore cognosse. Vos iure gentium, inquit, & ciuium R. institutis cognitis, more barbarorum populi R. magistratibus sacrosanctis manus saepe & sepius attulistis, & luce clara Cassium in medio foro nefarie interficere uoluistis. Vos ita pacē semper odistis, ut nullo tempore legiones desint populi R. in hac provincia haberi. apud uos beneficia pro maleficijs, maleficia pro beneficijs habentur. ita neq. in otio concordiam, neque in bello uirtutem ullo tempore uerere potuistis. Priuatus ex fuga Cn. Pompeius adolescens a uobis receptus, fasces, imperiumque sibi arripuit. Multis interfectis ciuibus, auxilia contra populum R. comparauit: agros, uestramque provinciam uestro impulsu depopulauit. In quo uos uictores existimabatis? An, me deleto, non animaduertebatis. x. habere legiones populum Rom. quae non solum nobis obsistere, sed etiam caelum diracere possent? quarum laudibus, & uirtute.

Desunt non nulla.

VETE-

GALLIAE LOCORVM

populorum, urbium, montium, ac fluuiorum, alphabetica descriptio,

eorum maxime, quae apud Caesarem in Commentarijs sunt;

& apud Cornelium Tacitum:

AVCTORE

RAYMVNDI MARLIANO

VIRO CLARISSIMO

& sui temporis eruditissimo.

A

AESAR, in commentarijs Galliam in tres partes diuidens, loca Galliae provinciae, a Romanis tunc possessa, Britanniae ulterioris, quam Angliam dicimus, Hispaniae etiam citerioris, ac populorum cis Rhodanum, transque Rhenum flumina sitorum annexit, qui omnes lingua, institutis, legibusque inter se etiam tunc differebant.

Aduatici, Belgarum populi, regni Eburorum (nunc Lothensium) sunt; ac Nervii (nunc Tornacensibus) proximi: habebant amplum, & in altissimis montibus opidum. Forte nunc, ut quibusdam uideatur, est opidum appellatum Beaumont, uicinum Thubino, in finibus Haemoniae. Hos ex allusione uocabuli

buli complures credunt esse eos, qui Donacū, Atrabatensis diocesis opidum, non longe a Cameraco urbe distans, incolunt. Hi Aduatici ex Cimbris, Teutonisque prognati erant, qui transrhenani fuerunt. Sed magis coniectura est, Aduaticos fuisse eos, qui hodie Gallicam Brabantiam, ubi opidum Niveſla est, partemq. Harmonia circa Carnetum montem, & Birtium, opida Cameracensis diocesis, finitimaq. his loca extra Francorum regnum inhabitant; ubi locus quidem in uici formam redactus est fere desertus. cuius nomen Gallica lingua ueteri satis alludit, & monumenta adhuc quaedam præclara uetustatis uisuntur. Hi Bosleducenses dicti. Vide de his apud Cæsarem, pag. 47. 54. 55. 56. 119. 120. 130. 133.

Aedui populi finitimi sunt Aruernis, Biturigibus, Sequanis, ac Sebusianis, inter Celtas. Hi adhuc nomen præscum Latine retinent; inter Burgundos nunc nominati: nec citra Ararim flumen (qui nunc Saona appellatur) aliquos habent fines, nec hodie sunt Sebusianis finitimi. In Ducatu Burgundia & Francorum regno sibi. Cuius horum Aeduorum, Episcopalis est in prouincia Lugdunensi, pag. 22. & alibi sæpe.

Agenticum, inter celtas opidum, Senonibus, Parisiis, Velaunoduno opido Sinonum, Genbo Carnutum opido, & Nonioduno, Amaricoq. Biturigum opidis proximum, in regno Francorum situm. Prouinc, Gallice pag. 157. & 163. 164.

Agrippinam, quæ nunc Colonia dicitur, Archiepiscopalem inferioris Germaniæ Vbiorum urbem ad ripas

Rheni citerioris sitam, non memorat Cæsar, sed Tacitus: in qua gente Agrippinam, Claudij Cæsaris coniugem, Neronisq. matrem natam esse, ac ueteranos, & coloniam illuc deduci imperasse, Vbiorumq. gentem Rhenno transgressam auum eius Agrippam in fidem suam accepisse, ac eam urbem fatali igne paullo post consumptam refert; in qua Capitolium, & loca, ac ædificia fuere, & ritus, ad Romanorum instar. Ex his adhuc non omnia peruenire.

Alduabis, uel Alduasius, Cæliarum est fluminis, Gallice, Le Doux, oriens circa montem Iuram, Sequanos ab Heluetijs diuidens; lapsusq. per Comitatum Burgundiæ, montem Bellicardum, Insulam, ac Clarāallem castella perluit, ac urbem Bisuntinam nunc interfecat; de hinc, Dolam opidum præterfluens, circa Vredunum castrum non longe a Cabillonensi urbe Arari fluuiio, cui nunc Sarna nomen est, miscetur, & dubius nunc uocatur, ad Sequanos prorsus pertinens, pag. 25.

Alesia, inter Celtas opidum Mandubiorum, in Ducatu Burgundiæ, finibusq. Aeduorum, non longe a Lingonibus, in uici formam redactum, nomen retinens, a quo etiam hodie, ut plerisque placet, magna pars eius regionis Alsetum nuncupatur; nec longe distat a uico, qui Flauiacum appellatur. In cuius, Alesia expugnatione non nullæ munitiones in floribus lili formam, Cæsaris iussu, ut ipse scribit, factæ sunt, pag. 199.

Allobroges, erant populi citra Rhodanum fluminem, & Le-

& Lemani lacus ripas, extra Belgas, Celtas, & Aquitanos: Genenam opidum, ubi sollemnes nundinae nostrae aetate celebrantur in Sabaudia, locaque finitima incolentes; qui etiam fuere finitimi Vcontis populis, propinqui Centronibus, nunc Tarentasis, ac trans Rhodanum uicos, & possessiones habebant circa regionem, quae hodie Bressa dicitur, ad Ducem Sabaudia spectans, quam fluvius Indis irrigat, citra Ararim flumina. Hos memorat Iuuenalis satyra prima, & Sallustius in Catilinæ historia, referunturque in epistola Planci inter Familiares Tullij, quae incipit, Numquam mehercule. Allobroges enim, quos Rhodanum habitabant, finitimi erant Galliae, provinciae Romanorum, propter quod cum Romanis paulo ante bello contenderant, ac nuper pacati erant, inde constat Delphinatum fuisse tunc ex parte Galliae provinciae, quae Romanorum erat, cum esset finitima Allobrogibus. Fuisse item partem Allobrogum, inter quos fuit prima ciuitas metropolis, secundum Strabonem. Hi sunt hodie Sabaudenses appellati, quibus Dux praest, uenustate Imperij, & nobilitate generis longe clarissimus. Caput gentis Taurinum. Nam Vercellae in domo eius maiores a Vicecomitibus habuere, pacis admodum studiosi, pag. 7. 8. 18. 19.

Alpes erant, quibus initio Gallici belli Caesar ex Italia in Galliam v. legiones transfudit per fines Centronum, qui hodie Tarentasi nominantur. Haec Graeci dicuntur, quibus uulgo Mons Cinesius, seu Cincrum nomen est; quae & Tanina, ut quidam uolunt, dicuntur, quod Hannibal Pannus his in Italiam penetrante-

trane-

traverit. Tacitus autem Pannina iuga, quibus ex Italia in Noricum, & Germaniam iter est, designat. Aliquam alpes, quas Summas Caesar appellat, quod inter omnes magis emineant; quarum iter patefieri uolebat, quo magno cum periculo, magnisque cum portoribus mercatores ire consueuerant, proxima Veragris populis, quorum uicus erat Oetodorus, nunc D. Maurinus dictus. Harum unam diocesis Augustensis, D. Bernardi montem uulgo nominat. Alteri Sedunensis diocesis mons Briga nomen est. Sunt & alpes, quas Cornelius Tacitus, & ueteres dixerunt maritimas. Haec in provincia Hebrudensi, locisque Ligustico mari finitimis consistunt; quae ex Italia iter erat ad aggrendendam Narbonensem provinciam. Alpes uero fuisse, quas idem Tacitus, & Prisci dixerunt Reticas, a Ratis populis, qui, ex Tuscia profecti, duce Ræto, ea loca tenuere, forsitan dictae. Haec agro Tridentino adiacent, & Veronensi, quibus ex Italia in Suoniam, & Austriam iter est. Fuerunt & illae, ex quibus Rhenus inter fines Sedunensis, & Curienensis diocesium oritur, quas Lapontias Caesar, & alij scriptores appellauerunt. Nunc D. Gotthardi, ac D. Nicolai dicuntur, quas Coctias esse quibusdam placet, quibus in loca Rhe-no, Oceanoque finitima ex Italia aditus est. Iulias praeterea alpes memorat Tacitus, quas sentit esse proximas Ratis, quae forte ex Italia per Taruisinam urbem in Styriam, & Austriam iter est.

Ambarri, inter Celtas, necessarii erant, & consanguinei Aeduorum, quos quidam opinantur esse Borbonienses. Non nulli autem, quod fuerint Nuer-

nen-

Huius nominis adhuc exstat uicus, & prefectura que-
dam monachorum inter Geneuam, & Delphinatum,
qui est Geneuensis diœcesis. Videntur tamen, secun-
dum Cæsaris descriptionem, Antuates magis fuisse
inter Allobroges, & uicem Veragrorum, cui D. Man-
ritius Sedunensis diœcesis nomen est. Hos quidam
hodie Vautuates appellant. pag. 56. 57.

Aquitania regionum latitudine, & multitudine
hominum ex tertia parte Gallie existimanda est. hanc
Garumma flumen a Celtis diuidit, quæ & Oceanum
mare attingit. In hæ sunt metropoles Burdegalesis,
Auxitana, earumq. suffraganeæ; pars item aliarum
metropolum extra terminos eodem sitarū. Quæ tamē
Aquitaniæ attribuuntur. Guienam hæc Galli hodie
nuncupant. Hæc cum olim a regibus Francorum, Du-
cibus Normaniæ transita esset, qui postea regnum
Angliæ occuparunt, cum illam post uarias contentio-
nes c. & lxx. amplius annos Angli tenuissent, Caroli
VII. auspicijs tandem ad Francos redijt. In hac cum
alij Principatus celebres sunt, tum Fuxensis; quorum
Princeps nepos ex sorore Ludouici XII. qui nunc re-
rum in Gallia potitur, uictis apud Rauemam Hispani-
nis memorabili prælio, uitam cum Principatu ami-
sit. Sicq. eius opida ad regem, nullis relictis heredi-
bus, rediere, sorore superstite, Ferdinando regi nupta.
pag. II. & 70

Arar, Celticæ fluiuius est, nunc la Saone. Oritur
in diœcesi Tullensi, sinibusq. Burgundiæ, & Lotba-
ringiæ, non longe a Monte Vogeso, quo Mosa flumen
profluit. Interfecat tum eam Burgundiæ partem,
quæ

quæ Imperatoria; tum eam, quæ Regia dicitur. Illi
Comes; ut hodie loquuntur; huic Dux, a Fran-
corum Rege institutus, præerat; qui tamen, mor-
tuo Carolo Philippi, ab Heluetijs occiso apud Nan-
cum, ad supremum ius regium adscriptus est, ut nul-
lus adhuc Burgundiæ Dux sit, sed Comes tantum. In-
terfecat Cabillonem, ac Matifconem ciuitates, tunc
Aedunorum opida. Prolapsus ad Lugdunum urbem,
Rhodanum influit. Quem fluiuium Virgilius in Bu-
colicis: Lucanus in primo, & Tibullus Ele-
gia VI. memorant. pag. 7. 8.

Arduenna silua omnino in Belgis totius Gallie ma-
xima, atque ingens, a Rheno fluuiio per fines Treui-
rorum ad Neruios (nunc Tornacenses) & initium
Rhemorum pertinens, millibus passuum amplius D.
in longitudinem patet. Attingit enim Menapios,
(nunc Iuliacenses) Aquisgranum opidum, Ebu-
rones, (nunc Leodienses) Condrusos, Adubticos, qui
erant pars Comitatus Hannoniæ, Lucemburgensem,
Bullionensem, Barrensem, Lotharingum, Limbur-
gensemque Ducatus, Eistiam, & Comitatum Na-
murcensem, Metensium, Moguntinorum, Confluen-
tia, & Vbiorum, nunc Coloniesium, & Cata-
launæ diœcesis fines, in qua sunt uici, castella, &
opida multa, ac complures insignes Abbatia, præ-
sertim ordinis D. Benedicti, scilicet Diui Huberti,
Leodiensis diœcesis, Diui Cornelij, Coloniesis diœcesis:
cuius siluæ extrema pars uersus Belgas sunt Mosa, &
Scaldis fluij. Scaldis uero Mosam influit: qui flu-
ij, & silua nomen retinent prisum hac etiam tem-

pestate. pag. 99. & 148.

Armenici populi, uel Artomici, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos citra Rhodanum fluium finitimi Volcis, nō longe a Gaballis, Aruernis, Heluis, Rubenis, Massiliensib. & Cadurcis. Hos coniectura est fuisse Artomicorum populos, quorum ciuitas est Episcopalis, & puincia Viennensis, in finibus Gallia puincia Roman, quos Auracenses dicimus, ubi Principatus est, Francorū regi non subditus, Armeniacus uulgo dicitur. Horū principes, Iacobus nomine, cū a Florentinis in Italiam accersitus esset aduersus Ioannem Galeacium, Mediolanensem Ducem, apud Alexā driā magno prelio uictus, & caesus est, pag. 161. 162.

Arenacum, inter Coloniā, & Traiectum, urbes Episcopales, locum ultra Nonesium, Rheno adiacentem, non memorat Cæsar sed Tacitus.

Armorica ciuitates posita erant in ultimis Gallie finibus, Oceano coniuncta, ex quibus fuere Curiosolites, Rhedones, Ambibari Cadetes, Ossim, Lemoices, Vnelli populi, oppositi Angliæ, Britannia citerior, & Britonans appellata, cui Dux olim, Regi subditus, præfuit: nunc ex matrimonio Anna, Ducis olim filia, ad regem redacta. pag. 204. & 233.

Aruerni, populi inter Celtas, finitimi Aeduis, Biturigibus, ac Borboniensibus, nec longe a Lemoicibus, nomen retinent. Ducatus est, cuius titulus Duci Borbonij adscribitur. In Francorum regno sui. Hos memorat Lucanus in primo. pag. 20. 32. 161. 162. & 163.

Asciburgū, opidum Germaniæ, non longe a Rheno fluiuo,

finio, & cis eum inter Geldubam, & Vetera Castra situm, Nulsiæ, & Cleuensi Ducatui proximum, non memorat Cæsar, sed Tacitus. Astypygion olim ab Pylisse, quorundam opinione, nuncupatum.

Atreates, inter Belgas populi, finitimi Ambiatris, Tornacensibus, & Morinis, partem Picardie continent. Ciuitas est, nomen adhuc retinens in puincia Rhemensis. Regem agnoscit. Arras hodie vulgo nuncupatur. In hac laudatissima texuntur aulae. pag. 40. 50. 204.

Auaricum, erat opidum Celtarum maximum, munissimumque, in finibus Biturigum, agri fertilissima regione fere ex omnibus partibus flumine, & palude perpetua circumdatum, trans Ligerim fluium, habes nam, & perangustum aditum, proximum Nouiodunum, opido Biturigum, ac Cenabo opido Carnutum, & Pellaumoduno, opido Senonum, in Francorum regno situm, Burges, uel Viaronis, a Gallis appellatum. pag. 165. 166. 168. 175.

Auenticum, Heluetium caput fuisse, testis est Tacitus. Ammianus Marcellinus scribit, suis quidem temporibus desertam ciuitatem, sed non ignobilem quondam, ex adificijs semirutis colligi. Hodie late patentes ruinae uisuntur, & retinet paria lingua prisicum nomen Auenche. Vicus in agro Vautuatium.

Aulceri, Populi erant inter Celtas, Aeduorum dicentes, de Ange dicunt, siue Rhoanum. pag. 203.

Aulerci, item populi, inter Celtas, ex ciuitatibus maritimis Oceanum attingentibus, qua Armorica

appellatur, proximi Rhedonibus; Sefuuijs, Curiofolitis, Osismis, Venellis, Venetis, ac Cenomanis in provincia Turonensi, & Francorum regno siti, quos non nulli Aurelianenses esse opinantur. Sed illi provincia sunt Senonensis. pag. 57.

Auleri, item inter Belgas, proximi Eburonibus, Lexouijs, ac Vellicassibus. pag. 67.

Ausci, populi in Aquitania, proximi Garūnibus, Vocatibus, Tarusatibus, Sontiatibus, Cocosatibus, & Hispania ceteriori, in regno Francorum siti; quos coniectura est fuisse Auscitanos, seu Auxitanos. Ciuitas est metropolis. Hi sunt Aquitanorum clarissimi, quorum urbs opulentissima Heluimberrum: ut refert Pomponius Mela. pag. 73.

Axona, inter Belgas fluius est, in extremis Rhenorum finibus, quo pedibus uado transitus est. La Disne uulgo dicitur. In huius fluminis transitu, Germani ab insequentibus Gallis magnum incommodum accepere, fere 11x. millibus passuum ultra Rhemos, Laudunensem, & Rhemensem diocesim partiens. Gallice Anaix nunc dicitur, prope opidum, quod uocatur Gallice Latonio. pag. 41. 43.

B

BACENIS, silua ingens trans Rhenum, Suenos a Cheruscis pro natio muro diuidit: nunc, ut opinio est, Nigra silua dicitur, non longe a Friburgo opido, & Badenfi agro, inter Atbesim, Rhenum, Necharum, Moganum, & Danubium, Germaniæ flumina, Hercyniamq. siluam, & Hassiæ, regionis Germanicæ, montes. pag. 138.

Batavi,

Batavi populi inter Belgas. nam Mosæ flumen parte quadam ex Rheno recepta longe fere ab Oceano xxx. millibus passuum, quæ appellatur Vualis, insulam efficit Batavorum, in Oceanumq. influit. Hi hodie, ut plerisque placet, Hollandi dicuntur, diocesis Traiectensis, propinqui Phrysiæ, & Ducatus Geldriæ, a mari Oceano finitimi. Hos memorat Lucan. lib. 1. Hi a Cæcis, populis transrhenanis, Cheruscis, & Ligijs Pannoniæ populis ultra Hercyniam siluam finitimis, Hermunduris orti dicuntur, & seditione domestica pulsati, extrema Gallicæ oræ uacua cultoribus, simulq. insulam, inter uada sitam, occupauere. Quam mare Oceanum a fronte, Rhenus amnis tergū, ac latera, circumluit; ut refert Cornelius Tacitus; dicens, apud Batanos fuisse olim lucum sacrum, qui, ut coniectura est, hodie in finibus uici Haghæ comitis in Hollandia exstat, nec longe, secundum Tacitum, est insula, nomine Mona, unde forte Monachum opidum, uel Monasterium ciuitas Episcopalis est. pag. 79.

Batavodurū, inter Colonensem, & Traiectensem, urbes Episcopales, locum ultra Nouesium, in finibus Ducatus Cluenensis situm, Rheno adiacentē, Belgis adscribendum, non memorat Cæsar sed Tacitus.

Belgæ, populi multarum ciuitatum, opidorum, ac locorum, mari Oceano, Rheno, Matrona, & Sequana fluminibus includuntur. Horum plerique orti a Germanis, Rhenum antiquitus transductis, Gallos inde expulerunt. Hi moribus, legibus, & ornatu nunc sunt ualde culti, humi, & satis effeminati, continueq. sunt apud eos mercatores, quo per etates,

M m 4 com-

commerciaq. mores hominum mutari constat. In his sunt metropoles, Treuerensis, Coloniensis, Moguntina, Rhemensis; cum earum suffraganeis, intra Oceanum mare, ac eadem tria flumina constitutis. item Brabantia, Flandria, Hollandia, Geldria, ac Phrysiæ pars, tota Picardia, Hamonia, Iuliacum, Virtutum comitatus, at Campaniæ maxima portio, silua Aduenna uniuersa, cum singulis sibi adiacentibus, & ea inclusis populis, ac locis; & plerique Principes, tum profani, tum sacri Ducesque, & Comites ciuitatesque, quarum multe liberae, suoq. iure agunt, alia Francorum Regi obtemperant. Quod superest, Imperatorias partes sequitur. In his sunt tres Imperatorum Electores, sunt & Francorum Regis, quos Pares uocant, ferme omnes. Imperator certe, & Rex in Belgis coronatur, consecratur, & inungitur. alter Aquigrani, alter Rhemis. Hos memorat Lucanus in primo. In his Belgarum clarissimi erant Treuiri, quorum urbs opulentissima Augusta, ut refert Pomponius Mela, que nunc ignoratur. In Belgica autem a Iulio Cesare usque in tempus inclinantis imperij, legatum Romani diutius habuerunt. Nunc uero uice proconsulum, & legatorum Romani Pontificatus monarchia existit, & legatos natos, & primates habet, quibus subsum Episcopi, ad instar praesidis provinciae instituti. Sunt & Collectores, quos prisca aetas Quaestores appellauit, atque Reges, & Principes, qui, uelut censores, decreta Pontificis Maximi, & censuras reuenter exsequuntur. Huic singuli obedientiam exhibent, & alium in causis maioribus recurrunt, quas ad ipsam assidue

assidue deserunt. pag. 142. 43. 44. & 245.

Belgium, erat Bellouacorum ciuitas magna, & inter Belgas auctoritate, atque hominum multitudine praestans, in qua Caesar interdum hiemauit, ac plures legiones eius aliquando illic in hibernis fuisse. nomen adhuc retinet. Dicitur etiam uideri potest Belgium, pro Belgarum regione: ut apud Lium Samnium, pro Samnitium regione. pag. III.

Bellocasti, populi inter celtas, proximi Lexobijs, quos, opinio est, esse Baiocenses. Eorum ciuitas est Episcopalis in provincia Rotomagensi, Ducatu Normaniæ, & regno Francorum sita. pag. 204.

Bellouaci, ciuitas est Episcopalis in provincia Rhemensi, ac Francorum Regno sita. Hodie, Beauuoisin. pag. 40. 41. 133. 203. & 218.

Bebasios, Germaniæ populos, inter Belgas, proximos Caninefatibus, Batauis, Tungris, ac Marsacis, Traiectenses superiores fuisse coniectura est, ad utramque Mosa fluminis ripam cis Rhenum sitos, in diocesi Leodiensi. Hos Caesar non memorat, sed Tacitus.

Bibracte, oppidum Aeduorum in Celtis, longe maximum, ac copiosissimum, & maxime apud Aeduos auctoritatis; quo totius Galliae conciliu Caesar indixit, ius dicit & sepe hiemauit. In Francorum Regno situm, in formam raris redactum; & in radicibus montis, non longe ab Aeduorum ciuitate, positum, nomen retinet. pag. 15. & 191.

Bibrax, oppidum Rhemorum, in Belgis, ultra Axonam flumen, nec longe ab eo: quod flumen in extremis Rhemorum finibus erat, & in eo pons, in Francorum Regno situs; nunc nauis, & interdum uado transiit-

transcitur. Portus priscum opidi nomen Latine retinet. pag. 41.

Bibroci populi in Anglia, mari proximi, & Cassis, Anhaltibus. Trinobantibus, Cenimagnis, ac Segontiacis. pag. 109.

Bigerrones, populi in Aquitania, proximi Tarbelis, Vocaiibus, Tarusatis, Sônatibus, & Hispania citeriori, in Francorum Regno sui, Comiti de Fuxo subditi. Vbi Comitatus est, in Vasconia consistens. Nomen retinet, ubi Tursâ est, & castrum Begora, & Episcopatus Bictrensis provincie Narbonensis. Hinc profectus vir fortis Enequus nomine, Regnum Nannæ constituit, pulsusq. inde Mauris, successoribus suis Regnum per manus reliquit. pag. 73.

Bingiam, nunc Pingiam, Germaniæ opidum, Belgis adscribendum, inter Maguntiam urbem, & Confluentiam Opidum, cis Rhenum, eius ripis finitimum, non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Bituriges, populi inter Celtas eorum fines ab Aeduis, quorum erant in fide, Ligeris fluvius diuidit proximi sunt Aruernis. XXI. urbes eorum una die incenderunt, ut Cæsarem comætu, & pabulatione prohiberent. Civitas est metropolis, retinens nomen. Carolus VII, qui, pulsus Anglis, Francorum regnum restituit, cum nihil ferme aliud esset, quod in Gallia reineret, occupantibus Anglis omnia, Bituricensis Rex, in derisum appellabatur, in regno Francorû sita. Hos memorat Lucanus lib. primo. pag. 160. 161. et 216

Blammonij, (Brannomij magis legitur) populi inter Celtas, proximi Segustanis, Ambuaritis, ac Aeduis, quorum

quorum clientes erant; qui fuerunt forte & Brannomices, qui dicuntur a Gallis de Blano. pag. 203.

Boij, populi transrhenani, Franconiæ, alpibus Italiæ, Suenis Australibus, a Danubio flumini proximi. Qui in agrum Noricum transuere, Noriamq. oppugnarunt, expulsis, ut coniectura est, Noricis: quorum Noricorum adhuc pars, trans Danubium, non longe ab ortu eius, & Athesis fluminis sita, Noricus ager appellatur. Boiorum pars, Aeduis Cæsare deprecantibus, deuictis Heluetijs, quorû in societate domo excefferant, in finibus Aeduorum a Cæsare sunt collocati. Vbi Gergobiam, ciuitatem exiguam, & infirmâ, non longe ab Auarico, opido in finibus Biturigum sito, eis per Aeduos attributam, habitauerunt, Boij primum, post Boioarij, & nunc Bauari dicti. A finibus Herbipolensium per Noricum agrum, ubi Norimberga est opidum, in medio fere Germaniæ situm, in Augustenses protenduntur. cum quibus, & alijs finitimis transrhenanis usque ad Brissinam urbem, & terras, quas hodie Sigismundus, Austriæ Dux, possidet, ac in fines Tridentinos sepe nunc, & continue usque nunc Heluetij Rhenum transeuntes bella gessere. Hi Borbonij hodie dicuntur. pag. 4. 16. & 18.

Bonnâ, opidum ad citeriores Rheni ripas situm, & Colonienfi urbi, ac Confluentiæ opido proximum inter Belgas numeradû, nō memorat Cæsar, sed Tacitus.

Brannomices, populi inter Celtas, proximi Segustanis, Ambuaritis, ac Aeduis, quorum clientes erant. Hodie, Ma Moriane. pag. 203. Idem forte, qui & Brannomij.

Bratuspantium, opidum Belloſacorum inter Belgas finitimum Sueffonibus, in Francorum Regno situm pag. 45.

Brigantes in Anglia populos, Silurum gentem, non memorat Cæſar, ſed Tacitus.

Britanniæ maioris, cui nomen eſt Anglia, pars interior ab his incolitur, quos natos in inſula ipſi memoria proditum dicunt. Maritima pars ab his, qui prede, ac inferendi belli cauſa ex Belgis tranſierunt, qui omnes fere his nominibus ciuitatum appellatur, quibus orti ciuitatibus perueniunt, & bello illato ibi remanſerunt, atq. agros colere cæperunt. Inde opinio eſt, eorum linguam ex populorum diuerſitate compositam, intellectu, ſcientiaq. loquendi difficiliorem eſſe, quodq. Germanos præ ceteris caros habeant, quia pleriq. Belgæ orti ſunt a Germanis, qui antiquitus Rhenum tranſiuerunt, a quibus poſtea Angliæ pars maritima originem ſumpſit. Hos, refert Lucanus, ultra Oceanum eſſe, & toto diſcretos orbe. Continet tota Anglia inſula in circuitu bis millia paſſuum. Apud hos erat, & eſt, magnus pecorum numerus. Hæc inſula Angliæ, Germaniæ populis in eâ claſſe ſæpius irruentibus, uicis ueribus colonis, Anglorum terra dicta. Verum partem eius, quæ magis ad Septentrionem uergit, Scoti, & ipſi Germani, Pictis admittis, occuparunt, hodieq. tenent, Francis amiſiſſimi, Anglorum Regi maxime ſemper in feſti populi moribus inconditi, efferri, nullas prope urbes habent, nemora, & ſiluas bellis ingruentibus petunt.

Bructeros, ex quibus fuit *Velleda* uirgo fatidica, quæ Germanis, religione animos eorum occupante, ali quando

quando præſuit, ut auctor eſt Tacitus, Germaniæ inferioris populos *Tenchtheris*, & *Pbryſis* proximos, non memorat Cæſar, ſed Tacitus.

C

CABILLONVM, opidum *Aeduorum*, inter Celtas, quod, coniectura eſt, fuiſſe opidum *Cabillonem*, ad ripas *Araris* flumij, ubi rei frumentariæ, commercijque, & commercij cauſa ſæpe Romani negotiabatur. *Matiſcone* opido finitimum, in prouincia *Lugdunenſi*, Ducatu *Burgundiæ*, & *Francorum* Regno ſitum, nomen retinens, *Challons ſur Saone* pag. 213.

Cadetes. populi inter Celtas, ex ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ *Armoricæ* appellantur, proximi *Lemouicibus*, *Rhedonibus*, & *eneticis*, *Andegauenſibus*, *Cenomaniſ*, in regno *Francorum* ſiti. pag. 204.

Cadurci, populi inter Celtas, proximi *Helenteris*, *Gabalis*, & *ellaunijs*, *Lemouicibus*, & *Aruernis*; Quorum ſub Imperio eſſe conſueuerant: ciuitas *Episcopalis*, in prouincia *Bituricenſi*, ac Regno *Francorum* ſita: nomen retinent. Hos memorat *Iuuenalis* in prima ſatira tertij libri. Nec longe erant a finibus prouinciæ *Romanorum*. pag. 203.

Caletes, populi inter Belgas, *Morinis*, *Occano*q. mari finitimi, ac *Ambianis*, & *Atrebatibus* proximi. Ab his breuiſſimus in *Britanniam* (nunc *Angliam*) tranſieſtus, nomen retinent. *Morinenſis* ſunt diæceſis, in Regno *Francorum* ſiti, *Anglorum* Regi ſubiecti. pag. 40.

Camulodunum, in Anglia opidum, ſeu *Colonia*. Nihil de hoc Cæſar, ſed Tacitus; quem poſt

Cæsarem fere c, & xx. annis Historiam scripsisse, constat; præsertim ex libro, quem de Oratorum, & poetarum collatione edidit.

Caninefates, populos, Batavis finitimos, & eandem insulam colentes; qui, origine, uirtute. lingua pares Batavis, numero superantur. non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Cantium in Anglia, ad mare est in angulo imi minorisq. lateris ex tribus eius insula lateribus, contra Galliam; quo fere omnes Gallicæ naues appellant, & ad orientem solem spectat. Ex omnibus autem Anglicis longe sunt humanissimi, qui Cantium incolunt, quæ regio est maritima omnis, neque multum a Gallicâ differunt consuetudine. Huic maritimæ regionis 14. Reges præerant, quibus Cæsar, quidquid in annos singulos uestigialis populo R. Anglia penderet. cõstituit. Nunc regio Angliæ, ex uoto Henrici regis, uestigialis Romano Pontifici facta est, quæstorq. a Romano Pontifice in Angliam mittitur, qui censum annuum exigat, non dissentiente Rege. in Cantio ciuitas est metropolis, nomen retinens. Fere habet omnes Episcopos Angliæ sibi suffraganeos: Eius Archiepiscopus legatus natus est. Similiter & Eboracensis, cui in Anglia (quæ eas duas metropoles solum habebat) duo tantum subsunt suffraganei, quod omnes olim Episcopi Scotiæ, quæ nullum habet Archiepiscopum, illi subicerentur. pag. 105. 109.

Cantabri, populi ciuitatum citerioris Hispaniæ, finitimæ Aquitaniæ, qui auxilio fuerunt Vocatibus, Tarasatibus, Tarbellis, Bigerronibus, Garumnis,

Coco-

Cocostatibus, ac reliquis populis, & ciuitatibus Aquitaniæ contra exercitum Cæsaris, cuius dux erat P. Crassus, M. Crassi F. qui, una cum patre, a Partibus interemptus est finitimi Oceano Aquitanico, Pyrenæis montibus, ac Garunnæ flumio. pag. 169.

Cayali populi transrhenani, in Galliam Celticam circa fines Sequanorum, ac Aeduorum ab Arionisto, Germanorum rege, transportati, quos non ab re opinari possumus eosdem fuisse cum Harudibus, ab ipso rege similiter translatis.

Carnutes, populi inter Celtas, Andegauensibus, Turonibusq. finitimi, ac Oceano proximi, erant in clietela Rhemorum. Regio eorum totius Galliæ media, a qua tamen extra Regnum Francorum biduo iter expedito patet. Ciuitas est Episcopalis, nomen Latinere tinens, in Francorum regno sita. pag. 130. 131. 134.

Cassi, populi Angliæ, mari proximi, & Cenimagis, Trinobantibus, Segontiacis, Anchaliitibus, & Brocis. pag. 119.

Cattos, populos Germaniæ trans Rhenū flumen Ligij, Hungariæ populis, Cheruscis Herciniæq. siluæ proximis, ac Hermunduris, cum quibus pro flumine finitimo sale secundo pugnabant, & in æternum discordabant, non memorat Cæsar sed Tacitus.

Catuaci, populi inter Belgas, Nervijs, Caletibus, Veromanduis, ac Condrusis proximi, quos forte Douaci opidi incolas, diæcesis Atrebatensis, opinari licet. pag. 40.

Caturiges, populi finitimi Centronibus, ac Garocellis, qua iter erat ab Alpibus Graijs ad opidū Geneuâ, lacum

lacum Lemanium, & Rhodanum fluvium, quos uerissime est, fuisse diœcesis, uel saltem Prouincia Tarentasie, extra Belgas, & Celtas, & Aquitanos. pag. 7. Celtica, que et Gallia olim a Romanis dicebatur, Vesontinam, Senonensem, Bituricensem, Lugdunensem ciuitates Metropolitanas, earumq. suffraganeas omnes inter Garunnam, Matronam, Sequanam, & Rhodanum flumina sitas complectitur. In hac sine Diœcesi Bituricensis, Burgundiæ, Borbonij, Aruernis, Aurelianensis, Valesis, a quo recentiores Francorum reges, a Philippo scilicet Valesio, cognominantur; & Normaniæ, quoad citra Sequanam se extendit. Comitatus etiam Burgundiæ, Niuernensis, Altissiodorensis, Montis Belicardi, Ferretensis, Carolotensis, Matisconensis, Blesensis, Bellouacensis, de Iouigni, principatus Aurasacæ, multiq. alij, & pars Comitatus Campaniæ. Celtarum clarissimi sunt Aedui. Horum urbs opulentissima Augustæ, donum, ut refert Pomponius Mela, cui Gallica lingua alludit, Autum appellando. cuius Celticæ terminos, quoad R. imperium in Gallis inuenit, Rhodanus fluvius præsiniebat, ut nō nulli scripserunt. Hi proprie Franci nunc dicuntur. pag. 1.

Centimagii, populi in Anglia, mari proximi, et Trinobantibus, Segontiacis, Archalitiibus, Bibrocis, ac Cassis. pag. 109.

Centrones, populi finitimi Garocelis, & Caturigibus, non longe a Vocontijs, & Allobrogibus erant, in ter alpes Graias, que hodie dicuntur Mons Cinerum, sine Cinesius, & urbē Geneuam, lacumq. Lemanium, & Rho-

& Rhodanum fluvium. Nunc autem Centrones sunt Tarentasi. extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, & in Sabaudia, ciuitas est metropolis. Quidam & Centrones legunt. pag. 7.

Centrones, item Belgarum populi, qui sub imperio Neruiorum (nunc Tornacensium) erant, proximi Grudijs, Leuacis, Pleumosijs, & Gordunis. Forte sunt nunc Cortracenses, in Flandria, Tornacensis diœcesis. pag. 7. & 119.

Ceracates, Germaniæ transrhenanorum populos, Vanigionibus, ac Tribocis proximos, non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Chamauos, Germaniæ inferioris populos, pridem Phrysiæ partem, Oceanum mare, Rhenum fluvium, & lacus attingentem, paludibus, ac salibus uberrima incolentes, quam mox Tubantes populi, post Vespasij (Germanica iidem gens) inhabitauerunt. non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Cherusci, populi, Germani gente, nomine, & numero appellati; cis Rhenum fluvium inter Belgas, Eburonibus, qui hodie Leodienses, & Condrusis proximi. Hos, coniectura est, fuisse inter populos Leodiensis Diœcesis. pag. 138.

Cherusci, Germaniæ populi transrhenani, quos Baecenis, silua Germaniæ ingens, (nunc Nigra, ut plerisque placet, dicta) a Sueuis, pro natino muro diuidit. Hos Tacitus refert proximos Hermunduris, Catis, & Ligijs, Hungariæ populis. pag. 138.

Cimbri, populi, Rhenum fluvium transseuntes, depositis, (ubi postea Aduaticis incoluerunt) circa id

N n flumen

flumen impedimentis, omnem Galliam uexando, & occupando, solis Bellouacis resistentibus. iterq. per Galliam, prouinciam Romanorum, facientes, in Italiam contenderunt. Hos memorat, Lucanus lib. primo. quos a Dacia, quæ Dania dicitur, uenisse, opinio est. Hi Zelandiam hodie tenent, Zelandiq. nuncupantur. pag. 23. 27. & 206.

Ciuaronem, opidum proximum Hisaræ flumini, Vocontijs populis, montiq. Cinesio, & Allobrogibus in Sabaudia, non memorat Cæsar, sed Plancus inter epistolas familiares Tullij, in illa, quæ incipit, Nūquam mehercule. Quib. in locis, opinio est, Cæsarem, initio Gallici belli, v. legiones ex Italia transduxisse; & uerifimilius est, quam quod per Eporediam, urbem Episcopalem, & Augustam Praetoriam, ac Montem, cui Coloniae iugum vulgo nomen est, inter Cinesium, & Sancti Bernardini montes iter fecerit, cum hoc impeditius, ac prolixius uideretur.

Cocosates, populi in Aquitania, proximi Siburgatibus, Vocatibus, Tarsatibus, Sontiatibus, Garumnis, ac Hispaniæ citeriori, & Garumnæ fluuio: in Francorum Regno siti. pag. 73.

Condruisi, Belgarum populi, inter Eburones, (qui nunc Leodienses sunt) Segnos, & Treuiros (quorum erant clientes) Menapijs, Mosæ fluuio, & siluæ Arduennæ finitimi, gente, nomine, & numero Germani, apud quos est ad ripas Mosæ opidum ab Antonino Pio, ut quidam scribunt, cōditū, & Benefi Etia appellatum, nomen retinet. Diocesis sunt Leodiensis, & usque ad ciuitatis fere mœnia protenduntur, cuius

cuius Antistiti etiam subiacent; nunc, Ducatus Luxemburgensi, ac Comitatus Namurcensi, & Mosæ fluuio finitimi. pag. 40. 149. & 150.

Confluens Mosæ, & Rheni, fluminum in Sugambros (nunc Geldrenses) ad Menapios, (nunc Iuliacenses) ut olim seipsi Menapij protendebant est longe ab Oceano fere xxc. mille passibus proximus Nouiomagio, Geltrensiū opido, diocesis Praiectensis, prouinciæ Colonienfis inter Buscumducis, & Hedem, opida Ducatus Brabantiae: in quorum Sugambrorum fines equitatus Vripetum, & Tentherorum post prælium, & fugam suorum se trans Rhenum recepit: inter quem Confluentem, & Coloniensem ciuitatem, (quæ post Vbiorum fuit) ponte factō, Cæsar, primo transiit exercitum. pag. 82.

Curiosolitæ, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatis Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellatur. proximi Andegauensibus, Sesunijs, Osismis, Vnelis, Venetis, Auleris, Rhedonibus. Hos Corisopitenses esse, plerique placet. Quæ ciuitas est Episcopalis, in prouincia Turonensi. Britannia Ducatu, Regnoq. Francorum siti: Cornouaille, Gallis. pag. 56. 57. & 204.

D

DACI, populi erant Transrænani, Danubio fluuio, & Anaribus, siluæq. Hercyniæ finitimi, quos olim Hungariæ partem habitasse, plerique transdunt, & post in maritima loca Noruegiæ proxima celsisse. Lucanus, lib. 2.

Danubius, fluuius Germaniæ, ex monte qui ab alijs Irancus dicitur, non longe a Reticis alpinis,

populos esse ciuitatis Ebroicorum, quæ est Episcopalis in provincia Rotomagensi, Ducatu Normania, & Francorum regno sita. pag. 67.

Elauer, fluius inter Celtas apud Aruernos, Gergouiam opidum, in altissimo monte positum, præterfluens. qui fere ante Autunnum uado transiri non solet, in Regno Francorum situs, nomen adhuc retinens; Gallice, Allier. pag. 178.

Effui, populi pacatissimi, & quietissimi, proximi ciuitatibus, quæ Armorica appellantur, remoti a Belgis ultra c. millia passuum. Hos inter Celtas fuisse, coniectura est, forte in Normania, aut Britannia citeriore, & Regno Francorum siti. Galli Retelois appellant.

F

FLVSTATES, populi in Aquitania, proximi Vocatibus, Tarusatibus, Sontiatibus, Garumnis, & Hispania citeriori, in Regno Francorum siti. Comitatus est in Vasconia consistens, ad Comitem de Fuxo pertinens nomen retinet etiam nunc. pag. 73.

Fristos, Oceano, & Batavis finitimos, pluraque loca, & insulas circa Hollandiam, Geldriam, Brabantiam, & Traiectensem urbem, ac ostia, quibus Rhenus Oceanum mare in influit, habitantes. non memorat Cæsar, sed Tacitus, referens, eos transrhennam gentem tunc fuisse.

G

GABALLI, populi inter Celtas, proximi Heluijs, & Cadurcis, Vellaunijs, & Aruernis, quorum sub imperio esse consueuerant. Ciuitas est Episcopalis pro-

provincia Bituricensis olim, nunc Arelatensis, in Regno Francorū sita, nomen retinens. pag. 197. & 203.

Galli omnes in Septentrionibus sunt positi, Carnunum autem fines, regio totius Gallie media. Galli virtute belli omnibus præferbantur, ac Germanos superabant, ut ultro eis bella inferrent, & propter hominum multitudinem, agrique inopiam trans Rhenum colonias mitterent, & quod a Dite patre se prognatos predicabant, spatia totius temporis non numero dierum, sed noctium finiendo, ita ut noctem dies subsequatur. Coniectura est, horarum initium apud eos media nocte incipere consueuisse. Apud hos sunt tres præcipue ciuitates, Trauirensis scilicet, Coloniensis, & Maguntina, quæ in Imperatoris electione principatum obtinent. Constitutas autem apud Gallos eas, coniectura est, ut CHRISTI forte fidem facilius introducerent, apud Germanos, eorum finitimos.

Garites, populi in Aquitania proximi Auscis, Garumnis, Vocatibus, Tarusatibus, Sontiatibus, & Hispania citeriori, quos, coniectura est, fuisse Lacortes, nunc Lectorenses. Ciuitas est Episcopalis, in provincia Auscitana, & in Vasconia, ac Francorum Regno sita. pag. 73.

Garoceli populi, citra Rhodanum, finitimi Catuvrigibus, ultra alpes Graias, quibus hodie nomen est Mons Cinesius, siue Cincrum. Hac Hannibal, Auctore Livio, non sine ingenti difficultate, exercitum in Italiam transduxit. Hi non longe a Centromibus, qui Tarentasij sunt, nec ab Isara fluuio extra Celtas, Belgas, & Aquitanos in Sabaudia constituti sunt. pag. 7.

Garumna, flumen, Celtas ab Aquitanis diuidit, qui scilicet Aquitani consistunt inter illud flumen, montesq. Pyrenæos, ex quibus oritur, & in mare Oceanum influit, quod Aquitanicum appellatur. pag. 1. Lucanus in 1. & Tibullus eleg. vii.

Garumni, populi in Aquitania, proximi Aufcis, Vocatibus, Tarusatis, Sontiatibus. & Hispania ceteriori, in Regno Francorum siti. pag. 73.

Gebenna, mons, qui Heluios ab Aruernis separat, ut lib. vii. Cæsar dicit. Distat autem hic mons plurimum a Geneva opido. Meminit huius & Plinius. pag. 162. 191. & 192.

Geldubam, Germaniæ locum prope Rhenum, Maguntinam, & Coloniæ urbes metropolitanas, non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Genabum, inter Celtas, Carnutum opidum, quod pons Ligeris fluminis continebat, proximum Vellauoduno, & Agendico, opidis Biturigum, in Regno Francorum situm. pag. 159.

Geneua, opidum Allobrogum, proximum Heluetiorum finibus, ex quo pōs, super Rhodanum fluum situs, ad Heluetios pertinebat; ubi a lacu Lemano (quem Lausane dicunt) Rhodanus ad Ligusticum mare profluit: finitimum Antiuatibus, & a Gallia, prouincia Romanorum, non longe distans: Nunc Duci Sabaudia, siue eius ciuitatis Antisti, proprio Comitatus nomine subest: extra Celtas, Belgas, & Aquitanos. Ciuitas est episcopalis, in prouincia Viemensi, nomen præsertim Gallice retinens. Hanc memorat Lucanus lib. 1. pag. 5.

Gergo.

Gergobina, inter Celtas Boiorum opidum, quos Heluetico prælio victor Cæsar ibi collocauerat, Aeduisque attribuerat, ut supra descripsimus, ita finibus Aeduorum, proximum Auarico, & Nouioduno, Biturigum opidis, in Regno Francorum situm. pag. 163. Vide Boij.

Gergonia, in Celtis inter Aruernos opidum secundum flumen Elauer, in altissimo monte positum, forte nunc Claromontensis, ciuitas Episcopalis, in prouincia Bituricensi, & Francorum Regno sita. pag. 179. 180. 186. 188.

Germania, ut plerisque placet, inter Danubium & Rhenum flumina protenditur, omnesque illic habitantes populos a fontibus eorum usque ad maria, in qua ambo influunt, complectitur, nec non, & eos, qui ceteriores Rheni ripas attingunt, Eburones, Condrusos, Treuiros, Aquisgranum urbem, & plerisque Belgas ortos a Germanis cis Rhenum flumen antiquius in Galliam transluctos. Superior Germania pars, quæ Alta dicitur, ab alpibus Italiae imminentibus usque ad Maguntinam urbem Rheni fluminis ceterioribus ripis adiacentem protenditur; inferior ab inde usque ad mare Oceanum. Horum ciuitates pro gloria habebant, finitimos longissime explere. pag. 139. & dein.

Gorduni, populi inter Belgas, sub imperio Neruiorum, proximi Centronibus, Pleuosijs, & Grudijs, Gantois, Gallice. pag. 119.

Grinnes, inter Coloniensem, Traiectensem urbes locum ultra Nouesium opidum Rheno adiacentem non memorat Cæsar, sed Tacitus: qui ut cōiectura assequi

assequi possumus, Cleuis est, unde Cleuensis Ducatus dicitur, cui satis uocabulum alludit. Hinc mater Ludouici XII. Francorum Regis, Maria nomine.

Grudij, populi inter Belgas, sub imperio Neruiorum, proximi Centromibus, Pleumofis, & Gordunis, Gallice, Lannois. pag. 119.

Gurgenos, Germaniæ populos, prope Rhenum fluuium, & Geldubam Batauis proximos, non memorat Cæsar, sed Tacitus. Sunt, qui Cugernos malim.

H

HARVDES, populi transibrenani sunt, in Galliam Celticam, circa fines Sequanorum, ac Aeduorum ab Ariouisto, Germanorum rege, transportati. pag. 21. 24. 25. & 36.

Helueteri, populi inter Celtas, proximi Cadurcis, Gaballis, Vellaunis, & Aruernis, quorum sub imperio esse consueuerant, in prouincia Bituricensi, & Regno Francorum siti. pag. 203. nonnulli Helueteri corrupte legunt.

Heluetij inter Celtas populi sunt, bonitatem agri habentes, finitimi Constantiensi, Basiliensi, Sedunensi, ac Geneuensi, & Vesontinæ diocesibus, ac ultra Lansanensem agrum protensi, hinc ex maxima parte Vesontinæ prouinciæ sunt, atque ad Sabaudia Ducatum extendebantur. Quorum fines erant in longitudine ab ortu Rhodani inter Curientem, & Sedunensem dioceses, montesq. Brigam, & Sancti Bernardi, usque fere in Bellicensē diocesim, cuius populi, ut coniectura est, olim Sebusiani sunt dicti. In latitudine autem a monte Iura circa Basiliensem & Constantiensem agros, usque

usque ad ortum fluminis Rhodani, quæ latitudo ab inde usque ad finem lacus Lemani, ubi pons est, & ciuitates Geneuæ, angustior fiebat. Quibus limitibus ad huc XII. Heluetiorum pagi, ut tempore Cæsaris, cõsistunt. Berna caput nunc gentis, Suricum, Lucerna, Tugregium, qui olim pagus Tigurinus, Verbigenus, &c. dicebantur. qui sæpe ultra Rhenum transeuntes, bella cum Bauaris, Suenis, & alijs transibrenanis finitimis, (quos altos Alemanos nominamus) seu cum his, qui tunc loca illa incolebant, quæ nunc Constantiensis, Curientis, Tridentinæ, & finitimarum sunt diocesis, gerebant. Hos, cum per Galliam, prouinciã Romanorum, transire prohibiti essent a Cæsare, angusto, & difficili itinere, uix qua singuli carri ducerentur, per loca, ubi claues, & Iouigni castella nunc sunt in extremis Sabaudia, & Burgundia finibus in Sequanos, qui nunc Comitatum Burgundia habitant, penetrasse creditur, & ad Ararim fluuium circa Surregiũ, & Vredunum, castella, id flumen attingentia, ac in Aeduos, ubi nunc Ducatus est Burgundia, contendisse. Hi a plerisque Sutenfes, a nonnullis Federati dicuntur: agroq; & uicos possident in Italia citra montem, qui Sancti Gottardi dicitur, in diocesi Mediolanensi. Contra hos Cæsar suo, ac suorum equis admotis, se prelium commississe refert, & cum VI. legionibus, equitatuque, & auxiliariis copijs duobus prelijs, uno ad Ararim fluuium, altero in Aeduis, Heluetios ad CCLXII millia, eorum, qui ferre arma poterant, fudisse: & tamen ancipiti prælio pugnatum diu, atque acriter, ut toto prælio, cum ab hora diei

VII. usque ad vesperam pugnaretur, auersum hostem nemo uidere potuerit. Hi, cum sepe in Italiam erumperent, a Carmaniola, duce Philippi Mediolanensis principis, praelio uicti, intra fines se suos postea continuere. Nostra demum aetate, a Carolo IX, Francorum Rege in terra Italia cogniti, magnum sibi nomen compararunt, ut nullus pedicatus melior esse censeatur. Quod superiore anno, xxx millia eorum a Venetis euocatis, (id quod nunquam ante acciderat) fugatis ex Italia Gallis, multo magis comprobatum est. Atque hoc anno fugatis eisdem ad Nouariam per insidias castra nocte aggressi, magnum sibi nomen compararunt pag. 1. 3. 8. 9. & dein.

Heluij, populi inter Celtas, Aruernorum fines coniungunt. Hos mons Gebenna ab Aruernis diuidit, Proximi sunt Caballis, Ruthenis, Cadurcis, Volcis, Arecomicis, ac Gallia, prouinciae Romanorum. Ciuitas est Episcopalis, in prouincia Bituricensi, & Regno Francorum sita, nunc Albiensis dicti. Hinc M. Tullij Ciceronis matrem ortam esse, Eusebius, & alij tradunt. pag. 162. & 197.

Hercynia, Germaniae Transrhenanae silua est, fons ab Hercyno, monte Germaniae, dicta, latissima, ac supra omnes alias longissima. Oritur ab Helueticorum, et Memetum, ac Rauracorum finibus, rectaque fluminis Danubij regione, pertinet ad fines Anartium, & Dacorum, quos plerique putant Hungariae partem habitasse. Hic constat Nemetes, qui Sipienses uocantur, & Heluetios trans Rhenum fines tempore Caesaris habuisse. Quae silua multo longior, atque latior est, quam

quam Italia, uel Gallia tota. pag. 146.

Hermunduros, transrhenanos Germaniae populos, Ligijs, Hungariae populis, Catiisque, Cheruscis, ac siluae Hercyniae, & ultra illam proximos, memorat Tacitus.

I

IBERNIA, insula est ad Hispaniam occidentemque Solem sita, qua medium Angliae latus uergit: dimidio minor, (ut existimatur) quam Anglia. Sed pari spatio transmissis xxx millibus passuum in Iberniam appelles, ut in Britanniam. In hac sunt plures metropoles, & ciuitates Episcopales, quam in Anglia. Eam quidam nominant Hirlandiam. pag. 105.

Icenos, in Anglia populos, ab Ostorio, Romano duce, subactos, memorat Tacitus, qui forte Icij portus accolae fuerunt.

Iosedum, inter Celtas opidum, fluminis Sequanae ripas citeriores attingens supra Melodunum opidum ei finitimum, & Lutetia, (quae Parisiorum est) proximum, non longe a Senonibus, in Francorum Regno situm. Hodie Corbeil nominatur. ut quidam existimant. pag. 185. Vide Glareanum, in libr. VII. Comm. Caes.

Ilius, portus, inter Belgas, Morinis, Oceanoque maris finitimus est Ambianis, & Atrebatibus proximus, a continenti Britanniae (quam Angliam dicimus) xxx millia passuum distans, & transiectui commodissimus, cui ad dexteram Zelandia insula, Hollandia, & Flandria; ad sinistram autem, Comitatus, qui dicitur Pontus, Picardiae pars, & Normandiae Ducatus.

Ex opposito vero Anglia consistit. Opidum est illic, populorum, quibus Calietum nomen est. Id, adiecto Iuij Portus nomine, ut quibusdam placet, Calitium nuncupatur. Morinensis, diocesis, in regno Francorum, & potestate Anglorum regis situm. Hunc portum memorat Lucanus in primo. Dicitur autem uidetur Iuius ab itando ut innuit Paullus Aemilius, libro vii. de reb. gest. Franc.

Iura, mons, Sequanos ab Heluetijs diuidit, incipit in finibus Basiliensium, ac Constantiensium, protensus fere in Sebusianos, nunc Bellicenses, provincie Vesontinae, qua Sequanorum fines Rhodani perueniunt. Illac enim Caesar ex Allobrogibus in Aeduos ad Ararim contra Heluetios legiones traxisse, opinio est: ciuitates namque, opida, & uici, sicut olim continetur nominibus populorum, ita ut plurimum eiusdem in locis remanserunt de illorum diocesis, provincijs, tribubus, ac regionibus. pag. 2. & 5.

L

LATOBRIGI, finitimi Heluetiorum sunt, inter Celtas, non longe ab Allobrogibus, quos Lausanenses fuisse, coniectura est. Ciuitas est Episcopalis provinciae Vesontinae, in Ducatu Sabaudiae sita, ac eius proprio Antistiti subdita. pag. 4. 18. 19.

Lemanus Lacus, inter Celtas, quem Rhodanus influit, Galliamque, provinciam Romanorum, ab Heluetijs diuidit, qui hodie Lausanæ Lacus dicitur, per quem Rhodanus ad Pontem Genæ urbis effluit. Lucanus in i. pag. 2. & 5.

Lemouices, item populi inter Celtas, ex ciuitatibus

bus Oceanum attingentibus, quæ Armoricae appellantur, proximi Vnellis, Venetis, Rhedonibus, Andeganensibus, Cenomanis, Lexouijs, in provincia Turonensi, Regnoq. Francorum siti. Limosins, Gallice.

Lepotij, populi sunt Germaniae, qui Alpes incolunt, inter Sedunensem, & Curiam dioceses. Hos, quibusdam placet, fuisse Sarmatas, apud quos Rhenus fluitans boritur. Forte hodie Suitenses dicti. inter fontem Rhodani fluij, & Rætias Alpes siti. pag. 79.

Leuaci, inter Belgas, sub imperio Neruiorum, proximi Grudosis, Pleumosijs, Gordijs, & Centromibus. Hodie, Louanium pag. 119.

Leuci populi, finitimi Lingonibus, & Sequanis, (qui Burgundi sunt) ac Mediomatricibus, (qui Metenses hodie dicuntur) Belgis attribuuntur, & Treuicenses provinciae. Hodie Tullenenses dicti. Ciuitas est Episcopalis, in Lotharingia regione. Hos memorat Lucanus lib. i. pag. 28.

Lexoui, qui & Lexobij, populi inter Celtas, sunt proximi Osismis, Nānetibus, Ambiliatibus, Diablintribus, & Aulercis, ex ciuitatibus Oceanum attingentibus. Hos quidam opinantur esse accolae ciuitatis Lexouensis, quæ est Episcopalis in provincia Rotomagensi, Ducatu Normaniae, & Francorum regno sita. Gallice, Lisieux. pag. 63. 64. & 67.

Ligeris, seu Liger flumen, non longe ab Aeduorum finibus, in Celtis oriens. eos Biturigibus diuidit, in Carnutes, diu per Celtas lapsus, multisque obliquis gyris Aquitaniam alluens, in Oceanum mare, quod Britannicum dicimus, influit. Dignum memoria refertur,

fertur, a Philippo, qui secundus hoc nomine regnavit apud Gallos, vadum hic primum inuentum, cum antea nunquam vado transiri potuisset. pag. 62. 161. 191. Huius fluminis meminit Tibullus Elegia vii. Gallice, Loire dicitur.

Ligios, populos in Hungaria, non memorat Cæsar, sed Tacitus, proximos Hermunduris, & Cattis.

Lingones, inter Celtas populi finitimi Aeduis, Sequanis, ac Tullensibus, (qui dicebantur Leuci) nomen retinēt. Ciuitas est Episcopalis, in prouincia Lugdunensi, ac Francorum Regno sita. Langres, ab indigenis. Hos memorat Lucanus lib. primo. Hinc Statium poetam, qui Thebaida, & Achilleida heroico uersu scripsit, ortum transdunt. quamuis Statiij nomen seruum significat, ut scribit A. Gellius, pag. 17. 28. & 79.

Londinum, opidum in Anglia insigne, copia negotiorum, & mercatorum maxime celebre, non memorat Cæsar, sed Tacitus. Ciuitas est Episcopalis, in qua Angliæ Reges, Principes, senatus, populi, & mercatores continentur in prouincia Cantuariensi sita.

Longobardos, Cheruscis, Cattis, Caucisque propinquos, inferioris Germaniæ populos, Tacitus refert; quos nonnulli Vuest falos fuisse opinantur, non longe a caninesutibus, ac Phrysiis. Quidam uero, eos Pannonos fuisse, transdunt. Hi sunt, qui, cum Italiam ferme omnem occupassent per CC. & IV. annos, tandem a Gallis Rege Carolo pulsati sunt; ita tamen, ut Cisalpinæ Galliæ nomen ab his ad nostra tempora perueniret.

Lucum,

Lucum, municipium Vocontiorum, prope Caturiges, Garocelos, Centrones, & Allobroges. Tacitus memorat.

Lugdunum, urbem ad Rhodani ripas, & Viennæ finitimam, Seneca in Epistola ad Lucilium refert, fatali igne suo tempore exustam: quam inter Celtas adscribere, quibusdā placet; quoniam omnes eius suffraganei, & pars urbis, Ecclesiæq. ipsa matrix in Celtis sunt. Hinc Plotius, qui primus Romæ Rhetoricam docuit Latium, ortus est; a quo Romæ se puerum, cum Q. fratre, Latine primum doctum esse, Cicero refert. Opidum hoc Munatius Plancus condidit, sed annis post C. incensum Romani restituerunt.

Lutetia, inter Celtas est, prouinciæ Senonensi adscribitur, opidum erat Parisiorum, positum in insula fluminis Sequanæ, quod perpetua palus influit, proximum Bellouacis, Agendico opido, ac Senonibus, & Meloduno opido finitimum: nunc, urbem Parisiensem esse, dicunt. Ciuitas est Episcopalis, in Francorum Regno sita: in quam Cæsar se concilium transtulisse, & patrum suorum memoria Parisios cum Senonibus ciuitatem coniunxisse, scribit. pag. 133. 192. 193.

M

MAGETROBIA, locus in Celtis, in quo Ariustus, Germanorum rex, copias Gallorum prælio uicit, non longe a Paludibus; quem Rheno flumini proximum, & circa ipsum fuisse, coniectura est. Gallice, Toaut. pag. 21.

Maguntiacus, inter Belgas Germaniæ ciuitas metropolis, quæ nunc Maguntina dicitur, citeriores

O o Rheni

Rheni ripas attingens, a Tacito relata, qui etiam mollem a Druso, ad remouendum Rhenum fluium, refert, & a Paullino Pompeio, Romanarum legionū in Germania Duce, sub Nerone Imperatore perfectam.

Mandubij, populi erant inter Celtas, incola opidi, cui nomen Alesia, inter fines Lingonum, & Aeduarum, proximi uico, quem Flauignium dicimus. Nūc in Ducatu Burgundiæ, regioneq. Alsetum, ab Alesia ut quibusdam placet, dicta, quibus uocabulū addit, in diocesi Aeduensē, & Regno Francorum sitū. pag. 207.

Marcodurum, Vbiorum uicus, procula Rhenifluminis ripa, &, ut coniectura est, transrhenanus. Tacitus.

Marcomani, populi Germani sunt, qui cum Ariouisto, Germanorū rege, a Cæsare sūt prælio superati, quos coniectura est fuisse transrhenanos. Sic & Harudes & Ariouistus ipse Germani fuerunt, cuius fere omnes reliquas copias cis Rhenum incoluisse uidemus, ut sunt Triboci, (hodie, Argentineses;) & Nemetes, (nunc, Spirenses) ac Vangiones, (qui Vormacienses pellantur) ac Sedusi, quos forte Sedunos prope montes Brigā, et Sācti Bernardi opinari possumus, nisi quis forte Marcomanos conijciat eos esse, qui ualle Heluetij finitimā incolit, cui nomē est Marecomana, Sequanis, & monti Iuræ proximam. Cum his Marcus Antonius, cognomē: o Philosophus, periculosissimum, & Diuturnum bellum gessit. Tandem, Christianorum precibus, qui pluuiam a Deo impetrarunt, cum exercitus Rhomanus sui laboraret, victi, & in ad-

ditio-

ditionem accepti. pag. 36.

Marsacos, Germaniæ populos, Batauis, Caninesatibus, Tungrisq. proximos, &, ut coniectura est, cisrhenanos, non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Matiscon, inter Celtas opidum, tunc in Aduorum finibus ad Ararim fluium, qui Saona nunc dicitur, inter Lugdunensem, & Caillonensem urbes. Ciuitas est nunc Episcopalis prouinciæ Lugdunensis, nomen retinens, in Comitatu Matisconensi, & Francorum Regno sita. pag. 213.

Marrona, fluius est, Celtas a Belgis desinens, in finibus Lingonum, & prope Tullensem agrum, nec longe a fonte Mosæ fluminis oritur, Catalaunum ciuitatem Episcopalem in Campania Francia interfluens, per Fræcorum Regnum prorsus labens, parum supra Parisiensem urbē Sequana fluiuo miscetur. pag. 1.

Mediomatrices, populi inter Belgas, finitimi Treuiris, Tullensibus, & Tribocis (hodie Argentinesibus) Hos Metenses esse, constat. Ciuitas est Episcopalis prouinciæ Treuirensis. pag. 79. & 203.

Melodunum, inter Celtas opidum, in insula fluminis Sequanæ positum, Agendico opido, Senonibusq. proximum, ac Lutetiæ, (quæ hodie ciuitas Parisiensis est) & Iosedo, ad ripas Sequanæ posito, finitimum. Olim ciuitas Episcopalis erat, nunc etiam opidum est in Francorum Regno; nomen retinens. Gallice, Melun. pag. 192.

Menapij, populi Galliæ, inter Belgas, Treuiris, Condruis, Arduennæ siluæ, Rhenoq. finitimi, densissimas siluas, perpetuasq. paludes, & ad utramque

Oo 2 Rheni

Rheni ripam, agros, aedificia, uicosq. habebant; proximi Vbijs, Eburonibus, & Sicambri, qui hodie Geldrenses sunt. Hi scilicet Sicambri ad Confluentē Mosae, Rhenique, Oceanum etiam mare attingunt. nunc Iuliacensis Ducatus est, Colonienfis Diocesis; angustior satis, ut uidetur, ac subductior, quam pridem Menapiorum fines essent. pag. 40. 63. 73. & 96.

Metiosedum. Vide, Iosedum.

Maesius, trans Danubium flumen populos, Pannonibus finitimos, non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Mona, insula est, sic nominata in medio cursu inter Angliam, & Iberniam fere ab utraque xv. millia passuum distans, ad Occidentem uergens: circa quæ loca etiam cõplures minores subiectæ insulæ esse existimantur; ubi multo breuiores sunt noctes, quam in continenti; sicut etiam, quanto magis ad Occidentem uergimus, breuiores æstate noctes, & hieme longiores manifeste uidemus. pag. 105.

Monam insulam in Rheno fluuio Hollædia, Phrysiæ, ac Geldria proximam, unde forte dicti sunt Monasterienses, non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Morini, populi sunt inter Belgas, Atrebatibus, Ambianis, Nervijs, Oceanoq. mari finitimi, a quibus breuissimus in Britanniam, nunc Angliam, est transitus. cõtinentes siluas, & paludes habebant. eorum finibus comprehenditur Comitatus, cui nomen est Pontus, ad Abbatiam Sancti Bertini directo iure pertinet, ueteri nomine Ponti, quo regio illa a plerisque describitur. Ciuitas est Episcopalis, quæ Latine nomen retinet, Gallice uero Terauana nuncupatur, in prouin-

provincia Rhemensis, & Regno Francorum sita. pag. 40. 63. 73. & 86.

Mosæ, flumen, profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum, in Francorum Regno, non longe ab ortu Matronæ, & Araris fluuiorum: & parte quadam circa Nouimagium Ducatus Geldriae opidum, longe ab Oceano fere xxc. millia passuum, ex Rheno recepta, quæ appellatur Vualis, insulam efficit Batauorum, (qui hodie Hollandini dicuntur) Oceanumq. influit; & sic in Celtis oriens immergitur Belgis. pag. 79.

Mosellam, fluuium, qui circa fines Lingonum in Celtis oriens, Metuensē, ac Treuirensē urbes præterfluit, & Confluentiam, Germaniæ cisrhenanæ opidum, intersecat; illicq. Rhenum influit, non memorat Cæsar, sed Tacitus; referens, L. Verum, Nerone imperante, Romanarum legionum in Germania legatum, Mosellam, atque Ararim flumina, facta inter utrumque fossa, parasse connectere, ut copiae per mare, dehinc Rhodano, & Arare subuectæ per eam fossam, mox flumine Mosella in Rhenum extra Oceanum decurrerent; sublatisq. itineris difficultatibus navigabilia inter se Occidentis, Septentrionisq. litora fierent; cui operi Aelium Gracilem, Belgicæ legatum, inuidisse dicit; deterrendo Verum, ne legiones alienæ provincie assuescerent studia Galliarum affectare, formidolosum ad imperatori dicitur, quo plerumq. prohibentur conatus honesti. Tacitus lib. xiiii.

N

NABALLIÆ flumen, trans Rhenum, Germaniæ

arensem, & Phrysum agrum alluens, non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Nannetes, populi inter Celtas, Osismis, Lexobius, Ambiliatibus, Diabliatribusq. proximi, ex maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus, oppositi Anglia. Ciuitas est Episcopalis, in prouincia Turonensi, ac Britannia citeriore Britonante, & Regno Francorum sita, nomen retinens, et Comitatus titulum habens, qui semper Ducis Britannia primogenito adscribitur. Nantes, hodie dicti pag. 63.

Nantuates, qui a quibusdam Antuates dicuntur, populi Germaniæ, circa Rhenum fluium, pro quorum fines longo spatio, quasi ab ortu suo, Rhenus ipse citatus fertur, proximi Heluatius, ac Sequanis. Hos Constantienses nunc esse, satis constat Ciuitas est Episcopalis Maguntina prouinciæ pag. 87. Nantuatium meminit Plinius, lib. 3. cap. 20. & Strabo lib. 4.

Narbona, Gallia ciuitas, prouinciæ Romanorum, finitima Tolosatibus, & non longe a Sontiatibus, populis Aquitania. Ciuitas est metropolitana, nomen retinens. In hanc enim C. Cæsar, dictator colonos ex Martia legione milites deduxisset, Martius Narbo postea dictus est. pag. 70. 161. & 246.

Nemetes, populi Germani, inter Belgas numerantur, finitimi Metensibus, Argentinesibus, Vuormaciensibus, & Rheno flumini, fere omnes Germanica lingua utentes. Ciuitas est Episcopalis, prouinciæ Maguntina, & Alsatia adscribitur, nunc Spirensis dicta. Est & alia Alsatia maritima prope insulam quandam

Phry-

Phrysiæ. Alsatia autem, in qua Spira, & Argentiua ciuitates consistunt, ut quidam opinantur, nomen indidit regioni illi Ducatus Burgundia, in qua Alsetum regio est sita, atque id nomen ab Alesia olim opido diuinitur, quasi Ariouistus, Germanorum Rex, qui Alsatia præerat, id ei nomen imposuerit. pag. 36.

Nemetocerna, in Belgio, ubi interdum hiemaui Cæsar, inter Belgas, dicta forte a Nemetibus, nunc Spirensibus pag. 240.

Neruij, populi inter Belgas maxime feri, Atrebatibus, Ambianis, Aduaticis, Morinis, Vello castibus, Veromanduis, ac Treuiris finitimi. A Bellouacis longe absunt, quos Sabis, & Scaltis flumina irrigant. Nullus ad eos mercatoribus aditus erat, nihil uini, reliquarumq. rerum, ad luxuriam pertinentium, patiebantur inferri, ne eorum animi elanguerent, uirtusq. remitteretur, magna uirtutis homines maius in discrimine, quam usquam in tota Gallia, Germania, aut Britannia fuerit, uniuersum Cæsar's exercitum deduxerunt; ita, ut Neruiorum proelio rem in angusto uidisse, neque ullum fuisse subsidium, quod submitti posset, & scuto a nouissimis uni militum detracto in primam aciem se processisse, quod solum in extrema spes salutis imperatori licet, Cæsar ipse testetur. nunc Tornacenses dicti. Ciuitas est Episcopali, in prouincia Chemeni, & limitibus Francorum Regni sita pag. 47. & alibi sæpe.

Nitiobriges, populi inter Celtas, proximi Rutenis, & Gaballis, ac Narbonensibus, Galliaq. Prouincia Romanorum, in Bituricensi prouincia, & Fran-

corum Regno siti. Montpellier, hodie a Gallis dictum. pag. 161.

Noricus ager, trans Rhenum non longe a Danubio, & Athesi, Germania fluminibus, intra Tridentinam, ac Constantiensem, & Curiensem diaceses, satis proximus Bauaris, ac Suenis, qui Vallis Norica appellatur, in quem Boii, oppugnata Norica, transferantur. Inde Tacitus affirmat, quod Noricos, Rætosq. Rhenus fluuius interfuit, quibus Rætis Lepontij fuerit proximi. Norimberga, nunc a Germanis. pag. 4.

Novesium, opidum Germania, nunc Nuffia dictam, Coloniaensis diacesis, Rheno fluuiio, & Cleuensi Ducatui proximum, citeriores Rheni ripas attingens, non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Noviodunum, inter Belgas opidum, finitimum Suessionibus, & Veromanduis, proximum Parisiis: nunc ciuitas Episcopalis, nomen reuincens, in prouincia Rhemensi, & Francorum Regno sita. Gallice, Noyon.

Noviodunum, item Celtarum opidum ultra Ligerim fluuium, in finibus Biturigum, proximum Auarico, Biturigum opido, ac Genabo, Carnutum opido, & Vellaunoduno, & Agendico, Senonum opidis, in Regno Francorum situm.

Noviodunum, item inter Celtas Aeduorum opidum, ad ripas Ligeris fluuii, proximum Bibracti, opido Aeduorum, in eorum finibus, & Francorum Regno situm. pag. 45. 164. 165. & 190. 191.

OCELLUM, (quod & Oscellum, seu Oscella) est

est citerioris prouinciæ extremum, a quo per alpes in ulteriorem Galliam, Centronesque, (nunc, Tarentanos) ac Garocelos, Caturiges, Vocontios, & Allobrogas transitus est. Auillane, & Secluse uicis proximum. nunc, ut coniectura est, Nouesium nuncupatur. Seclusa autem, ut nonnullis placet, dicitur quasi citeriorem Galliam secludens. Diacesis est Taurinensis. Tres enim legiones in Aquileia hiemantes poterat Cæsar per Reticas, vel Lepontias alpes breuius ultra montes, & in agrum Heluetiorum eundo Tridentum transducere. sed intendens in ulteriorem Galliam ad comprimendum Heluetiorum agmen, iam in agro Aeduorum consistentium proficisci, ut opinio est, in agrum Cremonæ paullo ante edificatæ, dehinc Placentiam, ac Taurinum peruenit, qua proximum iter in ulteriorem Galliam erat, per alpes legiones transducturus. pag. 7.

Ostodorus, uicus Veragrorum, hodie dicitur Sancti Maurij extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, in Sabaudia, inter Sedunos, Antuates, & Allobrogas, in ualle non magna adiecta planicie, altissimis montibus undique continetur in duas partes Rhodano fluuiio diuisus, diacesis Sedunensis. pag. 58.

Ordouices, populos in Anglia, arduis montibus proximos apud quos Ostorius, Dux Romanum, Caracacum in Anglia imperantem prostrauit. non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Ossini, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus, Oceanum attingentibus, proximi Lexobis, Vnellis, Nancibus, Venetis, Ambiliatibus, Diablintribus,

Curio

Curiosolitis, Sefuuijs, Aulercis, Rbedonibus, inter ciuitates Armoricas nominantur, in prouincia Turonensi, Regnoque Francorum siti. Horum litora Britannico sunt mari aduersa, ut refert Pomponius Mela. pag. 56.

P

PAEMANI, populi in Belgas, nomine, & numero Cermani appellati, Eburonibus, Condruſis, Cheruſis proximi. Hos, coniectura est, fuisse inter populos diocesſis Leodiensis. pag. 40.

Pannonos, trans Danubiū fluiū populos, quos Hūgaros dicimus, non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Parisi, populi inter Celtas, qui Senonensi prouincia attribuntur, Senonibus, Bellouacis, & Argentico opido proximi, ac Meloduno opido finitimi, Lutetiam habent opidum, quam nunc Parisiensem Episcopalem urbem inhabitant, positam in insula fluminis Sequana, quod perpetua palus influebat, in Regno Francorum siti pag. 133.

Petrocorij, quos Petragorios dicimus, populi in Aquitania, proximi Piclavis, ac Santonibus. Eorū ciuitas est Episcopalis, nomen retinens in prouincia Burdegalensi, & Francorum Regno siti. pag. 203.

Pictones, populi inter Aquitanos, Santonibus, Engolimensibus, & Petragorijs proximi. Eorum ciuitas est Episcopalis, in prouincia Burdegalensi, Regnoque Francorum sita, nomen retinens, & Comitatus titulo insigniti. Non longe ab his, Philippus Valesius, Gallorū Rex, ab Edoardo, Britannia Rege, memorabili pugna victus est. Poitiers, Gallorū lingua. pag. 230.

Plenno-

Pleumosij, populi inter Belgas, sub imperio Nerviorum, proximi Gordunnis, Leuacis, Giudijs, ac Centronibus, in diocesſi Tornacensi siti. Flamingi. uulgo. pag. 119.

Præiani, populi in Aquitania, proximi Bigerrionibus, Vocatibus, Tarusatibus, & Hispaniæ citeriori, in Regno Francorum siti pag. 73.

Primigenos, in Anglia populos, Antona, & Sabrine fluminibus propinquos, socios aliquando Romanorum, memorat Tacitus. Nunc in Tacito, lib. xlii. legas, Quod primi Iceni ab, &c.

Prouincia Gallia Romanorum, finitima erat Rhodano fluuiio, qui eam a Celtis diuidebat, ac mari Ligustico, & alpiſis, quas maritimas dicimus, & Allobrogibus, quibus limitibus etiā Delphinatus pars, ac prouinciæ, seu metropoles Ebredunensis, Tolosana, & Narbonensis, pro parte includebantur; licet Viennam urbem Strabo Allobrogibus adscribat. pag. 206.

Pyrenei, montes altissimi, maximiq. diuidunt vltiorem Hispaniam ab omni Gallia. pag. 269.

R

RAVRACI, populi finitimi erant Heluetiorum inter Celtas, proximi Rheno flumini, in prouincia Vesontina, quos esse Basilienses, coniectura est, quia per Heluetiorum, & Sequanorum fines Rhenus profluit, & ipsi Sequanis adscribuntur. Ciuitas est Episcopalis, quā Rhenus interfecat. Bernēses appellatur. pa. 203.

Rhedones, populi inter Celtas ex ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Armorice appellantur, proximi Aulercis, Sefuuijs, Curiosolitis, Osismis, Vnellis, Venetis,

Venetis, Andegavis, Cenomanis. Civitas est Episcopalis, in provincia Turonensi, et Francorum Regno sita, nomen retinet, in Britannia Ducatu consistit. pag. 56.

Rhemi, inter Belgas, proximi Celtis; fratres, & consanguinei, proximique Sueffionibus, cum quibus eodem iure, & iisdem legibus utebantur, unum imperium, unumque magistratum cum eis habentes; finitimi quoque Veromanduis, Treuiris, Metensibus, Catalaunensi, & Laudumensi diocesis, ac silvæ Arduennæ. Civitas est metropolis, cuius omnes suffraganei sunt in Belgica; nomen retinens; in qua Francorum Rex ungitur, & consecratur, in Regno Fræcorum sita. pag. 39. 40. 43. & 139.

Rhenus, Germaniæ fluvius, non longe a Danubio, & Rhodani fluminum fontibus, & fere in medio eorum oritur ex Lepontijs, qui a nonnullis Sarmate dicti, alpes incolunt, inter fines diocesis Curienfis, & Tridentinæ, non longe ab Italiâ, longoque spatio per fines Nantuatum, (qui Constantienses esse creduntur) Helvetiorum, & Sequanorum, (ex quibus sunt Basilienses) & Comitatus Ferretensis, Mediomatricum, (hodie, Metensium,) qui tunc usque ad Rhenum extendebantur, Tribocum, (nunc; Argentinesium) & Treuirorum citatus fertur, ac, ubi Oceano proximus est, in plures dissiuit partes, multius, ingentibusque insulis effectis, quarum tres fere a Phrysijs, ac reliqua a Sugambrijs. nunc Geldrensisibus, & Hollandis, qui olim Batavi dicebantur, ac a quibusdam feris nationibus incoluntur. Sunt etiam, qui hunc & Danubium in Retia oriri transferant,

tant, & non longe a locis, ubi vna Oltrinasca nascuntur. Rhenus igitur non attingit Sequanos, (hodie, Burgundos) nisi a finibus Helvetiorum, circa Basileam, usque in fines Argentinesium, Basilea enim comprehenditur inter Sequanos, & suffraganea est Rhesinæ metropolis. Inde est, quod reliqua pars fluminis Rheni ab eius ortu circa Curiensem diocesis provincie Maguntinæ usque in fines Basiliensium circa ipsum flumen tota ad Helvetios pertineant, qui, veteres R. in militaribus signis imitati, capita bouum, aprorum, ursorum, & similibus in vexillis suis depingere consueverunt. pag. 79. & 83.

Rhodanus, fluvius, Sedunos, Veragros, Allobrogas, & Galliam provinciam Romanorum, a Celtis dispartiens, oritur non longe a Danubio, & Rheni, fluminum, fontibus, circa fines diocesis Sedunensis, prope montem, cui nunc Briga nomen est; & ad Sedunum, Germaniæ urbem, decurrens, vicum Veragrorum, qui hodie Sanctus Mauritius dicitur, intersecat; Lacum Lemano, quem accolæ Lansanensem nominant, admittit, & ad Pontem Genevæ urbis eundem lacum egressus, in Lugdunum, Viennam, aliasque urbes, & insignia loca ad Volcas, nunc, Aucionenses, prolapsus, Ligusticum mare tribus ostijs influit. Rhosne, Gallis, hodie, pag. 24. & 23.

Rigodulum, locum inter Belgas, supra Mosellam fluvium, non longe a finibus Treuirorum editum; ubi Petillus Cerialis, Romanus, copias Treuirorum, & Germanorum, magis casu, quam prudentia, fudit, proxima Metensium finibus, montibus, et Mosella fluvio septum.

septum non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Rutheni, populi prouinciales, non longe ab Aruernis, & Santonibus, Narbona, ac Tolosa, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos. Eorum ciuitas est Episcopalis, nomen Latine retinens, in prouincia Bituricensi sua. Hi Comiti Armeniaci subiiciuntur, & Choderz disti. Hoc Lucanus in primo memorat pag. 161.

S

SABIS, inter Belgas flumen, Neruios irrigat, & Mosam, fluuium penes Condrosios, seu Namurcium, opidum Leodiensium, influit. Hodie Sambram uulgius nominat pag. 47.

Sabrina, in Anglia fluuium, Tacitus memorat.

Samarobrina, locus inter Belgas, ubi Cæsar Gallorum concilium induxit, & aliquando hiemauit, ac impedimenta exercitus, obsides ciuitatum, litterasque publicas, ac frumentum reliquit. Hanc Cameracensem esse urbem, quibusdam placet. Sabis enim fluuius eam interfluit, & his Gallica lingua satis alludit uocabulum; estq. fere locus ipse in medio Belgarum suu, fertilis, ac solo opportuno constitutus. Ciuitas est Episcopalis, & Imperialis, prouinciæ Chemenfis, forsitan ab Eburonicibus, populis ciuitatum, Oceanum attingentium, quæ inter Celtas erant, orti; uel a Segnis Belgarum populis. In hoc opido, v. ab hinc anno, fœdus inter omnes Christianos principes, ad internecionem Venetorum, iustum est, auctore Pontifice Iulio 11, quod Cameracense ab opido dictum est. Sunt tamen, qui Sandi Quinctini opidum malint pag. 110. 124.

Santoncs, inter Aquitanos populi finitimi Tolosantibus,

tibus, & protinqui Petrocorijs, Engolismensibus, Pictanis, ac Gallis, prouinciæ Romanorum. Ciuitas est Episcopalis, in prouincia Burdegalensi, in Francorum regno sita, nomen retinent pag. 6.

Sarmatas, Germaniæ populos, qui contra Suenos Vannio, Sueuorum regi, ab eis expulso, opem tulere. Tacitus refert.

Scaldis flumen, inter Belgas, Mosam influens, in extrema parte Arduennæ siluæ, nec longe ab Aduaticis, Neruios, & Tornacensem urbem interfecat, nomen retinet pag. 150. ubi Sabin legendum putant, non Scalden, quod ille in Mosam influit, iuxta Namurram, hic, non item.

Sebusiani, populi inter Celtas, extra Galliam, prouinciam Romanorum, trans Rhenum fluuium primi, Allobrogibus, Sequanisque, ac Aeduis, quorum erant clientes, finitimi, inter Lausanensem, & Lugdunensem diocesim sita, quos Bellicenses esse, coniectura est. Ciuitas est Episcopalis, in prouincia Vesontina Duci Sabandis subdita, siue eius Antisti. Per horum fines, ad loca, ubi nunc uicus, cui Sanctus Amor nomen est, in Comitatu Burgundiæ, ac recta ad Ararim, qui nunc Saona dicitur, ubi pagum Helueticorum Tigurinum delent, Cæsar peruenit circa Viredunum, & Tigurinum castella illius fluminis citeroris ripas attingentia pag. 7. & 196.

Sedusi, uel Seduni, populi Germaniæ, si pro Sedunum urbem incolentibus capiantur, ut coniectura est, Heluetijs, & pro parte Celtis annumerantur, uel saltem eius sunt finitimi, ipsosque Rhodanus fluminus

nius irrigat. finitimi etiã sunt Veragris, inter montes, quibus nunc Briga, & Sancti Bernardi nomẽ est, nõ longe ab Antu.ribus, et Allobrogibus Germanica lingua ex magna parte utentes. Ciuitas est Episcopalis, Tarentasiã, Latine nomen retinẽs; in cuius finib. Rhodanus oritur; nec lõge ab eis uersus Curieſem, & Trideninam diãceses, Rhenus exoritur. pag. 36.

Segai, inter Belgas populi, ex gente, et numero Germanorum, Condrusis finitimi, qui ambo populi sunt inter Eburones, & Treuiros, Comitatu Namurcenſi, Arduennæ siluæ, & Ducatu Luxemburgenſi, Mosæq. flumini proximi, nomen retinent. Eorum opidum diãcesis Leodiensis, illius Episcopo subijciuntur. pag. 149.

Segontiaci, populi in Anglia, mari proximi, & Cassus, Bibrocis, Trinobantibus, Cenimagnis, & Ancaliticis nunc forte Eboracenses dicti, cui satis alludit uocabulum. Ciuitas est metropolis. pag. 109.

Senones, inter Celtas, finitimi Belgis, Parisiis, ac Carnutibus, fuerãt antiquitus ante Cesarẽ in fide Aednorum. Ciuitas est metropolis, cuius omnes suffraganei sunt in Celtica, in Regno Francorum sita, retinens nomen, quã in Burgundia sitam vulgus vocitat. Forſan enim id inoleuit a primis Burgundinorum Regibus; quos Senones Lugduni, ac Viennæ post natum CHRISTVM per multa sæcula regnaſſe in Celtica, plerique transdunt. pag. 133.

Sequana fluius prorsus in Francorum Regno, Celtas, postquam Matrona fluius sibi immixtus est, & Belgis definiens. Oritur prope fines Aedueſis, ac Lingonen-

gomenſis diãcesum, in Ducatu Burgundiã in Alſeti regione, non longe a uico Abbatia, & monasterij sancti Sequani; ac per Trecensem agrum, & Parisiensem urbem delapsus, Rotomagum ciuitatem, & mare Oceanum influit, nomen adhuc retinens. pag. 1.

Sequani, populo, inter Celtas, hodie Burgundiã Comitatum incolentes, quos a Gallia, prouincia Romanorum, Rhodanus fluius diuidebat, finitimi Heluetijs, Aeduis, Lingonibus, ac Rhenis: ut per fines Comitatus, nunc Ferretensis, nihil, ut uidetur, de his, quæ in Ducatu Burgundiã sunt, tunc possidentes, quod illa omnia speciali nomine Aeduis, & Lingonibus adscriberentur, nec illi dicerentur Sequani, sed his solum, qui a Rhodano prope Bellicensis urbis diãcesim, usque ad Vefontinam ciuitatem maximam Sequanorum, & ab inde usque in fines Comitatus Ferretensis, ac diãcesis Argentinæ, Rhenumq. fluium proredebatur. Inter quos fluios Rhodani, & Rheni per ciuitatem illam Vefontionem, quæ quasi in medio est, v. dacrum iter expedito patet finibus iisdem. Ultra quoque Ararim fluium, non longe post eius ortum, Sequanorum fines, quos ipsa Vefontina diãcesis complectitur, protendi uidebantur. pag. 6. 7. 20. 21. 22. & 139.

Sesunij, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus, Oceanum attingentibus, quæ Armorica appellantur, proximi Aulercis, Curiosolitis, Rhedonibus, Osismis, Vnellis, & Venetis. Hos quidam putant esse Exifnos, quæ ciuitas est Episcopalis prouinciæ Tyromensis, in Regno Francorum sita. pag. 56. 57.

Sibutzates, populi in Aquitania, proximi Garumnis, & Auscis, Vocatibus, Tarusatibus, Cocosatibus, & Hispaniæ citeriori, in Francorū Regno siti, pag. 73.

Sicambri, populi Germaniæ, olim ex toto transrhenani, proximi Vbijs trās Rhenum tunc sitis, silvas, & solitudines habebant, ad quos ex Menapiorum, ac Eburonum finibus, Rheni transitu, maxime ubi ipse, et Mosā confluunt, brevis est aditus. Eburones enim Rheni citeriores ripas, Sicambri autem ulteriores incolebant: nunc opida, uicos, et agros, Sicambri, quos Celdenses appellamus, etiam inter Mosam, & Rhenum possident, quorum pars est diœcesis Leodiensis, pag. 85. & 152.

Silures, populos Angliæ, Tacitus refert.

Sontiates, populi, inter Aquitanos, finitimi Vocatij, & Tarusatibus populis, Aquitanis, & Tolosæ, ac Narbonæ, ciuitatibus Galliæ, prouinciæ Romanorum, & Hispaniæ citeriori: habentes opidum, natura loci, ac manu munitum, in Regno Francorum siti, pag. 70.

Suessi, populi Germaniæ, quos coniectare licet fuisse Constantiensi, Basiliensi, ac Sedunensi agro finitimos, & inter Celtas, Heluetiosque annumerari, sine forte Suteses esse, qui cum Turicensibus quondam Heluetijs nostra memoria bella gessere; uel Suessi, id est Sueui. nam, cū singulis annis domo Sueuorū media pars excederet, forte diuersas sibi ad habitandum regiones delegerunt. Ex quibus forsā sunt illi maritimi, qui Daciæ, & Noruegiæ sunt finitimi, ac qui circa Lepontios Rætosque habitabant; idem fere nomen

men Sueuorum habentes; a Sueuo monte; qui, ab ortu solis Germaniæ initium faciens, ad Cimbrorum usque promontorium magno aditu protenditur, forte dicti.

Suessiones, populi inter Belgas, fratres, & consanguinei Rhemorum, eisque attributi, quibus, ac Bellouacis, & opidis Nouioduno, quod hodie est ciuitas, Bruttantioque erant finiti; agros feracissimos, & latissimos fines habebant, apud quos rex fuerat totius Gallie potentissimus, qui etiam Britannia regnum obtinuerat, vii opida in Sueffionibus habens. Tempore autē Cæsaris regnabat Galba; multiq. Gallorum reges usq. post Magni Caroli tempora diu in Belgica regnasse, et Coronam apud Sueffiones accepisse, leguntur. Ciuitas est Episcopalis, nomen retinens in prouincia Rhemmen. prima suffraganea, & in Regno Francorum sita, pag. 39. & 218.

Sueuorum gens, trans Rhenum, Bauaris, & Francionibus finitima, plus quam c. pagos habens, & maxima, & bellicosissima Germanorum omnium. Inter hanc gentem sunt Vlma opidum, ciuitatesque, & loca insignia multa. Bauaria uetus est principatus, & Austriæ ducibus, ac Marchionibus Badensibus, Comitibus de Wirtemberg, aliisque Principibus ecclesiasticis, & secularibus subiecta, qui, ut olim, referente Cæsare, principes regionum, atq. pagorum sunt, & in pace inter suos ius dicunt, controuersiasq. minuunt. pag. 36. 37. 76. & 79.

T

TAMESIS, fluius in Anglia, fines interiores regionis a maritimis ciuitatibus diuidens, a mari

circiter passuum mil. octoginta. Id uno omnino loco pedibus, atq. eger, transiri potest, & in mediterraneis illius locis insula oriens, nauigabilisq. Oceanum influit. Tamisa. vulgo. pag. 104. & 107.

Tarbelli, populi in Aquitania, proximi Bigerrionibus, Somiatibus, Vocatibus, Tarusatis, Hispania citeriori, in Regno Francorum siti. pag. 73.

Tarbiacos, in finib. Agrippinensium populos, non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Tarusates, populi Aquitaniae, proximi Vocentibus, Somiatibus, Tarbellis, Garumnis, Cocofatibus, & Hispania citeriori. Hos coniectura est, fuisse populos Turse, quæ ciuitas est Episcopalis in prouincia Ausitaniana, & Francorum Regno sita. pag. 71. & 73.

Tasandrum, opidum in Leodiensi diecesi, cui D. Trudo nomen fecere.

Tauciaci, (alias, Rauciaci,) populi Germania, proximi Nemetum, & Heluetiorum finibus, a quibus silua Hercynia oritur. & forte erant Rauraci, qui proximi Heluetijs circa Basiliensium fines habitabant: hi tamen Hercyniæ siluæ non erant proximi, sed Baceni siluæ, quæ Nigra dicitur, interfluente tamen Rheno. Vide, Rauraci.

Tectosages, populi olim Galli, fertilissima Germania loca circa Hercyniam siluam occupauerunt, atque ibi conseruantes, summam iustitiæ, & bellicæ gloriæ opinionem habentes, in ea inopia, egestate, & patientia, qua Germani, permanentes, eodem uictu, & cultu corporis utentes. His forte Francones, Germania populi, eisdem locis proximi successerunt; a quibus Franconibus

bus postea cis Rhenum transeuntibus, & Galliam occupantibus, uelut priscum propriumq. solum repetentibus, citraq. Parisios populos sedem eligentibus, Francia dicta est, ut plerisque placet. Ex his Tectosagibus erant hi, quos Mallius, Romanorū dux, in Gallogrecia stravit, & uicit, triumphumq. retulit. pag. 146.

Tenchiberi, Germania populi transrhœnani, qui cum Yspetibus, et magna multitudine hominum, a Sueuis diu agitati, & triennio uagantes, Rhenum fluiuium transierunt, non longe ab ostio, quo Rhenus ipse mare influit, Menapiorum agros, utramque fluuij ripam incolentium, occuparunt. Quo satis constat, Menapiorum fines, quos plerique opinantur Iuliacenses fuisse, multo, quam nunc, maiores exstitisse. Hæc gens, postea Rheno discretæ, sollicitauit Vbios, nunc Agrippinenses, ut a Romanis desicerent, initio Imperio Vespasiani. Tacitus. pag. 75.

Teutoni, populi ultra Rhenum fluiuium fuerunt, ex quibus, & Cimbris Aduatici fuere prognati. Apud quorum loca, cum id flumen in Galliam uenientes transissent, impedimenta cum unius fere legionis præsidio reliquerunt. Vbius autem Teutonos credit, qui Franconiam, & Bawariam, Germania regiones, eisque finitimas terras inhabitant. Vulgus uero omnes citra, & trans Danubium populos appellat Teutones. Hi forte, suis finibus quondam pulsati a Sueuis, qui quam latissime agros desertos possidere gloriabantur, sese Cimbris sociarunt, cum quibus a Romanis, duce Mario, cæsi sunt, quos Pomponius Mela Abbi flumini, Cimbrisq. Hermonibus, & Sarmatis pro-

pinguos transdit: Teutonos tamen eos esse, qui trans Domitiū ad dextram eius inhabitāt, plures scripse re, inter alpes scilicet Italiæ imminentes, & Danubij aluicum incolentes. Dīcti autem forte sunt a Tuiscone, eorum Rege, Manni filio, ut sentit Tacitus lib. de situ Germaniæ. Italica, ac Gallica lingua alludunt.

Tigurinus, pagus, & populi eius quartam partem Helueticæ continebant, ac inter Celtas erant. Inde forte coniectura est, eos esse, qui nunc Turegium cum agro adiacenti apud Sulenses, Basilienses, Constantien sēs, incolunt. pag. 8. & 9.

Tolosates, populi Galliæ provinciæ, finitimi Narbonensibus, & Santonibus, nec longe a Sontiatibus, populis in Aquitania, nomeu retinent. Ciuitas est metropolis, Francorū Regi subdita. pag. 670. 161. & 162.

Treuirī populi inter Belgas, in consinibus Germaniæ finitimi Neruijs, Menapijs, Eburonibus, Rheimis, Mediomatricibus, idest, Metensibus, & Rheno flumini usq. in pontem, quo Cæsar transiecit exercitum, quæ pars nunc est Colonien sis diocesis. Fere autē omnes Treuiri, Germanica lingua utuntur; & nisi exercitu coacti, imperata non faciebant. Nā ciuitas, prope Germaniæ uicinitatem, quotidianis exercita bellis, cultu, & feritate non multum a Germanis differebat. Horum inter Gallos uirtutis opinio erat singularis, & plurimum equitatu, peditatuque valere existimabantur: nomen retinent. Situs ciuitatis est natura munitus, & metropolis huius ciuitatis præsul, vnus ex electoribus Imperatoris est, qui, proximis his annis legatus a Maximiliano Cæsare ad Venetos ueniēs, una cū

Cardi-

Cardinali Lucemburgēsi, re infecta abiit. pag. 24. 25. 64. 99. 129. & 229.

Triboces, seu, Triboci, populi Germaniæ, in sinibus Celtarum, & Belgarum, finitimi Tullensibus, Basiliensibus, Spirensibus, Lingonibus, & Rheno fere omnes Germanica lingua utentes. Ciuitas est Episcopalis provincie Maguntinæ; nunc Argentineses Latine dicti; quibus uulgaris sermonis cum ueteri satis alludit uocabulum. Hi sunt in regione Alsatia, olim, ut quibusdam placet, Heluetia. pag. 36.

Trinobantes, populi in Anglia, prope firmissimam earum regionum ciuitatem incolentes, mari proximi, & Cenimagnis, & Segontiacis, Ancalitis, Bibrocis, Cassis, Angliæ populis. pag. 108.

Tubantes, Germaniæ populus, qui Phrysiæ partem mari Oceano, Rheno fluuio, ac lacubus proximam, salibus, & paludibus abundantem, incoluerunt, quam antea Manni populi habitabant, non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Tulingi, populi erant finitimi Heluetijs, inter Celtas, non longe ab Allobrogibus: & ut quidam opinantur, etiam fuerunt incolæ Turegi opidi, nunc inter Heluetios siti, quod forsā tunc ex illorum pagorum numero non erat, in Constantiensi diocesi habitantes, sed ab Allobrogibus satis remoti. Quidam autem interpretantur Turegum, quasi Duregum, id est duorum regum: & Tulingos credunt nunc Lotharingos esse dictos, nomine cōposito, ex Lotario eorum Rege, Carlomani stirpe. pag. 4. & 16.

Tūgros, Belgarum populos, Tacitus facit. Hi cis

Pp 4 Rhe-

Rhenum, & Mōsam, inter Eburones numerantur. opidum est, nomen retinens, olim ciuitas episcopalis. Huius sedes postea fuit ad Leodiensem urbem translata, usq. ad cuius opidum menia, ut plerique uolunt, Oceanus protendebatur, cuius rei quaedam illic uetustatis adhuc monumenta uidentur. Inde Cæsar scribit, Eburones fuisse mari proximos.

Turonēs, populi inter Celtas, Carnutibus, & Andegauensibus finitimi, proximi Oceano. Ciuitas est metropolitica, cuius omnes suffraganei sunt in Celtica, & ex maiore parte in Britannię citerioris Ducatu, nomen retinens, in Regno Francorum sita, quam & Andegauensem urbem D. Ludouicus, Francorum Rex, Britannię Ducatui detraxit: cuius tamen prouincię omnes alie, Britannię etiam Britonantis, ciuitates remanserunt. pag. 57. & 160.

Tygenos (quin potius, Icenos) populos Anglię, quorum Rex Prasutagus, Neronem Imperatorem heredem instituit. Non memorat Cæsar, sed Tacitus.

V

VADAM, inter Coloniensem, & Traiectensem urbes locum ultra Nouesium Rheno fluuio, et cis eum adiacentem in Ducatu Cleuensium situm, Cæsar non memorat, sed Tacitus.

Vangiones, populi Germani, inter Belgas numerantur, finitimi Tullensibus, Metensibus, Spirensibus, Maguntinis, ac Rheno fluuio, omnes fere Germanica lingua utentes. Ciuitas est Episcopalis, Prouincię Maguntinę, nunc Normaciensēs dicti. Alsatia que (olim, Heluetiæ, tunc, Gallici; nunc autem, Germanici iuris) adscri-

adscripti, quo magis ipsi, & Spirenses, ac Argentinen- ses, quin & Maguntini, tamquam omnes alta Alemannię attributi, & ad ripas Rheni citeriores siti, uiderentur inter Celtas forsan collocandi, nisi quis recta a Matrone fluminis ortu ad Rhenum fluuium Celtas his finibus a Belgis dispartiat; quibus Belgis pari ratione Vredunum, quę ciuitas est Episcopalis prouincię Treuiren- sis, in Ducatu Barrensi consistens, adscribitur. pag. 33.

Vascones, in Aquitania populos, Tacitus memorat.

Vatasticam insulam, in fluuio Rheno, finitimam Batanis, & Prysiis, quę est diocesis Traiectensis, non memorat Cæsar, sed Tacitus. Batanis autē, quos Hollandos dicimus, longe alios esse, certum est, ab illis Hollandis, qui prope Balticum mare, ac Daciam habitant; sicut & alia est, circa id mare, & Daciam, Zealandia.

Vatuca, seu Ratuca, inter Belgas castellum, quasi in medijs Eburonum finibus, non longe a colle uno, siluis, & tumulo, ac magna conualle, ubi Titurius, & Aurunculeius Romani hiemantes cum legione una, & v. cohortibus, a II. Eburonum regibus dolis intercepti sunt. Id castellum proximum fuisse Limburgensium, nec longe ab Aquisgranum urbe, uerisimile est: forsan eo loco, ubi est nunc castellum, cui Valtatus Mons nomen est. Vatuca tamen castello, ut Cæsar ipse describit, suberat Rhenus fluuius; propterea nonnulli credunt, Vatuca castellum fuisse, ubi nunc est Iuliacum opidum, quod Ducatus est titulus, inter Aquisgranum, & Colo-

Coloniam, Germaniæ vrbes cisrhenanas, quod a Iulia Cæsare denominari purant, ubi adhuc plura insignia uetustatis monumenta apparent. pag. 150.

Vbij, Germani populi, olim, transrhenani, quorū fuit ciuitas ampla, & florens, ut est captus Germanorum, qui paullo sunt eiusdem generis, & ceteris humaniores, quia Rhenum attingunt, multumque ad hos mercatores uentitant, & ipsi propter propinquitatem Gallicis sunt moribus assuefacti. Hos Sueui diu, & saepe bellis experti finibus expellere adnixi sunt, & sibi uectigales fecerūt, multoq. humiliores, & infirmiores, reddiderunt, in quorum fines Cæsar primo trans Rhenum exercitu, per pontem, in Menapijs factum, ducto, uastatis agris Sugambrorum, se recipit. Iterum autem paululum supra eum locum, quo ante exercitum transfuderat, pontem in finibus Treuirorum fecit, legionesque transfudit; cuius pontis ultima pars transrhenana ripas Vbiorum continebat. Hos esse Agrippinenses, nunc Colonienses, a Claudio Cæsare, Agrippina uiro, acceptos plerisque placet; qui, ut uerisimile est, a Sueuis compulsi, citra Rhenum, hortante Agrippina, urbem condere, & habitare ceperunt: quæ ciuitas paullo post cum Romanorum socia esset, ac recens condita, fatali igne, ut Tacitus scribit, consumpta est: & fere eodem tempore simili casu Lugdunum incensum, & dirutum esse constat, ut in Epistolis refert Seneca. Vbij igitur, Cæsaris tempore, ut coniectura est, loca, ubi Marchiæ Comitatus a Duce Cliuensi nunc possessus, & Vuestfaliæ opida sunt, parsque Ducatus Montensis incoluisse præ-

presumuntur, quorum adhuc magna pars ad Coloniensem ecclesiam pertinet. Hos Tacitus, transrhenanos etiam suo tēpore fuisse, scribit, quod forte ad utramque Rheni ripam uicos, agros, possessionesque haberent. Sic & Allobroges ad Rhodani ambas ripas, & Menapij tunc ad Rheni utramque ripam, sic et Phrysi, & Gelenses nunc, ad ipsius Rheni ambas ripas, uicos, agros, possessionesque habebant, & adhuc possident. Quin & aliquando usque ad Rhenum fluum protensos Saxones fuisse, quibusdam placet, quod facile est, cū quis origine Saxo illic forte aliquid possederit, ut sepe principibus alienigenis hoc diuerso iure contingit. pag. 76. 83. 85. & 137.

Vellauni, populi inter Celtas, proximi Heleuteris, seu, Helueteris, Cadurcis, Gabalis, & Aruernis quorum sub imperio esse consueuerant. ciuitas est Episcopalis in prouincia Bituricensi, nomē retinens, a multis tamen Sancti Flori ciuitas dicitur. pag. 203.

Vellaunodum, inter Celtas, opidum Senonum, propinquum Agendico, Senonum opido, ac Genabo, opido Carnutum, quod Genabum opidum, pons Ligeris fluminis continebat, nec longe ab Auarico, & Nonioduno, opidis Biturigum, in Francorum Regno situm. pag. 163. 164.

Velocasses, populi inter Belgas, Morinis, Neruijsque finitimi, proximi Ambianis, & Atrebatibus. Hi hodie Castellenses, dicti, in Comitatu Flandriæ, & Francorum Regno, Morinensi, diocesi siti, instar pagi sunt. Hanc prouinciam repetit Rex Franciæ nunc a Duce Burgundiæ. pag. 10.

Veneti,

Veneti, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus Oceani attingentibus, quæ *Armorica* appellantur, proximi *Vnellis*, *Osismis*, *Curiosolitibus*, *Sesunius*, *Aulericis*, *Rhedonibus*: hi, ut quibusdam placet, etiã *Vanes* dicti sunt, in prouincia *Turonensi*. et regno *Francorum* sibi ciuitas est *Episcopalis*, cuius amplissima erat auctoritas omnis oræ maritimæ regionum earum in *Britannia* Britonante. Sunt præterea alij quidam populi, *Auenionensibus* proximi, *Venuxiuum* Comitatum incolentes, patrimonio *Beati Petri* subditi. Hos, partem *Galliæ*, prouinciæ *Romanorum* fuisse, quibusdam placet. pag. 56. 57. 62. & 63.

Veragri, populi extra Celtas, *Belgas*, & *Aquitanos*, inter *Sedunos*, *Antuates*, & *Allobrogas*, *Môiesq.* *S. Bernardi*, & *Brigam*, quos *Veragros* *Rhodanus* fluius interlabitur. Caput gentis est uicus, ubi *Abbatia*, qui *Sanctus Mauritius* dicitur, diœcesis *Sedunensis*. quidquid tamen agri trans *Rhodanum* possidebant, *Celtis* adscribitur. Per hos ad montes illos, quos *Cæsar*, *summas alpes*, nominat, ex *Gallia* in *Italiam* uenientibus aditus est. pag. 50. *Veragri* sunt. *Plinio*.

Verbigenus, pagus *Heluetiorum*, inter Celtas. pag. 18.
Veromandui, populi, inter *Belgas*, *Rhemis*, *Atrebatibus*, *Neruisq.* finitimi, nomen recinent, in *Francorum* Regno siti, at ex magna parte in diœcesi *Laudunensi*, ac *Suessionensi*, & ex toto in prouincia *Rhemeni*, instarq. prouinciæ habentes, inter quos sunt incolæ *opidi Sancti Quinctini*, quos *Rex* repetit. *Vermandois*, a *Gallis*, mutata aliquantulum nominatione, dicti. pag. 56. 17. & 51.

Vesontio,

Vesontio, opidum maximum *Sequanorum*, natura loci munitum, inter Celtas, nunc Comitatu *Burgundiæ* circumscriptum. Ciuitas est imperialis, ac metropolitana, nomen retinens, mutata littera *V* in *B*, ut *Romanis*; & *Vasconibus* pronunciandi mos est. Situm habet, qualem *Cæsar* in *Commentarijs* descripsit, præterquam quod nunc eam idem fluius ex magna parte interfecat. In illa sunt loca uetusta, qualia *Romæ*, quæ *Pantheon*, *Campus Martius*, *Campusq. Minerue*; uelgo semper *Latine* dicta sunt, multaq. alia præscæ uetustatis monumenta consistunt pag. 25.

Vetera Castra, *hibernorum Romanorum* locum, ciuita, et prope *Rhenum* fluium, amplum habentem uallem, cuius pars in collem leniter exsurgens, pars equò aditur *Vbi* opidum, & obliqua in *Rhenum* moles, cuius obiectu uultus amnis, & latitudo camporum inter ciuitates *Traiectensem*, & *Coloniensem*, quibus *hibernis* obsideri, premique *Germanias Cæsar Aug.* crediderat. non *Cæsar*, sed *Tacitus* refert. In *Cleueni* si *Ducatu* situm.

Vienna, ciuitas metropolis in *Gallia*, prouincia *Romanorum*, nunc *Delphinatus*, extra *Celtas*, *Belgas*, & *Aquitanos*, quam fluius *Rhodanus* præterfluit; ad eius citeriores ripas sita, proxima *Aruernorum* finibus, dispartiente *Rhodano*, *Aeduarum* finibus *Cæsaris* tempore, ad quos *Matisco* opidum, nunc ciuitas; pertinebat, hodie *Lugduno* ciuitati finitima, beneque sua. pag. 163.

Vindomise locum prope *Maguntiam*, urbem *cisrhenanam*, non *Cæsar*, sed *Tacitus*. refert.

Vnelli,

Vnelli, populi inter *Celtas*, ex maritimis ciuitatibus. Oceanum attingentibus, proximi *Andibus*, *Venetis*, *Osismis*, *Lexobijs*, *Curiosolitjs*, *Sesuijs*, *Aulerijs*, *Rhedonibus*, inter ciuitates *Armoricas* numerati, in prouincia *Turonensi*, & *Francorum Regno* siti. pag. 56.

Vocates, inter *Aquitanos*, proximi *Tarusatibus*, *Somiatibus*, *Tarbellis*, *Bigerrionibus*, *Garumni*, *Garribus*, *Cocosatibus*, & *Hispaniæ ceteriori*, in regno *Fræcorū* siti. ab his forte *Vascones* dicti. Hos coniectura est, fuisse *Vasaticos*. Ciuitas est *Episcopalis*, in prouincia *Auscitana*, in *Francorum Regno* sita, quos *Vasatenses* dicimur. pag. 73.

Vocetius mons in *Heluetijs*, quem *Cæsar* non memorat, sed *Tacitus*.

Vocontij, populi, extra *Celtas*, *Belgas*, & *Aquitanos*, citra *Rhodanum*, *Centronibus*, id est, *Tarentasijs*, finitimi, & *Allobrogibus*, ultra *Alpes Graias*, quibus hodie *Mons Cinerū*, siue *Cinesius*, nomē est. Hos *Isara* fluuius alluit, *Vasatum*, *Galliæ*. pag. 7. & 71.

Volca, populi prouinciales, non longe ab *Artemicis*, seu, *Arecomicis*, qui nunc *Aurasienses* sunt, *Tolosatis*, *Narbonensibus*, *Massiliensibus*, *Gabaljs*, *Cadurcis*, *Heluijs*, ac *Ruthenis*, extra *Celtas*, *Belgas*, & *Aquitanos*. Hos *Rhodanus* fluuius alluit, posthac *Ligusticum mare* influit. *Aremici*, aut *Arecomici*, pridem, a nonnullis; nunc *Auenionēses* dicti. Ciuitas est *Episcopalis* prouinciæ *Arelatensis* olim, nūc vero *Viennensis*, maiorum nostrorum memoria patrimonio *Beati Petri*, emptionis titulo, addita. Hic *Romani Pontifices Sedē*, magno totius *Italiæ* incommo-

modo, maiore *urbis Romæ*, tenere, *Lxx.* & amplius annos, donec felicissimo euentu *Italię* restituti *Pontifices*, ad hanc diem mansere. pag. 161. & 197.

Vogesus, mons, in finibus *Lingonum*, a quo *Mosa* fluuius profluit, non longe a fonte *Matronæ* fluuij, in *Francorum Regno* situs. pag. 79.

Vstpetes, *Germaniæ* populi *transibrenani*, qui cum *Tenchtheris*, & magna multitudine hominum, a *Sueuis* diu agitati, & triennio uagantes *Rhenum* fluuium transferunt, non longe ab ostio, ubi in mare influit, & *Menapiorum* agros utramque fluminis ripam incolentes, occuparunt. Ex hoc constat, *Menapiorum* fines, quos plerique opinantur *Iuliacenses* fuisse, multo latiores, maioresq. exstitisse, & agros *Ducatus Mōtensis* *Rheni* ripis ulterioribus adiacentes, ac etiam *Cliuentis* possedisse. pag. 77. & 83.

Vualis, se *Vacalos* est pars fluuij *Rheni*, quam *Mosa* fluuius recipit ante, quam in *Batauos*, & mare *Oceanum* fluat, & est diæcesis *Traiectensis*, prope *Nomimagum* opidum, et *Traiectensem urbem* *Episcopalem*, nomen retinens. pag. 79.

Xellodunum, opidum in finibus *Cadurcorum*, inter *Celtas*, non a lōge *Galliæ* prouincia *Romanorum*, monte, egregie loci natura munito, situm; cuius partes omnes præruptissimis saxibus difficili adscensu, & flumine infamam uallem diuidente, totum pæne montem cingente, præmunitæ erant. sub cuius etiā muro magnus fons aque perrempebat, ab ea parte, qua fere pedum ccc. interuallo fluminis circuitus uacabat. Vide *Cæsarem de bello Gallico* lib. *ix.* pag. 233.

ATQVE

A T Q V I hæc de Gallorum, Galliq. qui aut proximi, aut finitimi sunt populis, ita perstrinximus, ut, quâvis uetustatem illustrare pro uirili consilium fuerit, multa tamen inserta quoq. sint, quæ tpe hæc recentiora, mores, et uiros, ac res polare gestas ab ijs explicent. Nec tamen singula persecuti sumus, sed summâs rerû, et ex his illustrissimâ quæq. libauimus. Næ, si aliarum quoq. gentiû, q̄ toto orbe nunc degû, nomina mutationes, fortune uarietates, mores, locorû diuersas appellationes, aut finitimum, uires, res gestas ad hanc normâ dirigere uoluissim, id sane et operosum nimis, ac immensè pene operis fuisset, et consiliû obliuisci nostri uideremur: quippe qui ab initio Cæsaris tantum, aut Tacitû, & Gallos, ac finitimas his gentes hoc nostro indice cõplecti uoluerimus, reliquum operis & in aliud tps, et in alias cõmentationes reiecerimus. Illud admonuisse diligenti lectorem uolo, multa illi ex uaria historiarû lectione collecturû, q̄ Europam, et Asiam, ac Africâ, saltem oram litoream, notiora nobis factura sint. Næ, ut ulterius penetres, hæc legis Mahometane diuersitas a Christiana pietate prohibet: sed & ipsa orbis parens, gentiû omnium regina, Italia, tantas mutationes sensit, ut uix nomen ullû retineat, qd̄ olim habuit. Quis, n. nescit, eam Italiæ partè, quam Sânitès, Apuli, Græci, Cãpani olim tenuere, totam nunc in Regni Neapolitani nomen abiisse: qd̄ olim Latii, nunc Campaniã, aut terrâ Romanam; q̄ Gallia Cisalpina, in Lombardia; q̄ Venetiã, in Marchiã Tarnisimam; q̄ Plamina olim, nunc in Romandioliã esse mutatã? Iam, quæ prisca illis tẽporibus clarissima opida fuerãt, aut penitus concidere, aut in uicis abiere, successere q. oïno cum aliæ gentes, tum aliæ quoq. nominationes diuersissimæ. Lirim. n. a ueteribus amnem dictû, iam dc c. ab hinc annos a Gariliano castello, qd̄ Saraceni munitissimû propugnaculû sibi construxerant, Garilianû appellamus. Ticiuû, olim, nunc Papiã, a Papiro quodã Gallorû duce. Fregelle ipsa in Cãpaniã in Ponti Curuû mutata. Egnatia Apuliæ, Iuuenatiû a nobis dictû. Anienum ipsum patre, Tibericnè accolæ uocant. Sipus, illa sapiarû captura celebris, et inde nomè adepta, nunc Mâfredonia vulgo, a Mâfredo, Secûdi Frederici Imp. filio dicitur. Ferû longius, quã par forsân erãt, euagati sumus. Cetera sibi lectoris diligentia pariat, aut in altiori quo a nobis expectet.

SCHOLIA
ALDI MANVTII
PAVLLI F.
ALDI N.
IN C. IVLIVM CAESAREM

HIERONYMO
MATHAEO
ROMANO

Protonot. Apostolico ac vtriusq. Signa-
turae Referendario.

ALDVS MANVTIVS PAVLI F.
ALDIN. S. P. D.

AGNA sana inter Mortales
dubitatio semper fuit, atq.
adeo maxima, Hieronymus
Matthaeus, Bellicae vir-
tus, an Litterarum praestantia,
primas sibi vindicet. & id
quidem iure dubitatur. nam, si Militiam specte-
mus, qua in re magis non modo vires nostras,
verum etiam prudentiam, ostendere possu-
mus: ea ingenium acuit: praeterita nobis ante
oculos ponit, ex aliorumque. euentis, ut quisque
prosperare, vel aduersari, ceciderit, consilium ca-
pere nos docet. Sin autem litteras perpenda-
mus, et nos belli, domusque. ornant, & ita qui-
dem ornant, nihil ut pane sine iis esse, ac pror-
sus non esse, videamur. Equidem, si in huius-
modi controuersia iudicium mihi meum pro-
ferendum esset, ita statuerem: Cum aliquam
litteratum posse esse constet sine Militiae co-
gnitione, Ducem in Militia mihi nullum pro-
bati litterarum expertem, unde & pruden-
tiam,

tiam, & cetera ornamenta, sibi cōparare possit. Hoc ego ita statuerē; nec, vt arbitror, qui sententia mea subscriberent, spectata homines auctoritatis deessent. Qui vero non tantum litterarū sit expertus, verum etiā ea sit prudentia praeditus, vt ipse alios facillime, suo exemplo, & docere possit; (quam quidem litterarum adminiculo apprehenderit) eū ego tantum non admirandū, nedum probandū, iudico. Hinc multos cernimus in litterarum cognitione praestantes, haud ita tamē in Militia multos. Rerū. n. vsum qui habeat, vix quemquam reperias, qui idē litterarum in studijs versari cōmode possit. magna tractās, humilima haec repurat, indignaq. prorsus ea auctoritate, quā ex maximis maximarū rerum negotijs sibi inter homines acquisierit. Necta men. eū paucos reperiri dixerim, nullos dixi. Multos. n. apud veteres illos, multos Patrum quoq. nostrorū memoria, fuisse accepimus. Atq. apud veteres quidem, cum plurimorū facta a Scriptoribus, summa cū dignitate, recenseantur, quis vnquā ALEXANDRVM illum MACEDONEM obliuiscetur? quis nō eius imaginem, plurimarū virtutum laudibus referatā, semper ante oculos habebit. Is vere ostendit, quantum Littera non solum ornamenti, verum etiam adiumenti, Militia afferant: ci tantum prudentia valuerit, vt totū penetrarum orbem, decē annorum spatio, nondū xxxi. aetatis annū egressus, subegerit. De

luisseq. is fertur, cum Pater populos quosdā debellasset, nihil sibi reliqui remansurū, quo virtutem suam posteris prodere, suoq. nomine immortalitatis gloriam cōparare, possit. Hanc sibi proponere, hūc spectare, huius virtutes admirari, debet, qui quis in bello gloriam aucupatur. si enim, exemplar dū nobis in aliqua re proponimus, non id assequimur, verum vt plurimū inferiores eo sumus: quis non opimum sibi imitandum statuatur? Hoc sere semper euenire, nō solum apud Scriptores legimus, verum etiā singulis in rebus nobis licet obseruare. Verumtamen quidā etiā, praecleara quadā ingenij vi, summoq. studio, id effecerunt, vt, dum quos conātur imitari, non tantum assequantur, verum etiā longe iis superiores esse dignoscantur: De Graecis ALEXANDRVM nominavi, qui, sua virtute, Indiam, immane monstrū, superauit. De Latinis autem, ac Romanis hominibus, (vt multos omittā, summa dignos laude, atq. admiratione) C. IULIUM CAESAREM, praecipuū Romanī nominis ornamentū, ea semper prudentia praeditū fuisse censeo, quā Felicitas a nonnullis appellari posse uideatur. Videmus illū ea facilitate multos superasse Populos, ad quam alijs ne adspirare quidem licuit. Bellū contra Heluetios, & contra Ariouistum, Regē Germanorum, gessit; cōtra Belgas pugnavit; quibus deuictis, & Nervios, & Aduaticos, in potestātē suā redegit; Sedunes in Alpi-

bus uicit; postmodum Venetos, Vnellos, Aquitanosq. debellauit; Morinos, Menapiosq. aggressus, cōtra Germanos egit; Rhēnū tran-
siuit, Pontemq. miro artificio construxit; de-
mum, in Britannā profectus, Britānos expu-
gnauit, iterum Rhēnū pertransiuit, contraq.
Ambiorigē bellum profectus, cum Vercin-
getorige pugnavit; Auaricū, Alefiamq., obse-
dit, & expugnauit. Neq. his contētus, cum se
Imperatorē, occasione ciuilibus belli, praestitit,
qualem post. V. C. nemo umquā uiderat; Ca-
sarem scilicet. Præterea, quid ille non effecit,
quod cū ALEXANDRO merito conferri non
possit. Hic eas res gessit, quas qui legerint, sū-
ma incēdantur cupiditate eū imitandi; ea scri-
psit, quæ homines, siue res gestas, siue prudē-
tiam, atq. sermonis elegantiam, spectent, ad-
mirari potius, quā imitari possint. ut verissi-
mum omnes iudicent Ciceronis de eo iudi-
cium. Eius ego lectioe cū mirifice delecter,
ceteros etiā summo opere cupio, in hoc, non
tam meum, quam doctissimorū uirorum, iu-
diciū sequi. in quauis. n. facultate abunde
omnibus satis faciet. Is cū ex Aedibus nostris
denuo emittendus esset, committendū non
putaui, ut, cū multum in alijs Scriptoribus la-
boris impenderim, meā in hoc diligentiam
possit quicquā requirere. Quātum igitur po-
tui, elaboraui, ut emendatior prodiret, quam
uquam antea. Quod si non plane affectus
fuerō, non tamen laborem meū irritū pro-
fuis

sis esse, iudicandum; qui, si non omnia, mul-
tum certe praestiterim. Absoluta propemo-
dum editione meq. de inscribendo libro, Pa-
trique reddendo cogitante; ecce per opportu-
ne se nobis obtulit IULIUS IACOBONIVS, quē,
in Italiam ex Pannonia; Germaniaq. redeun-
tem, Venetijs mecum cōmorari aliquātis per-
uolui, ut, qua iuuenis doctissimi, meiq. aman-
tissimi, familiaritate, & virtute, plures annos
Romæ uisus sim, eandē nunc longo satis in-
teruallo regustarē. Is igitur, cum ego ei meū
de CAESARE consilium communicarē, nihil
affirmauit posse a me hoc tempore fieri ap-
tius, aut laudabilius, quam si, CAESAREM cū
ederem, measq. in eū Annotationes, Roma-
no homini dicarem. Cum uero simul nobis-
cum reputarem, cui dandus esset, tu præci-
pius nobis occurristi, cui maiora omnia de-
bentur. Tu, antiquissima MATTHAEIORVM
Familia natus, sūmæ uirtutis magne cogna-
tionis, quid non te ipso, tuisq. maioribus, di-
gnum praestas? quid uae praeteritis, in quo soli-
de uirtutis lumē aliquod appareat? Nā, quod
ad antiquitatem, splendoremq. Familiae atti-
net, summum legimus Pontificē, INNOCEN-
TIUM II, ante annos CDL, ex ea prodijisse. ne-
que tantū hoc legimus, uerū & illud: Patrū
nostrorū memoria fuisse, qui, eius nobilitate
allecti, uestrā affinitatē appetierint. Quæ cū
ampla, sint, nolo tamē in eis recēdendis mul-
tus esse, nedū maiorū tuorum facta exponi,

virtuti iniuriam faciã. Tu enim, **HERONYMUS**
MATTHÆI, tu is es, qui, vel si nulla tibi nobi-
 litas esset, (quę certe summa est) Ignobilitatē
 ipsam illustrare posses, nobilissimamq. effice-
 re. Tu, adhuc adolescens, in Patria, es affecu-
 tus, vt Pōtifici Max. (cui vero Pōtifici ei, qui
 virtutē in omni vita plurimi fecit; in eaq. or-
 nanda nullū sibi modum statuit) gratus essēs,
 itaq. gratus, vt, cū de alijs, tui similibus, recte
 sentiat, de te eū optime sentire omnes intelli-
 gant. Hinc augurantur omnes, si diutius ei vi-
 ta contigerit, quod quidē summis precibus
 a Deo nobis petendū est, vt, quę optima, san-
 ctissimaq. cepit, ad exitū perducere possit, ea
 tibi summum Pont. delaturū, quę vel maxi-
 ma ab omnibus recte iudicantur. Quis autē
 aliter sentiat, te, tuamq. vitā, inspiciens, tuos
 mores intuens, totum deniq. exanimans. Ve-
 rū optime intelligo, non eū me esse, qui tuas
 virtutes prædicare possim, præsertim quę E-
 pistolæ modo vix, aut ne vix quidē, compre-
 hendi possint. Finem igitur imponā, ne lædā
 modestiam tuam. Is. n. es, qui, tua merita no-
 minari, non facile patiaris. Hoc vnū nō omit-
 tam: Tibi me semper, tuisq. virtutibus, ita de-
 uinctū fore, tamquā si vnus de tuis essēs; idq.
 me non hoc præcipue officio voluisse ostēde-
 re, verū alia cū hoc tēpore deessent, noluisse
 cōmittere, vt interim signū aliquod, etiā si
 minimū, propēsi ad te colēdū, amandūq. ani-
 mi deesset. Vale. Venetijs, Kal. Nou. ∞ DLXX.

IN

IN C. IVLII CAESARIS
 DE BELLO GAL.

LIBER I.

- p. I. **INGVA**, } vide Strabonem, lib. VI.
INSTITVTIS, legibus } vide Cæ-
 sare[m] ipsum, lib. VI. de bell. Gall.
Ammianū Marcell. li. xv. et Strabonē, lib. I I.
- 3 **AMICVS** appellatus erat, } Quibus de causis
 mos hic fuerit apud Romanos. vide Liu. libr. I.
 de Bel. Macedonico.
- 4 **ALLOBROGVM**, qui nuper populo R. pacati
 erant } Cicero, in oratione de provincijs consula-
 ribus: C. Pontinus, fortissimus vir, ortum repen-
 te bellum Allobrogum, atque hac scelerata
 coniuratione excitatum, præijs fregit, eosque
 domuit, qui lacesserant, & ea victoria conten-
 tus, repub. metu liberata, quieuit. Ammianus
 autem Marcellinus, lib. xv. Fabium Maxi-
 mum, a deuicta, & prorsus decemta, Allobro-
 gum gente, Allobrogici cognomen consecutum
 esse scribit.
- 4 **RHODANVS** fluit } a Rhodo opido, Rhodiorum
 colonia, dictus Rhodanus. Vide Plin. lib. I I I.
 cap. 4. Pomponius vero Mela, ita de eius or-
 tu, & exitu, scribit: Non longe ab Istri, Rhe-
 nique, fontibus Rhodanus surgit, deinde, la-
 cu Lemano acceptus, tenet impetum: & cum
 se per medium lacum egerit, tantus egreditur,
 quan-

- » *quantus uenit . Eius descriptionem uide apud Ammianum, lib. xv.*
- 5 Iter haberent nullum aliud } *magnis placet, quod in antiquis legitur : Aliud iter haberant nullum .*
- 5 AD Idus Apr. } *usitatus loquendi genus, A. D. idest, Ante diem : Quod ab alijs quoque obseruatum uideo. Nec tamen placet .*
- 7 FLVMEN est Arar, } *Sanconam dictum hunc fluium tradit Ammianus, lib. xv.*
- 8 MAGNAM partem eorū concidit : } *non a Cesare, sed a Labieno, eius legato, Tigurinos superare os esse, tradit Plutarchus .*
- 8 Is Pagus appellabatur Tigurinus. } *Pagi, inquit Festus, dicti a fontibus, quod eadem aqua uterentur . aquae enim, lingua Dorica πικρὰι apellantur .*
- 8 Hic Pagus unus, cum domo exisset, patrum nostrorum memoria, L. Cassium, consulem interfecerat } *epitome Liuiana, lib. lxxv. L. Cassius, consul, à Tigurinis Gallis, pago Heluetiorum, quia ciuitate secesserant, in finibus Allobrogum, cum exercitu, casus est. milites qui ex ea clade superauerant, obsidius datis, & dimidia rerum omnium parte, ut incolomes dimitterentur, cum hostibus pacii sunt. Idem tradit Orosius, lib. v. cap. 17. In quo quiddam diuersum a Cesare, & epitome Liuiana uideri licet .*
- 8 SVB iugū miserat. } *Festus: Iugum, inquit, sub quo*

- » *quo uicti transibant, hoc modo fiebat: Fixis duabus hastis, super eas ligabatur tertia; sub ijs uictos distinctos transire cogebant . Vide Liuium quoque, initio lib. ix. ab V. C.*
- 9 Quo grauius hoies, ex cōmutatione rerū, doleant, quos pro scelere eorum ulcisci uelint, his fecundiores interdū i es, &c. } *Val. Max. lib. 1. cap. 2. Lento, inquit, gradu, ad uindictam sui diuina procedit ira : tarditatemque supplicij grauitate compensat. Claudianus lib. 1. in Rufinum.*
- tolluntur in altum,
Ut lapsu grauiore ruant .
Et *Vetus Poeta apud Arist. Rhet. II.*
- Πολλῆς ὁ δαίμων οὐ κατ' ἐν στανφέρων
Μεγάλα διδωσὶν ἐτυχήματ' ἀλλ' ἴνα
Τὰς συμφορὰς λάβωσιν ἐπιφανέστερας .
Et *Hom. Iliδ.*
- Ἐπερ γὰρ τε καὶ ὠπτικ' Ὀλύμπιος οὐκ ἐτέλεσεν,
Ἐκ τε καὶ ἄτελεί : σύν τε μεγάλῳ ἀπέτισαν
Σὺν σφίσι κεφαλῆσι, γυναιξί τε, καὶ τεκέσιν .
- 11 SVMMO magistratui praerant, } *duos ex eadem familia Vergobretos creari non posse, eisq. Aeduorum finibus exire fas non esse, tradit Caesar, de bello Gall lib. vii. pag. 177. Quo ex loco, acerrimi uir ingenij, omniumq. litterarum laude prestas, Nicajus Ellebodijs Castletanus, Praerat, hic legendum putat, non, Praerant.*
- 11 AEDVIS libertatem sunt erepturi : } *fratres enim sumi a senatu R. et consanguinei, appellati. infra. Cornelius quoque Tacitus, lib. xi. hist.*
- sic

- ,, sic ait: Primi Aedui senatorum in vrbe ius ade
 ,, pti sunt. datum id fœderi antiquo, & quia soli
 ,, Gallorum fraternitatis nomen cum populo R.
 ,, usurpant. Et Cice. lib. I ad Att. Aedui, fratres
 ,, nostris, pugnant. Epit. Liu. lib. LXI. Aedui socij
 ,, populi R.
 12 REPERIEBAT etiam Cæsar, &c. } antiquus li
 ber bibliotheca Vaticana: Reperiebat etiam in
 quærendo Cæsar, quod prælium equestre aduer
 sum paucis ante diebus esset factū, initium eius
 fugæ factum a Dumnorige, atq. eius equitibus.
 Quæ melior est lectio, ut mihi quidem videtur.
 13 C. VALERIVM Procilium, } ita legi in vetustis
 & nummis, & lapidibus, non Porcilium, osten
 dimus in ORTOGRAPHIA nostra.
 15 P. CONSIDIVS, &c. } vide Appianū, lib. I. Bel.
 Ciu. & in Parthico; & Plutarchum in Sulla,
 & Crasso.
 15 Id se a Gallicis arma, atque insignibus, co
 gnouisse. } liber Gryphij præpositionem omit
 tit. Et sane venustius hac legentur, si absit.
 15 DECVRIONIS equitum Gallorum, } Vege
 ,, tius, lib. II. cap. 14. Quemadmodum, inquit, cœ
 ,, turia, & manipulus, peditum uocatur: ita inter
 ,, equites turma. & habet una turma, equites
 ,, xxxii. & qui huic præest, decurio appellatur.
 16 PHALANGE facta, } Q. Curtius, lib. I II. Phalan
 ,, gem, inquit, Macedones vocant peditum sta
 ,, bile agmen: ita ut uir uiro, & armis arma con
 ,, ferta sint. Vegetius autem lib. II. cap. 2. nō tan
 tum

- rum Macedones, verum etiam Græcos, & Dar
 danos, Phalangibus vsos esse, scribit: & in vn
 phalange i i x. armatorum millia censa esse. De
 hac autem Germanorum phalange, ita Orosius
 ,, lib. v I. Pugna maxime grauis ex phalange Ger
 ,, manorum fuit, quam, coactō ia vnum agrine,
 ,, scutisque supra capita contextis, ad irrumpen
 ,, dam Romanorum aciem tuti vndique præstru
 ,, xerant. Sed, postquam aliqui Romanorum mi
 ,, litum, agilitate, audaciaque, insignes, supra ob
 ,, ductam saliere testudinem, scutisque sigillatim,
 ,, velut squamis, reuulsis, desuper nudos deprehen
 ,, sorum, detectorumque humeros perfoderunt,
 ,, territi hostes nouo mortis periculo, terribilem
 ,, dissoluere compagem. Hinc Iuuenalis: Iunctæq.
 ,, umbone phalanges. Testudinem Romani dice
 ,, bant.
 16 SCVTIS uno ictu pilorum transfixis, } Vege
 ,, tius lib. II. cap. 15. Bina, inquit, sunt missilia, v.
 ,, num maius ferro triangulo, vnciarum nouem,
 ,, hastili pedum v. & semis, quod Piliū vocabant,
 ,, nunc Spiculum dicitur. Vide & Polybium.
 17 Ab hora vii. ad vesperum pugnatum sit, }
 non video, cur alij mutarint, Ad vesperam, cum
 Plantus Amphit. (teste quoq. Nonio) sic locu
 ,, tus sit. Hæc, inquit, illis est pugnata pugna, usque
 ,, a mane ad vesperum. Et idem Cæsar dixit: Acri
 ,, ter vtrinq. ad vesperum pugnatum est. Et de
 ,, Bel. ciu. I I. Magistris imperat nauium, ut pri
 ,, mo vespere scaphas ad litus impulsas habeāt.
 17 MA-

- 17 MAZARAS, ac fragulas, } cū Sifenna, apud No-
 „ nium, dixerit, Galli materibus, Sueni lanceis
 „ configunt. Et: alij materibus, aut lanceis tamen
 „ medium perturbant agmen: non inepte ante me-
 „ natum repositum video a quibusdam, Materes,
 „ siue Materas. Mazacem apud Hesychium, ha-
 „ stam Persicam dici, dicunt alij. Fragula autem
 „ quid sit, docet Festus: cum dicit, teli genus esse,
 „ sic dictum, quod scuto infixum trahatur. No-
 „ ninus vero Marcellus Fragulam hastam esse di-
 „ cit. Ad Herennium IV. Siquis Macedones ap-
 „ pellaret, hoc modo: Non tam cito Sariffæ Gre-
 „ cia positi sunt; aut idem, Gallos significans, di-
 „ cat: Nec tam facile ex Italia materis transalpi-
 „ na depulsa est.
- 17 CIRCITER millia hominum cxxx } cētum
 „ millia, Plutarchus dicit prælio superfuisse. Eu-
 „ tropius autem lib. VI. tradit, Heluetijs, ac eorū
 „ focijs, cXLVII. millia in prælio isto interempta
 „ esse. Strabo autem circiter CD. millia interuisse,
 „ & IIX. millia hominum euasisse.
- 17 IN nullam partem noctis } Gryphij liber. Nil
 „ lam partem noctis. Recte. Sic lib. IV. pag. 72. Ma-
 „ ximam partem lacte, atque pecore uiuunt. Sic lo-
 „ cutus & Cicero lib. I. de Offi. pag. 19. & Fam.
 „ ep. 15. lib. IX. & Cæl. ep. 9. lib. IIX. & Achad.
 „ II. & Tus. IV. & Ter. Eun.
- 18 VERBIGENVS appellatur, } alias, Vrbigenus.
 „ Quidam legunt, Vrbienus, uel, Vrbinus: ab
 „ Vrba, antiquissimo Heluetiorum opido.

- 18 PRIMA nocte, } Gryphij liber, Prima noctis uigi-
 „ lia. Quo modo locutus et lib. V. Sed Plaut. Curc.
 „ Siue media nox est, siue prima uespera. Et Cæ-
 „ sar ipse lib. II. de bel. ciu. Magistris imperat na-
 „ uium, ut primo uespere scaphas ad litus impul-
 „ sas habeant. Aemilius quoque Probus, in Eu-
 „ mene, Hisque, inquit, precipit, ut prima nocte
 „ quamlatissime possint, ignes faciant. Et hic de
 „ bel. ciu. lib. III. Postero die Cæsar similiter, præ-
 „ missis prima nocte impedimentis. &c.
- 18 IN hostium numero habuit, } re uera occi-
 „ dit: sed mentionem crudelitatis uitare uoluit.
- 18 BOIOS, petēribus Aeduis. quod egregia
 „ uirtute, erant cogniti, ut in finibus suis
 „ collocarent, concessit. } Cæs. lib. VII. de bel.
 „ Gall. pag. 163. sic: Vercingetorix rursus in Bi-
 „ turiges exercitum ducit, atq; inde profectus Ger-
 „ goniam, Boiorum opidum, quos ibi, Heluetico
 „ prælio uictos, Cæsar collocauerat, Aeduisque at-
 „ tribuerat, &c.
- 18 LITTERIS Græcis confectæ, } litteris, & ser-
 „ mone. quod Strabonis testimonio probatur. Sic
 „ enim lib. IV. Καὶ φιλέλληνας κατεσκευάζει
 „ τὰς Γάλατας, ὡς ἐστὶ συμβάλλουσα ἐλλη-
 „ νισί γράφην. Cæsar autem, lib. V. pag. 125.
 „ Epistolam, inquit, Græcis conscriptam litteris,
 „ ad Ciceronem misit, ne intercepta epistola, no-
 „ stra ab hostibus consilia cognoscatur. Et lib. VI.
 „ pag. 141. de Gallis: In publicis, priuatique ra-
 „ tionibus Græcis litteris utimur. Confirmatur

- & a Iustino, qui, similiter locutus, addit, Ser-
 „ monem. ait enim, lib. xx. in extremo: Facto
 „ S. C. ne quis postea Chartaginensis aut litteras
 „ Græcas, aut sermonem studeret ne aut loqui cū
 „ hoste, aut scribere, sine interprete, posset. Cum
 „ hæc iam scripsissem, & qui aliter sentiant, videā
 „ esse viros eruditos: retinco tamen sententiam
 „ meam, ijs rationibus nixam, quæ diligentius con-
 „ sideranti facile patebunt.
- 19 **V**TI tibi secreto, in occulto de sua &c. } in
 „ alys, Et occulto. Gryphianus liber, ad oram, tol-
 „ lit hæc duo uerba.
- 20 **T**RANSDUCTOS plures: } Cornelius Tacitus,
 „ lib. xx. Causa, inquit, Germanis transcenden-
 „ di in Gallias libido, atque auaritia, & mutandæ
 „ sedis amor, ut, relictis paludibus, & solitudini-
 „ bus suis, fecundissimum solum possiderent.
 „ Idem tradit & Strabo, lib. vii.
- 22 **N**IHL Sequani respondere, sed in eadem
 „ tristitia taciti permanere. } sumpsi hoc a
 „ Demosthene, qui simile quid de Stratone con-
 „ tra Midiam narrat. ita autem in eo legitur:
 „ Καὶ δεινὸν οὐδὲν εἰργασμένους, ἔστινε τιμωριστῆ, οὐ
 „ μόνον τῶν ἄλλων ἀγαθῶν τῶν κοινῶν ἀπεσερήμε-
 „ νος, ἀλλὰ καὶ τοῦ θλίξασθαι ἢ ὀδυρεσθαι, καὶ
 „ οὐδ' εἰδέναι καὶ ἀδύνατον πένονθαι, οὐδὲ ταῦτα
 „ ἔξεσιν αὐτῶν πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν.
- 23 **V**T ante Cimbri, Teutonique, fecissent. }
 „ Valer. lib. v. Eutrop. lib. v. epit. Liu. lib. lxxvii.
 „ & lxxix. Obsequens, Orosius, Tacitus de situ,
 „ & moribus Germanorum, & lib. xx. Histor.

- & Plut. in Mario. Primum in Galliam uenerat
 „ Cimbri, anno DCXL. Cæcilio Metello, & Papi-
 „ rio Carbone cos. Tandem C. Mario IV. & V.
 „ consule ad Athesim fl. superati sunt, anno
 „ DCLII.
- 23 **V**T aliquem locum medium utriusq; col-
 „ loquio deligerent: } vide Florum lib. i. i. i.
 „ qui hoc diuerse narrat.
- 23 **S**iquid ille a se velit, } Parisini, Si quid ille se
 „ uelit. rectius.
- 23 **E**MOLVMENTO } Molimento, legendum esse, ante
 „ quinquennium annotatum est in Variarum le-
 „ cionum libro, ad calcem Cæsaris impresso.
- 23 **I**N consulatu suo, Rex, atq; Amicus, a Se-
 „ natu app. } tractatur hoc idem hoc eodem li-
 „ bro, infra, paullo fusius.
- 23 **D**ICENDVM tibi & cognoscendum, &c. }
 „ Phaernus, Discendum, reponit. Ita autem locutū
 „ Terentium obseruauit: Noui, & scio. Potest fer-
 „ ri, & vulgata lectio. Vt sit: Id est, sermonibus ul-
 „ tro citroque habendis.
- 24 **I**NTRA annos xiv } quidam libri ueteres, Inter.
 „ Sic locutus Cic. pro Quintilio: Qui inter tot an-
 „ nos ne appellavit quidem Quintiliū. Et Titinius,
 „ apud Nonium Marcellum: Quæ inter decem an-
 „ nos nequisti unam togam detexerc.
- 25 **T**REVIRI autem Pagos C. Sueuorū } idem
 „ Cæsar, de bello Gall. lib. iv. addit, Sueuos ex
 „ centum pagis suis quotannis singula armato-
 „ rum millia, bellandi causa, e finibus suis educere
 „ solitos.

- solitos. De centum pagis vero Suevicorum uide Tacitum de situ, & maribus Germanorum.
- 26 **I**NGENTI magnitudine corporum Germanos; magnitudinis corporum causam reddens Cæsar, infra lib. iv. pag. 75. hanc esse dicit, quod, lacte uiscentes, multumq. in uenationibus sint Et lib. vi. pag. 144. Vita, inquit, omnis in uenationibus, atque in studijs rei militaris, existit: ab paruulis duritiæ, ac labori, student: qui diutissime impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem. hoc alitaturam, ali hoc vires, neruosq. confirmari, putant. Pomponius uero Mela, lib. iii. Qui Germaniam, inquit, incolunt, immanes sunt animis, atque corporibus, & ad insitam feritatem uaste utraque exercent, bellando animos, corpora ad consuetudines laborum: maximo frigore nudè agunt, antequam puberes sint. & longissima apud eos pueritia est.
- 26 **D**ICEBANT ferre potuisse; } placet, quod Phaernus, ex uetere libro tollit, Dicebant.
- 26 **A**TRIBVNIS militum, } Tribunus mil. (ait Vegetius, lib. ii. cap. 8.) a Tribu denominatur, tribuèdoq. iure. qui præest militibus, quos ex tribu primus Romulus legit, Græce, Χίλιας, χος dicitur, quod mille militibus præsit. Duo autem eorum genera esse, tradit idè Vegetius: maiorè, qui per epistolam sacram imperatoris iudicio destinatur, minorem, qui ex labore prouenit.
- 26 **Q**VI ex urbe, amicitia causa, Cæsarè secuti,

- ti, } multos nobiles, & claros, adolefcentes Plutarchus fuisse tradit, qui cum Cæsare in Gallica expeditione, uoluptatis, lucrique causa, se illi adiunxerint.
- 26 **C**AESAREM secuti, non magnū in re militari usum habebant. } ita legendum nō ut in impressis: ex antiquo Vaticano libro. Ita quoq. olim Parisini.
- 26 **V**T satis commode supportari posset, timere dicebant, } pro, Ne. Sic Terentius, Hec. act. i. sc. 2. Firmæ hæ uereor ut sint nuptiæ.
- 27 **A**EQVITATE condicionis; } Condicionum, Gryphy liber. placet.
- 27 **Q**UAM ipse imperator, } hoc de ipso C. Mario dici, quis nō uidet? Alij hoc obseruauit a Plutarcho male intellectū. Ita enim ait: Μήτερεσθῶσι μέλων Κίμβων μάχεσθαι πολεμοῖς, μήτε αὐτὸς ὦν Μά. ἰς χείρων στρατηγός.
- 28 **A**UT ei præscribere, audent. } alias, Uideretur male.
- 28 **R**EPRÆSENTATVRVM } Beroaldus legit, Tentaturum. Male Representare, uerbum iuris, ualeat ante diem præitare, facere, soluere.
- 28 **P**RÆTORIAM cohortem; } Vegetius, de cohorte, & quot i Legionem fuerint, lib. ii. cap. 6. Prætoriam uero dicebatur Cohors, quod a Præto, eius præsidij causa, numquam discederet. Cuius militibus dabantur (ut ait Tacitus, lib. i.) bini denarij in diem: cum aliarum cohortium milites singulos tantum acciperent, hoc est. x. asses.

- 28 SEQ esse ad bellū gerēdum paratissimā, }
*in alijs libris legitur, Paratissimam. Quo modo
 silegas, dictum erit, ut a Terentio illud in Eu-
 nuchi Prologo: nunc, quam acturi sumus Me-
 nandri Eunuchum: & paullo post: Translulisse
 in Eunuchum suam ex Græca. Referuntur e-
 nim, ad, Comœdiam.*
- 30 GRATIA, dignitate, honore, auctiores uelut
 esse, } *Auctos, est ad oram Gryphiani libri.*
- 32 DEBERE se suspicari, } *Phaernus tollit debere;
 O. legit, Ea re se susp. pro, Iccirco.*
- 31 MULTIS sese nobilib. principibusq. populi
 R. gratū esse facturū, } *in his, Catoni Vtiō-
 si: Plutarchus enim, in Nicia, & Crassi, cōpara-
 tione tradit, cū censuisse, Cæsare, cū xxx Germa-
 norum millia cecidisset, hostibus dedi. Quod cum
 ipse Cæsar præclare nosset, Anticationem edidit.*
- 32 BELLO superatos esse Aruernos, & Ru-
 thenos, a Q Fabio Maximo, } *epit. Lin. lib.
 LXI. Q. Fabius Max. consul, Paulli nepos, ad-
 uersus Allobroges, & Bituitum, Aruernorum
 regem, feliciter pugnavit. Vide & Strabonem
 lib. IV. Plinium lib. VII. & Velleium lib. II.*
- 33 AD nostros ad equitare, } *Ad, præpositio, ab-
 est ab antiquis quibusdam recte.*
- 33 LEGIONIS delectæ cōmissum cum equi-
 ratu proeliū } *Commissum, non legitur in uarie
 tate lecttionis ad oram Gryphiani libri. rectiusq.
 abest. Alij delent & particulam, Cum.*
- 33 M. VALERIVM Procilium, } *Procillum, Gry-
 phius,*

- phius, & Parisienses, & hic, & pag. 40. Proci-
 lius autem legi in ueteribus & nummis, & la-
 pidibus, diximus in ORTHOGRAPHIA.
- 34 GENVS hoc erat pugnae &c. } *Cæsar, lib. IV.
 initio, eadem ferme narrat de equestri Germano-
 rum proelio; & Ammianus Marcell. lib. XV. ubi
 pugnam Iuliani Cæsaris cum Alemanis descri-
 bit. Hoc autem pugnae genus ante hoc tempus
 a Romanis usurpatum, Orosius tradit, lib. IV.
 cap. 18. quo loco de pralio inter Hasdrubalem,
 & Romanum exercitum, in Italia commisso, ita
 scribit: Diu incertus Belli euentus fuit, elephan-
 tis maxime Romanam infestantibus aciem, qui
 a militibus R. occisi sunt, quos, a uolitando, Ve-
 liter uocant. quod genus militiae paullo ante sue-
 rat repertum, ut lecti agilitate iuuenes, cum ar-
 mis suis, post terga equitum sederent, & mox,
 cum ad hostem uentum esset, equis desilirent,
 & continuo pedites ipsi, ex alia parte equiti-
 bus, per quos aduecti fuerant, dimicantibus, ho-
 stem perturbarent.*
- 35 SORTIBVS, & uaticinationibus } *& hic
 Plutarchum errasse, legisseq. Verticibus, alij
 obseruarunt. Eius uerba sunt: Ετιδε μάλλον,
 αὐτοῦς ἠμβλυε τὰ μαντευματὰ τῶν ἱερῶν γυναι-
 κῶν αἰποταμῶν δ. ναὺς προσβλέπουσαι, καὶ ρευμά-
 των ἐλιγμοῖς καὶ ψίφοις τέκμαρτά μιναι προσθέσσι-
 ζον οὐκ ἰάσαι μάχῃ τιθεῖσαι. De sortibus autem
 Tacitus de mor. Ger. & lib. XX. Forticibus
 tamen Germani utebantur quoque in qui-
 busdam*

busdam diuinationib. & sortilegijs, ut docuit
O. Disp. Feud cap. pen.

- 35 Si ante nouam Lunam prælio contēdis-
sent. & idem a Lacedæmonijs obseruatum, tra-
dit Lucianus, & Plut. in Cesare eadem, quæ hic
Cæsar de Germanis, scripsit. Huius autem rei
causam uide infra, apud hunc eundem, lib. vi.
pag. 144. eos enim, Deos tantum putabant, quo-
rum opibus inuarentur. Germanos uero huius-
modi uatibus, seu sagis deditos fuisse, legimus a-
pud Tacitum, de situ, & moribus Germanorū;
& lib. x. de Velleda, & Aurinia, fatiūicis.
- 35 OMNES Alarios &c. & Vegetius, lib. i. cap. 1.
Equitum quosdam hinc Alarios dici putat,
quod ad similitudinem alarum, ab utraque par-
te protegant acies: quæ sane suo tempore Vexil-
lationes a Velo uocarentur, quia uelis, hoc est
flammulis, uterentur.
- 36 TRIBOCES, & Plinius lib. i. cap. 17. & Tacit-
tus de situ, & moribus Germanorum, & Eu-
tropius lib. vi. Tribochos nominat: Ptolemæus
uero Tribonos; mendose, ut opinor.
- 36 SEDVSIOS. & Edures, non Sedusii, dicuntur ab
Orosio lib. vi. cap. 7.
- 36 PASSIS manibus, & Griphij liber ad oram,
Crimibus. Vide lib. vi. de bel. Gall. pag. 187
- 37 MILLIA passuū ex eo loco circiter. v. & Plu-
tarchus Stadia CD scriptū reliquit. Τετρακοσίς
σταδίων. Octo autem stadia miliarium unum cō-
ficiunt Ex quo legendum L, non v.

IN

IN C. IVLII CAESARIS
DE BELLO GALL.

LIB. II

- 39 SVESSONES & Ptolemæus Vessones nomi-
nat. Alias, Sueffiones. Nunc Soissons.
- 43 SIN minus possent, &c. & glossema puto uer-
bum, Possent. quod si absit, elegantius hoc si di-
ctum. Idem alijs post me placuisse, letor.
- 43 PER eorū corpora reliquos, audacissime
transire conantes, multitudine telo-
rum, repulerunt. & Per eorum corpora, Belga-
rum scilicet. Plutarchus autem, Romanis transi-
tum esse factum per Belgarum cadauera, scribit.
- 48 TENERIS arboribus incisis, atque infle-
xis, & Q. Curtius, de Mardis, Alexandri exer-
citum impediētibz, lib. vi. Occultus, in-
quit, nexus ramorum, uelut laquei, pe-
petua saepe itinera claudit &c. Vide eundem
Cæsa em infra, lib. v. pag. 103. Idem Morinis,
Atrebatibus, Eburonibus, et Menapijs tribuis-
se Strabonem, & alij notarunt. Eius uerba sunt.
Κατα τὰς πολεμικὰς ἐσόδους, συμπλέκοντες τὰς
τῶν ὑάμιων λυγροὺς, βατῶδεις ὄντας, ἀνέφραπτον
τὰς ἐσόδους. ἐστὶ δὲ ὅπου καὶ σκόλοπας κατέπηπτεν.
αὐτὸς δὲ κατέδωκεν εἰς τὸ βάθην παρήκιοι, νησίδια
ἔχοντες ἐν τῶν ἐλεσί.
- 49 VEXILLVM proponendum, quoderat in
signe, cum ad arma cōcurri oporteret. &
Extrema hæc libenter tollerem, si uetusti alicu-

B 4 ius

- ius auctoritas suffragaretur.
- 49 SIGNVM tuba dandum. *hoc etiam glossema pu-
to. non enim hic est locus, in quo signi dati men-
tio fieri debeat, sed infra, post cobortationem ad
militēs. signo enim dato, statim in hostes impe-
tus fiebat. Cas. de bel. ciu. lib. 111. pag. 357.
Tuba signum dari, atque in hostes impetum
fieri, iussit.*
- 50 NON modo ad insignia accōmodāda, *qui
bus ab hostibus distinguuntur. Veget. li. 11. cap.
13. & cap. 17.*
- 51 DECUMANA Porta, *post pretoriam portam
sita. Per eam delinquentes milites ad pœnam
deducebantur. Veget. lib. 1. cap. 23.*
- 51 CLAMOR, fremitusq; exaudiebatur. *et alias,
criebatur.*
- 52 IN his primipilo P. Sext. *uide, quæ annotavi
in Sallustij Incurtham, de Primipilo.*
- 52 MANIOV LOS laxare. *Quid. Fast. lib. 111.
Pertica suspensōs partabat longa manipulos,
Inde Manipularis nomina miles habet.
Vegetius, lib. 11. cap. 13. Contubernium (ait)
manipulus uocabatur, ab eo, quod coniunctis
manibus dimicabāt. Plutarchus in Romulo aliā
Etymologiam dicit esse Manipuli: sic enim ait:
Ἐκατος εἰας ἐκάσῃς ἀνὴρ ἀφῆράτο, Κόρτε,
καὶ ὄλης ἀγκυλῖδα κορυτῶ περὶ κεμένην ἀ-
νέχων, Μάνιπλα ταῦτα Λατῖνοι καλοῦσι:
ἀπὲρ ἐκείνων δὲ καὶ νῦν ἐν τοῖς στρατεύμασι
τάτους Μανιπλαρίδ; ὀνομάζουσι.*

- 52 HVIVS aduentu spe illata militibus, *semilia
Plutarchus narrat in Iulio, & Suetonius, &
Val. Max. lib. 111. cap. 2.*
- 54 EX DC. ad 111. Senatores, *et quadringentos tan-
tum fuisse Neruiorū, tradit Plutarchus: epito-
me uero Liviāna nonagintaquinque, lib. CIV.*
- 54 EX hominum millibus LX uix ad D. *et nō D,
sed CCC, legitur in epitome Liviāna.*
- 54 CUSTODIAE ex suis, ac praesidio VI. millia
hominum una reliquerunt. *et Gryphianus
liber, ad oram, Custodiam, & Praesidium. Quod
non displicet.*
- 55 PLERVM QVE omnibus Gallis. *et Valerius Pa-
lermus, Veronensis, in studijs litterarum non me-
diocri cum laude uersatus, putat hoc loco pro
Plerumque, Plerisque, reponendum. Ut sit, Ple-
risq; omnibus. Quo modo et Terentius And.
Quod plerique omnes faciunt Adolescentuli.
Et Phorm. Ita pleriq; ingenio sumus omnes: no-
stri nosmet penitet. Idem Caesar, lib. v. pag. 131.
Equites plerumq; omnes (inquit) tela intra ual-
lum conuiciebant. Quo etiam loco fortasse le-
gendum, Plerique omnes. Idem post Palermum
alijs quoq; placuisse uideo.*
- 55 TANTI oneris turrin in muros sese collo-
care confiderent. *et Parisiensis, In muro.*
- 56 NOSTROS praesidia deducturos, *et Nostros
praesidia non inducturos, Parisiensis. rectius.*
- 57 IN deditionē, potestatemq; populi R. esse
redactas. *et Dionem, legum eruditū uiri.*

- 57 **DIES**. xv. supplicatio decreta est. *Idem tradit & Plutarchus. Suetonius autem: Plurimum, quam quisquam unquam, dierum supplicacionem impetrauit. Cicero de prou. cons. C. & sari supplicationem decreuistis, numero, ut nemini ullo ex bello; honore, ut omnino nemini. Supplicia dicuntur a Sallustio. De supplicacionibus vero, lege Liu. lib. 2. belli Punici, in principio Cicero Cat. III. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia puluinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum coniugibus, & liberis uestris.*

IN C. IULII CAESARIS
DE BELLO GALL.

LIB. III

- 58 **IN** Antuates, Veragros, *& Nantuates, vel Naniuutes, & Varagri, dicuntur a Pli. lib. III. cap. 20. & Strabone lib. IV.*
- 61 **PROXIMIS** Oceano *& Proximus mari Oceano, Parisienses.*
- 62 **IN** Venelos; *& In Eusubios, liber Gryphianus, ad oram.*
- 62 **CETEROS** antecedunt: *& reliquos, idem Gryphij liber.*
- 62 **RELIQVAEQ** ciuitates, *& Parisienses, Reliquaq. item ciuitates.*
- 62 **QVOD** nomen apud omnes nationes *& Ad, non Apud, Parisienses.*

63 **MVL-**

- 63 **MVLTVM** natura loci confidebant, *& quod hic Caesar Naturam appellat, Ingenium nō satis proprie dixit Ouidius, Trist. lib. v. eleg. x.*
- Nil extra tutum est: tumulus defenditur ipse Membris exiguis, ingenioq. loci.*
- 64 **CVM** ex alto se cētus incitauisset, *& de Maris ex aestuatione, Plinius lib. II. cap. 99. & IOI. Quintus quoque Curtius simile quid narrat de Indici Oceani ex aestuatione.*
- 65 **NAM QV** ipforum naues ad hunc modum factæ, armatæq. erant. *& hunc locum cum Strabonis uerbis & alij contulere: Ην γὰρ ταχέα ταξύλα, ἀλλ' ἀνέμω φερομένων ἐπ' αὐτὸν τατέσσαν οἱ Ῥωμαῖοι τὰ ἰσία δρυδρεπέοις. ἢν καὶ σκύτινα, διὰ τὴν βίαν τῶν ἀνέμων, ἀλύσει δ' ἔτεινον ἀντὶ κάλων. πλατυπύγα δὲ ποιοῦσι. καὶ ὑψὲ σφυμνα καὶ ὑψὸ σφωρα διὰ τὰς ἀμπώτεις, δρυίτης ὕλης, ἢς ἔστιν εὐπορία. διόπερ οὐ σωμαγονοὶ τὰς ἀρμενίας τῶν σανίδων, ἀλλ' ἀρρωματα καταλείπουσι ταῦτα δὲ βρούοις διαγάθηουσι, τοῦ νῆ καταπὰς νεαλίας καπνοῦ ὄσαι τὴν ὕλην ἢ νοτίξομένην, τοῦ μὲν βρούου νεωπιωτέρου ὄντος τῆ φύσει, τῆς δὲ δρυός ἑνός καὶ ἀληπούς.*
- 66 **NON** absimili forma muraliū falcium, *& Ruralium, Parisienses. Dio. lib. XLIX. δορυδρέπανα nominat, hanc historiam narrans. Vide Orosum. Quæ autem sit forma muralium falcium, uide Vegetium lib. IV. cap. 14.*
- 67 **MALACIA**, *& Μαλακία, mollitiem significat.*
- 67 **RELIQVOS** sub corona uendidit. *& Gell. lib. VII. cap. 4.*

68 **IN**

- 68 **I**n contemptum Sabinus veniret, § *Contemptum, legi in alijs libris, annotatum est & in Varijs lectionibus. Eodem modo dixi & lib. v. pag. 129.*
- 69 **S**ARMENTIS, uirgultisque collectis, § *alucina tur Dio. lib. xxxix. hanc historiam narrans. Frontinus lib. Stratag. 1 1 1. cap. 17. Lignis, uirgultisque dixit.*
- 69 **V**t ad bella suscipienda Gallorū alacer, ac promptus, est Animus, & c. § *Liu. lib. x. ab v. c. & lib. iv. Relli Macedonici, idē narrat.*
- 69 **A**NIMVS, & c. mens, & c. § *Idem de bello Gall. lib. vi. pag. 134. Totus, & mente, & animo, in bellum insistit. Et de Bello Ciu. lib. 1. pag. 259. Tanta erat summa rerum expectatio, ut nullus in aliā partem mente, atque animo, traheretur. Et Terentius, And. act. 1. sc. 1. Mala mens, malus animus.*
- 70 **L.** VALERIUS, & **L.** MANILIUS § *hos in historijs non nominari, alij obseruarunt. Vnde reponunt ex Orofio, M. Aurelius, & C. Manilius.*
- 70 **T**OLOSA, & Narbone. § *Tolosa, Carcasone, & Narbone, Parisienses.*
- 71 **V**OCONTIORVM, & Tarusatum § *Vocatium, primus reposuit Sabellicus.*
- 73 **V**ix. iv. parte relicta. § *xxxix millia cesa esse, ait Orofius.*
- 73 **F**LUSTATES, § *Volaterranus reponit, Flussates, quod sua quoque tempestate fuit. int. Com. es de Flujs. Ful. i. s. V. si. ius, doctissimus uir. mihi que*

- hi que summa familiaritate coniunctus, Elusates, & ex Plinio, & Claud. in Ruf. -muros inuadit Elusæ.
- 74 **E**o exercitum adduxit. § *Duxit, Parisienses.*
- 74 **S**VB pellibus § *pro, sub tentorijs, quæ pellibus cōstabant. sic enim interpretantur eruditi uiri. Valerius lib. 1 1. cap. 7. Ne uetentorium ex pellibus haberet. Tacitus lib. x 1 1. Retentusque omnis exercitus sub pellibus, quāuis hieme seuā, adeo, ut obducta glacie, nisi effossa humus tentorijs locum non præberet. Hirt. de bell. Afr. Perquam pauci sub pellibus dequiescebāt. Liu. li. xx 1 1. Vbi primum sub pellibus haberi capti sunt.*

I N C. I V L I I C A E S A R I S
D E B E L L O G A L L.

L I B E R I V.

- 75 **V**SIPITES, § *Vsippij dicuntur a Tacito.*
- 75 **R**ELIQVI, qui domi remanserint, se, atq. illos alunt. § *placet, quod est in quibusdam antiquis: Reliqui, qui domo manserunt, pro se, atq. illis colunt. Vt referatur ad id, quod mox sequitur: Sic neque agricultura intermittitur.*
- 75 **N**E QVE uestitus, præter pelles, habeant; § *Habeant quidquam, Gryphianus liber. recte.*
- 76 **E**T lauentur in fluminib. § *idē tradit lib. iv. pag. 144. Mela quoque, lib. 1 1 1. eos magnam*

- curam in natando ponere, etiam seuiſſima hie-
me, ſcribit.
- 76 QVAM LATISSIME a ſuis finibus uacare a-
gros: & uide eundem Caſarem, lib. vi. pag. 159.
Et Mela, Germani, inquit, ut circa ipſos, quae ia-
cent, uasta ſint, curant.
- 78 CONDRVSONVM, & Condruſos nominat idem
lib. vi. pag. 149. 150.
- 78 QVAE appellatur Vacalos, & Gryphianus li-
ber, ualis: quo modo nominatur & a Tacito,
Hiſt. lib. ii. in initio: etſi in Tacito legatur &
uabalus.
- 79 MEDIOMATRICVM, & Mediomatricorum, Pa-
riſienſes. Ita eos Strabo nominat. quamuis Pto-
lemaeus, Μεδιοματρικες. Idem lib. vii. pag.
203. Mediomatrices appellat. Quo in loco ua-
riant Lugdunenſes.
- 79 TRIBOCORVM, & Triboces idem dixit ſupra.
82 CDXXX. & CD, Plutarchus.
- 83 SICAMBRORVVM, & Sycambros, a ſimilitudine Ger-
manici uocabuli Sygenberger dictos facile cre-
diderim. Vnde a Ptolem. 20, Σύγαμβροι, di-
cuntur.
- 84 IMMISSA in flumine. & In flumen, Pari-
ſienſes.
- 86 BREVISSIMVS in Britāniam tranſiectus. &
Dio. lib. xxxix. ait ſtadia CDL. id eſt, millia paſ-
ſuum ſex & quinquaginta.
- 88 Vt quam celerē, atque inſtabilem motū
haberent, & Vt quia celerem, Pariſienſes. recte.
CVM

- 93 CVM ſe inter equitū turmas inſinuauere,
& ex eſſedis deſil. Inſinuauerint, ex eſſ. Pari-
ſienſes.
- 93 PEDITES preliantur. & Pedibus preliantur, anti-
quis liber. Sic ſupra, 83. Ex equis deſiliunt, ac
pedibus preliantur.

I N C. I V L I I C A E S A R I S
D E B E L L O G A L L

L I B. V

- 97 MAGIS magnos ibi fluēt. & minus magn. Cry-
phianus liber, ad oram. recte.
- 97 IN alio mari uti aſſueuerant. & In reliquis uti-
mur maribus, Gryphius, & Pariſienſes. Praete-
rea Priſc. lib. vii. hanc leſionem agnoſcit.
- 98 T R A S M I S S V M a continenti. & Tranſmiſ-
ſum, non legitur in uetere libro. & ſane recte
abeſt.
- 99 OMNIBVS rebus ad Britannicum bellum
comparatis, & Omnibus ad Britannicum bellū
rebus comp. Pariſienſes. Pleniore numero.
- 101 CORVS uentus, & ab alijs dicitur, Caurus. Græci,
Αγέρις. Cell. lib. ii. cap. 22.
- 102 AD ſolis occaſum. & Strabo li. iv. Νύκτωρ δ'
ἀνέχθη καὶ τῆ ὕσπραία κατ' ἤρε περὶ τεταρ-
την ὄραν τ' καὶ ὀκκοσι εἰς ἀδύσ τῶ διάπλε τε-
λέσας.
- 105 PLUMBVM album. & Plinius lib. xxxiv. ca. 17.
106 OM-

- 106 OMNES uero se Britanni luteo inficiunt, quod caruleum efficit colorē. } alij alia. Mibi, *Glasto*, non displicet; cum uideam, *Plin.* nium hac dicere, lib. *XXI*. cap. *I*. Simile, inquit, *plantagini Glastum* in Gallia uocatur: quo *Britannorum coniuges*, *nurusque*, toto corpore oblitæ, quibusdam in sacris & nude induunt; *Aethiopum colorem imitantes*. De hoc *antem Britannorum more pingendi corpora*, uide & *Herodianum ad finem lib. III. Intro*, reponit *O*.
- 109 OPIDVM aſit Britanni uocant cum siluas impeditas uallo, atq; foſſa, muniunt, idem propemodū de Germanis narrat *Herodianus*, li. *VI*. *Sirabo* uero li. *IV*. Πόλεις δ' αὐτῶν εἰσὶν οἱ δρυμοὶ περιφραζάντες γὰρ δένδρα κατὰ βεβληπέποις, ἐν γυχωρῇ κύκλον ἔχοντες αὐτοὶ ἐν ταῦτα καλυβοποιῶνται, καὶ τὰ βοσκύματα κατασθμύουσιν, ἀπὸς πολὺν χρόνον.
- 109 MAGNVS ibi numerus pecorū reſtus: } Pecoris, *Parisienses*.
- 110 CVM ſtatuiffet hiemare in continente, ppter repentinos Gallie motus, } Cū ſtatuiffet hiemem in continente, propter repētinos Gallie motus, agere, *Gryphius*, & *Parisienses*.
- 110 ET prioris commentus expoſitis militibus, } *Nicasius Ellebodus Caſſetanus delendū putat particulam*, Et.
- 110 SAMAROBRINAE } alias, *Samarobrigæ*. *Fulvius Urſinus*, *Samarobrinæ*, ex antiquo libro, & *Pto-*

- & *Ptolemeo*, in quo Σαμαροβριζα.
- 111 ESSVOS, } nulla de *Essius* apud ueteres mentio. Ideo nō male quidam opinati ſunt reponi poſſe, *Sueſſones*, uel, ut *Ptolemeus*, *Veſſones*: de quibus & ſupra lib. *II*. pa. *39*.
- 111 HIS M. Craſſum q̄ſtorē, &c. præfecit: } nā *Publius*, eius frater, cū patre in *Parthos* ierat.
- 112 MAGNA manu ad caſtra oppugnanda uenerunt. } *Magna manu caſtra oppugnatum uenerunt*, legunt *quidam*; uel, *Ad Caſtra oppugnatum: mutatione non tantum non neceſſaria*, uerum &, *mibi quidem ut uidetur*, quæ non multum *elegantie habeat*, Cum in alijs optime legitur, *Magna manu ad caſtra oppugnandi uenerunt*. Ut intelligatur, *Cauffa*. Loquendi genus, ab alijs, præcipueq. a *Salluſtio*, uſitatum.
- 114 INTER EOS ex his tot. cauffis controuerſia orta eſt. } *Parisienses*, *Inter eos exſiſtit cōtrouerſia Recte*. Nam *Exſiſtit*, prius *leprauatum eſt* in *Ex his tot*. poſtea additū, *Cauffis*, & *Orta eſt*. ut ſenſus ſtare: qui eo modo *mancus* erat.
- 117 ERANT & uirtute, & numero pugnandi, pares noſtri. } Cum non cohererent inter ſe, Numero pugnandi, mutarunt quidam, legendo, *Numero pugnantium*; uel, *Animo pugnandi*. Uerum rectius in *Parifiſenſi* libro: *erant & numero & uirtute pugnandi*, pares noſtri. *Quidam poſt Pares diſtinguunt. ut Noſtri initium ſit alterius periodi*.
- 117 CONFECTA tela a conferſis uitari pote-

- rant. ξ recte in quibusdam ueteribus, Coniect. tela conferti uitare poterant.
- 118 IN Q. eam rem se suamq. fidem interponere? *Parisienses, Se suam fidem interponere. Sic alibi, Fidem, iusiurandum interponere.*
- 118 SPERARE se, ab eo suam, ac militum, salutem impetrari posse. ξ *Parisienses, Sperare se, ab eo de sua, ac militum salute impetrari posse. Rectius.*
- 120 MVRALIVM pilorum ξ de pilis muralibus, uide *Vegetium, lib. I. cap. 20.*
- 120 VT ultro militum eōcursu, ac uocibus, sibi parcere cogeret ξ *Utro, passim dixit. Quo modo et Cicero, Fam. lib. VI. I. ep. x. Subin uideo, inquit, tibi, ultro etiam accersitum ab eo, ad quem ceteri, non propter eius superbiam, sed propter occupationem, adspirare non possunt.*
- 121 X. millium passuum circuitu munitionem perfecerunt: ξ *Parisienses, x. millium passuum circuitu, munitionem pedum xv. perfecerunt. Vide Orosum.*
- 123 ET uerutum in balteo defigitur. ξ *de Veruto, uide Vegetium, lib. I. I. cap. 15.*
- 123 CONVERTIT. illum ueruto transfixum arbitrantur. Varenus gladio cominus regerit, atq. ξ *antiquus liber meus: Conuertit. illic uero occurrit ocus gladio, cominusq. rem gerit Varenus, atque. Opinor ego ita legendum: Conuertit. illum ueruto transfixum arbitrabantur. illic uero, & reliqua, quo modo in uetere libro.*

Vt,

- Vt, & quod deest in uulgatis, & quod in uetere, retineatur.*
- 125 VERITVS &c. ut hostium impetum sustinere non posset. ξ *ex Latini sermonis consuetudine tollerem particulam Non; vel Ne, pro Vt, legerem.*
- 126 CONSEDIT, &c. quam aequissimo loc. pot. &c. ξ *suspicio de mendo. non enim h. ec. apte coniunguntur. Parisienses alio modo legunt superiora. sed neque eo modo mihi satisfaciunt.*
- 127 NEQUE etiam paruulo detrimento illū locum relinqui uidebat: ξ *sunt, qui putent, hoc loco legendū esse, Vt illum locum relinqui uidebat. Quod ita Cæsar dixerit. lib. VI. Ne minimo quidem casu locum relinqui debuisse. Quæ lectio optime huic loco conuenire uidetur.*
- 127 DIUTINA lætitia, ξ *Latatio, Gryphianus liber, ad oram.*
- 127 MILLIA passuum L. abesset. ξ *Gryphij liber ad oram, Parisienses. & antiquus liber meus, Millia passuum abesset circiter LX.*
- 128 AB. L. ROSCIO legato, ξ *sic legendum, nō quæstore, ut in alijs. nam supra pag. 111. legatum Cæsaris fuisse legitur.*
- 129 MVLTQ. minorem superesse dicerent partem. ξ *dele, Partem. uenustior erit lectio.*
- 130 HOSTEM iudicandum curat. ξ *Hostem iudicat, antiquus liber meus, & Gryphij liber.*
- 131 NEV quis quemquam, ξ *sic legitur in nostro libro. mirorq. hoc esse ab alijs pro suo diuendiū.*

IN C. IULII CAESARIS
DE BELLO GALL.

L I B E R VI.

- 132 SACRAMENTO rogauisset, §. i. iureiurādo ad
strinxisset. Sic locutus & Liu. lib. 11. Belli Ma-
cedonici: Lucius, inquit, Cornelius Lentulus, p[ro]p[ter]
tor, cū v. legati s profectus est: obuios in agris, sa-
cramēto rogatos, arma capere, ac sequi, coegit.
132 ET amicitiae tribuisset; §. Julia enim, Caesaris fi-
lia, & Pompeij uxor, perierat.
132 FINITIMOS, atque Germanos. §. Gryphius,
Parisiensis, & antiquus liber meus, Finitimos
Germanos. Recte.
134 AVT ex eo, quod metuerat, odio ciuita-
tis motus existat. §. Parisiensis, Aut ex eo,
quod in eum, erat, odio ciu. &c. Quod meruerat,
antiquus liber meus recte.
135 DIFFICILI transitu, flumen, ripisq[ue] præ-
ruptis. §. Mosella; q[ui] Ptolemaeus Obrincū vocat.
136 DEMONSTRAVIMVS, §. initio lib. v.
137 SI amplius obsidium uellet, dare polli-
centur. §. Si amplius obsidium uellet dari, poll.
Parisiensis. & antiquus liber meus.
137 VBIORVM satisfactionem §. Vbi horum Pa-
risiensis. Vbi eorum, antiquus liber meus. Ve-
rum impressa mihi lectio magis arridet.
140 DE his duobus generibus §. tria genera ponit
Strabo lib. 1 v. Bardos, Vates, & Druidas. Et
Ammianus li. xv. Bar dos, Eubages, ac Druidas

no-

DE BELLO GAL.

- nominat: & hos Pythagoreos. Vide & Pl. lib.
xvi. cap. ult. & lib. xxiv cap. xi. & Luca-
num lib. 1 Ouid.
Ad viscū Druidæ, Druidæ clamare solebant.
141 DE omnibus controuersijs, §. Strabo lib. 1 v.
Δρυϊδαὶ δὲ πρὸς τῆ φυσιολογίᾳ, καὶ τὴν ἠθι-
κὴν φιλοσοφίαν ἀσκήσῃ. δικαιοτάτοι δὲ νο-
μίζονται, καὶ διὰ τῶτο πισθόνται, τὰς τὰ
ιδιωτικὰς κρίσεις, καὶ τὰς καινὰς.
140 ADITVM eorum, &c. §. Eorum, non legitur in
uetere meo libro.
141 AMBACTOS, clienteq[ue]. §. Ambactus, inquit
Festus, apud Ennium lingua Gallica actus, vel,
seruus, dicitur. Idem Caesar infra pag. 144. Ser-
ui, & clientes, dixit.
142 NATIO est omnium Gallorum §. Omnis, le-
gitur in Vrsini libro.
142 SIMVLACRA habent; §. Strabo lib. 1 v. Καὶ κα-
τασκευάσαντες κολοσσὸν χόρτης, καὶ ξύλον
ἐμβάλοντες ἐς τὸν βωσκήματα καὶ παν-
τοῖα θηρία, καὶ ἀνθρώπων ὠλοκαύτω.
142 IMPERIVM celestium tenere; §. Imperium ce-
leste tenere, uetus liber meus.
143 NON numero dierum, sed noctiū finiūt; §.
Tacitus de Germanis: Nec dierum numerum,
ut nos, sed noctium, computant. sic consueuerunt.
sic condicunt. nox ducere diem uidetur.
143 SI res in suspicionem uenit, §. sic locutus
Dolabella, in Ep. Fam. Et si, ait, nunquam tibi
in suspicionem uenire debuit.

C 3 143 Iv-

- 143 **IUSTIS** funeribus confectis. § *cū eadem sint Iusta, quæ Funera, recte opinatur Fulvius Vrsinus, vel, Iustis funebribus, legendū; uel, Funeribus, tollendum, tam quam glossema ad, Iustis. Ita locutus est & Linius.*
- 144 **IN** studijs rei militaris. § *Seneca lib. de Ira: Germanis quid est animosus? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidus? quibus innascuntur, innutriunturque, quorum una illis cura est, in alia negligentibus.*
- 144 **IMPUBERES** Tacitus: *Sera iuuenum uenus: eoq, inexhausta pubertas.*
- 145 **QVAM** LATI SSIMIS circum se uastatis finibus solitudines habere. § *Qualatissimas, Parisiensis, & antiquus liber meus.*
- 145 **PROPE** se audere consistere. § *Se, non est in uetere meo.*
- 145 **FIDES** abrogatur. § *Derogatur, antiquus meus, & Gryphij liber.*
- 146 **VVLGO** Tectofages, § *Volcæ Tect. Parisien. ete. Ptolemæus enim, δὲ ὄλκα τεκτοσάγες.*
- 146 **GALLIS** autem propinquitas, § *Gallis autē provincię prop. Parisiensis. Gallis autem provinciarum prop. antiquus liber meus. Ammianus lib. xv. hæc Aquitanis attribuit: Aquitani, ad quorum litora, ut proxima, placidaque, merces aduenticie conuehuntur, moribus ad molliem lapsis, facile inditionem uenere Romanam. Sūt, qui hoc loco legendum putent: Galli autem, quibus provincia prop.*

146 NE-

- 146 **NEMETVM**, & Rauracorum. § *B. Rhenanus legit, Venetum, & Tauracorum: qui sunt Retiæ populi: & Tragæi nunc dicuntur. ij uero ad lacum cum Collensem accolunt. Pomp. Mela: Rhenus ab alpibus decidens prope a capite duos lacus efficit, Venetum, & Acromum.*
- 146 **QVI** se aut audiisse, aut adisse ad initionem eius silue dicat, § *Phaernus, Qui se aut adisse ad initionem. Qui se aut uidiisse initionem. Adisse tamē, et uidiisse postea Iulianus Imp. Suidas testatur: apud quem hæc illius uerba pferuntur, qd & alij obseruauerunt: Πρὸς τὴν Ἐρκυνίαν ὕλην ἐθέομεν. καὶ εἶδον ἐγὼ χεῖμα ἐξ αἰσίου, ἰδοὺ γούνοισι θαρρῶν ἐγγυῶμαι μὴ σε ὄσθαι τοιοῦτον, μὴ δ' ὄσα πρότεγε ἡμεῖς ἰσμεν ἐν τῷ Ῥωμαίων. ἀλλ' εἶπε τὸ θεηαλικὰ τέμπη δύσβατα νομίζεσσι, εἴτε τὰ ἐν Ἰερμοπούλαις, εἴτε τὸν μέγαν καὶ διαλυτὸν ταῦρον, ἐλαχιστον ἐσω χαλεπότιτος ἐνεκα πρὸς τὸν Ἐρκυνίον τούνομα.*
- 147 **HARVM** est consimilis capris figura, § *Plinius, lib. i ix. cap. i s. longe aliam, ac Cæsar, Alcis figuram tradit.*
- 147 **VRI** appellantur. § *de Vris, Plinius lib. i ix. cap. i s. Macrobius autem Sat. lib. vi. capit. 4. Vros dicit Gallicam uocem esse, qua feri boues notantur.*
- 148 **AD** bellum Ambiorigis profectus, § *Profectus abest a Phaerni libro. & recte abest.*
- 148 **LMINVCIM** Basilium. § *Basilium, lego, non Basilium: ex Val. Maximo lib. ix. cap. 4. & ita quoque in Ciceronis lib. i i i. de offi. nam Basilus potius nomen gentis. Basilla in antiquis*

C 4 lapi-

*Lapidibus nominatur. Ut fortasse. Bassillus hic ve-
ponendum sit.*

Roma, in hortis Cæsuis. I.

I V N O N I
R E G I N A E
P A E Z O N
A Q V I L I A E S
B A S I L L A E S

Et, in Parione, in ædibus Francisci Liscæ. 2.

I O V I . O P T V M O
M A X I M O . D O L I C H E N
P A E Z O N . A Q V I L I A E S
B A S I L L A E S . A C T O R
C V M . P A E Z V S A . F I L I A . S V A
D . D .

- 148 **C**ELERITER, contraq. cōmunem opin. }
Que, delet Phaernus.
- 149 **I**NCAVTVM, atque etiam imparatum }
Etiā, delet Phaernus.
- 149 **S**ED hoc quoque factum est, &c. } abest,
Quoque, a Parisiensi libro. Alij: Sed hoc eo factum est, &c.
- 149 **A**MBTORIX, an copias suas iudicio non
conduxerit, } melius Phaern. *Ambiorix copias suas iudicio ne non conduxerit.*
- 149 **A**ESTVS efficere } vide Plinium lib. II.
cap. 85.
- 149 **T**AXO, &c. } de Taxo ueneno, consule Plinium
lib.

lib. XVI. cap. II.

- 150 **A**D VATICAM } *Ad Atuaticam, Fuluij Vrsini liber: & Ptolemaeus, etsi corrupte, ἀτῶν ἀτῶν. Ad Varucam, uel, ad Rasucam, quidam legunt.*
- 150 **S**CALDIVM, } *Scaldem, Gryphij liber, & antiquus meus. Sabim, Parisiensis.*
- 151 **V**BICVIQVE } *V bicumque, Parisiensis, & antiquus liber meus.*
- 151 **Q**VAM legionariorum periclitaretur; } *Parisiensis, & antiquus liber meus, Quam legionarius miles periclitetur. rectius.*
- 151 **P**RO tali facinore, } *locus mendosus.*
- 152 **T**RANSEUNTES Rhenum } *Transseunt, Parisiensis, & antiquus meus.*
- 154 **D**EFICIENS ægre per manus tractus seruat. } *Deficiens, non legitur in uetere meo. & sane glossema est.*
- 155 **Q**VI nō rei nou. pert. } *Quin rei nou. pert. Phaernus, & antiquus liber Fuluij Vrsini. placet.*
- 155 **C**VNEO FACTO, } *de Cuneo Vegetius lib. I II. cap. 19. & Aelianus de instruendis aciebus.*
- 156 **F**IDEM non haberent. } *Parisiensis, Fidem nō faceret. Antiquus meus, Fidem faceret. mendose. deest. enim negatiua particula.*
- 156 **N**E minimo quidem casu } *Casui, liber Vaticanus, & Fuluij Vrsini.*
- 157 **C**IRCUMSPICERENT captiui, } *verbum, Circumspicerent, abest a Parisiensi libro. Gryphij liber, male, Conspicisse dicerent. c. p.*

- 157 DVROCORTVM, } Durocotorum, Parisiensis.
 Fulvius Vrsinus, Durocortorū, cū Ptolomæus,
 Δυρόκορτορον. Emendatq. Strabonem lib. IV.
 in quo corrupte Δατκόροτορον legitur.
- 157 MORE maiorum supplicium sumpfit; }
 de hoc more, vide infra, de bell. Gall. lib. IIX.
 pag. 235. 236.

I N C. I V L I I C A E S A R I S
 D E B E L L O G A L L .

L I B . V I I

- 158 AD conuentus peragendos; } Agendos, Pa-
 risiensis.
- 159 QVAM a maioribus acceperant, } Accepe-
 rint, Parisiensis placet.
- 159 IN presentia de obsidibus cauere; } abest
 particula De a Parisiensi libro. & recte abest.
- 159 HINC alij; } Hanc alij, Parisiensis, Gryphij li-
 ber, & antiquus meus. Hunc alij, O. ut ad, Cla-
 morem, referatur.
- 162 OPINIONE præceperat, } ita legendum; non,
 ut in alijs, Perceperat. Sic idem locutus, de bello
 Ciu. lib. III. pag. 382. Ac iam animo victo-
 riam præcipiebant. Linius quoque, Dec. IV.
 Nec se ad bellum Achaicum, aut rem ullam,
 quam sua quisque opinione præcipere posset, cre-
 derent missos esse. Et: Consul quia non pugnam
 cominus, sed locis oppugnâdis, futuram præce-
 perat

- perat animo. Virgilius, lib. VI. Omnia præcepi,
 atque animo mecum ante peregi. Et XI. Ex-
 sultatq. animis, & spe iam præcipit hostem.
- 162 OMNIBVS suis inopinantibus; } abest ver-
 bum, Omnibus, a Gryphij libro, & ab antiquo
 meo.
- 164 CONTINGEBAT, } Continebat, Parisiensis,
 & antiquus meus. recte. nam Cicero in Varrem
 dixit: Eorum coniunctione pars opidi, quæ appel-
 latur Insula, mari disjuncta angusto, ponte rur-
 sum adiungitur, & continetur.
- 165 PROELIVMQUE equestre committit: } Com-
 mittit, Parisiensis. recte.
- 166 QVÆ sit necesse accidere uictis. } Sallu-
 stius, Catilina, in oratione Cæsaris: Quæ belli
 scuitia esset, quæ uictis acciderent, enumeraue-
 re: rapi uirgines, pueros: diuelli liberos a paren-
 tum complexu: matres familiarum pati, quæ
 uictoribus collibuisse: sana, atq. domos spolia
 ri: eadem, incendia, fieri: postremo, armis, cada-
 ueribus, cruore, atque luctu, omnia compleri.
- 167 ADACTO, } Abacto, quod est in quibusdam
 libris, rectius.
- 169 RELIQUA, quæ ad oppugnationem opidi
 pertinet. } Reliquaque, quæ & c. Parisiensis.
- 169 FORTVITV, } Fortuito, Parisiensis. Quo modo
 item, de bello Africo, pag. 452.
- 171 DESTINAVERANT, } quidam libri, Distinue-
 rant. rectius. id est, in contrariam partem attraxe-
 rant, auerterant.

- tiquus liber ornatissimi uiri, Io. Vincentij Pinelli, non habet illa, Aut itineris. Et sane absunt a Parisiensi libro, & Gryphij.
- 191 V T, ab re frumēt. } Si ab re frumēt. Gryphius, & antiquus liber Io. Vincentij Pinelli. Si a re frument Parisienses.
- 191 E X prouincia } Nicasius Ellebodius Castelanus delenda putat hæc duo verba: vel legēdum,
 „ In prouinciam . sequitur enim, Iter in prouin-
 „ ciam conuerteret. Et altera pagina: Cesarem in
 „ prouinciam contendisse confirmabant.
- 195 A D E S S E existimarent; } Presentem adesse existit Parisienses, & antiquus meus. Quomodo locutus Terentius, & Cicero.
- 195 M I L I T V M, uictorumq. impetum } recte Phaernus tollit particulam Que.
- 196 F R E Q V E N T E S multitudines. suffragijs &c. } Phaernus, ex suo libro, recte: Frequentes. multitudinis suffragijs &c.
- 196 S E C V S I A N I S Q V E, } Segusiaci dicuntur a Ptolemæo.
- 196 Q V I sunt finitimi ei prouinciæ, } Ei, abest a Parisiensi, & a uetere meo. recte. Allobroges enim significat.
- 197 M I N V S idoneis equis } Caesar, supra, lib. IV.
 „ pag. 76. Iumentis, quibus maxime Galli dele-
 „ Etantur, quæq. impenso parant pretio, Germa-
 „ ni importatis non utuntur; sed, quæ sunt apud
 „ eos nata parua, atque deformia, hæc, quotidiana
 „ exercitatione, summi ut sint laboris.

197 TRI-

- 197 T R I B V N I S mil. reliquisq. equitibus R. } annotatum etiam est in uarijs lectionibus, in alijs libris legi, Tribunis mil. reliquisque, sed & equitibus R. Quæ mihi lectio non displicet.
- 198 S I pedites suis auxilium ferant, } Parisienses, Si pedites rebus suis auxilium ferant. Res suas, impedimenta. id e sequentibus patet.
- 198 C O N F I D E B A T, } Confidat, Parisienses. recte.
- 198 P V G N A T V R una omnibus in partibus: } Gryphij liber, Pugnatur una tū oibus in partib.
- 199 C O P I A S suas ut pro castr. } Copias, quas pro castr. placet.
- 199 Q V A maxima parte exercitus confidebant, } Parisienses, Qua maxime p. e. c. Ursini liber, Quo maxime confidebant.
- 200 M I L L I U M passuum. } Millibus, Parisienses. Millia, antiquus liber meus.
- 201 F O S S A M pedum xx latam } Latam, non est in Parisiensi, & Gryphij libro, nec in antiquo meo. Et paullo post, Pedes CD. legitur in Parisiensi, & uetere meo.
- 202 E R A T uno tempore } ita emendauimus: cum in omnibus & scriptis, & impressi, legerctur, Eo temp.
- 202 V A L L I S induebant. } Petrus Delbenius legit. Ramis, uel, Palis.
- 202 A D summum fastigio. } Parisienses, & Gryphij liber ad oram, Ad infimum fastigio.
- 202 F R V M E N T I rationem, } Frumentationem, Parisienses, & antiquus meus. Frumentandi rationem

I N L I B. V I I.

- rationem, Phaernus. quod placet.
- 203 AVLERCIS, § Auliorcos nominat Ptolemaus.
- 203 XANTHONIBVS, § Parisienses, Santonibus. Sā tones, non Santoni, dicuntur ab eodem Casare, lib. I. de bello Gall. pag. 7.
- 205 XXI I. millia, § Duodena millia, Parisienses, & antiquus meus. recte, ut summa constat.
- 203 RAVRACIS & Boijs xxx uniu. ciu. § Parisienses, Rauracis, & Boijs bina: xxx. uniu. ciu.
- 205 FIDUCIAE pleni, § Fiducia, Gryphij liber.
- 206 NATVS loco, § Ortus loco, vetus meus.
- 206 QVID ergo mei consilij est: facere, &c. § Gryphius, et Parisienses, Quid ergo? Mei consilij est, facere, &c. Recte.
- 207 OMNIUM militum intenti animi pug. eu. ex sp. § Parisienses & antiquus liber meus, Omnes milites intenti pug. eu. ex sp. recte.
- 209 CVM lux appareret; § Appeteret, Parisienses, placet.
- 210 E castris, longurios, musculos, &c. § Acastris, quidam. Alij Præpositionem omittunt. Parisienses, Ac castris, longurios, musculos, &c. Ac contos, O.
- 210 VTRISQUE ad omnia occurrit: unum esse illud tempus prædicat, quo max. &c. § Parisienses, & antiquus meus: Vtrisque ad animum occurrit, vnum esse illud tempus, quo max. &c. Quod placet. probatur enim sequentibus.
- 211 AGGERE, & cratibus, atque expediunt: falcibus

DE BELLO GAL.

- falcibus uallum, &c. § Parisienses, & Gryphij liber ad oram: Aggere, & cratibus, fossas explent: falcibus uallum &c. O. omnia retinet, sic: Aggere, & cratibus fossas explent: aditus expediunt. &c.
- 212 Ex colore uestitus § purpureo, quidam anno tarunt: ex Plutarcho in Bruto: Τον δὲ Βεῦτον ὁ Ἀντώνιος ἀνδρῶν τεθνηκότα, τὸ μὲν ὠμὰ τῆ πολυτελέστατα τῶν ἑαυτῶ φαινικίδων περιβαλάν ἐκελεύσειν ὑπερον δὲ τὴν φαινικίδα κεκλημμένην αἰσθόμενος, ἀπέκτεινε τὸν ὑπελούμενον. Hirt. de Bello Afric pag. 485: Cum Scipio sagulo purpureo ante regis aduentum uti solitus esset, dicitur Iuba cum eo egisse, non oportere illum eodem uti uestitu, atque ipse vteretur. itaque factum est, ut Scipio ad album sese uestitum transferret.
- 213 DVCEBVS producantur. § & hoc loco errasse Plutarchum, obseruauit uiri docti. qui, ab interprete deceptus, putauit idem esse, Produci, quod pompa causa transuehi. scribit enim, Vercingetorigem, armis pulcherrime indutum, equo ornato uectum, ter circum Casaris tribunal obequitasse, deinde proiectis armis Casari ad pedes procubuisse. Dio quoque in eo errat, quod scribit, Vercingetorigem, nullo antea misso inter nuncio, repente ad Casarem uenisse, multosque illo inopinato aduentu perturbatos fuisse. addit quoque, illum a Casare in triumphum ductum, ac necatum.

- 213 Huius anni rebus cognitis, &c. } *Parisienses, & uetus meus, His litteris cognitis, &c. Gryphij liber, ad oram, His rebus litteris Cesaris cognitis, &c.*

IN C. IULII CAESARIS
DE BELLO GALL.

- 215 EQUITATVS præsidio, } *Equitum præsidio, Parisienses.*
- 216 IMPARATIS disiectisq. } *ita lego, non, Deiectis que aut, Defectis: qd̄ doctis uiris placere uideo: nec, cur placeat, causam ullam uideo. quis enim Defectisq. ea in significatione hoc loco probet?*
- 218 VELLIOCASSOS, } *Vellocassios, Parisienses.*
- 219 VT, si diceretur &c. uenire offerrent se ad dimic. } *Parisienses, Si, ut diceretur, &c. ueniret, offerre se ad dimic. Gryphij uero liber, in alijs cū Parisiensi libro facti; præterquam, quod in eo, Offerrent, legitur.*
- 219 PERMANERENT, } *Permanere, Parisienses.*
- 220 IN uallo colloc. } *In ipso uallo, Parisienses.*
- 223 COPIIIS armatorum, castrorum uias iustruunt; } *antiquus liber Pinelli, Copias armatorum pro suis instruunt castris. Parisienses, Copias armatorum in suis instr. castr. rectius.*
- 223 VT Cæsar neq. resistentes tanto collis adscensu laceffendos iudicabat. } *Parisienses, & Gryphij liber ad orã, At Cæsar neq. resistentes aggre-*

- aggreddendos tanto collis adscensu iudic.
- 224 SINE cibarijs } *Parisienses, & Gryphij liber ad oram, Sine periculo.*
- 224 SUPERIORIBVS Commentarijs declaratum est } *hoc nusquam reperiri in Casare, alij obseruarunt. Quidam tamen, quod leuiter hoc significet, est lib. III. pag. 69.*
- 224 PARTES aduerterent, } *Parisienses, Animaduerterent.*
- 225 PRIMVS cum paucis, } *Primum, antiquus liber Fuluij Vrsini. placet.*
- 225 TIMOREM accidit, } *Timor, reponit O.*
- 226 HAVD inuitantibus nostr. } *Parisienses, Aut, recte.*
- 228 CENTVRIO, uelut in suera re permotus, uellet celeriter hominē cōficere, a fam. proh. non pot. } *ita Fuluij liber. recte. O. addit, Et, Ut legatur, Et Centurio, &c.*
- 238 QUAE manibus æquaretur, } *loquendi genus postulat, ut legamus, Quae manib. æquaret.*
- » Ita locutus Pacuuius, apud Cell. lib. XIV. cap. 1.
- » Nam si qui, quæ euentura sunt, præuideant, Ac qui parent Ioni,
- » Et Cicero noster, lib. I. Off. pag. 8. Non solum,
- » inquit, Orationes meas, sed etiam de Philosophia libros, qui iam illis fere æquarunt, studiose legas. Ita enim legendum censeo, ex antiquis libris. Quod tamen cum uidisset Dionysius Lambinus, locutionem non affectus, improbanit. Vide, quæ scripsi in illum Sallustij locum,

- „ *Catilina. pag. 5. Regium imperium in superbiã,*
 „ *dominationemque, conuertit. Ibi enim huiusmo-*
 „ *di multa, apud Scriptores a me obseruata, posui.*
 „ *Simile quid, de bel. ciu. lib. 111. pag. 327.*
 238 **AB** incendio restinguēdo; } *Sic Sallustius,*
 „ *Catilina. pag. 14. Incendium meum ruina restin-*
 „ *guam. Vide, quid eo loco, dixerim.*
 238 **PARATISSIMO** sustinebant animo; } *For-*
 „ *tissimo, Parisiensis, & Gryphij liber ad oram.*
 239 **ET** iam magna parte suorum fiti amissa,
 in sententia permanerent, ad post. &c. }
 „ *ita antiquus liber Fuluij, & Phaerni. recte.*
 241 **CONVERSI** hostem pellerē. } *Conuersis e-*
 „ *quis hostem pellerē, Parisiensis.*
 242 **L. PAVLLO, & C. Marcello** cos. } *Gryphij li-*
 „ *ber ad oram, L. Lentulo, & C. Marcello cos. Re-*
 „ *cte. Sic etiam in vctere nummo argenteo.*
 243 **IN SEQUENTIS** anni. } *alij legunt, In insequen-*
 „ *tis anni. Parisiensis, Sequentis anni. O. legit, Pe-*
 „ *tiitionem, non, Petitione.*
 244 **IBI**Q; exercitum lustrauit. } *De hoc lustran-*
 „ *di exercitū more, vide Liu. lib. xxxiij. ab v. c.*
 244 **Eo** facto } *Eo pacto, Phaernus.*
 244 **SED** etiam per se discessionem facere cę-
 „ *pit. } hunc locum cum mendosum esse non solum*
 „ *alij obseruarint, verum & ipse semper duxerim,*
 „ *de eo, deq. alijs similibus, ut meus mos est, nō so-*
 „ *lum amicos, & litteratos viros, verum & uete-*
 „ *res libros, cum eos inspicundi copia fuit, con-*
 „ *sului. Tandemq. Verona ante quadriennium*
 „ *anti-*

- antiquum reperi Cæsaris exemplar, in quo, men-*
dose, sed unde tamen elici veritas facile possit, to-
rus hic legitur locus. Sic autem in eo erat: Sed
etiam per sese discessionem facere cępit. Quod
cum uidissem, statim uenit in mentem, illud ex-
tremum, Se, Senatus significare.
 244 **CONSVLES** amiciq; Pompeij iusserunt; }
 „ *alij Suaserunt quod probo. Octavius Panthaga-*
 „ *tus, acerimo uir ingenio, Intercesserunt, legit.*
 245 **CAESARI** eã, tamquã ex suo numero de-
 „ *dit. } abest. Eã, a Parisiensis libro O. delet, Cæsari.*
 245 **SE** expoliari, } *Se spoliari, Parisiensis. Eã se ex-*
 „ *spoliari, O.*

I N C. I V L I I C A E S A R I S
DE BELLO GAL.
L I B. I
 246 **LITTERIS** a Fabio C. Cæsaris consulis.
 „ *redditis, } offendebat, Caij, prænominē; cum Cæ-*
 „ *sar, de se ipso loquens, numquam prænomen ad-*
 „ *dere consueuerit. Verum postea reperi, quod mi-*
 „ *hi scrupulum huic eximeret. Parisiensis enim*
 „ *ita ediderunt: Litteris a C. Fabio Cæsaris cons.*
 „ *red. Quæ mihi placet admodum lectio.*
 246 **RESERVNT** cōsules de Rep. in ciuitate. }
 „ *absurdum, quasi consules, ubi ciuitas non sit,*
 „ *id est multitudo ciuium, referre de rep. possint.*
 „ *Locus igitur mendo non uacat; nec facilis diui-*
 „ *natio est. Phaernus debebat. In ciuitate.*
 247 **TRIBVNI** PL. } *his Curionem addit, Appianus.*
 „ *anti-*

- 247 **COMPLETVR** vrb̄s ad ius comitorum. }
longe distabat a mense Ian. quo hęc gesta sunt, co-
mitiorū tempus. Quare libri veteres consulendi.
- 248 **DOLOR** repulſæ. } *in consulatu. epit. Liu. lib.*
CIIX. Dio. lib. XL. Falsum autem hoc esse, di-
ctumq. a Cesare, invidia causa, tradit Plutar-
chus, in Vticensis. vita.
- 248 **ADVLATIO**, atque ostentatio sui, & po-
 tentium, } *sic veteres libri: nec obscura senten-*
tia. hoc enim dicitur: cum ipse sibi, ut solem in-
nis glorię cupidi homines, adularctur, seq. osten-
taret, & eorum amicitiam, qui tum in reip. iudi-
cijque plurimum pollebant.
- 248 **NEMINEM** dignitatē secum exæquariuo
 „ lebat, } *Velleius lib. II, Pompeius, ait, ut pri-*
 „ mum remp. aggressus est, non quemquam animo
 „ parem tulit. & in quibus reb. primus esse debe-
 „ bat, solus esse cupiebat. neque eo viro quisquam
 „ aut alia omnia minus, aut gloriam magis, con-
 „ cupit. Lucanus: Nec quemquam ferre potest,
 „ Caesar ue priorem, Pompeius ne parem.
- 248 **NEQVE** etiam extremiuris intercessionē
 retinēdi, quod L. Sulla reliquerat, facultas
 tribuitur; } *Intercessionem, glossēma vide-*
tur. nam extremum ius est intercessio, quā Sul-
la tribunis pl. reliquit, Pompeius ademit.
- 249 **LATORVM** audacia } *suspiciatus sum aliquan-*
do, reponi posse, Latronum. Sed nec, eo modo si
legas, plane mihi satisfacio. Absunt hęc a ve-
tere Pinelli libro.

- 249 **QVIQVE** proconsules sunt ad urbem, }
hunc locum, ante multos annos, emēdauit Pater
meus, ex historia: quanquam scripti libri habe-
rent, Consules, non, Proconsules. Cicero, eadem
 „ de re, in epistola ad Tironem: Postea quam sena-
 „ tus consilibus, pratoribus, tribunis pl. & nobis,
 „ qui proconsules sumus, negotium dederat, ut cu-
 „ raremus, ne quid resp. detrimenti caperet. Et in
 „ oratione pro Deiotaro: Cum audisset, senatus con-
 „ scientis auctoritate arma sumpta, consilibus,
 „ pratoribus, tribunis pl. nobis imperatorib. remp.
 „ defendendam datam.
- 249 **V.** primis diebus, quibus haberi senatus
 potuit, } *IV. diebus, non V. haberi senatus po-*
tuuit, a Kal. Ian. ad V. Id. reliqui tres comitiales
dies sunt. quod ex uetere Calendario, cum OR-
THOGRAPHIA nostra impresso, liquet.
- 249 **SVIS** leuissimis postulatis, quibus a senatu
 responsum non est: quia Cesaris litteræ, a C. Fa-
 bio consilibus redditæ, recitatæ quidem in sena-
 tu sunt; ut vero ex ijs ad senatum referre-
 tur, a tribunis pl. qui Cesaris fauebant, impe-
 trari non potuit. quod initio huius libri di-
 ctum est.
- 249 **FAVSTVS** Sulla propræt. } *cum esset in omni-*
bus libris, Propere, Pater reposuit, Propr. id est,
Proprætor. A Vaticano libro abest, Propere.
- 249 **MARCELLVS** uero, passurū se in præsen-
 tia, negat. } *consulatum gerebat cum L. Lentu-*
lo: erat autē Cesaris affinis, uxore ducta, nepte

- Julia, sororis Caesaris, Octavia, quae soror Augusti fuit, & ex hoc Marcello peperit eum, de quo Virgilius: Tu Marcellus eris.*
- 249 PROVINCIAE priuatis decernuntur; } cum
 } solerent magistratum gerentib. decerni: vt ma-
 } gistratu functi proficiscerentur in prouinciis.
- 249 SCIPIONI obuēnit Syria, L. Domitio
 Gallia: } utraq. cōsularis. Sed Domitio ulterior
 tantū obtigit Gallia: nam citerior Confidio No-
 miano, teste Cicerone in epist. ad Tironem, in qua
 } sunt haec; Feruntur condiciones ab illo, ut Pom-
 } peius erat in Hispaniam: delectus qui sunt habi-
 } ti, & praesidia nostra, dimittantur; se ulteriorē
 } Galliam Domitio, citerior in Confidio Noma-
 } no (his enim obtigerunt) traditurum.
- 250 PHILIPPVS, Marcellus, priuato cōsilio,
 praetereuntur, } quia Caesaris affines. nam L.
 Philippus Auiam, Iulius, sorore Caesaris, natam;
 C. Marcellus, ut supra diximus, Octavianam, Aue-
 filiam, in matrimonio habebat.
- 250 AD populum referatur; } consuetudo Latini
 sermonis postulat, feratur. nam, Referre ad Se-
 natum, Ferre ad Populum, dicimus.
- 250 ARMIS esset restituta: } Armis, delet Ant.
 Augustinus, Nicasius, & O.
- 251 TRIBUNOS pl. qui ad eum confugerant,
 conuenit. } M. Antonium, Q. Cassium Longi-
 num, quib. intercedendi facultas erepta erat, si-
 } gnificat. Cicero, ad Tironē: Antonius nosler, &
 } Cassius, nulla ni expulsi, ad Casarem, cum Cu-
 } rione,

- rione, profecti erant.
- 251 L. CAESAR adolescens } quem postea uictor
 } Caesar occidit. Suetonius: Nec ulli perisse, nisi
 } in pralio, reperientur, exceptis dumtaxat Afra-
 } nio, & Fausto, et L. Casare iuvene. ac ne hos qui
 } dem uoluntate ipsius interemptos putant, Cice-
 } ro, ad Varronem: Vt audiui de L. Casare filio,
 } mecum ipse, Quid hic mihi faciet patri? Vide
 } Epist. ad Att. lib. v. 11. epist. 12. & 13.
- 251 CUIVS pater? auunculus M. Antonij. Cicero,
 in epistola ad Dolabellam.
- 251 NECESSITUDINIBVS, } Phaernus, ex uetere
 libro, Necessitatibus. placet.
- 252 SIBI semper reip. primam fuisse dign. }
 Reip. abest a uetere Fuluij libro. & recte abest.
- 252 POPULI R. beneficium } Pro beneficio, legi
 in alijs libris, est in Varijs lectionib. Recte autē
 est in nostris, Populi R. beneficium. Error fluxit
 ex P. R. Ex quo factam, Pro.
- 252 IPSI exercitus dimittantur; } Dimittant,
 est in Varijs lectionib. recte, id est, Pompeius, et
 Caesar. Sic Cael. Fam. lib. i. x. ep. 14.
- 253 LEGIONES alienas } quia mitti deberent ad
 } Parthicū bellū supra: Reuineri legiones i. i, quae
 } absē, simulatione Parthici belli, sint adductae.
- 253 CVM II. legionibus substitit. } Nicasius El-
 lebodius Castletanus, ex obseruatione historiae, le-
 gendū putat, Cum v. cohortibus. uide pag. 257.
- 253 TIGNIYM } TIGNIORVM } TIGNIYM } cum
 Curio in Umbria pro Casare militaret, recte.
 Stenibus

Steuchus Eugubinus, probata doctrina uir, reponendum putauit ante me natum, Inguium, quod uideret hoc opidum ita a Plinio lib. III. cap. 14. nominari. Vide & Cic. ad Att. lib. VII. ep. 13. Tigniū autem est in Piceno. Cum uero in antiquo lapide non Inguium, sed Iguium, nominari uideam, ita quoque his in locis reponendum statuo. Eius exemplum sequitur.

Fulginei.

P. AELIO. P. F. PAPIR
MARCELLO. CENT.

FRVM. SVB. PRINCIPI. PE
PEREGRINORVM. ADSTATO
ET. PRINCIPI. ET. PRIMIPILLO
LEG. VII. GEM. PIAE. FEL. ADLEC
TO. AD. MVNERA. PRAEFF.
LEGG. VII. CLAV. ET. PRIMAE
ADIVTRICIS. V. F. FLAMINI
LVCVLARI. LAVREN. LAVINA.
PATRONO. ET. DECVRIONI
COLONIAE. APVLESIVM. PATRONO
CIVITAT. FOROFLA. FVLGINIA
ITEMQVE. IGVINORVM. SPLEN
DIDISSIMVS. ORDO. FOROFLAM
CVIVS. DEDICAT. DECVRIONIVS
ET. LIBERIS. EORVM. PANEM
ET. VINVM -f- -f- XX. N. ITEM
MVNICIPIBVS -ff- . IIII. N. DEDIT
254 CN.

254 CN. POMPEIVS, pridie eius diei ex urbe profectus, & mendum hic esse, putat Nicasius, Ellebodin Casletanus: cum pag. 252. Caesar dixerit, Pompeium Capuae esse. Locus est diligenti animaduersione dignus.

255 AVXIMO Caesar progressus, & nescio, qui uenerit in mentem quibusdam mutandi hunc locum; & legere, Maximo Caesar progressu. Ita si nobis libri emendandi essent, omnia certe mutaremus. Numquam ego hoc institutum probavi, neque probabo. est enim retinenda prior lectio, quantum potest: neque mutanda, nisi prorsus sensus ipse eam respuere uideatur. Locus hic admonet, ut reticendam non putem emendationem quandam in Varonis Eumenid. apud Nonium Marcellū Tuburbigensem. (sic enim legendum ego puto, non Tiburticensem) quam proximis diebus mihi significauit nobilissimus iuuenis, idemq. omnium, quos ego unquam nouerim, doctissimus, Claudius Puteanus. Ita autem est in Nonio, in verbo, Cædere, quod interpretatur, Occidere, uel Mactare. Varro Eumenid.

- „ Maximum cedit ferro, sed cædere P llysem.
- „ Cum bacca siluam cædit, porcosq. trucidat.
- Dicit Puteanus, Petrum Delbenium, accerrimi iudicij iuuenem, quiq. multa in optimis scriptoribus emendauerit, putare hoc loco ita legendum,
- „ Ajax dum credit ferro se cædere P llyss. &c.
- Quod quam uere cogit, quamque pulchre locum

- emendarit, doctiorum sit iudicium. mihi quidem sic probatur, nihil ut magis probari iussit.
- 255 CAMERINO } nomen retinet. nobilissimum opidum, ex quo viri doctissimi prodierunt. Populi Camertes dicuntur. De eius antiquitate, & nobilitate, plura dixit Io. Maria Iouius, Camers, iuuenis, ingenij, doctrineque, laude, in primis excellens, mihi que, ob id, maxime carus, in eo libro, quo Camertium antiquitatem persequitur.
- 255 VILCILLEM Hirum, } Hirrus, duplici RR scriptum, Luceiæ gentis cognomen fuit. Quo semper verius sum, ne Luceium, pro Vilcillem, quod certe corruptum verbum est, Cæsar scripserit.
- 256 QVI erat ab opido millia passuum circiter III. } pro Erat, libentius legerem, Aberat.
- 256 XL. in singulos iugera, } habebat Domitius xxx. cohortes, id est milium xv millia: quadraginta igitur in singulos iugera si diuidantur, iugerum erant sexcenta millia. est autem Iugeri longitudo, pedes CCXL, latitudo CXX. Immanis est hic iugerum numerus: cum præsertim dicat, Ex suis possessionibus: nec Domitij diuitias, ut Crassi, aut Luculli, quisquam celebrauerit. Quare ante multos annos Pater Quattermare posuit, pro, Quadraginta.
- 257 CONSULTANDI causa } Consiliandi, legi in alijs libris, est in Varijs lectionibus.
- 258 ANIMI confirmatione, } Verbum, Confirmatione, mendosum suspicor, ceteri, ne mendosum putetur, potest aliquis hoc dicere: iurium esse Cæsarum,

- sarem, ne militum animus, qui, cognito Domitij consilio, mutatus erat, confirmaretur.
- 259 EXITVS afferuent, } Obseruent, Parisienses, et Gryphij liber in margine.
- 259 NEQUE eorum tam remisso, ac languido animo quisquam omnium fuit, } neque eorum quisquam omnium fuit, ita coniuge. malim tamen, Neque uero. Vaticanus liber, Neque eorum Gryphij liber, Neque tam remisso, &c.
- 259 VT nullus in aliam partem &c. } Ut alius in aliam partem &c. Parisienses. placet.
- 260 FILIVS Domitij, } Filius Domitius, legendum puto: quod ita ferat ictus loquendi consuetudo.
- 260 QVOD sibi aperte eorum gratia relata non sit, } rectius, A parte eorum. Quo modo legitur in Parisiensi libro.
- 260 CN. Magius, Cremona, } patriæ nomen interdum addebatur. Ut lib. III. C. Felginatem, Placentia. Quo de loquendi genere vide, quæ diximus in ORTHOGRAPHIA, in verbo, ARRETIVM.
- 262 RELIQUI S Q. telis pugnabatur. } Pugnabāt, Gryphij liber, ad oram. recte.
- 267 DEPREHENSAS Q. excipiunt. } abest particula, Que, a Carrariensi libro. quod legitur in Varijs lectionibus.
- 265 VACVAS ab imperijs, } Vacuas provincias ab imperijs, Gryphij liber ad oram.
- 266 ILLIS se oneri non futurum, & per se, } ita legendum, cui libet perspicuum esse debet.

- 266 **VT** operibus ante studuerit, } *Anteire studuerit, Parisienses: Et opib. anteiri st. Fuluij liber.*
- 266 **IN SENATV** dixerat, &c. } *Plutarchus aliam addit causam fuisse, cur senatus legationem ad Pompeium, de pace, non miserit. ait enim; timuisse senatum, ne Cæsar aliud in pectore clausum, aliud in ore prumptum, haberet.*
- 267 **RELIQVASQ** res, quas cumque agere instituerat, } *hoc loco multa Cæsar reticet, quæ si ne multa ipsius ignominia dicere non poterat. De pecunijs enim, ab ærario ablati, reclamante Metello, scribunt Plutarchus, Appianus, Orofius, & Lucanus.*
- 267 **QVAS** Sicilia, & in Cosano, } *Quid Sicilia insula cum agro Cosano? Suspicor equidem de mendo: cum præferim ueteres libri habeant, Sicili, vel Sigili.*
- 269 **QVEM** ipse petiuerat, } *Quam ipse pacauerat, Gryphij liber, ad oram. Parauerat, antiquus liber. non displicet.*
- 270 **PRAESIDIO** proprio } *Proprio, non legitur in antiquo Pinelli libro.*
- 270 **IUMENTORVM**, & aquæ magnitudine, } *nō opinor subesse mendum, sed verbum, Magnitudine, respicere duas res, iumentorum pondus, aquæ impetum.*
- 274 **EX** primo hastato legionis quartadecimæ, } *In singulis legionib. erant hastati, principes, triarii. horum deni ceteriones erant: qui hastatorum, primus hastatus dicebatur, secundus, tertius,*

- tertius, usque ad decimum: unde illud apud Liuium, lib. xlii. Virtutis causa mihi T. Quintus decimum ordinem hastatum assignauit. Sic primus princeps, secundus, tertius, usq. ad decimum. Ibidem Liuius: A M. Acilio mihi primus princeps prioris centuriæ est assignatus. Et Cic. in epist. ad M. Brutum: Cretensi bello octauum principem duxit. Triariorum quoq. decem centuriones fuero: sed, qui primum inter eos locum tenebat, non primus triarius, uerum Primpilus, vel Primpili centurio vocabatur.*
- 274 **EX** inferioribus ordinibus } *non ex primato milite: sed, cum ordines duxisset, id est centurio inter hastatos fuisset: cum essent nouem præterea. Sic lib. lli. pag. 61. Ab octauis ordinibus ad primum pilum se transducere pronunciauit. Id est, qui centurio triariorum octauus fuerat, eum primum fecit.*
- 275 **EX** omnibus montibus nix profluit, } *Profluxit, Gryphij liber. recte. Parisienses, Proluit.*
- 275 **NEQVE** frumenta in hibernis erant, neq. multum a maturitate aberant: } *Inopia frumenti declaratur, cum & uetus consumptum iam esset in hibernis, & nouum nondum maturisset, a maturitate tamen haud multum abesset. Herbis, autem, pro, Hibernis, qui legendum putant, qua ratione nitantur, non intelligo nam, si frumenta non multum a maturitate absunt, certe non possunt esse in herbis: in hibernis autem ideo non sunt, quod alendis per hibernum milibus*

- litibus consumpta iam erant. Nec verno tempore, quod hic significatur sed hiemali, frumenta sunt in herbis. Quod si tempus hiemale designaretur, non diceret, Cæsar, de frumentis: Non multum a maturitate aberant. Et cum hac lectione consentiunt veteres libri.
- 277 H I S tamen omnib. annona creuit: } His tum omnibus, legit Nicasius.
- 278 M A G N I domum concursus } Demum, Gryphij liber. Probo. Domo, reponit Fulvius. Ad domum, O.
- 278 I T A comitatus, & eos, qui frumenti causa processerant, tuto ad se recipit, } antea, Comiteatus. Ego Comitatus, ex antiquo libro, & quia supra pag. 275. Neque maximi comitatus, qui ex Italia, Galliaque, veniebant, in castra peruenire poterant.
- 279 V T prædæ subsidio sint; } Præsidio, Parisienses.
- 281 L A C E T A N I } hos a Strabone lib. I. I. I. & Ptolemæo Iacetanos dici, docuit Fulvius Vrsinus. Quomodo item legi in antiquo suo libro observavit. Emendatque Liviū, & Plinium.
- 281 I L L Y R G A V O N E N S E S. } Lurgauonēses, eiusdem Fulvij liber, & Liviū. Hos putat a Strabone dici Ιλγυέτας.
- 282 O C T O G E S A M } idem, Et octosam dici a Plinio, monuit.
- 282 H V C iam rem duxerat, } Parisienses, Reduxerat rem. Legēdum fortasse, Deduxerat rem. Sic enim

- enim locutus est, infra: Res ab Afranianis huc erat necessario deducta. Et, in extremo fere libro: Res huc deducitur. Et lib. I. I. I. Spe conficiendi negotij, prope in noctem rem deduxerant.
- 282 A D trāseundum impedirentur } Gryphij liber ad oram, Ad transeundum non impedirentur. Dixit autem transire potuisse.
- 283 T O T I S uero castris milites circulari, } Cicero, in Bruto: Videt oscitantem iudicem, loquentem cum altero, nonnumquam etiam circumstantem. Et Seneca: Qui verba magna celeritate præcipitant, & communes locos volunt, & in priuato circulantur. Inde Circulus; cætus hominum circumquaque adstantium, aut in orbem collectorum, inter seque confabulantium. Tacitus, lib. I. I. I. Nec ignoro, in conuiuijs, & circulis, incurvari ista, & modum posci. Seneca: Quidam enim beneficium, quod dederunt, omnibus circulis narrant: pro, passim prædicant, & iactant. Et Circulator: Seneca: Alter apud proximum circulatorem resedit. Et Circulans, idest sermones in circulis serens: Seneca, V. Epistolarum: Sic itaque habe, inquit, ut istam uim dicendi rapidam, atque abundantem, aptio rem esse circulanti iudices, quam agenti rem magnam, ac seriem, docentique.
- 284 Q U O D fuit illis conādum, atq. omni rōne efficiendū, & totius diei pugna, atq. itineris labore, defessi, rē in posterū diē distu-

- distulerunt. § non bona distinctio, nisi fallor: nec videt ur parenthefis locum habere. est enim hoc, Quid fuit illis conandum. atq. omniratione efficiendum, omnino adiungendum sequentibus, & legendum, Sed totius diei pugna. Quo modo Parisienses ediderunt. Totam sententiam qui perpendet, non dubito, quin mecum sentiat.
- 284 L. DECIDIUS SAXO, § veteres libri, Saxa: oratione XIII. in Antonium: Cum Antonijs pax potest esse? cum Censorino, Ventidio, Trebellio, Bestia, Nucula, Munatio, Lētone, Saxa? Ibidē, infra: Saxam vero Decidium præterire qui possum, hominem ex ultimis gentibus; vt eum tribuuum pl. videremus; quem ciuem numquam videramus? Et in eundem, IIX. Omnes Casones, omnes Saxa, cetera que pestes, qua sequuntur Antonium. Idem Saxa, vt opinor, nominatur epitome Luiana CXXVII. Vbi Didio, pro Decidio, legitur: aut, in Cicerone, Decidium, pro Didium.
- 285 NAMQUE itinera, qua ad Iberum, § Parisienses, Nam, qua itinera ad Iberum.
- 286 PROSEQUEBANTUR, necessaria uictus inopia, § Parisienses, & Gryphij liber; Prosequantur nos necess. uict. inop.
- 288 PRAESERTIM cum non minus effet imperatoris Consilio superare, quam Gladio. § Suetonius, de Casare: Quo sapius, inquit, uicisset, hoc minus experiēdos casus inopinās: nihilq. tantū uictoria acquisiturū, quantū aufer-

re

- re calamitas posset. Facit hic locus, vt obiter mentionem faciam de illo Terentij, in Eunuchō, act. IV. sc. 7. Omnia prius experiri uerbis, quam armis, sapientem decet.
- Quo in loco uariant libri. Abest enim uox, Verbis, a quibusdam impressis, ut obseruauit M. Antonius Muretus, uir is, cui plurimū Græcæ, Latinaeque litteræ debeant. In alijs ueteribus: Omnia prius experiri consilio, quam armis, sapientem decet. In alijs impressis: Consilio omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet. Quo modo si leges; erit simile loco huic Casaris. Sin uero, illud Verbis, uel, Consilio, deleas; erit dictū, quo modo illud ab eodē Casare, lib. I I. pa. 316.
- Atque omnia prius experienda arbitror. Nihil enim sequitur, quod illi Prius respōdeat; sed per se stat. Et sane hoc mōdo uidetur Donatus interpres legisse, ait enim: Quā armis, ἀνακόλουθον, pro, Quam arma, aut ἐκλεψίς est, si subaudiamus, Agere. Libanius Sophista idem prope mōdū dixit: Πρωτον μὲν γὰρ τὰ δίκαια τῶν λόγων περὶ ὁδοῦ λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὀπλοῖς ἐπιπηδᾶν ἀνωπινώτερον δὴ πρῶτον.
- Cicero quoque, ad Att. lib. VII. ep. 3. Omnia facere omnis, ne armis discernatur.
- 288 COHORTIUM alariarum, § Cohortium duo genera, Auxiliares, & Legionaria: Auxiliares, Alaria dictæ, quia legionarias, tamquam alæ, tegerēt. Sic Alarij equites, & Auxiliarij, ydē, in epistola Ciceronis ad Caninium, lib. II.

E 2

290 CON-

- 290 CONSILIVMQUE eius a cunctis probabatur. *usitatus loquendi genus, elegantiusque, Consiliumque eius cunctis probabatur.*
- 290 AD iusiurandum adigit. *ex hoc loco facile adducor, ut emendandum putem Sallustij locum, in Catilina, pag. 18. In eo ita est: Cum ad iusiurandum populares sceleris sui addiceret. Puto enim ibi legendum, Adigeret.*
- 290 POSTULANT, ut iurent omnes, *referri malim ad Petreium, & legi, Postulat.*
- 290 VANA religio iusiurandi, *Beroaldus, Parisienses, & Gryphij liber ad Oram, Noua, recte, vide lib. II. pag. 333.*
- 291 CONSILIUM expleturos. *Explicaturos, Parisienses, placet.*
- 291 IN aduerfarios tela conijciebant. *In aduersos, Parisienses Legendum, Auersos.*
- 292 RELICTIS ijs munitionibus, *Gryphij, Relictis bis legionibus. Parisienses, Relictis legionibus. Alij, Eduelis legionibus. Male omnia. Relictis enim munitionibus, valet, Relictis castris, quæ ipse antea contra hostem castra munivit.*
- 292 HORA X subfequi. *Io. Vincentij Pinelli liber antiquus, Ora x. ex quo Nicasius Ellebodius Castletanus, mendosum locum suspicans, Omnia auxilia subfequi, reponendum putat. Quæ mihi coniectura non probatur.*
- 293 QVO essent ad id expeditiores, *in antiquo libro, Adit. Ex affinitate autem T, & D, & earum*

- earum inter se conuersione, factum est ab ijs, quæ locum non intelligerent, Ad id: cum sit legendum, Ad iter. Sic infra, lib. III. pag. 387. Quo iter, inquit, expeditius faceret, &c.*
- 293 ILLI, impediendæ rei, quæ munitionis causa fiebat hora circ. IIX. *antiquus Pinelli liber, Illi, impediendæ munitionis causa, quæ fiebat hora circ. IIX.*
- 294 EX v. legione. *Nicasius legendum putat, Ex quaque legione.*
- 294 QVEM Cæsar deligit. *Delegit, Parisienses.*
- 295 HABUIT, conseruauit, *Habuerit, legitur in Varijs lectiombus.*
- 297 FLAGITARETVR. *Flagitarentur in alijs libris. Vt sit, Petreius, atque Afranius, flagitarentur. Græco more.*
- 297 Q. FVSIVM Calenum. *Q. Fufium, legendum obseruauit Fuluius Ursinus, ex uetere libro, & argenteis nummis. Ita emendandum etiam infra, lib. III. pag. 367 380. & 400.*

I N C. I V L I I C A E S A R I S
D E B E L L O C I V.

L I B E R I I.

- 304 CAPREOLIS. *Capreoli, ait Festus, vitium cinnimi, intorti, quia ad locum capiendum tendunt, appellati. Vide Vitruu. lib. x. cap. 20.*
- 304 PHALANGIS subiectis, *Græco usus est uocabulo: lib. III. Scutulas dixit. Virg. autem, lib. II.*

- lib II. *Aen. Lapsus. Accingunt omnes operi, pe
dibusq. rotarum, Subijciunt lapsus. Sunt autem
rotunda ligna, quibus naues. maximaque ope-
ra, uoluntantur. Iulius Pollux: Τα ῥῆς νεῶν
ξύλα, οἷς ὑπεβλήθησαν ἐφέλκονται αἱ νῆες,
καλάγγες, καὶ φαλάγγαι.*
- 305 CVM infulus Gallis supplices corollis ex florib.
utebantur, pro amicitia, supplicationisque, signo
Polibius, lib. III.
- 305 VT ab hominibus doctis, Massiliensium di-
sciplinam, & grauitatem, laudat Cicero, in ora-
tione pro Flacco. Alij, doctis, idest instructis. Vt
de Bello Gall. lib. IV. Hi iam ante edocti, quid
interrogati pronunciarent.
- 306 INTERECTIS aliquot diebus, Interiectis
que, Parisiensis.
- 306 PORTIS se foras erumpunt, ita legendum
sic enim & alij sunt locuti. Quod cum quibus-
dam nimis durum uideretur, locum mutarunt.
Caelius, in epistola ad Ciceronem: Illa inuidiosa
coniunctio non ad occultam recedit obtreclationem,
sed ad Bellum se erumpit. Et Virgilius, Geor. lib. I.
Aut, ubi sub lucem densa inter nubila sese
Diuersi erumpunt radij.
- 307 EXCISIS, & coniectis, Coniectis, Parisien-
ses. Recte. In urbem, scilicet.
- 307 QVOD, ubi hostes uiderunt, ea, Quod, pro
sed, usurpat. Vt infra, lib. III. Quod, cum esset
animaduersum, coniunctam esse flumini. Cic.
Philipp. X. Quod, qui ab illo abducit exercitum.

Caelius

- Caelius, ad Ciceronem: Quod non dubito, quin te
quoq. hac deliberatio sui perturbatur a. Linius,
lib. XLII. Quod cum milites, consulis imperio di-
cto audientes futuros esse, dicerent, cum is, more
maiorum, secundum uota in Capitolio nūcupata
lictoribus paludatis profectus ab urbe esset. Var-
ro, lib. VI. Ling. Lat. Quod, cum dicunt Conspicio-
nem, Cortumionem addunt. Et Plinius lib.
XIX cap. 23.
- Quod, ut hanc quoque curam determinemus.
- 308 FIDUCIARIAM operam, idest temporariam,
quamq. eum cedere oporteret, aduentu Cn. Pom-
peij. Q. Curtius lib. V. Auspicium, inquit, & im-
perium alij trade interim, qui tamdiu rex appel-
letur, donec Asia decedat hostis; uictor deinde
regnum tibi reddat. &c. Et paullo post: Com-
positis rebus, iusto, regi tibi fiducia, (idest per si-
duciam) restituet imperium.
- 309 PERTERRITIS ciuibus Romanis, Parisien-
ses, Perterritos ciues Romanos. placet.
- 309 H-S CXC. millia, parua summa. efficit enim scu-
tatos quinque millia septingentos. Si legamus,
Centies nonagies, erunt scutati quingenti septua-
ginta millia.
- 309 His grauiora onera iniungebat: &c. alij
ter hunc locum legi, in Parisiensi, & Gryphia-
no, est in Varijs lectionibus.
- 309 QVI uerba, atque orationem, aduersus
rep. habuissent, Hec exponuntur a Casare,
tamquam iniuste facta. sed iniuste factum uideri

non potest, si puniatur is, qui uerba, atque orationem, aduersus remp. habuerit: cum praesertim Caesar causam suam a reip. causa non disungeret. Quae recte puto suspicari Nicasium, illud, Aduersus remp. sincerum non esse; uerius autem, Aduersus Pomp. Alij aliter sentiunt.

309 RATIO autem haec erat belli, ut secū .i. legiones Gades conferret, & periti proprietatis, & elegantiae, Latini sermonis, non dubito, quin legendum esse mecum sentiant, Vt se cum .i. leg. Gades conferret: id est, .i. legionib. Natus error ex hoc scribendi more, .i. leg. Ita quoque ediderunt Parisienses. Quo modo est & in Gryphij libro ad oram.

312 LEGEM de dictatore latā, & errat igitur Plutarchus, qui creatū a senatu dictatorem, diesq. xi. gessisse, Caesarem tradit. Appianus, & Dio lib. xli. latam ad populum legem, significant.

313 CVRIO Marcium Vticam nauib. prae-mittit: Marcum, omnino uidetur legēdum. nam hic est M. Rufus, Curionis quaestor, de quo supra.

314 C. CANINIUM Rebilū legatum & fuerat etiam legatus in Gallia: supra lib. vii. de bello Gall. in fine.

315 AVRIBUS Vari seruiunt, & Trebonius: Neque enim tibi persuades uelim, me hoc auribus tuis dare.

318 QVAE offerentur, & Parisienses; Quae offerentur.

318 COMMILITIONESQ; Comilitesq. Parisienses.

318 NAM neq; prudentes suspicari oportet, & uerbū prudentes, fortasse non uacat mendo: nisi si Prudentes, id est, probos, intelligas: ut opponatur hoc membrum sequenti membro. Neque in probos scire Diuidit enim exercitum in probos, qui moleste ferent, sibi parū credi, & improbos, qui castris locomotis, timeri se intelligent.

318 PVDORE, aut metu, tenentur: quib; rebus nos maxime aduertaria est. Supra, lib. r.

pag. 15. Lucem multum per se pudore omnium oculis asserre. Terentius, Adelp. act. i. i. sc. 5.

Peruasit nox, amor, uinum, adolescentia.

Quem locum sumpsit a Plauto, in principio Bacchidū: Is hoc illecebrosius fieri nihil potest, Nox

mulier, uinum, homini adolescenti uolo.

Et Ouid. Am. lib. i.

Nox, & amor, uinūq. nihil moderabile suadet: illa pudore uacat, Liber, Amorq. metu.

Et Liuius: Nox omnem timorem, aut pudorem, exstinxerat.

318 NSQVE tātum animi, ut sine spe castra oppugnanda censeam; neq. tanti timoris, ut ipse deficiam; & placret, Vt spe deficiā. alterū enim est sine spe, alterum cum spe aliqua.

319 IN me offenditis; Pater meus, coniectura dicitur, ita legēdum putauit, & imprimi etiam uoluit, in libris nostris, ante multos annos, cum in peruulgatis omnibus legeretur, Iam me offenditis. Hanc uero fecit coniecturam: ex ipsa primum

- primum sententia, deinde ex Latini sermonis consuetudine. Nam, quod ad sententiam attinet, quis hoc significari non intelligit? non credo, Caesaris facta probari a vobis, mea reprehendi. Loquendi genus comprobatur exemplis. Tuccius, ad Ciceronem, lib. v. In altera mihi uelim obtinere, in altera non offendas, pro, non offendaris. Et Cicero, ad Q. Fr. ep. 1. lib. 1. Si quis est, in quo iam offenderis, de quo aliquid senseris; huic nullam partem existimationis tuæ commiseris. Pro Milone: Si in me aliquid offendistis. Et, in Verrem, lib. 1. actionis 1. 1. Hospes ianitor, peritus, ne quid in ipso se offenderit, hominem summa uis retinere cepit. Hæc enim omnia παρρησιας dicta sunt.
- 320 NAVES onerarias adduxerim? } Abduxerim, placet; sed ita placet, si hominum eruditorum iudicio comprobetur, ego enim, dissentientibus antiquis libris, opinionem meam amare uix possum.
- 320 CONSENSU TUO? } Suorum, Parisienses, placet.
- „ Infra, pag. 323. Itaque suorum omnium consensu,
- „ Curio reliquas copias expectare parabat.
- 320 NON ita magno aut difficili, & arduo, adscendit, ut transiri facile possit, equitatus enim illico pertransiit, quod statim subiungit.
- 322 AC fugientium multitudine, } Hæc, Cyprii liber ad oram rediissime A, Parisienses.
- 322 CIRCITER DC. interfectis, atque uulneratis. } Fuluii Ursini liber, AC. ∞ uulneratis. Quod non displicet. Alij, Aut, uuln.

- 323 MVLTVM, ad hanc rem probandam, adiuvat Adolescentia, } temeritatem esse florētis ætatis, prudentiam senectutis. ait Cicero, de Senectute. Inde Homerus IΛ. Γ.
- „ Αιει δ' ἰπλοτέρων ἀνδρῶν φρένες οὐ γέθονται.
- Et IΛ. Δ. dicit, velocem esse mentem, sed tenuem consilium.
- „ Οἱ δ' οἶα νέου ἀνδρός ὑπερλασίαι τελέθουσιν.
- „ Κραυπνότερος μὲν γὰρ τεγῶος, λεπνὴ δέ τε μῆτις.
- 326 VNAM, ut in reliquis rebus spem reliquam salutis esse arbitratus, } Vnam, ut miseris in rebus, &c. Parisienses Recte. Cicero, in Cat. 1v.
- „ Spes sola hominis in miseris consolari solet.
- 327 DIEBUS, æque post paucis, } abest uerbum, Æque, a Pinelli uetere libro.

I N C. I V L I I C A E S A R I S
DE BELLO CIV.

LIB. III

- 18 Is enim erat annus, quo per leges ei consulem fieri liceret. } intra x. annos, ut apud Livium lib. xl. scriptum est, eundem refici consule, ante multos annos lata lex uetabat. hoc igitur ideo Cæsar dicit, ne putetur, quia potius esset Italia, dictatorq. dictus, aliquid aduersus leges commisisse. distabat enim hic alter eius consulatus a primo annis decem. Per leges: Per legem Corneliam Sulla. Appianus de bello Ciu.

- 328 QVIVS in vrbe praefidia legionū Pompeius habuerat; *carpit Pompeium, qui tertium consul, Milōne de ui accusato, exercitum in urbem, contra leges habuit.*
- 328 ALIIS audientibus iudicibus, *ob festinationem, breui spatio lege dato.*
- 329 ANTONIANOS milites admiscuerat, *mirabar, in Pompeij copiis. Antonianos milites numerari. cum tres Antonij fratres, Marcus, Caius, Lucius, Caesaris parte in civili bello secuti sint: sed postea comperi, exercitum C. Antonij, T. Pulcionis opera proditum, in Pompeij potestatem venisse. propterea, quasi dubia fides eorum esset, eos milites Pompeius admiscuerat suis. De hac Antoniani exercitus deditio, sic infra: Se morte Curionis, & detrimento Afraniāni exercitus tanto, militumque deditio ad Corcyram. Et, aliquanto post: Hic paulisper est pugnatum; cum irrumperē nostri conarentur, illi castra defenderent, fortissime T. Pulcione, cuius opera proditum exercitum C. Antonij demonstrauimus: eo loco propugnante. Suetonius etiam, Omnibus, ait, civilibus bellis nullā cladem, nisi per legatos suos, passus est: quorum C. Curio in Africa perijt, C. Antonius in Illyrico in aduersariorum deuenit potestatem. Idem lib. xli. xlii. Dio scriptum reliquit. Quorum locorum testimonio, mutilos esse hos Caesaris libros de bello Civili, facile est intelligere: etenim, quod ipse ait, se demonstrasse Pulcionis opera.*

- opera proditum exercitum C. Antonij, id in his libris nusquam reperitur.*
- 330 COIVS ex Thracia. *Cotus, pro Cotys. (hoc enim nomine appellabantur Thracum reges, ut Aegypti Ptolemæi. Arist. lib. v Polit.) antiquo more; ut Sulla, pro Sylla; Clupeus, pro Clypeus. nom. Cotys verum nomen est regum Thraciae. Liviū, lib. xlii. Tacitus lib. i. Valerius Max. lib. i. i. cap. 7. Error saepe natus, ex ignorantia veteris Orthographiae. Et apud Plinium, cum sincerum esset, Inclutos cantus, pro Inclytos, factum est, Inclusos: vnde obscura sententia uiris doctis.*
- 330 SASALEM? *Sadales dicitur a Lucano, lib. v.*
- 330 EIVS rei causa omni in ora marit; *Parisienses, Eiusq. rei causa omni ora marit.*
- 330 IMPOSITIS, ut supra demonstratum est legionibus VI; *hoc totū glossēma arbitror, adscriptū ab imperito, qui legerat illud in principio huius libri, pag. 64. Eo legiones VII; equitatum omnem, venire iusserat. Nam, quomodo potuit in naues imponere legiones VI; id est pedestres omnes copias, quas Brundisiū venire iusserat: cū supra dixerit. Sed tantum nauū reperit, ut angustie xv. millia legionariorum militum, & d. equites transportare possent. Hoc unum, Inopia nauium, Caesari ad conficiendi belli celeritatem, defuit. Infra quoque ostendit, non esse transportatas omnes copias. Expositis, inquit, militibus, naues eadem nocte Brūdisium a Casare*

IN LIB. III.

33 Caesare remittuntur, ut reliqua legiones, equitatusque, transportari possent: Et, aliquanto post: Reliquarum ex Italia legionum aduentum expectare constituit. Eas autem legiones Q. Fufius Calenus, & M. Antonius, denique transuexerunt.

331 QVI appellatur Pharsalia, Pharsalia, regio Thessalia est, ab opido Pharsalo, Caesar autem copias in Epiro exposuit, haud procul Orico. Quare suspicor, opidum in prima Epiro fuisse, cui Pharsalo potius, quam Pharsalia, nomen esset. Paullus Orosius, lib. vi. cap. 15. non Pharsaliam, neq. Pharsalum, sed Paleopharsalum, i. antiquum Pharsalum, uocat.

331 LVCRETIVS Hispilo? Vespilo, emendat Fuluius Ursinus, ex argenteo nummo, in quo, Q. LVCRETIVS. Q. F. VESPILLO.

332 DILIGENTIAE sua, Indigentia, Parisiensis, placet. nam Bibulus serius eis occurrat.

333 DETRIMENTIS receptis, Accepit, Parisiensis.

335 GRAECOS murum adscendere, &c. Parisiensis: Cum Grecos murum adsc. atq. arma cap. iuberet. illi autem cum se cont. &c. Sed imprefsa lectio mihi satisfacit.

335 L. STRABERIVS, Straberiā familiam, nusquam apud ueteres legi. Straberiā, ex antiquorum lapidum obseruatione, notam habeo.

Romæ,

DE BELLO CIVI

Romæ, in adibus Mangoniorum in Campo Martio, in ara grandi.

T. STABERIO
SECUNDO. COACTORI
ARGENTARIO. VIATORI
CONSULARIS. ET. PRAET.

SIBI. ET
CLAVDIE STRATONICAE.

V. X. O. R. I.

Ad Forum Boarium, in hortis Maximorum, ubi putatur fuisse Fabiorum domus.

T. STABERIVS. EPIGONVS
VIATORI CONSULARIS

SIBI. ET. SVIS. ITEM. LIB. LIBERTABVS

POSTERISQVE. EORVM

VIXIT ANNO. MDCCLXXII

MEN. IV. DIEBVS. XX

335 SIMVL ac Caesar Parisiensis, Quo simul ac Caesar. Alij. Cognitis ijs rebus, quae erant Orici, atq. Apolloniae gesta, simul quod Caesar appropinquare dicebatur, Dyrhachio timens, diurnis eo, noct. q. it. contendit. tantusq. terr.

336 PROfecto occupato itinere ad Dyrhachium? malim, Praeoccupato itinere. nam, Profecto, mendosum esse constat. Vel: Praefecto occ. it. Parisiensis: Perfecto. Alij, Profectus. Et: Profectionis occupato itinere.

337 Huc addit pauca, ueteres, quida libri, Huc adsunt

adsunt pauca. Unde suspicor legi posse, Huc ad-
suunt pauca. Pro, Addunt, affingunt. A verbo,
Assuere, a Suere: pnde & Dissuere.

337 INIMICITIAS Q. habebat etiam priuatas
cum Casare ex edilitate, & pratura, cō-
ceptas; & etiam ex consulatu. & merito: ideo
a Casare omittitur.

340 A T Q V E una etiam & c. & si sic legitur, ut est in
vulgatis libris: nec facile sententia colligitur, nec
verba satis inter se coherent. Videtur locus ita
posse restitui; si modo libri veteres opem ferant.
Itaque una etiam utrimq. admodum tuto legati
venire, & quae vellet, exponere possent; certum
ei rei tempus constituitur.

341 L E G E M promulgauit, ut sexies seni dies
sine usuris creditae pecuniae soluantur. &
Plebi infimae Caelius, ore alieno oppressa, hac
lege subuenire cupiebat. Subuenienti autem ra-
tiones, ut opinor, duas excogitauit, vnam, ne de-
bitores creditas pecunias, nisi satis longa die, sol-
uere cogentur; alteram, ut, donec eas soluerent
usuræ nomine, nihil penderent. Vtraq. ratio pa-
tebit, si, quo modo Pater meus legendum putat,
ita legatur: Legem promulgauit, ut sexenni die,
sine usuris creditae pecuniae soluantur. Nam, Sex-
enni die, pro sex annorum spatio, Latine dici-
tur, ut Annua die, Bimæ, Trimæ, Quadrima.
Ego legendum putabam; Vt sex pensionibus si-
ne usuris & c. Quo modo Heruius locutus, de
bello Africo. pag. 506. Vt per triennium sex

pen-
sionibus populo R. soluerent. Quam lectio-
nem postea reperi & in Parisiensi. Alij: Sexies
senis idibus, unde Horatius: Ommem relegit idi-
bus pecuniam. Sua cuique sponsa.

342 E o cum a Q. Pedio prætor cum legio-
ne lapidus ictus esset ex muro, perijt: & de
Milonis morte, Velleius etiam lib. II. Verum
in eo nulla de Q. Pedio mentio. Antiquus liber
Pinelli, pro, Lapide ictus, habet, misso lapide
ictus. Ego, ex coniectura, regendum puto: Et, cū
a Q. Pedio tr. m. l. lapide ictus esset ex muro, pe-
rijt. Vt illud, Prætor cum legione, in antiquo-
ribus libris scriptum contracte fuerit: sic: Pr.
cum L. priusque, Tr. cum L. quod significaret,
Tribuno militum: Sed, cum ab ijs, qui libros
ex scriberent, id non plane intelligeretur, cum
punctum adscriptum non fuisset litteræ, nempe
quod I, maiusculis litteris scriberent, ut in-
dicat Virgilius Carpensis: inde factum, ut
ex M I L. fecerint, C V M L. posteaque, Cum
legione.

342 Q V I eo præsidij causa, missi erant, & mo-
neo lectorem, ita locum hunc a Patre meo ex in-
genio iam pridem restitutum: cum legeretur, in
libris omnibus, Prædandi causa.

342 Q V A M omnium litora & c. & pro, Quam om-
nia locorum litora, & c. Nicasius legit, Quam
omnia litora, & c. Quod alij ita sunt scitū, ut
pro suo etiam diuendere non dubitarint.

343 H I B E M præcipitauerat; & sic locutus Virg.

- 344 **NOX** præcipitat celo. *Liu. lib. xxvii. Creditura vulgo est, in puteum apertum ex æquo præcipitasse. Et lib. xxxix. Et pars maxima inermes per inuia, & rupes deruptas, præcipitantes fuerunt.*
- 344 **Q. COPONIVS**, } *Caius dicitur a Cicerone, de Diu. lib. i. ubi quedam leguntur, non aliena ab hoc loco.*
- 344 **IN** Africam se uertit. } *consuetudo Latini sermonis postulat, ut legatur, In Africam uertit. Vi. de simile quiddam, apud Hirt. lib. iix. de bello Gall. pag. 237. 238. Locum enim ibi emendo.*
- 346 **HOC** eodem fere tēpore, } *Hæc Parisiensis.*
- 348 **CONFERTA** præfectis, } *Differt, Parisiensis.*
- 348 **CETERASQ** eius deæ statuas: } *Vrsinus ex suo libro, Certa que eius deæ statuas. Vt auræ, & argentea intelligantur.*
- 350 **ADESSE** Scipionem cum legionibus, } *ita legendum, non, ut antea, Legionem. nam de duab. supra mentio. Quod, ante me natum, obseruatum est ab alijs.*
- 350 **PRAESIDIO** impedimentis legionum reliquit, } *abundat, Legionum: satis enim constat, Impedimenta legionum esse.*
- 350 **REGIS** Coti } *malium, Cotys. de quo diximus pag. 365.*
- 352 **ACILIVS** legatus, } *ita emendauit Pater meus, cum in omnibus legeretur, Caninius. Correptionis autem ratio patet ex insequentibus.*

352 CN.

- 352 **CN. POMPEII** filius, } *Parisiensis, et Gryphius, Cn. Pompeius filius. Recte. Sic Cornelius Nepos, in Antici uita, C. Marius filius. & Cicero ad, Q. F. lib. i. C. Seruilius filius. Hic lib. i. de bel. Ciu. pag. 311. L. Casca filius & i. i. pag. 330. Pompeius filius & de bello Africo, pag. 462. Cn. Pompeium filium.*
- 352 **UT** ex superiori pugnans loco, } *Et, nõ Ut, legendum putat Io. Vincētius Pinellus.*
- 353 **HELIDE**, } *Gryphius, Bibliæ, atque Manineæ. Parisiensis. Byllide, atq. Amant. Recte. ita enim Ptolomæus. Emendandus locus & in hoc libro, pag. 371.*
- 355 **HÆC** spectans, } *Sic rectius, quam, ut antea, Hæc exspectans.*
- 357 **RECIPERE** se iussit, } *Statuit, Beroaldus.*
- 357 **SVB** TO constipati pila coniecerunt; } *antea, Conspicati. Pater, Constipati ante aliquot annos, in libris nostris reposuit. Quod miror ab alijs Phaerno tribui, quasi librum nostrum non uiderint: quem tamen, se uidisse, ubi ijs commodum est, profitentur.*
- 357 **ADVERSIS** cliuum, } *& hoc Pater emendauit, cum, Pilum, non Cliuum, nulla sententia, legeretur.*
- 357 **PRAECIPITES** Pompeianos egerunt. } *in Parisiensi, post hæc uerba, leguntur, Et terga uertere coegerunt.*
- 357 **PAVLLIQ**, } *usitatus, Pauliumque.*
- 357 **CIRCA** eum locum } *Citra, Parisiensis.*

F 2 358 QVOD

- 358 QVOD appellatur Chara, } Carnis dicitur a
 Dioscoride, lib. 111. ca. 59. Vide Lucanū, lib. VI.
 359 EQVOS eorum uix tolerari, } pro, uix ali.
 „ Infra, pag. 363. His rationibus equitatum to-
 „ lerare.
 359 SVBLICIS in terram dimissis, } Demissis,
 Parisiensis, & Gryphus. Recte.
 360 AT plerique } Ac plerique, Parisiensis.
 360 VOLCATIVS Tullus } sunt, qui, Tullius, le-
 „ gant. Imperite: duas enim familias in uno ho-
 „ mine coniungunt.
 361 EVOCATOSQ. centuriones complures, }
 malim, Evocatos, & manipulares, centurionesq.
 quo modo legitur in Gryphus libro, & Parisien-
 si. Vt militum tria genera ceciderint, Manipula-
 res ad duorum millium numerum, Evocati, Cen-
 turiones: non enim Centurionis evocatorum
 sunt, sed manipularium, id est legionariorum.
 ita que infra Crastinus evocatus, milites ad pu-
 gniam adhortans, non ait. Sequimini me, mani-
 pulares mei; sed, Manipulares mei qui fuistis.
 Centurio enim amplius non erat.
 361 MILLIA sagittarum circiter xxx, } Sucto-
 „ nius maiorem numerum ponit. Vna inquit, VI.
 „ legionis cohors, preposita a castello, IV. Pom-
 „ peij legiones per aliquot horas sustinuit, pene
 „ omnis cōiixa multitudinem hostilium sagittarum,
 „ quorum C, ac XXX. millia intra vallum reperta
 „ sunt. Videtur igitur, aut in Casare legendum.
 CXXX. aut in Suetonio, Circiter xxx. Errore
 fortasse

- fortasse nato ex littera C, que pro Centum, &
 pro Circiter, varie accipi potuit.
 361 FORAMINA CCXXX. } Valer. Max. lib. 111. ca.
 2. & Suetonius, C & XX. ictibus; Plutarchus,
 CXXX. Appianus del. bel. civ. 11. CXX. & ait
 sex vulneribus affectum oculum emisisse. Nar-
 rat autem hac de Minucio præfetto.
 361 A. B. octavis ordinibus ad primipilum }
 Primus pilus, ordo est; Primipilus, qui ordi-
 nem ducit. Quare, cum hic de ordine sermo sit,
 malim legere, Primum pilum. quo modo legi-
 tur in antiquo Cardinalis Borromeij, cuius vite
 integritatem admirari nunquam satis possu-
 mus, libro. Exemplum occurrit infra: Erat
 „ Crastinus evocatus in exercitu Cesaris, qui su-
 „ periore anno apud eum primum pilum in legio-
 „ ne x. duxerat. Et lib. V. Bel. Gall. T. Baluentio,
 „ qui superiore anno primum pilum duxerat.
 „ Et Tacitus, lib. XX. Infami gratia primum
 „ pilum adeptus, læta ad præsens male parata. De
 „ Primipilo, vide, que diximus in Scholijs ad
 „ Sallustium.
 361 COHORTEMQ. postea } abest Postea a Pari-
 „ sient. libro.
 361 FRUMENTO VES, & speciaris, militari-
 busque donis } Alij: Frumento, veste, dia-
 rius, militaribus donis. Quo modo L. Livius,
 „ lib. XXI. Frumento, veste, viatico etiam iunxit.
 „ Et Xenophon lib. 1. Rerum Græcarum: ἱμάτιον
 τε ἔδωκεν ἕκαστω καὶ ἐφ' ὅσον δίδων μνηστῆρ.

- Et Val. Max. lib. v. cap. i. de Campanis: Proti-
 nus, inquit, consilibus insignia honoris, militi-
 bus uestem, arma, equos, comiteum benignif-
 sime præst. De Di trijs autem; Cicero ad Att.
 dis, inquit, diarijs militum celeritatem incitat.
 Antonius Augustinus, Episcopus Herdensis,
 singulari uir ingenio, in emendandisq. antiquo-
 rum libris maxima cum laude uersatus, legen-
 dum putat: Frumento, ueste, pecunia, absque mi-
 litaribus donis. Sed, cum iam Cæsar dixerit, Du-
 plici stipendio, frustra repeterer, Pecunia. Nica-
 sius, Frumento, uestiarijs, &c. id est, uestibus.
 Vtrum rectius, iudicent eruditi.
- 362 TELIS exuallo abiectis, & rectius videtur,
 Adiectus.
- 364 C. VOLVSENVUM, & ita scribendum, non, Volu-
 sienum. Cic. in orat. pro Clu. Ita quoq. legitur in
 antiquo meo lapide, cuius exemplum sequitur.

L. VOLVSENVVS
 MAXIMVS
 NOMENCLAT
 H. S. B

- 365 VVLGO uero uniuersi & induxi, tamquam
 glossema, uerbum, Vniuersi. qui enim, Vulgo, in-
 terpretari uoluit, adscripsit, Vniuersi. nam, qui
 dicit, Vulgo peccant, hoc dicit, Vniuersi peccant.
 Et Cic. ep. lib. ix. ad Att. Hinc uero uulgo na-
 dum. Et pro Murena: Num locum ad spectan-
 dum caue, aut ad prandium inuitare. & mimi-
 me

- me, sed uulgo, passim: Quid est Vulgo? uniuersos?
 365 CUSTODIARVM uera diligentia animad-
 uersa, & placet, Varia diligentia, ut habent Pa-
 risenses libri. Aut pro Vera, legendum, Vniuersa:
 mutatione haud ita magna, si scribat, Vniuersa.
 367 PER mare nauibus expositis, in aduersos
 nostros impetum fecerunt; & quis non ui-
 det, legendum esse, Expositi in auersos? Antiquus
 liber Pinelli, Expositi aduersarij in nostris. Nica-
 sius, Per mare, superfluum putat.
- 367 Hoc casu aquila conseruatur. & Aquila si-
 gnum legionis fuit. Plinius, lib. x. cap. 4. Roma-
 nis Aquilam legionibus C. Marius in secundo
 consulatu suo proprie dicitur. erat & antea pri-
 ma cum IX alijs: Lupi, Minotauri, Equi, Apriq.
 singulos ordines antebant. paucis ante annis so-
 la in aciem portari cepta erat; reliqua in castris
 relinquebantur. Marius in totum ea abdicauit.
 ex eo notatur non fere legiones unquam hiber-
 nasse castris, ubi Aquilarum non sit iugum.
- 367 OMNIBVS primæ cohortis centurionib.
 interfectis, præter principem priorem. &
 Cohortes insequens nominat Polybius, alioqui
 diligentissimus in acie Romana explicanda. o-
 mittendi causam, opinor, habuit, quia cohors
 in exercitu ordinaria non fuit, sed, si res posce-
 ret, ex tribus manipulis fiebat, uno hastatorum,
 altero principum, tertio triariorum. quæ autem
 ex primis manipulis fiebat, prima; quæ e secun-
 dis, secunda; e tertijs, tertia uocabatur; usq. ad
 F 4 deci-

decimam. quoniam deni erant manipuli in singulis militum generibus, hastatis principibus, triarijs. nam uelites, neque manipulos, neque signa, neque centuriones proprios habebant; sed post uelitationem, id est iactum pilorum, & leuem quandam pugnam ad acies urimque committendas, æqua portione ad signa hastatorum, principum, triariorum redibāt. Princeps autem prior dicebatur, Centurio ille manipuli principum, qui ex duobus prior creatus erat. nam, ut ait Polybius, due fiebant electiones centurionū a tribunis militum, utraque denum, quia deni erant manipuli in singulis generibus. prior electio erat honoratior, usque eo, ut, qui centuriones in ea creabantur, ijs rebus, quæ de bello deliberabantur, interessent. hi rursus duos ipsi, qui posteriorē manipuli partem regebant, creabāt, quos Polybius δεκαγός appellat. ita erant in singulis manipulis bini cēturiones, & bini δεκαγός. Omnino igitur, cum ex tribus manipulis, ut dixi, constaret cohors, quinque sunt interfecti primæ cohortis centuriones, uno conseruato Principe priore.

- 369 DEMONSTRAVIMVS, } quo loco? Quærendum.
Non enim unquam in his libris reperi.
- 369 SIBI repugnantes } Parisienses, Ibi.
- 370 EODEM quo uenerant, receptui consulebant: } Pater legendū putat, Eadem, qua uenerāt, receptui consulebant. Parisienses, & antiquus Pinelli liber, Receptui sibi consulebant.

A.L.

A.L. Recessu sibi conf.

- 370 DIMISSIS equis, } Alij, Admiss.
- 370 QVISQVAM omnino } puto legendum, Quisquā omnium. Quod ita locutus sit idem de bel. Gal. lib. VII. pa. 204. & de bello ciu. lib. I. pa. 259. & lib. III. pag. 292. Et Terentius, Andria.
- 371 ANGVSTIIS, portisq. Cæfaris mil. } Parisienses, Gryphij liber ad oram, & antiquus Pinelli liber, Angustis portis, atque his a Cæs. mil.
- 371 FELGINATEM Tuticanum } puto legendum, Et Tuticanum.
- 371 A GRAVIUM, } cum prænomen desideretur, pro Agranium, uel Agraniū, (nam utroque modo legitur in antiquis libris) apte fieri potest, A. Granium, uel A. Gaiium: quarum familiarum mentio reperitur.
- 371 TRIBVNOS mil. L. } mendum in numero. nam singula legiones quatterno: tantum tribunos mil. habebant. qui ergo fieri potest, ut in co prælio L. perierint? Antiquus liber Fuluij Ursini habet. Tr. mill. Et quo, suspicari possumus, ita scriptum olim fuisse: Tr. M. III. Quod est, Tribunos Mil. III. Nam, Militum, uel una littera, M. uel tribus, MIL. uel quinque, MILIT. significabatur.
- 371 NEQVE in litteris, quas scribere est solit^o, neque in fascibus insignia laureæ protulit. } quod ijs insignibus gloriari ob ciues uictos non dignum iudicaret. In litteris autem, quas ad senatum scribebant, & in liciorum fascibus lauream

lauream adhibuisse, patet. ex orat. Cic. in Pi-
sonem.

- 371 OMNES deductos? Parisienses, Omnes pro-
ductos.
- 372 OBIECTAE } rectius, ut puto, Abiectae.
- 373 LOCVM securum ad dimicandū } ex uesti-
gijs antiquae lectionis, legendū, locū se equū. etc.
- 374 QVOD si esset factum, detrimentū in bo-
num uerteret, } rectius in Carrariensi, Quod
esset factum detrimentum, in bonum uerteret.
- 374 INTRA uallum castrorum cōtinuit, } Pa-
risienses, Intra castrorum munitionem conti.
- 376 NE occasio temporis deesset. } Occasioni,
Parisienses.
- 376 SED Cesarem Apollonia &c. } Parisienses,
Sed Caesar Apolloniam a directo &c.
- 378 OPPIDO pleno, atque opulento; } Plut. in
Caesare scribit, eius milites, uino in ea ciuitate re-
perto refectos, corporis habitum meliorem in mo-
dum immutasse Appianus de Germanis: Καί
μάλιστα αὐτῶν οἱ Τεζμανοὶ γελοιοῦντο κα-
τὰ τὴν μετ' ἑσθ' ἡσθ'.
- 378 CASV ciuitatis comprehensis ex captiuis
cognito, } Comprehensis, abundat. Comphen-
sis, pro, comprehensis, reponit. O.
- 379 L. HIRTI, } Gryphus liber, L. Hirtae, Parisienses,
L. Hirri. Ego reponendum puto, Lucceij Hirri.
- 379 PROMISSISSET, } Recepisset, Parisienses.
- 379 TERNAS tabellas } Asconius. Ternas: unam
A. absolutionis; alteram, C. condemnationis:

ter-

tertiam M. multae.

- 380 QVOD satis peris. &c. } Parisienses, Quod satis
perspectum habere militum animum uideretur.
- 381 DELECTIBVS } Delectu, Parisienses; Delectis,
Gryphus.
- 382 COLONIIS } Colonis, Parisienses.
- 382 AC iam animo uictoriam percipiebāt, }
elegantius, Praecipiebant. Quo modo Parisien-
ses Cic. Philip XII. Praecipio gaudia suppli-
ciorum uestrorum. Vide lib. VI. de Bello Gal.
pag. 163.
- 383 COHORTES CX. expleuerat. haec erant mil-
lia, LV, ergo quingeni milites in cohorte.
- 383 ERANT &c. attenuatae; } Erat attenuata, Pa-
risienses.
- 383 QVAE summa erat eo XXXI. Cohortes dixit
esse XXX. ex quo uidentur pauciores quingen-
tis in cohorte fuisse: at proxime quingenariam
fuisse cohortem diximus. idque ex quarta quo-
que acie, quam e VI. cohortibus Caesar instituit,
intelligitur: nam eos ait Appianus tria millia
peditum fuisse. Octuaginta uero Caesaris co-
hortes, cum essent Dyrhachinis praelijs uehe-
menter attenuatae, non plus, quam eo XXXI.
habebant. O. reponit, Cohortes in acie XLIV.
cum Plut. Dio, & Appianus XXXI. millia Caesa-
ri tribuant. Appianus ait hunc numerum uari-
ae a scriptoribus traditum. alios enim in utro-
que exercitu numerare LXX. millia; quosdam,
LX; alios uero, CD.

383 Ex,

- 383 Ex TERNA acie singulas cohortes detraxit; Plutarchi verba, in Caesaris vita, legendam indicant: *Extrema acie VI. cohortes detraxit.* Από τῆς ἐσχάτης τάξεως ἀδύλως ἐκείλωσα περιελθεῖν πρὸς αὐτὸν ἐξ ὀπίσθας. Et in Pompeio: Μετ' ἐμὲ ἀποσπαρασ ἐξ ὀπίσθας ἐπιταγμάτων. *Επιτάματα subsidia sunt, id est, extrema acies. Vide et Appianum lib. II. Sex cohortes & infra Caesar nominat; & Appianus, cum ait, fuisse tria milia peditum, satis ostendit, sex cohortes fuisse. nam singula cohortes quingentos pedites habebant.*
- 384 VOLUNTARIE, & Voluntarii, Parisienses. Graeci, ἐθελούτες.
- 385 PILISQUE missis, ad gladios redierunt. & lib. I. de bello Gall. pag. 36. *Reiectis pilis, comminus gladijs pugnatum est. lib. VII. pag. 212. Nostri, emissis pilis, gladijs rem gerunt. Sallustius, Catilina. pag. 28. Pila omittunt; gladijs res geritur.*
- 386 IV. aciei, quam instituerat ex cohortium numero, & supra dixi, sed cohortium, legendum.
- 387 AD PRÆTORIAM portam & de Prætorii porta Vegetius lib. I. cap. 23.
- 388 TANTVM se opinionem fecellisse & Gryphius, *Tantum se opinionem fecellisse. Parisienses, Tantum suam se opinionem fecellisse.*
- 389 VNIVERSI iuris eius Larissam uersus se recipere ceperunt & *Frigide omnino, nimirum, inepte, qui pro Simul, quod in alijs libris legitur,*

- tur, iuris eius, reposuerit; dictum putans, iuris eius, id est eius fortune, vel condicionis. Cuius locutionis exempla si in tota quæras non dicam lingua Latina, sed etiam Barbaro, nusquam ne apud Appuleium quidem, aut Martianum Capellam reperire poteris. Hos qui sequitur auctores, miram hoc non uidisse. Vuat igitur ipse cum suis. Neque superari se aliquando timeat, qui genus tam difficile ad imitandum non solum sibi proposuerit, sed etiam mirifice affectatus sit. Notanda omnia in antiquis libris: non tamen omnia sequi debemus. Sæpe uidemus corrupta in scriptura ueram lectionem inesse, si quis paullo attentius consideret. Cuiusmodi cum multis in locis suppetant exempla, uel hic unus haud dubiam fidem facere possit. ex uestigijs igitur antiquæ lectionis, iuris eius, notatum mihi affirmavit, qui nihil temere affirmat, antiquæ probitatis, & doctrine inuenis, a cuius ingenio, acerrimaque in castigandis ueterum scriptis diligentia, sperare ampla omnia possunt. Claudius Puteanus, notatum, inquam, a docto homine, legi posse, iuris equis. Quod si putarem ad hanc opinionem confirmandam opus esse pluribus uerbis, aliquid adijcerem. uerum, cui non uel luce clarius constat, ueram hanc esse Caesaris lectionem?*
- 389 CIRCITER millia XV & VI. Put. & Appianus, ex Asinio Pollione.
- 389 SVLLAE similiter dederunt. & abest uerbum

23 decimus quintus ante Augusti Kal. est, huius
 23 exortum diebus 11 x. ferme Aquilones antece-
 23 dunt, quos Prodromos appellant. post biduum
 23 autem exortus, idem Aquilones constantius
 23 perflant diebus xL, quos Etesias uocant. Idem
 23 infra: Etesia noctu desinunt flare, & a tertia
 23 diei hora oriuntur. Cicero etiam lib. 11. de nat.
 23 deor. Etesia, quorum flatu nimii temperantur
 23 calores, a quibusque etiam mariumi cursus cele-
 23 res, & certi diriguntur. Etesias nomen est ab
 23 ἔτος, quasi anniuersarijs, quod nulli uenti, ut
 23 ait Plinius, magis statim sint, & singulis annis
 23 certo tempore reuertantur. Gignuntur dissoluen-
 23 te sole humorem in Septentrionis regione colle-
 23 ctum, de quo sic Aristoteles eodem loco: Ο μὲν
 23 Βορέας ἀπὸ τῶν ὑπὸ τὴν ἄρκτον πνεύματα, οἱ πλεί-
 23 ρας ὕδατος καὶ χύματος εἰσὶ πολλοῦς: ὧν τῆκαμέναν
 23 ὑπὸ τοῦ ἡλίου μετὰ τὰς θερινὰς τροπὰς μάλλον,
 23 ἢ ἐπ' αὐτῆς, πνεύσιν οἱ Εἰησιαί. Id est: Spi-
 23 rat quidem Boreas a locis Septentrionalibus,
 23 aqua & nime multa confertis; quibus a Sole li-
 23 quefactis post aestiua Solstitia magis, quam in
 23 ipsis, Etesias flant. Placet hic Suda uerba sub-
 23 scribere, quod ex ijs non hoc solum de origine
 23 Etesiarum, sed alia quadam, de iisdem uentis,
 23 non indigna litteris, & memoria, cognoscuntur.
 23 Εἰησιαί οἱ ἀνεμον οἱ κατ' ἔτος πνεύοντες. πνεύουσι δὲ
 23 ἐν ἄρκτῃ τοῦ δέρονος. διότι ὁ ἡλῖος μετεωρότερος, καὶ
 23 ἀπὸ τῶν μεσημεριῶν τόπων ἀρκτικώτερος γενόμε-
 23 νος. λυεῖ τὰ ὑγρὰ τὰ ἐν τοῖς ἀρκτοῖς. λυόμενα δὲ
 23 τὰ ὑγρὰ, ἐξερπύεται, καὶ πνεύματόυται: καὶ ἐκ τοῦ-

23 τῶν γίνονται οἱ Εἰησιαί: καὶ ἀπὸ τῶν ἀρκτικῶν τό-
 23 πων θέρονται ἐπὶ τοὺς μεσημεριῶνους. ἀπὸρος πίπτει
 23 τοῖς ὑψηλοτέροις ὁρεσὶ τῆς Ἀρδιωπίας καὶ πολλὰ, καὶ
 23 ἀθρόα γιγνώμενα, ἀπεργάζονται ὑβρός. καὶ ἐκ
 23 τῶν ὑετῶν τούτων πληθορεῖται ὁ Νεῖλος τοῦ δέ-
 23 ρονος, ἀπὸ τῶν μεσημεριῶν, καὶ ξηρῶντοπῶν ῥέων.
 23 id est: Etesia spirant aestate maxima; propterea
 23 quod Sol altius ascendens, & a meridianis lo-
 23 cis ad Septentrionem propius accedens, hu-
 23 mores, qui sunt in eo tractu, dissoluit: quibus in
 23 aerem spiritumq. conuersis, Etesias gignuntur:
 23 & a Septentrione ad meridianam plagam de-
 23 late, cum in altiores Aethiopiae montes inci-
 23 derint, in unum coactae pluuias efficiunt: qui-
 23 bus exundat Nilus, aestate a meridianis aridif-
 23 que locis defluens. Quod autem hic Sudas de
 23 Nili incremento narrat, id ab alijs quoque cre-
 23 ditum, Plinius indicat, ubi de Nili ortu senten-
 23 tias diuersas commemorat, lib. v. cap. 9. Caus-
 23 sas, inquit, incremento Nili uarias prodidere,
 23 sed maxime probabiles; Etesiarum eo tempore
 23 ex aduerso flantium repercussum; ultro in ora
 23 acto mari; aut imbres Aethiopiae aestiuos, ijs-
 23 dem Etesias nubilla illo ferentibus ereliquo or-
 23 be. Et Ammianus lib. xxi. Opinio celebrior
 23 est, quod, spirantibus prodromis, perq. dies xlv.
 23 Etesiarum continuis flatibus repellentibus, eius
 23 meatus, uelocitate cohibita, superfluis flucti-
 23 bus intumescunt, & reluctante spiritu contro-
 23 uerso adolescens in maius, hinc ut reuerberante
 23 uentoru, in deurgente cursu uenaru perennium

23 progrediens in sublime tegit omnia. Quas au-
 tem de Nili incremento opiniones & Ammia-
 nus, & Plinius, & Sudas, in suos liberos retu-
 lerunt, eas uidentur accepisse a Callisthene, &
 Democrito, quorum ipsi nomina omiserunt.
 Verba eorum recitarem, si hoc esset instituti no-
 stri. non enim hic de Nili incremento, sed de
 Etesiarum generatione, agimus. Quia parte
 iam absoluta, eorum cursum ostendamus. Fe-
 runtur a Septentrione in Occidentem, inde
 in Orientem: quod auctor grauissimus Ari-
 stoteles eodem libro, infra docet his verbis:
 23 Οἱ Εἰθησίαι περισσάνται τοῖς μὲν παρὰ Δυσμαῖς οἱ
 23 κούσιον, ἐκ τῶν ἀπαρκτίων εἰς Θρακίαν, ἀργέ-
 23 σας καὶ Ζεφύρους: ἀρχόμενοι μὲν ἀπὸ τῆς ἀ-
 23 κτου, τελευτῶντες δὲ εἰς τοὺς πόρρω: τοῖς δὲ
 23 πρὸς ἑα, περισσάνται μέχρι τοῦ Ἀπυλιώτου.
 23 Latite sic: Etesiae ijs quaedam, qui ad Occiden-
 23 tem habitant, e Septentrionibus in Thracias,
 23 Argestas, & Zephyros commutantur: initio fi-
 23 Eto ab Vrja, sine in ijs, qui longinqua loca inco-
 23 lunt: ijs vero, quibus ad Orientem sedes est, usq.
 23 ad eum ventum, qui Apeliota dicitur. Senten-
 23 tiam Aristotelis comprobant verba Ciceronis
 23 epist. 15. lib. 11. ad Coelium. Ego, inquit, nisi
 23 quid me Etesiae morabuntur, celeriter ut spero,
 23 vos uidebo. Nam e Sicilia Italiam versus, hoc
 23 est ab Orientis partibus ad occasum nauigatu-
 23 rus, ne impediretur Etesis, timebat, non a Se-
 23 ptemtrione, id est dextro latere, incurrentibus,
 23 sed ab occasu, id est a fronte restantibus; cum ab
 23 occiden-

23 occidente ad ortum referuntur. Quod etiam cla-
 23 rius demonstrat in epistola 7. lib. VI. ad Att.
 23 Rhodanum, inquit, uolo, puerorum caussa: inde
 23 quamprimum Athenas: etsi Etesiae valde re-
 23 flant. Nam, Reflant, impedimentum a fronte
 23 significat. & ibidem epistola 3. Nos Etesiae ve-
 23 hementissima tardarunt. In epist. quoq. ad Cor-
 23 nificium, flare ab Occidente Etesias Orientem uer-
 23 sus, & eos prosequi solere, qui ex Italia Graeciam
 23 peterent, ostendit his verbis: In Graeciam despe-
 23 rata libertate rapiebar, cum me Etesiae, quasi
 23 boni ciues, relinquentem remp. prosequi nolue-
 23 runt: Austerq. aduersus maximo flatu me ad tri-
 23 bules tuos Rhegium retulit. Prosequi noluerunt,
 23 inquit, qui prosequi alios eo anni tempore so-
 23 lerent. Etesiarum dies uocat in epistol. ad M.
 23 Brutum, in qua sunt haec, eadem de re: In me-
 23 dio Achaico cursu cum Etesiarum diebus Au-
 23 ster me in Italiam retulisset, te uidi Veliae. Ad
 23 Marcellum cum scriberet lib. xv. Ego, inquit, si
 23 me nauigatio non morabitur, quae incurrebat in
 23 ipsos Etesias, propediem te, ut spero, uidebo. Ta-
 23 citus quoque lib. xlix. Flatu, inquit, in Orien-
 23 tem nauigantibus secundus, inde aduersus erat.
 23 Idem colligitur ex hoc Caesaris loco. Quae cum
 23 ita sunt, non uideo, quae Plinium adduxerit ra-
 23 tio, ut illa scriberet, naturalis historiae lib. 11.
 23 in Hispania, & Asia, ab Oriente flatus est eo-
 23 rum, in Ponto ab Aquilone, reliquis in partibus
 23 a meridie. Non modo enim ab Oriente Etesiae

I N L I B. I.

- non spirant Hispaniam et Asiam versus, uerum contra ab Occidente in Orientem. Quod ex Aristotelis sententia, qui mihi instar omnium est, atque etiam e Ciceronis locis, uidemur ostendisse. A meridie uero nunquam omnino Etesia flant: contra quam hic Plinius sensit. Tertium, illud flare Etesias in Ponto ab Aquilone, potest esse uerum; hoc modo, ut aliquam Etesiarum aura incolæ Ponti, non tamen uehementem spiritum, sentiant: cum, Etesias a Septentrione recta Occidentem petere, ex Aristotele probatum sit. Verum & Plinius ueterum quorundam auctoritatem secutus uidetur; & eosdem, opinor, Gellius, cum dixit lib. II. cap. 22. Etesias ex alia, atque alia parte cæli spirare: qui tamen in ea se mutare sententia demonstrat
- » quia subiunxit hæc: Quod supra dixi, Etesias
- » ex alia & alia parte cæli flare; haud scio, an, se-
- » cutus opinionum multorum, temere dixerim. In hac opinionum uarietate, quid probem, obscurum est: Aristotelis tamen unius auctoritate uehementer moueor.
- 396 AC interfici, & Atque, pro Ac, Parisiensis. Minima sunt: neque tamen omittenda censi, cum ex ijs fuerint aliquando, qui summam sibi gloriam comparare uellent.
- 397 BIBULI filios duos interfecerant, & Vide Valerium Maximum lib. IV. cap. I. 15. & Senecam, ad Marciam.
- 398 OMNESQUE casnaues, &c. incendit; & cum his

DE BELLO ALEX.

- bis maximam urbis partem, quadragintaque librorum millia incensa esse scribit Orosius lib. VI. cap. 15.
- 398 PAVLLVLVM suo cursu decesserint. & Ferri potest, libentius tamen, ex proprietate Latini sermonis, Legerem, Deflexerint.
- 399 IN parte Cæsatis, & id est, ex Cæsaris fautoribus. Sic locutus Hirtius, de bello Alex. pag. 403.

I N A. H I R T I I
DE BELLO ALEX.

L I B.

- 404 PUTEIS, fossisque, & Parisiensis. Putcis fossis, Quo modo infra, pag. 404.
- 405 NUDARE nolebat. & Nudari, Crypbij liber, ad oram.
- 406 Si quid grauius accidisset. & Parisiensis, Si quid grauius illi accidisset.
- 408 AD explicandam classem, & Et ad explicandam classem, Parisiensis.
- 416 PARVM etiam feliciter, & Abest, Etiam, a Parisiensi libro.
- 416 MAGNÆ nobilitatis domi, & Quis non uide legendum, Homo? non enim nobilitas domi tantum nobiscum est.
- 418 PARTIM demissioribus ripis flumē transnarunt, & Sic in omnibus libris. Legendum tamen contendo, Raptim.

- 419 QVA liberum accessum haberi } Parisien-
ses, Quam liberum accessum habere.
- 421 PRECARI offensos iratosq. animos } Pla-
care magis huic loco comenire iudico.
- 421 MAIORI ex duabus filia } Parisienses, Ma-
iorique ex duabus filijs. Gryphius, Maiori ex
duabus filijs.
- 423 QVINCTVMQ. Patiscum } Paciscium, Gry-
phius, & Parisienses.
- 431 PROELIO Pharsalico } Gryphius, Proelio Phar-
sali. Parisienses, Paleopharsali. Vide Oro-
sum lib. VI.
- 434 RELATO ad domum Cassio, } Ad, non legi-
tur in Parisiensi.
- 435 Q. Sextio } Hic non Q. Sextius, sed M. Silius
dicitur a Valer. Maximo lib. IX. cap. 4. 2. de
Auaritia.
- 442 MAIORES sunt dignitate } Maiore, Pa-
risienses.
- 443 NICOMEDI Bithynio, } Appianus in extre-
mo Parthico.
- 443 ITER coeptum } Inceptum, Parisienses.
- 443 REX Armeniae minoris } Vide Ciceronem,
Philipp. 2.
- 444 NATVRA, disciplinaq. nostra constituta }
Ita in omnibus, quos nunquam uiderim, libris,
& impressis, & scriptis. nihil tamen dubito,
quin vera lectio sit, quam nos ex alterius loci
collatione & ex ingenio, reposuimus. Supra hoc
eodem lib. pag. 422. duas Deiotari legiones di-
scipli-

- disciplina, atque armatura nostra constitutas, di-
xit, Quis amplius de hoc loco dubitet?
- 444 QVAM secum adduxerat Alexandria } Ad
uexerat, legendum puto.
- 449 TALI uictoria toties uictor Caesar } legen-
dum puto Tali uictoria potitur Caesar.
- 449 COELIO Vintiano } Fuluius Vrsinus Vintia-
no, reponit, ex argenteo nummo, & ex ueteri-
bus libris.

I N A. H I R T I I
DE BELLO AFRIC.

L I B.

- 452 FORTVITV } Fortuito, Parisienses. Quo modo
item, de bello Gal. lib. III. pag. 169.
- 458 OMNIVM tamen animi } lego, Omnium tum
animi.
- 462 ISTIVS ætatis cum esset, } Istuc, Fuluij Vrsi-
ni liber. Quomodo Terentius Heaut. act. I. sc. I.
pag. 128. lin. II.
- 466 T. SALTENVVS. } Ne quis putet nomen hoc men-
dosum esse, cū alibi fortasse apud Scriptores hu-
ius familiae mentio non reperiat, placuit hoc
loco antiqui lapidis inscriptionem adscribere,
quem Interannæ, uetustissimi, ac celeberrimi,
Vmbriae Municipij, superioribus annis effossū,
in suum doctissimum ac luculentissimum de pa-
triae antiquitatibus Commentarium contulit
IULIVS IACOBONIVS.

M. SALIENS. A. F. CLV. GALLVS
FABER FERRARIVS.

- 467 MVLTI S proelijs } *Minutis, Beroaldus. Ita pa-*
gi. 481. & 514. *Praelia minuta dixit; & Minu-*
tatim, pag. 467. & 498. Caesar autem, de Bello
Gall. lib. 11 pag. 54. & lib. v. pag. 127. Paruis-
lis praelys dixit.
- 473 LEGIONES educit. } *Ducit, Grypbij liber ad*
oram.
- 475 COHORTES deducit, } *Eduxit, Grypbij liber,*
ad oram, & Parisiensis.
- 476 Q. COMMIVS, } *Grypbij liber, & Parisiensis,*
Cominius. Commia sane familia ignota: Comi-
nia non item. de ea enim mentio in antiquis
marmoribus.

Rome, in Villa suburbana Carpenfi.

DIS. MANIBVS
L. COMINI. L. F. POL. BASSI
SACRVM

- Vide & in Orthographia, in, ARRIVS, 5. & in,*
BAEBIVS, 9. & in, CONSVMMO, 4. & in, RE-
LIGIO, 3. Est & Reate antiqua inscriptio, quam
ante quinquennium edidi, cum mea epistola, ad
M. Antonium Amulium, Cardinalem, omnium
bonarum artium patronum, Reatinorum Epi-
scopum, qua nobilitatem eius Civitatis, antiqui-
tateque persecutus sum.
- 476 CVM VNO centurione. } *Pontius is dicitur a*
Valerio

- Valerio Max. lib. 111. cap. 8. 7. de Constantia.*
- 478 CVM saxorum grandine, } *Grypbij liber, ad*
oram, Cum saxea grandine.
- 479 NE secum ipse, } *Vt, pro Ne, Parisiensis, &*
Grypbij liber.
- 483 T. ALIENE, } *Cum in quibusdam libris legatur,*
Tusci Saliene. legendum puto, T. Saliene, de quo
supra, pag. 466. Quo loco vide nostra Scholia.
- 483 NECESSITATE coactus, } *Parisiensis, Necef-*
sitateque coactus.
- 488 L. CISPVM, } *Familia & haec non satis nota,*
qua tamen in antiquis marmoribus legatur. Vi-
de in Orthographia, in, ARRETIVM, 30. & in,
FELIX, 13. Nominatur & a Cicerone in oratio-
nibus, post reditum in Senatu, pro Plancio, &
pro Sextio.
- 489 SE Nasidij classe captum, } *Parisiensis, Se-*
in Nasidij classe captum.
- 492 PRIMO impetu legionis, } *Legionum, Pa-*
riensis.
- 495 CONSVFACERET } *Vsitatus apud hunc, Con-*
docefaceret. Vide pag. 465. 493.
- 495 A. SCIPIONE } *Parisiensis, A Scipionis. Vt in-*
telligatur, Castris.
- 496 TIDRAM } *Thebennam, Parisiensis. Tisdrum di-*
citur a Sallustio in Jugurth.
- 497 Vt suis fortunis praesto, quod benemeri-
ti essent, } *In Parisiensi, Vt suis fortunis, de po-*
pulo R. quod benemeriti essent.
- 497 C. CRISPVM, } *Nilil muto. Verum tamen*
venit

- venit aliquando in mentem, ex ignoratione anti-
quæ Cistia familia, locum esse corruptum. Con-
sulendi veteres libri.
- 504 LIBERTI suis, L. Cæsari, } unico filio: Sed ita
veteres loquebantur: quia, Liberi, non Liber,
dicebant.
- 505 QUI dum, &c. } Legendum puto, Qui cum.
- 505 IMPETU facto } Impetisque facto, Parisien-
ses, recte.
- 505 C. LIGARIO, C. Confidij filio, } Q. Ligarius
C. Confidij legatus fuit. Quod ex oratione pro
Ligario colligitur. Repono igitur pro Filio, Le-
gato. Aut legendum, C. Confidij filio; vel, ut in
Parisienfi, Et C. Confidij filio. Quæ quamvis
Latine dicta sint; dure tamen nimis hoc loco
dicerentur.
- 505 LIVINEIO Regulo } Ita legendum, & ex li-
bris veteribus, & ex argentei nummi inscriptio-
ne, docuit Fulvius Ursinus.
- 505 CETEIO, P. Atrio, C. Cellæ. } Vt familia con-
staret; legerem libentius; C. Atrio, P. Atrio
(ita etiam legitur in Parisienfi; & Gryphij li-
bro) L. Ocellæ.
- 506 EODEM die } Eo die, Parisienses, rectius.
- 509 PLAETORIO Rustiano } Fulvius Ursinus,
Cestiano, reponit ex argenteis nummis, in
quibus ita legi, vide in Orthographia, in,
PLAETORIVS.
- 509 POPULI Romani Proconsule, } Absq; Pro-
consule, a Parisienfi libro.

I N L I B R V M
DE BELLO HISP.

- 512 CLAM præsidio Cn. Pompeij, } Parisien-
ses, Clam præter præsidia Cn. Pompeij.
- 512 MERITAM Iesse sciebat, } Sciens, Parisien-
ses, recte.
- 517 L. IUNIVM Paciecum } Nominatur a Cicero-
ne lib. VI. Fam. Sed & in Valerio Maximo lib.
V. cap. 4. de Paciecis, in Hispania natis, men-
tio est. Fortasse idem Cæsar de bello Gall. lib. V.
pag. 512. Q. Iunij ex Hispania mentionem fa-
ciens, aliquem ex hac familia intellexit. Le-
gendum autem puto omnibus his in locis, Pa-
tiæc. Quæ sane familia hodieque in Hispania no-
bilissima est.
- 514 CVM animaduerteret, } Parisienses, Id cum
animaduerteret.
- 515 Ex colonis, } Ex colonijs, Parisienses.
- 516 NON esse permiffurum, } Commissurum, Pa-
risienses.
- 518 OPIDVM potiri } Opido, Parisienses.
- 518 IRRUPTIONVM, } Eruptionem, Parisienses.
- 522 L. MINVICIVS Cæsari, } Munatius Plancus dicitur
a Valerio lib. IX. cap. 2.
- 523 ET eo tempore } lego. Ex eo tempore.
- 525 VT ait Ennius, nostri cessere parumper. }
Non quod, ut ego puto, ita Ennius dixerit, sed
quod familiare ei fuerit, hoc adverbio uti. Quod
eius scripta indicant. libro enim VI. Annalium,
apud Nonium, in, Prognatiter.

I N L I B R V M

- „ *Diui, inquit, haud audite parumper:*
 „ *Vt pro Romano populo prognariter armis*
 „ *Certando, prudens animam de corpore mitto.*
Et Annalium lib. apud eundem Non.
 „ *Te nunc Sancta precor Venus, & genetrix pa-*
 „ *tris nostri,*
 „ *Vt me de caelo uisas cognata parumper.*
Idem, eodem.
 „ *Inde tuetur ibi lupus femina conspicit ammes,*
 „ *In campo celeri passu premens parumper,*
 „ *Coniicit in siluam sese.*
 525 *FLVMEN transgredi duo } Transgressi, Gry-*
phius, & Parisienses.
 525 *CLODIVS Aquitius. } Parisienses, Clodius*
Arquitius. Fecit haec uarietas, ut de mendo co-
gitarem. Qua in suspicione cum essem, reperi in
antiquis marmoribus, Auitum cognomen esse
Clodiorum. Nihil igitur dubito, quin ita hoc lo-
co emendandum sit.

Romæ, in domo Cælia,

D. M.
 CLODIAE
 AVITAE
 HEREDES
 EX TESTAMENTO

Ex

DE BELLO HISP.
 Ex Aedibus Arberinorum.

D. M.
 TI. CLAUDIO
 FELICI. PATRI. ET
 CLAVDIAE
 PRIVATAE. MATRI
 TI. CLAVDIVS. AVITVS
 FILIVS. OPTIMVS
 PARENTIBVS

Cum uero hoc cognomen nō admodum frequens a-
puđ ueteres sit, inde factum est, ut mendo se quan-
doque scriptum reperiatur. Nominatur a Pli-
nio lib. xxxiv. cap. 7. Vibius Auitus Est item
hoc cognomen in antiqua inscriptione Neapoli-
tana per B. scriptum. cuius exemplum sequitur.

D. M.
 AVR. ABITVS. MIL. COH. X. PR
 Z. VERANI. VIX. AN. XL. MIL
 AN. XIII. NAT. BESSVS. NA
 TVS. REG. SERDICA. VI
 GO. MAGARI. AVR. VIC
 OR. AFFINIS. ET. AVR. ZOLONI
 VS. ET. AVR. ZANTIALA
 ET. AVR. GAIANVS
 HERED. B. M. F. CR

In Tacito, Iulius Auitus, nam, Habitus, legendum.
Vibius Habitus, in lapidibus Capitolinis.
Quod cum ita scriptum sit ex affinitate B, & V.
litterarum apud ueteres, placet, εἰ τῶ πρᾶξέ γ-
γῶ paucas hic de multis adscribere veterum
 marmo-

IN LIB.

*marmorum inscriptiones, in quibus varia, & B,
pro V, legitur; & V, pro B.*

D M
C . ALLIVS . ANENDETVS
FECIT . PATRONAE . B . M
ET . S . ET . L . E . P . Q . EOR .
ITEM . ALLIA . TATIAS
ADSIGANBIT . SE . VIBA
DOMITIAE . TVCHENAE
L . L . P . Q . EIVS

Romæ, in hortis Fabianini Montij. 2.

D M
C . ANBIBIVS
HYMNVS . FEC
PETRONIAE
PSYCHENI
PATRONAE

B M

R. ad Cloacam D. Lucæ, in ædibus
Podocatharorum 3.

BATINIA . PRISCILLA
NYMPHIS . SACRVM

R. Ad D. Andream, Trans Tiberim,
uia publica. 4.

IVLIAE . BERONICENI
VXORI . MVLIERI
INCOMPARABILI
RARISSIMAE
FEMINAE . B . M
IVLIVS . CAELIMORPHVS
MARITVS

Nea-

DE BELLO CIV.

Neapoli. 5.

D . M . S .
V L P I A E
BERONICES

Calcinati, agri Brixiani ad ædem D. Mariæ,
in muro, qui respicit Clysim. 6.

C . BASILIAE . CRISPINAE
MATRONAE . B . ANN . XVII
M . VI . D . V

Caietæ. 7.

D M
T . FLA . T . F . TALLIONI
MIL . VRB . CHOR . XI . VRB
S T I P . X I
Q . B . AN . XXX
FL . ELPIS . MAT . P .

Romæ, ad D. Petri, & Marcellini. 8.

MAXIMILLIAN
QVI . BIXIT . ANNVS
IN PACE

.....

& 9.

T . P . COSMO . CONIVGI . INCOMPARAVILI . ET
T . P . CHRESTO . FILIO . DVLCISS .
P . T . IRENE . POSVIT . Q . B . A . LXXVII
QVI . BIXIT . ANNIS . XI . M . III

&

& IO
D M
IVLIA . PRIMA . AV
RELIO . ZOTICO . FI
LIO . BENEMERE
NTI . QVI . BIXIT . AN
NIS . XXXVIII . M
ENSIBVS . III
DIEBVS . X

Salerni . XI.
ACERRIO . FIRMEO . LEONTIO
PRIMARIO . VIRO . ET . EDITORI
MVNERIS . SVI . CVM : FERARVM
LIBYCRAM . QVI . VIX . ANN
XXX . DIGNISSIMO . FILIO
CONSACRABERVNT

Roma, in ædibus Mafziorum . XII.
ARA . POSITA . ASSTANTE . SACERDOTE . SEX
CREVSINA . SECVNDO . VT . VOVERANT . MA
XIMVS . ET . MAXIMIVS . FILL . IMP . COMM .
ODO . AVG . PIO . FELICE . III . ET . VICTORINO . H . COS .

SOLI . INBICTO . MITRE
M . VLPIVS . MAXIMVS . PRAB
POSITVS . TABELLARI
ORVM . ARAM . CVM
SVIS . ORNAMENTIS
INSIGNIA . HABENTES
N . IIII
VT . VOVERAT . D . D .

Roma,

Roma, uersus Quirinalem . 13.
VAI-ERIA . O . I - IBERTA
SABINA . VIXIT . ANNOS
XIIII . TIBERIVS . CLAVDIVS
AVGVSTI . LIBIANOR . ET . TI
CLAVDIVS . TI . FILIVS ET . LI
BIANOR . NATVS . MERENTI
DIS . M

R. ad D. Agnetis, extra moenia . 14.
SEBERA . RVFINIANO
BENEMERENTI . FECIT

& , 15
D M
AELIA . NICE . SACERDOS . BONAE . DEAE
SE . BIBA . COMPARAVIT . SIBI . ET
ALVMNAE . SVAB . CL . NICE . ET
AEL . THALVSSAE . ET . AEL . SERAPIAE . ET
CL . FORTVNATAE ET . LVCCIAE . FELICITATI
IT . VALERIO . MENANDRO . F .

Ad D. Angeli in Foro Piscario . 16.
D M
AELIA . A QVILINA
SE . VIBA . SIBI . FECIT
VIXIT . ANN .

H

I N L I B.

In domo Carpenfi. 17

DOMITIA . ITALIA
SE . VIBA . FECIT . SIBI . ET
HYACINTO . COIVGI . SVO
AVG . N . ET . LIBERTIS . LIBE
RTABVS . QVAE . POST
ERIS QVAE . EORVM

Ad D. Cæciliæ, Trans Tib. 18

L . FIELLENVS . IANVARIVS
SE . VIBO . FECIT . SIBI . QVI
VIXIT . ANNIS . LXXXVIII

In Basilica Lateranensi. 19

D . M
SEPNIA . PROCLINA . CONIVGI
DVLCISSIMO . AVRELI . MERCVRIO
MEMORIAM . ISTAM . SE . VIBA
CONPARAVIT . SIBI . ET . SVIS . PO
STERISQVE . ITEM . LIBERTIS . LIBE
RTABVSQVE . EORVM . SIQVIS . AVTEM
ISTAM . MEMORIAM . EX . NVMERO
FILIORVM . SIBE . LIBERTORVM
DISTRAHERE . VOLVERIT . INF . AER
PP . R . I S I N .

Vide & in Orthographia, Albei Tiberis, in, A-
FRICA, 9.

Et, Baleas, in, HAVE, X,

Et, Benantia, in, CONIVNX, 34.

Et,

DE BELLO HISP.

Et, B, pro, Bixit, in COIVX, 17.

Et, Bixit, in, KALENDAE, 17.

Et, Pontif. Flabial. in, PROCONSVL, 2.

Et, Iubentius; &, Iubentius; in, LAEVA, I.

Et Cumis.

PILVMNO . SANCTISSIMO
GENIO . MVNICIPI . SACRVM
P . IVBENTIVS . ANCHARIVS . III VIR

Et, Libius, in, CAECINA, 3.

Et, Serbus, in, PROCONSVL, 9.

Et, Se uibi, in, LICINIUS, 2.

Et, Se Sibo, in, MAECIVS, 3.

Et, Si uibos, in, Q, 21. & 30.

Et, Se uibus, in, EPISTOLA, 8.

Romæ, in ædibus Atilij Delphinij. 2

VNDIS . CYANEIS . DONVM . PLA
CAVILE . FECIT

CONTVCCIUS . BLANDAS . PER . A
QVAS . ARAM . VENERANDAM
HINC . ORITVR . PERGITQVE . FLV
ENS . DEINDE . OCCIDET . IN . SE
RIPAI . MOX . VIRIDIS . RENOVAN
TIBVS . INCLYTA . NYMPHIS
NVMINE . FONTIGERO . GRATES
EX . VNDIQVE . SOLVENS
SOSPES . CVM . COMITE . PRAE
STAT . RENOVANTE . LIQVORE

H 2 Ibidem,

I N L I B.

Ibidem. 2.

TATH'P . XAIP (-
D . M
AVREL . DIOGENETI
SACERDOTI . VENE
MERENTI . FECIT
AVRELIA . CAENIS
COIVX . CON . QVEM
VIXIT . ANNIS-I-I-

Ad D. Gregorij. 3.

A CONTIO

R . RANIO . OPTATO . C . V . COS .
CVRATORI . REIP . MEDIOLANENSIVM . CVRAT
REIP . P . NOLANO RVM . PROCOS . PROVINCIÆ
NARBONENSIS LEGATO . AVG . ET . IVRIDICO
ASTYRIÆ . ET . CALAECIÆ . CVRATORI . VIAE
SALARIAE . CVRATORI . REIP . VRVINATIVM
MATAVRESIVM LEGATO . PROVINCIÆ
ASIAE . PROPRAETORI . TRIBVNO . PLEBEI
QVAESTORI PROVINCIÆ . SICILIAE

Prope Bisentium. 4.

VIRTVTI . VIS
S A C R

M . MINATI . M . L . SAB . GALLI
II . VIR . I . D . QVINQ
MATERNVS . FRATRIS
SVI . H . C . ET . OB . DEDICA
TIONEM . HONORARIAM
VICANIS . FLVIVM . POPV
LO . CRVSTVLVM . ET
MVLIVM . DEDIT

DE BELLO HISP.

*Dannuus etiam, non Danubius, legitur, in antiqua
inscriptione, in Orthographia, in, ACCIVS, I.
et in peruetere argenteo Traiani nummo, apud
ornatissimum virum, antiquarumq. rerum cogni
tione praestantem, auunculum meum, Rinaldum
Odonium, leguntur, ha littera, ab uno latere,
IMP. TRAIANO. AVG. GER. DAC. P. M. TR. P.
ab altero, COS. V. P. P. S. P. Q. R. OPTIMO.
PRINC. DANVVIVS.*

Iabolenus item reperitur, & Ianolenus.

Romæ, ad D. Mariæ Trans Tiberim.

M . IVLIVS . TROPHI
MVS . RASINIAE . I A
BOLENAE . KAPITOLI
NAE . F . M . RASINII . I - ER
MADIOVIS . ET . IABOLENAE
SIMPRONIAE
M . C . F .

I N L I B.

Apud præstantem uirum, iisque ornatum
animi, ingenijque, dotibus, quas ad sum-
mam laudem necessarias omnes iudicât,
paucissimi assequuntur, Horatium Fu-
licum; prope templum Minerua.

D. M.
P. MANLIO . FVSCO
I AVOLENAE
MARCIA . ET . SOSIBIA
FILIAE . P A T R I
PIENTISSIMO . ET
I AVOLENA . SOSIBIA
M A R I T O . O P T I M O

Vide & in Orthographia, Incomparabili, in, Co-
IVX, 20.

Et, Fenemerenti, in, FELIX, 30.

Carbilus, in, HILARVS, 3.

EX HAC Litterarum affinitate factum est, ut
multi item apud Scriptores loci corrumperen-
tur.

Quale illud, apud Tacitum: Ea, inquit, lege de iudi-
cijs, iudicibusq. nobis promulgata. Legendum enim
puto, Nonis. Ut referatur ad Iudices.

Apud Valerium quoque Maximum lib VI. cap 2. de
Scipione Aemiliano, cum legeretur, Deuicta q. Car-
thaginis spolia habita, qui librum emendauit, ui-
dens, non posse hæc referri ad Aemilianum, uer-
bum sustulit: male omnino. si enim legas Ania,
prorsus dubitatio tolletur omnis, & loco integri-
tatem

DE BELLO HISP.

tatem restitues suam.

In Valerio Maximo, lib. VI. cap. 1. 13. Vibienus, le-
gendum, non, Bibienus, Et lib. IX. cap. 1. 6. P. Vil-
lius, non, P. Bilius. Attius. Επινουσι μάχη, apud
Nonium, Annis.

Cû Andriâ undâ falso sanctâ obtextus sanguine,
Atq. accubos alta in amni corpore expleui hostico.
Vbi lego, Obtexui, &, Aceruos.

Et Em. lib. XIV. apud Prisc.

Infit, o ciues, qua me fortuna sero sic
Contudit, indigno bello confecit aceruo.

Quo loco lego, Ferox; &, Acerbo.

Verum, longius fortasse, quam par erat, non tamen
inutiliter, a proposito digressi, reuertamur ad in-
stitutum.

526 DVORVM centurionum internicio? Interi-
tio, Fuluij liber. Internecio, Parisienses.

526 IN eum locum? Parisienses, in Aequum lo-
cum. Simile mendum erat de Bello Ciuili lib. 3.
pag. 372

527 ANTISTIVM Turpionem? Numquam legi
Turpionem cognomen esse familie Antistia.
Nominatur a Cicerone Ambinius Turpio hi-
strio in lib. de Senectute. Cuius etiam mentio est
apud Cornelium Tacitum in Dialogo de Ora-
toribus. Verum in Tacito mendose legitur, Tur-
pionis, aut Ambiniij. quasi duo sint. qui tamen
unus esse ex Cicerone facile dignoscitur.

- 527 PRAEVLGENS opus caelatum, } Praef. op.
cael. opponerent, Parisienses.
- 528 PROELIVM affore ad Soritiam, quo fa-
ctum est &c. } Affore, non legitur in Fuluij li-
bro. Præterea, Quod, pro, Quo, in eo scriptū est.
- 528 CIRCA Hispalim in oliueto constitit, } Cō-
tra Hispalim in oliueto constituit, Fuluij liber.
- 528 FVSTE percussus. } Eodem modo locutus Vale-
rius Max. lib. VI. c. 3. Fuste percussā interemit,
non, Fustim: vt mutarunt quidam. Et lib. IIX.
cap. I. qui tamen locus varie legitur in alijs li-
bris. Cum enim legeretur, Matrem percussam
fuste interemerat, mutarūt quidam, in, Matrem
fustim interemerat.
- 529 TVMVLIIS contineri, } Tumulus continet, Pa-
risienses.
- 529 INTERVALLVM provinciam diuidit. } Inte-
rim nulla planicia diuidit, Fuluij liber.
- 531 QVOD suo loco hostes uehementer pre-
mere coeperunt, } Quod a suo loco host. ueh.
prem. caep. Parisienses.
- 532 AD opidum conuersa uniuersa hostium
tim. } Ad opidum hostium conuersa uniuersa,
vt tim. Parisienses.
- 532 CADAVERIBVS sunt complexi, } Sūt, abest,
a Parisiensibus. & recte abest.
- 532 P. CALVICIVS, qui castris antea Pompeij
præp. esse. } P. Caluicius, qui castris antea Po-
peio præp. ess. legit Latinus.
- 533 OPTIMIS superadditis uestimentis, } Opti-
mis

- 533 mis inferendam uestimentis, Fuluij liber.
- 533 VINVM, & nardum } Resinam, & nard. Ful-
uij, & Latini Liber. Vinum, resinam, & nard.
Beroaldus.
- 533 CONTRA id opidum posuit, } Id, non legitur
in Fuluij libro.
- 533 QVI superati a nostris, sunt int. } Qui supe-
rati a nostris sunt, & int. Parisienses.
- 534 INTRA Pompeianas partes præsidium, }
Intus Pompeianarum partium præsidium, Pa-
risienses.
- 534 CLAM cuidam Philoni, illi, qui &c. } Clam
quendam Philonem, illum, qui &c. Fuluij li-
ber. Clam quidem Philo ille, qui &c. Pari-
sienses.
- 534 CLAM præsidio, in Lusit. } Clam præsidia,
Fuluij liber. In vero præpositio non legitur in
Parisiensi.
- 534 NOMINE barbarum, } Fero. Aliquando
tamen legendum putauit, Hominem barbarum.
Quod ab alijs pro suo diuenditum, nec miror,
& gaudeo.
- 534 AD deditiōem } dixisset Caesar, De dedi-
tione.
- 535 PARS, qui Pomp. } Qua, Parisienses.
- 535 PARTIM peditibus, & equitatibus }
Partim peditibus, & partim equitibus, Pari-
sienses.
- 535 INSEQVNTVR, } Insecuti, Parisienses,
recte.

IN LIB. DE BELLÒ HISP.

- 535 IMPERATI } *Imparati, Latini liber.*
536 EXESVM locum in spelunca Pomp. }
Exesum locum ut in speluncam, Latini liber.
538 MULTIS legibus ab se in senatum indu-
ctis, } *Legationibus, Beroaldus, & Parisien-*
ses. placet.
538 HABERI } *legerem, Habere. Quo uerbo a-*
lias & Cicero, & alij, pro, Habitare, usi
sunt.

LIBELLVS

VARIARVM

LECTIONVM.

Vbicumque Asteriscum in fine notatum
inuenies; scies, dignum esse locum
animaduersione, & quem
haud oscitanter præ-
tereas.

IN C. IVLII CAESARIS

LIB. I. DE BELLO GAL.

- pag. 1. 11 proximi sunt Germanis Carrar.
 21 quotidianis bellis, proeliisque. C.
 25 contineturq. Garumna flumine: Oceanum
 finibus Belgarum attingit: etiam. C. Flor.*
 29 interiorum partem. C.
- pag. 2. 1 & ad eam partem. C.
 pag. 3. 4 Is igitur, ubi legationem. c.
 20 pœnas sequi oportebat. C.
- pag. 4. 10 Latobrigis finitimis. C.
 23 Noricium. C. Noricium. Gryph. Noramq. F.*
- pag. 5. 24 Allobrogum est proximūq. Genœ: ex eo. C.*
 26 suasuros, quod. C.
- pag. 5. 25 quæ flumen Rhodanum induit. Vide Glarean.*
 27 xxi. C.
- pag. 6. 12 His cum sua sponte. C.
 24 nunciatur, & Helvetijs. C. F.
- pag. 7. 3 conscripsit: & tres. C.
 21 Eodem tempore Aedui, Ambarriq. C. F.
- pag. 8. 2 incredibile leuitate. Ita Lucret. iv. Quod superest, ubi tam uolucris hæc leuitate feruntur. Nihil minus Arari uidetur congruere, quam Lenitas. Nimia uero leuitate fieri aliquando potest, ut uini fallatur. C.*
 3 Intribus uinctis. C.
 6 faciendum curauit; atque ita exercitum traduxit. C. F.
- pag. 9. 3 ubi Cæsar constitisset, atque e se uoluisse.
 4 Sin bello prosequi. C.
 11 insidijs inmitterentur. C.
 12 & calamitate Pop. R. & intern. C.
 17 aut eo grauius ferre. C.
 29 immutatione rerum. C. Vide Petrum Victor, in 3. Arist. lib. de Arte dic.
- pag. 10. 21 pabulationibusq. C.
- pag. 11. 3 conferri, portari. C.
 4 intellexit, & diem instare. C. F.
 18 plus possent. C.
 22 imperia perferre satius esse. Postrema duo uerba subiectis punctis inuenimus descripta, sed ita quidem, uti inducta uiderentur. C.*
 26 quin etiam quod necessario. C. F.
- pag. 12. 4 reperit ab alijs esse uera. C.
 21 imminuta. C. F.
 26 Reperiebatq. inquirendo Cæsar, initium fugæ prolij equestris aduersi paucis ante diebus a Dumnorige, atque eius equitibus, factum esse. G.
 30 Eorum fuga. F. Eorumque fuga. G.
 Si, Eorum fuga, legas, plane uidemur locum restituisse.
- pag. 13. 8 His omnibus unum repugnabat. C. F.
 29 per se creuisse. F.*
- pag. 14. 4 suspiciones enitet. C.
- pag. 15. 3 ad eum cucurrit. C.
 15 ex intervallo. C. F.
 21 & iter ab Heluetijs. C.
 24 seu quod terrore. C.
 25 eoq. magis, quod. C.
- pag. 16. 5 collocari. C. F.*
 6 compleri, & interea. C. F.
 15 milites superiore loco. C.
- pag. 17. 1 conuersa signa tripartito intulerunt. F. partita intulerunt. C.
 24 loco, quo Heluetios. C.
- pag. 18. 26 quosq. postea. C.
- pag. 20. 14 cum his Aeduos, eorumq. ditionis homines. C. F.
- pag. 21. 9 neque conferendum esse. C.
 15 cruciatusq. edere. C. F.
 20 domo emigrarent. C.
- pag. 22. 6 eum ab his. C. F.
 10 nec in occulto. C. F.

13 tuta fugæ facultas. C.
 25 horumq. obsides. C.
 pag. 27. 17 emolumento. F. Petrus Victorius, doctissi-
 mus uir, Emolumentum, hoc loco, pro de-
 trimento, & iactura, sumptum a Cæsare con-
 tendit, Varronis auctoritate adductus. Emo-
 limentum, habet Florentinus codex. ut, si
 E litteram eximas, quam uerisimile est a co-
 pulæ Atque uocali postrema, uerbo Molim-
 ento adheffisse, perbelle Cæsaris sententia
 constare uideatur. Hac uoce autem usus est
 Linius lib. v. 11. de bell. Macedonico: Se in
 animo habuiffisse tota classe Ephesum petere,
 & onerarias ducere multa saburra grauatias,
 atque eas in faucibus portus supprimere, &
 eo minoris molimenti ea claustra esse, quod
 in fluminis medum, longum, & angustum,
 & uadofum, ostium portus sit. A propria
 autem uerbi notione, transtulit Cæsar ad
 difficilem, atque operosam, exercitus pro-
 fectionem.*
 20 negotium esset.
 23 Rex, atq. Amicus R. P. a Senatu appellatus. C.
 25 quando in colloquium. C. F.
 pag. 24. 5 si id non impetraret. Paris. impetrasset. Carr.
 11 idem populum Rom. C.
 13 consueuiffisse. C.
 15 in suo impediri. C.
 22 longe ab his. C.
 pag. 25. 15 a finibus processiffisse. C.
 18 facultas. F. G. Ita asit ex uetusto codice hunc
 locum emendauit. Donatus Iannoctius, uir
 summæ eruditionis, & mihi amiciffimus.*
 20 Alduafidubis. C. F. P. Alduafidalis. G.
 23 quia flumen. C.
 28 ibi præfidia collocat. C.
 pag. 26. 3 prædicabant & sapenúmero. G.

7 ortus

7 ortus est timor a tribunis. c.
 12 esse duceret. c.
 16 adducti in tabernaculis. c.
 19 designabantur. c.
 23 sed angustias itineris, locorum, & magnitu-
 dinem siluarum, & c. c. sed angustias locorū,
 magnitudinem siluarum & c. F.*
 pag. 27. 7 æquitate & condicione perspecta. c. F.*
 15 uidebatur propter factum & nuper. c.
 16 tumultu, licet aliquid usu, ac disciplina, quam
 a nobis accepiffent, subleuarentur. F.
 21 deniq; hos scirent esse eosdem Germanos. F.
 ac denique Germanos hos eisdem esse sci-
 rent illos, quibuscum & c. G.
 23 plerunque superarint. G.
 26 hos si quærerent reperire posse. c.
 pag. 28. 4 iterum conferret. G.
 6 aut præscribere uideretur. c.
 6 hoc sibi curæ esse. c.
 9 breui tempore indicaturos. c.
 14 conuictam. C. F.
 14 perpetua uitæ felicitate Helueticorum & c. G.
 F. quod noster habet, & præterea Lutetiæ a
 R. Stephano excusus parua forma. Innocen-
 tiam perpetua uita, felicitatem Helueticorū
 bello esse perspectam, ex ingenio, ac nullo
 adiutus exemplari, Bartholomæus Riccius
 emendauerat.*
 29 Inde reliquæ Legionες. c.
 pag. 29. 5 quod ex alijs ei maximam. C. F.
 6 amplius x l. c.
 13 posse existimare. c.*
 17 pro suis tantum. c.
 pag. 30. 3 Cæsarem ei facere. c.
 4 habiturū & non ad equum resc. c. & nunc ad
 equum rescribere. F. P. G.
 6 terrenus. C. P.

7 Eo

- 7 Eo ut erat uentum, legionem Cæsar. C.
 14 quod amicus munera. C.
 pag. 31. 13 prælio pulsas, ac superatas. C. F.
 14 paratum decertare: si pace uti uelint. c. si pace uti malint. G. si pacem mallent. F.
 16 pependerit. F. * præpostere in uersa littera, P. ceteri fere omnes legunt, Dependerit. Carr. scriptus, Propenderit. sed, Pependerrint, omnino legendum esse contēderim.
 27 Gallia: prouinciæ fines egressum. C. fines ingressum. G.
 28 cum in suas possessiones. C.
 29 Ut sibi concedi. G. P. ut ipsi concedi. C. F.
 pag. 32. 1 sic iterum nos esse iniquos. C.
 2 qui non suo iure se interpellaremus. G. * qui in suo iure se interpellaremus. F. P. uidetur male Non, loco In, fuisse acceptum.
 2 Quod Fratres ex S. C. & Amicos appellatos Aeduos diceret. G. * Quod fratres a se & Amicos Aeduos appellatos diceret. C. F. Quod a senatu Aeduos appellatos Amicos diceret. P. quod habet Carrar. & Flor. uidetur esse legendum, sed ita, ut post uerbū Se, punctus, qui librarij imperitia sublatu est, restituitur, & a Se. hoc est a Senatu legatur. *
 20 posset, neque suam. C. P.
 21 uti optime merentes. C. F.
 pag. 33. 10 relatum est, qua arrogancia omnem Galliam Romanis interdixisset. C. elatum est. F. rectius, ut arbitror. *
 13 colloquium diremisset. G. P.
 21 retineri non potuerint. G. P.
 30 M. Metium. C.
 pag. 34. 4 præsentē clamauit. C.
 18 totidem uero pedites. C.
 pag. 35. 5 nostros deterrerent. F. perterrerent. C. P. G.
 8 quattuor reliquas legiones in castra. G. P.
 reliquas

- reliquis in castra. F. c.
 23 eas itaque dicere. c.
 27 in cōspectum hostium. c.
 pag. 36. 1 Tum uero demum. G. ceteri: Tum demum castris eduxerunt. c. F.
 14 procurrunt. c.
 25 intra aciem. *
 pag. 37. 2 nactus ea perfugit.
 5 quam domo secum: altera Norica. c. * quam domo secum eduxerat. P. F. quam domo secum adduxerat. G.
 6 in Gallia duxerat. G. F. P.
 7 utraque in ea fuga perierunt. c. F.
 14 uideret. c.
 22 Quos Vbij qui proximi Rhenum incolunt perterritos infecuti P. Quos ubi cuncti qui proximi Rhenum. c.
 27 interiorem Galliam. c. F.

IN C. IULII CAESARIS

LIB. II. DE BELLO GALL.

- pag. 39. 6 omni opinione uenisset. c. F.
 8 Andocum Boium. c.
 12 contra pop. Romanum coniurasse. F. G.
 14 qui cis Rhenum. c. F.
 18 utuntur & unum imperium. c.
 19 cum ipsis habent. c.
 20 cum ab his quaeretur. c.
 25 Gallos qui ea loca. c.
 28 ingredi prohibuerint. c. F.
 pag. 40. 4 concilio, & ad id bellum pollicitus, cognouerint. F. c.
 7 ex eo numero elect. F. c.
 9 Sueffiones suos esse finitimos, fines latissimos, feracissimosq. agros possidere. c. F.

- 14 prudentiamq. suam.
 28 adhortatus, docet. C.
- pag. 41. 5 ad se venire, neque iam. C. F. *
 21 At, ubi circumiecta multitudo.
 24 portas succenderunt. C. succendunt. F. *
 26 Nam, cum tanta multitudo lapides; ac tela conijcerent, in muro consistendi potestas erat nulli. C. F.
 28 Siccus Rhemus. C.
 30 unū ex ijs. F. nunciū ad eū mittit. C. Vnus, legendū, quod in ceteris habetur, & Nūcios.
- pag. 42. 3 a Siccio. C.
 9 quot adire poterāt. C. quā adire poterāt. F.
 16 praelijs super sedere. C. praelio, sine dubio, legendū, quod noscer, atq. excussi omnes habēt.
 24 & in frōre leniter castigatus. C. F. leniter. P. *
 27 castra instituit. C.
 29 qui tantum multitudine poterāt. G. P. quod tantum. F.
- pag. 43. 9 ob id neutri transeundi. C.
 17 si minus potuissent.
 18 contumacit. nostros prohiberent. c. P. F.
 26 primosque, qui transferant. c. P.
 30 atque ipsis res frumentaria deficere. c. F. atque ipsi. P.
- pag. 44. 5 in suis, quam alienis. c.
 18 nondum prospexerit. c.
 25 fugientium occiderunt. c.
 26 occiderunt: cum ab extremo ordine hi, ad quos uentum erat, cōsisterent; fortiterq. nostrorum impetum militum sustinerent, prioresq. quod abesse a periculo uiderentur, neque ulla necessitate, neque imperio, cōtinerentur, exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes in fuga sibi praesidium ponerent. Ita sine ullo periculo &c. Carrariensi, cum Florentino, & Parisiensi, in omnibus se

- re conuenit, ab eodem uterq. in eo uariat. Habēt enim ab extremo agmine, & priores quod abesse a periculo, abique copula. *
- pag. 45. 3 sub occasum Solis. c. P. G.
 15 celeriter uineis ad opidum actis. F. P. G.
 23 Sueffiones accipit. P. G.
- pag. 46. 9 qui huiusmodi. c.
 27 elanguescere animos. F. c.
- pag. 47. 4 ex captiuis eorum Sabin flumen. C. F.
 11 inutiles esse uiderentur. c.
 5 cumq. ex dediticijs. c.
 8 quem castris nostri. c.
- pag. 48. 24 praelium committunt. c.
 5 peruolauerunt. c.
- pag. 49. 13 uexillum quidem erat proponendū, in signis, cum ad arma concurrere oportebat. c. *
 18 temporis breuitas, & successus, & incursum hostium impediēbat. c. F. *
 19 in his difficultatibus. c. *
 30 est hortatus. c.
- pag. 50. 3 sustinerent. Quod non longius. c. F.
 4 praelium committendi.
 5 atque item in alteram partem est cohortandi causa profectus. Pugnātibz tāta fuit &c. G. regmenta detrudenda. c. *
 15 cū diuersis legionibus alię alia in parte. C. F. *
 18 neque ita certa subsidia. c.
 29 neque quid qua in parte. c.
 22 euentus uarijs subsequēbantur. c.
 ita esse legendum paullo infra demonstrat, *
 Item alia in parte diuersę duę legiones x i, & i i x, & profligatis Veromand.
- pag. 51. 4 At totis fere a frōre & a sinistra parte nudatis castris, cum in &c. F.
 12 quiq. cum his una. C. F.
 25 nostras legiones premi. C.
 27 diuisos, dissipatos. C. ceteri quos uiderim; &

- scripti & excusi (rectius illi quidem) Diuer-
 fos, diffipatosq.
- pag. 52. 1 Cæsar ab x. legionis cohorte. P.* Vascof,
 19 cuius aduentu. C.
 25 ut conuersa signa in hostes inferrent. C.
- pag. 53. 20 & pila intercepta. C.
 22 ripas ac subire. G.P.
- pag. 54. 8 cum omnibus suis copijs.
 14 aditus in altitudinem non amplius. C. F.
 16 muniebant. C.
 17 collocabant. C. F.
 18 cum iter per prouinciam. C. F. P.
 24 consensu omnium. C.
- pag. 55. 5 nam plerumque hominibus Gallis. C.
 8 & appropinquari. C.
 11 ope diuina. C. F.
 22 quibus Cæsar respondit. F.
 29 re nunciata ad suos, quæ imperarentur, face-
 re, &c. F. C.
- pag. 56. 2 summam muri, aggerisq. acerui armorum C.
 7 pellibus incluserant. F. C.
 18 eo concursum, pugnatumque ab hostibus ita
 20 facriter est, ut &c. C. F.
 24 cum iam defenderet nescio captum opidum,
 atq. &c. C. F.* deerant in omnibus excusis
 duo uerba, Captum opidum, ut locus man-
 cus plane, aut corruptus, uideretur.
- pag. 57. 12 Quas ob res. c. ob eas res, F.
 13 accidit nulli. C. F.

IN C. IULII CAESARIS

LIB. II. DE BELLO GAL.

- pag. 58. 14 magnisq. cum portorijis. C. F.
 27 ab illis relictam. C.
- pag. 59. 14 itineris causa. C. P.
 27 itineribus possent. C. F. P.

- pag. 60. 4 colloquedis. G. Ceteri & excusi & scripti, ha-
 bent, collocadis. Sed neutrum satis probatur
 9 denudata defensoribus. C.
 11 defessi proelio excedebant, alij c. r.*
- pag. 61. 27 frumenti causa dimisit. c. r.
- pag. 62. 3 quod naues habent. c.
- pag. 63. 7 inscientiam locorum. c.*
 13 uada, portus, insulas nouisse. c.
 15 atque apertissimo. r. atque amplissimo. e.
 25 retentorum militum Rom. c.
- pag. 64. 1 condiciones seruitutis. c. A.
 7 atque in officio teneat. c. B.
 21 in extremis linguis. G. P.*
- pag. 65. 2 hoc eo facilius. c.
 9 uada ac discessum ætus. c.
 11 Nauesq. totq. factæ ex robore ad quamuis cõ-
 tumeliã perferendã. c. Naues maximo robo-
 re ad quamuis uim & contumel. Par. Vasc.
 13 transra pedibus. c. r.
 16 tenuiter cõfecta: hæc siue ppter lini inopiã,
 atque eius usus inscientiam. c. r. Hæc siue.*
 17 siue eo quod est magis uerisimile. c. F.
 23 aptiora, ac commodiora. c. F.
 26 telum adijciebant. c. r. adijciebatur. G. P.
 29 facilius in undis, consistenter tutius &c. c.
- pag. 66. 5 statuit expectare classem. G. P.
 7 Naues eorum potissimæ. c.
 11 qua ratione pugnae insisterent. Rostris enim
 c. r. quam rationem pugnae insisterent. G. P.
 16 detinebant c.
 30 binæ, ac ternæ, naues circumfisterent. c. G.
- pag. 67. 8 ex loco mouere. c. F.
- pag. 68. 6 duum millium spatium. c.
 8 contempcionem. c. F. Ita legendum uidetur.
 contempcio, semper Cicero, numquã conté-
 ptus, nisi eius Rhet. ad Herenium habeatur:
 id quod paucis admodum, uideo probari.

pag. 69. 5 ut explorata. C.
 22 certior factus: ciuitates omnes. C. *
 26 mens eorum. Eodem. C.
 pag. 70. 20 Tamen confecti. C.
 pag. 71. 1 Adiantimus. C. Adiatonius. F.
 9 Adiantimus. C. Adiatonius. F.
 12 in opidum, uti tamen. C. in opidunt tamen
 uti eadem & c. F.
 18 quaqua uersus. c. F.
 30 hostemq. uagari. c.
 pag. 72. 1 ob camq. cauffam. c.
 3 indiesq. c.
 3 nec cunctandum. c.
 8 in mediam aciem collectis. c. *
 15 infirmioresq. animo. c. *
 21 cohortatur suos. c.
 28 cum ita ab hostibus. c.
 pag. 73. 1 renunciauerunt, eadem esse diligentia. c. *
 5 quod fieri uellet. C.
 6 eductis cohortibus. C. eductis his cohort. F.
 7 integræ, interritæ ab labore erant. Verbum
 Integræ, legitur inductum. Flor. habet, Intri
 tæ ab labore erant. *
 11 atque his prorutis. G. P. proruptis. c. F. ut ue
 rissimile fit, aut ad uerbū Prorutis inter lit
 teram V, & litteram, T, male interpositam,
 P, aut loco, E, acceptam, O, & inter utram
 que, R, iniectam; ita, ut Perruptis, aut Pro
 ruptis, sine dubio legendum esse uideatur. *
 15 acrius pugnare. Carrar. unus habet, rectius, ut
 arbitror, ceteri, eodem modo, Impugnare. *
 17 fuga salutem petere intenderunt. F. P. G.
 21 in Castra recipiunt. c.
 30 legatos misissent. De pace, legitur inducti. c.
 pag. 74. 14 ut ne quis inermibus. C.
 19 cum pecus. c.
 27 quæ maxime. c. F.

IN

IN C. IULII CAESARIS

LIB. IV. DE BELLO GALL.

pag. 75. 16 caussa ex finibus. c. F.
 28 magnitudine homines efficit. Carrar. uerbū
 Homines, habet, sed inductum.
 30 pelles quidq. haberent. c. pelles habeant quid
 quam. F.
 pag. 76. 1 & lauantur. F. ac lauantur. C.
 6 importatis his utuntur. c. F.
 7 parua, atque deformia. G. P. praua. Par. Vaf*
 15 audeant. c.
 24 ut est captus Germanorū qui paullo sunt eiuf
 de gnis & ceteris humaniores. G. & paullo
 quam sunt eiufdem gentis, & generis, huma
 niores. P. qui paullo sunt eiufdem generis,
 etiam ceteris humaniores. F. & ceteris, alias.
 pag. 77. 3 cōplures annos Sueuorū uim sustinuerūt. C.
 7 & ad utramq. ripam. C. F. Hi ad utramque ri
 pam. G. P.
 20 migrauerant. c.
 24 reliqua parte hiemis. c.
 pag. 78. 4 cogant. His rebus, atque auditionibus. C. F.
 8 Cæsar, ne grauiori bello occurreret. C. F. P.
 ut grauiori bello. G. P. Vascos.
 12 ab Rheno descenderent. C.
 14 latius uagabantur. G. F. latius iam uag. C. P.
 27 quicumq. bellum inf. C. P. q. eis bellū inf. G.
 pag. 79. 1 armis possiderent. C. *
 4 Ad hoc, quod uisum est, Cæsar respondit. C.
 ad hæc quod uisum est. P.
 12 Hoc Sueuis imperaturum. ita opinor locum
 emendari oportere, Hoc se his imperaturū.
 Erat enim, V. in litura posita, ut uerissimile
 fit, cum crebra hoc loco mentio Sueuorum
 fieret, librarij incertitia, Sueuis pro See aut

I 4 is

- pro Se his, repositum esse. C.*
- 22 & parte quadam ex Rheno recepta que appel-
latur Vualis. C. F. P. parte quadam ex Rheno.
G. Vacalos. P.*
- pag. 81. 1 suffocis equis. C.
24 opportunissime res accidit. F. G.
- pag. 82. 3 grauius retineri iussit. C. F.
3 copias ex castris. C.
6 acie triplici instituta. C.
15 Quo loco. C.
24 ad fluentem Mosæ. C.
- pag. 83. 26 id sibi auxilium spermq. C. F.
28 Tantum esse nomen, atque opinionem eius
exercitus, Ariouisto pulso, & hoc nouissime
proelio factò, etiam ad ultimas Germanorū
nationes, ut opinione &c. C. opinionē eius
exercitus Ariouisti pulso. cetera habet Car-
rar. congruentia. F.
- pag. 84. 15 publicæ modo directæ ad perpendicularum, sed
pronæ ac fastigiatæ. C.*
25 arius alligata. F.
28 obliquæ agebantur. C.
- pag. 85. 8 pluribus. C.
21 in omnes suas partes. C. in omnes partes mi-
fisse. F.
30 & Vbios. C.
- pag. 86. 2 perfectum arbitratus. C.
28 esset erat classem. C. F.
- pag. 87. 8 fidelem arbitratur. c.
10 horteturq. Pop. Rom. fidem sequantur. C. F.
21 pollicerentur. Hoc sibi satis &c. C. F.
28 quod satis esse ad. C.
29 quid quid præterea. G. quoque præterea. C.
quotque præterea. F.*
- pag. 88. 3 possent peruenire. C.
12 a quibus cum id paullo tardius. C.
16 Cuius loci hæc natura. c.

- 24 ut quia celerem, atque instabilem, motum
haberent. P.
- pag. 89. 2 confuessent. C.
71 onere armorum oppressis. C. F.
8 & fluctibus consistendum. C.
12 equos insuefactos. C. F. P.
25 Atque nostris militibus cunctant. F. G.*
- pag. 90. 4 Hos item nostri proximis ex primis nauibus
cum conspexissent. F. Hos item ex proximis
primis nauibus cum consp. P. Hos item alij
ex proximis primis nauibus cum consp. G.
Si è uoce, Proximis, demas litteram postre-
mam, in Florentino codice recte constare
sententia uidetur. *
- 9 signis occurreret. C.
17 nostri simul in arido const. F. G. P.
27 demonstrauius. G. P. demonstrauius. F.
29 cum ad eos oratoris modo Cæsaris mandata
deferret. F. G. P.*
- pag. 91. 11 Cæsari commendare cœperunt. C. F.
11 pace confirmata. C.
18 reuenterentur. C.
20 deijcerentur: tamen anchoris. C.
23 qui dies maritimos æstus. C. F.
27 æstus compleat. C. complenerat. F.
30 nauibus confractis. C.
- pag. 92. 5 quæ ad reficiendas naues erant usui. F. G.
21 aut suos clam. C.
22 consilia agnouerat. C.
30 Itaque cum summo studio. C. Itaque, cum id
summo cum studio. F.
- pag. 93. 2 commode posset effectum. P.
7 nunciauerunt. C. F.
12 duas in stationem cohortes. C. F.
14 processisset: suos. C. F. P.
27 & pedibus præliantur. C.
27 interim paulatim. G. F.*

- 28 atque ita currus collocant. G.P.F.*
 pag. 94. 9 ad laceſſendū, & ad committēdum proel. G.F.
 14 ſecuræ ſunt continuo complures dies. C.F.
 21 His reb. celeriter &c. G.F.P. Eadem ratione
 etiam ſuperius eſt uſus. His rebus, atque au-
 ditionibus, permoti, de ſummis ſæpe rebus
 conſilia ineunt. V. 83.*
 pag. 95. 29 paludum ſiccitatem. C.P.
 pag. 96. 2 peruenerunt. C.F.
 3 deduxerant. C.

IN C. IULII CAESARIS

LIB. V. DE BELLO GAL.

- pag. 97. 13 ad celeritatem onerarijs ſubductiores, paullo
 facit humiliiores. F.C. ſubſtructiores, paul-
 loque facit humiliiores, quam &c. P. Vaſc.
 18 paullo latiores, quam quibus in reliquis uti-
 mur maribus. G.P.F. Ita eſſe legendum, Pri-
 ſcianus oſtēdit li. 7. fo. 85. b. Aldinæ impreſ-
 ſo omnibus de iniurijs ſatisfacere. F.
 pag. 98. 1 Percepta oratione. C.F.
 9 ſtudio, & ſumma rerum omnium inopia, C.
 12 conſtructas. C.F.P.*
 pag. 99. 2 Atq; Induciomarus. c. forte, Atqui, legēdū,
 13 ſeſe, ſi Cæſar. C.
 18 fidei commiſſurum. F.
 23 His adductis, in his filio propinq. F. P. & in
 his. G.
 pag. 100. 2 Id in ſe factum. C.
 6 quæ in Belgis. C.F.
 11 Gallix, peruēnit. F.
 19 agnouerat. Accedebat. C.
 pag. 101. 7 Hæc a pluribus. C.
 16 ſecius ut omnia eijs conſilio cogn. F.
 18 conſcendere in naues. F.
 27 ille enim renocarus. c. Non eſt coniunctio
 cauſam

- cauſam reddens, ſed aſſertionem.
 pag. 102. 1 Atque equites. C. Vide, an præſtet legere,
 Atqui. 104. 17.
 4 & rem frumentariam prouideret. F.*
 5 conſiliumque pro tempore. F.P.G.
 14 optimum egreſſum. C.
 20 ex captiuis cognouit. C.F.
 pag. 103. 1 deligatas ad anchoram. F.
 20 His aliquantulum itineris. C.
 21 Extremi in proſpectu. C.F.
 23 in itinere reſiſtere iubet. C. conſiſtere. F.
 pag. 104. 1 coram proſpicit. C.F.
 4 arceſſi iubet.
 6 multæ operæ. C.F. multi operis. G.
 12 eaſdem copias, quas ante, præſidio nauibus
 relinquit. C.F.*
 27 ibi permanſerunt. C.F.
 29 pecorum magnus numerus. C.F.
 pag. 105. 10 quo fere ex Gallia naues. C.
 12 ſpeſtat. Hoc latus tenet. G.P.
 15 Hoc pertinet circiter millia paſſuum quin-
 genta. F.
 19 Nos nihil de eo percunctationibus reperieba-
 mus: niſi certis ex aqua menſuris, breuior-
 res &c. F. P. niſi quod certis ex qua &c. G.
 26 Hæc millia paſſuum DCCC. F. Hoc, plane
 legendum.
 30 multum Gallica differunt. C.F.
 pag. 106. 3 ultro inſiciunt. I. Var. Luteo, præpoſtere inuer-
 ſis litteris, ac littera e, in r, deprauata, legendū
 putat P. Victorius, qui primus, quod ſciam, lo-
 cum indicauit. C. Florēt. habet, Omnes uero ſi
 legas, pro glaſto, non male, glauco reſtitui po-
 teſt. Græcis enim idem eſt glaucus, quod cæ-
 ruleus I atinis; id quod neminem fugit, qui
 uel mediocriter ſit in Græcis litteris verſatus,
 Fieri

Fieri autē per facile potuit, ut in glauci locū ob uocis affinitatem glaucus succederet. Coniectura quidem non mala, quæ præsertim uerū exemplaris adiumento nitatur. Que uerba autem significandi nominis causa, a studioso essent adiecta (quod cæruleū efficit colorem) ea hæsisse, tamquam propria Cæsaris, minime mirandum uidetur. Neque enim scitis uerisimile est, Cæsarem uerbo usum adeo obscura notione, ut eius uis esset pluribus explicanda. Luteo sane, qui, ut Nonius ait, croceus est, nullo præterea colore alio intermixto, Cæruleus effici qui potest? cæruleum enim ferri cæli nitorem referre, nemo non nouit. Neque uero Vitruuius ait, luteo herba confici cæruleum colorem, sed ex cæruleo infecto luteo fieri, ut qui uti propter caritatem chryfocolla non possint, nitidissimo colore utantur. Videtur autem uerisimile croceo cæruleo admixto uiridem fieri. Sed tamen non uideo, quid ita glauci legi non possit, aut (quod habet codex Flor.) glauci ultro neque enim una est hæc barbara uox, quam Rom. homines admiserint. Ea autem cum non semel Plinius sit usus, numquam cum uerear sequi auctorem, cum uero semper id agam adhibito iudicio, tum uero ijs rebus in primis significandis, quorum mentio a melioribus nulla fiat, cum autem ea causa Britannis esset, eo ora oblinendi, ut horridiore esset in pugna ad spectum, qui id assequi possent, infecti luteo colore, non uideo. Est. n. Luteus Horatio, epithetum palloris. Epod. x. O quātus instat nauitis sudor tuis. Tibi. Pallor luteus. Ad Minerva, quæ bellorum dea præses habetur, ueluti quæ oculorum ad spectum trucium, terrorē hostibus, & formidinem, incutiat, Γλαυκῶπις ἢ Grecis, Cælia a Latin. dicta est.*

Apud

Apud Pomponium quoque Melam, lib. i r r. de hac corporum infectione loquentem, VI tro, etiam legitur.

- 9 Sed, qui sunt ex his nati. P.
 10 quo primum uirgo quæque adducta est. F. deducta est. C.
 12 confixerunt, tamen. C. F.
 13 atque omnes in filuas. C.
 pag. 107. 1 magno cum periculo prælio dimicare. C. F.
 2 remouissent, & ex essedis defilirent. C. F.
 3 & leuius, quam pridie C. lenius. C. Lentius, legendum arbitror, aut Lenius.
 4 quo subsidio. C. F. *
 20 cum post, Legiones. C.
 pag. 108. 7 imperum legionum, atque equitatum. C. *
 11 essedariorum relictis. C. F.
 17 se in agros eiecerat. C. F.
 20 latius euagari. C.
 27 cuius pater in ea ciuitate. C.
 pag. 109. 9 Bibrocassi. C.
 13 pecorumque numerus. C.
 18 duabus partibus oppugn. C.
 pag. 110. 7 uastisque finibus. C.
 4 mittit. Cæsar, cum constituisset. C. F.
 7 & quod in annos. c. F.
 14 deportare constituit. P. instituit. C. reportare constituit. F. c.
 18 atque ex ijs. c. Atque, ut superius admonuimus, legendum uidetur. *
 26 secunda eum soluisset uigilia. F. *
 pa. 111. 19 quoad legiones collocatas, munitaque hibet. F. P. G.
 26 inimici palam multi etiam ex ciuitate his auctoribus interfec. F. *
 28 quod ad plures continebat. c.
 29 impulsione defici. Ita contemptio sup. non contemptus. *

cogno-

- pag. 112. 1. cognouerit. P. G. *
 6 in hiberna uentum initium. C.
 9 frumenta. C.
 12 ad castra oppugnatum uenerunt. F.
 19 quibus rebus controuersias minui. C. F.
 22 iussu Cæsaris, ad Ambior. C.
 27 & quod ei. C.
- pag. 115. 8 confidat; esse in Gallia commune consil. C.
 22 per fines daturum. C.
- pag. 114. 3 magna. inter eos existit controuersia. G. P. F.
 7 quamuis etiam magn. F.
 21 tanta contemptione. C. tanta contentione
 nostra ad cast. F. tanta cum contentione no-
 stra. P. Vasc.
- 30 in utraque parte esse tutam.
 30 si nihil esset durius. C. F.
- pag. 115. 2 cum Germanis consentiret. C. F.
 4 quem habere exitum. P. G. haberet. F.
 4 in quo si non præsens periculum sit. F.
 6 hac in utraque parte habita disput. F. C.
 11 terreat: hi sapient: & si grauius quid acciderit,
 abs te & c. C. P. G. F. Hi sapienter, si gra-
 uius & c. P. Vascos.
- 14 non reiecti. C. P. ne reiecti. F. G. rectius, ut o-
 pinior. *
- 22 Tandem dat Cotta manus per motus, superat
 sententia Sabini. Prima luce nunciatur itu-
 ros. P. G. Tandem dat Cotta manus, permo-
 tus superiore sententia; Sabini. F. G.
- 30 sed homine amicissimo. C. F.
- pa. 116. 10 iniquissimo nostrorum loco. C. F.
 11 ante præuidisset. C.
 21 minus facere per se omnia. C. minus per se
 omnia obire. F.
- pag. 117. 2 properaret, clamore. C.
 10 posita existimare. C. F.
 19 procurrebat. C.

interim

- 19 interim eam partem nudari necesse erat, C.
 F. G. P.
- 25 conferti uitare poterant. F. G.
- pa. 119. 12 in quam rem se suam fidem interp. P. inique
 eam rem se suam fidem interpon. C. *
- 15 sperare ab eo de sua ac militum salute impe-
 trari posse. G. C. F. P. *
- 16 ad armatum iturum. C.
 21 imperatum facit. F. G. P. *
- pag. 119. 1 illi ægre ad noctem. C. *
 3 proelio lapsi.
 8 qui erant eius regni finitimi. C.
 16 seq. ad eam rem. C.
 23 Huc quoque ac idit. C. F. forte, Accedit, aut,
 Accessit.
- pag. 120. 6 turres admodum cxx, excitantur. C. F. P.
 28 tum errare eos dicunt. C.
 29 sese tamē hoc esse in Ciceronem populumq.
 R. animo & c. C. P. sese tamen scire. G. F.
- pag. 121. 5 populi R. accipere & c. C. F. *
 11 & quosdam de exercitu habebant captiuos, a
 quibus docebantur. C. F. *
 13 quæ sunt ad hunc usum idonea. P. quæ es-
 sent. G. *
- 14 manibus furculis que. C. F. manibus furculisq.
 P. Vascos. siue Furculis, siue Sarculis, legas,
 optime locus uidetur emendatus. Neque
 enim Cæsar ait, his plane omnem ferranien-
 torum copiam defuisse, sed quæ essent ad
 hunc usum idonea. Furculis enim aduer-
 tam herbam, quæ aruisset, id quod ex Var-
 rone & Colum. colligi potest; aut ad legu-
 mina contundenda utebantur; sarculis, aut
 ad findendum aut sarriendum agrum; quæ
 eadē tamen, ubi aptiora decissent, fodiendæ
 humo usui esse poterant, sagula egestæ po-
 tius a portatā, corbiū usum præbere, quam
 ligo-

- lignonum effodiendæ, aptæ esse uidebantur.
- 16 Nam minus horis tribus millium pedum xv in circuitu munitionem perfecerunt. F. Nō nihil deprauatum locum Parif. Rob. St. ita, restituit. Nam minus horis 111, x. ∞ passuum circuitu, munitionem pedum xv perfecerunt. munitionem fecerunt. C.
- 23 sicuti parata iam. c. F.
- 29 ut cum ubique flamma. c. F.
- pa. 122. 17 Paulle & L. Vorenius. c. F. ita ubiq. habent. ubi horum mentio fit.
- 18 quinam anteferretur. c. F.
- 19 armis de loco P. Vasc. animis. alias.
- 22 Quid dubitas, inquit, Vorene? quem loci tuæ pro laude uirtutis spectas? c. F.
- 23 Hic dies de nostris cōtrouersis dijudicabit. c. hic dies, hic dies de nostris &c. ut F. noſter hēt. ceteri, hic dies semel. dijudicabit, vnus carrar. ceteri, iudicabit, & excusi & scripti.*
- 24 Hoc cum dixisset, procedit ex castris, munitionesque, qua parte hostium cōfertissima est uisa, irrupit. c. munitionem habet. F. & erumpit. & quæ pars hostium confertissima uisa est, in eam irrupit. P. G.*
- 29 Quo percusso, & exanimato, hunc scutis protegunt, in hostem tela uniuersi conijciunt. F. in hostem tela omnes conijc. c.*
- pag. 123. 3 Auertit huic casus uaginam. c. *
- 6 Ad hunc se confestim a Pullone omnis multitudo cōuertit. Illic uero occurſat ocuis gladio, comminatusque rem gerit Vorenius. F. illum uero obscurant oculum. c. officiebat multitudo Pulloni, quem pro occiso reliquerat, quo minus perspici a Voreno posset. Si ita legatur, horum uerborum sensus is est, sed duriuscule tamen idem, quamuis ita elicitur, constare queat.

utrum-

- 15 utrumque seruauit. G. P.
- 23 Erat unus inter Neruios, nomine Vertico. G.
- 25 ad Ciceronem perſuaserat. C. F. G. P.
- 26 huius seruo. C.
- 29 legionisque cognoscitur. F. G. P.
- pag. 124. 6 qua sibi iter sit faciendum, scribit: Labieno &c. c. F.
- 11 hibernis colligit. hora &c.
- 13 millia passuum xx. pcedit. F. G. pgregreditur. P.
- 23 litteras cæsari dimittit. F. G.
- 24 ex hibernis deducturus esset. F.
- pag. 125. 8 castrorum adijciat. G. P.
- 22 reperit, qui litteras. F.
- pag. 126. 1 res tātulis copijs iniquo loco dimicare. c. F.*
- 1 Tum, quoniam liberatum obsidione ciceronem sciebat, eoq. omnino remittendum de celeritate existimabat, confedit: & quam æquissimo loco, &c. P.
- 21 seque in castra recipere simul &c. c.*
- pag. 127. 3 quod eas nō posse interrumpere uideretur. C.
- 4 alij uallum uicōscendere F. P. Vasc.*
- 9 longius prosequi noluit, ueritus, quod &c. P.
- 27 diutina læratio. c.
- pag. 128. 7 Cæsar Fabium, cum sua legione, remittit in hiberna. F. G. cum legione, remittit in sua hiberna. P. *
- 15 nocturna que, locis in desertis, concilia habebant.
- pa. 129. 14 cum pluribus alijs de caussis. c.
- 17 ut ea populi Rom. imperia perferrent. c.
- pag. 130. 8 initium bellorum. F.
- 9 armati conuenire consueuerunt. F. G. P.
- 10 nouissimus conuenit. F. C.
- 20 oppugnaturum, quæ fieri uelit præcipit. P.
- 22 timebat: ne quam occasionem. C.
- 27 conueniendi indicit. F.
- pag. 131. 9 Interim, consuetudine quotidiana. C.

K IN C.

- germana lectio uidetur. In cod. enim Flor.
distinctio tantum consideratur.
- 7 noctium definiunt. c.P.
8 finiunt. Dies natales. F.
- pag. 144.2 legibus sanctum. c.
4 ne ue cum alio. F. ne ue cum quo alio, plures
habent.
- 17 duritiæ student. P.G.
19 hoc alij staturam, alij uires. c.F.
29 qui cum una coierunt. c.F.
9 quantum ei, & quo loco. c. quantum, & quo
loco. F.
- pa. 145. 23 fore, ut, qui sequi uelint. c.
28 fides derogatur. F.G.P.
- 30 iniuria prohibent, sanctos habent. c.
pag. 146.3 superarent, ut ultro bello inferrét, ppter. c.*
8 Volcæ Tectosages G.P. Volgas Tectosages. F.
uulgo Tectosages carr. qui nostro suffraga
tur. quæ lectio mihi probaretur, ni scirem a
Plinio Volcas Tectosagas in Narbonési Gal
lia cõstitui. consueuisse autem sedium quæ
renderam causã, domo procul ad exterar
gentes proficisci, docet Lilius lib. 1 ix. de
bello Maced. qui, inter eos Galliarum populos,
qui Galliam occupauerat, Tectosagas enu
merat, qui ab illo Tectosagi appellantur.*
- 12 nuncq. in eadem inopia. G.F. P. nunc quod.
habet carr. itaq. omnino esse legendum cen
seo. Redditur enim ratio, cur natio Gallorũ
sensim uinci a Germanis, & expelli patrijs si
nibus potuerit.*
- 29 uisa non sunt. c.
30 ex quibus, quæ maxime differunt, & memo
ria prodenda uidentur. c. tradenda. F.
- pag. 147.4 eademq. est feminæ c.
5 eademq. forma. c.
7 confimilis capræ figura. c.

muti-

- mutilæq. cornibus & crura. C.
11 sese, subleuareq. possunt. C.
13 acclinatæ. G.P. reclinatæ. C.F.
14 ex uestigijs, ut est animaduersum. C.
16 incidunt arbores. C.F. accidunt arbores G.P.
18 acclinauerint. G.P.
22 magna uis eorum. C.
23 quam conspexerint. G.
28 & mansueti fieri. C.F.
- pa. 148.10 rescidit, atque. C.
29 Nam sicut magno accidit casu. G.P. F. Nam
magno accidit casu. C. Quæ lectio ita nobis
probatur, ut in ceteris excusis, rectius tamen
legi, Nam, sicut magno accidit casu, arbi
tremur.*
- pag. 149.5 Sed hoc eo factũ est, quod. C. sed hoc quoq.
F.G. sed hoc factum est, quod. P.
12 sic & ad subeundum periculum, & ad uitan
dum. G.
17 prohibitus, cum reliquum &c. C.F.*
21 ij in siluis sese collocauerunt. C. In insulis, le
gendum. Hodie quidem omnes eque, ob sũ
mam negotiatorum frequentiam, in primis
celebres habentur; incoluntur aut ab homi
nibus mitissimo ingenio, atque ad omnem
uitæ cultum, atque elegantiam, perpolititis.*
- pag. 150.9 legionum ad Varutam contulit. P.
22 quæ ad Aduaticos adiacet. C.
23 reliquis 111. legionibus. C.
- pag. 151.7 Nec loca uicinitatibus erant. C.F.
10 perterritis, ac dissipatis. C.
19 locus ille erat. C.
21 audacia: & in eiusmodi. C. F. At in eiusmodi.
di. P.
24 noceretur. Dimittit ad finitimas ciuitates
nuncios Cæsar, a se omnes uocat spe præ
dæ. P.F.C.*

- pa. 152. 14 ubi pons erat perfectus. C.*
 23 111. horis ad Varutam. P.
 25 vt murus quidem cingi possit. C. ut numerus
 quidem cingi possit. F. hinc, vt arbitror, E uo
 cali in priorem locum reuocata, atque V, in
 illius restituta, locus emendatus est, quã re-
 ste. alii uiderint; mihi quidem magis Carr.
 lectio pbat: Ita exiguus numerus militũ est,
 ut tuto possint muro circumuallari, neq; ob
 id quisq; egredi extra munitiones audeat. *
- 29 ipsi ad Varutam contendunt. P.
- pag. 153. 1 Cicero, qui omnes superiores dies. C. F.
 2 Ac ne calorem quemquam. C.
 14 Cõplures erãt ex legionibus ægri relictis. C. F.
 16 sub uexillo uno mittuntur. C.*
 18 magna iumentorum. C.
 20 protinus eodem. C.
- pag. 154. 6 qui in eodem ceciderunt castello. C.
 11 Erat æger cum præsidio relictus. C. F.
 14 ad diem quintum cibo caruerat. C.
 18 Consequuntur hunc centuriones cohortis,
 quæ in statione erat: paullisper una præliũ
 sustinet: reliqui denegant. Sextius grauib;
 acceptis uulneribus, ægre per manus tractus
 seruat. C. Consequitur hunc centurio ei⁹
 cohortis, quæ in statione erat: paullisper una
 prælium sustinet. Relinquit animũ Sextius,
 grauib; acceptis uulneribus ægre per ma-
 nus tractus seruat. F. *
- 25 præcarrunt equites. C.
- pag. 155. 8 ut celeriter percurrerent, censent. C.
 18 contiterunt. C.
- pag. 156. 4 ac tanus fuit, post discessum hostium, ter-
 ror. C.
 7 sic omnino animos. C. F.
 8 derelictis omnibus copiis. C.
- pag. 157. 3 ut non modo uisum ab se Amborigem in fu-
 ga

ga captiui, sed nec plane etiam abisse ex con-
 spectu, contenderent. G. P. *

IN C. IULII CAESARIS LIB. VII. DE BELLO GALL.

- pag. 158. 2 ad conuentus agendos. C. G. F. P.
 4 cæde: Senatusq; consulto certior factus. P. C.
 16 hunc casum ad ipsos recidere demonstrant. C.
 18 belli initia faciant. c.
 20 uindictent. In primis rationem & c. c. F. *
- pa. 159. 13 Genabum. G. c. P.
 pag. 160. 3 non desistit tamẽ. c. F.
 pa. 161. 12 statim cum Aruernis iunguntur. c.
 pa. 162. 11 summo sudore militum. c. F.
 20 ne ue ab hostibus diripiantur. c. F.
 24 opinione perceperat. c. F.
 9 ad nunciari possit. c.
 11 quod ibi Helætico prælio. c. F. *
- pag. 164. 1 in biduo circumuallauit. c.
 9 Huc biduo peruenit castris ante op. c. F.
 12 continebat. c. P. haud dubium, quin, contin-
 gebat, si legendum. quod ratio, atque usus
 docet, & in omnibus fere habetur, & excu-
 sis, & scriptis. *
- 13 ex opido perfugerent. c.
 20 itineris angustia multitudinis fugam incluse-
 rant. c.
 23 ubi cæsaris aduentum cognouit. c.
- pag. 165. 1 arma conferri. P. G.
 13 prælium equestre committit. c.
 15 habere secum constituerat. c.
 20 prodixerunt. c.
- pa. 166. 21 Hec idem in reliquis ciuitatibus. c.
 26 Dicebat de Auarico in communi cõcilio. c.
- pa. 167. 10 in singula dici opera: quæ ad Auaricum age-

22 rentur. cognoscebat. C.
 22 prohibebat, & de re frumentaria & c. c.
 26 summa eum difficultate. C.
 pag. 168. 8 nusquam incepta re discederent. C.*
 pag. 169. 6 quod ad spectum suum. C.
 9 necesse sit constare uictor. C. F.
 27 & illis fuisse utilem, quo. C. F.
 pa. 170. 18 nec iam uires sufficere cuiquam. C.*
 21 triduo exercitum educere. C.
 24 fame consumptum uidetis. C. F.
 27 quod facere in eo cōsuerunt. Ita semper Car
 rar. ubi impressi habent, Consueuerunt.*
 pag. 171. 1 delecta ex omnibus locis. C. F.
 13 totum aut murū ex omnib. partibus turribus
 cōtabulauerāt, atq; has corijs cōtexerāt. C.
 19 adæquabant: & præiusta, & præacuta & c. Duo
 illa uerba. Apertos cuniculos, in exemplari
 Carr. non habentur. Morari autem apertos
 cuniculos, aut moram eos agētibus inferre,
 quod duriuscule dici uidetur, aut obstruere
 iam actos, quod improprium est, dictum ap
 paret. Quę tamen uerba si tollantur, non ta
 men locus carere plane mendo uidetur. In
 codice Florentino a uerbo Adæquabant, us
 que ad initium periodi insequentis, Muri
 autem, cetera desiderantur.*
 25 ære uinciuntur introrsus. C. ære uinciuntur
 extrorsus. F.*
 26 hæc autem, quæ diximus interualla. C.
 28 his collatis, & coagminatis, & alius in super or
 do additur. c.
 pag. 172. 2 omne opus intextum, dum iusta & c. C.*
 11 imbribus terrentur. c. tenerentur. F. turba
 rentur. G. tardaretur. P. nulli dubium, quin
 aut tardarentur, aut tenerentur legendum
 sit.*
 14 contingeret, Cæsar ad opus. F.

plures-

27 pluresque partitis temporibus. C. F.
 30 ad restringendum curreret. c.
 pag. 173. 8 prætereundum non exist. c.
 25 in publicum percurrerunt. c.
 pag. 174. 1 cohortatur, ut aliq. c.
 30 se ex opido eiecerunt. c.
 pag. 175. 3 oriretur; & procul. c. ut procul, ceteri rectius.
 7 cohortatusque, ne se & c. c.
 8 ne perturbarentur. c. F.
 12 secundos rerum prouentus. c.
 15 magnum incommodum reciperetur. c.
 22 hostium impetum sustinerent. Fuit & c.
 pag. 176. 9 atque eas donis, pollicitationibusque. c. F.
 12 aut amicitia facillime posset. c.
 25 copiam frumenti, & comteatus.
 pag. 177. 9 Valetincus proximo anno. c.
 21 ea pars, quæ minus confideret. C. F.
 pag. 178. 7 controuersiarum, ac dissensionis. C. F.
 9 ea, quæ meruissent. C.
 19 cum uterque utrimq; exisset exercitus in cō
 spectu, fereq. e regione castris castra pone
 bāt, dispositis & c. C. F. si Quę copulam e uer
 bo Fere tollas, cetera mirifice congruunt.
 Cum uterque utriusque esset exercitus in cō
 spectu. Par.
 pag. 179. 1 Egredi iussis. C.
 2 coniecturam ceperat. C.
 5 legionibus transmissis. C.
 25 uirtutis suorum perspiceret. Erat & c. C.*
 30 tum silentio noctis Cæsar. P.*
 pag. 180. 9 ut tutum ad repentinum hostium incurf. C.
 pa. 181. 10 multos equites Aeduorum. C.
 13 ex media cæde fugisse. C. F.
 18 Romani una ad nos. C. F.
 22 una erant, magnum numerum & c. C. F.
 pa. 182. 18 in celeritate posita uidebatur. C.
 21 ad hostes fugisse. C.

23 cupi-

23. cupidissimis omnibus pro egressus. C.
 pa. 183. 12 iisdem in uallo pugnandum. C. iisdem eodem in uallo permanendum. G.
 18 similemque casum apparare. C. F.
 pag. 184. 4 maiorem multitudinem armatorum concitat. C. F.
 13 pertinebat, timore poenae exterriti. C. *
 14 ciuitates reliquas. C.
 pag. 185. 3 sed hunc siluestrem, & angustum. C. siluestre, & angustam. P. G.
 7 ad hunc muniendum omnes. G. C. F.
 10 turmas: eisdem media nocte imperat, ut paulo tumultuosius omnibus locis uagarentur. C. F. peruagentur. P.
 27 quid fieri uelit ostendit. C.
 pag. 186. 3 eodem tempore ad Aeduos mittit. C. F.
 14 eandemque transgressi. C.
 20 legionesque x. quae cum erat concienatus, signa constituit. C. F. Legionesque x. quae tum erat comitatus, signa constitit. G. quae uideretur esse germana lectio. I egatis enim modo quid fieri uellet, ostenderat. in primis monnerat, milites continerent, ne studio pugnandi, longius, quam eorum rationes postularent, progredierentur.
 26 fuga, & superiorum temporum secundis praesidijs. C.
 pag. 187. 1 cum hostem. C.
 30 quem maioribus castris. G. minoribus. C. F.
 pag. 188. 9 distrahendae causa. C.
 12 quod insigne paratum. C. F.
 19 ac sui desperans. C.
 24 simul irrumpit. C.
 29 post paululum concidit. C.
 pag. 189. 3 quae pro praesidio. C. F.
 15 quid ipse ad Auaricum senserit. C.
 16 sine dulce, & equitatu. c.
 18 propter iniquitatem loci accideret. c. F.
 quod

21 quod non castrorum munit. C. F.
 24 se ab milite mod. c. F.
 pag. 190. 3 leui facto equestri praelio, atque secundo. c. F.
 11 didicit, cum omni. c.
 16 retinendos eos non constituit. c. F.
 20 accepisset, & compulso. c. F.
 21 creptis copijs. c. P. F. *
 26 ab se dimittit. c.
 pa. 191. 14 ne quo esset usui Romanis. c.
 28 id ne metu quidem. c. F. *
 pag. 192. 1 tum maxime, quod abiuncto Labieno, atque ijs legionibus, quas una miserat, uehementer timebat. P. quod Tito Labieno, atque ijs legionibus, quas una miserat, uehementer timebat. F. adiuncto Labieno uehementer timebat. carr. *
 9 primo aspectu turbatis. c.
 27 difficilius fieri. c. F.
 pag. 193. 1 ut paullo ante, de Lutetia, diximus. c. G. F. P.
 3 eo militibus iniectis. c. F.
 8 qui a Meloduno fugerant. c. F.
 9 ipsi perspecta palude. c. prospecta palude. F.
 pa. 194. 13 hostium omni fluminis parte erat dispersi. c.
 24 atque omnes perturbatas defectione. c. G. P.
 24 atque omnes perturbatos. F.
 26 nam praesidio e regione &c. c. F.
 27 Glosedum uersus. c. Iosodum uersus. F.
 28 quae tantum progrediat. c.
 pa. 196. 10 tanto abessent bello. c.
 16 libertatemque consequi uideantur. c.
 29 ijs praefecit fratrem. c.
 30 bellumque inferre. c.
 pa. 197. 23 conuocatisque ad consilium. c. F.
 23 reliquosque. sed & equitibus Rom. c.
 pa. 198. 20 omnibus iureiurando adactis. c. F.
 25 constitit agmen. c. F.

aciemque.

23 cupidissimis omnibus pro egressus. C.
pa. 183. 12 iisdem in uallo pugnandum. C. iisdem eodem in uallo permanendum. G.
18 similemque castrum apparare. C. F.
pag. 184. 4 maiorem multitudinem armatorum concitavit. C. F.
13 pertinebat, timore poenae exterriti. C. *
14 ciuitates reliquas. C.
pag. 185. 3 sed hunc siluestrem, & angustum. C. siluestre, & angustam. P. G.
7 ad hunc muniendum omnes. G. C. F.
10 turmas: eisdem media nocte imperat, ut paulo tumultuosius omnibus locis uagarentur. C. F. peruagantur. P.
27 quid fieri uelit ostendit. C.
pag. 186. 3 eodem tempore ad Aeduos mittit. C. F.
14 eandemque transgressi. C.
20 legionesque x. quae cum erat concionatus, signa constituit. C. F. Legionesque x. quae tum erat comitatus, signa constitit. G. quae uidetur esse germana lectio. Legatis enim modo quid fieri uellet, ostenderat. in primis monuerat, milites continerent, ne studio pugnandi, longius, quam eorum rationes postularent, progredierentur.
26 fuga, & superiorum temporum secundis praesidijs. C.
pag. 187. 1 cum hostem. C.
30 quem maioribus castris. G. minoribus. C. F.
pag. 188. 9 dilatare causa. C.
12 quod insigne paratum. C. F.
19 ac sui desperans. C.
24 simul irrumpit. C.
29 post paullulum concidit. C.
pag. 189. 3 quae pro praesidio. C. F.
15 quid ipse ad Auaricum senserit. C.
16 sine dulcere, & equitatu. c.
18 propter iniquitatem loci accideret. c. F.

quod

21 quod non castrorum munit. C. F.
24 se ab milite mod. c. F.
pag. 190. 3 leui facto equestri proelio, atque secundo. c. F.
11 didicit, cum omni. c.
16 retinendos eos non constituit. c. F.
20 accepisset, & compulso. c. F.
21 creptis copijs. c. P. F. *
26 ab se dimittit. c.
pa. 191. 14 ne quo esset usui Romanis. c.
28 id ne meru quidem. c. F. *
pag. 192. 1 tum maxime, quod abiuncto Labieno, atque ijs legionibus, quas una miserat, uehementer timebat. P. quod Tito Labieno, atque ijs legionibus, quas una miserat, uehementer timebat. F. adiuncto Labieno uehementer timebat. carr. *
9 primo aspectu turbatis. c.
27 difficilius fieri. c. F.
pag. 193. 1 ut paullo ante, de Lutetia, diximus. c. G. F. P.
3 eo militibus iniectis. c. F.
8 qui a Meloduno fugerant. c. F.
9 ipsi perspecta palude. c. prospecta palude. F.
pa. 194. 13 hostium omni fluminis parte erat dispersi. c.
24 atque omnes perturbatas defectione. c. G. P.
24 atque omnes perturbatos. F.
26 nam praesidio e regione &c. c. F.
27 Glosedum uersus. c. Iosedum uersus. F.
28 quae tantum progrediat. c.
pa. 196. 10 tanto abessent bello. c.
26 libertatemque consequi uideantur. c.
29 ijs praefecit fratrem. c.
30 bellumque inferri. c.
pa. 197. 23 conuocatisque ad consilium. c. F.
23 reliquisque. sed & equitibus Rom. c.
pa. 198. 20 omnibus iurcurando adactis. c. F.
25 constitit agmen. c. F.

aciemque.

- 28 aciemq; constitui iubebat. c. F.
- pag. 199. 3 complures interficiunt. c.
- 13 protinus Alexiam. c.
- 17 11 legionibus. C.
- 20 quo maxima parte exercitus confidebat. C.
- 23 opidum Alexia in colle summo. C.
- 28 Colles, maiores interiecto spatio. C.*
- pag. 200. 3 pedum perduxerant. eius munit. c. G. P. pro-
duxerant. F.
- 7 stationes ponebantur. c. F. disponeb. G. P.
- 19 collibus tria millia passuum in longitudinem
patere demonstrauimus. C.
- 14 nequa subito eruptio C. F. Ita & paullo supe-
rius, Stationes ponebantur, nequa subito e-
ruptio fieret.*
- 15 Nostris animi augetur. C.*
- 17 portis relictis, coacernantur. Tum Germa-
ni. C. F.
- 22 non minus, qui intra munitiones erant, per-
turbantur. Galli uenire ad se & c. C.*
- pag. 201. 5 quod si indiligentiores. C. F.*
- 6 ratione inita exigunt dierum xxx. frumentis,
sed etiam paullo longius tolerari posse par-
cendo. C. exigit. F.*
- 9 qua opus erat intermissum.
- 10 equitatum mittit. C.
- 18 instituit. Fossam pedum xx. directis lateribus
duxit, ut eius fossæ solum tantundem pate-
ret, quantum summæ fossæ labra distabant.
C. F. P.
- 22 necessario spatio complexus. sorte, Spatij. C.
- 23 totum corpus militum. C. F. nec facile totū
corpus, corona militum cingeretur, ne de
improviso, aut & c. Ita emendat hunc locum
Donatus Iannoctius, ex vetusto codice. Equi-
dem, Nec facile, plane legendum esse, con-
tenderim.*

Itaque

- pag. 202. 13 Itaque truncis arborum, aut admodum fir-
mis ramis abscissis, atq; horum dolabratis.
atque præacutis caeuminibus. F.*
- 17 quini ordines coniuncti inter se. c. F.
- 19 quos cippos appellabant. c.
- 20 appellabant. Quibus obliquis ordinibus. F.
- 23 huc teretes stipites, semissis crassitudine. F.*
- 27 terra occultabantur. G. F. exculcabatur. c. P.
- 28 uiminibus, ac uinculis integebatur. c. uin-
culis. F.
- 29 octoni ordines iuncti. c. uincti. F.
- pag. 203. 1 infixis totam in terram. c.
- 8 si ita acciderit forte, Accideret. c. F.
- 18 aut cum periculo ex castris egredi cogatur
dierum xxx. c.*
- 13 non homines hos. c. F.
- 15 sed certum numerum cuiq; ex ciuitate. c. F.
- 16 nec frumentationem habere possent. c. F.
- 18 Ambiaueretis. G. Ambluaretis. F. Ambiuare
tis. P.
- 20 Velaiijs. F. Velauijs. G. P.
- 27 Nitiobrigibus. G. P.
- pag. 204. 5 non compleuerunt. c. F.*
- 6 gesturos dicebant. c.
- 11 quibus ille pro meritis. c. F.
- 12 iura, leges reddiderat. c.
- pag. 205. 8 summo in Aruernis ortus loco. c.
- 18 Atque ego hanc sententiam probarem (tan-
tum apud me dignitas potest) si nullam & c.
c. F. G. P.*
- 20 præterquam uitæ iacturam. c.
- 25 decertare cogentur. c.
- 26 auxilio expoliare. c. F.
- 27 neglexerunt. c.
- 29 seruituti subijcere. c.
- pag. 206. 2 ijs utamini testibus. c.
cuius timore exterriti. c. q. huius tim. ext. G.
neque

- 21 neque enim ulla alia condic. C.F.
 29 Illo tamen tempore potius utendum cōfi. C.F.
 pag. 207.6 Ac Cæsar, dispositis in uallo custodibus. C. At
 Cæsar. F.
 16 Erat ex opido Alexia conspectus in campum.
 Concurrunt, his auxiliis uisus. C. F.
 20 cratribus integrant. C.
 27 atq. omnium militum intenti animi pugnae
 prouentum expectabant. C.
 pag. 208.15 usq. in castra insecuti. C.
 27 Nostri ut superioribus diebus unicuiq. erat
 locus attributus. F.
 29 fundis librilibus. C.F.
 pa. 209. 9 aut se stimulis inopinantes. C.
 10 aut in scrobes delati. C.F.
 13 cum lux appeteret. P.
 27 cognitis, per exploratores, legionibus. C.F.
 pa. 210.17 quæ minime pars firma est. C. quæ minime ui
 sa pars firma est. G.F.
 23 Galli, nisi perfringerent. C.
 pag. 211.2 iniquum loci ad decliuitatem astigium. C. G.
 F.P.*
 19 Mittit primo Brutum adolescentem, cum co
 hortibus, Cæsar, post cum aliis. C. Fabium
 Legatum. C.F.
 pag. 212. 5 equitum partem sequi. C.
 6 ut de locis superioribus, ac decliuis, & de
 uexis. P.G.
 pag. 213.6 quod imperaret. C.

I N A. H I R T I I

LIB. IIX. DE BELLO GALL.

- pag. 214. 5 C. Hirtius Balbo S. Hac modo habentur in
 codice Carrar. Cetera desunt, inscriptionis
 loco, ut uidetur, adiecta.
 13 nouissimumq. imperfectum, P.F.

qui

- 19 qui me mediis interposuerim. C.F.
 24 tantarum rerum scriptoribus. C.
 29 eos confecerit. G.P. perfecit. F.
 30 in Cæsare tum facultas, atque. c.
 pag. 215. 4 sermone sunt. nota. c.
 pag. 216.3 non potuerant contineri. F.P.
 pa. 217. 16 partem, quæ coniectis celeriter stramentis, ten
 torium tegendorum gratia, erant inædifica
 ta. C.P. G. erant edificata. F.
 pa. 218. 28 Itaque ambianos, Aulercos. C.
 28 Velocassios. P.G.
 29 locum castris in silua excelsum, impeditum.
 C. locum castris excelsum in silua circumda
 ta palude delegisse. F.
 pag. 219. 3 intellexisset. C.
 8 si (ut diceretur) Cæsar cum III. legionibus
 veniret. C. G. F. P. *
 12 permanere, quem deleg. G. P. F. C.
 16 Cæsar, consentientibus pluribus, cum co
 gnouisset. C.
 pag. 220.6 cum repente instructas, velut in acie certo gra
 du legiones accedere Galli viderent. C. F. *
 15 lorikulam pro hac ratione &c. c. G. F. P. *
 21 ut ab hostibus, duplici fossa, duplici propugnato
 rum ordine, defenderentur. C.F.
 22 quo tutior ex altitudine esset. C. F.
 23 permitteret tela. C. P.
 pag. 221.9 pabulum conquirent, ut impediti locis di
 uersis pabulatores circumu. C.
 16 barbari nitentur. C.
 18 locis natura munitis. C.F.
 pag. 222.1 delecta manu equitum, peditum. C.
 23 ut, equitibus interpositis, præliarentur. C. F.
 pag. 223. 1 aut, nonnullis pudore coactis, longius pflug. C.
 14 copias armatorum in suis instrunt castris, ne
 prius &c. C. F. P.
 17 aggrediendos iudicabat. C. F. P.

ita,

20 ita, cum palude impedita a castris castra diui-
deretur. c. Ita, cum palus impedita a castris
castra diuideret. r. Vtrauis clarior lectio,
quam quæ in excusis habetur.

pag. 224. 2 conarentur, ac si ipsi paullatim &c. C. *

6 ac solitis operibus pro uallo. C. r.

22 suspicarentur, legiones promouet; & ad in-
sequendum, ipse ueritus insidias &c. r. C.

24 loco subsistere hostes, atque elicere nostros
in locum conarentur iniquum. C.

26 equites cum intrare summum iugum, & flam-
mam. C.

28 partes animaduernerent. C. r.

pa. 225. 17 siluis undique, aut impeditissimo flumine.
munitum. C. siluis undique impeditissimis;
aut altissimo flumine, munitum; uelut in da-
gine, huc insidijs circumdederunt.
Explorato &c. r. P. *

29 tum propter. c.

30 tum propter multitudinem. c.

pa. 226. 21 ijs ipsi tenentur. G.

21 uicti tamen, propulsiq. C.

26 cū interim nulla calamitate uictus Corbeus
excedere prælio siluasq. petere, aut inuitat.
P. cū interim nulla calamitate uictus Cor-
beus excederet prælio, siluasq. peteret, hand
inuitatib. nostris potuit adduci, quin &c. r. *

pag. 227. 4 abesse plus minus octo millibus. C. r. abesse
quam octo millia. G.

pag. 229. 3 præpararet, quod sibi resisteret. C. quæ bel-
lum id pararet, quod sibi resisteret. F.

15 discursione barbarorum. C. decursione barba-
rorum. F.

25 cum in omnes partes finium Ambiorigis. C. r.

27 rapinisq. vastasset. C.

pag. 230. 5 Duracij cognosceret. c.

6 in amicitia Romanorum mansisset. C. in
amicitia

amicitia miferat Romanorum, cū pars quedā.

19 Eo tempore. C. Fabius. C.

28 propter magnitudinē, transcendum. C. F. P.

30 in conspectum hostibus uenerat. C. P.

pa. 231. 23 & cupiditate celerius per se confic. C.

pa. 232. 13 exsilibus omnium ciuitatum receptis, latro-
cinijs impedimenta &c. C. F. G.

pa. 233. 10 nec tum libere uagandi, latrociniorumq. fa-
ciendorum, facultatem habere, in finibus se
constituunt Cadurcorum. c. F.

24 cellissimo loco castra fecit. c.

pa. 234. 14 confidet Drapes, & Lucsterius. c. confidet. F.

19 ad opidum ducit. c.

20 angustissimisq. itineribus. c.

pag. 235. 1 Drapetem esse in castris, a millibus non lon-
ge amplius x i i. c. F. P.

15 de improviso deuolasse. c.

20 confestim cohortes undique. c. F.

26 opidanos circuire. c.

pag. 236. 3 consolatione facta, sanat. c. F.

9 Gutriatum. c. Gutruatum. F.

12 in castra producit. c.

13 contra naturam suam, concursu maximo mi-
litum. c. F. G. P.

pag. 237. 8 prohibebat Infimis enim sic radicibus &c. c.
In Infimis enim si radicib. motis &c. F. P. G.

17 quorū omnis postea multitudo aquatorum.
c. quorum omnis postea multitudo aqua-
tum unum in locum ueniebat. F. *

21 Cæsar unus uideret, sine magno periculo &c.
punctis subiectis, tria postrema uerba in Car-
rar. codice leguntur, quæ Paris. plane sustu-
lit. Ita enim habet: cum optarent reliqui,
cæsar unus uideret; e regione &c. ceteri,
ita ea uerba agnoscunt, ut negationem ad-
dant, Non sine magno periculo, hoc est, pro-
hiberi posse. *

- 30 Eodem tempore cuniculos rectos ad uineas agunt, & ad caput fontis (quod genus operis sine ullo periculo, sine suspitione hostiū, facere licebat) extruitur agger, in altitudine pedum vi. C. Melior lectio; & clarior. Dictū enim est paullo superius, uineas atas aduersus montem, & fructos aggeres, tum mox haud milites deterritos uineas proferre, &c. Florent cuniculo tectos ad aggeres, & uineas agunt ad caput fontis. *
- pa. 238. 14 flamma exstit. C.
28 essent ignari, suspensi reuocant. F. essent suspēsi, reuocant & c. C.
- pa. 239. 12 plures consilia inissent. exemplo & c. C. F. & si me non fugit, vsum Liuium uerbo Rebella re, & Rebellionē Cæsarē, ut tamen assentiar facile Carrariensi, nō solum eius uetustas facit, sed locutionis uis. non enim magis apertæ defectioni, quam occultis Gallorum cōsilijs, erat obuiam eundum. *
- 17 siue indignitate, & dolore uinculorum. C.
- pag. 240. 1 qui & uirtutem, & generis nobilitatem, summam habebat. C. F.
6 esse, in Aquitaniam, quam numquam & c. C.
11 obsidesq. dederunt. C.
16 duas legiones in Aeduos misit. C. F.
20 Lemoniū fines. C. F. Ita & superius. Lemonē.
24 præmia attribuisset. C.
25 quali quisque fuisset animo in totius Gallie defectione. c. f.
28 Nemetocernæ. G. P. C.
- pag. 241. 2 quam supra demonstraui. C.
21 paterentur impunita. c. f.
23 omnes equites. c.
26 magnis uiribus femur transiicit medium Voluēni. c. r.
- pag. 242. 2 euitauit, sic proelio secundo grauitur ab eo uulne-

- vulneratus præfectus, ut uitæ periculum. & c. F. P. G.
- 6 ibi futurum, ubi scripserit. c.
9 cuius postulationem. c.
27 nulla onera iniungendo. F.
- pag. 243. 7 Cæsarē decedentis conuellere. c. [F. G. P.
16 Cæsarē spoliarent. c. G. P. F.
24 excogitari poterat. C.
28 lætitiā præcipi posset. C. P. G.
- pag. 244. 1 Nemetocernam. C. F. G. P.
23 quod ne fieret, consules, amiciq. Pompeij, susserunt. C. Ita omnino legēdum uidetur. Neque uero, etiam si imperandi ius consules habuissent: eadem erat potestas futura eorum, qui Pompeij causā fauerent. *
- pa. 245. 11 se spoliari. G. P. Quæ duo uerba in codice Carr. non habentur. Ita enim legitur, Cum, de uoluntate aduersorum, nemini dubium esset. Quæ elegatior lectio (mea sententia.) est. Cum enim cōstaret, quæ aduersariorum uoluntas esset. iam & illud cuius erat exploratum, eos id unum uelle, ut Cæsar 11. legio nibus, per causam Parthici belli spoliaret. 19 uirtus, si Aedui, quorum auctoritates & c. C.

IN C. IULII CAESARIS

LIB. I. DE BELLO CIV.

- pa. 246. 23 Pompeiusq. aberat. Ita hunc locum ex ingenio P. uictorius emendauit (cū antea excusi, & scripti omnes, Aderat, æq. haberēt) Var. lectionum libro 3. cap. 1.
26 ante de ea re ad senatū referri. P. G. de rep. C.
- pag. 247. 4 pauci uero rebus mutatis. C.
13 Intercedit tum M. Antonius. C.
23 arcessuntur. C.
- pag. 249. 4 quique consules. F. Videtur
L 2 ab

- ab imperito uerbu' Conf. pro, Cōsules esse ac
ceptum, cum quidē consulares signi' caret.*
5 detrimēti capiat. Lex tamen pericribitur ad
11 x. idus &c.
13 lenissimis postulatis.
21 aut sequantur. De reliquis rebus. C.
24 in Mauritaniam mittitur. Pecunia uti ex ara
rio Pompeio deuri, referunt: etiam de rege
Iuba. C. F.
28 S. C. pericribitur. C.
pag. 250. 1 Philippus, & Cotta priuato consilio. C. F.
21 bona etiam, quæ ante habuerit, censet recte
P. Victorius legendum, Variar. lect. lib. x.
c. xxiv. Linea, Dona, perperam, tum excusi,
tum scripti habebant Pompeium qui amif-
sam. G. P. F.
29 exempla expiata; Saturnini, atque Grachorū.
casus docet C. si uerbum Docet ad Cæsare
referas, perbellē constare etiam ita senten-
tia uideatur.*
30 nil factum, nil cogitatum quidem. C.
pag. 251. 6 conclamant legionis tertiæ decimæ, qui.
aderant milites. C.*
23 nocere speret. C.
pag. 252. 3 Si semper primā fuisse dignitatem, uitaq. po-
tiores; doluisse se, quod pro beneficio ab ini-
micis contumelia extorqueretur. C. facile
posse lectionem hanc deicendi, docent, quæ
continuo sequuntur.
16 ipsi exercitus dimittant. C. F. scilicet Pompe-
ius, & Cæsar.
pa. 253. 19 municipij uoluntate. C. F.
20 ex urbe reducit. C. F.
pag. 254. 6 cogunt: commissio prælio. C. F.
18 aduentare, adesse eius equites falso. C.
pag. 255. 2 Auximo Cæsar progressus. Maximo Cæsar
progressu, Pet. Victorius legendum puta
sect-

- secutus fidem uetustissimorum exempla-
riū; idq. ratione etiam conatur probare. Var.
lect. lib. 4. c. 15. Verum, ut facile patiar erudi-
tissimi hominis iudicium cuius probari, ita
nō uideo, quid habeat uulgata lectio, quare
corrupta debeat uideri. Nam, ubi legas Auxi-
momo Cæsar progressus, optime uerba cohæ-
re recōgruereq. cum superioribus, uideatur.*
15 Iubilium Rufum. F. ita semper is habet Iu-
biliun, non Vibullium.
21 fugientem Vallum Hirrum. C.
26 & finitimis regionibus. P. G.
pag. 256. 2 millibus passuum circiter iii. C.
6 castra ponit. C.
19 sed a Q. Lutatio senatore. C. a Q. Lucetio. F.
aut adiecta littera R, Lucretio. aut, T dem-
pta, Luccio, legendam. Ita paullo post: Luc-
tius, & Actius.*
21 legionis v i i. cohortibus. v.*
pag. 257. 3 frumentum comparare. C.
15 consilium fugæ capere instituit. C.
24 consiliandi causa. C.
28 prima uesperis. C. prima uespera. P. quæ est ca-
stigator lectio.
pa. 258. 27 atque omnem munitionem compleant. F.
pa. 259. 16 consulatus erat subleuatus. C.
30 Spinther, Rufus. F.
Aurū q. adduxerat Demitius. C. quod adue-
xerat Domitius. F. Sertitiū sexagies quod
aduexerat Demitius, atq. in pub. Sc. G. P.
pa. 260. 29 reprehensus ex itinere. G.
pag. 261. 1 ad eum mittit, cum mandatis. C.
4 interesse reip. communis salutis causa, secum
Pom. C.
ueteranis i i i. atque reliquis. C. ueteranis
i i i. reliquis, quas &c. F.
22 moles, atque aggerem. C.

- pag. 263. 3 Durrachio remissa. C. Vbicumq; Dyrrhachij
mentio fit, Durrhachium habet Carrar. non
male id quidem, Latini sermonis prisco mo-
re Y in V uocalem conuertendi.
7 parare instituit. C.
23 vulgo ex tectis ignibus significabant. C. F.*
- pag. 264. 9 temporisq; longitudinem timebat. C.
12 Reliquebatur ergo, ut & C.
14 sed id per anni tempus, longum & c. C.
24 Curionem propræt. Rom. G.P. prætozem. c.
28 simul vt ad se Valer. c. forte, Simulatq;
- pag. 265. 1 consensire intelligebat. c. F.
2 nouas a ciuitatibus in Scilia exigebat. c.
9 qui omnibus rebus imparatissimis. c.
12 ex prouincia profugit. C.
- pag. 266. 2 latum ab tribunis plebis. C.
3 Catonem uero, acerrime pugnantem, & pristi-
na consuetudine, dicendi mora diem extra-
hentem. C.
6 cur ferri passus esset? G.P. cur fieri. C. F.*
7 populi beneficijs. C.
19 illi se oneri non defuturum. C. Quæ mihi val-
de lectio probatur. Illi se honori non defutu-
rum, habet. Gr. P. Illis se oneri non futuru-
m. Fecit vocis affinitas, vt, Oneri, facile in si-
milem uocem honori laberetur. *
- pag. 267. 9 missum a Pompeio Iubiliu Rufum. C. F.
12 quas Sicilia & in Cosano. Ita emendauit. P.
Victorius, Var. leg. 12. Sicilia, & Sardinia, al.
13 a priuatis coactas, seruis, liberis, colonis suis
& c. C.
23 portasque & classem refecerant.
- pag. 268. 6 agros Volcarum, Arecomicorum, & Iluo-
rum. G.P.F.
16 parum clauis, aut materia, aut & c. C. F. *
20 reliquas merces, commeatus, que ab obsidio-
nem urbis accidunt, referuant. C.

aduen-

- pag. 269. 6 aduentu L. Iubilij Rufi. F.
20 constituuntq; communi consilio. c.
29 numerum, quem ipse parauerat. F. G. P. nume-
rum, quam ipse pacauerat. c.
- pag. 270. 1 & fortissimo quoque euocato ad se. Hinc. c.
7 attingunt. Postquam audierat. c. F.
19 subito iumentorum, & aquæ magnitudine.
c. G. F. P.
22 quæ a flumine. c. F.
30 legionum, equitatumq; sustinet. c.
- pag. 271. 12 Afranij confisit. F.
23 sed a fronte castra contra hostem, pedum xv.
fossam fieri instituit. c. sed a fronte castro-
rum contra hostem. pedum xv. fossam fieri
iussit. F. P. G.
26 post hoc, opus in occulto. I I I. acie fiebat. c.
forte, Post hos, ut habent ceteri, rectius.
- pag. 272. 4 fossamq; ad eandem magnitud. c.
14 Erat inter opidum Ilerdam, & proximum col-
lem. G. P. *
29 legionum regressi recipere. c.
- pag. 273. 7 uti militum earum regionum. & c. c.
8 Hec tum ratio. c.
22 Insecuti legiones fugientes in locum. c. teme-
re insequuntur fugiètes, & in locum iniquu-
m. F. temere insecuti longius fugiètes. G. & P. *
- pag. 274. 1 Ab opido autem editus locus tenui fastigio
vergebat. c. F.
12 Hoc loco cum esset pugnatum modo & c. c. F.
23 Nostri, primo congressu. c.
27 interficitur T. cæcilius. c.
- pag. 275. 7 impari congressi numero, quod quinque & c.
11 Qui eum tumulu, pro quo pugnatum est. c.
14 tanta enim tempestas exoritur. c.
16 nix proluit. G.
25 progressi essent. c.
- pag. 277. 3 usu superiorum temporum, atque itinerum
I 4 licen-

licentia. c. usu superiore temporis, atq. &c. F.
 10 celeriter sese tum Galli. C.
 12 numerum pauci sustinere. C. F. G.
 19 hæc tamen omnia incommoda annona creauit. C. his tamen omnibus incommodis annona creuit. G. P.*
 pa. 278. 12 ab Afranij militibus. C.
 15 Carinæ primû stramine, & leui materia. C. F.
 22 huc legionem postea trãficit G. transfecit. C.
 29 cohortibus centuriatis. C. F. G.
 13 Colonis pastoribus, quos &c. C.
 24 suas naues ex portu deducunt. C.
 27 & montani, & exercitati in armis. C.
 pag. 280. 4 &, quo ad licebat, latiore spatio. C. F.*
 15 celeritatis habuerunt. c.
 19 & magno numero Albicorum interfecto. c.
 pag. 281. 1 postremo & plures. c.
 5 sese imperata facturos. c.
 21 quibus parte aliqua Sicorim auerteret F. quibus partem aliquam Sicoris auerteret. His pãne &c. c.*
 25 ne omni frumento, pabuloque &c.
 pa. 282. 57 & suis in locis. c.
 7 id erat opidum positum ad Iberum millia quinque passuum; a castris aberat. xx. c. F.*
 14 huc iam reducerat rem. P. F. G. C.
 16 tãrum humeris, & summo pectore extarãt. c.
 pag. 283. 6 ac nonnumquam sustinere extremum agmẽ, atque interrumpi alas, inferre signa, &c.*
 9 totis uero castris milites conturbari, dolere, C. P. Victorius, circulari, legendum putat, Var. lect. lib. 8. c. 13.*
 pa. 284. 18 Fit certior cæsar, duces. c.
 23 copiasque in castris retinent.
 26 L. Decidius Saxa. c.
 pag. 285. 4 quam sentiretur. c.
 5 argumenta sumebant, loco non posse exiri. c.

argu-

argumentum sumebant. F.*
 10 ad lucem multum &c. c.
 16 Hæc euicit in consilio sententia. c. uincit. F. uicit. G.
 24 perrupta, arma necessario per manus transdebantur. c.
 26 partem itineris faciebant. c.
 29 uisendi causa loci ex castris. C. F.
 pag. 286. 1 proferebantur nos, necessarij uictus inopia, &c. G. proferebantur. Nos, necessarij uictus inopia. F.*
 15 omne propositum certamen. C.
 21 uitarent, cum impedimenta &c.
 29 omnium altissimis. C. omnium excelsissimum, mittit.
 30 Hunc magno cursu incitatos. C.
 pa. 287. 27 cur denique fortuna periclitaretur? F.
 pag. 288. 5 paullulum ex eo loco. C.
 11 quod omni rei frumentaria. Omnino, legendum puto. nam, plerisque in locis, ubi habet omnino excusi. in nostro legitur Omni, quod est librarij imperiti erratum. Vulgatam lect. tamen non rejicio.
 17 legionariasque intermittunt cohortes. C. F.
 pag. 289. 7 ne in se scelus concepisset, ne suos. C.*
 22 casus, quieto, & æquo animo. C.
 28 ad uallum euolat. C.
 pag. 290. 7 aduersario ad suppl. C.
 14 centuriati producti mil. C.
 25 postea in honore. C.
 29 nonnullã habebant. G. Ita legi oportere, illa mox ostendunt, Cætrati, auxiliaresque, nullã.*
 pag. 291. 5 sed propositis consilijs duobus. F.
 6 uidebatur, Ilerdam reuerti. F.
 7 explicaturus confidebant. G.*
 18 repellabant. F.*
 22 aduersos. G.*

- 23 in periculo res, tamen. e.
 pa. 292. 12 relictis legionibus. G. F. P.
 18 interficiantur. c. *
 24 proelio amplius non laceffit. F. G. P.
 pag. 293. 8 circummunire. G. F. P. Ita paullo infra, circummunitos. *
 26 hinc duas acies partes occupabant duæ: tertia uagabatur ad incursum & c. c. F. *
 pa. 294. 22 non esse aut ipsi. G. P. Si legas, Ipsi, durius quidē ad duces referas. Delectus autem erat Afranius, qui cum cæsare colloqueretur, & de compositione ageret; quod minus aptus Petreius, ob ingenij sæuitiam, atque iracundiam, haberetur. *
 27 circumuentos. F. Sed circummunitos legendum. Ita etiam paullo superius, Vallo, fossaque circummunire. *
 pag. 295. 3 demississime, atq. abiectissime, exponit. c. *
 10 habuerat. F. c. forte, Habuerit, facili lapsu ab una in alteram uocalem. *
 pa. 296. 21 ultro præmiiu missionis ferrent. F.
 25 neque enim interposita fide. c.
 30 ne cui de his noceatur. c. F.
 pag. 297. 1 sacramento dicere cogatur. c. F. sacramentum. P. Quæ lectio optima est. *
 3 ut si quid quisque. G.
 5 ijs, qui amiserint, restituat. c. F.

IN C. IULII CAESARIS

L I B. I. D E B E L L O C I V.

- pa. 298. 13 aditus ad Galliam, atque Hispaniam. c.
 14 quod agit ad ostium. c. quod attingit. P.
 15 Massilia fere tribus ex partibus. c.
 16 quæ aditum habet ad terram. F.

quibus

- 21 quibus comportatis rebus. C.
 28 pedalibus in lignis coniunctis inter se portus iungebantur: hac & c. Erat in litura, Inter se portus. C.
 29 atque agger. C.
 pa. 299. 15 ex nauibus eorum vnã deducit. Hac iuncta ad reliquas. C.
 27 instructa classe omnium matrum familiae virginumque. c.
 pag. 300. 1 ut immisissis, latitatibus, atq; incogn. C. quæ mihi lectio magis probatur, quam vulgata. est enim Immittere, inuito, & nolenti ultro offerre, atq. obrudere. Ita apud Cicronem: Immissus in remp. catilina, Immissis serui ad spoliandū fanum, Immissi in forū sicarij, Immissi in bona, & multa præterea eiusmodi. *
 11 aucto nauium numero ad eas, quæ. c.
 20 vxoribus ex publicis custodijs. c. F. P. *
 pag. 301. 5 uidentur, ut, quibus in pugnando uitæ periculum accederet, nõ ita multo sed reliquorū. Sed abiecta, d, legendum. & quibus in pugnando. F.
 9 deductisq. nostris & c. F. diductis, ut habent excusi omnes.
 16 magna eminus missa multitudo telorum. C.
 19 cognosci poterat. c.
 20 sed, tanta re prouisa. c. *
 24 tota labefieret. c.
 26 ex Fruti classe erant. c.
 29 non enim aut respectus patriæ. c.
 pag. 302. 1 itaque ex suo numero nauium. c.
 7 effudit, at re cognita. c.
 9 nihilo fecius. F.
 13 sibi esse præsidio, si & c. c.
 18 patebat hæc quaqua uersus. c.
 23 ubi turris altitudo perducta est id contabulationis causa, in parietes extruxerunt. F. c.
 supra

29 supra eum, loco, duo tigna transversa iniecerunt, ut non longe. C. F.
 pag. 303. 3 eaque asseribus religauerunt. C.
 7 cum intra eam contignationem. C.
 25 rursusque aliam prehensionem. C.
 pag. 304. 5 quem ipsi a Turri latericia. C.
 6 murumque producerent. C.
 13 ad extremumque musculi tectum. C.
 14 tegulas quattuor. c. regulas. Ita legi oportere, non solum uetustissimum exemplar, sed ratio docet. Est aut Regula baculus, quo aliquid innixum, & reuinctum, rectum continetur. Colum. v. r. Vr. inserto capite, descendentibus per foramina regulis, ceruix teneatur.
 15 super musculum. G. F.
 16 Ita fastigiato, atque ordinatim structo, trabes, quæ erant in capreolis collocatæ, lateribus, & luto, musculus, ut ab igne, qui ex muro, iaceretur, tutus esset, conteguntur. F.*
 pa. 306. 10 graniterque eam rem tulerunt. C.
 16 reposita, contemptraque essent. C.
 16 portis foras erumpunt. C.
 19 flammam acciperent. C.
 pa. 307. 13 aggeris nouum genus. C.
 23 aduersus plutei obiecto operi. F.*
 pag. 308. 7 ac telum manu conijceretur, suorumque tormentorum usus, quibus ipsi magna uis superauissent, spatio propinquitatis interiore. C. ac tela manu conijcerentur, suorumque tormentorum usum, quibus ipsi magna uis superauissent, spatio propinquitatis interiore. F. quam quidem puto germanam lectionem esse, quidquid secus excusi habeant.*
 20 distineri cognouit.*
 25 acciderunt. denique angustias ad Ilerdam &c. C.
 pag. 309. 1 item Afranio, Petreioque mitteret. C. F.
 in

3 in Hispali faciendas. C. F. P.
 10 item habuit graues in Cæs. C.
 14 Quibus rebus perterritos ciues Romanos. C. G. F. P. quibus rebus perterritos ciues Romanos eius prouinciæ, sibi ad rempub. administrandam cohortes. c. lxx xx. & argenti pondo. &c.*
 19 onera iniungebat: Qui uero uerba, atque orationem aduersus remp. habuissent; eorum bona in publicum addicebat, præsidiaq; eo deducebat, & iudicia in priuatos reddebat, prouinciam om̄em &c. C. F. iniungebat, præsidiaq; eo deducebat, & iudicia in priuatos reddebat. Qui uero uerba &c.*
 26 ut se cum II. Legionibus Gades conferret, G. F.
 pag. 310. 9 tota prouincia promulgato. F. G.
 12 quin ad statutum diem conueniret. G. C. F. P.
 12 Simul ipse conuentus per se. C.
 22 tanta, ac tam secunda, in Cæsarem uoluntate prouinciæ reperiebantur. G.
 pa. 300. 10 sese in Italiam uenturum promississet. F. P. G.
 17 quid ubique habeat frumenti &c. G. F.
 15 quæ erant in publicum a ciuibus Rom. pollicitæ. F.*
 pa. 312. 15 & munitione uictus. C. Quid si, Minutione uictus? qua uoce usus est Quintilianus, & Gellius, non optimi illi quidem Latinæ linguæ auctores, sed huius uocis non mali.*
 26 naues, quæ iussu Bruti. C. F.
 30 duo præterea cõkursu nostrarum nauium. C.
 pag. 313. 5 eos pro nomine uetustatis. C.
 14 passuum x i i. millibus. C.
 15 duobus præ eminentibus promont. C.
 19 ueritus nauium mult. C.
 25 Hunc confecutus. M. Rufus. C.
 pag. 314. 1 Bagradâ puenit. Ibi C. Caniniû Rebilû. G. F.
 cum

- 3 cum equitatu præcedit ad castrum.
 pag. 315. 3 uela direxisset. G. P.*
 26 quam habuerint opinionem. G.
 pag. 316. 8 legionesque eas transfuderat, quas superioribus. c. f. G.*
 21 atque in castris. c. G. f. P. Atqui puto emendandum, ut non semel in superioribus admonuimus.*
 25 vnusquisque enim opiniones fingebat. G. P.*
 27 atque illi alijs ediderant, plures &c. c.*
 pag. 317. 2 qua efferrent municipia aduersis partibus coniuncta. Namque enim ex Marfis, Pelignisq. ueniebant, ut, qui superiore nocte in contubernijs, cum milites nonnulli grauiores sermones militum vulgo durius accipiebant, nonnulla etiam ab his, qui diligentiores uideri uolebant, fingebantur. c. Forte, Qua efferrentur municipia, legendum est, ubi autem legitur, Ut qui superiore nocte in contubernijs cum milites, si ita legas, Atque superiore nocte comilites nonnulli, grauiores sermones militum accipiebant, nonnulla etiam ab his &c. aliquis sensus elici possit. Comilitesq. uero habent fere impressi omnes, qua uoce usus est Plin. Ita si demus Que copulam, quam non habet Carrariensis, aliquid lucis illustrando loco attulisse uideare.*
 11 quod ij militum consilij otium &c. C.
 13 dicebant. uirtutem, belli fortuna experiri. C.
 Ita & paullo infra: Neu dubitet prælium committere & suam fidem, uirtutemque, expediti & iii. de B. Cin. Fortunam periclitati, pag. 333. 25.*
 17 ut timore spatium temporis interiecto. C.*
 25 castra expugnari confidimus? C. F.
 25 aut etiam quid proficimus, si. C.
 27 quasi non felicitas. C.

diffimu-

- pag. 318. 8 dissimulari, & occultari. C. f.
 pa. 319. 11 resistent: C.
 11 Vos autem certa uictoria. C. f.
 13 sequimini? f. sequimini? P.
 18 paratos proiecit? ille sibi clam uobis, non fuga, salutem petiuit? f.
 19 non ne prodiiti. F.
 23 quo tenemini, respiciatis ad illud &c. si Cæsarem probabit, iam me offenditis. f. in me, legendum admonuit Aldus Manutius.
 pa. 320. 11 in Italiæ fuga, an Hispaniarum deditionem in Africi belli præiudicio sequimini? G. Corfiniensem ignominiam in Italiæ fuga, an in Hispaniarum deditione, an in Africi belli præiudicio sequimini. f.
 15 remitto inde meum.
 16 Qua oratione moti milites, crebro etiam dicentem interpellabant: magno cum dolore, ne infidelitatis nomen sustinere uideretur. c.*
 22 omnium & uoluntate, & opinione. G.
 23 cum primum sit potestas. C.
 pag. 321. 3 & una leuis armatura, & interiecti complures. f.
 21 telum adijci posset. G. P.
 4 uti unus esset ex. f.
 pag. 322. 3 a fugientium turba. G. P.
 4 occupantur, atque impediuntur. G.
 8 Sed tamen loci natura, tum munitio castrorum aditum prohibebant, quod. c.
 22 diuturnitate otij, & Vticenses, pro quibusdã Cæsaris in se beneficijs, illi amicissimi erant, cum etiam ex uarijs generibus constaret. c.
 pag. 323. 6 uisurum existimabat. G. f.
 pa. 324. 23 insolenter quidem, sed libenter, prædicant.
 pag. 325. 2 curionem ab spe morabatur. c.
 4 quotquot suæ custodiæ causa. f.
 pa. 327. 19 noctu Legatis cum centurionibus. f. G.*

IN

IN C. IULII CAESARIS

LIB. III. DE BELLO CIV.

- pa. 328. 30 in præcipiendo. F. *
 pa. 329. 17 ex ædificandam curauerat. C. F.
 18 regibusque omnibus, & dynastis. F. G. P.
 23 conscribendas curau. G. F. P.
 pag. 330. 5 cohortes sex, delectorū equitū VI I. millia. F.
 16 ducentos Comagenus Antiochus, cui magna præmia Pompeius tribuit, miserat. C.
 pag. 331. 5 a quo ut animo mancipia. C.
 13 terram attingit Cærauniorum. V. P. Victor.
 Var. lect. L. I. 2. c. 1.
 21 sed nequaquam ii. F.
 22 omnino xv. F.
 23 erat etiam ipse. F. G.
 29 huic negotio. F.
 pa. 332. 13 si in Cæsaris complexum ueniret. G. F.
 29 maxime a re frumentaria. C.
 30 Qui, remissis ad Cæsarem nuncijs. C. Forte,
 Quare, missis ad Cæsarem nuncijs.
 pa. 333. 16 Demonstrauimus, I. Iubiliū. F.
 24 neque amplius fortuna periclitari (Qua dicendi ratione semel etiam superius est usus.) *
 pa. 334. 18 his expositis Corcyra. G. F. P.
 pa. 335. 14 contra id, quod. F. G. P.
 15 clam profugit ab Appollonia Straberius. Illi ad Cæsarem legatos mittunt. G. C. P. F.
 pag. 336. 4 perfecto occupato itinere. G. P. *
 7 ut uigilis, castellisque benemeritæ ciuitates tutæ essent præsidio. F. G. P.
 13 in naues impositis. G. F. P.
 21 delata oricum a Bibulo. F. G.
 24 magnoque casu. C.

- pag. 337. 8 excipere rorem cogerentur inuiti. quas tamen. C. F.
 20 & profectum aliquid Bibuli mandatis existimabatur. C. P. & profecturum aliquid de Bibuli mand. F. *
 22 profectus, ad recipiendas ulteriores ciuitates, & reimplimentariam exprimendam, qua anguste. & c.
 24 erat ad Buthrotum opidum Corcyra. G. F. P.
 29 excusabat Bibulum. G. F.
 pag. 338. 2 ob eam causam colloq. F. P.
 9 reliqua per se acturum. C. *
 13 neque tamen respond. C.
 28 quem ubi Cæsar intellexit. G. F. P.
 pag. 339. 5 cum uim morbi. C. F. Forte, Eius uim morbi. *
 8 Iubilius, sedato tumultu. F.
 28 de pace duos legatos. c. F. Quid si, Suos?
 pag. 340. 2 silentioque ab utrisque militibus factu, auditum responsum est. G. F.
 11 summa oratione al.
 19 pax esse non potest. C. F.
 22 & si quis prouocasset. F.
 28 initium prouocandi. F.
 pag. 341. 7 sexies sine usuris. F.
 22 At eo in Italiam. F.
 23 reliquias, quas habebat. F.
 22 essent compressa, & familia Neapoli uisa. F. *
 pag. 342. 7 Is cum a Q. Pedio. F. ubi cum a Q. Pedio. G. P.
 10 ubi cum quoq. F. *
 11 ab eo prædandi causa. F. G. qui eo, prædandi causa, missi erant. P. Præsidij uideretur legendum: ut putat Paulus Manutius: aut ab eo prædandi causa; quod tamen durius est. Erant enim equites eo missi a Cæsare præsidij causa, Italia deuicta. Quid autem attinebat, eos, qui prædatum eo missi essent, largitionibus tentare? neque magis ue
 M risimile

- rifimile est, a cupidis prædæ hominibus pol-
licentem pecuniam interfici. *
- 17 Insulam, quæ contra. C.
19 arbitrabatur, a quo. C. F.
30 eisque milites delectos. F.
- pa. 343. 12 turpiter refugere. F. P.
14 aquari prohiberentur. C. *
16 obfidionemq. F. G. P.
- pag. 344. 1 dimitterent, si uel ad litora Appolloniatium.
G. dimitterent, siue ad litora. F.
2 atq. eo. F. G.
4 quod se longis portibus. G. F. P.
10 peruehuntur. F. forte, Prouehuntur.
11 qui Durrhachij, & hoc die præerat. C.
13 & cum iam nostri, remissione uento, appre-
pinquassent. F.
18 nihilo segnius sequabatur. G. F. P.
19 tantum impetum classis. C.
- pag. 345. 2 rostratæ omnes. G.
4 elisa. F.
14 ducentis. His cognosci. F.
22 uitijs, neq. ex prittina. F.
29 obseruabant. F.
- pa. 346. 27 Sed Cæsar, circuitu maiore (iter quippe erat
aduerso flumine) ut &c. F.
- pa. 347. 16 pecuniam acceperat. F.
23 uoces tum audirentur. F.
- pa. 348. 11 etiam priuato compendio. G.
29 omnibusque, quæ haberet. C.
- pa. 349. 11 maximeque eo quod &c. F.
- pag. 350. 9 legionis reliquit. G. F.
17 secutæ sunt a M. Fauonio. P.
- pa. 351. 12 se continere. F. P.
25 coniectis, nostri, i. i. amissis. F.
- pag. 352. 7 cognitis hostium insidijs. F.
15 opidoque Caninius Legatus. G. F.
21 Cn. Pompeius filius G. *

- 23 multisque colligans funibus. C.
- pag. 353. 1 scaphis excepti, refug. G. F.
4 pænsulam. G.
6 ita, ut ex utraque parte naues longas aggre-
derentur, quæ erant &c. C. F.
8 atque naues i. v. G. F.
9 classe deductum. F.
10 Biblide, & Mátinea. F. Bullide, atq. Amátia. G.
19 profectus expugnato. F.
- pa. 354. 21 Quinctiliū, & L. Canuleium, legatum, misit.
25 cum ipsorum agrorū natura, quod sunt aspe-
ri, & montuosi. C. F.
- pa. 355. 21 relinquebatur ergo, ut. F.
25 circuitu complexus. F.
- pag. 356. 1 illi in minore spatio, C.
6 quæ tum erant loca. F.
13 magna ui uterque utebatur. Ita in omnibus
excusis, & scriptis, legit. Sed mihi uerifimile
fit, turpe liberarij erratū temere loco hæsif-
se; qui pro Nitebatur, Vtebatur perperam
descriptum reliquerit. *
- 27 recipere se statuit. F. *
- pa. 357. 19 conspicati pila iniec. C. F. P. suspicati. G.
20 aduersus pilum. C. F. G.
21 præcipites pompeianos egerunt, & terga ver-
tere, coegerunt: quibus &c.
29 tanto obfidionis genere. G. F.
- pag. 358. 5 ut frumento hostes prohiberent. F.
8 quotidie magnus undique. F.
20 cuius summa erat. F.
24 inopiam lenabat. G.
30 crebræque uoces. G. P.
- pag. 359. 2 dimissuros. libenter etiam. G. P.
3 equos eorum tolerari, reliqua uero. G. F.
5 odore tætro, ex multitudine cadauerū. G. P. *
9 Cæsar ante auerterat. C.
12 in terram dimissis. F. G.

- 13 ita illi necessario. F.
- 14 ac palustria, aut puteos. F.
- 18 præter frumenti. F.
- 25 uniuersas intra multitudinem.
- 28 facerent. Interim. F. P.
- pa. 360. 13 magna res adreceptum. G. P. F. C.
- 19 rem duxerant. C. F. *
- pag. 361. 3 munitiones nostras aggressi. c.
- 4 numerum. C. G. P.
- 4 euocatos, & manipulares. centurionesq. complures. F. G.
- 9 quattuorque ex una legione. F.
- 15 donatum millibus cc. aeris. F.
- 18 cohortemque postea duplici stipendio, frumēto, ueste, diarijs, militaribus donis amplissime donauit. Locum, imperitia librariorum fraude deprauatū. P. Victorius restituit, magna ingenij, atq. industriæ laude, Var. Lect. lib. 1. cap. 23. *
- pa. 362. 10 omnibus copijs deinceps Cæsar. F. *
- 18 telis ex uallo iniectis. G. P. abiectis. F. Quid, si legas, Obiectis? *
- 28 perferre opportuno G. P. C. nō opportuno. F.
- pa. 363. 14 nihil profici equitatu. F. *
- 23 sed non modo hordeum. F.
- pa. 364. 19 & præteritis suis offic. F.
- 21 offensionem, contemptionem ad omnes. F.
- 22 ex aliorum obiectionibus. C.
- pag. 365. 5 uellent, coemptis equis. C.
- 11 acciderat, omnia sua præsidia. F.
- 15 uulgo uero in Epiro. F.
- 21 uaria diligentia. G.
- pag. 366. 6 præcipit. G.
- 9 summisserat. Eo loco. F.
- 30 tormentis cuiusq. F.
- pag. 367. 3 niminco tegumento galeis imposito. F.
- 7 quo perfectum opus non erat. F.

- 9 utraq. parte munitione. F.
- 16 horum enim multitudine. F. *
- pag. 368. 5 eo deuenit. F.
- 9 haberet. G. P. C.
- 11 quia facta munitione. C.
- pag. 369. 2 hoc quidem. F.
- 15 Erat obiectus portis Eritius. V. Petrus Victorium, Var. Lect. lib. xx i v. cap. 1. Vbi quid sit Eritius, Sallustij, & Varronis, auctoritate ostendere conatur.
- 27 munitionem enim, quam F. G. C.
- pa. 370. 23 receptu consulebant. G.
- 26 eundem cursu confugerent. C. *
- pag. 371. 3 angustijs portis, atq. ijs a Cæsaribus militibus.
- 11 Duobus his unius diei prælijs Cæsaris desiderati sunt. milites ~~ccccix~~, & notique equites Romani ~~ccc~~, & Tuticanus Gallus senatoris filius, & a Placentia, C. & a Puteolis C., & a Capua x. sacri uiri, & x. tribuni militum, & centuriones ~~xxxii~~, sed horum pars magna in fossis &c. C. G. P. F.
- 21 lauream prætulit. F. G.
- pag. 372. 5 causam fuisse cogitab. F. G.
- 5 non hæc addebant.
- 8 recordabantur, quæ paruulæ sæpe, causæ. *
- 11 in exercitum. F.
- 29 qua felicitate. G. P. C.
- pag. 373. 3 exercitius potius, quam sua. C.
- 4 securi se ad dimic. G. locū se tantū. P. rectius.
- 8 interpolasset. F. interpellasset. G. interpellauisset. P.
- 20 quod esset factum. C.
- 20 nonnulli, ratione permoti. C.
- 28 ante iter factum. C.
- 29 His exploratis rebus. C.
- pag. 374. 14 prælio distinebat. Hinc. F. distinebat, Huic. P. *
- 26 eius milites. F.

utraq.

M 3 qui-

pag.375. 3 quibus ad insequendum.C.
 4 fore præuiderat.G. C.
 28 distractum.F.
 pag.376. 2 Oricumq.oppugnaret.C.
 5 & quid fieri.G.C.F.P.
 17 ne occasione temporis deesset.C.C.
 18 Apollonia a directo.F.G.C.
 20 etiam ex improuiso.G.C.
 27 dimissis,quibus prælio.C.
 29 reddebant.G.C.
 pag.377. 1 auertebant.G.C.
 26 se non confidere munitionibus opidi, si ce-
 leriter non succurratur. F.
 pa.378. 10 & diripiendum.C.
 18 Metropolitaram.G.C.
 21 quæ non Cæsari.G.C.
 pa.379. 11 in concilio.G.C.
 27 iudicandum de ijs.G.C.
 28 ipsis non interfuisent.C.F.
 30 intra præsidia.G.C.
 pa.380. 14 propius suis locis.C.F.
 25 viii.millia.F.
 pag.381. 1 Pompeius castris colle habitis ad.C.
 3 uidebatur,expectans.F.G.
 16 Cæsar ad suos.G.F.C.
 18 si enim ut semper deposcimus, sumus,G.C.
 19 nostris,id quod.F.C.G.
 27 parati in prælium. F.*
 pa.382. 20 ex colonis transpad.P.F.
 pa.383. 24 quæ summa erat hominum.F.G.
 29 ex iiii acie G.C.F.
 pa.384. 22 simul respiciens ad Cæsarem.C.F.
 pag.385. 2 aciesque discinderetur,atque.C.
 6 exinanirentur.F.
 10 qui studio pugnae incenduntur.F.
 12 ut signa undiq.côcerneret.C. sed.Côcineret,
 rectius.Ita paullo infra, 394.Tātus exercitus
 cla-

clamor,& signorum sonus, exauditus est,*
 16 non occurri a Pompeianis.C.
 19 ut non con sumptis uiribus.C.
 26 cornu intenti,ut erat imper.F.
 pag.286. 2 quam constituerat. F.
 10 pugnantes etiam tum, ac resistentes in acie,
 Pompeianos.G.C.
 22 ab iisdem nauib. acies Pompeiana. Corrupta
 lectio forte, Nauiter.*
 26 alijs quam maxime diffusis.C.diffusus. F.*
 pa.387. 27 requirerent.F.
 2 equo concitato. F.
 4 paucos suos ex fuga. F.G.C.
 14 uniuersi simul Larissam uersus.Ex uetustissi-
 mo codice,Petrus Victorius, Vniuersi iuris
 eius Larissâ uersus,legit,Iuris eius,loco,Iu-
 ris fortunæ,aut condicionis, dictum putans,
 Var.lect. l.I x.c.24.
 15 qua re animad. F.C.G.
 30 atque ad terram arma proijcere. F.
 pag.389. 4 militibusq. suis comédauit. c. qd si,Mádauit?
 20 Syllæ dederunt.F.
 pa.390. 19 quæ sunt aptæ ad incendia.G. F.
 21 ex quibus erant xx.rostratæ.F. C.
 23 opidum defenderent.F.
 29 pari,ut antea.F.
 pa.391. 13 fingi id a legatis.
 19 & quantumcumque itineris.C.
 pa.392. 16 naues soluerunt.F.
 30 pro eius hospitio. F. (peius.C.
 pa.393. 12 ne,sollicitato exercitu eius, regionem Pom
 29 ut ijs testibus ea summa.G.
 pag.394. 1 quod fasces ante se ferret.C.
 7 confecerat.Ipsi uero necessario Ephefi tene-
 bantur, quia nauigantibus Alexandria sunt
 aduersissimi uenti.c.Etefius, legend.
 pag.397.6 multi pœna capitis.

- 14 stipendia augendi causa. C.
 17 inueterauerant. Hi omnes, compluribus Alexandriae bellis, Ptolemæum &c. G. F. C.
 pa. 398. 19 in hac una sunt Insula. C.
 20 & uici opidi magnitudine. C.
 23 a quibus tenetur. C.
 26 Pharum comprehendit. C. F.
 pag. 399. 4 nec tractu opidi. F. G. C.

I N A. H I R T I I

L I B. I. D E B E L L O A L E X.

- pa. 400. 10 classem arcessit. F. G.
 16 firmæ essent, testud. Carr.
 pag. 400. 1 quod utrumque palus. F. G.
 15 opponi possent. G. F. *
 20 Præterea alias ambulatorias. F. G.
 21 subiectisque eas totis. F. G.
 22 directis pluteis. F. omnes, quos uiderim, codices, Plateis habent, præter hunc unum Florentiæ excusum, qui Pluteis quæ uera plateæ, æ germana, lectio est. non enim plateas dirigebat, neque per directas plateas, ambulatorias turres in quacumque erat uisum patræ, mouebant, (qui enim hoc fieri poterat?) sed per directos pluteos. Quorum qui formam nouerunt, atque usum, nihil habere dubitationis possunt, quin ita legendum arbitrentur. *
 pag. 402. 3 receptis: Cæsarem. G.
 18 Nilum pertinentes. F.
 20 subsidet. G. F.
 pa. 403. 17 Casum periculi omnes. G. P.
 19 celari Alexandrinos. F. *
 27 ut tum mihi de sendendi. F.
 28 multauit. oratio. F.
 pag. 404. 3 pluteis fossis, æquam. G. Ita paullo infra: Ad fodiendos pluteos animum conferat. *
 loco-

- 19 locorum, & ædificiorum notitia. C.
 20 procurfuros. G.
 pa. 405. 12 atque omnem classem. G.
 14 tum longius. F.
 16 aquandi causa, remiges in terram exposuit. P.
 17 nonnulli ex eo numero. G.
 27 & quod post horam x. G. F.
 30 quæ neque. F. G. *
 pag. 406. 5 collata. F.
 8 ne turpem. G.
 17 altera, alteraque perturbata deinde. F. G.
 22 suis nauibus Alexandriam. G. P.
 24 classiariorum, & nauigiorum, se uictos. G.
 26 ut ex ædificijs. F.
 pag. 407. 2 constituerunt.
 8 quotidiano usu. F. G.
 9 domesticum usum. G.
 12 Erant in omnibus. G. F.
 24 apertas complures. F.
 pag. 408. 1 magnitudinem, pleræque apertæ.
 10 quæ quamque sequatur. F.
 21 quod ij, qui transissent. G. eis, qui. F.
 29 uideris, inquit, Cæsar. F.
 pag. 409. 1 potueris explicare. F.
 3 Hostes (inquit) G. (mi. P.)
 11 nullæque remis. G. nullis remi. F. nullius re-
 17 aut in opere, aut in pugna. F.
 23 nostris enim prorsus P.
 27 effugium dabatur ullum, omniaque.
 27 reliquis etiani esset cauendum. F.
 pag. 410. 9 neque flexi ad uirtutem, tanta multitudine, hostium uiri uirtutes nostrorum possent adæquare. F. locum, scæde inquinatum, nõ male restituisse uideare, si ita legas: Neque flexi ad uirtutem tanta multitudine hostium uires; uirtutem nostrorum possent adæquare. Ita perficias, duarum litterarum commutatione, adie-

- adiectioe vnus, ut aliquis sensus erui possit. qui nullus extare antea uidebatur. *
- 10 capiuntur hoc proelio x. biremes. F.
- 19 munitionibus & opidum. & illam, & urbem.
- 23 alteramq. insulæ. G. atque in alteram. F.
- 25 qui primus. G. F.
- pag. 411. 5 uenerunt hi pulsi. C.
- 8 potuerunt: quamuis esset dissimile aliorum, Atq. Alexandriae genus ædificiorum. G. potuerunt. Erat non dissimile, atque Alexandriae genus ædificiorum. F. *
- 14 accidit. Nam qui se. G.
- pag. 412. 7 ope effecto, nulla oio scapha egredi posset. F.
- 12 confiterunt. Pugnabatur a nostris ex ponte, ex mole, ab illis exq. area. F. & G.
- 23 sineq. ratione. G. sine ratione. F.
- 24 Alexandrini plures ex nauibus. G. F.
- pa. 413. 11 eleuati scutis F.
- 14 uersatus: postquam &c. G.
- pag. 414. 1 fecerint, in operibus hostium expugnandis, in prelijsq. quotidianis quãdocumq. fors obtulerat, procurrentibus, & erumpentibus studijs militum. G. manea lectio.
- 24 si quo facto. G. F.
- pag. 415. 7 at regis animus. G. F. P.
- 18 delusa fuerit. F.
- 27 erat) commertum. F. G.
- pag. 416. 2 Præficit huic. G. præfecit. F.
- 18 Sub id tempus. F.
- 22 accersendas magnas copias. G. cum magnis copijs. F.
- pag. 417. 7 pacarat. G.
- 13 a mari adiungitur. F.
- 26 interfecit. F.
- pa. 418. 13 planicie ex omnibus. G. F.
- 16 obiectum flumini. G. F.
- 28 certarent. G.

auerfi

- pag. 420. 3 auerfi ex flumine. G.
- 27 nauem, multitudine. G.
- pag. 421. 1 atque ea parte. F. G.
- 18 maiorique ex duabus. G. F.
- 24 confirmaretur regis imperium. G.
- 27 regnum, & imperium. F.
- 11 imperata se facere. G.
- 12 posse perfoluere. G.
- 23 xxxvi. ipse secum. G.
- pag. 423. 9 statueret. G.
- 14 putaret. G.
- 15 audacius in Armenia. G. F.
- 23 pertingens in Armeniam. G.
- pa. 424. 16 obuersari. G.
- 19 administraret. Pharnaces. F.
- 30 ratione media. F. G.
- pag. 427. 7 dissensionibus confecta. F.
- 9 Nam & castella. F.
- 20 sociorum: & cum. G. F.
- 23 se reliquis ex fuga collectis. G. F.
- pag. 428. 4 quæ sæpe. F. G.
- pag. 429. 4 difficultatesque & hiemis. F. (nauit. F.)
- 6 ad Q. Calenum, uti sibi classem mitteret destituit. F.
- 10 magnitudine satis iusta. F.
- 12 his adiunctis nauibus longius. G. Ita uidetur esse legendum.
- 15 legionarijs. G. F.
- 23 nostrorum erat præsidium. F.
- pa. 430. 13 fortuitæ dimicationi. F.
- pag. 431. 4 uelis uix profugit. G.
- 8 capit eo proelio. G.
- 13 Erat Mæum, nobilissimum, regionum earum. opidum. F.
- 15 dederunt. comperit ipsum Octauium. F.
- 23 Paleopharfali. G. F.
- pag. 432. 2 uel mutuis signis. G. F.
- 3 dissimulabant. G.

nihil

- pag.433. 3 nihilominus famen oderant. G.F.
 5 acceptum ferebant. F.
 6 erat interpolatum. F.
 7 & ipso defectu, & sumptu. G.
 15 insolenti uoluntate. F.
 27 festertia sedaturum. C.F.
 29 coque ipso die, tempore pro meridiano. F.
 pag.434. 6 Munatius Flaccus. G. Minutius, Flaccus. F.
 Munacius Plancus, ut noster habet legendum uidetur.
 25 enim aut in provincia natus. F.G.
 pa.435. 27 ut diuturnitate. G.
 pag.436. 5 qui si maxime. F.G.
 9 dubius animi F.
 23 aqua autem ratione defectum habere instituit. quos ex omnibus &c. G. quem autem Romę defectum. F. Aut manca, aut deprauata lectio. Aequę autem Romanorum defectum instituit, quos ex omnibus &c. P. siue innixus ingenio, siue adiumento ueterum exemplarium ita Parisienses emendarint. aut quisquis ab illis excusum librum edidit, huius loci restituti laus penes uidetur constituisse.*
 23 cum ad oppidum Leptim. G.
 29 Carbonam. G.F.
 pa.437. 29 haberet, cuius frequens regionis conuentus. G.F.
 pag.439. 1 cum Cassius contra, pro castris suis, Aciem intruxisset, loco superiore, causa &c. F.
 pag.440. 5 emisit, quod sibi usui fore credebant, si &c.
 pag.441. 3 Et, cum non tantum inducias faceret, sed prope iam constituta opera complanarent. G. non tantum indutijs factis. F.
 pa.442. 13 existimabat. F.
 27 finitimosq. omnes, qui. G.
 pag.444. 3 affuisse. G.
 8 excusationem imprudentię. G.

esset:

- 12 esset: tamen se concedere. C.F.
 18 legionem autem eam, quam. F. unam, quam. G.
 21 adduci iussit. F.*
 pa.445. 14 qui fuissent in se officiosi. G. Quę germana lectio est.
 26 remitteret. G.
 pa.446. 11 positum ipsum. F.
 21 refectum operibus. G.
 pa.447. 28 & eo loco militum cohortatione. Coartatione, omnino puto legendum. Quid enim Cęsar cohortationem Pharnacis irrideret? quam neq. consistente agmine procul exaudiret? cum quidem militi in pręruptam uallem descendendum, & subeundis, arduis collis esset. id quod fieri, sine tumultu, & clamore, nullo modo poterat. Ita autem legi debet, & antecedentia uerba, & subsequētia, ostendunt: sed nihil temere affirmo.*
 30 in pręruptam descenderat uallem. G.F.
 pag.449. 5 eoq. subiri periculi. G.

IN A. HIRTI

LIB. DE BELLO AFRIC.

- pag.451. 1 quę abest a Lilybæo. G.F.
 22 confident. F.
 pag.452. 9 captiuus cum peruenisset. G.
 pag.453. 8 refugerentq. in opidum. G.F.
 pa.454. 19 imperabat unicuique. præcipiebatq. G.
 pag.457. 8 Cęsar se moueret. G.
 9 discernendum uideret. G.
 25 pilum cursu. G.P.
 pa.458. 22 porrigi alternis. G.P.
 pag.459. 4 occurrit hoste suis. F. A t hostes suis. G.F.
 6 equitibus recipientes. F. G.P.*
 12 defatigati. G.F.P.

legio-

pa.461. 12 legiones iix, & equitum xv. millia esse num
 ciabantur. F. G. P.
 17 ferrum plurimum. F.
 18 importatio. F.
 27 uacuatus. F.
 30 in sua praesidia congefserat, p. in sua castra.
 pag.462. 1 & eo parato. F.
 2 alteras cohortes G. P. F.
 5 plaustris deligatos Hadrumetum. F. G. P.
 18 priuatusq. adolescentulus. F.
 pag.463. 5 ab Utica in Mauritiam. F.
 pa.464. 28 sed legatum. F.
 pag.465. 5 cum antea stare constituisset. F.
 9 sine ulla mora, ac sine excusatione.
 12 penitusq. euertit. F.
 15 futurum: ipse in tanta. G. P.
 pag.467. 6 minutis praesidijs. F. ita infra, fol. 481. 19. ut sit,
 Minutis pro paruis, acceptum. Sic, Minuta-
 tim, pro paullatim, pa. 498. 5. G. P.
 17 ad terram defixo. F.
 pag.468. 5 erant, praecipit. F.
 23 ut sine defensoribus aditum aduersarijs pro-
 hiberent. F.
 pa.471. 14 simulatq. G. P.
 pa.472. 27 extra castra. F.
 30 decliuitatem. G. P.
 pag.473. 6 apud quos ultimum praesidium. F.
 8 adscendit, in unum quemq. F.
 12 commoratus Caesar, perspectaq. &c. F. G.
 27 passibus M. D. P. G.
 pag.475. 4 conuulneratisq. F.
 pa.477. 22. ita percussus. F.
 pag.478. 7 nam uigiliarum signo confecto.
 23 contactis, protegebantur. F. G.
 27 pertinentibus omnibus corruptis.
 pa.479. 12 magna suspensione. G. P. magis. F.
 16 illatum Scipioni, additumq. animum. F. intel-
 lectum.

lectum. G. oportere F. p. si legas Neceffe, ali-
 quid desit neceffe est. Flor. tamen habet, Ne-
 cesse. ut praeterea post montem, colleq. su-
 bito se Caesari ostenderat, & equites in oc-
 culto collocauerat. C. F.
 pag.481. 2 hoc hac ratione. F. p. G.
 20 Caesariani, qui uniuersae. F.
 28 occiderunt. F.
 pa. 482. 28 constitutam. Quapropter, C. Auiene. P. G.
 pag.483. 7. Tufci Saliene, T. Aliene. F.
 16 singulos, no amplius singulis additis seruis. F.
 27 eoufque, quo telum. F. G. P.
 pag.484. 9 occasione accepta. F.
 16 cum autem eius sermonem nuncius ad illum
 referret. &c. G. P. cum nihilominus nuncius
 ad se referret. F.
 18 quae uellet, ipse peragere. G. P.
 pag.485. 5 & super alium quendam excelsum natura lo-
 cum. F.
 9 constitit. G. P.
 28 acies media a legionarijs. G. P.
 pag.486. 3 auxilios. G. F. P.
 6 praeterea numidas. G. F. P. propterea. F.
 17 habuit in sinistro cornu legionem XL. & IIX:
 in dextro cornu XXX. & XXIIX: XIV,
 XXXI I, & XXVI. in media acie: ipsum au-
 tem &c. G. P. F.
 23 & ita collocarat, uti suum dextrum latus mu-
 nitionibus adiuuaretur, sinistrum autem e-
 quitatus hostium multitudini resistere pos-
 set. F. Melior lectio, ni fallor, & clarior. *
 pa.487. 28 excursionibus officere non intermittit,
 29 & iugone a Caesare. F.
 pag.488. 6 ab Utica progressus. F. G. P.
 12 peruenit. at Aquila. F.
 20 Hadrumetum ex Cothone. F.
 pa.492. 14 Leuisq. armatura. P.

passus

- 26 passus horis. G.P.
 pa. 496. 23 Thebennam. P.G.
 pag. 498. 9 minutarimq. cedebantur. E. Cedebāt, alij ha-
 bent, ut sit, paullatim, ac sensim, cedebant.
 Non optimus auctor Latinitatis supra, eadē
 significatione, erat aduerbio Minutatim u-
 sus; & Minutis praelijs, hoc est, paruulis.
 pa. 499. 26 Quo postquam Cæsar uenit, & animaduer-
 tit, aciem pro uallo Scipionis, contra ele-
 phantos, dextro, sinistroque cornu collo-
 catam. F.
 pa. 501. 10 Quo postquam peruenerunt, eaq. ipsi ab Iu-
 lianis teneri uident. & c. P.G.
 pa. 505. 23 Luncio Regulo. F.G.P.
 29 idem Cæcinæ. P.G. Item. F.
 pa. 506. 12 inducturum. P.G. inducturum. F.
 15 ex suo merito. F.P.G.

LECTORI.

- SCIENDVM est, priore numero folia, secundo lineas
 significari
 C. Carrariensis codex est, qui scriptus idem, & antiquissi-
 mus est
 G. Griphij, mini mæ formæ, qui ex uetusto admodum exem-
 plari, est excusus, Lugduni
 R. impressus LX. ab hinc anno Florentiæ.
 P. Parisiensis
 V. uel, V. asc. excusus Lutetiæ, a Vascofano

IN
 COMMENTARIOS
 C. IULII CAESARIS
 Index Alphabeticus.

A	<i>Actius Rufus</i> L. Afranium pro ditiōnis postulat	379
B	<i>BIES</i> in Britan- nia non prouenit	<i>Actij Vari Pompeiani</i> delectus.
C	pag. 104	253. fuga, ibid. cædes
A	<i>Absentia uehemen-</i> <i>tius hominum mentes per-</i> <i>turbant</i>	<i>Actius Varus</i> Tiberonem ap- pulsu Africa prohibet 265. Fius copias. 343. Eiusdem ca- stra
A	<i>Absentis etiam perinde, ac præ-</i> <i>sentis Ariouisti crudelitas in-</i> <i>metur Sequanis</i>	22 320. 321. periculum, clades, astutiaq.
A	<i>Acarnania Cæsari subdita</i>	361
A	<i>Acco Senonum princeps</i>	133
A	<i>Eius supplicium</i>	157
A	<i>in Achaia & Dyrrachio a Cæ-</i> <i>sare gesta</i>	362. 363
A	<i>Achillas præfectus regis Ptole-</i> <i>mæi ad occidendum Pompe-</i> <i>ium missus</i>	393. Idem exerci- tus Alexandrini dux aduer-
A	<i>Ad exercitum manere</i>	129
A	<i>Ad bucillus Gallus Allobrox-</i> <i>us Alexandrini dux aduer-</i> <i>sus Cæsarem</i>	395. Eius cru- delitas 396. copias, ibid. Ale- xandriam occupat 397. cum Cæsare confligit 398. interi- tus
A	<i>Ad cannuanni seu Adiaronni re-</i> <i>bellio ac mox deditio</i>	71
A	<i>Adiutor ualetudinario datus.</i> <i>pag.</i>	366
A	<i>Adolescentes facile traducun-</i> <i>tur</i>	180
A	<i>Aduatici, eorumq. res</i>	47. 54
A	<i>Ad uersatum uictori Cæsari nõ</i> <i>fuisse, non magnum esse offi-</i> <i>cium</i>	444. 445
A	<i>Ad uesperascere</i>	526

INDEX

<i>Adua</i> , templorum	394	<i>nia</i>	70
<i>Aedificia Gallorum</i>	149	<i>Aerarium sanctius</i>	254
<i>Aedui</i> , pop.	24	<i>Aerei nummi, & anuli ferrei</i>	104
<i>Aeduum auctoritas ac potestas & mox calamitas</i>	139	<i>nūmo apud Britannos</i>	104
144. 145. 150. 163. clientes		<i>Aes apud Britannos non nascitur</i>	ibidem
203. tumultus ac seditio	177	<i>Aestimatio rerum & solutio arbitraria ex decreto Caesaris, & quissima</i>	340
<i>Aeduum lex de magistratibus suis</i>	190	<i>Aestimatio rerum & possessio num in angustia fidei</i>	328
<i>Aeduum rex cū Arionisto</i>	22	<i>Aestus maris bis incitatus xij. horarum spatio</i>	65
<i>cum Aruernis</i>	20.	<i>Aestus marini vis</i>	102. 103
<i>Bituribus</i>	161.	<i>Aestus maritimos maiores con- citat plena luna</i>	91
<i>Roma.</i>	7. 11. 12. 22. 24. 25. 30. 32. 101. 129. 134. 177. 176. 183. 184. 185. 190. 196. 213. 257. 258. 270.	<i>Cū Heluetijs</i>	7. 8. cum sequanis. 139 140
<i>Argimurum</i> , op.	476	<i>Aerolia a Caesarianis ducib. recepta</i>	349
<i>Aeginium</i> , op.	377	<i>Afranij & Petrei res</i>	269.
<i>Aegus Gallus Allobrox apud Caesarem perfidia accusatus</i>	363 364.	<i>an Pompeium trās fugit</i>	365
<i>Aegri militis ingens animus adversus hostes</i>	154	<i>Afranij mors</i>	509
<i>Aegypti munimenta</i>	416 417	<i>Afraniata legio</i>	570. Vide, Petreius.
<i>Aegyptus & Alexandria Caesar potius</i>	421	<i>Afri, insidiosa natio</i>	456
<i>Aegyptiae classis Pompeiana profectus Pompeius filius</i>	330	<i>Africae calamitas</i>	478
<i>Aegyptij milites a Caesari insidiantur</i>	395	<i>Africae Caes. copia</i>	497
<i>Aequinoctialis navigatio periculosa</i>	110	<i>Africus uentus</i>	102
<i>Agraria sectura in Aquina</i>		<i>Afrorum mos in frumentis suis in specubus subterraneis condendis</i>	490
		<i>Agar, opidum</i>	491. 498
		<i>Agri-</i>	

INDEX

<i>Agenticum, opidum</i>	157. 164	<i>lertia, et industria.</i>	401. 402
<i>Agger ex lateritijs muris confectus.</i>	307	<i>Versuvia</i>	411
<i>Agri priuati olim Sueuis nulli</i>	75. Germanis	<i>Alexandrini Romanorum potius iam suspectam habent</i>	402
<i>Agros a finibus suis latissime uacare pulchrum ducunt Sueui.</i>	76	<i>Alexandrinorum techna aduersus Romanos.</i>	ibidem
<i>Ahenobarbus. Vide, Domitius.</i>		<i>Alexandrinorum diuisio</i>	403
<i>Alacritas animi, pugnae studio incenditur</i>	385	<i>Alexandrinorum animi fracti.</i>	406
<i>Alba, opidum</i>	255	<i>Alexandrinorum classis aduersus Caesarem, & contra</i>	408
<i>Albens caelum</i>	285	<i>412. 413. uincitur</i>	410
<i>Albici contra Caesarem a Massiliensibus. acciti.</i>	267. 279. 299	<i>Alexandrinorum fuga & caedes.</i>	419
<i>Albicorum uirtus</i>	279. 301	<i>Alexandrini Caesari deduntur.</i>	421
<i>Alces feræ</i>	147	<i>Alexia Mandubiorum op. ad Alexiam opera Caes.</i>	201
<i>Alduadalis uel Alduabis</i>	25	<i>Alexiensium obsessorum perlepitur</i>	421
<i>Alexandria ciuitas a Caesare capitur</i>	421	<i>Alexiae cladis memoria</i>	233
<i>Alexandriam usq. Pompeium Caesar persequitur</i>	395	<i>Alexiae obsidio Caesarianis difficilis</i>	358
<i>Alexandria, receptus fugitiuum Romanorum</i>	397	<i>Algaiumentis in partum data.</i>	464
<i>Alexandriam Achilles occidit</i>	ibid.	<i>Alienus Siciliae praetor (sic enim magis placet scribi, quam Alienus.)</i>	451
<i>Alexandria incendio tuta</i>	400	<i>Allienus proconsul Caes. com- meatum in Africam mittit.</i>	470 471
<i>Alexandriae descriptio</i>	402. ferulitas	<i>pag.</i>	470 471
<i>Alexandrina licentia</i>	397	<i>Allobrogum animus erga Romanos.</i>	4
<i>Alexandrini belli initia.</i>	99. dein.	<i>Allobroges ad Caesarem confugiunt. 7. frumentum Heluetijs dare</i>	
<i>Alexandrini ad prodicionem accurrunt</i>	417		
<i>Alexandrinorum diligentia, sol-</i>			

INDEX

adare iubentur 19. sollicitan-	Ana, opid.	269.
tur.	197 anartes, pop.	146.
Allobroges duo fratres, viri no-	ancalites Britannia pop.	109
biles a Cesare ad Pompeium	ancona opid.	253
descriunt	363. 380 andes, op.	57. 61. 160
Alpium transmittendarum dif-	androsthene Thessaliae praetor	
ficultas	58 pag.	377
alber & alteri	17. 514 animaduerso non ubique exer-	
amanantia	353 cenda	364
amanus mons	347 animarum immortalitas	141
ambacti equitum Gallorum	141 animus Caesaris altus & ere-	
ambarrorum ad Caesarem lega-	Etus	455
ti	7 animus indomabilis Caesariano	
ambiorum deditio 46. eorum	rum militum	168
potestas	40 animi fortitudo maximum ho-	
ambitates Galli	63 minis praesidium	345
ambiorix & Catiuulcus Ebu-	animi magnitudo facillia ex dif-	
num principes	111 ficillimis facit	53
ambiorix Caesa. beneficiarius.	animos ad audendum faciennia	
pag.	117 323	
ambiorix fraus & perfidia ad	annij Scapulae mors	435
uersus Romanos. 113. 114.	annonae difficultas ut ingraue-	
115 117. 119. 133	scar	277
ambiorigem ulcisci & debellare	annotinae naues	102
Caesar statuit.	134. 149. anserē Britanni nō gustāt. ibid.	
229	antecursores Caes.	256
ambiorigis mira fuga.	145. antesignani equitibus immitti.	
156	374	
ambinarii	79 antiochi Comageni auxilia Po-	
ambracia	350 peio	330
ambruareti Aeduorum clien-	antifij Turpionis Quinctique	
tes	2. 3 Pompeij monomachia	526
amicitia pop. Romani federatis	antonius Caesarianus. 243. 329	
ornamento debet esse & pra-	330 343 346. 353	
sidio, non detrimento	51 antusate Galli	58
amphilochi a Cesare recepti.	axulus ferreus pro numismate	
pag.	361 104	

Apol.

INDEX

apolloniam Caesar recipit	535	aratores stipendiarij, milites fa-	
apolloniatas populi	ibid.	Etii	461.
apolloniae commoditas Caesari	in nemorandis hostib.	47. 48.	
pag.	375 ardar Ro. militum	169	
aponiana insula.	450. 451 arduenna silua	99. 148.	
apfus flu.	336. 339 arcemici, Volcae	161. 162	
in Apuliam Caesar proficiscitur	arelatenses naues Caes.	268	
260	arguetius Caesarianus	517	
apuliae grauis autumnus	329 artarates Ariobarzani frater.		
aqua dulcis ad litora marina	443		
pag.	404 ariminum, opidum	251	
aquae auertendae labor	403 ariobarzanes D. equites Pompe-		
aquae dulcis magna uis inuen-	io suppeditat	330	
ta	405 arionifius Germanorum rex	1	
aquae & ignis interdictio	157 usque ad	117. 129. 139	
aquae inopia Pompeiani labo-	arnus concrepandi mos apud		
rant	359 Gallas	171	
aquam usque ad caput subeunt	armis despoliari timent Adu-		
Caesariani, ut cum Britanis	vici	55. 56	
decerent	91 armorum officinae Alexandria		
aquilaria, locus in Africa	313 instituta	401	
aquiliferi Caesariani moribun-	armorum similitudo nonnum		
di fortis animus	367 quam fraudulenta est.	*	
aquiliferi decime legionis uir-	armati concilium Gallorum	130	
tus	89 armenia minor Deiorari regnū.		
aquasania, tertia Galliae pars	422		
pag.	69 armoricae ciuitates	129 204	
aquitaniae limites	1 ars, locorū angustijs impedita	9.	
aquitaniae pars maxima sese	arsinoe Ptolom. regis minor fil.		
Crasso dedit	73 pag.	402	
aquitania Caesar ipse adit	140 artomici pop.	161	
aquitani in copijs Caes.	270 aruernorum, & Aeduorum fa-		
aquisanorum clades	73 Etiones	20	
aquisanorum rebellio aduersus	aruerni & Rutheni a Fabio		
Romanos	71 max. superari	31	
arar fluius	7 aruernorum timor a Cesare		

N 3 pag.

I N D E X

pag.	161.162	A. Valgius	518
Arundinum radicibus passus		A. Varro Pompeianus	340
qui.	363	Aurigarum Britannorū in pra-	
in Asiam Caesar proficiscitur.		lijs mira dexteritas	93
pag.	449	Aurium desectio in minoribus	
Asculum op. a Caesare recipi-		supplicij	160
tur.	255	Ausci Aquitani Romanis dedi-	
Ascurum opidum.	463	ti.	73
Asparagum Dyrrhachinorum		Ausetani ad Caesarem transeit.	
op.	347	pag.	281
Aspasia castellum.	526	Auspiciorum & religionum ob-	
Asprenas proconsul.	499	servans pharnaces	447
Asta opidum Caesari se dedit.		Autumnus gravis	329
pag.	534	Auxiliaribus copijs Crassus nō	
Ategua opidum 516. capitur.		multum fudit	72
pag.	523	Auximum opidum	253
Arrebatas	40.47.50.204	Axona flu.	41.43
Auaricum op. Biturigum.165			
166.168.175.187			
Auaricenses	187	B ABILVS	517
Auaricia commenta.	347	Bacenis silua	138
Auariciae imperatorū malū	28	Baeis flu.	438
Auctio banorū Iubæ regis	509	Beturia	524
Auctoritas victori adest	417	Bagrada flu.	314
Auctoritas & timor Romani ex		Baleares insule.	463
ercitus apud Barbaros	83	Balisha turrem deiciens	518
Audax facinus Fabij religni.		Barbarorum mos in castris fi-	
pag.	321	gendis	135
Auicenus trib. militū ignominio		Barbaros se uocant Morini	86
se a Caesare mittitur	482	Basilica	433. 434
Aulceri Romanis dediti	327.	Barauorum insula	79
rebellant	67.203	Belgae	9.38.39.41
A. Bebius eques	527	Belgae Gallo. fortissimi	1.245
A. Clodius	384	Belgarum in Romanos coniuira-	
a Fōteij ignominiosa misto	535	tio	38.41
A. Gabinus	330	Belgarum fuga & cedes	46
A. Trebellius eques.	483	Belgarum in Britanniam com-	
		migratio	105

Bel.

I N D E X

Belgium	111	Berones Cassiani	434
Bellandi cupidi Heluetij	2	Bessi in copijs Pompeij.	240
Bella paruis momensis, magnos		Bibracte, opidum Aeduarum.	
casus admittunt	258	15. incenditur	191
Belli communes, casus	372	Bibrax, Rhemorum opidum	41
Belli euentus milites praemia sui		Bibracte se Gallorū cōciliū	196
laboris expectant	319	Bibroci Britanniae populi	109
Belli exitus durissimi. *		Bibulus triginta naues Caesaris	
Belli ius	24	incendit 332. eiusdem odium	
Belli iure in captos victor		in Caesarem 332. 338. crude	
necisq. potestatem habet	477	litas in Caesarianos 338. 339	
Belli de summa iudicij ducis ef-		mors 338. Filij eius duo oc-	
se debere, non militum	28	cisi	397
Belli ratio noua & inusitata.		Bigerrones Romanis dediti	73
pag.	357.358.359.60	Bithiniae ac Ponti compositio Ca-	
Bello aetate inuiles, Cimbrico		sari difficilis	442
bello apud Gallos comesti.		Biturigum res 160. 161. 216.	
pag.	206	217	
Bello inuiles eijciuntur		ibid.	
Bellum sectantes: oij & praeda		Binus Curius Caesarianus. pa-	
gratia	68	gina	260
Bellum confidi nollet, qui licen		Boiuognatus Neruorū dux	51
ria peccandi gaudet	436	Bogud Mauritaniae rex a Cassio	
Bellum sine magistratus et prin-		in auxilium uocatur	438
cipum consensu veri non pos-		aduersus Marcellum pugnat	
se	227.228	439.440. a Pompeio filio in-	
Bellica porta P'ticae	314	festatur	463
Bellica laude semper inelyri		Bogud, rex, & P. Sinius Cirrhæ,	
Gall.	129.158.204	Iubæ regis opid. tuadūt	464
Bellidenses Caes. se dedunt.	335	Boia, opidum	166
Bellocaffi populi	203	16. Aeduis attributi	18
Bellonae templum	443	Boiorū opidum, Gergobina	163
Bellouaci, eorumq. res	40.44.	Bona Iubæ regis sub hasta uen-	
45.195.203.218.223.224		dira	509
225.227.228		Bos cerui figura	147
Beneficium maximū, q. Romani		Bosphori rex constitueris Miulri	
exteris conferre possent.	30	dates Pergamenus	449

N 4 Br -

I N D E X

Brachium ad flumen Salsum	Cæsar Antonio adest inauguratus
Pompeius facit	518
brannonij	203
brannonices.	ibid.
bratuspamiuum	Bellouacorum
opidum	45
britanie descriptio, & Britano	ritus 46. 86. 87. 90. 91. 92.
ritus	95. 96. 102. usq. ad 110
britanniam discipline ergo ad-	bant Galli.
	141
brundisium opid. circaque res	gestæ 261. 263. 329. 342
brundisium	263
brutus adolescens Caesarianus.	162. eius classis aduersus
Massilienses	300. 301
bursaulenses pop.	523
buthrotum, op.	337
C	
C ABILLONVM, & Ma-	tiscona
	213
Caburnus Allobrox	197
cadavera hostium pro cespite	pag.
	532
caeteres populi	204
cadurci	ibid.
cæcilius Niger Barbarus Pom-	peianus
	534
cæcina Cæsar ignoscit	533
cæresi Germani.	40
Cæsar ad bellum a nobilibus ho-	minibus afflictis excitatur.
	pag.
	464. 465
Cæsar aduersariorum suorum	miseretur 443. 444. eos mul-
	rat
	510
	7. 138
	Cæsar

I N D E X

Cæsar Gallos consolatur	17. 18	Cæsa rem mari & portib.	336
Gallorum equitatus non ni-	mius fedit	Cæsar quam saepe & per quos	pacem tentauerit
	29		384
Cæsar hostes suos accusat, se pur-	gat	Cæsar tardior factus	68
	180. 181. 295. 296	Cæsar Rhenum transiit	86
Cæsar fugæ consilio sublatum	Cæsar quosdam tribunos militum	ignominia dimittit	483
Cæsar duntaxat esse per-	suadet	Cæsar quotannis in Italiam ibat	pag.
	413		97.
Cæsar ipse coram in prælio non	abest, sed in prætorio sedens	Cæsar suis aduersus elephantos	pugnandi rationem commo-
	imperat quæ uidentur, in		strat
	prælio se hostibus offert. 468		494
	485	Cæsar supplicibus libentissime	ignoscit
	Cæsar in mare se abiicit, & nan-		444
	do euadit	Cæsar una æstate duo maxima	bella conficit
	413		37
Cæsar legatos suos uiolatos ulci-	scitur	Cæsar uni militum scutum de-	trahit, & in primam aciem
	64		proiicit
Cæsar Marij affinis	469		52.
Cæsar milites suos uehementer	incusat	Cæsar contra Aduaticos	47. 48.
	27. 189	Cæsar contra Alexandrinos	398
Cæsar natura clemens, concursu	militum in scimitram propel-	Cæsar contra Ambianos	46.
	litur	Cæsar contra Ariouistum	22.
	236	Cæsar contra Belgas	38.
Cæsar nobilem hostem quæ igno-	bilem debellare malit	Cæsar non temere milites suos ho-	stibus obiicit
	414		452
Cæsar non temere milites suos ho-	stibus obiicit	Cæsar nouem annis iisdem fere	militibus usus
	452		251
Cæsar nouem annis iisdem fere	militibus usus	Cæsar Pompeio cæciliari uellet.	mel deliberat
	251		263
Cæsar Pompeio cæciliari uellet.	mel deliberat	Cæsar Pompeium ad pugnam e-	licere cupit
	262. 266. 333. 339		379. 380
Cæsar Pompeium oppugnare se	mel deliberat	Cæsar Pompeium terra arcet,	Pompeius
	263		448
Cæsar Pompeium ad pugnam e-	licere cupit	Cæsar contra Scipionem	450.
	379. 380		454.

I N D E X

454.472.474.475	ne deplorata	278.79		
caesar contra Sarracenos	70	caesa. consularis	27.328	
caesar contra Sueffiones	45	caes. continentia in pecunia	260	
caesar contra Venetos	62	caes. crudelitas	248	
caesar contra Vercingetorigem.	caes. cura de suis	33.169.283		
pag.	163	284		
caesaris aduersae res.	50.51.116	caes. dexteritas in plurib. reb. si-	mul obeundis	49
117.208.369.383.		caes. dissimulatio	189.364	
caes. aequitas.	295.296.328	caes. dolor de praeepto sibi popu-	litudo.	125.450.455.456.
caesaris altitudo animi, & for-		li honore, nepe consulatu.	251	
titudo.	468.	caes. eloquentia	214.215	
caesaris amor apud municipes		caes. Graeci sermonis peritia	224	
& milites.	253.279.437.	caesaris exhortatio	50.331.332	
438.		500		
caes. angustiae	91.92.161.163	caes. felicitas.	66.67.95.234.	
caes. ardor ac festinatio	465.	246.240.344.345		
466.		caesa fiducia	468.489.	
caes. astutia	126	caes. fortitudo	52.53	
caesaris audacia	52.53.394.	caesa. fortuna	91.344.345.	
395.		428		
caes. auctorit.	297.441.442.	caesaris gratia etiam apud ho-	stium milites.	289.290
519.		caes. gratia apud provinciales.		
caes. beneficentia	30	310.311		
caes. benignitas	509	caes. gratitudo	100.243.310.	
caes. bonitas	415	311		
caesaris celeritas.	6.7.8.9.80.	caes. humanitas	127.257.259.	
111.124.127.161.162.183		260.378.		
216.240.331.332.375.		caes. iactantia de robore legionis	Romanarum	537.538
450.		caes. incommoda, & res aduersae		
caes. clementia	34.90.91.216.	91.160.161.279.280.334		
288.305.344.414.415.		caes. incommoda, & res aduersae		
417.525.		91.161.162.331.334		
caes. commentarij ut scripti &		caesaris industria ac tolerantia.		
conrecti	214.237.242	161.162		
caes. consilium arcanum	458			
caes. consilium praesens in re po-				

Caesa.

I N D E X

caes. infamatio a Pompeia.	377	caes. opera ad Vxitam	481	
caesaris inimici	246.247.248	caes. opinio de hostibus a se se-	pius uictis	468
caesaris innocentia	28	caesaris patientia	467.471	
caesaris inopia	461	caesaris periclitatio	394.395.	
caes. inquietudo dum cum Pom-		428.		
peio decerter	480.481	caes. peritia in re bellica	88.	
caesaris iudicandi facultas.	239	89.469.		
240		caesa. perspicacitas.	99	
caesaris largitio	269.270	caes. postulata ab Ariouisto	23.	
caes. lenitas & mansuetudo.	239	24.		
caes. lenitas & mansuetudo.	239	caes. postulata a Pompeio.	248.249	
caesaris lex debitorib.	341	251.252.265.266.333		
caes. liberalitas	216.297.312	caes. potentia & auctoritas	21	
caes. memorabile factum in credi-		torum miseria	238.239	
torum miseria	238.239	caes. providentia	79.80.92.110	
caesaris metus apud hostes	62.	238.239.382.383		
63.259		caes. prudentia	11.12.41.42.	
caesaris modestia	32.33.55	78.79.89.90.128.129.216		
caes. munera ac munificentia.		229.258.364		
363.364.502.509.511		caes. querella de inimicis suis		
caesaris nomen apud barbaros	250.251.266.275.276	caesaris reditus in Italiam	243	
obscurum praes. Pompeij nomi-		244		
num	281	caes. sacerdotium	379.380	
caesaris odium apud quosdam		Rom.	243. vsq ad pag. 246.	
caes. opera ac munitiones ad A-		445		
lexiam	201	caesaris sententia memorabilis		
caes. opera ad Alexandria	400	534		
caes. opera ad Brundisium	262	caes. strenuitas	488	
caes. opera ad Ilerdam	362	caesaris timor apud hostes.	pa-	
caes. opera ad Massiliam	306.	gina	331.	
307.308		caesaris traieccio in Britanniam		
caes. opera ac munitiones ad Dyr-		pag.	88.	
rhachium	356.359	caesaris triumphii ornamenta.		
caes. opera ad Pharium	411	pag.	466.	

Caesaris

I N D E X

Caesaris uerba ad suos post clauduntur 464
 dem acceptam 372.373
 Caesaris uestitus in praelys 212
 Caesaris auxilium Galli implorant 21.22
 Caesaris castra oppugnata 127.
 372.
 Caesaris pro castris semper duae legiones exornabant 172
 Caesaris aduersae res Varronem abalienant 308. prosperae e contrario auimor addunt 323
 Caesaris aduersitas Romam nunciata, multos Pompeio adiungit 278
 Caesaris aduersi rumores in Gallia 158.
 Caesaris arma Ro. suspecta 244
 Caesaris copiarum eleuatio 381.
 382
 Caesaris exercitus optima ualitudine 359. Vide, Caesariani, & milites Caesariani.
 Caesaris insum non obseruantiu clades 112. 113.
 Caesaris & Pompeij discordiarum cauissa 246. usque ad 248
 Caesarem nouissimum inter se praelium 385. 386
 Caesaris ad Scip. de pace mandata 362
 Caesaris in Aeduos merita 190
 Caesaris milites fere omnes uulnerati 128.
 Caesaris naues duae captae 476
 Caesaris naues longe 331. 332
 Caesaris naues onerariae incenduntur 464

I N D E X
 pag. 390. 391
 Caesarianorum copiarum exiguitas 329
 Caesarianae naues se maris periculo obijciunt, Brundisio soluentes 344
 Caesarianarum copiarum duces contrarij 438. 439
 Caesariani centurionu captiui ad Scipionem forte & inrepidum responsum 476. 477
 Caesariani decreti de debitoribus aequitas 340. 341
 Caesariani exercitus tolerantia, stitit, ac fames 388. 492
 Caesariani militis ueterani ad la biennium uerba 459
 Caesariani milites iniussi praelium capeffunt 500
 Caesarianorum amicorum constantia 365
 Caesariani haud fere ad Pompeium perfugiebant, sed saepe contra Pompeiani ad Caesarem ibid. 463. 478
 Caesariani a Pompeianis in colloquio contra fidem uulnerantur 340
 Caesaris equites fugantur 371
 Caesariani equites mille contra septem mill. Pompeianorum confligebant 380
 Caesariani milites ab Afranio & Petreio male plethuntur pag. 289. 290
 Caesariani milites in quodam caestello omnes uulnerati. 366.
 361
 Caesariani milites desperatione se interficientes 119
 Caesariani milites indomabiles pag. 413.
 Caesarianorum aduersus Britannos difficultates 89
 Caesarianoru militum aduersus Germanos trepidatio. 250
 26. 27
 Caesarianorum aduersus Pompeianos pugna ac uictoria. pagina 531. 532
 Caesarianorum militum angustiae 50. 51. 153. 154. 155. 156. 187. 188. 210. 275. 276. 360. 361
 Caesarianorum militum clades. 189. 191. 367. usq. ad 372. 414
 Caesarianorum militum fames & tolerantia 163. 138. 239
 286. 388 inopia & nuditas 463. 478 uirtus 101. 102. 357. 358
 Caesarianorum strages a Pompeio 307. 368
 Caesarianorum cum Afranianis anceps praelium 274
 275 Eorundem colloquia pag. 288
 Caesarianorum militum diligentia ac industria singularis 98. Eorundem lenitas 211
 Caesarianorum militum, licet paucorum, aduersus multos hostes

INDEX

hostes ingens animus 72.73	c. Curio trib. pleb. Caesaris fau-	
Caesarianorum militum peritia	107.244	Vide, Curio.
militaris	49.385	c. Decij quaestorij a Sallustio fu-
Caesarianorum militum perple-		ga 479
xitas, atque etiam presens	c. Fabius legatus Caes.	111
animus	60	c. Belginae 371
Caesarianorum militum seu con-	c. Blauius eques	527
stantia seu pertinacia miran-	c. Fundanius, eques Ro. ad Ca-	
da	122	sarem transfugit 517
Caesarianorum res fortiter gesta	c. Fusti Cottae Rom. equis more	
372	pag.	158
Caesarianorum transfugarum a-	c. Gallonius, eques Ro.	309
pu'd Pompeij pretium	365.	c. Marcellus Rhodiae classis Po-
militias	524	peiana praefectus 330
Caesarianorum uirtus Pompeia-	c. Marius	23.471
nis collata	477	c. Messius, Caesarianus 479
Caesarianis militibus Labienus	c. Plestovius, quaestor	422
insulbat	457.459	c. Pomponius, Pompeianus 330
c. Antistius Rheginus legatus	c. Sallustius Crispus praet.	454
Caesaris	132	procos. 509
c. Auienus, trib. mil. ignominio-	c. Saferna	484
se a Caesare mittitur	481	c. Trebonius legatus Caesaris.
c. Blossius Rheginus, eques Ro. a	107.155.268.	Massiliam op
Caesare captus	492	pugnat. 298. praetor urba-
c. Calpurnius Sabinus, Caesaria-		nus 341 de tribunali detur-
nus	349	batus. ibid.
c. Caninius Vxellodunum obfi-	c. Triarius Pompeianus	330.
det 233.234	Vide, Canin.	eius de procurso militum pre-
c. Carpineius, eques Rom.	112	ceptum 384.385
c. Cassius Syriacarum nauium	c. Valerius Donotaurus	197
Pompeij praefectus	330	c. Valerius Flaccus 33
c. Clustianus ignominiose mitri-	c. Valerius Troacillus Gallia	
tur	483	praeniciae princeps 13
c. Confidius Pompeianus	313.	c. Virgilius Petronius, Pompeia
4.51. eius crudelitas	ibid.	nus 466 eius deditio 509
c. Crispus Sallustius, Vide, Cri-	c. Volcatius Tullus	148
spus Sallustius.	c. Volusenus 60. 86. 241. 364.	cala-

INDEX

Calaguritani pop.	281	tum	348
Calamitas ex amicis inimicos non nisi		Capite Caesaris relato	
facit	393	pacem fieri posse, Labieni in-	
Calamitatem aut suam aut tem		solens dictum	340
porum queri, mediocris est		Capite ui urbis incolumem mise-	
animi	340	rabilis exitus	503
Calcarae	520	Captivi nuncij Caesariani ad	
Calenus, Caesarianus	336	Confidium Pompeianum, in	
Calerum potestas	40	felix exitus	452
Calidam op.	349	Capto opido ciues exire, & id ma-	
Calones inermes armatis hosti-		curum tradere nolentes, om-	
bis intrepidi occurrunt	53.	nes interficiuntur	464
eorum fuga	51.52	Caput Cn. Pompeij adolescentis	
Calpurnius Sabinus	435	Caesari allatum	536
Cameli XXI. regis tubae a Ca-		Capua, op.	252
sare capti	491	Capua perfugium Pompeiano-	
Camulogenus Anlercus	192	rum	254
eius mors	195	Caralitani Caesaris studiosi, pa-	
intra Cancellos pugnare	458	gina	264.265
Candauia	334.376	Caraleis Sardiniae Caesar adiu pa-	
Caninius Rebilus legatus Caesa-		gina	510
ris	262	Carbona op.	436
Canopus	415	Carfulenus Caesarianus praefe-	
Canabri pop.	269	ctus	420.421
Caeni Britanniae	105.106.109	Carmonenses pop.	310
Canusium, op.	262	Carmona	436
Capillo promisso sunt Britanni,		Carnutes, eorumq. res	111.112
reliqua omni corporis parte	130.131.134.140.159.		
rafa	107	232.233	
Cappadoces in copijs Pompeij	106	Carpere agmen	283.291
Cappadocia regnum Ariobarza		Carra complura	514
nis	422	Carri & impedimenta Gallorij	
Capita hominum occisorum ad-		in bellis	223
uersus hostium opidum ad		Carri Heluetiorij puallo	16.171
terrorem conuersa	532	Carruca op.	528.529.
in Capita singula liberorum ac		carteia	
seruorum tribuum imposi-		op.	532
		Carnilius rex	109
		Caesae	

INDEX

caese Romanorum incenduntur 467. 468
 121
 castrum 341
 castus memorabiles 301. 302
 casti Britannia pop. 109
 castuallanus Britannorum dux 92
 pag. 104
 castiana turme honos a Cæsa. 449
 pag. 527
 castius Pompeianus 389
 castii Pompeiani timor 350
 Eius fuga 390. 191
 castius Longinus, Pompeianus, 65
 imperator appellatus 431
 Eius stipatores 434. eiusdē 111. 112
 odiū apud milites 432. 434 149
 435 pugna cum Marcello. a 248
 438 usque ad 442. vulnera Sicilie
 tio & consanatio 433. 434. pr. 264. Eius de Pompon.
 435 eiusdem mors 442 querela ibidem. Eiusdem ad
 castellani, castellorum domini Cn. Pompeium filium oratio
 427 462
 castella castellis munitione iun- cationis Lusitani oratio ad Cæsa
 git Cæsar 354. 355 rem 520. 521
 castellorum ingens numerus 358 cationis vicensis molimina ad
 casticus Sequanus Catamanta uersus Cæsarem 472 eius
 ledis filius 3 dem apud vicam gratia, la-
 castra castris inclusa 368. 369 bor, exitus 503. 504. Vide
 M. Cato.
 castra corneliana 314. 323 catuacorum potestas 40
 324 caturriges Galli 7
 castra lunata 499 cauarrillus Aeduus capitur. pa-
 castra munire quando primum gina 199
 caeperint Galli 176 cauarrinus Senonum rex 129
 castra Q. Ciceronis a Gallis op- 134
 pugnantur 120
 castra sua ab hostibus suis Cæ- cassiam ex uinculis dicere 3
 sar oppugnatum iri non ue- celeritas Cæsaris 124 160. 161
 183
 vide,

INDEX

Vide, Cæsar's Celeritas. Cercinnates Cæsarum commea-
 Celeritas Cæsar's imminuta ac truuant 470
 tardata. 495
 Celeritas fama admiranda 158. 202
 Celeritas in bellis momentum. Ceteio Cæsar ignoscit 505
 100. 114. 301. 302. 350. Cetrata prouincia 269
 378. Cetrati Afraniani occiduntur
 Celta, qui & Galli 1 287
 Celtiberia regio 281
 Celtiberi pop. 269 358
 Celtillus Vercingetorigis pa- Cherronnesus 405
 ter. 159. 160 Cherusci Germanie pop. 138
 Cenimagni Britannia pop. 109
 Centones p. p. 7
 Centones, Nerviorum clientes Cibi quibus Britanni abstineant
 119 104. 106
 Centurionis bene meriti præ- Cibus seruitute oblata petitus
 minum a Cæsare 361. 362 207
 Centurionis Cæsariani captiui Ciceronis hibernorum oppugnan-
 mira constantia. 476 dorum consilium 119
 Centurionis præclarum facinus Ciceronis prudentia 121. peri-
 188 culum 123. 124
 Centuriones a legione sua Cæsi Ciceronis cura Cæsari 124.
 336 125 126
 Centuriones loricati octo ad Cæ- Ciceronis obseruantia manda-
 saream transfugientes. 573 torum Cæsaris 152. 153
 Centuriones Marfi duo a Curio Ciliicie ordinatio per Cæsarem
 ne ad Varū per fugiunt 315 pag. 443
 Centurionum cædes 52. 367. Cimperius & Nasua Sueuo-
 368 428 rum imperatores 25
 Centurionum duorum Cæsaria- Cimbri ac Teutoni Italiam uat-
 norum fortitudo 436 stantes 22. 23. 206. Mario
 Centurionum recens ad maio- pulsi. 27
 res ordines promotorum in- Cingetorix eiusque res 99. 100
 gens animus in re aduersa 110 130. 136
 155 Cingula. 275
 Cercinna insula 454 Cingulum op. 225
 Cippi

INDEX

Cippi qui dicantur	202	man.	65
Circino uelut circumductum flumen	25	gnans	392
Circa opidum capitur	464	Cleopatra a Cesare regina Aegypti constituitur	420
Cispinus & Aquile Caesariani pag.	491	Clientū Gallorū fides	182, 183
Civilis dissensio Romanorum pag.	214	Clodius Aquilius Caesarianus cæsus	528
Civilis dissensionis remedium pag.	244	Clodius Caesaris & Scipionis facti	362, 363
Civilium dissensionum seditio pag.	440	Clodij cædes	158
Civitas omnis Heluetia in quatuor pagos diuisa	8	Clupea insula	313, 451
Civitas Parisiorum & Senonū pag.	133	Cn. Domitius Calpurnius	326
Civitatū Germanicarum laus pag.	145	Cn. Domitius præfectus fabrum rem adducitur	260, 261
Civitates Cesari amicæ ab eius inimicis vexantur	309	Cn. Piso Pompeianus	451, 458
Cives Romani Gaditani ibid.	118	Cn. Pompeius præconsul	132
Civium Romanorum bonas qui contra popū Roman. armatū essent, Zamæ uēdita	509	Cn. Pompeius Q. Titurij inter pres.	118
Cladibus prædecessorum suorum posteriores duces prudentiores sunt.	69, 70	Cn. Pompeij adolescentis molimina	511, Eius cædes
Clamor exercitus & senatorum cantus sine ulla causa auditus Antiochiæ	392, 394	Cn. Pompeij aduersus Cesarem iniquitas	245
Clamor in pugna non inutilis	385	Cn. Pompeij præsidium fragile	535
Clamoris terror	211, 530, 531	Cn. Pompeij res præclare gestæ	462, 463
Classis Pompeiana	330, 331, 332	Cn. Pompeij uirtus	161, Vide Pompe.
Classis Cesarianæ incendium pag.	390, 391	Cocofates Aquitani Rom. deo diti.	73
Classis Gallica aduersus Romanos		Cælius Vinicianus Cæs.	449
		Cælij prætoris iniquitas	341
		Cælius a rep. remotus	341, eius molimina frustra cadūt. ibi dem ab equitibus Cesaris in-

INDEX

perfectus	ibidem	214, 215.	
Cælio leges canomani pop.	341	203	commentarios Cesaris Hirtilius contexit
cohortes calonicæ	219, 220		317
cohorti uni Pompeianæ decem stant.	477		377
colloquium cum Ariouisto Cesaris nequidquā peti detrectat	23, 24		385
colloquium cum Cesare petunt Afraniani	33		128, 157
colloquium Cesar cum Pompeio peti.	252, 253		133
colloquij fidem Cesar uiolare uel iniuria prouocatus, sustinet	32, 33		139
colloquium fraudulentum III.	112, 120		384
colloquia militum inimicorum pag.	288		114, 115
colloquiorum militarium usus pag.	378		condicio iniqua Cesari proponitur de Pompeio
colloquijs suorum cum hostibus, uiam facit Cesar pag.	480, 481		252, 253
colorum delectum habent Pompeiani	254		condicionē ab armato hoste Romani non accipiunt
comana, op.	423		121
comius Atrebatēsiū rex eiusque	87, 90, 94, 110, 135, 204, 218, 227, 228, 241		condiciones pacis æquæ, quando maxime fieri possint
condrusi Germani	149, 150		333, 334
condrusones Treuirorum clientibus	78		condrusi Germani
conduktoribus ædium, annua metes	341		149, 150
conetodunus & Coruatus duces Gallorum	158		conetodunus & Coruatus duces Gallorum
consentientia Cesaris	450		450
constuens Mosæ & Rheni	82		congressus & clamore hostes maxime terrentur
conueatibus duobus reportatus ex Britannia Rom. exercitus	118		539
conjugia Gallorum	143		143
conjuratio aduersus Cesarem comment. Cesaris elegantiæ.			conjuratio aduersus Cesarem

I N D E X

93. aduersus Q. cassium Lon-
ginum 433. 434
coniurationis consilij multan-
tur 434
coniurationis rei pecunia se re-
dimunt 435
coniurationis trepidatio 433.
pag. 434
conscientie morsus 364
consertio bellantium 531
considij Longi Pompeiani cru-
delitas 432 eius acta 470.
476. 503. eius mors 508
consilia hostis audienda esse
pag. 114
consilium in ipso negotio non
capiendum 116
consilium suarum rerum incen-
dendarum pro communi sa-
buse 166
consilium suum Caesar occultat
bat 507
constantia bonum 27
consulendi occasio breuis 114
consulatio caesarianorum anceps.
ibid.
consulium & Pompeij ad Cæsa-
rem mandata 252
continentia Germanorum 144
conuentus Thapsitanorum &
Hadrumetanorum separa-
tim ab ipsis Thapsitanis, &
Hadrumetanis Cæsari mul-
tatus 509
conuictolitanes Aeduis 177.
180.
copiarum Cæsaris paucitas 329

elenatio 381. 382
coram magis inter duces de cõ-
ditionibus conuenire posse,
quam per interuuncios 260
corbeus Bellozacoarum dux. 218.
pag. 219
Eius mors. 226. 227
corduba Cæsaris amica 310 Hi-
spania caput 512. 513
cordubam Cæsar capere cõsedit
513. 514. 532
cordubensis conuentus. Varro-
nem excludit 310
cordubensium onus a cassio Lon-
gino 43 defectio 437. 438
corfinium Cæsar oppugnat 247.
260 320
corijs intactæ turres 171
corneliiana castra 314 323
cornelius Balbus uulneratur
pag. 340
cornu bouis p. poculis 147. 148
cornu unum in fronte bouis fi-
gura cerui 147
coronam aureã Pharnaces Cæ-
sari miserat 445
corporis uires animum non se-
quentes 429
cortice ex arboribus potius se ui-
eturos Cæsariani minantur,
quam Pompeium e meni-
bus dimissuros 359
corus uentus 101
cosim in agro Turino Milo op-
pugnat 342
cotho Hadrumeti 488. 448
cotta Aurunculeij prudentia
ac

I N D E X

ac uirtus 116
comatus & conetodunus Gal-
lorum duces 158 265. 313. usq. 327. Fius
cotus Aeduis 177. 199. mors
cotus Thracum rex D. equites
Pæpeio suppeditat 300. 350
crastini primipili Cæsariani
fortitudo 384. mors 389
cratum usus in bellis 57. 359
credimus libenter ea quæ uolu-
mus 68. 316
credite pecunie solende dif-
ficultas 328
creditarum pecuniarum sine usu
Cæsar solendarum lex 341
credulitas temeraria curionem
perdit 323
crematorum cadauerum mos
apud Gallos 143. 144
cremone 261
crispus Sallustius Zamensis pro
consul 10 eiusdem ad Cer-
cinnam insulam gesta 470
crines mulieribus abscissi &
ex illis tormenta facta 332
citrognati Aruerni crudelis
oratio in oblatione Alexia
pag. 204
cruciabiliter interfecti a Sci-
pione Cæsariani milites ca-
ptiui 477
crudelitas cum auaritia cer-
tans 435
crudelitas ueterum Gallorum
141. 142. 206
rissimi Galli 71. 171.

cupiditatis pecunie malis 145
curio Cæsarianus eiusq. 253.
313. usq. 327. Fius
ibid.
curianorum militum trepidatio
316. 326 327
curiani Galli ac Germani
pag. 135
curioni equites a Scipione de-
ficietes pag. 482
curiosolite po. R. dediti 56.
57. 61. 62. 204
D
DAMASIPPI liberis Ca-
sar ignoscit 505. 506
Damaspipi mors 509
Dammis priuati salutis publi-
cæ causa nõ formidandū 165
Dammis pecuniarijs etiam peri-
culorum sollicitudo addita
pag. 432
Dardani in copijs Pompeij
pag. 330
Debere qui se fateatur, quo ore
possit integras tenere possessio-
nes 341
Debitorum causam M. Cælius
Rufus tuetur 340
Debitorum existimationi ne
consulerit Cæsar 328
Decimæ legionis commendatio
28. 29. 49. 50
Decimæ legionis aquili fieri uir-
tus 89
D. Brutus adolescens 64. clas-
sificulorum agendorum peri-
sis ad Missiliam. præfectus
279

INDEX

D. Lælius Asiaticarum nauium	faciendo quantum ad sum-	
Pompeij præfectus 330. 353	mam faciat	375
389. Orici præest 353.	Dij Gallorum	141. 142 Ger.
Brundisium fugit 389.	manotum	144
Deonmæ rectigales in octauas	Dij immortales omnibus cas-	
mirate	bus belli intereunt	448
510		
Deatirij Cesari suffugietes Hel	Dij, quos pro sceleribus ulci-	
neij, retracti, & hostium lo-	scuntur, impune diu grassa-	
cohabitii	ri permittunt	9. 10
18		
Deditiorum cura, Cesari	Diligentia Cesaris inustrate	
55.	162. 163.	
503		
Defectionis fradende uersuria	Diligentia consuetudine minu-	
126	tur 221.	333
Defectorum astutia	Diligentia cum seueritate in impe-	
365	rio militari necessaria	160
Defendere bellu, propulsare	31	
Deiotarus eiusq. res	Dioscorides & Serapion legati	
330. 422.	Prolomæi regis ad Achillam	
425. 426. 443. 444. 449.	pag.	396
450		
Deliberationis prætextus	Diripiendi militibus concessi	
5	Gophi	377
Delphos Calenus Cesarianus	Dis pater Gallorum	143
recipit	362	
Delta in Aegypto	Disciplina memoria constans,	
417	non litteris	141. 142
Deuot, qui Soldurij, & eorum	Disciplina militaris nimia lar-	
7	gatione saluitur	432. 433
miræ fides	Dispositorum equorum celeri-	
Diablintres Galli	tas	390. 391
63		
Diane Ephesie fanu spoliari in-	Dissensionis malum	177. 115
bet Scipio 348. 349. inter-	Dis simulatio Cesaris	364
uentu cesaris impeditur	393	
pag.		
393		
Dictator Iulius Caf. 401. 328	Diuico Heluetiorum legatus ad	
dictatura se abdicat 329	Cesarem	8. 9
329		
Didius Gadium præfectus 535	Dimitiacus Aeduorum prin-	
536. 537	ceps, eiusq. res. 3. 10. 13. 14.	
536. 537	20. 21. 44. 139.	
Dies ad V. Kalendas.	5	
20. 21. 44. 139.		
Diei prolatio in exactione pecu-	Diuitum pericula	511
nie, donatio dictæ	348	
348	Diuturnitas diligentia minuit	
Diei unius anteuerso in itinere	221. 222. 333. 490.	

Diuturnitas

INDEX

Diuturnitas provinciam fa-	omnia litora	404
434	Dumnacus Andium dux	230
Polos & insidias hostium uitare	eius fuga	233
495	Dumnorix Aeduus Dimitiaci	
militis suos docet Caf.	frater, eiusque res: 3. 6.	
495	12. 13. Eius cedes	100
Pomestorum pcrfugarum ma-	lum	364. 365
lum	Pomilia Gallorum in aestu.	
364. 365	149	
Pomilia Gallorum in aestu.	Duo uiri aciem inclinaram re-	
149	stituerunt	525
Domicius Ahenobarbus Pom-	Duo de triginta longe naues	
peianus 255. Eius de fuga	Cesaris	98
255	Duratius Pisto	230
ex Corfano, consultatio 257	Duum uiri municipiorum	
257	260. 264.	
a Massiliensibus receptus, ex	Dux fugiens, dolo ab hoste reuo-	
cluso Cesare 267. 279. inde	catus	321
267. 279.	312	
fuga	Domicius proditoris arguitur	319
312	pag.	
Domicius proditoris arguitur	319	
319	Domicij urbana gratia, & digni-	
319	tas	379
Domicij urbana gratia, & digni-	Domicius Caluinus 349, 422.	
tas	423. 424	
379	Massiliensibus præficitur 268	
Domicius Caluinus 349, 422.	257. 258	
349. 422.	Dominus in oculis pugnant ser-	
423. 424	uus, acrior est	280
Massiliensibus præficitur 268	280	
268	Dominus reditionis spem sibi	
268	rollunt Heluetij sinibus suis	
Dominus in oculis pugnant ser-	egressuri	4
uus, acrior est	4	
280	Donitans Gallo gratus ccc.	
280	equites Pöp. suppeditat 330	
Dominus reditionis spem sibi	330	
rollunt Heluetij sinibus suis	Dracis ratio apud Gallos	143
egressuri	143	
4	Drapec Senonum princeps 232	
4	233. 234. 235	
Donitans Gallo gratus ccc.	caprus 236. inedia mortuus	
ccc.	239	
equites Pöp. suppeditat 330	pag.	
330	Druidum descriptio, 139. usq.	
330	ad	145
Dracis ratio apud Gallos	145	
143	Ducere bellum	523
143	Dulcis aque uenas habent	
Drapec Senonum princeps 232	Dyrhachio intercluditur	336
232		
233. 234. 235		
caprus 236. inedia mortuus		
236		
239		
pag.		
Druidum descriptio, 139. usq.		
139. usq.		
ad		
145		
Ducere bellum		
523		
Dulcis aque uenas habent		

o 4 Pom-

I N D E X

Pompeius 333. 354. 355. Elephanti LX aduersus Cæsa-
 Dyrrhachij & Achais gesta rianos producti 479 Eorum
 362. & dein. fuga 501
 Dyrrhachina duo prælia Cæsa- Elephanti LXIII. a Cæsa-
 rem non nihil debilitarum pti. 505
 382. 383 Elephanto ferocienti ueteranus
 Dyrrhachine pugne infelicitas miles se fortiter obijcit 501
 re. Cæsar a Pompeianis ubi Emolumento, id est, impendio,
 que traducitur 377-378 seu detrimento 23
 E Ennius citatur 525. 531
E BURONES pop. 40. Tre Epistastus Aruernus Lucfe-
 uirorum clientes 78. ubi rium Cæsari tradit 239
 sui 111. Eorū defectio. 112. Ephesiam pecuniam auferre
 humiles & ignobiles ibid. Scipio conatur 348. 349
 præda omnes a Cæsare ex- ei salutem Cæsar adfert
 ponuntur 152. uastantur pag. 393
 pag. 159 Epphipporum usus apud Sue-
 Eburonices aduersus Romanos nos indecorus 76
 conspirant 67 Epibatae armantur 461
 Edictum Pompeij Amphipoli fa Epidaurum Octauiana oppu-
 ctum 391 gnatione liberat Vatinus
 Ediscendi studium apud Dru- 429. 430
 des 141 Epirus tota Cæsari deditur
 Egearetus Thessalus Pompeij pag. 335
 fautor 350 Epistole allegande ratio
 Egregium militis ueterani faci pag. 125
 nus aduersus elephantum se Eporedorix Aeduns 181. 182
 nocentem 501 197 captur 199
 Elytere nauem 344. 345 Equestres copie, pedestres ap-
 Elauf flumen 178 parentes 456. 457
 Elephanti condocesacti 466 Equestre prælium 10. 487
 Elephanti Scipionis 450. 465. Equestris prælij consuetudo 319
 usq. ad 469 deinde 585 Equestribus prælijs multitudo
 Elephanti communi periculo in confusa nocet 225
 aciem educuntur 465. eo- Equestris pugne mira exerci-
 rum terroris minuendi ra- tatio apud Germanos 31. 35
 tio 494 Equitatus ornamentum lo-
 + plani-

I N D E X

planicies, & solis ac diei sereni Equi Germanis equitibus a Cæ-
 tas. 529 sare attributi 197
 Equitatus studiosus Veringe- Equorum studiosi Galli ibid.
 torix. 160 Equos omnes suorum Cæsare
 Equites quæstui habere, stipen- mouet, ut spem fuga adi-
 diumq. eorum auertere 364 mat 16
 Equitibus quingentis Heluet. Equos suos assuefacit Cæsar nõ
 quattuor millia equitum reformidare elephantos 494
 Rom. propellunt. 10 Eratosthenes 146
 Equitum contentio, ut legiona- Ergastula quedam Milo sol-
 rijs militibus ne cedant uir- uit 41. 342
 tute. 53 Ericius bellicum instrumen-
 Equites Cæsariani a Germanis tum 369
 equitibus fugantur 80. 81. Effedorū usus in prælijs apud
 Equites mille Cæsariani septem Britannos 39. 93
 millia Pompeianorum equi- Etesia uenti 395
 tum sustinere non dubitant Euocati Pompeiani 383
 pag. 380 Euphranor Rhodius uir fortis
 Equites Galli 141 408 eius mors 416
 Equitum Gallorum temerariū Exactiones grauissime Scipio-
 iusturandum 198. 199 nis Pompeiani 347
 Equites Galli & Hispani in co- Exactiones graues Cassij 431
 horte prioria Iubæ reg. 325 432.
 Equitum Gallorum numerus Exactor improbus ministris e-
 sub Veringetorige 195. 196 tiam suis odiosus 432. 433
 Equites Germani sepe in præ- Exactorum publicorum nequi-
 lijs ex equis desiliunt, ac pe- tia 348
 dibus præliantur 76 Excommunicatio ueterum Gal-
 Equites noui Romani quadrin- lorum 146
 genti Cæsariani cæsi 371 Excursus militum in commi-
 Equites Romani omnes ex ca- sione pugne, inutilis non est
 stris Pompeij a Cæsarem pag. 384. 385
 transire uolentes, serui indi- Exempla mala, Cæsar omnino
 cio prodi 527 ulcisci pergit 63
 Equitum Ro. generositas 230. Exercitus aduersus se compa-
 231. ratos Cæsar dimitti curat
 Equi alger pastri 464 pag. 295
 Exer-

INDEX

Exercitus amore, provincia of-
 fersoni quaestor improbus 15.16
 compensare nititur 432
 Exercitus contra Caesarem ad
 Alexiam 204
 Exercitus incommoda regenda
 nonnumquam 318
 Exercitus Caesariani ardor in
 rei aduersa pudore 373
 Exercitus Caesariani immuni-
 tio 381.382
 Exercitus Caesariani maior
 pars Tirones 528
 Exercitus Caesariani stus 493
 Exercitus hostiles a mane us-
 que ad horam decimam in
 conspectu alter alterius im-
 mori persistentes 486
 Exercitus non minorem quam
 Imperator ipse laudem con-
 secutus 27
 Exercitus omnibus impedimen-
 tis nudus ex Sicilia reporta-
 tus 438
 Exercitus Petreij & Afranij di-
 missus 297
 Exercitus Pompeiani a Caes.
 metus 335
 Exercitus Ro. ab Heluetijs pul-
 sus & sub iugum missus 6
 Exercitus timore percussit fuga
 pag. 321
 Exercitus totius salus, parua
 in re aliquando consessit 336
 337
 Exercitum Caesar lustrat 243
 244

Explorator falsa renunciant
 pag. 15.16
 Exsectis virilitatem non se pos-
 se retinere Caesar ait 445

F

FABII Peligni facinus au-
 dax 321. Caedes, ibidem
 Fabius Max. Ruthenos & Ar-
 uernos superauit 32
 Facere pro sano, hoc est, quod
 sani esset 111
 Facinus memorabile 4.321.501
 horrendum 519
 Facinore admissio se obligantes
 pag. 181
 Factiones Gallorum 20.138
 Factum est metum esse magnam 128
 Fagum & abietem Britannia
 non habent 104
 Falcatae quadrigae Pharnacis
 pag. 447
 Falcium in nauibus bellicis usus
 pag. 66
 Falsum numerum militum aut
 equitum referentes Impera-
 tori delati 364
 Fama in nouitate antecedit
 pag. 349.350
 Famae celeritas 127.128. mi-
 ra apud Gall. 138
 Fames ac penuria Afranianorum
 168
 Fames Caesarianorum militum
 & tolerantia 168
 Familia Orgetorigis, decem
 millia hominum 3
 ex familia una duo simul in
 senatu

INDEX

senatu Aeduo esse non pote-
 rant 177.178
 Fana pecunias spoliata 250
 Fanum op. 253
 Fascium placionis inuidia 394
 Fauonius Scipionem castigas 363
 Fauores Caesaris lxxiiij. a Po-
 peio securi percussit 525
 Faustus Sulla 349
 Faustus & Afranius niuira
 Sizio capiuntur 509. eorum
 mors ibid. tur 282
 Feminae notitiam intra an. 19.
 Germani non habebat 144
 Feminae a uiris prodi hosti-
 bus metuentes, viros hosti-
 bus ipse produunt 173
 Feminarum pauor in oppugna-
 tione 187
 Ferrariae Biturigum 171
 Ferrariae officina a Pompeianis
 instituta 461
 Ferrum in maritimis Britan-
 niae locis nascitur 104
 Fessimantiae nimiae malum 324
 Fessimantiae Caesaris 465
 Fideicommissus exercitus 326
 Fides Caesaris 523
 Fides Caesarianorum militum
 constantissima 477
 Fides clientium Gallorum 182.183
 Fides tota Italia angustior 328
 Iudaei hostili non temere creden-
 dum 345
 Fiducia Caesaris miranda 587
 Fiduciarum opera legati 308
 Fiduciarium regnum 414.415

Filia Ptolemaci regis minor. ad
 Achillam se confert 399
 Filijs in feminino genere, maio-
 ri caduabus filijs 421
 Finitimos longe summovent
 Germani 145
 Flumen uelut circum circum-
 ductum circum opidum 25
 Fluminis alij transiendi ratio
 pag. 513
 Fluminea auertere Caesar molli-
 tur 282
 Flumine in irasciendo cura Caes.
 faris de militibus suis 383
 Flumina R. milites non moran-
 tur 292
 Flustates Romanis dediti 73
 Foderis militaris sciendi ri-
 tus apud Gallos 158
 Foly arborum pastu equi 363
 Fontem cuniculo intercipit Caes.
 far. 183.184
 Forma & aetate commendabi-
 les, periclitati 426
 Fortissimi Gallorum cur sicut
 Belgae 10
 Fortiter mortui uideri cupiunt
 Pompeiani duces uicti Iuba
 & Petreius se conficietes 508
 Fortitudo animi, maximum ho-
 mini praesidium 345
 Fortitudo memorabilis Caesaria
 norum militum ueteranorum 493
 Fortitudinis exemplum memo-
 rabile 501
 Fortuna aduersa, industria sub-
 lenanda 373

FOR-

INDEX

Fortuna Cæs. fauet 245. 428. *sata* 363
 Fortuna plurimum in bellis po- *Fuga Ambiorigis miræ* 157
 test. *ibid.* *Fuga hostes celande ratio* 128.
 Fortuna inclinatio 443. in bel- 129
 lo miratio ac micistudo 61. *Fuga simulatae fræus* 324. 325
 278. 344. 440. 487. *Fuga sp̄e suis ad mit. Cæsar* 16
 Fortuna momentum ac vis in *Fugitans multorum se fidei cõ-*
 re militari 148. 149. 334. *mities, in periculo maximo*
 Fortuna motum sequens Var- *uerfatur* 239
 ro 308. *Fugitui etiam legator de pace*
 Fortuna mutabilitas 326. 427 *mittebant de saltu. Pyreneo*
 Fortuna mutatio 280 *pag.* 339
 Fortune vis 152. 153. *Fulvius Posthumius adiutor*
 Fraternal pietatis exempla. 13. *Lenuli* 366
 80. 81. Zelus & emulatio *Funera Gallorũ magnifica* 143
 II. 12. 13. *Fusus Calenus Cæsarianus* 331
 Frenati equi & infrenati in *eius industria.* 361
 bellis 460 *Fusus. Corra occiditur.* 158
 Frigoris tolerantissimi Sueni 76
 Frigorib. exposita est Gallia 10
 Frumentum dedititius suis dan- **G** *ABALLI pop.* 196. 203
 dum curat Cæsar 18 *Gabinium in Illyricũ ne-*
 Frumentum duplex bene meri- *nit* 427. 428
 tis Cæsar largitur 361 *Gabinij Cæsariani felicitas*
 Frumentum militibus certis *428. Infelicitas & mors.*
 dieb. admetiebatur Cæsar II *pag.* 428
 Frumentum suum Heluetij com- *Gabiniani milites* 330. 393.
 burunt 4 *397*
 Frumenti angustia premiur *Gaditani Cæsaris fautores* 309
 Cæsar 354. 355 *311.*
 Frumenti condendi modus apud *Galba sueffionum rex* 40
 Afros 490 *Galba regis Sueffionum filij Cæ-*
 Frumenti modia M. CCC. Cæ- *sari deduntur* 45
 sari offeruntur 472 *Gallearum segmenta ex nimi-*
 Frumenta & adficia propria *nibus* 365
 corrumpentes Galli 115 *Galleari* 456
 Frumenta intra munitiones *Gallie diuisio* 1. 138
 sine *Gallia libèter bellum suscipit*

INDEX

sine presentii periculo 242 *Gallia principes secum in Bri-*
 Gallia omnis ad Septem. rionem *tanniam Cæsar ducit* 83
 est. 10. 86 *Gallie provincia seruitus* 206
 Gallia omnis pacata 57 *Gallie res gestas Hirrius abfol-*
 Gallia prouin. 270. Cæsari de- *uit* 125
 creta 24 *Gallus Gallos prodens* 68. 69.
 Gallia tanquam præde Ger- 123.
 manis & Romanis exposita *Gallus eques, senatoris filius*
 30. subacta 240. libera esse *interfectus* 410
 iussa 32 *Galli Belgæ* 1. 38. 39. 40
 Gallia transalpina 161 *Galli belliciosij* 69. 129. 137. 138
 Gallie concilium, cui ne orbis *Galli, Celtæ lingua Gallica di-*
 quidem terrarum possit ob- *cti* I
 scere 175 *Galli concilium sibi indicere*
 Gallie consensus aduersus Cæs. *permitti a Cæsare petunt* 19
 pag. 113 *Galli equites Cæsariani dele-*
 Gallie consensus in libertate *cti* 410
 uindicanda 118. 119. *Gallorum equitum mos* 164.
 Gallie conuentus Cæsar agit *insturandum temerarium*
 & concilium indicit 133 *298. uirtus ac fortitudo mi-*
 Gallie equitatus ad Cæsarem *rabili* 277. 453
 in Britanniam profecturum *Gallis equitibus suis equos adi-*
 conuenit 99 *mit Cæsar* 29
 Gallie & Germania morum *Gallorum ueterum mores ac*
 discrimina 22. 138. 139 *infutura* 138 usque ad 145
 Gallie & Hispanie regiones *Galli a Dite patre progeniti*
 saluberrime 329 *145. Græcis litteris uehan-*
 Gallie fertilitas ac opulencia *tur* 141. *humanis uictimis*
 præ Germania 21 *dij licabant* 142. *Cimbri-*
 Gallie imperium sibi uindica- *co bello humanis corporibus*
 re uoluit Heluetij 2. *nescebatur* 206. *in bellis se-*
 & Cæsar 23. 24. 30. 31. 22 *dere soliti* 225. *iuuētis ma-*
 Gallie motus repetini 10. 128 *xime delectantur* 76. *etiam*
 Gallie præsidia distribuit Cæ- *senes militant* 222. *multos*
 sar 240 *carros in bellis habent* 277.
 Gallie principes Cæsari gratu- *procero ac mirifico sunt cor-*
 tantur. 19 *poro, 5. religionibus dedi-*
 ti.

I N D E X

ti, eorumq. dij, ac nota 142. Gallorū facinus memorabile 143. arma in concilium ue-
niebāt 130. nouis rebus ple-
rumq. student 77 Gallorum Germanorumq. La-
 Galli in copijs Caesaris 269. 270 Gallorum Germanorumq. cedes 474
Iubae regis 325. Pompeij Gallorum immense copia 113
 330
 Galli proditores in exercitu Gallorum ingenia candida &
Ces. 47. 135. 136 aperta 494. 495
 Galli scorpione icti 173 Gallorū inter se discrimina &
 Galli urbes suas ipse incendit factiones due 20. 138. 139
pag. 166 Gallorum mira consuetudo in
 Gallorum aduersus Romanos concilij armati dictione 130
conluratio 62. 130. odiū & Gallorum nobilitū genera duo,
instidie 114. 115. 116. 158. Druides & Equites 140
rebellio: 38. 59. 134. 160. Gallorum precipui Belgae, &
 Gallorum ante Caesaris aduen- Aedui 245
tum annua bella 141 Gallorum principes ad Caesaris
 Gallorum coniugia 143. confi- pedes se abijciunt 19. 20
lia subita & repentina 62. Gallorū tutelā aduersus Ario-
 78. consuetudo erga liberos uistū Caesar suscipi 23. 27. 31
 suos nauu minores 143. do- Gallis ignota Britannia 86
micilia in estu 149. mos i ru Gallicarū nauū forma 64. 65
motib. nouis excipiēdis 78 Gallica classis aduersus Ro. 66
 Gallorū cum Caesarianis pra- Gallica plebis utilitas 149
lium 60. 208 Gallicus uictus cum Germani-
 Gallorum disciplina ex Britan- co non conferendus 21
nia allata 141 Gallico agro Germanicus ag-
 Gallorū duces ad Alexiā. 204 ger non comparandus 21
 Gallorum & belgarum eadem Gallicorū murorum forma 17
est oppugnatio 41 Gallinā Britāni nō gustāt 105
 Gallorū fortitudo 146. indu- Ganymedes eunuchus, nutri-
stria ac solertia 171. infirmi- cius Arifnoes 402. eius o-
tas 81. leuitas ac mobilitas ditū 415. imperis regnū ibid.
 38. 63. 77 libertas 158. mol Garites Romanis dediti 73
litates in aduersis 69. temeri- Garoceli Galli. 7
tas innata 183 Garumna flus. 1

garumna

I N D E X

garumna Aquitani Rom. dediti 33
 gebenna mons 162. 191 germani quando primum &
 gemella legio 329. 330 qua ratione in Galliam irā-
 genabū, Carnutiū op. 159. 217 sterint 17. 20. 22. 23. 30. 81.
 82. 139. in le pulsi 3. 6. 37
 diripitur arque incenditur germani Caesariani Pompeia-
pag. 168 nos caedunt. 360. 361
 genabensis perfidia, eiusque ul- germani equites D. C. in cobor-
atio. 168. 174 te praetoria Caesaris 165
 genera facero proscripius 130 germanorum equitum uirtus
 generatim in bello constituen- 418. 419.
 darum nationum. astus 35. germani pedites summa uelo-
 geneua Allobrogum op. 3 citatis inter equites pugnan-
 genulsum flus. 374 tes. 34. 35. 235
 gergobia op. 160. 185 germani leuis armatura 294
 gergobina Boiorum op. 163 germani transrhodani continē-
 gergonia Aruernorū op. 179 ter cum Belgis pugnantēs 1
 180. Eius oppugnatio. 187. Belgis aduersus Ro. coniuu-
 188. Eli 39. eos Caesar ulciscitur
 germaniae & Gall. morum di- 137. 138
 scrimen. 139. 140. 141. 142 germani & Galli Labieniani
 143. & deinde. cū Castianis fide data acce-
 germani ab Ambiorigis perse- ptaq. colloquentes 466. 467
 cutione in Romanos conuersi sorum Labienianorum cla-
pag. 156. 157 des 472
 germ. ab Helueijs saepe uicti germanorum ad Caesarem le-
pag. 27 gatio 78. uent 481. 82. ad-
 germani agros in Gallia sibi uersus Romanos dolor & o-
 dari a Cesare petunt 78. 79 ditū 114 arrogancia 79. cal-
 germani auxiliares. 136. 197. tus corporis 144. cum Roma-
 219. 239. barbarica feri nis constitit 36. 37. clades
 220. bella nō deprecatur 78 ac fuga. 37. 82
 importatis iumentis nō utū germanorum matres fa. prallian-
 tur 76. quattuordecim an- di tēpus suis praescribūt 35
 nis uicta non subeuntes 24 germanorum magnitudo corpo-
 fortunam contra Roma ter- ris ac terror 26. mos in bellis
 tio experiri uolunt 129. Sue parādīs 145. 146 nudit. 227
 perfidia

I N D E X

perfidia & simulatio 54 pro
 Cavitas 33. superstitio in præ
 litum, suscipiendis 35. irrepida
 tio & 2. nagatio seu peregri-
 natio & error 145. uictus.
 144. uirtus 198. 199
 Germanorum omnis uita in ue-
 nationibus & studio rei mi-
 litaris consistit 144
 Germanorum Vspetum aduer-
 sus Menapios dolus 77
 Germanos Galli quondam ur-
 ture superabant 146
 Germanos in Gallia inuetera-
 scere indignantur Galli 38
 Germanos non esse formidan-
 dos militibus suis Caesar o-
 scendit 27
 Germanos Caesar debellat, &
 Germanico bello finem im-
 ponit 78. 79. 83. Cetera
 que ad Germanorum descri-
 ptionem, mores & institu-
 ta pertinent, uide pag. 144.
 145. 146. & dein.
 Gerulis & Numida, Marij be-
 neficiarij 469. 471. ad Cæ-
 sare[m] desciunt 472. 484
 Gerulorum Confidij comitum
 auaritia ac crudelitas 507.
 508.
 Gerulorum duo opida capiun-
 tur 464
 Gerulorum equites sine frenis
 pag. 487
 Gladiatores Caesaris libertati
 conf. mabat Lentulus 160

Glans inscripta uice epistole
 missa. 482. 519
 Glandes fusa 461
 Gloriæ cupiditas 136
 Glasio se insciunt Britani. 105
 Gobannio patrius Vercingen-
 torigis 159. 160
 Gomphia a Cesare non toto die
 expugnati 377. 378
 Gordunni, Nerviorum clien-
 tes 119
 Græce ad Cicer. scribit Caesar
 pag. 125
 Græce indocti Nervij ibidem
 Græci contra Rom. imperium
 pugnare uolentes. 334
 Græcis litteris Galli olim usi.
 pag. 141
 Grando suxorum in exercitum
 Caesaris cadens 478
 Granis armaturæ miles legio-
 narius 493. 494.
 Grudij Nerviorum clientes 119
 Grumus natura excellens 516
 Gubernatores Cesariani minus
 periti. 280
 Guturnatus, seu Gutruatus,
 aut Cotuatus, Carnunum
 factionis princeps, occiditur
 pag. 146

H

HABITATIONVM mer-
 cedes annuæ conducto-
 ribus donatæ 341
 Hadrumetum op. 313. a Cæsa-
 re obsidetur & capitur 450
 463.
 Hadru-

I N D E X

Hadrumetanorum multa a Cæs. 519.
 Haliacmen flu. 350
 Harpagones 520
 Harudes pop. 21. 25. 36
 Helueteri pop. 203
 Hellis opid. 353
 Heluetia omnis ciuitas in quat-
 tuor pagos diuisa 8
 Heluetij ceteris Gallis præstan-
 tiores 1. Germanis superio-
 res. 28. Romanum consu-
 lem occidunt, exercitum sub
 iugum mittunt. 7. Cæsa-
 rianos cedunt. 10. a Cæ-
 sare ceduntur 8. 9. 16. 27
 obsides accipere non dare so-
 liti. 10. opida sua commi-
 graturi incendunt 4. ea re-
 stitueret inbetur. 18. profe-
 ctionem in Galliam adornat.
 3. quare patriam relinque-
 rent 19. eorum iter 4. 5. 6.
 Rhodani transitus a Cesare
 prohibentur 7. Græcis litte-
 ris usi 18. Eorum coniuratio
 2. feritas ac pernicacia in
 bello 16 fuga 17 iactantia
 9. 17 legatio supplex ad Cæs.
 18 mos in iudicijs 3. præsi-
 dia aduersus Rom. 8. 9. vir-
 tus 9 Cetera uide. 1. 2. 3. 4.
 & deinde.
 Heluij pop. 162. 196. 197
 Heraclea Senticæ 376
 Hercinia sylua 146. eiusque fe-
 rie 147. 148

Herculis sanum Gadibus 309
 Hercules fano ablata restituit
 Caesar 312
 Herminius mons 432
 Hiadertinorum in pop. R. offe-
 cia 427
 Hibernia insula 105
 Hibernorum Cesaris expugnando
 rû consiliû apud Gallos 113
 Hiernæ sub pellibus 336
 Hiemis importunitas 24. 95
 Hiemes in Gallia natura 86
 Hiempsal rex 484
 Hippo regius 509
 Hippotoxotæ 330. 460
 Hispalis opidum 129. Eius oliuæ
 ta 528 eiusdem turbatio ac-
 molestia 534 a Lusitanis op-
 pugnatum ibid.
 Hispanensibus ingratitude[m] ex-
 probrat Caesar 537. 538
 Hispani equites 112
 Hispani in copijs Cæs. 474
 Hispanorum auxilia Gallis ad-
 uersus Romanos 71
 Hispanorum pugnandi ratio
 272. 273
 Hispanorum seditio inter se 440
 Hispania caput Corduba 512
 Hispania cura Cesaris 310
 Hispanie princeps ad Cæsarem
 transeunt 288. 289
 ex Hispania apportabantur ne-
 cessaria ad armandas naues
 Cesaris 97
 Hispanicæ res ita Pop. quam Cæ-
 sarianor. 268. 269. 319. 358

INDEX

& deinde	511.512	Hofis in iniquum locum per-	
Hispania duæ a Cæsare pacatæ	372	trahendi stratagema	126
Hispaniæ ulterioris fecunditas		Hofsem communẽ Germanum	
& situs	515	Sequani, Aeduarum odio, in	
Hispaniæ ulterioris potius Cn.		Galliã inducunt. 138 139.	
Pompeius adolescens	511	Hofstium beneficio Domitius pe-	
Hispaniarum deditio	320	riculum euadit	259.260
Huffam M. Octavianus a Cæsare		Hofstium contemprio	125
abalienat	332.333	Hofstium res prius diligẽter ex-	
Homines a Gallis pro uictimis		ploradæ quam prælium com-	
immolati	142	mittas	324 325
Homines delicati aut duri, ut		Humanis corporibus uescentes	
fiant	2.75.76	Galli	206
Homines libenter id quod vo-		Humanitas provincia	2
lunt credunt	69	Hybrida a Labieno conscripti	
Homines perditii & latrones ab	460	I	
agricultura & quotidiano		IACTVRIS rei familiaris e-	
labore ad bellum inclinantes		tiam criminum pericula ad-	
67.68		ditæ	432
Honoribus bene meritos Cæsar		Ibernia insula	105
promouet		Iberus flu.	282
Hordeũ p frumẽto accipere Cæ-		Iccius & Antebrogius Rhemo-	
sariani non recusabant	358	rum legati	39
Hordeo corrupto & panico ve-		Iccij angustia	41.42
tere se alentes Massiliẽs.	312	Ignis iaci solitus	517
Hordeo frumentum auctũ	363	Ignis supplicium	4 160
Horribilis castrorũ species	179	cum Igne pugnant es Cæs.	122
Horrorẽ ad spectus glasto sibi cõ-		Igni uiui combusti Faradenes	
ciliani Britannii in bellis	105	expugnati	503
Hortationi ubi locus non sit		Ignibus nocturnis produntur a-	
405.406		liquando milites	359.360
Hospitalitas Germanorum	146	Ignominiosa missio quorundam	
Hospitium sacrosanctum	520	Cæsarianorum	477.482
eius violari nefus	519	Ilerda op.	269.282
Hofstis consilia qualiter accipi-		Illurganoneses pop.	281
da	114	in Illirico gesta	57.61.97.
Hofstis in acie tollẽdi ratio	151		427.428

Ima-

INDEX

Imanuentius Trinob. rex	108	135.136
Imitatores solertissimi Galli	171	Impetus & alacritas procurrenti
Item Alexandrini	402	di in pugna commissione non
Impedimentorum agmen in ex-		est inuitilis
peditionibus mediocre	220	Improborum timor
Impedimentorum respectus in		Imprudentiæ excusationem Cæ-
re dubia	116 117	sar admittit 9; eam pruden-
Impedimentis amissi. bellũ geri		ti regi non conuenire
non posse	166.167	in Impubres etiam seuit Bibu-
Imperator a militibus appellaba-		lus
tur nonnunquam	320	Incendia edificiorum, incurso-
Imperator salutatur Curio	315	nis hostiũ vulgare signũ
Imperatoris aliæ sunt partes at-		Incognitiis rebus magis terre-
que legati	360	mur
Imperatoris consilium milites		Incõmodis accipiendi Percingẽ-
explorare nõ debere	27.189	torigis auctoritas crescit
Imperatoris conspectus, oratio		Incurfionis hostilis vulgare si-
ac presentia militum animo-		gnum
mos addit, et cõuertit	29.52	Index coniurationis ex crucia-
Imperatoris in cõseruandis mili-		tus
tib. studiũ	287	in cõmissione
pugnæ officium	278.279.280	Indicium glæde scriptũ missũ
Imperatorem se appellat Scipio		Indiligentia Aed. in re Cæsaria
347 eo nomine indignus cen-		na
setur a centurione Cæsaria-		252.253
no capto	476	Indo rex
Imperatores munera ac dona ab		Induciarum genus ex miseri-
amicis accipiebant re bene		cordia
gesta	445.446	Inducias Põpeiani postulant a
Imperatores rerum gestarum se-		Cæsarianis et impetrat
licitate beneuolentiam exer-		337
citius sibi parant	317.318	Induciomari Treuirii simulatio
Imperatores, quibus exercitus		99 100. dolus ac defectio
non pareat, ipsos sæpe in cul-		112. 129. fuga 130. cadetes
pa esse	28	131
Imperatorũ auctoritas, qua re		Inermes aliquãdo Germani ter-
maxime crescat, aut contra		rorem Romanis adherentes, 5
Infantibus in ardore pugnae		postea armati ac uictores.
		spreci, & superati
		27
		Infantibus in ardore pugnae
		p 2 non

I N D E X

vt tirones aduersus elephan-
tos infuuit 494
largitio Caesaris 312
largitione nimia, disciplina mi-
litaris soluitur 432.433
largiter posse 12
larinates pop. 260
larissa, op. 377.388
larenibus & ignoitis rebus ma-
gis confidimus atque etiam
terremur 300
larenensis 434 cōiurationis con-
uictus interficitur 435
larobrici patriam suam dese-
runt 4 redeunt 18. eorum
numerus 19
latrocinia apud Germanos in-
fama que non sint 145
latrones dicti R. ab Aeduis 181
laudes suos libenter homines
deprecant 324
laurea insignia Pomp. non præ-
ferebant 371
legati ad quos mittantur, ijs au-
toritatem attribui, Pompeij
dictum 266
legati alie sunt partes, atque
imperatoris 360
legati cunctatio absente eo qui
summam imperij teneret 68
legati Heluetionum ad Casa-
rem 5
legati iuregentium sacro san-
cti 62.63
legati officium 308
legati singulis præfecti legioni-
bus 186
legati uiolati veniam a Cesare
deprecantur Britanni 90
legatorum uiolatorum ultio 67
legatos Cæs. Galli uiolat 62.63
Pompeiani item 524
legatus de pace tuto ad Pompei-
um mittere optat Cæsar 338
legatos Germanorum fraudu-
lentos Cæsar retinet 81.82
legio centuriones suos cedens
pag. 476
legio gemella 328.329
legio septima frumentaria 92
legio VIII. presidio non esse
iubetur 383
legionis nomē imminutio atque
adfectio 369. 83
legionis decime uirtus, & præ-
tium apud Cæsarem 29
legio XI. Cæsaris impar ceteris
219.220
legio XXVII. tironum 345.
350
legio tricesimasexta 426.
XXXVII. 405.
legio tironum 344.345.349
legio uernacula 311
legio ueterana 346
legione una Gallia ulterior ob-
tentat 5
legiones a duce per fugam radu-
tem 316
legiones Cæs. ueterane & no-
uæ 219
legiones Cæsari de pauore suo se
excusant 28.29
legiones duæ Cæsari detrahæ,
Pom-

I N D E X

Pompeio tradita 245. 252. ea
primaria erant in exercitu
Pompeij 383
legiones X. magnus numerus
pag. 249
legiones Pompeij 330.515
legiones semper duæ pro castris
Cæsaris excubabant 172
legionum Cæsarianarum in hi-
berna distributio 111
legionum inter se dissidium &
consensus 434.435.436
legionum Romanorum robur
admirabile 60.61.134.135
224.225.538
legionibus singulis, singuli le-
gati & quæstores præpositi
pag. 36
legionarij militis robur 547
legionarij in equos impositi 29.
30
legionarij Scipionis ad Cæsarem
deficiunt 472
leguminibus etiam contenti e-
rant Cæsariani milites in in-
opia 358
lemouices populi 204
lemouicum, op. 230
lenium, op. 534
lenitas Cæsaris 289. Vide, Cæsa-
ris lenitas.
Lentulus et Marcellus Cofs. Cæ.
hostes 243.254. Roma metu
Cæ. aufugit 254.261.262
Lentulus Marcellinus quæstor
Cæsarianus 366
Lentulus consulis es alieni 248
odium in Cæsarem 246. se-
nium 379
Lentulus Spinther Cæs. benefi-
ciarius 59.260. Eiusdem fru-
ga 255. mors 259
Lenunculi, nauigia piscatoria
pag. 327
Lepidus Procons. in auxilium a
Cassio uocatur 438. mediae
iter Cassij et Marcellij 440
Lepouij populi 79
Lepore Britanni non gustat, 104
Lepris, opidum 436 ciuitas im-
munis, & libera 453
Leprim opidum, Labienus oppu-
gnare conatur 467
Lepritanorum multa a Cæs. 510
Leuci Neruiorum clientes 119
Leuci pop. 28
Luis armatura in equites in-
teriecta 460
Luis armatura mirifica, si le-
giones quoque accedant 493
Luis armaturæ pedes 226
Lexoni seu Lexobij, aduersus Ro-
manos conspirant 631.64.67
Lex Aduorum de magistrati-
bus creandis 177
Lex Pompeij, & Crasse 144
Lex Iulia 254
Lex Pompeia de ambitu 328
Leges Cæliae duæ 341
Liberius etiam locutus Cæsar
sua bona restituit 311
Liberorum, obsidum nomine ab-
strahorum, dolor 59
Liberitas Gallorum 61.62.158

INDEX

Libertatis cupiditas * dulcedo Litora omnia venas aque dul-
 64 stimulus 201. 277 cis habent 404
 Libertini & serui in militiam Litteræ Caf. Græcæ ad Cicer.
 adscripti 466 pag. 125
 Libo Pompeianus cum Cesare Litteræ Cafaris uix atque ægry
 ad oricum colloquitur 338 in senatu recitate 246
 infulam Brundisiam occu. Litterarum perferendarum dif-
 pat 342 Cafarianos terret ficultas 125
 ibid. Brundisio discedit 343 Litteris disciplina Druidû non
 Vide, Scribonius. mandabatur 141
 Liburnica classis Pompeiana 330 Loci consuetudine miles non-
 Licentiam militarem Cesar ca- numquam mouetur 274
 ffigat 483 Loci iniquitatis incommo-
 Licinius Damascippus 327 187. 211
 Lictores habere priuatis non li- Locorum mutatio propter salu-
 cebat 214 britatem 244
 Ligarius, Afranianus, captus a Longarum nauium agilitas
 Cesare necari iussus 489 pag. 102
 Ligario, C. Confidij filio, Cesar Longinus Cafarianus 435
 ignoscit 505 Longury 357
 Liger seu Ligeris flu. 62. 161. Lorica 202 Luceria, op. 260
 191 L. Aemilius decurio equitum
 Liliun in munitionibus Ale- Gallorum 15
 xia 202. 203 L. Afranius legatus Pompeij
 Lilibæum promontorium 450 269 proditiõis postulatus
 Lingones pop. 17. 18. 79 pag. 379
 Lintrium usus in fluminibus L. Aurunculeius Cotta lega-
 traiciendis 7.8 rus III. Eius prudens consi-
 Liscus Aedius. Dumnorigem lium III. vulnus 118 mors
 apud Cesarem defert 10. 11 ibid.
 Litata inernicio, hoc est vltia L. Cesar adolescens legatus 197
 526 Cafari Pticam venient ob-
 Litanicus Aedius, eiusque fra- uiam it 505
 tres 180. 284. eius perfidia L. Camuleius legatus, Cafaria-
 ac fuga 180. 181. 182. 190 nus 355
 Litora omnia a Pomp. teneban- L. Cassius consul ab Helucrijs
 tur 355 casus 58
 L. Caf-

INDEX

L. Cassius Longinus Cafarianus L. Nasidius Pompeianus 299
 349 L. Paulus consul 242
 l. Cella 505 L. Petrosidij aquiliferi mors 118
 l. Cispinus Cafarianus 488 L. Pifo 247
 l. Cotta 118 L. Pifo Caf. focer 8. eius mors 8
 l. Decidius Saxo Cafaria. miles l. Plæcus Cafarianus 270. 452
 pag. 284 L. Pupius centurio a Cesare ca-
 l. Domitius 249. 250. in Casa- ptus dimittitur 254
 ris potestatem venit 259. L. Racilius aduersus Cassiû con-
 Eius fuga 312 spirat 434. eius mors 436
 l. Domitij sententia de tribus ta l. Roscius III. 129. 240
 bellis indicibus dâis in caus l. Rubrius in potestatem Cæsa-
 fa eorum qui a Pompeio non ris uenit 260
 steritisset 379 eiusdem mors l. Seprimij trib. militum aduer-
 pag. 389 sus Pompeium crudelitas
 l. Fabij centurionis seu uirtus pag. 393
 seu temeritas miranda 287. l. Sertorius 281
 288. l. Straberius Pompeianus Apol-
 l. Hirnius a Pompeio ad Paribos lonie præfectus, clam inde
 missus 379 profugit 338
 l. Iunius Patiecus 512 l. Sulla 15
 l. Laterensis, Prætor appella- l. Thorij apud cordubenses ter-
 rus 434 ror 437
 l. Laterensis mors 435 l. Ticius eques Ro. 479
 l. Lentulus cos. 246. eius mors l. Titius trib. mil. 436
 435. Vide, Lentulus 246 l. Tiburinus in colloquio vulne-
 l. Licinius Squillus Cassium sau- ratur 340
 ciat 434 l. Torquatus Orici præfectus
 l. Luceius Pompeianus 339 Pompeianus, se & oricum
 l. Mallij proconsulis fuga 70 Cafari dedit 334. 335. Eius
 l. Manlius Prætor. Pomp. 260 mors 2509
 l. Mergilio 434. 436 l. Valerij Praconini legati mors
 l. Metellus tri. pl. Cafari obijci- pag. 170
 tur 263 l. Vareni centurionis egregiam
 l. Minucius Basilius 148 p inimico facinus 122. 123
 Eius ad Cesarē epistola 523 l. Vibullius Rufus bis in Cæsa-
 l. Munatius Plancus 111 ris potestatem ueniens,
 ab

INDEX

<i>ab eo semper demissus</i>	333	<i>Magistratus praepostere decernuntur</i>	Rome	160.161
<i>Lucretius Hispilo, Pompeianus</i>	331.332	<i>Magistratus Romani sacrosancti</i>		
<i>Luciferus Cadurcus, homo audax</i>	160.161.232.233.234	<i>Magnitudo animi Caesaris</i>		468
<i>Luminibus accensus noctis Vitae Caesar pervenit</i>	506	<i>Magnitudo corporis & vires ut parentur</i>		76
<i>Luna plene vis in aestib. maritimis</i>	100	<i>Malaca urbs</i>		441
<i>Luna nisi nova Germ. non contendere</i>	35	<i>Malacia ac tranquillitas maris</i>		67
<i>Lunata castra</i>	499	<i>Malo praesente, alijs malis mereri</i>		293
<i>Lunius Regulus Hadrumeti praefectus</i>	560	<i>Malcus Nabatheorum rex</i>		400
<i>Lusitania</i>	269.433	<i>Mandubiorum fames ac miseria</i>		206.207
<i>Lusitani Hispali oppugnati</i>	505	<i>Mandubriatus adolescens Britannus</i>		108
<i>Lusitani levis armaturae</i>	275	<i>Manilius Tullus</i>		434
<i>Lusitania Parisorum incenditur</i>	133.192	<i>Manus fata Pompeij</i>		355
<i>Lux seu dies pudorem malefactoribus affert</i>	285	<i>Manus ferreae</i>		279
<i>Luxuries Pomp. exercitus</i>	587	<i>Manus rebelibus victis praecise</i>		23.249
<i>Lyssum op.</i>	344.345.346.353	<i>Manibus praecisis dimissis tabularij capti</i>		517
M		<i>Marcelli odium adversus Caesarem</i>		245
<i>Macedones equites in Pompeij copijs</i>	330	<i>Marcellus Cordubae praefectus</i>		437. contra Cassium dux electus. ibid. castra ad Cordubam posuit 438. Vllam obstat 439. cum Cordubensibus a Cassio deficit 437
<i>Macedoniae pars libera</i>	349	<i>vide, M. Marcellus.</i>		
<i>Machinae bellicae Romanorum barbaris admirationi sunt</i>	55	<i>Marcus Crispus praesidio Thebennensibus a Caesare mittitur</i>		496
<i>Machinae variae Alexandrinae</i>	402	<i>Marcomanni Germani</i>		36
<i>Maetobriae aedes</i>	21	<i>M. Ac-</i>		
<i>Magistratus Gallorum</i>	144			
<i>Magistratus bellici apud Germanos</i>	145			
<i>Magistratus lex apud Aeduos</i>	177			

INDEX

<i>M. Acilius & Statius Marcus legati Caesaris</i>	337	<i>M. Opimij, praefecti equitum Scipionis, mors</i>		352
<i>M. Antonius legatus Caesaris</i>	209. quaestor 205. 243. Brunense post 342. Eius sacerdotij petitio	239	<i>M. Petreij centurionis praeclearum facinus</i>	288. Eiusdem favor erga Caesarem 349. Favor erga Pompeium 458. 459. vulnus 460. 461. fuga 507. mors
<i>M. Antonius, & Cassius trib. pl. Caesaris fautores</i>	247	<i>M. Plotius in colloquio vulneratur</i>		540
<i>M. Aquinius novus homo</i>	484	<i>M. Pöponius, Caesarianus</i>		390
<i>M. Aquinius Car. fil. Caesar ignoscit</i>	505	<i>M. Rufus, quaestor</i>		313. 327. eiusdem sententia de Caesare & Pompeio 246. 247
<i>M. Aristij trib. militum misera cedes</i>	183. 184	<i>M. Sullanus</i>		152
<i>M. Bibulus Pompeij praefectus maris maximus</i>	328. Vide, Bibulus.	<i>M. Tiro ignominiose mittitur</i>		pag.
<i>M. Calidij sententia de rep. in dissensione civili Pompeij & Caesaris</i>	246	<i>M. Titius Arionisti hospes</i>		33. de manibus Germanorum ceptus
<i>M. Cato Vticensis</i>	462. 472. 503. 504. Vide, Cato.	<i>M. Trebius, Gallus</i>		61
<i>M. Caelius, Praetor Rom.</i>	340	<i>M. Valerius Procellus</i>		33. 37
<i>M. Crassus a Parthis interfertus</i>	347	<i>M. Varr. in ulteriore Hispania legati nuntiatio</i>		308. Eius legiones
<i>M. Eppio Caesar ignoscit</i>	505	<i>Marcomanni pop.</i>		33
<i>M. Favonius Pompeianus</i>	350	<i>Mare bis aestivans xij horarum spatio</i>		65
<i>M. Lepidus praet.</i>	312	<i>Mare conclusum, & mare aperitum</i>		62
<i>M. Marcelli sententia de rep. in dissensione Caesaris ac Pompeij 247. Idem Praet. appellatus</i>	433. Eiusdem prudentia			330
<i>M. Messalla & M. Piso consul</i>	439. 440. 441. 442	<i>Marius omnium non eandem esse naturam</i>		62. 63
<i>M. Messalla legatus</i>	466	<i>Marij affinis Caesar</i>		469
<i>M. Metellus, Pompeianus</i>	331. 332. 333. 429.	<i>Martiorum Gallorum rebellio adversus Caesarem.</i>		6. 64

I N D E X

militaris disciplina & *severitas largitione nimia* *minuuntur* 449
militaris rei dedecus in exercitu *caesaris non admissum* 367
militarium signorum conferendorum *cerimonia apud Gallos in foederibus* *sancitae* 158
milo caedis Clodiana *reus* 341.
Eiusdem molimen ac mors *ibidem.*
minerua dea 142. *eius templum* 393
minutatim se recipere 467
minutius Rufus *Pompeianus* pag. 331
minutius Silo *L. Racilius cliens* 173 174
pag. 433
minutius coniurationis adversus Cassium *index* *excruciat* 435
miracula post victoriam caesaris *pag.* 394
miseriam fortiter ferre *virtus est* 205
mithridates Pergamenus 416.
 417. 418. *Caesari se iungit* 416. 417.
rex Bosphori a caesare constituitur 449
momenta magna saepe parvis in rebus versantur 371
Monacha insula 105. *Monachia* 436
morini Galli 40. 63. *ultimi Gallorum pacati* 73. *Eorum ad caesarem legati* 87. *Barbaros se uocant.* *ibid.*
morini Caesarianos ex Britannia & *duces inuadunt* 95. 96.
in potestatem Romanorum redicuntur 96. *Atrebatibus a Caesare attributi* 204. *a Morinis in Britanniam traiectus breuissimus est* 86
moritasgus Cauarini regis frat 129
mors ignominiae praelata 155.
 156.
mortis metus ut tollatur 139.
 140.
mortis periculo quid agant milites 326
mortis praesentis pro patria mirus contemptus 173 174
mortis se facilius quidam offerunt *quam dolorem patienter ferant* 205
mortem sibi consciscit *Orgetorix* 4
mortem sibi ipsis afferentes fortiter cecidisse videri cupiunt *pag.* 327 328. 329.
mortem sibi consciscere volentis ingurgitatio 533
mortui facile culpantur 228
mosa flu. 79
mulieres & pueri in muro dimissis ad speciem duntaxat 333
mulieres Germanorum rhedis & carris impostae 36
mulierum Gallicarum mos in praelys capillum passum demittere *& liberos proferedi* 187
mulierum crines praefecti ad tormenta bellica efficienda

I N D E X

da 333 *pag.* 172
Mulierum in extremo periculo muri hostilis primum conscendunt *deserantur* *eiulatio* 173
dendi gloria 187
mulierum matrumfamil. apud murus mirae longitudinis 5
Germanos in bello auctores *masculi forma* 304
 75
mulierum trepidatio in urbis oppugnatione 187
mutua sese conscicere conantur
mulieribus & infantibus non parcut Rom. milites in ulciscenda Galloru perfidia 174
muliones equitum speciem exhibentes 185
multitudinis confuse malum *pag.* 203
multitudinis caedendorum uictoriam impedire conantes 460. 461
munatius Plancus Cassi licetorem gladio transgic 434
munda op. 532
mundensis campus 528
mundensium ducum clades 534
munera ac dona a socijs & amicis recipere soliti imperatores Rom. re bene gesta 445
munera Milonis 341
munerum cotreptor Domitius 423
munitionis imperfecta malum *pag.* 366. 367
munitionis caesaris ad Alexiam *pag.* 201
munitiones caesaris et Pompeij ad Dyrrhachium 356. 357
munitionum ambitius inustitatus 366. *Vide Opera.*
muri opidorum Gallicorum.
muri hostilis primum conscendunt *dendi gloria* 187
murus mirae longitudinis 5
masculi forma 304
mutationes magna paruis mentis sunt 369
mutua sese conscicere conantur
Iuba & Perreius 508
myoparo N 431
N *ABATHAEORVM* *rex* *pag.* 400
Nannetes Galli 63
Nantuates pop. 79
Narbo urbs 70. 161. 162. 240
Nardum & uinum sibi infundens mori certus 533
Nasidij classis capta 310
Nasidij odio Sulchitani a caesare multantur 510
Nasidiane naues inuiles 301
Nasua & cimberius Suenorū imperatores 25
Naues Britannorum 278. 279
Naues Caesaris 62. 63. 87. 88. 91. 92. 97. 102. 264. 278. 329. 330. 344. 345.
Naues conscendentium praefestina compressio 327
Naues longae 90
Nautium caesarianarum afflictae *Elatio* 91. 103. 153. *felicitas in mari* 87. 88. 110. 111.
Nautium Gallicarum forma *pag.* 65. 66
Nautium humilitatis usus 97
 Na-

I N D E X

Navium Rhodiarum naufragium 345
Navibus Rhenum transmittere Caesar indignatus 83
Navium Romanar. cum Gallicis impar praelium 65, 66
Navale certamen Romanorum & Gallorum 66. Massiliensium & Caesarianorum 279. 280. Vatini & Octavij 339. 340.
Navigatio Pompeianorum in re meticulosa propter pag. 344
Navigaciones Caes. felices 110. 111.
Naupactus 349
Nausea Caes. 459. 470. 471
Nausea fastidium 345
Neapolis 451
Necessarium tempus 177. 182
Necessitas coacta omnia perquirat 407. 408
Negligentia ex diuturnitate pag. 131
Negligentiae ac remissionis pernicies in obsidione 332
Nemetes Germani 36
Nemetocerna, op. 241
Nemo tam fortis, qui non rei novitate perturbetur 155
Nervi equitatu nihil olim valebant 47. 48
Nervi Gallorum ferocissimi 40. Ciceronem oppugnant. 121.
Nerui indocili 125. militaria opera a Romanis facere docti 121. fuga 161. 162
Forum cientes 119. mores 46. actus 126. multitudo 121. 122. pernicacia in re adversa 53. 54. in Romanos rebellio ac fraus. 49. 119. 120. 121. 126. 130. 133. de ditio 54. 133
Nicomedis Bithynij nobilitas pag. 433
Nicopolis, op. 424
Nili aqua limosa atque turbida pag. 402
Nimbus cum saxorum grandine 428
Niriobriges pop. 161. Eorum rex Teuromatis 176
Nive altissima Caesar non prohibetur ab itinere 162
Nobilitatis inclinatio 444
Nommi & vetustati Massiliensium Caesar desert, ne eos perdat 313
Noveia, opidum 4
Noricus ager ibid.
Noricus rex 257
Novem annis Caesar cum iisdem fere militibus res gerit 251
Noviodunum, op. 45. 160. 161. 191
Novitate fama antecedit pag. 350
Nox dierum xxx. in insulis Britannicis 105
Nox peccantibus amica 318
Noctis licentia 258
Nocte diei opponunt Galli 143
Noctes

I N D E X

Noctes in Britannia, quam in continente, breviores 105
Noctium non dierum numero, spacia temporum metiantur 195
Nocturna Gallorum concilia 128
Nocturnorum operum Caesarianorum obsessorum 120
Nocturnorum praeliorum incōmoditas 285
Nudo corpore malunt pugnare Helucij, quam impediri 16
Nymeius & Verodotius Heluciorum legati 5
Numerum militum aut equitum falsum referentes delatarii 366
Numidae & Cretes sagittarij in exercitum Caesaris 42
Numidae & Geruli a scipione muli dilabuntur ad Caesarem 469
Numidae in cruce suffixi 490
Numidarum adversus Carionē stratagemata 325. 326
Numidarum celeritas 402
Numidarum equi infrenati 487
Numidarum clades 314. 315. 324. incurso in exercitum Caesaris 453. 493
Nutricius pueri regis regnum procreans 395
Nymphæum portus 344
Obsessorum fortis & audax eruptio, nec minus felix 332
Obsidium institutio 357. 358
Obsides Caesariani ab Aeduis male multantur 195
Obsides Gallorum male haberi Avionistis 21
Obsidum recuperandorum curam 62. 63
Obsucula, op. 437
Occasio consulendi brevis 114
Occasionis momentum 185
Occasionem cum Pompeio decerandi primam quamque Caesar arripit 380. 381
Ocelum, opid. 7
Ocij pernicies in castris militum 317
Octacilius Crassus Pompe. 345
Octacilij Crassi erga deditos perfidia 345
Octavij pompeiani castra oppugnantur. 333 eius cum Vatini navale praelium 420. 430. fuga. ibid.
Octodorus Veragorij vicus 58
Octogesima, op. 282
Oculorum effossio in minoribus suppliciis 124. 125
Officia & discipline neglectus, vitæque libertas, vires & magnitudinem corpori addit. 75. 76
Officia exterorum ut pensare cōsuerint Romani 30
Olei tricies centenis millibus pondo multantur Lepitani a Cesare 500
Oltonico Theuromati pater 176
Om.

INDEX

Omniū salutem paucis cōmit-
 ti, graue ac miserum 410
 Onustus cum genituo 489
 Opera bellica Romanorum Ad
 uaricus admirationi sunt 55
 Opera Cæsaris ad Alexiam 201
 ad Massiliā 301.302.303.
 304.307. Vide, Cæs. opera.
 Opidum altissimis manibus a
 Cæsare vno, nec toto, die expu-
 gnatum 378
 Opidum Bibracte ab suis incen-
 ditur 191
 Opidū q̄ dicitur Britannis 109
 Opidi Corsinij cura Cæsari, ne di-
 ripiatur a militibus 257
 Opidū Sarsura prefectus Sci-
 pio, a multitudine interfici-
 tur 496
 Opidi Hispaniæ natura loci mu-
 nta 516
 Opidi se dedentia Cæsari ab iniu-
 ria militum præseruat 454
 Opidi sua & rivos Heluetij in-
 cendant 4
 Opidorum & vicorum atq. edi-
 ficiū suorum incenden-
 tium consilium 166
 Opidanorum Paradenium vi-
 expugnatorum miserāda cla-
 dos 503
 Oppius legatus Cæsaris 442
 Oppugnatio uehementissima
 119.120
 Oratio crudelis & inhumana.
 in Orkem se aduersus hostes col-
 ligendi ratio 95.116
 Orchementi Cæsari recipit 362
 Orcinia silua 146
 Orgentorix (qui & Orgentorix
 in ueris quibusdam codici-
 bus dicitur) Heluetiorū prin-
 ceps 2
 Orgetorigis filia & filius capiun-
 tur 17
 Orgetorigis mors 4
 Oricum op. 331. 332. Cæsari re-
 cipit 335
 Oscenses pop. 281
 Ostissimi Romanis dediti 57
 Ouis auium qui uescantur 80

P

PABULI equorum inopia
 apud Pompe. 363.364
 Pabuli, inopia iumenta sua oc-
 cidentes 294
 Pabulo abstenta iumenta toto
 quatrienio 295
 Pacatorū insigne in bellis 188
 Pacidius Pompeianus 456
 Pacidij Pompeiani aduersus Cæ-
 sare m pugna. 498 eiusdem
 mors, ibid.
 Pamani Germani 40
 Pagi centum Suenorum adri-
 pam Rheni confidentes 25
 Pagi Tigrini robur 8
 Pago in quatuor omnis cimi-
 tas Heluetia diuisa 9
 Paleophasalica victoria 431
 Palma ex panimēto enata 394
 Paludati prætores 250
 Paludes Morinorum 95
 Palus iter duo castra media 43
 Palus

INDEX

Palus perpetua in Sequanam
 influens 192
 Panis a famelicis in hostium ca-
 stris abiectus 359
 Panis ex radice factus 358.359
 Panico & ordeo se alen es Mas-
 silienses 312
 Parada op. & eius miseranda
 clades 503
 Paratonium 404. Parentare ci-
 uibus 168
 Parisi pop. 133. Parthi Ro. ho-
 stes 347
 Parthicum bellum 245
 Parthiorum, op. Cæsari expu-
 gnat 353
 Parthinos Pompeius præde loco
 habuit 34
 Parua res magnū sepe momen-
 tum habet 371
 Pastores indomiti 279.280
 Pastores Turini a Milone solli-
 citantur 341.342
 Patientia Cæs. & quies, inimi-
 co: illius in admirationem et
 timorem aduocit 471
 Paucitas q̄ pugnantū ut suble-
 uata i obsidione arctissima 322
 Pax quando inter duces aduer-
 sarios prime sita 333.334
 Pacis concitiones Heluetij Cæ-
 sari proponit 89
 Pacis studium Cæsari 333
 Pacem cum Pomp. sibi præfrustra
 Cæsari tentat 171.172
 Pacem se semper cupisse Cæsari
 cum Pompeio uertit 436

rus protestatur 384
 Peccandi impunitatem sibi ar-
 rogantes milites propter res
 præclare gestas 502
 Pecunia constanda commenta
 348.432.435.436
 Pecunia cupiditatis malū 145
 Pecunie a iauis tolluntur 249
 Pecunie pretium ac uis 435
 Pecuniam publicam sibi obla-
 tam Cæsari repudiat 260
 Pecunias Cæsari mutuas a tribu-
 nis mil. & centurionibus ac-
 cipit 269.270
 Pecuniario damno etiam pericu-
 losū sollicitudo addita 433
 Pecus loco frumenti impera-
 tum 278
 Pecoris cupiditi barbari 151.152
 Pecoris in agros obseruari sine
 diuinitia, ad occidendas in-
 sulas 424
 Pede equestre prælium facimus
 519
 Pedites Germani inter equites
 præitari soliti 197.198
 Pedites mira celeritate equorū
 cursum adæquant 54.35
 Pediti exitum permittunt com-
 misionatorum inter equites
 in pugna st. uagema 198
 199.226.380. 456.457.
 492.493.494.
 Pelles pro uelli 65
 Pelles uisitas Suenorū 76.144
 Peligni pop. 255
 Pelissimum se cæsari Pompeius vi-
 ditus

I N D E X

Etus fugiens 393. id a Milibri dare capitur 416	tor 350
Penitremes duae. Des. capiuntur 438	Petrcius & Afranius Pompe- iani copias iungunt 271. 272
penitremem unam recuperat Caesar 489	Caesaris calamitatem Roma- ni supra verum nunciant 278 279. Eundem cruce- litas i Caesarianos. 289. 290
perfidia Aednorum aduersus Romanos 255. 256	petreij mors 508
perfuga Gallus ad Gal. adorna- tur 68	petrocory pop. 203
perfuge Caesariani 364. 365	phalanx Germanorum 36
perfugi multi ex Pompeianis quotidie ad Caesarem conue- bant. 233. 240	phalanx Heluetioru fracta 16
perfugarum falsa delatio 323	pharus quid sit 398. Pharia. pag. 501
perfugarum domesticorum ma- lum. 365 366 471. 472	pharnacis Armeniae regis res. 422. usq. ad 428. dein. 442.
perfugaru ignominia 226 227	413 usq. ad 449
perfugis adunum ad se aperit Ca- sar 481	pharsalia. locus ubi Caesar mili- tes suos exposuit 331
perfugij praetextus 364	pharsalici exercitus clades 389
periclitari fortunam 334	philantia humana 324
periclitari Otacilis Pompe. 345	philippus trib. pleb. 249
periturij perfidiam morte Caesar ulciscitur 489	Philo Pompeianus Hispanis pre- fatus 534
peritiam hostiu Caesar magno. pere vindicandam conset. 236 237	phoenices pop. 390
peritiam hominum peniten- tia 295	Photinus eunuchus nutritius Ptolemæi regis. regnum Ae- gypti procurat. 395. Eius ae- tas 399
pes pede pressus a pugnantis inuicem 531	picenum 255
petra locus 354	picenus ager. ibid.
petreius legatus Pompeij 260.	piceni pop. 306
Eius furor 289. 290. vulnus 460	pictonum vexatio 230
petreius Thessalus Pompeij fau- tor 253	pilorum cacumina ardentia 478
	pinna 201. 202
	pirustæ Illirici 97. eorum lega- tio ac deditio 97. 98
	pisinorum op. 253
	Pisci-

I N D E X

Piscibus & ouis animum uicti- tantes populi 80	popeius contra Domitium 376
piso Aquitanus cum fratre oc- ciditur 81	pompeius fama cupidus 362
pix 390	pompeius honorem suum cum Scipione partitur 378 379
planicies 14. millia passuum pa- rens 473	pompeius imperator appellatur 371. imperiue bellicæ taxa- tur 264. 265. 385
plebs Gallorum, seruorum loco habetur 140	pompeius ut perfugas Caesaria- nos acciperet 365
plebis Gallicæ turamen aduer- sus potiores 138	pompeij emulatio, obrectatio ac studia aduersus Caesarem 244
plebs inermis opido eiecta 504	245. 246. 248. 249. 250.
plebem sulam iuxta bellum con- flare posse 227. 228	crudelitas aduersus Caesaris fautores 524
platorij Rustiani mors 509	pompeij arrogantia ac superbia, parem non ferentis 240.
pleuostij, Neronio. Lientes 119	267. 268. 359. 362. pre- sumptio de uictoria, ac su- perbia Caesaris 378. 379. 381.
plumbu albu in Britannia 104	382
plurei 202. 307	Pompeij austeritas, nomen, & existimatio 281. 282. 355.
pluuia saxorum 478	382. 437. 438. amici. 281.
pompeia lex ambitus 328	ambitio 357. 362. abun- dantia 358. acceleratio ad Dyrrhachium 335. 336. in- de exclusio 354. Brundisio abitu opera aduersus Cae- sarem 264. Castra expu- gnata 388. diem de Cae- sare 349. dominatio Ro- manis suspecta 244. eius duces 240. 241. exercitus, & unde conscriptus 329.
pompeia Faustæ uxori Caesar i- gnoscit 509	300. eiusdem exercitus pe- nuria 563. luxus 387
popeij & Caesaris amicitia 132.	388
abalienatio Pompeij 245.	
249. obsidetur a Caesare 354	
obsidione liberatur. pagi- na 357	
pompeius Caesarem mari & por- tibus arceat 336	
pompeius Caesarianos abeuntes frustra insequi contendit 374. nisi uictor, iurat se in ca- stra non reuersurum 382	
pompeius & Caesar sese inuicē munitionib. includunt 355	
356. ad Asparagum ambo castra locant 374	

I N D E X

Pompeij dignitati Caesar *semper* 250
studii 250
 Pompeij *f. cultas in parendis co-*
pis 329 330 331 *res. pra-*
clare gesta 121. 122. *gratia*
in senatu 254. *in Hispania*
 310 *eiusdem honor* 372
 Pompeij *funestae laudes* 520.
 521
 Pompeij *in castris non licebat*
dicere quemquam ex Pom-
peianis perisse 521
 Pompeij *legati, & mandata ad*
Caesarem 251. 252. 267. 269.
 Pompeij *nomen in scutis mili-*
rum inscriptum, & mox de-
tractum 437. 438
 Pompeio *invidia Milo facit* 341
 Pompeium *ad pugnam elicere*
 Caesar *cupit* 361. 362
 Pompeij *fuga, & incommoda*
& adversa 334. 335. 492
usque ad 498. 499 *mors*
pag. 393
 Pompeij *filij res* 352. 462. 463.
 527. 528 529 usq. ad 537
 Pompeij *Rufi periculum* 502
 Pompeianae *aciei instructio* 382.
 383
 Pompeianae *classis administra-*
tores 330. 331
 Pompeianarum *partium fauto-*
ribus Caesar ignoscit 505
 Pompeianarum *partium incli-*
natio 359. 503 504
 Pompeiani *militis unius cum*
 Caesariano *singulare certamen.* 526
 Pompeiani *duces Irba & Pe-*
treius inter se depugnant, ut
alter alterum occidat 508
 Pompeiani *milites mala ualeris*
d ne laborantes 359
 Pompeiani *praefecti perfidia ad-*
uersus Caesarem. tirones 345
 Pompeiani *saepe ad Caesarem de-*
ficiabant, raro contra. 365.
pag. 521
 Pompeianorum *a Caesare metus.*
 335 336
 Pompeianorum *a uictoria spiri-*
tus 321
 Pompeianorum *fuga ac clades.*
pag. 358. 360. 363 386.
 508. 509. 516. 519. 531
 Pompeianorum *copiae unde con-*
stare 269. 270
 Pompeianorum *crudelitas* 524
exactiones 348
 Pompeianorum *editio* 388. 389
 Pompeianorum *& Caesarianorum*
de pace colloquium 339
 Pompeianorum *fames & angu-*
stia 371
 Pompeia. *in acie Pharsalica ce-*
lorum numerus 388. 389
 Pompeianorum *in difficultati-*
bis patientia 337
 Pompeianorum *inclusorum eruptio.* 367
 Pompeianorum *iniquitas in co-*
ndicionibus pacis ad Caesarem
pag. 338. 339
 Pompeianorum *uana spes de ri-*
 Etoria 319

Pom-

I N D E X

Pompeianis, *nisi capite Caesaris*
relato, pacem esse non posse,
 T. Labieni *dictum* 340
 Pompeianis *uictis nix usquam*
per fugium est 391. 392
 Pontis *in Rheno a Caesare facti*
ratio & forma 84. 87. 136
 Pontis *intercessi rescicendi* 179
 Pontem *celeriter efficit Caesar*
pag. 137. 278
 Pontem *Genuenssem Caesar re-*
sciudis 5
 Pontem *in Auro Caesar facit* 8
 Pontes *interruptos rescicere Ca-*
sa prohibet 276
 Pontones 346
 Pontum *Caesar recipit* 449
 Pontis *Pharnaces occupat* 426
 Populi *& ciuitates ad partes*
 Caesaris *transseuntes* 281
 Populi *iudicium quanti faceret*
 Caesar 329
 Portenta *uictoriam Caesaris se-*
cuta 393. 394
 Portorium *ac uectigalium re-*
dempturis rem familiarem
augens 12
 Portus *muniendi ratio* 334
 Portibus *longis Pompeiani se co-*
mittere non audebant 343
 Posse *largitor* 12
 Postumiana *castra.* 425
 Potentiae *parandae ratio* 12 13
 Præda *uirtute parata, quamquã*
 tenuis, *gratia militib.* 427
 Præde *cupiditate nim etiam*
 duci *ac domino suo offerunt*
 comites 454
 predones *etiam legatos de pace*
 mittebant 340
 predonum *bellum* 373
 prælium *equestre* 482. *nauale.*
 405. 406. 408. 409
 prælia *sex a Caesare uno die fa-*
 Etæ 361
 præscriptio, *prætextus* 348
 præsidium *Iubæ regis apud The-*
 bennam *interficitur* 496
 prætorum *de imperio, ad popu-*
 lum *serebatur* 249 250
 præuicere *rei, hoc est antener-*
 iere, *& præuenire atque oc-*
 cupare 159
 præcians *Romanis dediti* 73
 præcibus *aliquem detestari* 149
 principem *aliquem ut inuisum*
 sua *factas* 279
 priuatos *Caesar ambit, & blan-*
 de *appellat* 158. 159
 pro *raia parte* 256
 proconsul *cum imperio ad ur-*
 bem *manens* 132
 procurator *regni nutricius re-*
 gis *pueri* 398
 procurfus *militum in commis-*
 sione *pugnae, inutilis non*
 est 385
 prodigium *pluuiæ saxæ* 478
 prolatio *dici donatio uocata* 348
 provincia *facta ex regno Iubæ*
 pag. 509
 provincia *Gallia seruitus* 206
 provincie *humanitas* 1

INDEX

Provinciae offensio, exercitus a-
more compensata 432 p. Saferna 455. p. Servilius
prudentes credi sibi putat 318 Cos. 328.
ad Ptolemaeum regem Aegypti p. Sextij Baculi primipili mors
Pope fugiens se confert 393 52
ptolemaeum inter & Cleopatra p. Sextij Baculi centurionis vir-
Caesar arbitrium se interpo- tus 60. 154
nit 395. 396 p. Sinius Numidiam, Iuba re-
ptolem. patris testamentum 395 gnium inuadit & 72. Eiusdem
ptolemaeum puerum regem cae uirius 328 509
sar in suam potestatem reci- p. Sulpicius Rufus legatus 88
pit 396 p. Sulpicius p. 390
ptolemaei regis pueri scilicet lacru p. Sullae dexteritas 359
me 415 p. Vatinius Caesaris legatus pa-
ptolemaei regis castra oppug. cae ginæ 339
sar 419 p. Vestrius eques Rom. capius.
ptolemaei regis mors 421 pag. 489
pueres omnes armati conueni- puellae regnantis tedium apud
re coguntur, armato concilio populum 415
inducto apud Gall. 130 pueri & mulieres in muro ad
pubertas diuturna, laudi apud speciem militum dispositi 333
Germanos est 144 pugna acerrima Neruiorum ac
p. Atrius 313 Rom. 53
p. Atrius eques Rom. a Caesare pugna non stataria, sed procur-
captus 492. uenia donatus soria Lusitanorum 273
595 pugna ex essedis 89. 93
p. Calpurnius Pompeianus 532 pugna naualis 66. 67
p. Considius pro exploratore mis pugna sex horas durans 60
sus falsa renunciat 55 pugna ratio astuta 117
p. Cornelij Scipionis mors 496 pugna ineunium Gallorum
p. Crassi adolescentis res 36. 37 uota 192
56. 62. 64. 70. 71. 72. 73 pulueris excitati indicium in
p. Domitius. Vide, Domitius bellis 93
p. Lentulus Spinther in potesta- pyra Iuba regis in opido Zama
tem Caesaris uenit 259 506
Vide Lentulus. pyrenaei montes, a Caesare occu-
p. Ligarius Afranius iussu cae- pantur 269

QVA-

INDEX

Q. VADRIGAE falcatae
Pharnacis aduersus Caesarem 448
Questorū nequitia 347-348
Questorū improborum odium pag. 431
Quattuor unius cohortis Caesari-
ane centuriones in pugna oculos amittunt 361
Quintilius & L. Canuleius le-
gati Caesaris 354
Q. Aquila Caesarianus 488
Q. Atrius nauium Caesariana-
rum praefectus 103
Q. Cassius trib. pleb. Caesarianus.
310. Galitanorum praese-
ctus 312
Q. Cassii Longini odium in Hi-
spanos, & contra 431. 432.
vulnus 434 mors 442 Vide,
Cassius
Q. Coponius Rhodiae classis Dom-
peiana praefectus 344
Q. Cornificius Caesarianus pagi-
na 427
Q. Cicero Caesarianus III Eius
castra oppugnantur a Ner-
uijs 119. 120. Eiusdem sale-
tudo remissima 120
Q. Comminus Caesarianus ad Sci-
pionem deductus 120
Q. Fabius Max. legatus Caesaris
512
Q. Fulgij Caesariani primi ha-
biti X I V. legionis, mors
pag. 273
Q. Fufius Calenus legatus Caesa-
ris 297
Q. Iunius Hispanus 112
Q. Laberij Duri trib. mil. mors
106
Q. Tigario Caesar ignoscit 505
Q. Ucanis centurionis mors p
gina 118
Q. Lucretius Senator 256
Q. Marcus trib. mil. Pompeia-
nus, ad Caesarem transfugit
517
Q. Patiscus Caesarianus 423
Q. Pedius legatus Caesaris. 38.
342. 512
Q. Pompeij Nigri equitis R. Ita-
liacensis robur & eiusdem cu-
Antistio Turpione singula-
re certamen 526
Q. Sabinus 362
Q. Sertorij milites 71
Q. Sextus de uita pecuniam pa-
ciscitur 435
Q. Titinius Varus praef. equi-
tum 251
Q. Titurinus Sabinus legatus Ca-
saris 41. Eiusdem provin-
cia 64. apud Vnellos acta
67. stratagema 68 69. 113
118. Eiusdem mors 118.
119.
Q. Tullius Cicero 159
Q. Varus praefectus equitū Do-
mitij, Caesarianus 351
Q. Felanius 62
Quire 504
Quos inter 177

RAB.

INDEX

<p>R ABIRIVS Postumus 454 <i>Radix</i>, quæ a vice panis utitur <i>rentur</i> Cæsariani 358 Radibus arundinum pacti equi 363 Rapinarum administri, domini sui osiores 433 Rapinas suorum castigat Cæsar 482.483 Rasipolis Macedo auxilia pompeio 330 Ratione & consilio Romanos Barbaris nationibus in bello præstare 27.28 Ravenna op. 249 Rauraci pop. 203. se Heluerijs domas suas relinquentibus iungunt 4 Rebellio Britannorum 92 Rebellionis reprimende apud Gallos consilium Cæsaris acerbum 240 Reblius Cæsaris legatus, magni usus militaris uir 321 Receptum intercludere Cæsarianos pompeius nititur 355 356. intercluditur 359. 360 361 Reblius Cæsaris in Italiâ quæ honorificus 243. 244 Rex tuba. Vide, tuba Regem a Romanis appellari & amicum, maximum beneficium 30 Regis Deiotari abiectio 443. 444. subleuatio 444. Vide</p>	<p><i>Deiotarus</i>. Regis pueri ætas a militibus elusa 415 Regem ad dicendam causam euocari indignatur regni procurator 395 Regis Aegyptijs constituit Cæsaris 421 Reges Britannici quattuor 101 102 Regius uestitus Deiotaro a Cæsare restituitur 444 Regnum fiduciarium 414 Regnum Iulæ in prouinciam conuersum 509 Regnum suum magis tueri quàm alios adiutum ire statuit Iulbar rex 465 Regni ambitio odiosa 160 Regum controuersus se interponit Cæsar 394. 395 Rei ex uinculis causam apud Helucios dicebant 3 Religio sacerdotum Gallicorum pag. 141. 142 Remis detergi 409 Remulco nauem abstrahere 317 abducere 352. deducere 406 Renunciatus frater a fratre in magistratu 178 Representare, in presentia dare 444 Representat suis militibus Cæsaris, quod in longiorem diem collaturus erat 28 Rescribere ad equum. 39</p>
---	---

INDEX

<p>ne Resp. detrimentum capiat, cautio extrema 248. 249 Republicam concernentia magistratus tractet 144 de Rep. remotus Cælius 341 Rhedones Romanis dediti 57 Rhemi Romanorum amici 196. in insidiis Bellonacorum incidunt 218 Rhemi se Cæsari dedunt 39 Eorum amicitia usus Cæsaris 40 Eorumdem apud Cæsarem auhoritas & gratia 129. 134 159. Rheni fluminis latitudo & altitudo, origo, fluxus & insulæ 79. 82. 83 Rhenones fere 144 Rhenus transire Cæsar statuit pag. 84. 136. 137 Rhenus Helucios a Germanis diuidit 7. pop. Romani imperium finit 83 Rhodanus fluius 245. 23 Rho. i.e. lassus Pompeiana perfectus C. Marcellus cum C. Pomponio 330 Rhodie naues naufragium passæ 344 Rhodium in maritimis prælijs uirens 406 Robur & magnitudo corporis ut patet 75. 76 Roma male administrata 442 Roma terrore completur de Cæsaris successu 254 Rome omnia diuina humanaque</p>	<p>intra miscentur Pompeij ac Cæsaris dissensione 249 Romani ab armato hoste conditionem non accipiunt 121 Romani admirationi sunt Vxel lodunensibus 237. 238 Romani arbitri regni Aegyptij testamento electi 395. 396 Romani armis graues 106. 107 Romani secundis rebus confirmantur, aduersus incitantur 222. 223. 414 Romani sociorum dignitatem augere soliti, nõ minuire 30 Romani negotiatores imprudentes Genabi a Gallis opprimuntur 158 Romani populi disciplina & mores 132 Romani populi diuisio 268 Romani nõ sine deorum ope bellum gerere Gallis usi 54. 55 Romani Sicambri prædationibus produntur 152. 153 Rom. statura breui, Galli indubrio sunt 54 Romani milites desperata salute se ipsos interficientes 119 Romani milites derimento accepto diligentiores fiunt pag. 222. 223. 413 Romani milites in insidijs a Gallis deprehensi 115. 116 Romanorum militum anceps consultiatio 60 Romanorum militum magnanimitas 117. 118. 167. 168 præ-</p>
--	---

I N D E X

affinis 348. 362. 377. cum
 Petreij & Labieni copij suas
 coniungit 463
 Scipionis copias 450. sententia
 de Pompeio & Cesare 246
 Scipionis largitio & auaritia
 347. diligentia ac celeritas
 349. turpis fuga ac clades
 pag. 350. 474
 Scipionis commiseratur Cesar
 pag. 455
 Scipionis legionarij multi ad Ce-
 sareum deficiunt 482. Eius
 oratio ad captiuos Cesaria-
 nos 476. crudelitas aduersus
 eosdem 477
 Scipionis acies ad puinam in-
 fructa 470. 480. 485. Eius
 dem uictoria 487
 Scipionis presidium Cesar in-
 uersit 496
 Scip. legatos Ces. de pace mittit
 362
 Scipioni supplicat fert Iuba rex
 479
 Scipionem unum esse populi Ro-
 imperatorem, Confidij uox.
 imperatore non agnoscit Sci-
 pionem captiuus centurio Ce-
 sarianus 452. 476
 Scipionis milites ad unum om-
 nes cesti 502
 Scipionis mors 509
 Scorpio, bellicum instrumen-
 tum 467 468
 Scribonius Libo Achaica classis
 Pompeianae praefectus 330.
 331. cum Cesare ad Oricum
 colloquitur 337 338
 Scribonium Libonem Cesar iu-
 bet de pace cum Pompeio a-
 gere 262. Vide, Libo
 Scutum Scaeva e centurionis
 CXXX. foraminibus con-
 fectum 361
 Scuta & pila pro vallo posita
 pag. 532
 Scuta ex cortice facta, & uimi-
 nibus inexta 56
 Scutorum celatura 527
 Scutis se a saxea pluvia prote-
 gentes Casariani 478
 Scutista & cetrata provincia
 pag. 269
 Sebusiani pop. 7. 196
 Scelio op. Aduatici vendita 56
 Secundarij, secundae legionis mi-
 lites 434
 Secundis diu rebus cur scelerati
 impune uti permittantur 9
 Seditioinum Romanorum cura
 Casari 449
 Sedulij Lemouicum ducis mors
 pag. 212
 Seduni Galli 58. 59
 Sedusis Germani 36
 Segni pop. Germaniae 149. 150
 Segonax rex 109
 Segontiaci Britanniae pop. ibid.
 Segonia, op. 437
 Seipsum occidere nequit Iuba
 rex 508
 Sementes facere 2
 Senatores Romani in Caesaris
 potestate redacti 259
 Senatores tres ex sexcentis reli-
 qui, quingenti milites ex LX.
 millibus 54
 Senatus a popularibus suis in-
 terfectus, quod bellum cum
 Rom. gerere noller 67
 Senatus omnis Venetus nece-
 tus, reliqui sub corona ven-
 diti 67
 Senatus reuerentia apud Casa-
 rem 244
 Senatus populoq. Rom. se Cesar
 subijcere uult, ut pacem cum
 Pompeio faciat 333. 334
 Senatus consiliu aduersus Ce-
 sareum 245. 246
 Senatus consiliu extremu; dent
 operam magistratus ne respu-
 blica detrimetu capiat 249.
 quando id fieret 250 251.
 Senectus apud Gallos etiam mi-
 litat 222
 Senes bello inuiles, Cimbrico
 bello apud Gal. comesti 206
 Senis honor pp peritiã 192. 193
 Senones in fide Aeduorum 133
 134
 Senonum conscientia facinoris
 aduersus Romanos 130 Eo-
 rundem motus 129. rebellio
 133. deditio 133 134
 Sertica Heraclea Candauiae sub
 iecta 376
 Sertinae uitia 345
 Sertire reliquos spiramus
 nos sentimus 315
 Sequana flus. I
 Sequanus ager optimus totius
 Galliae 21
 Sequani Germanos in Galliam
 inducunt 139
 Sequani principatu deijciuntur
 pag. 159
 Sequanoru demissus animus 22
 Sequanorum & Aeduorum fa-
 ctiones 138. 139
 Sequanoru miseria a Germanis
 20. 22. ab Ariouisto 22
 Sequais Aedui subdit 20. 139
 Sequanos sibi Heluetij per Dum-
 norigem concilians 6
 Serapion legatus 397
 Sergius Galba Caesamicus 247
 58. Eius perplexitas 59
 Seruus dominum iugulã 521
 Serui, pastores, armanitur a
 Pompeio 260
 Serui puberes armati Alex. bel-
 lo 404
 Serui puberes oes in extrema ne-
 cessitate manu missi 352
 Serui speculatores capti in cru-
 cem sublati 523
 Seruos se mentientes milites, in-
 terfecti 517
 Seruilis tumultus in Italia 27
 Seruilus consul 340
 Seruitutis condicio odiosa 64
 Sertica C. militibus donat
 Longinus 431
 Sertunij Romanis dediti 57
 Seneritas Caesaris 68. Percingē-
 turigis 70

I N D E X

Senatus
 qui, quingenti milites ex LX.
 millibus
 Senatus a popularibus suis in-
 terfectus, quod bellum cum
 Rom. gerere noller
 Senatus omnis Venetus nece-
 tus, reliqui sub corona ven-
 diti
 Senatus reuerentia apud Casa-
 rem
 Senatus populoq. Rom. se Cesar
 subijcere uult, ut pacem cum
 Pompeio faciat
 Senatus consiliu aduersus Ce-
 sareum
 Senatus consiliu extremu; dent
 operam magistratus ne respu-
 blica detrimetu capiat
 quando id fieret
 Senectus apud Gallos etiam mi-
 litat
 Senes bello inuiles, Cimbrico
 bello apud Gal. comesti
 Senis honor pp peritiã
 Senones in fide Aeduorum
 Senonum conscientia facinoris
 aduersus Romanos
 rundem motus
 133. deditio
 Sertica Heraclea Candauiae sub
 iecta
 Sertinae uitia
 Sertire reliquos spiramus
 nos sentimus
 Sequana flus.
 Sequanus ager optimus totius
 Galliae
 Sequani Germanos in Galliam
 inducunt
 Sequani principatu deijciuntur
 pag.
 Sequanoru demissus animus
 Sequanorum & Aeduorum fa-
 ctiones
 Sequanoru miseria a Germanis
 ab Ariouisto
 Sequais Aedui subdit
 Sequanos sibi Heluetij per Dum-
 norigem concilians
 Serapion legatus
 Sergius Galba Caesamicus
 58. Eius perplexitas
 Seruus dominum iugulã
 Serui, pastores, armanitur a
 Pompeio
 Serui puberes armati Alex. bel-
 lo
 Serui puberes oes in extrema ne-
 cessitate manu missi
 Serui speculatores capti in cru-
 cem sublati
 Seruos se mentientes milites, in-
 terfecti
 Seruilis tumultus in Italia
 Seruilus consul
 Seruitutis condicio odiosa
 Sertica C. militibus donat
 Longinus
 Sertunij Romanis dediti
 Seneritas Caesaris
 Percingē-
 turigis

I N D E X

Sex. praelia uno die a Cesare facta 361
 Sex. Caesar 311. Iulij Caesaris ne-
 cessarius & amicus, Syriae praefectus 443
 Sex. Pompeius frater, Cn. Pompeij 512 a fratre Cn. Pompeio auxilium petit 513
 Sex. Quinctilius Varus 260. 315. 316
 Struzates Aquitani Romanis dediti 73
 Scambri 85. 86. 152
 Sicilia ac Sardinia a Cesare recipiuntur 264. 265
 Siccitatis frumentum minus promouens 111
 Siccus, seu Sitis, Iubae fines in aedre 472
 Socoris filius 269. 270. 275
 Signorum cantus in bellis militas 385. 386
 Signa militaria septuagintaquatuor de Gallis capta 212
 Signa militaria XXXII. Caesariana amissa 371
 Signorum militarium conferendarum mos Gallicus 158
 Signorum militarium Pompeianorum ad Caesarem delatorum ingens numerus 389. 390
 Signiferi ignominia notati 373
 Signifer Pompeianus ad Caesarem transfugiens 521
 Silicense flumen 437. Sitis ingens 238

socios de se bene meritos Romanos non desererebat 30. 32. 218
 solitariorum denotorum fides 71
 solitudines circa civitates suas amant Germani 145
 somitates a Cesare uicti 70
 soritia, op. 528
 sortis & uaticinationes marri-fam. Germanorum in praeliis incundis 35. 37
 speciacia & militaria dona. 361
 speculae Hispaniae 517
 speculator Pomp. captus & occupatur 517
 speculatores missi, suorum compromittens 471
 speculatores comprehensorum 524
 speculatiores missi, suorum compromittens 471
 speculatiores comprehensorum 524
 speculatiores navigia 90
 spes animos ac patientiam addit 358. 359
 spes una miseris reliqua 326
 sponte sua, hoc est per se 6
 Squillus idem coniurationis 435
 Stagnum salinarum 499
 Statius Murcus Caesaris legatus 337
 Stimuli in operibus bellicis pagina 202. 203
 Stipendium duplex bene meritis Caesar largitur 361
 Stipendium militum auertentes delati 364
 Stipendium uictores uictis imponunt iure belli 30. 31
 Stuarum usus in bellis stramen.

I N D E X

Stramentis integuntur caese Gal-lorum 121
 Stratagema Ambiorigis 117
 Bellouacorum 221. 222. 224.
 Caesaris 186. Domitij 352.
 Iube regis 325
 Stratagema pedum pernicium equitibus in pugna permiscendorum 380
 Stratagema Pompeij in eruptione 365. 366
 Stratagema Salmensium civium aduersus Octavianum 333
 Stratagema timoris simulandi 135. 136
 Stratagema Vercingetorigis in fallendis suis 170. 171
 Structores ut se muniant a telis hostium 302
 Styli caeci extra uallum constiti 468
 Sub pellibus hiemare 336
 Sub coactae thoracis genus ad uitanda tela 356
 Subsidiari, subsidium ferre 222
 Sudes in bella paratae 461. 462
 Sueffones Rhemorum fratres 39.
 Rhemis attributi 218
 Caesari deduntur 46. 47
 Sueni 39.
 Germanorum bellicissimo 75.
 Rhenum transire moluntur 25.
 Eorum delatibus aduersus Rom. 85
 Suenis ne dii quidem pares 79
 Suenis uectigales Vicij 76. 77
 Sulchitanorum multa a Caesare 510

Sulmonenses Caesaris fauores 256
 Sulpicius legatus Caes. 289
 Supplicatio Caesa, decreta X. V. dierum 57. 96
 Supplicia apud Gallos 142
 Supplicum ritus ad uictores exeuntium 421
 Supplicibus. Caesar libenter ignoscit 448.
 Surus Aedius captus 240
 Sulla, alter Lentulus 248
 Sulla intercessionem tribuniciam non sustulit 248. 249. 250
 Sulla praenome P. Caesarium Caesa, praefectus 356. Eiusque dexteritas ibid.
 Sullae Fausti largitio 504
 Syriaca res Caes. 397

TABELLAE tres indicum 379
 Tabellarij, Caes. a Pharnace intercepti 422
 Tabellarij capti, manibus praecisis dimissi 424
 Tabernaculorum Pompeianorum luxuriosus 387
 Tabula Graeca in Helueticorum castris reperia 18
 Tamesis flus. 104
 Talea 122. 123
 Talum intorquet Pomp. 535
 Tabula noua 328. earum lex pag. 341
 Tarbelli pop. 73
 Tarcondaricus Castor CCC. equi-

INDEX

Sex. praelia uno die a Cesare facta 361 socios de se bene meritos Romanorum non desererent 30.32.218
 Sex. Caesar 311. Iulij Caesaris necessarius & amicus, Syriae solitudines circa civitates suas praefectus 443 amant Germani 145
 Sex. Pompeius frater, Cn. Pompeij 512 a fratre Cn. Pompeio auxilium petit 513 sortes & uaticinationes matris. fam. Germanorum in praelis ineundis 35.37
 Sibuszates Aquitani Romam dederunt 73 speculata & militaria dona. pag. 361
 Scambri 85.86.152 specula Hispaniae 517
 Sicilia ac Sardinia a Cesare recepta 264.265 speculator Pompeij captus & occisus 517
 Secitibus frumentum minus proveniens 111 speculatores missi, suorum comprehensum 471
 Secus, seu Sitis, Lube fines in natis 472 speculatores comprehensorum 524
 Secus fluv. 269.270.275.287 speculatio navigia 90
 Signorum cantus in bellis militas 385.386 spes animos ac patientiam addit 358.359
 Signa militaria septuagintaquatitor de Gallis captana 212 spes una miseris reliqua 326
 Signa militaria XXXII. Caesariana amissa 371 squillus index coitionis 435
 Signorum militarium conferendorum mos Gallicus 158 Stagnum salinarum 499
 Signorum militarium Pompeianorum ad Caesarem delatorum ingens numerus 389.390 statius Aureus Caesaris legatus 337
 Signiferi ignominia notati 373 Stipendium duplex bene meritis Caesar largitur 361
 Signifer Pompeianus ad Caesarem transiens 521 Stipendium militum avertentes delati 364
 Sibile, seu flumen 437. Sitis ingens 238 Stipendium victores victis imponi iure belli 30.31
 Sio. harum usus in bellis stramen. 303

INDEX

Stramæis integuntur case Galorum 121 Sulmonenses Caesaris fautores pag. 256
 Stratagema Ambiorigis 117 Sulpicius legatus Caes. 289
 Bellouacorum 221.222.224. Supplicatio Caesa. decreta XV. Caesaris 186. Domitij 352. dierum 57.96
 Lube regis 325 Supplicia apud Gallos 142
 Stratagema pedum pernicii equitibus in pugna permiscendorum 380 Supplicium ritus ad victores executionum 421
 Stratagema Pompeij in eruptione 365.366 Supplicib. Caesar libenter ignoscit 445
 Stratagema Salonenfium civium adversus Octavianum 333 Surns Aedius captus 240
 Stratagema timoris simulandi 135.136 Sulla, aliter Lentulus 248
 Stratagema Vercingetorigis in fallendis suis 170.171 Sulla intercessionem tribunicia non sustulit 248.249.250
 Structores ut se muniant a telibus hostium 302 Sulla praenomine P. Castrorum 356. Eiusdem dexteritas ibid.
 Sylli ceci extra vallum confecti 468 Syllae res Caes. 397
 Sub pellibus hiemare 336 TABELLAE tres indicum 379
 Sub coactae thoracis genus ad uitanda tela 356 Tabellarij Caes. a Pharnace intercepti 424
 Subsidiari, subsidium ferre 222 Tabellarij capti, manibus praecisis dimissi 424
 Suesiones Rhemorum fratres 39. Rhemis attributi 218 Tabernaculorum Pompeianorum luxuriosus 387
 Caesari dederunt 46.47 Tabula Graeca in Heluetiorum castris reperia 18
 Sueni 39. Germanorum bellicofissimi 78. Rhenum transire moluntur 25. Eorum delatibus adversus Rom. 85 Tamisis fluv. 104
 Suetis ne dij quidem pares 79 Tatum intorquet Pomp. 535
 Suetis uectigales Vrij 76.77 Tabulae nouae 328. earum lex pag. 341
 Sulchitanorum multa a Caesare Tarbelli pop. 73
 re 510 Tarcondarimus Caesar CCC. equites

INDEX

tes Pompeio suppeditat	330	Testamentum Ptolemæi regis	395 396
Tarracina op.	260	Testamenta pauore condunt Cæ	
Tarraco op.	312	sariani milites aduersus Ger	
Tarracones ad Cæs. transeunt		manos pugnatūri	26
281		Testudo pedum LX.	299
Tarsus Ciliciæ urbs	443	Tetrarchia Deiotaro adimitur	
Tarusares Rom. dediti	71.73	pag.	449
Tasgetius Carnuensis a suis ci-		Teutomatus Nitiobrigum rex	
uibus ceditur	111	176.186	
Tarenta, Massiliensium castel-		Teutones & Cimbri 27. a finib.	
lum	300	Belgarum arcentur	41
Tauris insula	430	Thamesis flu.	104.107
Taximagulus rex	100	Thapsianorum angustia	499
Testofages Volcæ	146	multa a Cesare	509
Tegea, op.	497	Thebas Calenus Cæsarianus re-	
Tela vt vitent milites	356	cipit	362
Temerarium Gallorum equitū		Thabena, op.	496
iusturandum	198	Thabeneses Cæsaris auxilium	
Temerariū Pompeianorum iu-		inuocant	496
ramentum, de non reuertē-		Theologia Gallorum	141.142.
do in castra, nisi uictoria a-		143.144. Germanorū	144
depra	382	Theophanes Pompeianus	359
Temeritas Gallis innata	283	Thermus prætor Pompei	253
Temeritatis ac festinantia exi-		Thessali in copijs Pompeij	329
tus	327	Thessalia & Acrotia legati ad	
Tempestas naues Cæsaris affli-		Cæsarem	349
gens	91.103	Thessalia dimisso	ibid.
Tempestatis incommodum in		Thessalia in Cæsaris diuionem	
bonum uersum	428	uenit	278
Tempestarum celestium uis	74	Theutomatus Vide Teutomatus	
94.278.276		ictus	356
Temporum spatia Galli nō die-		Tiberius Nero Cæsarian.	416
ram, sed noctium numero de-		Tiberius Tullius	521
finiunt	143	Tignitū, op. Cæs. studiosum	253
Tenchiberorum bellum	75	Tugurinus pagus	8
Tenoriola Cæsarianorum	478		
Tergest. norum oppressio	229		

Timor

INDEX

Timor misericordiam non reci-		Torquatus Orici præfectus	334
pit in summo periculo	174.	eius mors	509
incatem homini eripit	411	Torques aurei duo honoris ergo	
Timorem a Germanis, militib.		præfecto Cassianæ turmæ a	
suis adimit Cæsar	28	Cæsare dati	527
Tisdræ opidum	472.503.507	Tragula missa epistola	125
Tisibritanorū multa a Cæs.	510	tractus Britæ. breuissimus	98
Tiurij Sabini trepidatio	114	transrhenani pop. Gallia domi-	
115.116		ne fama audita, legatos ad	
Ti duo Hispani adolescentes		Cæsarem mittunt	56.57
Cæsariani ab inimicis inter-		trebonius legatus 269. procon-	
preti	466	sul 441. uide tr. bunali detur	
T. Alieni ignominiosa mis.	483	batus 341. eiusdem mira in	
r. Amphysacrilogii impeditur	393	reficiendis operib. industria	
T. Baluētij primipilaris mors		307. humanitas	305
117.118		trecentis, qui Varo ac Scipioni	
T. Cecilij centurionis mors	274	pecunias contulissent, uno	
275		nomine pecunia imperata Cæ	
T. Labienus Cæs. legatus	7.53.	sar ignoscit	506
64.111.150. Vide, Labienus		tres aut quattuor milites Cæsa-	
T. Pulcio	369	riani duo millia Numidarū	
T. Pulsonis centurionis inimi-		in fugam uertunt	493
cia cū P. Varena, eiusdemq.		Treniri 24.64 equitatu ceteris	
Pulsonis uirtus	122.123	Gallis præstant	52. 99 Ger-
T. Rebilus proconsul	503	manos aduersum Romanos	
T. Salienus centurio	466	solicitant	98.120.132. eo-
T. Sextius	132.187.213	rum ferocia	229. clades
T. Silius 62. T. Terrasidius 62		196.239.240	
T. Torus Italicensis, dux a legio		triarij infelicitas	446
nib. quibusdam eligitur in		triboces Germani	36
olium Casij	456.437	tribuni militum et centuriones	
T. Vastus	334	Afrani ad Cæsarem desti-	
Tironis Cæsariani & Labieni		cientes	290.291
congressus	458	tribunica contentiones	442
Togata Gallia	229.243.244	tribunicia intercessionis uolæ-	
Tolerare equos et equitatu	355	tio	250.251
Tolosa & tolosates	770.161	trib. pleb. ad Cæs. fugiunt	249

R 2

Trib.

I N D E X

trib. pleb. octavo domum mense rationes exigebant 148. 149
 Tribuni quidā militū a Casare ignominiose dimittuntur 482
 tributum 7 capita singula seruo rū ac liberorū impōsitū 348
 triginta sex annos militans centurio 477
 triginta equites Galli, duo milia Maurorum equitum repellunt 453
 tribubantes, Britannorum ciuitas 108
 triumphi Cas. ornamenta 466
 triumphis Pompeianorum antea uictoriam 379
 tubæ soni non exaudiri malum in receptis canendo 186
 tubero ab Actio Varo impulsu litoris Africani prohibetur pag. 265
 Tullingi pop. 4. 16
 Tullius legatus 520
 Tulli Ruffi Quæst. mors 502
 Turinum, opid. & Turini a Milone sollicitantur 342
 Turios Cælius sollicitans interfitur ibid.
 Turme præliares nimis densæ esse non debent 226
 Turones pop. 57. 160
 Turpem causam ingressi, ne frustra fecisse uideantur, peius aliquid designant 341
 Turris altius inno attollendæ ratio 302
 Turris latericia 302
 turres bellicas Rom. quo uolunt prominent 55
 turres cæcum uiginti celerrime a Casarianis excitatæ 120
 turris Phari admirabilis 398
 Turricani cedes 371
 Tymphorum in adyis spontaneus sonus 395
 tyrānos Cas. i fidē recipit 442

V

VACALOS seu Vualis flu. pag. 79
 Vacca opidum 495
 Vadabilem Sicorim flu. efficit Casar 280
 Valerius adolescens 532
 Valerius Flaccus legatus Cas. 264. 293. eius mors 361
 Vallus in musculū genere 366
 Vangiones Germani 36
 Varro legatus Pompeij 269
 Varronis cohortes a Carmonensibus eijciuntur 310
 Varronis fides erga Casarem animus 308. deditio 311. Eius leuitas 349
 Varus in Africa 489. Inbe resistere non audeat 373
 Varus flu. 297
 Vasi conclamata re 284
 Vastitatem circum se amant Succi 36
 Vatinius Casarianus 389. eius uirtus & uictoria aduersus Octavianum 429. 430. 431
 Vatinianorum militum fortitudo

I N D E X

rudo 430. 431
 Varuca castellum, & Varucen pag. 159
 Vses elades 150. 151 uereri nauib. hoc est male uerere 102
 Vbij 76. auxilium contra Suetos a Romanis petunt 83.
 Suetis uectigales 77. Casari conciliati 85. 136. 137
 uacubis, op. 516. incensum 528
 uectigalia Hispalensibus remitti Casara pop. Rom. impetrauerat 537
 uectigalium multiplicatio 347.
 uectones pop. 269
 Vedeliacus Cori frater 177
 uellaunij 203
 uellaunodunum, opidum deditur 163
 uellocastum potestas 40
 uelorum nauib. inutilium redendorum ratio 67
 uenationis exercitium & laus 144. 148. Eius studiosi Sueti 75
 uenia urbs Gallie maritima 63
 ueneri Galli 62. Romanis dediti 56. 57
 uenetorum senatus a Casare necatus 67
 ueneri belli confectio 67. 86
 uentisponsæ, opid. 528
 uentus Cas. uelut ad nutum seruens 381
 ueragri Galli 58
 ueragius pagus 18
 ueringetorix Cæilli filius. 159. rex a suis appellatur pag. 159
 uereri nauib. hoc est male uerere 102
 uergasillaunus Aruernus Gallicarum copiarum dux. 204
 uergilius Petrarus Pompeianus Thapsi præfectus 466.
 uergiliarum signū cōfectū 478
 uergobretus magistratus Aeduum 11
 uernacularum legionum antiquum robur 515
 uerocasses. seu uelocasses, pop. pag. 40
 uerodollius 5
 ueramandui 40. 47. 51
 uersaonenses 528
 uertico Neruius per fuga ad Casarem 123
 uertiscus Rhemorum præfectus 222
 uesontio, Sequanorum, op. 25
 uesitius regius Deiotaro u Casare restituitur 444
 uesitium insigni uebantur Casar in prælijs 212
 ueteranus exercitus 503
 ueteranarum legionum fuluicæ 469
 ueterani militis Casariani, ad Labienum insultabundum uerba 453
 ueterani militis mira aduersus elephantum fortitudo 501

V 2.

INDEX

Veterani milites Caesariani, in mina 348.349
 naue capti, ad Scipionem ducti, & male multati 476. 477
 Veteranorum hortatio 500
 Veteranorum militum irritatorum grauis vltio 502.503
 Veteranorum militum prudentia & fortitudo animi 345.346. 10
 lerantia 464. Vide, Milites
 vetustati opidi Massilicenfum, Caesar defert 313
 Vexilli proponendi tessera 49
 Vibullius Rufus Pomp. 255
 259.267.269 333.334
 Vibori auctoritas adest 417
 Viborum in vietos potestas 24
 Vichi ut a vicioribus pacem supplices petant 421
 Victoria non praesumenda solū, sed cogitandum etiam ut patretur 379.380
 Victoriae Caesaris nuncy terror hostilibus 389.390
 Victoriae condicio expendenda, 371.372.373
 Victoriae gloria 226
 Victoriae simulacrum se conuertens 395
 Victoriā non qualemcumque Caes. volebat, sed incrementam & miem 288.468.469
 Victoriā certū sibi praesumit Pompeius 378.387.388
 Victum se fatetur Afranius Caesari 294
 Vicorum ac castrorum graua-
 Vienna, opidum 163
 Vinum ad se inferri nolūt Neruij 47
 Vino Sueui non vtuntur 76
 Vinum & Narā in idem idem sibi infundens Scapula mori certus 533
 Vires & magnitudo corporis vt parentur 75
 Virilitas Romanis negotiatoribus in Ponto exsecta 445
 Virorum potestas aduersus vxorē & liberos olim ī Gallia 143
 Viridomarus Aeduis 181.190
 191
 Viridomix Vnellorū rex 67.68
 Virtus naturae incommodum vincens 429
 Viriui multa concedenda 363
 virtutem interfecti videri volunt tuba & Petreius se ipsos conficentes 508
 Virtutem suorum militum Caesar honorat 361
 Viriute non dolo certare soliti Galli 495. item Heluetij 39
 Viriute Romani Gallos superabant 67
 Vita pecunia redempta 436
 Vitam fidei posthabent Caesaria ni milites capti 477.478
 Vitium facere 522
 Viuos homines dijs sacrificabāt Galli vt eres 142
 Voilles Hirus, Pōpeiānus 255
 vlla,

INDEX

Vlla, opidum 439.512
 Vltio Rom. militum 502.503
 Vltionis cupiditas 289.290
 Vndericesmani vndericesime legionis milites *
 Vnelli pop. 56.57
 Vocabulorum armentorum imperiū matum in gubernatoribus 279.280
 Vocates Aquitani Romanis detiti 73
 Vocio, Noricorum rex 37
 Vocontij pop. 7.71
 Vogesus mons 79
 Volcarius Tullus, Caesarianus pag. 360
 Volcae, seu Volgae Arecomici, 261.262
 Voluntatem etiam pro facto Caesar accipit 328
 Voraginosum solum 529
 Vota Gallorum 142
 Vrbs ciuitati praesatio 166
 Vrbes a Caes. occupatae 252.253
 Vrbes x. Bivrigum vno die incensa 166
 Vri fera 147.148
 Vrsio, opidum natura munitum pag. 537
 Vrsio op. a Caesare captum 505
 Vrsipetes & Tenchiberi Germani 75. a Sueuis expulsi 77
 Sicambri se iungunt 83
 Vrsurae grauissime 348.349
 Vrsurarum leuat. 328
 Vrsus rerum magister 303
 Vrsica, op. 265.322.504.505
 Vrsicenfis expeditio Curuis Caesariani 313.314
 Vrsiceses Caes. amici 322
 Vrsorum erga Catonem animus 504
 Vrsorum in bellis vsus 277
 Vrsi inscientia, & leuitas ciuitati exitiosa esse non debet pag. 184
 Vrsura corporis regenda 335
 Vrsuribus procumbentes milites praetium redintegrant 48
 Vrsus Germanorum formidabilis Gallis vrsus 26
 Vrsus Caesaris imperatoris sui milites confortantur 457
 Vrsellodunum, opidum, eiusque obsidio & expugnatio 233
 Vrsos Ariouirū dūa 33
 Vrsos communes apud Britanos 106
 Vrsos ducentes milites emolliunt 397
 Vrsitas, op. 475.481.485.486
 Z
 Zama, regia tubae, illum excludit 506.507.508
 Zamenses Caesarem accersunt, qui se a tuba rege suo meatur 416
 Zeia, op. Ponti 246
 Zeta, opidum 131

FINIS INDICIS.

*Printed by
John C. ...*
REGISTRVM.

a b c d e f g h i k l m.

ABCDEFGHIJKLMNOSTVXYZ.

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk

Ll Mm Nn Oo Pp.

ABCDEFGHIJKLMNOSTVXYZ.

Omnes sunt quaterniones, praeter R,
qui est duerniones.

VENETIIS, MDLXXXIII.

*VE
MAY
15*

MDCC